

dc_702_13

Akadémiai doktori értekezés

KOLDULÓ BARÁTOK, GAZDÁLKODÓ SZERZETESEK

KOLDULÓRENDI GAZDÁLKODÁS A KÉSŐ KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON

Készítette:

F. Romhányi Beatrix

Budapest, 2013

dc_702_13

TARTALOM

BEVEZETÉS.....	7
MÓDSZERTAN	9
KOLDULÓRENDEK KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN.....	11
FERENCESEK.....	16
DOMONKOSOK.....	20
ÁGOSTONRENDI REMETÉK	23
KARMELITÁK	27
A KOLDULÓRENDEK JELENLÉTE A KELET-KÖZÉP-EURÓPAI ÁLLAMOKBAN	30
KOLDULÓRENDI KOLOSTOROK ÉS KELET-KÖZÉP-EURÓPA DEMOGRÁFIAI VISZONYAI	35
A KOLDULÓRENDI KOLOSTOROK HELYE A KÉSŐ KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON	41
TELEPÜLÉSHÁLÓZAT – KOLOSTORHÁLÓZAT	47
KOLDULÓRENDI GAZDÁLKODÁS	67
KUTATÁSTÖRTÉNET	67
FORRÁSOK.....	74
KOLDULÓRENDI KOLOSTOROK INGATLANBIRTOKAI	84
<i>Földbirtokok, jobbágytelkek, majorok.....</i>	84
<i>Szőlők.....</i>	118
<i>Malmok</i>	129
<i>Halastavak.....</i>	141
<i>Városi házak, telkek, hozzájuk kapcsolódó jövedelmek</i>	152
<i>Egyéb ingatlanok.....</i>	161
PÉNZBENI JÖVEDELMEK ÉS JÁRADÉKOK	163
<i>Só-jövedelmek</i>	163

dc_702_13

<i>Egyéb rendszeres jövedelmek</i>	169
<i>Pénzügyletek</i>	172
VÁLTOZATOK EGY TÉMÁRA – AZ ALAMIZSNA	177
<i>Végrendeleti hagyatékok, lélekváltság adományok</i>	177
<i>Pénzadományok</i>	185
<i>Természetbeni adományok</i>	189
<i>A koldulási körzetek</i>	198
<i>Koldulási körzet helyett birtok</i>	213
<i>A koldulás gyakorlata: Zsigmond lengyel herceg magyarországi számadáskönyvének tanulságai</i>	219
<i>A búcsúk</i>	232
A KÉTKEZI MUNKA – MŰHELYEK ÉS MESTEREMBEREK.....	240
VITRICUS, PROVISOR, KIRCHVATER.....	246
A SZÁMADÁSKÖNYVEK	256
GAZDÁLKODÁS – ELVEK ÉS GYAKORLAT	280
<i>Kockázatok</i>	280
<i>Bevételek és kiadások</i>	285
<i>Hitelfelvétel</i>	293
<i>Szerződések</i>	294
A KOLDULÓRENDI GAZDÁLKODÁS JELLEGZETESSÉGEI.....	302
<i>Ferences gazdálkodás</i>	302
<i>Domonkosrendi gazdálkodás</i>	306
<i>Ágostonrendi remeték</i>	310
<i>Karmeliták</i>	312
ÖSSZEFOGLALÁS.....	315

dc_702_13

MELLÉKLETEK	335
TÉRKÉPEK	351
A FELHASZNÁLT FORRÁSOK JEGYZÉKE	353
LEVÉLTÁRAK	353
INTERNETEN ELÉRHETŐ KIADATLAN FORRÁSOK	353
FELHASZNÁLT FORRÁSOK	354
<i>Adománylevelek</i>	354
<i>Alapítólevelek</i>	358
<i>Birtokok, birtokügyek</i>	358
<i>Búcsúengedélyek</i>	365
<i>Járadékok</i>	367
<i>Jegyzékek, összeírások</i>	369
<i>Pénzügyek</i>	371
<i>Periratok</i>	374
<i>Számadáskönyvek</i>	380
<i>Szerződések, ingatlanhasznosítás</i>	383
<i>Terminusok</i>	386
<i>Vámjövendelmek</i>	386
<i>Végrendeletek, lélekváltság adományok</i>	387
<i>Egyéb</i>	406
IRODALOMJEGYZÉK	415

dc_702_13

BEVEZETÉS

Szerzetesi gazdálkodás alatt hagyományosan a monasztikus és a remete rendek gazdálkodását értjük. Ezen intézmények – birtokosok, olykor nagybirtokosok lévén – maguk is viszonylag sokat foglalkoztak a gazdaságok működtetésének kérdéseivel, mind a szabályozás, mind a mindennapi ügyintézés szintjén. Ilyen jellegű dokumentumok igen nagy számban maradtak fenn Nyugat- és Dél-Európában, de számuk még a rendszerint rosszabb forrásadottságokkal rendelkező kelet-közép-európai területeken sem elhanyagolható. Nem csoda tehát, hogy a monasztikus gazdálkodással már a XIX. század óta újra és újra foglalkoztak a történészek. A forrásfeltárások után – részben azzal párhuzamosan – elemezték a normatív szövegeket, az egyes intézmények birtokszerkezetét, gazdálkodását, a normától való eltérések okait. Az idők folyamán a gazdálkodásban, illetve a szabályozásban bekövetkező változások is egyre nagyobb figyelmet kaptak.

Nem ennyire világos a helyzet a koldulórendek esetében. Ezek a szerzetesközösségek a XIII. századi indulásukkor többek között éppen a monostori nagybirtokokat bírálták, az apostoli szegénység példáját követve a szerzetesi szegénység új, közösségi felfogását képviselték. Ha a koldulórendeknek a társadalomról és a gazdaságról alkotott képét tekintjük, igazat kell adnunk abban Max Webernek, hogy a koldulórendi ideál a szentséget nem a társadalomtól való elzárkózás, hanem éppenséggel a társadalom életében való jelenlét, sőt részvétel útján kereste.¹ Ebben a felfogásban nem a birtokok megléte és hasznosítása, hanem a társadalmi jelenlét biztosította azt a stabilitást, amely a megélhetéshez is szükséges volt. A spirituális és a társadalomkritikai szempont mellett – bár inkább másodlagos indokként – a misszió is indokolta az ingatlantulajdonlástól való tartózkodásukat: a korabeli, Európa jelentős részén alapvetően még mindig naturális jellegű gazdálkodás ellentmondott a hatékony térítő munkához szükséges mozgékonyágnak. Természetesen ezen a téren is többféle lehetőség adódott: a szó szerinti értelemben vett koldulástól a társadalom legfelső rétegétől származó rendszeres támogatásig sokféle „technikával” találkozhatunk. Nyugat- és Dél-Európában, ahol a városiasodás a kol-

¹ WEBER 2002 327–328. (Zweiter Teil: Typen der Vergemeinschaftung und der Vergesellschaftung. IV. Religionssoziologie [Religiöses Virtuosentum]). A mű eredetileg 1922-ben jelent meg.

duló rendek megjelenése idején már előrehaladott volt, és a városok száma, valamint a városi polgárság aránya egyaránt magas volt, a szerzetesek természetes közegévé vált a város, megélhetésük legfőbb forrása pedig a városi polgárság alamizsnája volt.²

A kevésbé városiasodott területeken – amilyen a középkori Magyar Királyság is volt – más rétegek, pl. a nemesség, jóval nagyobb szerephez jutottak,³ ami eleve befolyásolta a szerzetesek megtelepedését is (a ferencesek pl. már a XIII. században megjelentek falusias környezetben is, ahol megélhetésüket nagyobb arányban biztosította a kegyúri család támogatása, mint az alamizsnagyűjtésből származó jövedelem). Kelet-Közép-Európában általában, és benne Magyarországon is megfigyelhető, hogy mind a megtelepedésben, mind később a koldulórendek támogatásában kiemelkedően fontos szerepet játszott a király, a királyi család, illetve az udvar magasrangú tagjai. Az uralkodó szerepe ebben a régióban egyébként a városfejlődésben is nagy volt, és a három szereplő – a kegyúr, a kolostor és a város – viszonyára ez a korai modell a későbbiekben is rányomta bélyegét, amire a későbbiekben még majd utalunk.

A következő fejezetekben elsősorban a koldulórendekkel kapcsolatos gazdasági jellegű adatokon keresztül fogom bemutatni, az egyes rendek miként igyekeztek megteremteni hivatásuk gyakorlásának gazdasági hátterét, az évszázadok folyamán a külső és a belső feltételek változása miképpen módosította stratégiájukat. A szigorúan vett egyháztörténeti, illetve gazdaságtörténeti aspektusokon túl azonban a társadalom különböző rétegeihez fűződő viszonyuk és esetleges politikai szerepvállalásuk is része az elemzésnek, hiszen ezek jelentősen befolyásolták az egyes rendek elterjedését és működését, és kihatottak gazdasági lehetőségeikre is.

² A városiasodás és a koldulórendi kolostorok közti összefüggésről Jacques LeGoff, majd őt követve André Vauchez és Kaspar Elm is írt. Ld. LEGOFF 1968; LEGOFF 1970; VAUCHEZ 1977; CHITTOLINI–ELM 2001, különösen VAUCHEZ (31–44). A magyar viszonyokra Fügedi Erik igyekezett alkalmazni LeGoff elméletét: FÜGEDI 1972 (a tanulmány újra megjelent in FÜGEDI Erik: *Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorból*. Budapest, 1981, 57–88). A város és a koldulórendek kapcsolatát illetően különösen gazdasági szempontból vö. NEIDIGER 1981; RÜTHER 1997; BERTRAND 2004.

³ Erre a jelenségre már Marie-Madeleine de Cevins is felfigyelt a ferences obszervancia magyarországi történetét tárgyaló kötetében. Ugyancsak említi a ferences obszervancia nem városi jellegét. (DE CEVINS 2008 132–139, 146)

MÓDSZERTAN

Módszertani szempontból nézve, a feladat többrétű. Némi indoklást igényel, hogy miért tárgyalom az összes koldulórendet együtt, ráadásul nagyobb regionális összefüggésben. Ennek több oka is van. Egyrészt az egyes rendekre vonatkozóan külön-külön túl kevés a felhasználható forrás, s ez nemcsak Magyarországra igaz. Ennél azonban fontosabb, hogy a négy tárgyalt rendet már a középkorban is egy csoportba tartozónak tartották, sőt rendi előírásaikban olykor igazodtak is egymáshoz (pl. az ágostonrendiek a domonkosokhoz). Másrészt mindegyik koldulórend erősen központosított szervezettel rendelkezett, ami kimutathatóan befolyásolta gazdálkodásukat is. A rendi jellegzetességek pedig éppen az összehasonlítás által válnak láthatóvá.

Akármennyire hiányosak is forrásaink, arra alkalmasak, hogy hozzájuk kapcsolhassuk az innen-onnan fennmaradt, önmagukban értelmezhetetlen adatokat, s ezáltal az egyes rendek preferenciáit, birtokaik jellegét, hasznosításuk módjait, az alamiznához és a birtokokhoz való viszonyukat megismerhessük. Az egyes kolostorok vagy rendek gazdálkodásának mérlegét nem tudjuk elkészíteni, vagyonukra vonatkozóan is igen hiányosak az ismereteink. Közgazdasági szempontból talán leginkább a fix és a változó költségek fedezésének módszereiről, illetve a bevételek jellegéről tudunk mondani valamit. De az így nyert – nyilvánvalóan hiányos – mozaikkép végső soron nemcsak a rendek gazdálkodására, illetve annak különbségeire és változásaira világít rá, hanem a szerzeteseket körülvevő szűkebb és tágabb társadalom viszonyaira is.

Ami a források körét illeti, nem elegendő csak a gazdálkodással vagy a birtokokkal közvetlenül összefüggő forrásokat figyelembe venni, hanem be kell vonni a társadalmi hátteret is. A koldulórendek – minthogy a monasztikus rendektől eltérően nem autonóm gazdasági egységek – a megélhetésüket tekintve rá voltak utalva az őket körülvevő társadalomra. Ennek következtében egy-egy terület eltartóképessége a szerzetesek szempontjából némileg összetettebb kérdést vetett fel. Gazdasági, társadalmi, demográfiai, vallási és politikai szempontok egyaránt befolyásolták azt, hogy egy-egy rendnek hány kolostora és hány szerzetese élt, illetve élt meg egy adott régióban.

Igaz, e tényezők többsége legalább annyira nehezen ragadható meg a középkori források alapján, mint maga a koldulórendi gazdálkodás. Különösen igaz ez a népességadatokra, hiszen az általunk vizsgált időszakra vonatkozóan ezek legfeljebb nagyságrendileg tekinthetők megbízhatónak. Az egyes államok népességére vagy az egyes rendek létszámára vonatkozó adatokat nem szabad abszolutizálni, azok csak az egymás közti arányok szintjén értelmezhetőek. A tágabb régió, Kelet-Közép-Európa vagy éppen Nyugat-Európa XV–XVI. századi adatai mégis nyújtanak annyi támpontot, hogy a különbségek szembe-tűnjenek.

Mindemellett nem szabad elfelejteni, hogy ezen elemzések jórészt többé-kevésbé megalapozott hipotéziseken alapulnak. A táblázatokban és grafikonokon megjelenő adatok szmszerűségükben nem, csak tendenciáikat tekintve vehetők figyelembe. Éppen ezért különösen fontos, hogy a felvetődő kérdéseket lehetőség szerint több oldalról is megvizsgáljuk. A jelen disszertációban tehát a gazdálkodással összefüggő írott és – kisebb részben – régészeti források mellett demográfiai, topográfiai, egyháztörténeti és más adatokat is igyekeztem hasznosítani, nemcsak a középkori Magyar Királyság területéről, hanem Kelet-Közép-Európából, sőt alkalmanként távolabbról is.

A komplex módszertani megközelítésnek – bár bizonyos szempontból a kényszer szülte – vannak előnyei is. Az általa nyert kép ugyanis nemcsak a koldulórendekről és azok gazdálkodásáról, hanem egyúttal az őket körülvevő társadalomról, a különféle társadalmi rétegek gondolkodásáról, gazdasági lehetőségeiről, vallási preferenciáiról, végső soron pedig a késő középkori Magyarországról is szól.

KOLDULÓRENDEK KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN

Koldulórendeknek összefoglalóan az ingatlanbirtokkal, elsősorban földbirtokkal nem rendelkező szerzetesrendeket nevezzük. Közéjük tartoznak a ferencesek, a domonkosok, az ágostonrendi remeték, a karmeliták, a szerviták, a vilhelmiták és még néhány kisebb, főleg Franciaországban és Itáliában elterjedt közösség. E kisebb közösségek többsége nem is élte túl a XIII. századot, mivel az 1274-es lyoni zsinat – amely egyébként az ágostonrendi remeték és a karmeliták ügyét is tárgyalta – a megszüntetésük mellett döntött.⁴ Mivel a szerviták csak az újkorban jelentek meg Kelet-Közép-Európában – így Magyarországon is –, a vilhelmiták itteni kolostorai pedig az 1256-os ún. Nagy Uniót, illetve az 1266-ban kiadott *Ea quae iudicio* kezdetű bullát követően végleg beolvadtak az ágostonrendi remeték rendjébe,⁵ ezért a jelen tanulmány velük nem foglalkozik.

Ahhoz, hogy kellően árnyalt képet kaphassunk, mindenképpen célszerűnek látszik a magyar helyzetet kelet-közép-európai összefüggésbe ágyazni.⁶ Annál is inkább fontos ezt megtenni, mivel a koldulórendek mindegyike erősen központosított szervezettel rendelkezett, ezért terjeszkedésük dinamikája és működésük csak részben függött a helyi viszonyoktól, abban a központi vezetés döntései legalább akkora szerepet játszottak.

⁴ A koldulórendek közös privilégiumait ugyancsak a lyoni zsinat határozta meg (Sessio 23: MANSI XXIV, 96), így a négy nagykoldulórend már a XIII. század óta kánonjogilag is önálló kategóriát jelentett. A kérdés egyes történeti összefüggéseihez ld. ANDREWS 2006, különösen 173–231.

⁵ Cf. ELM 1964–1966.

⁶ A magyarországi egyháztörténetírásban sajnos ritkán találunk olyan munkát, amely témáját tágabb regionális összefüggésbe helyezné. Ennek egyik oka nyilván az az egyszerű tény, hogy Kelet-Közép-Európában még mindig többnyire nemzeti nyelven szokás ilyen témákról publikálni, ráadásul viszonylag nagy hangsúly esik a speciális helyzetekre, kizárva az összehasonlítás elvi lehetőségét is. Ezen a helyen nem kívánok a historiográfiai problémákkal részletesen foglalkozni, csupán a jelen disszertáció témájához kapcsolódva két ellenpéldát emelek ki. A lengyel Jerzy KŁOCZOWSKI és a francia Marie-Madeleine DE CEVINS írásaikban egyaránt e szélesebb, regionális kontextusban tárgyalták a koldulórendek, szűkebben a domonkosok, illetve az obszerváns ferencesek középkori történetét. Vö. KŁOCZOWSKI 1980, KŁOCZOWSKI 1983, KŁOCZOWSKI 1990, DE CEVINS 2008.

Egy, a címe szerint a koldulórendi gazdálkodást tárgyaló tanulmányban némi indoklást igényel, hogy miért foglalkozik a kolostorok elterjedésével, ráadásul egész Kelet-Közép-Európában. Úgy vélem azonban, hogy ismernünk kell az egyes rendek magyar provinciáinak, illetve kolostorainak helyét a régióban, hogy megérthessük a társadalmi és gazdasági környezet kínálta lehetőségeket, illetve azok különbségeit. A koldulórendek esetében ugyanis a gazdálkodás jóval szorosabban kapcsolódott össze a szerzeteseket körülvevő közeggel, mint a hagyományos monasztikus rendek esetében. Különösen igaz ez a ferencesekre, hiszen a rend obszerváns ága a jelek szerint – legalábbis Magyarországon – teljes egészében a támogatók jóindulatára hagyatkozott, de kisebb-nagyobb mértékben igaz ez a függés az összes többi koldulórendi kolostorra is.⁷ Az alamizsnagyűjtésre, különösen pedig annak mennyiségére és értékére vonatkozó források Európában sem állnak nagy mennyiségben rendelkezésre, Magyarországon pedig – néhány kivételes esetet leszámítva – még az egyes kolostorok koldulási körzetét sem tudjuk pontosan meghatározni. Rendkívül hiányosak a kolostorok birtokaira vonatkozó adatok is. Ugyanakkor a kolostorok, illetve a rendek gazdálkodásának vizsgálatakor a közvetlenül a gazdálkodásra vonatkozó források mellett nem hagyható figyelmen kívül, hogy a társadalom mely tagjai tűnnek fel a támogatók között. Ebben az összefüggésben – némiképp meglepő módon – még a konfraternitásba felvevő okleveleknek is lehet jelentőségük, hiszen ezek mögött az esetek jelentős részében tényleges anyagi támogatás van, amire olykor maga a szöveg is utal, bár összeggel vagy más, „kézzel fogható” utalással csak a legritkább esetben találkozunk.

A földrajzi keretek kijelölését némileg megnehezíti, hogy a késő középkorban tulajdonképpen csak a Magyar Királyság rendelkezett a régióban többé-kevésbé állandó határokkal, ráadásul a karmeliták kivételével a koldulórendek provinciáinak határai is nagyjából egybeestek a politikai határokkal.⁸ A többi állam esetében a határok a XIV–XVI. század

⁷ Az alamizsnától való függés jelen van az egyébként birtokokkal is rendelkező pálosok gazdálkodásában is, ld. ROMHÁNYI 2010a 139.

⁸ Természetesen a ferencesek és a domonkosok esetében a provincia határai időről időre túlterjeszkedtek a politikai határokon Kelet és Dél felé, főként a missziók miatt. Ezek a területek azonban mind természet-, mind politikaföldrajzi, sőt egyházi szempontból is jól elhatárolhatóak. Bár a dalmáciai, valamint a moldvai és a havasalföldi kolostorok a magyar rendtartományhoz tartoztak, a boszniai ferenceseknek pedig a középkor végéig szoros intézményes kapcsolataik voltak magyarországi rendtársaikkal, ezeket a területeket

folyamán állandó változásban voltak. Az összehasonlításban az egyes földrajzi fogalmak alatt a következőket értem: Ausztria alatt Alsó- és Felső-Ausztriát, valamint Stájerországot, Csehország alatt a cseh korona országai közül Csehországot, Morvaországot és Sziléziát (tehát Lausitzot nem), Lengyelország alatt pedig Kis- és Nagy-Lengyelországot, Mazóviát, Litvániát és a Balti-tenger mellékének a XVI. század elején a lengyel korona fennhatósága alá tartozó részét (tehát a Német-Lovagrend maradék területét nem).⁹ A rendtartományok szintén okoznak némi nehézséget a cseh és lengyel területeken, mivel egyrészt az egyes rendek sem azonos területi elven hozták létre provinciáikat, másrészt egy-egy rend tartományi beosztása is többször változhatott a középkor folyamán.¹⁰ Ezért (sem) vettem a rendtartományt alapul az összehasonlításnál.

A négy nagy koldulórend közül a ferencesek, a domonkosok és az ágostonrendi remeték már e rendek születésének időszakában megjelentek Kelet-Közép-Európában. Egyedül a karmeliták érkeztek némi késéssel, s az ő kolostoraik száma a középkor végéig egész Közép-Európában lényegesen alatta maradt a többi koldulórendének.¹¹ A koldulórendek megjelenése, illetve elterjedése – amint ezt a korábbi szakirodalomban már részletesen

az összehasonlítás tekintetében nem veszem figyelembe. Dalmácia és Bosznia ugyanis a XV. század végén már mindkét rend esetében elkülönült a magyar provinciától, a moldvai és havasalföldi kolostorok személyzete pedig elhanyagolható az összlétszámhoz mérten.

⁹ A középkori lengyelországi koldulórendi kolostorokról és szerzetesekről Jerzy Kłoczowski jelentetett meg egy összefoglaló tanulmányt még 1967-ben (Kłoczowski 1967). Ennek földrajzi keretei azonban rendkívül tágak (pl. Sziléziának az akkor a Cseh Királysághoz tartozó részét is, valamint a teljes Pomerániát figyelembe veszi, beleértve Greifswaldot is), így adatai nehezen értelmezhetőek.

¹⁰ A rendtartományok szervezése a látszat ellenére nem a területtől indult ki, hanem az adott rendi közösséghez tartozó kolostorokat szervezték egy egységbe, amely azután egy területet is kirajzolt. A kolduló rendek cseh- és lengyelországi kolostorait többször közös rendtartományba szervezték, de fontos szerepet játszottak a szomszédos német területek rendtartományai is. Ezekre a változásokra – mivel igen messzire vezetnének – a jelen keretek között nem térek ki. A kérdéstről ld. pl. KÖHLER 1984; KŁOCZOWSKI 1967; KŁOCZOWSKI 1999.

¹¹ Megjegyzendő, hogy a karmeliták Kelet-Közép-Európa irányába csak a XIV. század közepén kezdtek terjeszkedni Németország irányából. 1348-ban, amikor a német rendtartományt kettéosztották, az új felnémet rendtartományba 16 kolostor került. Közép-Európában ekkor még csak az egy évvel korábban alapított prágai kolostor létezett. A század végéig a térségben további kilenc kolostor létesült, ld. alább.

feltárták – többé-kevésbé egybeesett a monasztikus rendek hanyatlásával.¹² A váltásnak nemcsak lelki és szellemi vonatkozásai voltak. Legalább ennyire fontos volt az új rendek eltérő gondolkodása a társadalomról és a gazdaságról. A koldulás – akár a szó átvitt, akár konkrét értelmében – a társadalom legkülönbébb rétegeitől érkező adományokra, alkalmi és rendszeres támogatásokra alapozta a közösségek létfenntartását. Bár az alapelvek azonosak voltak, az egyes rendek mégis sok tekintetben eltérő stratégiákat követtek. Míg a ferencesek a teljes evangéliumi szegénységet összekapcsolták a szó szoros értelmében vett koldulással, addig a domonkosok számára a koldulórendi jelleg inkább az ingatlanbirtoklás elutasítását jelentette, és a szerzetesek megélhetését nagyobb részt a társadalom magasabb státuszú képviselőivel ápoló jó kapcsolatokon keresztül igyekeztek biztosítani (bár mint látni fogjuk, azért a koldulás bizonyos formái megvoltak a domonkosoknál is). Az ágostonrendi remeték kezdeti stratégiája kevésbé tűnik egységesnek, ami valószínűleg annak az egyenes következménye, hogy maga a rend több eltérő indítatású és hagyományú közösségből jött létre. Míg a XIII. század végén a rend helyzetét megszilárdító két előjáró Osimói Kelemen (+1291) és Taranói Ágoston (+1309) a radikális szegénység elvét képviselte – ez tükröződik az 1290-ben elfogadott regensburgi konstitúciókban is –, addig az egyes kolostorok helyi szinten már a XIII. században is viselkedtek ettől eltérően, és már ekkor találunk egyes ágostonrendi kolostorok kezén különféle birtokokat. A karmeliták korai magatartásáról ebben a térségben természetesen nem beszélhetünk, hiszen megjelenésükkor, a XIV. század közepén, illetve második felében már Nyugat-Európában is átalakulóban volt a gazdálkodásuk, s ezt igazították a kelet-közép-európai viszonyokhoz, adottságokhoz.

A késő középkorban azonban a körülmények fokozatosan megváltoztak, és ezekre a változásokra a koldulórendek eltérően reagáltak. A középkor végén koldulórendi szerzetesnek lenni már némileg mást jelentett mindegyik rendben, mint a XIII. században, és az egyes rendek fejlődésének iránya is jelentős eltéréseket mutat. Amellett, hogy e rendek

¹² Természetesen a váltás nem egyik napról a másikra következett be, sőt pl. Magyarországon a ciszterciek a XIII. század első felében, a premonstreiek és a bencések pedig egészen a XIII. század végéig tudtak új monastorokat alapítani, bár ezek többsége kétségkívül nem tartozott az említett rendek legfontosabb intézményei közé. Ugyanakkor azt is fontos hangsúlyozni, hogy a XIII. század közepe után már nem találunk királyi alapítást ebben a körben, ehelyett a koldulórendek váltak a király támogatásának fő haszonélvezőivé. Vö. F. ROMHÁNYI 2000 passim; F. ROMHÁNYI et al. 2008 passim.

központi szervei, a rendi vezetés és a káptalanok döntései Európa-szerte befolyásolták a helyi döntéseket, az egyes országok által kínált eltérő lehetőségek szintén fontos tényezők voltak az átalakulásban. A következőkben a fennmaradt források alapján teszünk kísérletet a XIV–XVI. századi magyarországi helyzet feltárására. Az egyes területekre vonatkozó adatok megtalálhatóak a disszertáció végén egy összesítő táblázatban (5. melléklet), amelyet jelen sorok szerzője a MARGEC program résztvevőivel készített.

FERENCESEK

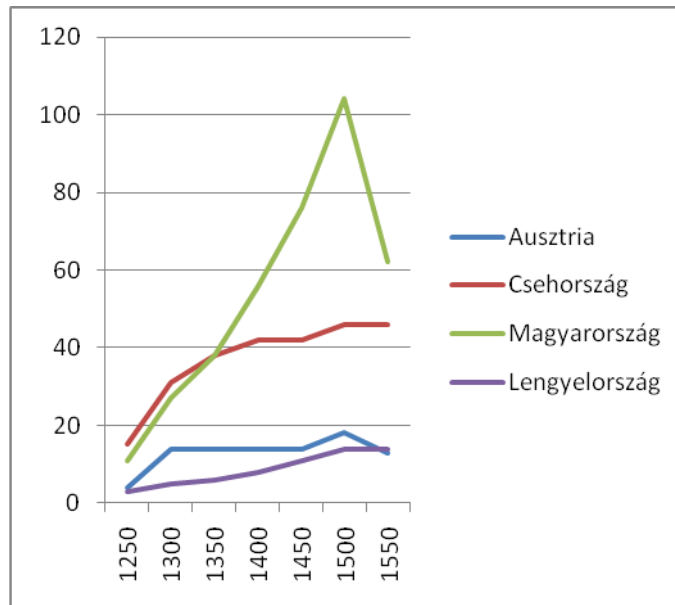
Időrendben az első koldulórend, amely elnyerte a pápai jóváhagyást, a ferenceseké volt. III. Ince pápa 1209-ben adta áldását Assisi Szent Ferenc követőire, s a rend ettől kezdve igen gyorsan terjedt egész Európában. Közép-Európában az első kolostoraik német területen létesültek, innen terjeszkedett a rend keleti és északi irányba. Az önálló osztrák rendtartomány 1235-ben, a magyar és a cseh – amelyhez ekkor még a lengyel területek is tartoztak – egyaránt 1239-ben tűnt fel a forrásokban. A XIII. század végére Ausztriában 13, Csehországban 25, Lengyelországban 6, Magyarországon 25 kolostoruk működött.

A következő száz évben, a XIV. század végéig a kolostorok száma a térségben jelentősen emelkedett, a fejlődés azonban nem egyformán érintett minden területet. Míg Ausztriában (2), Csehországban (7) és Lengyelországban (3) alig emelkedett a számuk, addig Magyarországon immár több mint 60 ferences kolostor volt (ideszámítva ezúttal az ekkor még a boszniai vikáriához tartozó dél-magyarországi spirituális kolostorokat is).

A XV. század elején Közép-Európában is megjelent a Sienai Szent Bernardin – illetve térségünkben a század közepén leginkább Kapisztrán Szent János nevével fémjelzett – rendi obszervancia, amely a kolostorok számának látványos emelkedését hozta – elsősorban Magyarországon.¹³ Az obszerváns irányzat mellett néhány újabb kolostorral a

¹³ A ferences obszervancia történetéhez hagyományosan hozzászámítják a rend boszniai vikáriáját is, amely a XIV. század első felében vetette meg a lábát a Balkánon, s az 1350-es években Magyarország déli részein is megtelepedett. Maga a boszniai vikária azután jött létre, hogy XXII. János 1322-ben végleg lezárta a ferences szegénység vitát, a legradikálisabb fratecelli mozgalmat eretnekké nyilvánította, vezetőit megégettette, a mérsékeltebb spirituálisokat viszont az ekkortájt fontos balkáni és távolabbi, keleti missziókba küldte (vö. CARDELLE DE HARTMANN 2007 140–142). A XIV. század második felében alakult magyarországi kolostorok nyilvánvalóan királyi támogatással létesültek, de nem feltétlenül tekinthetők királyi alapításúaknak. A XV. század elején, miután a Sienai Szent Bernardin által kezdeményezett rendi reform elérte Magyarországot, a boszniai vikária egyes kolostorai az 1448-ban létrehozott magyar vikáriához kerültek. Megjegyzendő azonban, hogy a szigorú ferencesek XIV. századi rendházainak többsége a XV. század közepe tájára már elenyészett. A kilenc XIV. századi, dél-magyarországi kolostor közül a középkor végét csak a diakóvári, az alsáni és a karánsebesi érte meg. A korai rendi obszervancia – a Foligno közelében élő

konventuálisok is gyarapodtak: Ausztriában pl. ekkor létesült a katzelsdorfi kolostoruk, Magyarországon pedig – néhány a század első éveiben történt alapítás (pl. Kanizsa, Varranó) után – főleg Iglai Fábian provinciális¹⁴ tevékenysége nyomán sikerült megtelepedniük Szeglakon és Szencsén.

A ferences kolostorok terjedésének dinamikája

Ennél jóval életerősebbnek bizonyult az 1448-ban megalakult magyarországi obszerváns vikária, amely létrejöttékor mintegy 30 kolostort számlált, s ez a szám a század végére nagyjából 70-re emelkedett (a valóságban ez negyvennél több új alapítást jelent, mivel

bruglianoi remeték – jelenléte Magyarországon nem mutatható ki, hatásuk azonban nem zárható ki (ld. a pálosoktól átvett, remeteség jellegű kolostorokat). A továbbiakban különbséget teszünk a XIV. századi szigorú ferencesek, és a XV. századi bernardinus obszervancia között. Utóbbinak a legkorábbi megjelenése Magyarországon 1418-ra tehető, amikor Ozorai Pipo megalapította az ozorai obszerváns ferences kolostort. Emellett a Maróti János bán által alapított atyai kolostor (1415) az alapítás után néhány évvel vált obszervánssá. A bernardinus obszervancia megjelenése Közép-Európában és benne Magyarországon eddig lényegében feldolgozatlan. A magyarországi obszervancia történetét monográfiában dolgozta fel Marie-Madeleine de Cevins (2008). A témával újabban Kertész Balázs foglalkozik.

¹⁴ A korábbi szakirodalomban elterjedt nézet ellenére a konventuális ferencesek a XV. században nem voltak válságban, kolostoraik nem ürültek ki. Az obszerváns irányzat csak a komoly politikai nyomásgyakorlásnak köszönhetően kaphatott meg korábbi konventuális kolostorokat, és több esetben a konventuális még ilyen körülmények között is képesek voltak ellenállni (pl. Debrecen). Vö. DE CEVINS 2008 102–112.

ugyenebben az időszakban néhány, a déli határvidéken lévő kolostort, főleg a Keve és Krassó vármegyeieket már el kellett hagyniuk a szerzeteseknek).

1500 körül a lengyel rendtartomány 25 kolostorában mintegy 700 szerzetes élt (1517-re a kolostorok száma 32-re emelkedett).¹⁵ Ausztriában három, magában Csehországban három, Morvaországban pedig két obszerváns kolostor működött, ezek között azonban csak egy volt új alapítás, a csehországi Tachovban. Ezen kolostorok létszámáról nemigen vannak adataink, a két területen összesen – figyelembe véve a lengyel és a magyar konventlétszámokat – mintegy 200 obszerváns ferences élhetett. Magyarországon 1509-ben az obszerváns vikáriának mintegy 1700 tagja volt, 1523-ban pedig – az 1514-es parasztháborút és az 1510-es pestisjárványt követően – 1472 obszerváns rendtagot említenek a források.¹⁶ Ez Lengyelországban a XVI. század legelején átlagosan 28, míg Magyarországon 1509-ben átlagosan 24, 1523-ban 21 fős konventlétszámokat jelent. A megszűnt és az elvesztett konventuális kolostorokat leszámítva a rend két ágának Magyarországon összesen több mint 110 kolostora volt, a XVI. század elején összesen legalább 2200 rendtaggal.

Már a jelentős veszteségek időszakában, egészen pontosan 1535-ben készült az a jegyzék, amely a salvatoriánus rendtartomány kolostoraiban élő szerzetesekről a legpontosabb képet adja.¹⁷ Az ekkor még létező 55 magyarországi és két Kárpátokon túli (Bákó, Trgovište) kolostor közül 47 létszámáról maradtak fenn adatok. A jegyzék összesen 768 szerzetest sorol fel, továbbá ismerjük a többi tíz kolostor gvárdiánjának nevét. Az átlagos létszám tizenhat fő kolostoronként, s a szerzetesek ~40%-a volt laikus testvér. Az átlagos létszámot alapul véve a rendtartomány szerzeteseinek összlétszáma a kolostorokat és szerzeteseket sújtó veszteségek után még mindig 900 fölött volt. Nagyjából hasonló lehetett a helyzet a mariánus rendtartomány kolostoraiban is, amelynek ekkortájt még lé-

¹⁵ KŁOCZOWSKI 1967 11. A szerző adatai a Cseh Királysághoz tartozó tartományok (Szilézia, Lausitz) kolostorait is tartalmazzák, mivel azok a lengyel rendtartomány tagjai voltak. A jelen keretek között nem tárgyalható, de érdekes kérdés, hogy mi az oka a magasabb konventlétszámoknak a XVI. század eleji Lengyelországban, különös tekintettel arra, hogy eközben Magyarországon viszont a kolostorok száma lényegesen magasabb volt, a lengyelországinak közel háromszorosa.

¹⁶ Szűcs 1972 220. Ugyanezeket az adatokat közli Szűcs egy másik cikkében is: Szűcs 1974 409.

¹⁷ KARÁCSONYI II passim.

tező 37 kolostorában legalább 500 szerzetes élhetett az 1530-as években. Összehasonlításként 1517-ben a lengyel rendtartományban a rend két ágának együttesen mintegy 40 (~600 rendtaggal), Ausztriában pedig 18 kolostora volt (~250 rendtaggal). A Cseh Királyság tartományaiban, elsősorban Morvaországban és Sziléziában, a működő kolostorok száma 40 körül volt (~800 rendtaggal).

Ezzel a magyarországi ferencesek messze a legjelentősebb szerzetesközösséggé váltak nemcsak a középkori Magyarországon, hanem egész Kelet-Közép-Európában is, hiszen a térségben élő ferencesek közel 60 %-át adták az itteni kolostorok. Erre a helyzetre különben már Szűcs Jenő is felfigyelt. Az ő számításai szerint – amelyeket az obszerváns ferencesek első fennmaradt formuláriumának¹⁸ adataira alapozott – az egész Alpokon túli Európát tekintve az obszerváns kolostoroknak 34, a szerzeteseknek pedig 30 %-át adta a magyar vikária.¹⁹

¹⁸ OSzK Cod. Lat. 432. Kiadását Molnár Antal készíti.

¹⁹ Szűcs 1972 220–221.

DOMONKOSOK

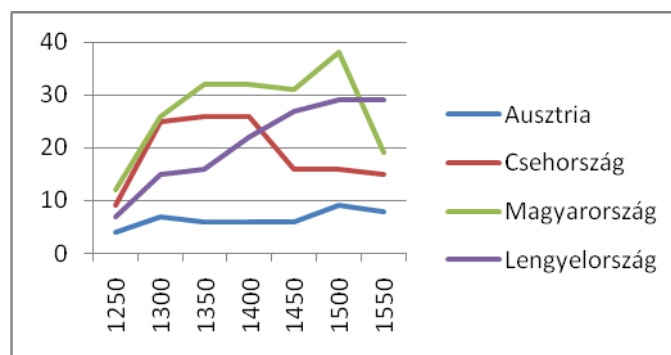
Az 1216-ban jóváhagyott domonkosrend első kolostora a térségben a friesachi (Karintia, 1217) volt, nyilván mivel a város az Észak-Itáliából Közép-Európába vezető út egyik fontos állomása. Ugyanakkor a rend tervezett missziói szempontjából kulcsfontosságúak voltak a magyar és a lengyel területek, így nem véletlen, hogy a rend első nyolc rendtartománya között 1221-ben már megtaláljuk a magyart is, néhány évvel később pedig, 1228-ban a lengyel provincia is önállósult. Mindkét rendtartomány a rend középkori elterjedésének határán feküdt, s e rendtartományok határaitól északra, keletre, illetve délre egyaránt megtérítendő „pogányok”, „eretnekek” vagy „skizmatikusok” éltek. A XIII. század végéig megalapított kolostorok megoszlása jól tükrözi a rend preferenciáit. Míg Ausztriában nyolc, addig Csehországban (az ekkor a cseh koronához tartozó Sziléziával együtt) huszonöt, Lengyelországban tizenöt, Magyarországon pedig huszonhat domonkos kolostor volt.

A következő évtizedekben, a XIV. század közepéig Lengyelországban és a cseh korona országaiban további egy-egy, Magyarországon pedig hét kolostor létesült. A század második felében Magyarországon újabb két kolostort alapítottak, Lengyelországban viszont ebben az időben hatot. Ausztriában az egész évszázadban, Csehországban pedig 1320 után találunk hosszú hiátust, ami az utóbbi esetében valójában le is zárja a csehországi domonkos alapítások történetét. A jelek szerint a huszita háborúk időszakát a domonkosok sínylették meg leginkább – természetesen az egyébként is igen kis létszámú karmelita közösség mellett.

A XV. század szintén eltérő képet mutat az egyes területeken. Lengyelországban lényegében folyamatosan létesültek újabb kolostorok, a század végéig összesen hét. Csehországban a huszita háborúk miatt ebben az időszakban már a kolostorok megszűnése jellemző, új kolostorokat a domonkosok számára egyáltalán nem alapítottak. Ausztriában és Magyarországon viszont a XV. század második felében, a rendi obszervancia megjelenésekor tűnnek fel új alapítások: Ausztriában 1453–1471 között további három, Magyar-

országban 1476–1500 között hét, majd az 1520-as évek közepéig újabb négy konvent létesült.

Egy középkorvégi forrásnak köszönhetően pontos képet kapunk a magyar rendtartomány erdélyi vikáriájának létszámáról.²⁰ Eszerint az 1520-as évek végén a kilenc erdélyi kolostorban összesen 174 szerzetes élt, ami átlagosan 19-20 fős konventeket jelent. Az adatsorból jól látszik, hogy a vikária egyáltalán nem küzdött létszámgondokkal, kolostorai mind megfelelően fel voltak töltve. Csupán két alacsonyabb létszámú közösséget találunk, és mindkettőnek megvan a magyarázata: az alvinci kolostor a vizsgált időszakban egy török betörés miatt romos volt, ezért csak négy szerzetes lakott itt, az udvarhelyi pedig egyrészt a legfiatalabb volt, másrészt egy viszonylag ritkán lakott területen alapították. Ezt tükrözi az 1497-ben megállapított rendkívül kiterjedt terminusa (koldulási körzete) is, feltehetőleg ezért nem volt tehát meg a teljes konventlétszám. Nincs okunk feltételezni, hogy a Magyar Királyság más vidékein kevésbé lettek volna feltöltve a rend kolostorai szerzetesekkel. Ezt támasztja alá egy selmecbányai adat is, amely szerint ott 1477-ben 13 szerzetes lakott. A kolostor ebben az időben nehézségekkel küzdött, mivel Rozgonyi Simon egri püspök 1442-es támadásakor a domonkosok épülete is leégett, és a helyreállítás a középkor végéig húzódott. Ennek ellenére teljes konvent működött a városban.²¹ Mindezen adatok alapján, továbbá figyelembe véve, hogy a rend a középkor legvégéig képes volt új kolostorok elfogadására, a XVI. század elején legalább 600, legfeljebb 800 szerzetessel számolhatunk a magyar rendtartományban.

A domonkos kolostorok terjedésének dinamikája Kelet-Közép-Európa államaiban

²⁰ IPOLYI 1867 669–673, 769–776.

²¹ BREZNYIK 1883 27.

dc_702_13

A ferencesekhez hasonlóan a domonkosokról is elmondható, hogy a középkor végén Közép-Európában a legnagyobb rendtartománnyal a magyarországiak rendelkeztek, összesen harmincnégy kolostorral és két locus-szal. Őket követték a lengyelországiak huszonkilenc kolostorral, majd a Cseh Királyság tizenhat kolostorral, amelyek közül négy volt Sziléziában. Az osztrák területeken ekkoriban kilenc domonkos kolostor működött.

ÁGOSTONRENDI REMETÉK

Ellentétben a ferencesekkel és a domonkosokkal, az ágostonrendi remeték rendje a pápai akaratnak köszönhető születését. Először 1244-ben egyesített több remeteközösséget IV. Ince (Kis Unió), majd 1256-ban, *Licet ecclesia* bullájával IV. Sándor (Nagy Unió). Több válság után (a vilhelmiták egy részének kiválása 1266-ban, a Lyoni zsinat vizsgálata 1274-ben) a rend végül az 1290-ben elfogadott, a domonkosok második konstitúciógyűteményét követő ún. regensburgi konstitúciókkal stabilizálta helyzetét az Egyházban.

Az ágostonrendi remeték²² Magyarországon már a XIII. század közepén jelen voltak, és a Nagy Unióban résztvevő, de később abból kiválni akaró vilhelmita kolostorok egy része is

²² Az ágostonrendi remeték története – legalábbis ami a kezdeteket illeti – nem írható meg egykönnyen. Nem csak az okoz problémát, hogy a rend alapítása nem köthető úgy egyetlen személyhez, ahogy ez a ferencesek vagy a domonkosok esetében nyilvánvaló. A XIII. század közepén több lépésben, több pápa által több kisebb közösségből létrehozott rend egyes alkotó elemeinek, mint a vilhelmitáknak, a Gianbono testvér remetéi rendjének vagy a brettinói remetéknek ugyanakkor tulajdonképpen volt alapítója, ám ezeknek legfeljebb csak helyi tisztelete alakult ki. A rend megszilárdulása a Kis Uniót (1244), majd a Nagy Uniót (1256) és a vilhelmita kolostorok többségének kiválását (1266) követően még csaknem egy negyed századot vett igénybe, s e közben az 1274-es lyoni zsinaton még a rend felszámolása is szóba került. Ennek a folyamatnak a lezárása az 1290-es regensburgi konstitúciók megfogalmazása, amelyek nagyrészt a domonkos rend újabb, 1256-os konstitúciót alapul véve, azokat néhány más rend szabályaival, illetve saját szempontokat tükröző pontokkal kiegészítve rögzítették a rend életét lényegében a középkor végéig meghatározó szabályokat. A lépés jelentőségét mutatja az is, hogy a provinciákat is csak ezután, az 1295-ös sienai nagykáptalanon hozták létre. Az ekkor alakult rendtartományok között már megtalálható a magyarországi is. A rend helyzetének megszilárdításában döntő szerepe volt Osimói Kelemennek (†1291) és Taranói Ágostonnak (†1309) – mindketten generális perjelként álltak a rend élén a XIII. század végén. (vö. ZUMKELLER 1979 728–739.)

A magyarországi kolostorok már ebben a korai időszakban jelentős szerepet játszottak a rend életében. A legkorábbi – akkor még vilhelmita – közösségek Körmenten (1256e) és Komárban (1256e) jöttek létre. A XIII. század hetvenes éveire a formálódó rend szerzetesei már megjelentek Esztergomban (1272), Sároson (1274), Budán (1276) és Mezősomlyón (1270k), a század végére pedig Gyulafehérvárott (1295) és Székesfehérvárott (1303) is. A rendtartományok megalakításakor a magyar provincia is megalakult, vagyis a domonkosokhoz hasonlóan a magyar rendtartomány ebben az esetben is az elsők között jött létre. Erre utal egyebek mellett Magyarországi Vid legendája is, aki a rendi hagyomány szerint az esztergomi kolostor

itt volt. A kolostorok számáról azonban nincsenek megbízható adatok, többségük a XIII. század végén, sőt a XIV. század elején bukkan fel először a forrásokban. Ugyanakkor az a tény, hogy olykor még egészen kései oklevelek is vilhelmitákként említik egy-egy ágostonrendi kolostor szerzeteseit (pl. Újhely), arra utalhat, hogy az ismerteknél több létezett már a XIII. század közepe táján. Ennek ellenére igen óvatosnak kell lenni a forrásokban későn feltűnő vilhelmita utalásokkal, hiszen egyáltalán nem biztos, hogy azok egy valós korai helyzetet tükröznek.

Az első valóban biztosnak mondható adatok az ágostonrendi remetéről az 1270-es évektől jelennek meg. A XIII. század végére Magyarországon hét kolostora volt a rendnek.²³ Az osztrák területeken ugyanekkor négyről (Bécs, Baden, Marchegg, Hohenmauten), a cseh korona országaiban pedig hatról tudunk (Prága, Domažlice, Koruna, Ostrov, Šopka, Zaječov). Lengyelországban ekkor még egyetlen ágostonrendi remetekomplexum sem működött.

A XIV. század folyamán a térségben megnövekedett a kolostorok száma. Magyarországon ebben az időben további tizenkilencet alapítottak (nem számítva a sikertelen kísérleteket), Ausztriában ötöt (Bruck/Leitha, Fürstenfeld, Judenburg, Korneuburg, Laibach [Ljubjana]), Csehországban pedig hatot (Brno, Jevičko, Lytomišl, Moravský Krumlov,

szerzetese volt és a kunok térítésében tüntette ki magát. A rend szentjeit felsoroló különféle középkori források az elsők közt említik. (ARBESSMANN 1966 10–12.) Nem kizárt, hogy a legenda kialakulásában közrejátszott a domonkosok kun missziójának története is.

Vid alakjáról magyarországi forrásból szinte semmit sem tudunk. Az egyetlen rá vonatkozó ismert adat egy 1278-ra keltezett hamis oklevél, amely szerint IV. László király a mezősomlyói ágostonrendi kolostornak egy malmot adományozott. Az ágostonrendiek részéről Elyas provinciális perjel, fr. Vitus, valamint két kolostori előljáró, Miklós esztergomi és Jakab mezősomlyói perjel van megemlítve. A méltóságsor egyébként valamelyik 1274-es oklevélből lett átemelve. Mindenesetre a XIV. század közepén hamisított oklevél tudott az 1270-es években Vid ágostonrendi szerzetesről. MOL DF 238343, közli: *CD Szentpétery* II/2-3 n. 2932.

²³ Az egyes kolostorok topográfiai helyzete és egy, a rend XV. századi krónikájában fennmaradt – egyébként igen szűkszavú – történet érdekes képet rajzol a rend korai történetéről az országban. A jelek szerint a vilhelmita közösségek (Komár, Körmend, Esztergom?, Sáros?) egymástól viszonylag távol helyezkedtek el (talán ez is indokolta, hogy nem tarthatták meg önállóságukat). A többi kolostor részben az ekkor betelepített kunok, részben talán az ortodoxok (románok), illetve örmények térítésében vehetett részt. Erre, konkrétan a kunok térítésére utal egyébként b. Magyarországi Vid története is. Mind a XIII. századi, mind a XIV. század eleji kolostorok esetében kimutatható az erős királyi támogatás.

Dolní Rocov, Žamberk). Végül Lengyelországban is megjelent a rend: 1345-ben Krakkóban telepedhettek le a lengyel király adományának köszönhetően.

A középkor végén egyedül Magyarországon nem tört meg az alapítás lendülete: a XV. században tizennégy új kolostorban telepedtek meg a szerzetesek, s a XVI. században is alakítottak még egy konventet egy korábban megkapott birtokon (Ercsi), igaz, ekkortájt már veszteségeik is voltak. Ezzel összehasonlítva különösen szembeötlő, hogy Lengyelországban mindössze egy kolostor létesült a XV. század legelején, Ausztriában és Csehországban pedig egy sem.

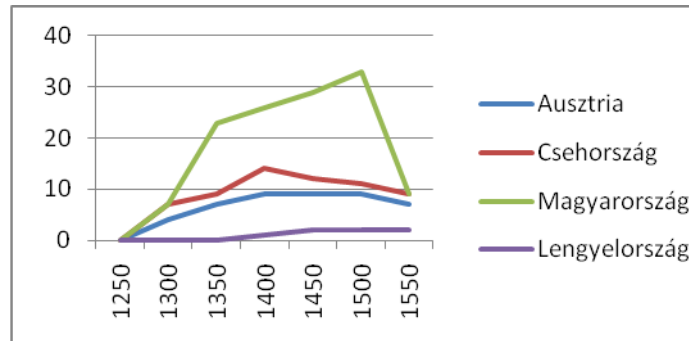
A ferencesektől és domonkosoktól eltérően az ágostonrendiekről szinte semmilyen forrás sem maradt fenn a létszámukat illetően. Annyi sejthető, hogy komoly létszámmhiánnyal nem küzdöttek, bár a XVI. század elején a körmendi házuk kapcsán vannak olyan tanúvallomások, amelyek éppen azt róják fel az ágostonrendieknek, hogy nem küldtek elég szerzetest a kolostorba.²⁴ Ugyanakkor egy XIV. századi forrás rávilágít arra is, hogy rendházaik, közösségeik mérete rendkívül eltérő lehetett. Abban az oklevélben ugyanis, amelyben Losonci László a régeni kolostor – egyébként végül kudarcba fulladt – alapítására kért engedélyt a pápától, mindössze hat szerzetes számára megfelelő épületről és ellátásról beszélt.²⁵ Tekintetbe véve a rend remete eredetét, ez valójában nem meglepő (hasonlóan kis közösségei a pálosoknak is szép számmal voltak). További adattal szolgál a dési kolostoruk, amelyet Mátyás király az 1480-as években azzal a céllal támogatott a dési sókamarából kiutalt éves sójádékkal, hogy attól kezdve a kolostorban legalább tizenkét szerzetes lakjék.²⁶ A több mint 30 késő középkori kolostor esetében valószínűleg érdemes számot vetni azzal, hogy közülük több is lehetett olyan, amelyben a szerzetesek száma nem érte el a tizenkettőt. Igaz, hogy már a hanyatlás időszakában, de az 1517

²⁴ Pl. Bakócz Tamás bíboros, amikor Rómába utazott 1511-ben, megállt Körmenden, figyelmeztette az ágostonrendieket. ERDÉLYI 2006 158.

²⁵ UB II n. 1169: Losonci László kéri a pápát, *apud ipsam ecclesiam quae cimiterium et camanile habet cum campana, unam domum cum necessariis aedificare et insuper **ad victum unius prioris et saltem VI fratrum ordinis eremitarum sancti Augustini...** providere dictamque capellam pro uno rectore perpetuo dotare sufficienter. Proposuit... ut dicta ecclesia cum huiusmodi cimiterio, campanili, campana, domibus... et provisione dicto ordini in perpetuo usu huiusmodi prioris et fratrum tradetur.*

²⁶ KÁDÁR 1900 [III] 149.

előtti időben csupán öt szerzetest említenek a körmendi kolostorban is.²⁷ Ezt tekintetbe véve a késő középkorban Magyarországon mintegy 300-400 ágostonrendi remete szerzetessel számolhatunk.

Az ágostonrendi remetekolostorok terjedésének dinamikája Kelet-Közép-Európa államaiban

Összességében megállapítható, hogy a ferencesekhez és a domonkosokhoz hasonlóan az ágostonrendi remetéknek is a magyarországi volt a legnagyobb rendtartományuk ebben a térségben, a középkor végén adatolhatóan 33 kolostorral. Ezt követte Csehország (10),²⁸ Ausztria (9), majd Lengyelország (2) és Szilézia (1). Bár a két nagyobb koldulórend létszámánál a magyarországi ágostonrendiek lényegesen kevesebben lehettek, mégis a magyar volt a rend egyetlen számottevő provinciája Kelet-Közép-Európában.

²⁷ *fratrem Matheum priorem, fratrem Sigismundum, fratrem Anthonium, fratrem Gallum et fratrem Gasparem Bantho*). ERDÉLYI 2006 121–122.

²⁸ Valójában a XV. század végén ezek, ha egyáltalán, akkor is csak korlátozottan működtek. A kolostorok többségét a taboriták még az 1420-as években elpusztították, és bár többségüket a század közepe táján újra telepítették, bennük alig maradtak szerzetesek.

KARMEELITÁK

A négy, Kelet-Közép-Európában már a középkorban is jelenlévő koldulórend közül a karmelitáké volt a legkésőbbi. Bár a rend csak 1272-ben nyerte el a végleges pápai jóváhagyást, első kolostorai természetesen jóval hamarabb létrejöttek. Az általunk tárgyalt régióban kolostoraik száma jóval alatta maradt a másik három koldulórendének, ráadásul ezek szervezetileg is a nyugatabbi rendtartományoktól függtek. A kelet-közép-európai karmelita kolostorok ezért nem tárgyalhatók a német területek kolostorai nélkül.

A közép-európai térségben igazolhatóan az első Kölnben épült 1249-ben (később az észak-német rendtartományhoz tartozott). Ezt követte még a XIII. század vége előtt a későbbi délnémet tartomány kolostorai közül Würzburg (1252), Bamberg (1274), Augsburg (1274), Esslingen (1275), Nürnberg (1287), Vogelsburg (1288), Rottenburg (1289), Regensburg (1290; az itteni kolostort 1367-ben Straubingba költöztették át) és Dinkelsbühl (1291).²⁹ A XIV. század első felében alapították a pössneckit (1315), weißenburgit (1325), querfurtit (1333), magdeburgit (1337), dahmeit (1339), ravensburgit (1344) és prágait (1347). 1348-ra a német rendtartományban összesen 35 kolostor volt, amit a rendi vezetés már túl soknak ítélt, ezért a provinciát kettéosztva létrehozták a délnémet és az északnémet rendtartományt. Előbbiben ekkor 16 kolostor maradt. Az új rendtartomány intenzíven terjeszkedett tovább a XIV. század végéig. Új kolostort alapítottak a csehországi Tachauban (1351), a tiroli Lienzben (1349), az alsó-ausztriai Bécsben (1360), a bajorországi Neustadt an der Saaleban (1352), Schweinfurtban (1367) és Abensbergben (1392), a stájer Voitsbergben (1395), továbbá Magyarországon Budán (1372), Pécsen (1372 – szerzetesek csak a XV. század elején költöztek a kolostorba) és Eperjesen (1388?). Ekkor jelent meg a rend a Balti-tenger partvidékén Gdańskban (1380k), Sziléziában (Striegau – 1382) és Lengyelországban is (Krakkó – 1397; Bydgoszcz – 1398; Poznań – 1399). Ezekon kívül ekkor épült a straubingi kolostor is, vagyis negyven év alatt megkétszerezték rendházaik számát.

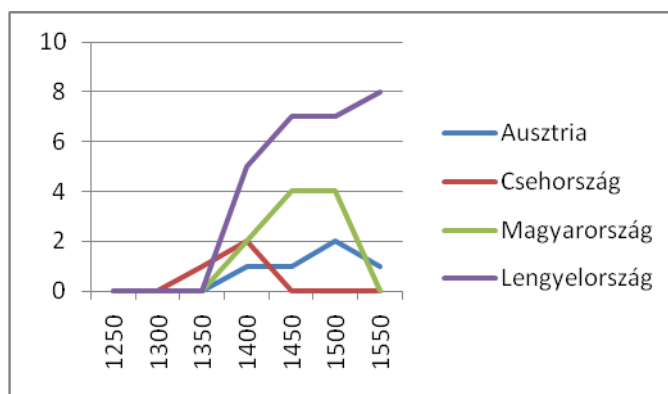
²⁹ A német rendtartomány korai kolostorai közé tartozott még többek között Boppard (1262), Frankfurt (1264?), Bruxelles, Haarlem, Mainz (1270).

Kelet-Közép-Európában a rend csak a XIV. század közepén jelent meg. Jellemző módon – a terjeszkedés irányát jól tükrözve – először Prágában, majd Lienzben, Tachovban és Bécsben. Ezt követte Magyarországon a budai és a pécsi kolostor alapítása,³⁰ végül Lengyelországban egyszerre három kolostor. Valójában ebbe a körbe illeszkedik a Sáros vármegyei eperjesi kolostor is, amelyet olykor a szakirodalom – tévesen – a lengyel kolostorok közé számít, de a rendi iratok tanúsága szerint a földrajzi közelség ellenére nem oda, hanem – egy rövid XV. századi időszakot leszámítva, amikor a cseh-lengyel tartományhoz sorolták – a magyarországi karmelitákkal együtt a délnémet rendtartományhoz tartozott.

A XIV. század végére tehát a Cseh Királyságban, Lengyelországban és Magyarországon három-három (jóllehet a pécsi kolostort ténylegesen csak a XV. század elején vették birtokba a szerzetesek), Ausztriában pedig egy kolostora volt a rendnek. A rend életét Kelet-Közép-Európában erősen befolyásolta a huszita háborúk időszaka. A két csehországi rendház, a prágai és a tachai megszűnt, szerzeteseik egy része pedig Magyarországra menekült, s 1426-ban a Nyitra vármegyei privigyei apátság üresen álló épületeiben lelt menedékre. Lengyelországban még 1401-ben, a XIV. századi alapítási lendület utolsó megnyilvánulásaként létesült a jasloi kolostor, majd 1417 előtt megépült a ploński is. Ausztriában 1494-ben alakult a rövid életű (a szerzetesek 1507-ben elhagyták a helyet) mauthauseni, végül 1514-ben – a térségben utolsóként – Litvániában a vilnusi kolostor. A karmeliták – ha jóval később és lassabban is – nagyjából ugyanazt az utat járták be Kelet-Közép-Európában, mint a XIII. század elején a ferencesek. 1500 körül a térségben összesen tizenhárom házuk működött, ennek fele (6) a Lengyel-Litván állam területén, négy pedig Magyarországon. Jóllehet Ausztriában ekkor éppen két kolostoruk volt, ám csak a bécsi működött hosszabb ideig, a mauthauseni inkább csak kísérletnek tekinthető, hiszen alig tíz évig állt fenn és csupán három szerzetes lakott benne. A Cseh Királyság területén egyedül a sziléziai striegau kolostor érte meg a kora újkort.

³⁰ A pécsi kolostorba végül csak a XV. század elején költöztek be a szerzetesek. REGÉNYI 1998 72. A munka bővebb, német nyelvű kiadása: REGÉNYI 2001. Mivel a kettő adatai nem térnek el egymástól, a továbbiakban a rövidebb, magyar nyelvű változatra hivatkozunk.

Létszámukat tekintve – bár erre vonatkozóan semmilyen direkt forrásunk sincs³¹ – nyilvánvalóan a legkevesebben voltak, kolostoraik számával összhangban. A XV. század végén a rendtartomány költségeihez a magyarországi kolostorok közül csak a budai rendház járult hozzá átlagos mértékben, a pécsi, az eperjesi és a privigyei a keveset fizetők táborát gyarapította, sőt az utóbbi kettő az összes kolostor közül a legkevesebbet fizette.³² Vagyoni helyzetük a közösségek létszámát is meghatározta, így feltehetően a négy kolostor személyzetének összlétszáma aligha haladta meg a 40 főt, s feltehetően csak a budaiban lehetett meg a teljes, tizenkét fős konvent.

A karmelita kolostorok terjedésének dinamikája Kelet-Közép-Európa államaiban

Összességében Magyarország a maga négy kolostorával a karmeliták szempontjából nem számított volna jelentéktelennek, hiszen ennél többet a térségben csak Lengyelországban találunk a rend kezén, ráadásul a rend magyarországi megtelepedése megelőzte a lengyelországit. Azt azonban hozzá kell tennünk, hogy még a budai kolostor sem tartozott a felnémet rendtartomány legnagyobbjai közé.

³¹ A szomszédos osztrák területeken a lienzi (Tirol) kolostort eredetileg, 1349-ben tizenkét szerzetes számára tervezték, de hamarosan húsz főre emelkedett a konvent létszáma (ŽÁK 1911 165), az 1494-ben alapított mauthauseniben (Alsó-Ausztria) viszont csupán három szerzetes élt (OBERKLAMMER 2010 114–115, a kolostor hányatott történetéről ld. még:

http://vdu.uni-koeln.de:8181/mom/AT-HHStA/WienOCarm/fond?_lang=deu [2013.06.05]).

³² REGÉNYI 1998 74.

A négy koldulórend kelet-közép-európai helyzetén végigtekintve némileg meglepő kép alakul ki. Egyrészt a térségben Magyarország egyértelműen vezető szerepet játszott a rendek megjelenésekor: a domonkosok, a ferencesek és az ágostonrendi remeték korán megalakították magyar rendtartományait, s az ezekhez tartozó kolostorok száma mindhárom rend esetében jelentősen meghaladta a térség többi területén működőké. Ez különösen a ferencesek esetében megdöbbentő, hiszen 1500 körül a rend két ágának Magyarországon (113) csaknem két és félszer annyi kolostora volt, mint a Cseh Királyságban (44), nyolcszor annyi, mint Lengyelországban (14),³³ és közel hatszor annyi, mint Ausztriában (19). Még nagyobb eltéréseket látunk az ágostonrendi remeték esetében, csupán a többi terület egymás közti sorrendje változik: Magyarország (33), Ausztria (9), Cseh Királyság Sziléziával (11), Lengyelország (2). A domonkosok esetében az eltérések nem ennyire nagyok, de azért jól láthatóak: Magyarország (37), Lengyelország (29), Cseh Királyság Sziléziával együtt (16), Ausztria (7). Egyedül a karmeliták kolostorainak számát tekintve szorult Magyarország a második helyre: Lengyelország (5+2 Litvániában, illetve Pomerániában), Magyarország (4), Ausztria (2),³⁴ Cseh Királyság (1, Sziléziában).

A koldulórendi kolostorok számát összesítve Magyarország kiemelt helyzete még szembezőkőbb (187 kolostor; ezzel szemben Lengyelországban 51, Csehországban 73,³⁵ Ausztriában 38). Összességében 1500 körül a kelet-közép-európai térség koldulórendi kolostorainak 52 %-a a Magyar Királyság területén volt, miközben az ország népessége a térség össznépességének kevesebb mint 40 %-a volt csak. Ráadásul nem hagyhatjuk figyelmen kívül a pálos kolostorokat sem, hiszen meglévő birtokaik ellenére ezek is jelen-

³³ A lengyel területek kolostorainak száma minden esetben némileg bizonytalan, a lengyel szakirodalom ugyanis több olyan kolostort is lengyelnek tekint, amelyek ebben az időszakban nem Lengyelországhoz tartoztak. Különösen Szilézia és a Baltikum kolostorai okoznak zavart. A létszámadatoknál a lengyel szakirodalom adataira támaszkodtam, így ott a kolostorok száma is eltérő.

³⁴ A második ausztriai kolostor a mauthauseni, amely azonban röviddel 1500 után megszűnt.

³⁵ Sziléziában 1500 körül ebből 27 kolostor volt, ami Cseh Királyság ekkori kolostorainak közel 40 %-a.

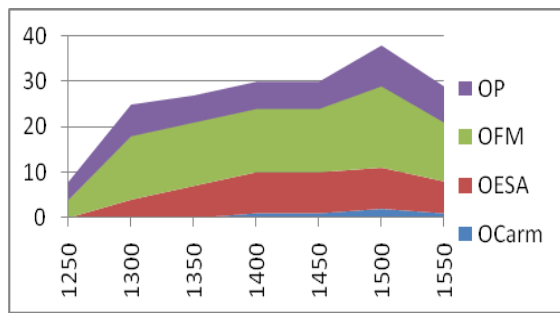
tős mértékben szorultak rá az adományokra.³⁶ Magyarországon ezek száma a középkor végén 75 volt, míg Lengyelországban mindössze tíz, Ausztriában és Csehországban (pontosabban Sziléziában) pedig csupán két-két kolostorban éltek pálos remeték.

A négy tárgyalt terület közül Csehország mindenképpen külön kezelendő, hiszen a huszita háborúk, illetve maga a huszitizmus miatt itt már jóval a reformáció előtt megfigyelhető a szerzetesi élet hanyatlása és a kolostorok számának csökkenése (bár ennek mértéke korántsem minden rend esetében olyan drámai, mint azt első pillanatban gondolnánk, és a Cseh Korona országai közül valójában csak magát Csehországot érintette nagyobb mértékben). A XV. század közepén kifejezetten térítő céllal alapított obszerváns ferences kolostorok többé-kevésbé idegen testként tűntek fel ebben a közegben, más rendek pedig legfeljebb meglévő kolostoraikat próbálhatták menteni, új alapításra nemigen gondolhattak. Magyarországon a meg-megújuló török támadások rajzolták át az ország déli részén a térképet, bár feltűnő, hogy az obszerváns ferences kolostorok éppen a legsúlyosabban érintett területeken milyen szívósan igyekeztek megkapaszkodni, jelen lenni. Mindeközben Lengyelországban a Litvániával létrejött perszónálunió és az ezzel együtt járó keresztény misszió olyan lehetőségeket nyitott a koldulórendek számára, amelyeknek köszönhetően e rendek terjeszkedésének időszaka itt jóval tovább tartott, mint máshol Európában (bár ezzel párhuzamosan a Lengyel Királyság más területein már veszteségek is érték őket). A rendtartományok egymáshoz viszonyított helyét, súlyát, a koldulórendek terjeszkedésének dinamikáját ebben az összefüggésrendszerben kellene értelmezni, erre azonban csak egy nagyobb nemzetközi együttműködés keretében látszik esély.³⁷

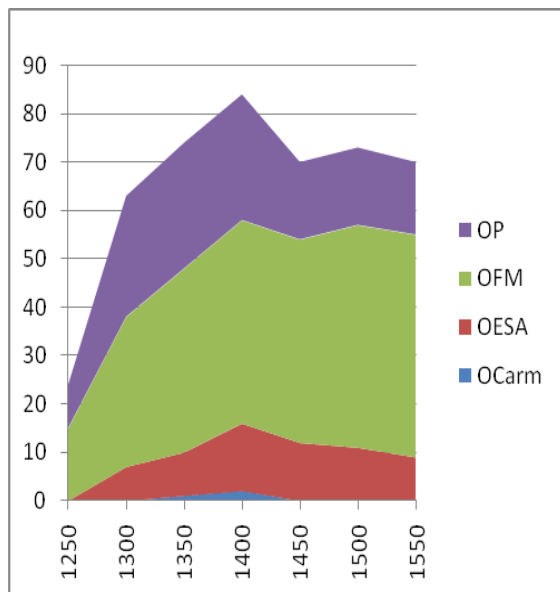
³⁶ ROMHÁNYI 2010a 135.

³⁷ Ezt az esélyt jelenti a Marie-Madeleine de Cevins által összefogott MARGEC projekt, amely a rennes-i és a clermont ferrand-i egyetem kutatói mellett a kelet-közép-európai térség szinte minden minden országából meghívott kutatókkal – köztük a jelen disszertáció szerzőjével – a késő középkori koldulórendi gazdálkodás kérdéseire keres választ, de emellett természetes közege az összehasonlításnak is, immár az utóbbi évtizedek kutatási eredményeire támaszkodva. (http://margec.tge-adonis.fr/Margec/wordpress/?page_id=202)

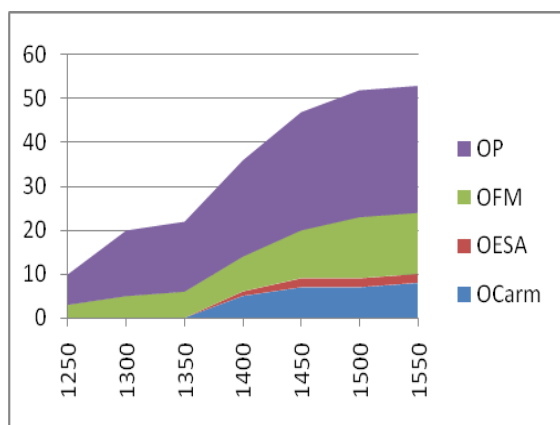
Az egyes koldulórendek kolostorai számának alakulása a kelet-közép-európai térségben

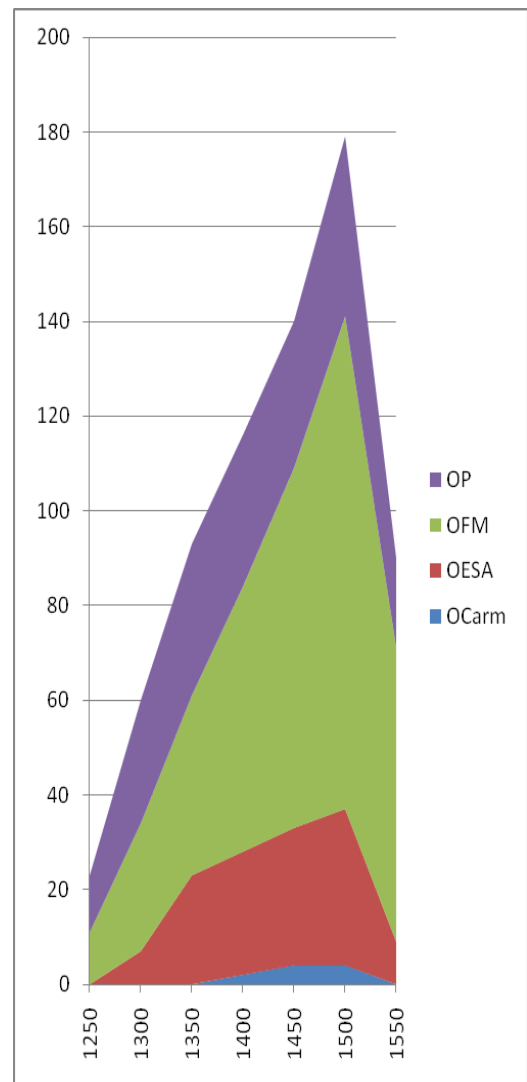
Ausztria

Csehország

Lengyelország

Magyarország

Pusztán a koldulórendi kolostorok topográfiai helyzetét nézve – ezúttal szigorúan Jacques LeGoff téziséét követve – azt látjuk, hogy a középkor végén a térség három legvárosiasodottabb településének Bécs, Buda és Krakkó mutatkozik, hiszen mindegyik városban öt-öt kolostort találunk (Buda esetében a jogilag ugyan külön települést alkotó, de földrajzilag és gazdaságilag mégis a fővároshoz tartozó Óbuda ferences kolostorát is ideszámítottam). Prága az 1500 körül létezett négy kolostorával ekkor látszólag kiszorult ebből a körből, ennek azonban a XV. század végén teljesen egyértelműen a huszita mozgalom állt a háttérben, hiszen az 1426-ban emiatt szűnt meg a város karmelita kolostora. Prága valójában egészen biztosan a legvárosiasodottabb települések egyike volt a régióban. Az említett négy város mellett a sziléziai Boroszlóban, valamint két magyarországi városban, Pécsen és Nagyváradon volt négy kolostor. Bár a két utóbbi város nem tartozott a szabad királyi városok közé, gazdasági fontosságuk a tárgyalt időszakban vitathatatlan. Három koldulórendi kolostorral a legjelentősebb városok közé sorolhatók még a stájerországi Graz, a morvaországi Brünn, továbbá Gdańsk a Balti-tenger partján, valamint három magyarországi város: Esztergom, Szeged és Székesfehérvár.

A koldulórendi kolostoroknak az egész térségben nagyjából azonos hányada volt olyan településen, amely két vagy több kolostornak adott otthont (Ausztria: 36,84 %, Magyarország: 31,02 %, Lengyelország: 30,19 %, Csehország [Sziléziával]: 36,98 %). Az egyes országok, illetve régiók népességéhez viszonyítva viszont az ilyen települések száma igen nagy eltéréseket mutat. A népesség/város arány Magyarországon a legalacsonyabb (146.000). Ezt követi valamivel magasabb értékkel Ausztria (156.000), majd Csehország és Szilézia (212.500, ill. 263.000), végül lényegesen magasabb arányszámmal Lengyelország (380.000). A jelenség biztosan nem magyarázható azzal, mintha Magyarország városiasodottabb lett volna, mint Ausztria vagy Csehország (minél kisebb ugyanis az arányszám, relatíve annál több – legalább koldulórendi szempontból – városiasnak minősülő település volt egy adott területen). A háttérben egyrészt nyilván a mezővárosok számának és gazdasági súlyának növekedése állhat, másrészt egyéb társadalmi tényezőket, pl. a főúri és nemesi rezidenciák jelenlétét is biztosan figyelembe kell venni.

dc_702_13

A legtöbb koldulórendi kolostorral
rendelkező városok Kelet-Közép-Európában

	OCarm	OESA	OFM	OP	Össz.
Bécs	1	1	2	1	5
Krakkó	1	1	2	1	5
Buda	1	1	2	1	5
Prága		1	2	1	4
Boroszló		1	2	1	4
Pécs	1	1	1	1	4
Nagyvárad		1	2	1	4
Graz			2	1	3
Brünn		1	1	1	3
Danzig	1		1	1	3
Esztergom		1	1	1	3
Székesfehérvár		1	1	1	3
Szeged			2	1	3

A XVI. század elején a magyarországi koldulórendi és pálos kolostorok száma több mint 250 volt, amelyekben átlagosan 15-16 szerzetes élt (a részletesebb adatokat ld. alább). A pálosok nélkül számított 187 kolostorban az átlag 17 fő körül volt. A domonkos és az obszerváns ferences kolostorok átlagosan nagyobb (20 fő körül vagy kicsit afölött), a konventuális ferences, az ágostonrendi és a karmelita házak kisebb létszámmal működtek. A legalacsonyabb létszámú közösségek a pálos kolostorokban éltek. Hasonló vagy valamivel magasabb átlagos létszámot feltételezve a régió többi országában is, érdekes képet kapunk. A középkor végére Lengyelország, Csehország és Ausztria össznépességére vonatkozóan a Jean-Pierre Bardet és Jacques Dupaquier által szerkesztett háromkötetes munka³⁸ és a Carlo M. Cipolla által szerkesztett kötet³⁹ adatait alapul véve az általunk vizsgált térség lélekszáma Magyarország nélkül 1500 körül 5-5,5 millió (esetleg valamivel több) lehetett. Ebből Cseh- és Morvaország 1500 körül ~1,7 millió, Lengyelország és Szilézia ~3 millió,⁴⁰ Ausztria ~0,8 millió.⁴¹ A magyarországi arányokat kivetítve a cseh, lengyel és osztrák területeken összesen mintegy 280 kolostornak kellett volna működnie kb. 5300 szerzetessel, s ha tekintetbe vennénk a huszita mozgalom következményeit Csehországban, még akkor is 260, illetve 4800 körüli számot kapnánk. A valóságban azonban 1500 körül csak nagyjából 180 kolostorral és legfeljebb 3500 szerzetessel számolhatunk.

³⁸ BARDET–DUPAQUIER 1997–1999. Köszönöm Őri Péternek (Népességtudományi Kutatóintézet), hogy figyelmemet erre a munkára felhívta. Emellett ld. még a Granasztói György által jegyzet rövid cikk (GRANASZTÓI 1997 174 és 177) összefoglaló adatait.

³⁹ CIPOLLA 1971.

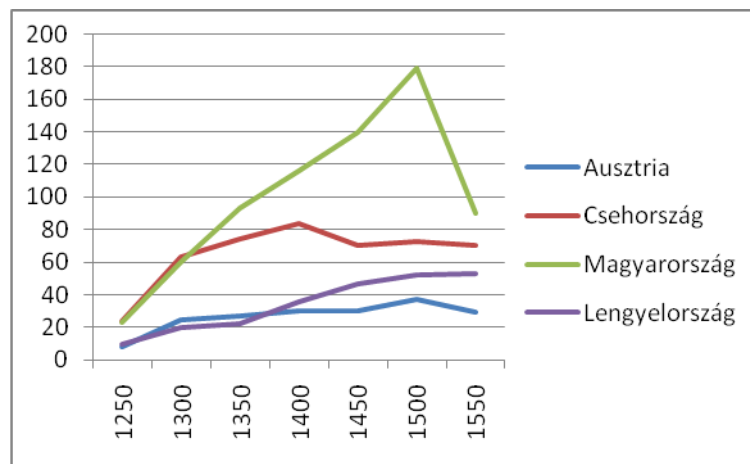
⁴⁰ SAMSONOWICZ 1997 17–24 ennél magasabb, 3,5-4 milliós lélekszámot feltételez. Az őt idéző Sławomir GAWLAS (2005 243) ugyanakkor 13-14 fős átlagos népsűrűséggel számol, ami az általunk tárgyalt területekre vetítve inkább 3 milliós népességnek felel meg. Ebből Szilézia népességét a középkor végén nagyjából 620 ezer főre becsülik.

⁴¹ Alsó- és Felső-Ausztriát, valamint Stájerországot illetően a már említett művek mellett a Historisches Ortslexikon. Statistische Dokumentation zur Bevölkerungs- und Siedlungsgeschichte (Datenbestand 31.8.2013) idevonatkozó részeit használtam (<http://www.oeaw.ac.at/vid/download/histortslexikon/>).

Az egyes területek belső arányait tekintve egyértelműen Magyarország és Lengyelország tér el az átlagtól, hiszen a népesség és kolostorarányokat egymás mellé téve az osztrák és a cseh területeken lényegében egymásnak megfeleltethető számokat látunk:

Ország	Terület km ²	Népesség 1500k	%	Kolostor- szám	%
Magyarország	307169	3500000*	39,41	187	53,28
Ausztria	47554	780000	8,78	38	10,83
Szilézia	40319	620000	6,98	27	7,69
Csehország	74289	1700000	19,14	46	13,11 ⁴²
Lengyelország	180592	2280000	25,68	53	15,10
Összesen		8880000		351	

A Kelet-Közép-Európai térség becsült népessége és koldulórendi kolostorai 1500 körül
(*Kubinyi András számítása szerint csak ~3300000)

A koldulórendi kolostorok számának alakulása Kelet-Közép-Európa államaiban

Nyugat-európai párhuzamokat is véve, Franciaországban 1450 körül a négy koldulórendnek összesen mintegy 600 kolostora volt.⁴³ Ugyanebben az időszakban számuk a Magyar

⁴² Csehországban a huszita háborúk előtt 61 koldulórendi kolostor működött, ami a térség kolostorainak 22,76 %-a volt. A XV. század elején a többi terület részese: Ausztria – 31 (11,57 %), Lengyelország – 35 (13,06 %), Szilézia – 24 (8,96 %), Magyarország – 117 (43,66 %). Érdeemes figyelni arra, hogy miközben a cseh korona alá tartozó területek a régió népességének mintegy negyedét adják, a XV. század elején a kolostorok harmadának adtak otthont. Ez az arány a XV. század végére ~21 %-ra csökkent. A magyar királyság mindkét időszakban lélekszámarányánál nagyobb arányban tartott el koldulórendi kolostorokat.

⁴³ GUERREAU 1981 873.

Királyság területén 140, Kelet-Közép-Európában pedig összesen 290 körül. A XV. század közepén a két terület népessége 13 millió, illetve 8,5 millió körüli volt. Ebben az időben tehát Franciaország – ha lehet így fogalmazni – telítettebb volt koldulórendi kolostorokkal, mint Európának ez a része, és ez még akkor is igaz, ha a koldulórendi kolostorokhoz hozzászámítjuk a Magyarországon komoly létszámot képviselő pálosokat is (a térségben összesen több mint 70 kolostor), bár ebben az esetben a két szám jelentősen közelebb kerül egymáshoz (21700 <-> 28800, ill. 22300 lélekszám/kolostor).

Ugyanez az arány az 1500 körüli időszakra némileg a kelet-közép-európai térség irányába billent el (Franciaországban mintegy 17 millió lakosra jut nagyjából 670,⁴⁴ Kelet-Közép-Európában mintegy 9 millió lakosra nagyjából 350 kolostor). Feltűnő viszont, hogy a növekmény szinte kizárólag a Magyar Királyság területén alapított kolostoroknak köszönhető, a kb. 60 kolostorból 48 magyarországi alapítás. Ehhez járult a pálosoknak a térségben létesült további tucatnyi új rendháza, amelyeknek kétharmada volt magyarországi. Vagyis összesen több mint hetven új kolostornak nagyjából a három negyede volt magyarországi.

Az általános vélekedéssel szemben a XV. század végi Magyarország kolostorhálózatát tekintve egyáltalán nem maradt el Nyugat-Európa mögött. A már említett 1500 körüli időszakban Franciaországot és Magyarországot összehasonlítva azt látjuk, hogy miközben az utóbbi népessége az előbbinek nagyjából 20 %-a, a koldulórendi kolostorok számát tekintve az arány 28 %. Valamivel kisebb eltérést találunk a német területekkel összehasonlítva (a népesség arány ~30, a kolostor arány ~35 %).

A középkor végén Angliában 50 domonkos, 57 ferences, 37 karmelita és 33 ágostonrendi kolostor működéséről vannak adatok, bennük mintegy 3000 szerzetessel.⁴⁵ 1500 körül tehát 177 angliai kolostorban megközelítőleg ugyanannyi szerzetes élt, mint Magyarországon, bár hozzá kell tenni, hogy Anglia becsült népessége ekkor kevesebb volt, mint Magyarországé (~2,7 millió).⁴⁶

⁴⁴ EMERY 1962 16.

⁴⁵ ORME 2006 259.

⁴⁶ WRIGLEY–SCHOFIELD 2002 210. Ezek alapján a koldulórendi szerzetesek aránya Angliában ~1,11 ‰. A két országban az egy kolostorra eső lélekszám nagyjából azonossá válik, ha a pálosok kolostorait is figyelembe vesszük (Anglia ~15000, Magyarország ~14000 fő/kolostor). Ehhez hasonló képet mutat ez idő tájt Dánia is.

Igaz, a fennmaradt, nem túl nagyszámú adatok alapján kétségkívül úgy tűnik, hogy Franciaországban vagy más nyugat-európai területeken, sőt még Kelet-Közép-Európa néhány régiójában is az egyes kolostorokban több szerzetes élt, mint Magyarországon, az átlag azonban nem lehetett sokkal magasabb. Tény, hogy Nyugat-Európában voltak híres nagy kolostorai a koldulórendeknek, amelyeknek mérete többszöröse volt a magyarországiakénak. De e nagyméretű, nagy létszámú kolostorok mellett jóval több átlagos vagy éppen kicsi is működött, az átlagban pedig ezek nagyobb arányban jelennek meg, mint a nagy intézmények. Az általunk tárgyalt korszakra vonatkozóan pl. Knowles szerint az angliai ferences kolostorok átlagléttszáma a XIII. századi 25 főről 15 főre csökkent.⁴⁷ Hasonló arányokat feltételez Emery is a középkor végi Franciorszámban.⁴⁸

Ami a domonkos rendtagok számát illeti, a magyarországi adatok kétség kívül alacsonyabb átlagléttszámot mutatnak, mint a franciaországi, spanyolországi vagy a délnémet adatok, ott ugyanis az átlag inkább 30-35 fő körül alakult.⁴⁹ Kelet-Közép-Európa más országaiban azonban a magyarországgal összevethető létszámokat találunk. Maga Jerzy Kłoczowski, aki ezelőtt ötven évvel foglalkozott a lengyelországi koldulórendi kolostorokkal és azok létszámával, szintén felhívta a figyelmet, hogy – bár egyes városi kolostorok, mint pl. a boroszlóiak vagy a krakkóiak igen nagy létszámú közösségeknek adtak otthont (Boroszlóban 1500 körül 66 domonkos, 71 obszerváns ferences, 31 konventuális ferences és 41 ágostonrendi élt) – a kolostorok többsége kicsi volt, s épphogy megvolt bennük a szükséges konventlétszám.⁵⁰

A konventuális ferences kolostorokra vonatkozóan Ludovic Viallet gyűjtött adatokat Burgundia és Auvergne területéről, valamint a Cseh Királysághoz tartozó Sziléziáról és Felső-Lausitzról. Mindkét területen 12-14 fő volt a kolostorok átlagos létszáma, a konventek lélekszáma csak ritkán érte el a huszát, ami lényegében megfelel a magyarországi

⁴⁷ KNOWLES 1953 363.

⁴⁸ EMERY 1962 5.

⁴⁹ Aragoniában pl. a XIV. század végén 14 kolostorban mintegy 500 domonkos szerzetes élt (ez kolostoronként ~35 szerzetes). VARGAS 2011 99–124.

⁵⁰ KŁOCZOWSKI 1967 11. A következő oldalakon a szerző ugyan egy magasabb, 20-25 fős átlagléttszámot feltételez a teljes, XIII–XVI. század közötti időszakra, s ebből a középkor végére 3200-4000 fős szerzetesi létszámmal számol, ez azonban erősen megkérdőjelezhető, különösen a litván és az orosz területeken.

adatoknak.⁵¹ A karmeliták alnémet rendtartományában ugyan jóval magasabb konventlétszámokról tudunk a XIV. század végén: 1384-ben a provincia 17 kolostorában összesen 474 szerzetes volt, ami átlagosan 28 főt jelentett (igaz, egyedül Kölnben 95 karmelita volt ekkor, és ötven évvel később, 1433-ban is 92 főt számlált a konvent, vagyis az átlagos konventlétszám 23-24 fő volt),⁵² az alnémet rendtartomány azonban Európa legsűrűbben lakott, és gazdaságilag is az egyik legfejlettebb régiójában működött, így az itt tapasztalt létszámok bizonyosan nem általánosíthatóak. A máshonnan ismert konventadatok a karmeliták esetében is legfeljebb 20 fő körüli létszámokat tükröznek. A tiroli Lienz kolostorát pl. a XIV. század közepén 12 főre tervezték, a század végére azonban a konvent létszáma húsz főre emelkedett. Ezzel már az egyik legnagyobb kolostornak számított a délnémet térségben, s ezért itt helyezték el az egyik rendi főiskolát.⁵³

Vagyis a késő középkori Magyar Királyság arányát tekintve nagyjából ugyanannyi kolduló szerzetest tartott el, mint pl. a francia.⁵⁴ E kijelentéssel szemben felvethető, hogy az apátságokkal és főleg az apácakolostorokkal együtt pl. Franciaország mégis megelőzi a középkori Magyarországot. Ez azonban az itt tárgyalt kérdés szempontjából nem releváns, hiszen az apátságok és az apácakolostorok itt is, ott is önálló gazdálkodási egységek voltak, föld- és más birtokokkal, s azokból származó jövedelmekkel. Kelet-Közép-Európában pedig 1500 körül egészen biztosan a Magyar Királyság tartotta el mind arányát, mind abszolút létszámát tekintve a legtöbb koldulórendi szerzetest.

A fenti számok mindemellett arra is figyelmeztetnek, hogy a megfogalmazott kérdésekre a válaszok mindenképpen összetettek. Több tényezőt kell figyelembe venni, hiszen nemcsak a gazdasági teljesítmény ilyen mértékű növekedésével nem számolhatunk, de súlyos tévedés volna az is, ha a kolostorok és a szerzetesek száma alapján mintegy „korrigálnánk” a népességszámot. Annál is kevésbé volna szabad ezt megtennünk, mivel a koldulórendi kolostorok elterjedési térképe és az egyes megyék népsűrűsége, illetve be-

⁵¹ VIALLET 2009.

⁵² SCHMIDT 2009 251.

⁵³ ŽÁK 1911, 212; NOTHEGGER 1949.

⁵⁴ Ehhez hasonló kérdés a nemesek magas aránya, ennek vizsgálata azonban már végképp meghaladná a jelen disszertáció kereteit. A témát azonban mindenképp érdemes tovább kutatni, különösen kelet-közép-európai összehasonlításban.

csülhető népességszáma között nincs összefüggés. Vannak olyan megyék, amelyekben 4000-6000 főnyire becsült népességre jut egy kolostor, és vannak olyanok, ahol ez a szám a 40.000 főt is meghaladja. Az egyik legnépesebb vármegyében, Tolnában pl. a XV. században még csupán három obszerváns ferences kolostor működött (Ozora, Györgyi, Paks), s mindhárom ugyanebben a században létesült. Az átlag körüli 25000 fő/kolostort csak a XVI. században megalapított simontornyai domonkos kolostorral érte el a vármegye (vö. 1. melléklet). Regionális szinten az efféle anomáliák jórészt elsimulnak ugyan, az azonban érzékelhető, hogy a koldulórendi kolostorok nem kizárólag a szűkebb környezetükre támaszkodtak, s ezt bizonyos esetekben a koldulási körzetekre vonatkozó adatok is megerősítik (ld. lejjebb).

A demográfiai tényező mellett tehát nyilvánvalóan figyelembe kell venni az egyes területek birtokviszonyait és helyi társadalmát is. Mindazonáltal az ilyen, a középkori viszonyok között nehezen megragadható, mégis evilági szempontok mellett bizonyosan szerepet játszottak vallási és ideológiai, de akár politikai szempontok is. Ismét adódik tehát a kérdés: mi állhat a magyarországi kolostorok és szerzetesek nagy száma mögött? Mi tette lehetővé ennyi kolostor működését, ennyi szerzetes megélhetését? Mi az oka annak, hogy egy stagnáló (?) népességű, a török elleni küzdelmek terhét viselő országban a koldulórendi szerzetesek ilyen jelentős másodvirágzásra, sőt, a ferencesek a rendi obszervanciának köszönhetően valójában folyamatos növekedésre voltak képesek?

A jelen disszertáció keretében kifejezetten a magyarországi helyzetre koncentrálva, az adatok láttán fel kell tenni a kérdést, hogy milyen tényezők állhattak e látványos jelenlét és a XV. századi nagy fellendülés mögött. Természetesen nem lehet figyelmen kívül hagyni az ország kedvező fekvését a különféle missziók szempontjából: határai mentén keleti és déli irányban egyaránt könnyen elérhetőek voltak a szakadárok, az eretnekek, vagy éppen a pogányok. Ez azonban önmagában még nem magyarázza meg a koldulórendek látható népszerűségét. A rendtagok létszámára vonatkozóan nincs sok, és főleg nincs sok megbízható adatunk. Annyi azonban különösebb kockázat nélkül állítható, hogy e rendek magyarországi kolostoraiban összesen mintegy 3200 szerzetes élhetett, akiknek több mint kétharmada ferences volt (az összehasonlító adatokat ld. feljebb). A számok mögé nézve, főleg XVI. századi adatok alapján az is nyilvánvaló, hogy a rendtagok elsöprő többsége a Magyar Királyság területéről származott (ez alól csak a karmeliták jelenthettek kivételt). Ezen kívül az sem elhanyagolható körülmény, hogy Magyarországon nagy számban voltak pálos kolostorok is – a XV-XVI. század fordulóján mintegy 70 –, amelyekben összesen 500-600 szerzetes élhetett.⁵⁵ A pálos kolostorok száma viszont, amint arra már utaltunk, a másik három tárgyalt területen jóval kisebb volt. A középkor végén tehát Magyarországon tekintélyes számú koldulórendi és pálos szerzetes élt, akiknek összlétszáma messze meghaladta a szomszédos országokban élőkét. Ráadásul a kolostorok számának látványos gyarapodása figyelhető meg a XV. század folyamán. Ebből pedig egyenesen következik annak a kérdésnek a kutatása, hogy melyik rendet mely társadalmi rétegek hogyan támogatták, illetve hogy az egyes rendek mennyiben és miként

⁵⁵ A pálosoknak a koldulórendekhez hasonló függését az alamizsnától II. Lajos egyik – egyébként a hadiadóról szóló – rendelkezése is alátámasztja. Az 1522. február 21-én kelt oklevél felmentette a koldulórendi és a pálos kolostorokat az alamizsna és a saját munkáért kapott fizetség adójának megfizetése alól, a majorjaik és a legelőiken tartott állatok azonban továbbra is adókötelesek voltak. (MOL DL 34466, kiadása: ETE I 52) A pálosokra vonatkozó rész: *...Quoniam autem iste punctus inter alios fratres religiosos fratres heremitas divi Pauli concernit, volumus et firmiter vobis mandamus, ut de rebus, quas iidem fratres heremite nomine elemosyne collectas vel laboribus manuum suarum acquisitas in suis claustris collocaverunt, nullum subsidium exigere aut exigi permittere audeatis.*

gondoskodtak saját fenntartásukról. Vagyis nemcsak az fontos, hogy milyen fizikai helyet foglaltak el a koldulórendi kolostorok a településhálózatban, illetve a településeken belül. Legalább ilyen fontos a társadalomban és a gazdaságban elfoglalt hely. A topográfiai és a társadalmi-gazdasági hely szorosan összefügg egymással, így a topográfiai adatok közvetve a koldulórendi közösségek gazdálkodásának megértéséhez is hozzájárulnak.

A kérdés más szempontból messze túlmutat mind az egyháztörténet, mind a gazdaságtörténet keretein. A XV. század második felében tapasztalható nagy fellendülés, amely kisebb-nagyobb mértékben szinte az összes magyarországi szerzetesközösséget érintette, nehezen volna értelmezhető egy népességszámát tekintve stagnáló, még kevésbé egy hanyatló társadalmi közegben. A rendelkezésünkre álló XVI. századi adatok arról tanúskodnak, hogy a koldulórendi kolostorok a reformáció hajnalán Magyarországon egyáltalán nem küzdöttek létszámhiánnyal, a szerzetesek száma csak az 1530-1540-es években csökkent drasztikusan, amikor viszont ennek már legalább két egymást erősítő oka is volt (ti. az oszmán hódítás és a reformáció terjedése).

A XV. század végére Kubinyi András egy 1997-ben megjelent cikkében a Magyar Királyság lélekszámát mintegy 3–3,2 millióra tette, hozzátéve egyrészt, hogy ez a minimális népességszám, másrészt azt is, hogy véleménye szerint Mátyás halálakor egy lélekszámát tekintve stagnáló, vagy akár hanyatló országról beszélhetünk.⁵⁶ Később módosította ezt a véleményét, a népességcsökkenést a XV–XVI. század fordulóján kizárta – cáfolva ezzel Szabó István korábban megfogalmazott véleményét –, és éppen a törökkori adatokra utalva a népességcsökkenés kezdetét maga is inkább a 15 éves háború időszakához kötötte.⁵⁷ Újabban Vajda Tamás a délvidéki megyék késő középkori demográfiájának kutatása kapcsán ugyancsak arra az eredményre jutott, hogy még ezen, a török által leginkább veszélyeztetett területen sem feltételezhető népességcsökkenés a középkor végéig (az általa felvetett, a népsűrűséggel kapcsolatos kérdésekre a későbbiekben fogok reflek-

⁵⁶ KUBINYI 1997. A Zsigmond-kori népesség lélekszámáról ld. ugyanebben a kötetben Engel Pál tanulmányát (ENGEL 1997b). Az erdélyi szászok XV–XVI. századi lélekszámáról Draskóczy István írt (DRASKÓCZY 1997), aki szintén stagnáló népességről ír, igaz, kifejezetten a Szászföld vonatkozásában. A népességszám alakulását illetően megfontolandó felvetések olvashatók Dávid Gézának ugyancsak a fentemlített kötetben megjelent tanulmányában (DÁVID 1997)

⁵⁷ KUBINYI–LASZLOVSZKY 2008, különösen 43.

tálni).⁵⁸ Ám még egy stagnáló népességű ország képével is nehezen egyeztethető össze a koldulórendek látványos terjeszkedése éppen a XV. század folyamán, főleg annak második felében.⁵⁹ Az újabb feltételezésekkel összhangban, a kolostorok oldaláról nézve a demográfiai kérdést úgy vélem, hogy a Magyar Királyság népessége – részben a menekülteknek is köszönhetően – a XVI. század első felében még valószínűsíthetően valamelyest növekedett.

A koldulórendi szerzetesek összlétszáma a teljes számított népességnek ~0,98 ‰-e, a pálosokkal együtt ~1,11 ‰-e, ami önmagában nem tűnik túl soknak. Ám figyelembe kell venni, hogy a század folyamán a kolostorok száma nagyjából a másfélszeresére nőtt, és ez minden bizonnyal a szerzetesek hasonló arányú létszámnövekedését is jelentette. A kérdés természetesen nem csupán a népesség oldaláról közelíthető meg, hiszen legalább ennyire fontosak a gazdasági háttér szempontjai is, ti. az, hogy egy adott terület hány szerzetest képes eltartani.

Ezzel összefüggésben felmerülhet a kérdés: mi a különbség egy monasztikus – vagy akár más, birtokokkal rendelkező – közösség, és a koldulórendek között. Az alapításkor nem túl sok, sőt bizonyos értelemben „olcsóbb” egy koldulórendi kolostort megalapítani, mint mondjuk egy bencés apátságot. Az utóbbit ugyanis a kolostor épületén kívül megfelelő birtokokkal is el kell látni, míg az előbbiek csak az épületet igénylik, valamint garanciákat (ígéreteket) arra nézvést, hogy biztosítva lesz a megélhetésük. A későbbiekben azonban a monostorok önellátóak voltak, sőt, valójában akár tekintélyes hasznot is hozhattak. Éppen ez a jellegzetességük tette őket alkalmassá arra, hogy pápák és uralkodók javadalomként kezeljék őket, de ez magyarázza azt is, hogy egy-egy apát komoly építkezésekbe foghatott. Ilyen értelemben a monostor egy olyan gazdasági egység, amely nemcsak saját fenntartására képes. Sőt, a késő középkorban a magyarországi monostorok pl. inkább voltak jól működő birtokközpontok, mint szerzetesi intézmények, hiszen a komendátori rendszer idején éppen szerzetesből volt a legkevesebb az apátságokban.

⁵⁸ VAJDA 2013.

⁵⁹ Kubinyi tulajdonképpen nem zárja ki a XV–XVI. század fordulóján a népességnövekedést, összességében mégis stagnáláshoz közelítő állapotot feltételez.

Ezzel szemben a koldulórendek nem egyszeri nagyobb adományt igényeltek, hanem folyamatos finanszírozást. Maguk a szerzetesek termelő tevékenységet alig végeztek. A korai időszakban e rendek – birtokok híján – szinte teljesen az alamizsnára voltak utalva (legfeljebb saját kezük munkájáért kaphattak még valami fizetséget), és – amint ezt a későbbiekben igyekszem is igazolni – a későbbi századokban is nagyobb mértékben támaszkodtak az alamizsnára, mint akár meglévő birtokaikból származó jövedelmeikre. Ráadásul volt olyan rendi közösség – az obszerváns ferenceseké –, amely mindvégig megtehető következetességgel utasította el az ingatlanbirtoklást, miközben egyébként a legnagyobb létszámú volt az összes koldulórend között. Nyilván nem véletlen, hogy az obszerváns ferencesek között ugyanakkor feltűnően magas a laikus testvérek aránya (erről ld. a kétkezi munkáról szóló fejezetet). Vagyis a koldulórendi szerzeteseket az alamizsnán keresztül juttatták megélhetéshez és az épületek fenntartásához szükséges jövedelmekhez, bármit is értsünk alamizsna alatt. Növekvő számú szerzetes és kolostor fenntartása pedig az alamizsna mennyiségének növekedését is feltételezi. Ez viszont visszavezet a népesség kérdéséhez.

Az alamizsna mennyiségének ilyen arányú növekedése ugyanis háromféleképpen képzelhető el: gazdasági alapon (termelékenység- vagy jövedelmezősnövekedés), demográfiai alapon (népességnövekedés) vagy kulturális alapon (vallásosság, ill. reprezentációs igények változása). Egy ilyen arányú népességnövekedés mint tényező kizárható. A XV. században azonban nem feltételezhetünk olyan termelékenységnövekedést sem, ami a szerzetesek létszámának ilyen arányú növekedését megmagyarázná. Az egyetlen újonnan fellendülő iparág, a rézbányászat, bármennyire is fontos volt, nem hatott olyan mértékben a magyar gazdaság teljesítményére, mint a XIV. század első felében az arany- és ezüsbányászat fellendülése. Ráadásul a kolostorok száma nem is a rézbányászat környezetében gyarapodott. A XV. században kétségkívül volt olyan ága a magyar gazdaságnak, ti. a marhakereskedelem, amely nagyon jövedelmező volt, és amelybe a társadalomnak olyan rétegei is bekapcsolódtak, amelyek korábban nem jutottak ilyen jelentős jövedelmekhez.⁶⁰ Ez biztosan befolyásolta a koldulórendi kolostorok megélhetését, bár az új

⁶⁰ Itt utalok a későbbiekben többször idézett Kenderesi Balázs példájára, akiről a fennmaradt oklevelek alapján nyilvánvaló, hogy vagyonát a marhakereskedelemben való részvételével szerezte, és aki ennek ré-

kolostorok alapítása elsősorban az uralkodónak és a főuraknak volt köszönhető. A vallásosság és a reprezentációs igények változása mint tényező szintén figyelembe veendő, bár számszerűsíteni igencsak nehéz volna.

Nyilvánvaló, hogy a szerzetesi hivatások száma nem elsősorban demográfiai vagy gazdasági kérdés, de tagadhatatlan, hogy ezek a tényezők is befolyásolják. Nem állítom, hogy a felvetés ne volna vitatható, mégis úgy vélem, a téma – más tényezőkkel kiegészítve – további kutatás lehetőségét kínálhatja. Ebben az összefüggésben lehet utalni a konfraternitásba felvevő oklevelek közül azokra, amelyekben a családtagokat részletesen felsorolják. Ezek száma összességében persze nem sok, statisztikailag értékelhetetlen. Feltűnő azonban, milyen sok gyereket sorolnak fel. 1455. augusztus 7-én Kapisztrán János két családot vett fel Budán a ferencesek konfraternitásába. Balajti Pálnak két fia és két lánya,⁶¹ Joránti Györgynek négy fia és két lánya volt.⁶² 1457-ben a domonkosok konfraternitásába felvett Sebesi Lászlónak több nővérét is említi az oklevél, bár a testvérek pontos száma nem derül ki.⁶³ 1485-ben Apponyi Péter özvegyét három fiával és két lányával vették fel ugyancsak a ferencesek konfraternitásába.⁶⁴ 1489-ben nádasdi Darabos Gergelyt az ágostonrendiek részesítették ebben a kegyben, és az oklevélben három fiát és három lányát sorolják fel.⁶⁵ 1492-ben Szegfalui Péternek egy fiát és több lányát,⁶⁶ 1494-ben Apponyi Györgynek öt fiát és két lányát,⁶⁷ 1501-ben Karácson Györgynek négy fiát és egy lányát említik, s ugyanebben az oklevélben szerepel fivére, Gergely is, akinek ugyancsak több gyermeke: két fia és két lánya volt.⁶⁸ 1503-ban hat Désházi testvér (öt fivér, egy nővér) nyert felvételt a ferencesek konfraternitásába.⁶⁹ Ugyanebben az évben

vén a pesti domonkos kolostor egyik legjelentősebb támogatója volt a XV. század második felében. Vö. F. ROMHÁNYI 2009a 95.

⁶¹ 1455. VIII. 7.: MOL DL 38854.

⁶² 1455. VIII. 7.: MOL DL 14980.

⁶³ 1457. VI. 15.: MOL DL 102914.

⁶⁴ 1485. VI. 6.: *CD Apponyi I* n. 169. Újabb kiadása: KERTÉSZ [2014] n. 18.

⁶⁵ 1489. XI. 11.: MOL DL 56795.

⁶⁶ 1492. VII. 13.: MOL DL 69167. Kiadása: KERTÉSZ [2014] n. 24.

⁶⁷ 1494. X. 30.: MOL DF 272029. *CD Apponyi I* n. 183. Újabb kiadása: KERTÉSZ [2014] n. 33.

⁶⁸ 1501. VIII. 16.: MOL DL 69883.

⁶⁹ 1503. I. 9.: MOL DL 82194. Kiadása: KERTÉSZ [2014] n. 45.

említik Battyáni Boldizsár három fiát és két lányát.⁷⁰ 1507-ben Bánfi Jánosnak is négy fiát és három lányát említi az oklevél.⁷¹ Az 1520-as években Kenderesi Mihálynak tizenhárom gyermekét,⁷² szarvaskendi Sibrik Lászlónak négy fiát,⁷³ Derencsényi Györgynek öt gyermekét sorolják fel.⁷⁴ A XV. század második felében összesen nyolc rend lelki javaiban részesülő Söptei Péter gyermekeinek számát ugyan nem tudjuk, de négy testvérének neve fennmaradt.⁷⁵ Ezek mellett szinte kis családnak tűnik Frangepán Mártoné⁷⁶ vagy Bánfi Miklósé (mindkettejüknek három-három gyermekét említik).⁷⁷ A felsorolt példákon kívül természetesen több olyan oklevél van, amelyben csak általánosságban említik a gyermekeket, és van négy olyan is, amelyben csak egy gyermekről esik szó. Összességében a 100 megvizsgált konfraternitás oklevélnek több mint a felében (53) említik névszerint vagy általánosságban a gyermekeket, s a több mint nyolcvan 1450 után kelt oklevél közül tizennyolcban sorolják fel őket. A tizennyolc család többsége köznemes, az átlagos gyerek-szám 5 körül van. Ez viszont 7 fős családokat jelent, ami Kubinyi már idézett cikkében is felbukkan – igaz, mint úgymond kivételesen magas, és ezért nem használható szám.

A végrendeletek és a konfraternitás-oklevelek alapján a koldulórendi szerzetesek Magyarországon erre a létszámát, gazdasági erejét és reprezentációs igényeit tekintve egyaránt jelentős társadalmi rétegre támaszkodtak leginkább, amellyel – mint a későbbiekben látni fogjuk – részben politikai szövetséget is kötöttek.

⁷⁰ 1503. VI. 10.: MOL DL 101800.

⁷¹ 1507. IV. 14.: MOL DF 266809.

⁷² 1520. IX. 8.: MOL DL 23489.

⁷³ 1521. III. 2.: MOL DL 70111. Kiadása: KERTÉSZ [2014] n. 57.

⁷⁴ 1521. XI. 20.: MOL DL 23593. Kiadása: KERTÉSZ [2014] n. 58.

⁷⁵ ROMHÁNYI 2004b 42.

⁷⁶ 1514. VI. 27.: MOL DL 38570.

⁷⁷ 1509. VI. 7.: MOL DL 64799.

Érdemes tüzetesebben megvizsgálni a koldulórendi kolostorok térbeli elhelyezkedését, illetve annak változásait is Magyarországon belül. Az általánosan elterjedt felfogás – LeGoff tézisének adaptációja – szerint a koldulórendek megjelenésükkor Magyarországon is igyekeztek a városias településeken megvetni a lábukat, bár, amint láttuk, már ekkor is voltak kivételek. A későbbi századokban pedig egy-egy település felemelkedésének, mezővárossá válásának egyik indikátora a koldulórendi kolostor feltűnése.

Ami a korai időszakot illeti, sajnos igen szűkre szabottak a lehetőségeink annak vizsgálatát illetően, hogy mennyire volt valóban városias egy-egy település pl. a XIII. században. A Kubinyi András által a késő középkorra kidolgozott,⁷⁸ és azóta mások által is alkalmazott pontrendszer ebben a korai időszakban nem használható, hiszen e településekre vonatkozó írott forrásaink száma meglehetősen csekély. Ugyancsak nehézséget jelent, hogy a legtöbb kolostornak valójában nem tudjuk az alapítási idejét. Első okleveles említésük talán csak néhány évvel, de az is lehet, hogy több évtizeddel későbbi, mint az alapítás maga.

Mindezen nehézségek ellenére néhány körülményre érdemes felhívni a figyelmet. Egyrészt – amint erre már Fügedi Erik is rámutatott⁷⁹ – rendkívül erősen érezhető a királyi akarat meghatározó jellege a koldulórendek megtelepedésének időszakában. A domonkosok esetében a XIII. század közepéig tizennégy kolostor alapítása tekinthető biztosnak, s ezek közül nyolcnál mutatható ki egyértelműen a királyi támogatás (Székesfehérvár, Esztergom, Pest, Sárospatak, Érsomlyó, Verőce, Vasvár, Buda), de feltételezhetően a dubicai, a csázmái s a nagyszebeni kolostor alapításához is volt köze az uralkodónak. A ferenceseknél – amint ezt már Fügedi Erik is észrevette – a legkorábbi kolostorok között kevesebb a királyi alapítású: tizenháromból mindössze hat (Nagyszombat, Székesfehérvár, Esztergom, Nagyolaszi, Pozsony, Verőce). A XIII. század második felében azonban a ferencesek is felzárkóztak a domonkosok mellé, legalábbis ami az ország új fővárosában

⁷⁸ KUBINYI 1989b; KUBINYI 2000.

⁷⁹ FÜGEDI 1972, nemcsak a koldulórendekkel kapcsolatban.

való jelenlétet illeti, hiszen mind Pesten, mind Budán megtelepedtek, sőt, a Duna jobb partján nemcsak a Várhegyen éltek, hanem Óbudán és a Margitszigeten is, természetesen mindegyik helyen királyi támogatással.

Az ágostonrendi remeték eleve valamivel később indultak, így esetükben értelmetlen a XIII. század első feléről beszélni. A század közepe után azonban hasonló képet mutatnak, mint a domonkosok: 1300-ig kilenc kolostort alapítottak számukra, s ezek közül nyolc köthető az uralkodóhoz (Komár, Körmend, Mezősomlyó, Esztergom, Sáros, Buda, Székesfehérvár, Újhely). Egyes esetekben templomaik egyben a dinasztikus szentkultusz reprezentációját is szolgálták. Erre utal a komári Szent Erzsébet, a mezősomlyói Becket Szent Tamás vagy az újhelyi Szent István titulus.⁸⁰

Ebben a korai időszakban a koldulórendek megtelepedése bizonyos összefüggést mutat az ispotályos rendek házaival. A Kubinyi által kidolgozott centralitási pontrendszernek⁸¹ ugyancsak fontos eleme az ispotályok megléte, a XIII. században azonban ezek még nem városi intézmények, hanem különféle ispotályos és lovagrendek házai voltak. Ispotályos és koldulórendek együttes jelenlétére példa a XIII. században Esztergom és Székesfehérvár, amelyek ebben az időszakban valóban az ország legfontosabb városai voltak.

Voltaképpen a karmeliták is a királyi akaratnak köszönhetőek első magyarországi kolostorukat Budán, igaz, jó száz évvel később, mint a többi koldulórend. E budai alapítás egyben átvezet egy másik kérdéshez is. Jól látható ugyanis az uralkodók azon törekvése, hogy az ország közepén fekvő legfontosabb városokban lehetőség szerint mindegyik koldulórend jelen legyen. Ezt látjuk Esztergomban, Székesfehérvárott és Budán is. Utóbbi azonban tévedés volna önmagában tekinteni, hiszen a pesti, az óbudai és a margitszigeti kolostoroknak valójában ugyanazon a „piacon” kellett megélni. A késő középkori magyar főváros területén így összesen a XIII. század végén négy ferences, két domonkos és egy ágostonrendi, a XIV. század végén pedig még egy karmelita kolostor is működött – nem számítva ezúttal a szigeti domonkos apácák mellé rendelt szerzetesek kis rendházát. Ez összesen nyolc koldulórendi kolostort jelent. Ha ehhez még hozzátesszük, hogy a budai kolostorok a rendek legnagyobb magyarországi intézményei közé számítottak, a domon-

⁸⁰ Az adatokat ld. F. ROMHÁNYI 2000 38, 43, 69.

⁸¹ KUBINYI 1989b.

kosok és a ferencesek rendi főiskoláikat is itt helyezték el, valamint azt, hogy a pálosoknak is a közeli Szent Lőrinc-kolostorban volt a XIV. század elejétől a rendi központjuk, akkor a terület kiemelkedő fontossága még inkább szembeszökővé válik (ld. a 48. oldalt).

Nemcsak az ország középkori fővárosa (Végh András szellemes összetételével élve: Buda-Pest) volt ilyen több településből álló konglomerátum. Hasonló helyzetet találunk az újkorban egy várossá vált Szatmár és Németi, továbbá Eperjes, Sáros és Sóvár, valamint Sárospatak és Sátoraljaújhely esetében is. A táblázatokban minden olyan település-gócot figyelembe vettem, ahol egy legfeljebb 10 km sugarú körön belül több koldulórendi és pálos kolostor található. Ezáltal a korábbi, csak az egyazon településen lévő koldulórendi kolostorokat figyelembe vevő képpel szemben, úgy vélem, kiegyensúlyozottabb, az egyéb szempontok szerinti kategóriákhoz jobban illeszkedő rendszer alakul ki.

Amint az összesítésből is látszik, a domonkosok és a ferencesek a jelek szerint kifejezetten keresték a központi helyeket, hiszen kolostoraik mintegy 60 %-a ezekre koncentráldott a XIV. század végén. Ugyanez az arány az ágostonrendi remeték esetében 42 %, a pálosoknál pedig mindössze 35 %. A karmeliták ugyan kis létszámuk miatt statisztikailag csak korlátozottan vehetők figyelembe, mégis feltűnő, hogy mindenhol más rendek kolostorainak közelében telepedtek le. Összességében a XIV. század végén a Magyar Királyság területén létezett koldulórendi és pálos kolostoroknak a fele 22 városra, illetve területre összpontosult.

A XIV. század végére lényegében kirajzolódott az egyes rendek kolostorhálózata az országon belül, amelyet a későbbiekben már inkább csak sűrítettek az újabb rendházak. Míg a domonkosok és a ferencesek igyekeztek az ország lakott területeit többé-kevésbé egyenletesen lefedni, az ágostonrendi remeték kolostorainak magyarországi topográfiáját tekintve két szempont látszik érvényesülni: egyrészt az egy vikárius alá tartozó kolostorok térbelileg is csoportosulnak, másrészt a kolostorok döntő többsége az Itáliába vezető utak mentén létesült. Ez a megtelepedési minta részben még a kevés lengyelországi és sziléziai kolostor helyválasztását is befolyásolta, hiszen a pilznoi kolostor a Buda-Eger-Sáros-Bártfa útvonal folytatásán települt, a sziléziai Grottkaubá (Grodków) pedig a Körmen-Bruck a. d. Leitha-Marchegg-Brünn útvonalon juthattak el a középkorban (ez lényegében a Borostyán-út nyomvonalát követi).

dc_702_13

Központi szerepet játszó területek a XIV. század végén

(Jakabhegy: pálos kolostor)

Terület	OFM	OP	OESA	OCarm	OFSPH	Összesen
Buda, Pest, Óbuda	4	2	1	1	1	9
Pécs, Jakabhegy	1	1	1	1	1	5
Esztergom, Szentkereszt, Szentlélek	1	1	1		2	5
Nagyvárad, Szentjeromos	1	1	1		2	5
Sárospatak, Sátoraljaújhely	1	1	1		1	4
Eger, Felnémet	1		1		1	3
Gyulafehérvár, Szentmihálykő		1	1		1	3
Székesfehérvár	1	1	1			3
Zágráb, Remete	1	1			1	3
Beregszász, Remete	1				1	2
Beszterce	1	1				2
Eperjes, Sáros			1	1		2
Nagyszében	1	1				2
Kassa	1	1				2
Nagyszombat	1	1				2
Pozsega	1	1				2
Pozsony, Máriavölgy	1				1	2
Szatmár, Németi	1	1				2
Szeged	1	1				2
Újlak	1		1			2
Verőce	1	1				2
Visegrád			1		1	2
Összesen	22	17	11	3	13	66
	58%	61%	42%	100%	35%	

A fenti táblázatban megjelenő városok, illetve területek a következő száz évben alig változtak, számuk huszonkettőről mindössze huszonötre nőtt. Három újabb város, Kolozsvár, Segesvár (Fehéregyházával) és Sopron ugyan felkerült a térképre, ezek azonban az összképet alig változtatták meg. Mellettük „ikertelepülésként” megjelenik még Komár és Csákány (9 km), illetve Ozora és Simontornya (14 km), ezek azonban nem kerültek be a táblázatba, aminek okáról alább még lesz szó. Jellemző módon a sorrend is csak kis mértékben módosult. Míg a XIV. század végén Esztergom, Pécs, Sárospatak és Várad azonos számú kolostorral osztozott a második helyen, egy évszázaddal később e csoportból kivált Várad, s a másik három város így a harmadik helyre szorult. Ugyancsak előrébb

lépett Beregszász, Eperjes és Szeged is. A legnagyobbat Visegrád „ugrotta”, köszönhetően a XV. században alapított ferences kolostorának, valamint a bencésektől a pálosokhoz került Szent András-monostornak.

A megfigyelhető változás voltaképpen nem egyéb, mint a XV. századi nagy terjeszkedés tükré: a ferencesek és a domonkosok ebben az időszakban szükségképpen fordultak más, kevésbé frekventált területek felé, hiszen az eddigieket már belakták, újabb alapításokra már csak valamilyen szempontból periferiális területeken volt lehetőség. Legnagyobb arányban a ferencesek „kényszerültek” kevésbé frekventált települések felé fordulni. Az obszervánsok azonban a jelek szerint ezt a kényszert – ha ugyan az volt, és nem tudatos döntés – igen jól tudták a maguk javára fordítani, és megtelepedésükkel egyúttal a rend társadalmi kapcsolatait, támogatói körét is biztosították. A központi szerepet játszó területeken az obszerváns ferenceseknek a XV. század végén tizenegy kolostoruk volt: Buda, Pest, Esztergom, Nagyvárad, Sáropatak, Visegrád, Sóvár, Szeged, Fehéregyháza, Kolozsvár, Újlak, vagyis 1500 körül minden hatodik kolostoruk volt ilyen helyen. Ezek közül azonban csak hét volt új alapítás, a többit a konventuálisoktól vették át. Ráadásul a visegrádi, a fehéregyházai és az újlaki kolostor inkább a királyi, illetve főúri-nemesi rezidenciához kötődött, semmint a városhoz. Valójában a kolozsvári kolostor is inkább köszönhette létét a királyi akaratnak, mint a városi polgárság igényének.

Néhány szót külön érdemel az egymástól 9 km-re lévő Komár és Csákány. Az előbbi településen már a XIII. század óta működött az ágostonrendi remeték kolostora,⁸² az utóbbin pedig a Koroknai család alapította meg a középkor legvégén (1516 előtt) a ferences kolostort saját rezidenciája mellett. Jellemző módon a török időkben a kolostort várrá építették át, vagyis ez volt a település legkomolyabb épülete. A nagybajomi Frank rokonságba tartozó Koroknaiak éppen ebben az időben emelkedtek fel, a ferences kolostor alapítása státuszszimbólumként értelmezhető. Az egymás közelében települt két kolostor egyike sem tekinthető jellegzetes városi intézménynek, hiszen az egyébként nem túl nagy komári kolostornak birtokai voltak, a csákányi obszervánsok pedig szorosabban kötődtek a kegyúri családhoz, mint a településhez. Ezért e két települést nem szerepelte-

⁸² A kolostor a település mellett állt, s az 1540-es években az akkor birtokos óbudai prépostság megerősítette. SZVITEK 2008 175.

tem a táblázatban. Mindemellett a Dél-Dunántúl és Észak-Szlavónia 1500 körüli kolostoraira tekintve kétségtelenül feltűnő a hálózat sűrűsége (vö. 2. térkép).⁸³

Ugyancsak némi magyarázatot igényel, miért nem szerepel a táblázatban az egymástól ugyancsak alig 14 km távolságra lévő Ozora és Simontornya. A helyzet részben hasonló, mint a komári és csákányi példában, csak ezúttal a birtokokkal rendelkező – tegyük hozzá: elég tekintélyes birtokokkal rendelkező – simontornyai domonkosok jelentek meg később. Túl azon, hogy a két kolostor egymástól való távolsága némileg meghaladja a kritériumként rögzített 12 km-t, az uradalmakhoz fűződő szoros kapcsolatuk is inkább a kihagyásukat indokolta.

A ferencesek konventuális és obszerváns ágai közül egyértelműen az előbbi kötődött szorosabban a városokhoz. A 29 központi helyen található ferences kolostor közül csak tizenkettő volt az obszervánsoké, s ezek közül ötöt a konventuálisoktól vettek át – az előző tulajdonosok pedig kifejezetten egyházi és világi nyomás alatt adták csak át nekik. 1500 körül a még meglévő konventuális kolostoroknak csaknem 40 %-a volt központi helyen. A három vagy annál több kolostorral rendelkező tizenhárom központ közül csak Gyulafehérvárott nem volt ferences kolostor, s e körben nyolc konventuális kolostor mellett hét obszervánst találunk. Látszólag fej fej mellett állnak, csakhogy a konventuális kolostoroknak ez a 20, az obszervánsoknak viszont csak a 10 %-a. Mindemellett a kilenc obszerváns kolostor közül négy (Buda, Pest, Esztergom, Visegrád) a *medium regni* területén található, s közülük három a XV. század közepén átvett kolostor, a negyedik, Visegrád pedig Zsigmond saját palotája szomszédságában, igen sajátos topográfiai helyzetben épült, a Bernardin-féle obszerváns mozgalom magyarországi megjelenése idején.⁸⁴

⁸³ Ebben az összefüggésben is idézhető KUBINYI 1989b. Bár a Dél-Dunántúl és Észak-Szlavónia a középkori Magyar Királyság legsűrűbben lakott vidékei közé tartozott, a tapasztalható kolostorsűrűség ezzel nem egyenesen arányos.

⁸⁴ BUZÁS et al. 1995 26–33; HALÁSZ–MORDOVIN 2002; LASZLOVSZKY 2004 68.

dc_702_13

Központi szerepet játszó területek a XV. század végén

(**Buda**: az obszervánsok által átvett korábbi kolostor; **Nagyvárad**: újonnan alapított obszerváns kolostor

Szentjeromos: pálos kolostor)

Terület	OFM	OFM o.	OP	OESA	OCarm	OFSPH	Összesen
Buda, Pest, Óbuda	1	2	2	1	1	2	9
Nagyvárad, Szentjeromos	1	1	1	1		3	7
Pécs, Jakabhegy	1		1	1	1	1	5
Esztergom, Szentkereszt, Szentlélek		1	1	1		2	5
Sárospatak, Sátoraljaújhely		1	1	1		1	4
Visegrád, Kékes		1		1		2	4
Beregszász, Remete	1		1			1	3
Eger, Felnémet	1			1		1	3
Eperjes, Sáros, Sóvár		1		1	1		3
Gyulafehérvár, Szentmihálykő			1	1		1	3
Szeged	1	1	1				3
Székesfehérvár	1		1	1			3
Zágráb, Remete	1		1			1	3
Beszterce	1		1				2
Nagyszében	1		1				2
Kolozsvár		1	1				2
Kassa	1		1				2
Nagyszombat	1		1				2
Pozsony, Máriavölgy	1					1	2
Pozsega	1		1				2
Segesvár, Fehéregyháza		1	1				2
Sopron, Wondorf	1					1	2
Szatmár, Németi	1		1				2
Újlak		1		1			2
Verőce	1		1				2
Összesen	17	11	19	12	3	17	79
	40%	16%	50%	36%	75%	24%	

Ebben az időszakban már a főurak szerepe volt meghatározó az új kolostorok alapításánál. A magyarországi birtokviszonyokat tekintetbe véve felmerül a kérdés, hogy a koldulórendi kolostorok valójában mezővárosokhoz, vagy inkább uradalmakhoz kötődtek-e. Sarkosabban fogalmazva: városi-mezővárosi vagy uradalmi intézménynek kell-e őket inkább tekintenünk. A kérdés nem csupán elméleti, hiszen a kolostor fenntartása, a

szerteszét ellátása szempontjából nem mindegy, mi jelenti a gazdasági hátteret, ahogy annak is van némi jelentősége, hogy adott esetben egy-egy mezővárost milyen mértékben tekinthetünk városnak. Amint a későbbiekben még látni fogjuk, az alamiznagyűjtés korántsem korlátozódott a koldulásra, sőt, egyes esetekben a szó szerinti koldulásnak elenyésző szerepe volt a szerteszét ellátásában. Helyette jóval nagyobb hangsúlyt kapott a kegyúr, illetve családja, utódai által juttatott rendszeres alamizsna.

Végigtekintve a XV. században alapított kolostorokon az alábbi kép rajzolódik ki: ahogy feljebb már szó esett róla, a ferencesek az egész században szinte folyamatosan terjeszkedtek. A század első éveiben még a konventuálisok jutottak újabb kolostorok birtokába, az 1410-es évek második felétől azonban helyüket fokozatosan átvették az obszervánsok. Az ekkori alapítások közös jellemzője, hogy az alapítók elsöprő többsége a társadalmi és politikai elit legmagasabb rétegéből került ki.⁸⁵ Zsigmond uralkodása idején olyan urakat találunk e körben, mint Maróti János macsói bán, Ozorai Pipo temesi főispán, Rozgonyi Simon országbíró és fiai, Losonci Dezső erdélyi vajda fia, János, a kusalyi Jakcs fivérek, akik közül László erdélyi vajda, János és Mihály székelyispán, Dénes pedig váradi püspök volt, Jolsvai György királynéi pohárnok mester, vagy Kórogyi Fülöp, aki Konstanzban járt Zsigmond kíséretében. Még a kisebb birtokosok között is akad olyan, aki az uralkodó kíséretének tagja volt, mint Mikolai Mihály, vagy aki a legfelsőbb körökkel állt rokoni kapcsolatban, mint a Botos család, amely a Garaiak rokonságához tartozott.

Ugyanez a tendencia a század közepén, illetve második felében is megfigyelhető, ekkor azonban egyrészt ismét feltűnnek új ágostonrendi és domonkos kolostorok is, másrészt határozottan kiemelkedik két család, illetve az ő familiárisi körük: a Hunyadiak és az Újlakiak. Ehhez a körhöz köthető az 1437 és 1500 között alapított 47 koldulórendi (39 ferences, négy domonkos és négy ágostonrendi) kolostorból összesen 19 (40 %).

A XV. században összességében mintegy hetven új koldulórendi kolostort alapítottak, s ennek több mint kétharmada köthető az uralkodóhoz, az országos méltóságokat viselő bárókhoz, bárói családokhoz, valamint a szintén a politikai elithez tartozó püspökökhöz. Sőt, a köznemesi származású alapítók között is többen képviselték e réteg legfelső részét, mint pl. Mikolai Mihály vagy györgyi Bodó Gergely.

⁸⁵ A jelenségre már Szűcs Jenő is felfigyelt: Szűcs 1974 410.

Néhány esetben a kolostoralapítás körülményeit megvizsgálva arra a következtetésre juthatunk, hogy az a rezidencia kialakítása, illetve alkalmanként az uradalomszervezés egyik lépéseként is értelmezhető. Ozorai Pipo a XV. század elején nem sokkal azután alapította az ozorai ferences kolostort, hogy építeni kezdte a kastélyát.⁸⁶ Újlaki Miklós palotai várát és a mellette álló ferences kolostort lényegében egyidőben építette. A vár építése 1444-re fejeződött be, és a későbbiekben ez volt Újlaki hatalmi központja, a kolostor pedig pontosan ugyanebben az időben tűnt fel a vár közvetlen közelében.⁸⁷ Ugyanebben az időben, 1446 és 1450 között tartotta Rozgonyi Rénold, majd 1450-től fivére, az országbíró Rozgonyi János rezidenciáját Tatán.⁸⁸ A forrásokban 1462-ben felbukkanó tatai ferences kolostor alapítása kettejük közül valamelyikhez köthető, és a kolostor építkezései itt is lényegében párhuzamosan zajlottak a vár építkezéseivel. A Rozgonyiak számára – akik Tatát saját birtokuknak tekintették, bár csak élethosszig tartó adományt nyertek rá – láthatóan fontos volt, hogy új rezidenciájuk mellett megjelenjen a reprezentációnak ez a szakrális formája is. A XV. század elején ugyanígy tettek a család varannói birtokán is. A tatai alapítást azért is ki kell emelni, mert a településen nem a ferenceseké volt az első szerzetesi intézmény. A tatai bencés apátság a XI. század óta létezett, s a Rozgonyiak a várral és a várossal együtt ennek kegyuraságát is megkapták. Igényeiket és céljaikat azonban az apátság láthatóan nem elégítette ki.

Ebbe a körbe sorolhatók coborszentmihályi Cobor Mihály fia János és fivérei, Imre és Márton is, akik 1469-ben kaptak engedélyt Mátyás királytól a coborszentmihályi kastély felépítésére,⁸⁹ néhány év múlva pedig már meg is jelentek a településen a domonkos szerzetesek, akik a környéken birtokokat is kaptak. Hasonló a helyzet Simontornyán, amelyet gergellaki Buzlai Mózes 1500-ban kapott meg II. Ulászlótól, miután az uradalmat korábban birtokló Beatrix királyné elhagyta Magyarországot. Buzlai 1508-ban még a váron építkezett, s az ezt követő évtizedben telepítette le Simontornyán a domonkosokat, akiknek – a Coborokhoz hasonlóan – birtokokat adott a környéken.⁹⁰ Feltehetően

⁸⁶ ENGEL 1987 75. Pipo egyébként 1415-ben néhány hónapot Konstanzban töltött Zsigmond mellett (*ibid.* 64), de Sienai Szent Bernardin obszerváns mozgalmát inkább itáliai kapcsolatain keresztül ismerhette meg.

⁸⁷ HORVÁTH 2003 135.

⁸⁸ SCHMIDTMAYER 2012 131–133.

⁸⁹ 1469. XII. 21.: MOL DF 249324, megerősítése: 1473. III. 5.

⁹⁰ WIEBENSON–SISA–LÓVEI 1998 60.

hasonló szándék vezette a Salamonvári családot, amikor a lövői ágostonrendi kolostort megalapították Körmentől 20 km-re,⁹¹ vagy Ábránfi Istvánt is, amikor a Gyulától alig 15 km-re fekvő gerlai birtokán letelepítette a ferenceseket.⁹² A Salamonváriak céljuk elérése érdekében még udvari kapcsolataikat is felhasználták, hiszen az épülő kolostor számára Mátyás sóadományt is tett, amelynek vámmentes szállításáról is intézkedett (ld. ott).

Ugyancsak az uradalomszervezés állhat a háttérben a kőröshegyi ferences kolostor alapításának. A Fehérkő várától mindössze 5 km-re fekvő településen a Bátoriak, talán az 1493-ban meghalt Bátori István országbíró, vagy valamelyik testvére alapította a kolostort az 1490-es években. Maga az uradalom csak 1490-ben került a család kezére, miután 1474-ben örökösödési szerződést kötöttek az 1487-ben magtalanul elhunyt Marcali Lászlóval. Fehérkővel együtt ekkor került a család birtokába a babócsai és a szentgyörgyvári uradalom is.⁹³ A fehérekői vár igen rossz állapotban volt, bár 1486-ban várnagyát említik. A hatalomváltás körüli csaták egyik eseményeként Miksa csapatai megostromolták, s 1491-ben is romosnak (*dirutum*) mondják. Végül 1495-ben II. Ulászló új adományként adta az említett birtokokat a Bátoriaknak. A kolostor megalapítására mindezen események közben került sor, amikor nemcsak a birtok megszerzése és az uradalom megszerzése, hanem a vár újjáépítése is sürgető feladata volt az új birtokosoknak.

Azt természetesen nem állítom, hogy a koldulórendi – a tárgyalt időszakban főleg obszerváns ferences – kolostorok alapítása minden esetben az uradalomszervezéssel függött volna össze, hiszen vannak olyan esetek, amikor ez a motiváció kizárható. Erre példa a felvidéki Galgóc, amely már a XIV. század közepe óta a Kont-Újlaki család birtokában volt, ferences kolostorát azonban csak 1465-ben alapította meg Újlaki Miklós. Az alapítás háttérben esetleg a huszita-ellenes misszió támogatása is állhatott, de ez bajosan volna igazolható, és nem is szükségszerű. Elegendő indok lehetett Újlaki Miklós számára az alapításhoz az is, hogy galgóci uradalmának reprezentációjához szükség volt az obszerváns kolostorra. Galgóc ebben az időben fontos szerepet játszott Újlaki életében, bár kétségkívül csak mellékrezidencia volt a szerémségi Újlak és a dunántúli Palota mellett.⁹⁴ Maga

⁹¹ F. ROMHÁNYI 2000 41.

⁹² F. ROMHÁNYI 2000 27.

⁹³ HORVÁTH–NEUMANN 2012 268.

⁹⁴ Vö. FEDELES 2011.

a település ekkor már valóban gazdag mezővárosnak számított.⁹⁵ A tágabb környezetet is figyelembe véve persze itt sem elhanyagolható az uradalom szerepe, hiszen az új kolostor alig 20 km-re épült Nagyszombattól, ahol ekkor már két koldulórendi – egy domonkos és egy ferences – kolostor is volt, és 27 km-re Nyitrától, ahol szintén egy ferences kolostor működött. Vagyis egy nagyjából 20 km sugarú körben a XV. század végére összesen három ferences és egy domonkos kolostor szerzeteseinek kellett biztosítani a megélhetést. Az új kolostor szerzeteseinek ellátása tehát ebben az esetben is jelentős részben az uradalom feladata kellett legyen.

A sor még folytatható lenne, hiszen lényegében ezt az utat járta Brankovics György miután megkapta Asszonypatakát, vagy Hunyadi János, amikor kiépítette vajdahunyadi rezidenciáját. De végezetül csupán még egy példát idéznék. A rezidencia és kolostor kapcsolatára ugyanis királyi példa is van: a Zsigmond által alapított visegrádi ferences kolostor, amelynek külföldi párhuzamai is vannak. Laszlovszky József hívta fel a figyelmet arra, hogy hasonló összefüggésben jelennek meg obszerváns ferences kolostorok az angliai Richmondban, a németországi Münchenben, illetve több boszniai királyi székhelyen is.⁹⁶ A rezidencia és a kolostor – esetünkben általában koldulórendi kolostor – összekapcsolása a XV. században egyfajta divatnak vagy szokásnak is tekinthető, amit a XV. század közepétől a magyarországi koldulórendi közösségek, különösen az obszerváns ferencesek rendkívül ügyesen fordítottak a saját javukra.

A kolostori gazdálkodás szempontjából a kérdés úgy is feltehető, hogy vajon a rezidencia és az uradalom, vagy maga a mezőváros játszott-e fontosabb szerepet a szerzetesek megélhetésében és a kolostor fenntartásában. Bizonyos értelemben persze a kérdés hasonlít a tyúk és a tojás problematikájához, hiszen gyakran nehéz eldönteni, hogy a mezővárosi fejlődés vonzotta-e a főúri rezidenciát vagy a koldulórendi kolostort, vagy éppen ezzel ezek megjelenése indította el a fejlődést. A közelmúltban Éder Katalin szintén foglalkozott ehhez hasonló kérdésekkel a mezővárosi plébániák kapcsán,⁹⁷ és ugyancsak arra a következtetésre jutott, hogy a mezővárosi fejlődés egyaránt lehetett előfeltétele és következménye a főúri rezidencia megjelenésének.

⁹⁵ FEDELES 2011 217.

⁹⁶ LASZLOVSZKY 2009. Köszönöm kollégámnak, hogy eddig közöletlen eredményeit is megosztotta a kérdéssről.

⁹⁷ ÉDER 2012.

A rezidencia-kérdés a jelen témához csak érintőlegesen kapcsolódik.⁹⁸ Az értekezés második részében azt a kérdést viszont igyekszem megválaszolni, hogy a két világi tényező, a kegyúr és a mezőváros közül melyik mivel járult hozzá a kolostor működéséhez. Egy koldulórendi kolostor esetében – ahogy arra már utaltam – az intézmény fenntartása a kegyúrtól jóval aktívabb szerepet követel, mint egy birtokkal rendelkező rend esetében, ugyanakkor a szerzetesek mindennapi megélhetésének biztosítása a kegyúri család mellett szoros kapcsolatot feltételez a helyi népességgel is, mind a mezővárosban, mind pedig annak környékén.

A mezővárosi polgárság és a koldulórendi szerzetesek kapcsolatait a gazdasági oldalról nem tudjuk megragadni. Nincsenek végrendeletek,⁹⁹ konfraternitás-oklevelek, nincsenek városi könyvek vagy számadások sem. Egyetlen olyan forrásunk van, amely igazolja a mezővárosi társadalom és a szerzetesközösségek közti kapcsolatot: a szerzetesnévsorok. Közülük a legteljesebb, az 1535-ben készült jegyzék ismert származási helyű (elsősorban klerikus) szerzeteseinek közel egyharmada viselte olyan település nevét, amelynek volt obszerváns ferences kolostora, s ezeken túl is jónéhány mezővárosi származású akad közöttük.¹⁰⁰ Hasonló képet mutatnak a különféle szövegösszefüggésben felbukkanó más nevek is. Ebben a tekintetben az obszervánsok a pálosokkal mutatnak hasonlóságokat, akik közül az ismert származási helyű rendtagok többsége szintén mezővárosi volt.¹⁰¹

Néhány esetben összevetve a kegyúri család birtokait a szerzetesek koldulási körzetére vonatkozó – tegyük hozzá, igen kevés – adattal, arra a következtetésre juthatunk, hogy a kettő koránt sincs fedésben egymással. Leglátványosabban ez a sóvári Sós család birtokai és a sóvári ferences kolostor terminusa kapcsán mutatható ki. Itt ugyanis a koldulási

⁹⁸ A kérdéssel részletesen foglalkozott KUBINYI 1989a; KUBINYI 1991.

⁹⁹ Elgondolkodtató az a kép, amely Gulyás László Szabolcs egy nemrég megjelent tanulmányából rajzolódik ki. Az általa feldolgozott 89 végrendelet között egyetlen egyben sem rendelkeztek koldulórendi kolostor javára, miközben a pálosok – és néhány más szerzetesi intézmény, mint a lechnici kartauziak vagy a leleszi premontreiek – gyakran megjelennek bennük. Ennek oka lehet a források kiválasztása is (a végrendeletek fele pl. újhelyi), és a forrásanyag további mezővárosi végrendeletekkel való kiegészítése esetén a kép némileg módosulhat, de összességében biztosan állítható, hogy a koldulórendi kolostorok nemigen szerepeltek a mezővárosokban a kedvezményezettek között. Vö. GULYÁS 2011.

¹⁰⁰ KARÁCSONYI II passim.

¹⁰¹ KUBINYI 2007.

körzet, vagy legalább annak egy része egészen más irányban húzódott, mint a kegyúri család birtokai: az első a kolostortól nyugatra, a második attól keletre volt.¹⁰² Hasonló helyzet látható a kőröshegyi kolostor és a Bátoriak itteni birtokai kapcsán, hiszen a kolostor terminusának ismert határa, Sármellék, kívül esett mindhárom Bátor-birtok tömbjén. Az egyházmegye határa sem befolyásolta a terminus kialakítását, hiszen az egri egyházmegyében fekvő sóvári kolostor szerzeteseinek koldulási körzete egyértelműen átnyúlt az esztergomi érsekség területére. Ugyanerre példaként említhető a budai és a pesti ferences kolostor is, amelyeknek terminusa 1546-ig a váci egyházmegyébe tartozó Kátákra is kiterjedt.¹⁰³

Visszatérve a kolostor és az uradalom kapcsolatára, a fentihez hasonló kép rajzolódik ki a gyulai és a gerlai kolostor, illetve a kőröshegyi mellett az egervári kolostor esetében is, nem beszélve a legjobban ismert erdélyi domonkos terminusokról, amelyek egyes esetekben a városoknak nemcsak a határán, de még a vonzáskörzetén is túlnyúltak. Vagyis a mezővárosi kolostorok gazdasági hátterét – a jelek szerint nagyobb – részben biztosította ugyan a kegyúr, a koldulási körzet meghatározásánál azonban az uradalom kiterjedése nem befolyásolta a szerzeteseket. Ehelyett egyéb – demográfiai-gazdasági, közlekedési, rendi, esetleg más egyházi – szempontokat érvényesítettek. Ezeknek pontos mibenlétét, a döntésben játszott szerepét sajnos a rendelkezésünkre álló forrásokból ma már nem tudjuk kideríteni.

A városi-mezővárosi jelenlét mellett további kérdést vet fel az 1400 és 1500 közötti folyamatokat illetően a koldulórendi kolostorok két elterjedési térképe (vö. Mellékletek – Térképek). A XV. század folyamán az ország kolostorhálózata jelentős átalakuláson ment keresztül. A leglátványosabb változás, hogy az újonnan alapított kolostorok elsöprő többsége a dunántúli és szlavóniai területeken létesült. Bár néhány új kolostort az ország többi részén is alapítottak, ezek az összképen alig változtattak. A két térképet összehasonlítva látszik, hogy az 1400 körüli, többé-kevésbé egyenletes kolostoreloszlás helyett száz

¹⁰² A birtokokra ld. ENGEL 2007.

¹⁰³ ETE II 506; KARÁCSONYI II 408. A nagyváradi provinciális káptalan ugyan csak 1546-ban rendelkezett a budai és a pesti kolostorok contratainak átadásáról a jászberényi és a gyöngyösi kolostorok részére, az eredeti birtokosok ekkor már évek óta nem jártak ide alamizsnát gyűjteni, hiszen a két kolostor 1541-ben gyakorlatilag megszűnt.

évvel később a kolostorok döntő többsége az ország nyugati területein összpontosult. Jóllehet ennek egyik oka a népsűrűségi adatokban kereshető, azonban más, köztük gazdasági, de talán még mentalitásbeli tényezők is szerepet játszhattak.¹⁰⁴

Más szempontból is érdekessé válik a térbeli elhelyezkedés és a főúrrakkal ápolott kapcsolat a XV. század vonatkozásában. A ferencesek szigorú – később obszerváns – ága már a XIV. század közepétől jelen volt a Magyar Királyság területén, amely akkor még a balkáni (boszniai és bulgáriai) missziók hátszágaként volt fontos a szerzetesek számára.¹⁰⁵ Esetükben számos forrás tanúsítja az oszmánellenes küzdelem iránti elkötelezettségüket,¹⁰⁶ de ezirányú érdeklődésük kolostoraik topográfiájában és a veszélyeztetett területeken

¹⁰⁴ Az egyes régiók – Dunántúl, Felvidék, Erdély, Alföld, Délvidék Szlavóniával – Kubinyi András által számított népességadatait azon kolostorok számával összevetve, amelyek két vagy annál több kolostorral rendelkező településeken álltak, azt látjuk, hogy e kolostorokra átlagosan nagyjából 60.000 fő jut, vagyis ennyi ember tart el egy valódi városi koldulórendi kolostort (ld. a táblázatot lejjebb). Az egyes régiók között természetesen vannak eltérések, Erdélyben pl. valamivel magasabb ez a szám, kb. 65.000 fő. Két terület azonban nagyon nagy eltérést mutat: az Alföldön 100.000 fő fölötti, a Dunántúlon viszont 50.000 fő alatti eredményt kapunk. Az alföldi régió anomáliája azonnal eltűnik, ha a budai kolostorokat is e területhez számítjuk, vagyis azt feltételezzük, hogy a budai szerzetesek megélhetése az alföldi régióra volt alapozva – ezt egyébként XV–XVI. századi, a koldulási körzetekre és a társadalmi kapcsolatokra vonatkozó adatok is igazolják. A Dunántúlon viszont az említett eltérés magyarázata vagy az, hogy a terület eltartóképessége az ország többi részénél jóval nagyobb volt, vagy az – és szerintem ez elfogadhatóbb –, hogy a régió népessége a korábban számítottnál nagyobb volt. Az alföldi arányszámmal számolva ez azt jelentené, hogy a Dunántúl lélekszámát mintegy 140-150 ezer fővel kellene megemelni, ami az ország össznépességét tekintve minimális emelkedés, a Dunántúlon azonban közel 20 %-os növekedést jelent. Másként fogalmazva: a XV–XVI. század fordulóján Magyarország népessége a Kubinyi András által számítottnál valamivel magasabb volt, és a többlet a Dunántúlon, esetleg részben Szlavónia északi részén jelent meg. Ez megmagyarázná azt is, hogy 1400 és 1500 között miért a dunántúli kolostorhálózatban következett be a legnagyobb változás.

	Dunántúl	Felvidék	Alföld	Erdély	Délvidék
Lélekszám	674000	728000	930000	516000	459000
Kolostorszám	14	12	16	8	8
Fő/Kolostor	48143	60667	58125	64500	57375

¹⁰⁵ A ferences rend késő középkori történetéről ld. MOORMAN 1968; NIMMO 1987. A magyarországi obszervánsokról Karácsonyi János munkája mellett vö. DE CEVINS 2008.

¹⁰⁶ Erre utalnak többek között a ferences formuláriumok szövegei, vagy Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát sermói (<http://sermones.elte.hu>), ezek azonban többségükben feldolgozatlanok. Laskai Osvát *Gemma fidei* c. művének előszavát elemezte ebből a szempontból MADAS 2004.

való szívós kitartásukban is tettenérhető. Ha nem is ennyire nyilvánvalóan, de hasonló a kép a domonkosok esetében is Erdélyben.

A ferences misszió egyik fő területe a XIV. századtól kezdve Bosznia volt. Ennek megfelelően első magyarországi kolostoraik is ebben a kontextusban jelentek meg az ország déli határainak közelében. A rendi hagyomány szerint – aminek a tények sem mondanak ellent – a szigorú ferencesek első magyarországi kolostora Diakóváron épült még a XIV. század közepén: Peregrinus de Saxonia boszniai vikáriust az új kolostor templomában temették el 1355-ben.¹⁰⁷ E kolostort követte a következő fél évszázadban egy tucatnyi újabb, amelyeknek létrejöttét részben I. Lajos király támogatta – a szó szoros értelmében vett alapításról nem feltétlenül beszélnek ebben az összefüggésben –, részben pedig olyan főúri személyeknek és családoknak köszönhetőék létüket, akik a déli határvidékhez köthető tisztségeket viseltek. Akadt köztük macsói bán, orsovai várnagy, temesi ispán, de egy alkalommal még a pécsi püspök is felbukkant alapítóként. Utóbbi az alsáni kolostort alapító Alsáni Bálint volt, akit családi kapcsolatai is a délvidékhez kötöttek. Ezek a korai kolostorok a boszniai vikária felügyelete alá tartoztak, amelynek négy őrsége is volt a Magyar Királyság déli területein.¹⁰⁸

A konstanzi zsinatot (1414–1418) követően ugyan egyre nagyobb számban tűntek fel obszerváns ferences kolostorok az ország központi területein is, ám az alapítók tekintélyes része ekkor is összefüggésbe hozható a déli határ védelmével. Ebben a terjeszkedésben

¹⁰⁷ Az egyes kolostorokra és a rájuk vonatkozó irodalomra ld. F. ROMHÁNYI 2000. Javított és bővített kiadása CD-ROM változatban: Arcanum, 2008. A kolostorok történetét bővebben ld. KARÁCSONYI I–II. Szász Peregrin diakóvári sírjáról: *idem* II 35.

¹⁰⁸ A legkorábbi alapítások (Diakóvár [Đakovo] mellett): Cseri (Sacoșu Turcesc, Románia, c. 1366), Ermény (Butin és Gherman között, Románia, c. 1366), Haram (Banatska Palanka, Szerbia, 1366), Keve (Kovin, Szerbia, 1368), Alsán (valószínűleg Posavski Podgajci, Szerbia, 1374), Karánsebes (Caransebeș, Románia, 1385 előtt), Orsova (Orșova, Románia, 1385 előtt) és Hátszeg (Hațeg, Románia, 1400 előtt). Az ország belsejében az első spirituális kolostort a Csáki család alapította 1395 előtt Szalárdon (Salărd, Románia). A család egyik tagja, Csáki Miklós temesi ispán volt ekkortájt. Cf. ROMHÁNYI 2000 passim, ROMHÁNYI et al. 2008 passim. A család egyébként a középkor végéig a kolostor templomába temetkezett (vö. Csáki Benedek végrendeletét, 1490. XII. 21.: *Csáky oklt* I. 471). A mai Románia területén fekvő kolostorokat illetően ld. még Rusu 2000, passim. E csoport utolsó tagja a perecskei kolostor volt (ma Villány része), amelyet 1415-ben alapított Kórógyi Fülöp, aki a század elején a királyi tanács tagja volt, majd tárnokmester lett, és Zsigmond kíséretében járt Konstanzban is.

kulcsszerepet játszott maga Zsigmond király¹⁰⁹ és Ozorai Pipo.¹¹⁰ Ez a már meglévő kapcsolat erősödött meg az 1440-es években, amikor az obszerváns mozgalom virágzásnak indult, amiben a Hunyadiak és az Újlakiak támogatása játszotta a legfontosabb szerepet.

Ekkoriban alakult ki az a törökellenes szövetség a magyarországi politikai elit és a ferences obszervancia között, amely az 1530-as évek második feléig biztosította a rend kolostorainak megmaradását a déli határok közelében. Számuk nem kevés, hiszen Szlavóniában, a Szerémségben és Erdély déli részén összesen 19 obszerváns kolostor működött, ami a középkorvégi összlétszámnak nagyjából az egynegyede. A támogatás a temetkezésekben is kifejezésre jutott. Nemcsak az alapítók, hanem a birtokok új tulajdonosai is választottak e vidéken maguknak családi temetkezőhelyet. Erre példa az atyai kolostor, amelyet az uradalommal együtt 1476-ban – a Marótiak kihalása után – Mátyás király a vele rokonságban álló vingárti Geréb családnak adományozott. 1483 és 1504 között három családtagot temettek el itt: Mátyás volt horvát-szlavón bánt, László kalocsai érseket és Péter nádort.¹¹¹

A „szövetséghez” a XV. század utolsó évtizedeiben egy harmadik csoport is csatlakozott: a Mátyás uralkodása alatt felemelkedett főpapok. Közülük Bakóc Tamás emelkedett ki, aki már győri püspökként az obszerváns vikária gondnoka (*syndicus*) lett, majd annak *conseruatora* volt.¹¹² Mellette Szegedi Lukács csanádi, majd zágrábi, Túz Osvát zágrábi, illetve a Bakóc-rokonsághoz tartozó Fodor István váradi püspök nevét említhetjük. E főpapok részben új kolostorok alapításával, illetve korábbi, más rendekhez tartozó kolostorok átadásával (Fodor – Nagyvárad; Szegedi – Csanád, Ivanics; Bakóc – Körmend), részben nagyszögű végrendeleti hagyatékkal (Túz) is kifejezésre juttatták támogatásukat. Túz Osvát végrendelete azért is fontos, mert benne a rendtartomány számára külön összeg van megjelölve, s ez az adat jól kiegészíti a Bakóc gondnoki tisztségéről szóló forrást.

¹⁰⁹ A visegrádi kolostort Zsigmond alapította. Ennek különleges körülményeiről ld. LASZLOVSKY 2009 179–203. A kolostor régészeti kutatását illetően vö. *Medieval Visegrád*.

¹¹⁰ Az ozorai kolostort Pipo már 1418-ban megalapította. (ROMHÁNYI 2000 48) Az épület maradványait Nagy Emese tárta fel az 1960-as években (NAGY 1969).

¹¹¹ KARÁCSONYI II 10.

¹¹² 1497. X. 26.: MOL DF 275528. Vö. KAIZER Nándor: *A gyöngyösi zárda oklevéltára*. Budapest, 1930, n. 69. KERTÉSZ [2014] n. 37.

Az egyetlen terület, amely feltűnően üres, az Alföldnek a Duna-Tisza-Maros által határolt délkeleti része, ahol a XIV. század végétől meg-megismétlődő török támadások következtében a XV. század végére még a korábban ott lévő kolostorok is (Cseri, Ermény, Haram, Keve, Kövesd, Orsova) megszűntek.¹¹³ Tegyük hozzá: nemcsak ezek a kolostorok tűntek el erről a vidékről, hanem az összes többi is: az érsomlyói domonkos, a mezősomlyói ágostonrendi, a gatályi pálos, de nagy valószínűség szerint az aracsi konventuális ferences kolostor sem érte meg a XV. század végét, sőt, a gatályi már az elejét sem. Ennek a vidéknek csak a peremén találunk obszerváns kolostorokat: a korábbiak közül egyedül megmaradt kolostorukat Karánsebesen, illetve a XV. század legvégétől Csanádon. Mellettük még a temesvári domonkos kolostor érthette meg a középkor végét, bár erről írott forrásunk nincs. E hiány okát részben a vidék némileg eltérő birtokviszonyaiban kereshetjük, amiről azonban csak nagyon kevés forrásunk van. Ezek alapján azonban úgy tűnik, a koldulórendeket támogató főúri és gazdagabb köznemesi réteg kevésbé rendelkezett itt birtokokkal. Másrészt – és talán ez a fontosabb – a későbbi temesi bántság területén már a XV. században jelentős számú ortodox, szerb népességgel kell számolni.¹¹⁴ Ezt a demográfiai képet tükrözi a csanádi püspökség alacsony jövedelme és e déli megyék (Temes, Torontál) rekonstruálható, viszonylag magas portaszáma közötti eltérés is.

A Délvidéken élő obszerváns ferencesek lelkigondozást nyújtottak a határ innenső és túlsó oldalán élő keresztényeknek, értékes híreket hozhattak, s ezzel hozzájárultak egy-

¹¹³ VAJDA Tamás már idézett cikkében (VAJDA 2013) ugyancsak arra a megállapításra jutott, hogy az országnak ez a része, különösen Keve és Krassó vármegyék területe a késő középkorra már jelentős lakosságvesztést szenvedett el (166–167).

¹¹⁴ Az Alföld délkeleti részén birtokos szerb főurak, élükön a Brankovicsokkal magukkal hozták szerb familiárisaikat is, sőt, már ekkor nagy számban voltak szerbek a köznépben is: 1484. VI. 14. – MOL DL 18370 (átírva 1484.VII. 7. – MOL DL 18973); 1485. XII. 1. – MOL DL 19093. Krassó vármegye népessége a XIV. század közepétől kezdett átalakulni (PESTY 1882, passim). Vö. Keve népességének átalakulását is a XIV. század vége és a XV. század közepe között. IV. Jenő pápa 1433-ban kelt oklevele, amelyben az oláhországi (macsói) püspökség üresedésének idejére püspöki joghatósággal ruházott fel kilenc, a boszniai vikáriához tartozó magyarországi ferences kolostort, jól tükrözi a demográfiai változásokat. Ekkor már nem említik az erményi és a harami kolostort, Keve és Orsova pedig mintegy előretolt helyőrségként jelenik meg a térképen. Külön érdekessége az oklevélnek, hogy benne a pápa arra is engedélyt adott a szerzeteseknek, hogy a missziós területükön földeket szerezzenek! (PESTY 1878 n. 39) Köszönöm Tringli István szívességét, hogy ezekre az adatokra felhívta a figyelmemet.

részt a keresztény lakosság megtartásához, másrészt magához a védelemhez. Részben hasonló szerepet játszhattak egyes erdélyi domonkos kolostorok is, pl. az alvinci, amelynek leletanyagában egyértelműen a Kárpátoktól délre fekvő területekről származó tárgyak kerültek elő.¹¹⁵

Ezért cserébe az ország elitje, élén az uralkodóval jelentős anyagi támogatást nyújtott a szerzeteseknek, ami részben az évenként kiutalt járadékokban, részben az alkalmi alamizsnákban, végrendeletekben öltött testet. E kolostorok támogatásának szinte minden résztvevője megjelenik fr. Kemléki Bálint atyainai gvárdián levelében, amelyben Battyáni Boldizsárt értesíti arról, hogy a zágrábi püspök által Lukács konfráterük révén küldött alamizsna a kolostorba megérkezett, s érte a miséket és az imákat el fogják mondani. A levelet vivő Lukács konfráter – akiről sajnos semmi közelebbit nem tudunk meg – további híreket is vitt a címzettnek.¹¹⁶ Ilyen módon a délvidéki kolostorok a határvédelem sajátos részévé váltak. Ez tette érthetővé, hogy – bár az 1520-as években a szerémségi kolostorok mind elpusztultak – az 1530-as években, közel tíz évvel Mohács után miért találunk még mindig olyan nagy számban obszerváns ferenceseket ebben a régióban. 1535-ben a szlavóniai kolostorokban 9-17 szerzetes élt, összesen legalább 94 fő, ami a szalvatoriánus provincia akkori létszámának kb. 10 %-a (ld. feljebb, a létszámoknál).

Teljesen egyértelmű, hogy a XVI. század ezen viharos évtizedeiben inkább a politikai érdek és a kereszténység védelmének eszméje tartotta meg és fenn ezeket a kolostorokat. Áttételesen azonban a Magyar Királyság gazdasági érdeke is ezt kívánta, hiszen a népesség megtartása a veszélyeztetett területeken fontos volt az uralkodónak mind adózási, mind védelmi szempontból. Vajon csak az elkötelezettség tette alkalmassá éppen az ob-

¹¹⁵ RUSU 1998.

¹¹⁶ 1510. X. 13.: MOL DL 104400.

Orationum suffragia et salutem. Egregie domine, ...Lucas confrater noster presencium scilicet ostensor fideliter nobis administravit elemosinam Reverendissimi domini episcopi et missas pro eodem dicemus plures et ceteras orationes, quia talibus etiam vivens multiplice nos pre ceteris debitores effecit, pro aureis ve... item dicet Lucas antedictus etc. Ex Atthyna, dominica proxima post festum S. Dyonisii 1[5]10.

fr. Valentinus de Kemlek

Guardianus in Atthyna cum suis fratribus ibidem degentibus.

Kívül: *Egregio domino Balthazar de Batthyan etc. patrono et domino nostro gratioso.*

szerváns ferenceseket erre a feladatra? Vagy volt a működésüknek olyan jellegzetessége, ami legalábbis megkönnyítette egy ilyen feladat elvállalását?

Nem állítom, hogy a felvetett kérdésekre részletes és minden tekintetben megnyugtató választ lehet találni, de a rendelkezésre álló források arra biztosan elegendők, hogy felvázolhassunk bizonyos tendenciákat, és felfigyelhessünk az egyes rendek közti hasonlóságokra és különbségekre. Mindezek együttese pedig – idevonva ebben az összefüggésben a pálosok gazdálkodását is – végül némi adalékkal szolgálhat a koldulórendi gazdálkodáson túl Magyarország késő középkori történetéhez is.

dc_702_13

KOLDULÓRENDI GAZDÁLKODÁS

KUTATÁSTÖRTÉNET

A koldulórendek gazdálkodásával, birtoklásával hosszú ideig csak érintőlegesen foglalkozott a kutatás, eleve abból a feltételezésből indulván ki, hogy az evangéliumi szegénység eszméje és az ingatlanok birtoklásától való tartózkodás kizárja a kolostori gazdálkodást. Ennek ellenére a témához köthető kérdések már a XX. század első felének némely, főként német szerzőinél is felbukkantak. A domonkos Gabriel Löhr rendje kölni kolostorának történetét publikálta még az 1920-as évek legelején,¹¹⁷ és e munkájában már feldolgozta a kölni domonkosok és a város 1340-es években lezajlott konfliktusát is, amely éppen a kolostor által birtokolt városi ingatlanok és a *manus mortua* városi szabályozása miatt tört ki. 1923-ban Arnold Kühl a berlini egyetemen megvédett doktori disszertációjában több Rajna-vidéki és elzászi domonkos kolostor – köztük a strassburgi és a baseli kolostor – birtokait is tárgyalta.¹¹⁸ Ugyanebben az évtizedben jelent meg Bernhard Willkomm egy rövidebb tanulmánya, amelyben a jenai domonkos kolostor két fennmaradt számadását elemezte.¹¹⁹

A későbbi szakirodalomban a gazdasággal, gazdálkodással összefüggő kérdések háttérbe szorultak. Az 1960-as évektől a koldulórendek iránt megélénkülő érdeklődés alapvetően három kérdéskör körül koncentrált. A német kutatás sokkal inkább a koldulórendi, különösen a ferences eszmeiségre összpontosított, eközben azonban – éppen a szerzeteseknek a városokkal kialakított kapcsolata miatt – érintőlegesen a gazdálkodás kérdése is megjelent. A francia kutatásban Jacques LeGoff nyomán a koldulórendek és a városok kapcsolata vált a kutatás központi kérdésévé. Az erre vonatkozó bőséges szakirodalom idézésétől ehelyütt eltekintek, csupán LeGoff egy 1994-ben megjelent rövid összefoglalására utalok, amelyhez az addig megjelent legfontosabb művek jegyzékét is közölte, köztük felsorolva Jerzy Kłoczowsky és Fügedi Erik egy-egy franciául megjelent tanulmá-

¹¹⁷ LÖHR I–II.

¹¹⁸ KÜHL 1923.

¹¹⁹ WILLKOMM 1929.

nyát.¹²⁰ Természetesen, a városokkal való kapcsolatnak vannak gazdasági vetületei is, az ezekről szóló tanulmányokat az alábbiakban még idézem. Ugyanakkor – amint arra Ludovic Viallet egy konferencián fel is hívta a figyelmet – a koldulórendek és a városok szoros kapcsolatának hangsúlyozása háttérbe szorította a szerzeteseknek a városon kívüli világgal való kapcsolatát. Harmadik irányként említhető a koldulórendeknek, elsősorban a ferenceseknek és a domonkosoknak a gazdaság etikai vonatkozásairól vallott nézeteinek kutatása. Ezt a kutatási területet képviseli pl. Daniel R. Lesnick,¹²¹ Lester K. Little,¹²² Giacomo Todeschini,¹²³ Bernhard Neidiger,¹²⁴ vagy éppen Marcin Buwała.¹²⁵

A koldulórendi közösségek gazdasági hátterét, átvitt vagy a szó szoros értelmében vett gazdálkodását viszont – részben a források töredékes volta miatt – csak nagyon kevésbé kutatták. Nem ok nélkül hívta fel a figyelmet a levéltárak hiányosságaira már Georgette Lagarde, aki 1970-ben elkészítette a koldulórendeknek a francia Archives Nationales-ban őrzött okleveleinek áttekintését.¹²⁶ Bevezetőjében rámutatott az egyes rendi levéltárakban tapasztalható jelentős hiányokra, amelynek okai lehettek a történelem viharai, de akár maguk a koldulórendek is.¹²⁷ Természetesen a francia, angol, német vagy olasz forrásadottságok továbbra sem mérhetők össze a kelet-közép-európaival, különösen a ma-

¹²⁰ LEGOFF 1994. Az irodalomjegyzék: 241–243.

¹²¹ LESNICK 1978.

¹²² LITTLE 1978.

¹²³ TODESCHINI 2009 (az eredeti olasz nyelvű kiadás 2004-ben jelent meg).

¹²⁴ NEIDIGER 1992.

¹²⁵ BUKAŁA 2008; BUKAŁA 2010

¹²⁶ LAGARDE 1970, 947–953.

¹²⁷ LAGARDE 1970 950–951: „Cependant le dépouillement des cartons nous laisse rapidement perplexes.

Des vides chronologiques apparaissent, des manques dans la filière des actes. Le problème insoluble de la disparition des archives se trouve ainsi posé, disparition qui peut avoir deux causes principales, l'une due aux événements politiques, l'autre aux Mendians eux-mêmes...

D'autre part, dans quelle mesure les religieux se souciaient-ils de conserver leurs archives – question à deux niveaux, du point de vue de la mentalité générale d'une part, de l'esprit mendiant d'autre part?...

...il faut attendre le milieu du XVIe siècle pour trouver dans les dénombremens, outre des rentes possédés et dues (ces dernières sous forme de fondations de messes), l'énumération des maisons avec cours et jardins occupés par les Dominicains de Saint-Jacques ou louées par eux ainsi qu'un ouvroir et huit échoppes, document qui nous donne une vue d'ensemble plus cohérente.”

gyarral. Mégis érdemes észrevennünk, hogy az adott terület átlagos forrásmennyiségét tekintve a koldulórendek a jelek szerint mindenhol elmaradnak az „elvárhatótól”, s ezt már nehéz lenne csak a történelem viharainak tulajdonítani. Ezzel összefüggésben Paul Bertrand arra is rámutat, hogy igen óvatosan kell bánni a szerencsésen fennmaradt nagy levéltári anyagokkal, mint amilyen pl. a karmeliták alnémet tartományának archívuma, hiszen az ezek elemzéséből levonható következtetések csak nagy körültekintéssel alkalmazhatóak máshol.¹²⁸ Valószínűleg a birtokokhoz, a „*temporalia*”-hoz fűződő viszony, illetve annak megváltozása állhat annak hátterében is, hogy a középkor végén és a kora újkor hajnalán kezd gyarapodni a forrásaink száma. Ebben a tekintetben különben igen nagy az eltérés Nyugat- és Kelet-Közép-Európa között. Míg az előbbi területeken a források száma már a XIV. század közepén jelentősen megnőtt, addig ebben a régióban ez csak közel egy évszázaddal később történt meg. A magyarországi források elsöprő többsége a XV. század közepe után, több mint 40 %-uk egyenesen a XVI. század első évtizedében keletkezett.

Az 1970-es évek óta azonban – a nehezen kutatható és töredékes forrásanyag ellenére – egyre nagyobb figyelmet szentelnek a koldulórendek gazdálkodásának, egyáltalán a gazdasághoz való viszonyának is. Korábbi, elszórt, sőt némiképp esetleges kezdetek után¹²⁹ a német Kaspar Elm dolgozta fel a legalaposabban az ágostonrendi remeték történetét, és ezzel együtt a kolostoraik által működtetett terminus-rendszer mibenlétét is.¹³⁰ Elm ugyan hangsúlyozza a terminusházak fontosságát a lelkipásztori munkában is, de szerepük az alamizsnagyűjtésben megkerülhetetlen. A későbbiekben más kutatók néhány más – köztük nem ágostonrendi – kolostor terminusait is feldolgozták.¹³¹ A koldulórendeknek a városi gazdaságban betöltött szerepét vizsgálta Peter Müller és Matthias Völker a Bettelorden und Stadt c. tanulmánykötet 3. fejezetében (Mendikanten im kommunalen Wirtschaftsleben),¹³² valamint Paul Bertrand Liège vonatkozásában.¹³³ A koldulórendi

¹²⁸ BERTRAND 2009, 101–128, kül. a tanulmány első fele.

¹²⁹ Pl. DURBEC 1952; EDELMANN 1950 Nr. 7. Forráskiadásként fontos: LUCHS 1859; MARTIN 1887 132–137; ECKHARDT 1969. [Nr. 2-13: Register und Rechnungen des Klosters St. Augustini zu Eschwege 1388–1497].

¹³⁰ Az általános rendtörténettel foglalkozó munkáit itt nem említve kifejezetten a terminusokról ld. ELM, 1977.

¹³¹ Pl. MINDERMANN 1998; SCHIRMEISTER 2000; WEINDL 2007.

¹³² MÜLLER 1992; VÖCKLER 1992.

¹³³ BERTRAND 2004.

kolostoroknak a gazdaságban, ezúttal a város és környezetének gazdaságában betöltött szerepét vizsgálta Andreas Rüther.¹³⁴ Bár nem közvetlenül a gazdálkodással foglalkozik, a kolostorok térhasználatát, a terminusok elhelyezkedését és a terminusokkal összefüggő egymás közötti konfliktusokat is tárgyalja Paul Bertrand és Ludovic Viallet egy 2004-ben megjelent cikkükben.¹³⁵ A 2000-es évek eljén – Jacques Chiffoleau témavezetésével – egyetemi szakdolgozatok is születtek a lyoni egyetemen a koldulórendi gazdálkodás témakörében.¹³⁶

Mindezen kutatásoknak és publikációknak van azonban egy közös sajátossága: a koldulórendi kolostorok kezén feltűnő birtokok, illetve egy-egy kolostornak a városban vagy egy kisebb régióban betöltött szerepén túl a tágabb összefüggéseket nem vizsgálták, s a kolostori gazdálkodás elve és gyakorlata iránt sem érdeklődtek különösen. Ebben hozott gyökeresen új szemléletet egy csaknem tíz éves kutatási program, amelynek eredményeit mutatja be a Nicole Bériou és Jacques Chiffoleau szerkesztésében megjelent kötet. A résztvevők és a szerzők főleg francia, német és olasz kutatók.¹³⁷ E kötet bevezetőjében Nicole Bériou a korábbi kutatásról is igen részletes, bőséges bibliográfiai adatokkal kiegészített összefoglalást ad. Az egyes tanulmányok a szerzők által feldolgozott forrásokhoz igazodva más-más nézőpontból vizsgálják a koldulórendi kolostorokat, nemcsak a kolostori birtokokat, a szűkebb értelemben vett gazdálkodást, hanem a rendi előírásokat és az eltérő gyakorlatokat is bemutatva. A kötetben alapvetően esettanulmányok jelentek

¹³⁴ RÜTHER 1997.

¹³⁵ BERTRAND–VIALLET 2004 347–369.

¹³⁶ DELORGE, Céline: *La culture économique à San Domenico: étude des registres de comptes du couvent dominicain de Bologne (1332-1351)*, Mémoire de maîtrise, J.L. Gaulin, Lyon II, 2002; LENOBLE, Clément: *Recherches sur les comptes journaliers des Franciscains d'Avignon*, Mémoire de DEA, Lyon II, 2004. Utóbbi fiatal kutató később is foglalkozott a témával (ld. lejjebb).

¹³⁷ *Économie et religion* (2009). Szerzők: B. ANDENMATTEN (Lausanne), M. BACCI (Siena), S. BARRET (Dresde), A. BARTOCCI (Roma), N. BÉRIOU (Lyon), P. BERTRAND (Orléans és Paris), G. P. BUSTREO (Padova), J. CANNON (Londres), J. CHIFFOLEAU (Lyon és Paris), R. CITERONI (Verona), F. CYGLER (Nantes), C. GADRAT (Paris), C. LENOBLE (Lyon), R. DI MEGLIO (Napoli), M. MORARD (Paris), S. PIRON (Paris), G. M. RADKE (Syracuse, NY), J. RÖHRKASTEN (Birmingham), D. RUIZ (Padova és Paris), B. SCHNERB (Lille), H. J. SCHMIDT (Fribourg), G. M. VARANINI (Verona), L. VIALLET (Clermont-Ferrand). A jelen disszertáció szempontjából különösen Raffaella Citeroni, Jens Röhrkasten, Hans-Joachim Schmidt és Ludovic Viallet tanulmányai voltak gondolatébresztőek.

meg, általánosabb mérleget Jacques Chiffolleau vont meg a kötet végén olvasható konklúziójában.¹³⁸

Közép-Európában talán csak a lengyel – ott is különösen a domonkos rendi – forrásadottságok mondhatók viszonylag bőségesnek ebben a tekintetben, bár a némileg eltérő történelmi helyzet és hagyományok miatt a középkor és a kora újkor határa a lengyel kutatásban jóval kevésbé markáns, mint máshol a térségben. Ez olykor bizonyos nehézségeket is okoz az összehasonlításban. A lengyel és a közép-európai kutatásban úttörő szerepet játszott ezen a téren Jerzy Kłoczowski, akinek főleg a domonkosok középkori történetére vonatkozó tanulmányai érdemelnek figyelmet,¹³⁹ bár természetesen néhány más, a koldulórendekről általában, s főként a ferences obszervanciáról szóló tanulmánya is fontos adatokkal szolgál, még ha értékeléseit a kutatás előrehaladtával olykor felül is kell vizsgálni. Jelentős részben Kłoczowski nyomán, az ő ösztönzésére indult el az a kiterjedt lengyel rendtörténeti kutatás, amely a forrásadottságok nyújtotta lehetőségeket kihasználva újabb pl. egy vaskos, összesen tizennyolc szerző által jegyzett kötettel jelentkezett a lengyelországi domonkosok és kisebb részben a ferencesek középkori és kora újkori gazdálkodásáról.¹⁴⁰ A kötet szerzői közül Anna Zajchowska és a már idézett Marcin Bukała az obszerváns domonkosoknak, illetve általában a koldulórendeknek a gazdaságról és a gazdálkodásról vallott nézeteit, voltaképpen a szegénység értelmezését veszik górcső alá. A további tanulmányok között több is foglalkozik egyes városok vagy régiók kolostorainak birtokviszonyaival és gazdálkodásával. Tematikailag kicsit más szempontból vizsgálja a kérdést Wiktor Szymborski cikke a búcsúkról és Janusz Szyszka tanulmánya a királyi adományokról a középkori Lemberg (Lwów, Lviv) környékén.

Bár a források számát tekintve Csehország is jobban áll, mint a középkori Magyarország, a cseh kutatás eddig nem foglalkozott a koldulórendi gazdálkodás kérdéseivel, a levéltárak ebből a szempontból szinte terra incognitának számítanak. A kelet-közép-európai

¹³⁸ CHIFFOLEAU 2009 707–754.

¹³⁹ KŁOCZOWSKI 1956.

¹⁴⁰ *Inter oeconomiam*. Szerzők: Anna ZAJCHOWSKA, Marcin BUKAŁA, Wiktor SZYMBORSKI, Roman STELMACH, Rafał KUBICKI, Janusz SZYSZKA, Maciej ZDANEK, Marek MIŁAWICKI, Rafał KUBICKI, Dominika BURDZY, Anna POBÓG-LENARTOWICZ, Antoni BARCIAK, Tomasz STOLARCZYK, Krzysztof KACZMAREK, Tomasz GAŁUSZKA, Grzegorz WIERZCHOWSKI, Magdalena JANOWSKA.

társág déli határán, a boszniai obszerváns ferences kolostorok kapcsolatrendszerét és a gazdaságban játszott szerepét Darko Karačić dolgozza fel készülő disszertációjában, elsősorban dalmáciai forrásanyagra támaszkodva.

A középkori Magyar Királyság területéről – a cseh és a lengyel helyzettel szemben – néhány százra tehető a koldulórendi kolostorok gazdálkodásával összefüggő, fennmaradt dokumentumok (adománylevelek, végrendeletek, számadáskönyvek, jegyzékek, stb.) száma. Az egyes oklevelek adatai természetesen megjelentek az egyes rendtörténeti vagy helytörténeti munkákban. Karácsonyi János például ferences rendtörténetének két kötetében a ferences kolostorok szinte összes gazdasági adatát közli, de érdemben nem foglalkozott velük. Összefoglaló feldolgozására először jelen sorok szerzője tett kísérletet.¹⁴¹ Az eddigi kutatások áttekintését adja Marie-Madeleine de Cevins az *Études franciscaines*-ben megjelent cikkében.¹⁴² Ki kell emelni még Neumann Tibor nyomtatásban csak nemrég megjelent, ám évekkel ezelőtt elkészült elemzését a soproni ferences kolostor XVI. századi számadáskönyveiről. Neumann munkájában képet ad a templomgondnokok tevékenységéről, a kolostor birtokainak hasznosításáról, jövedelmeinek és kiadásainak a számadáskönyvek alapján vizsgálható tételeiről.¹⁴³ Maga is utalt rá a cikkben, hogy a fennmaradt Mohács utáni számadáskönyvek elemzése tovább árnyalhatja a képet. A kelet-közép-európai koldulórendi gazdálkodás összehasonlító kutatását tűzte ki célul a Marie-Madeleine de Cevins (Université de Rennes) által kezdeményezett és koordinált MARGEC program, amelyben francia kollégák mellett cseh, lengyel, magyar és román kutatók működnek együtt.¹⁴⁴ Emellett természetesen több olyan tanulmány is

¹⁴¹ ROMHÁNYI 2010b; ROMHÁNYI 2010c; ROMHÁNYI 2010d; ROMHÁNYI 2010e. A magyarországi pálos kolostorok gazdálkodásáról: ROMHÁNYI 2010a.

¹⁴² DE CEVINS 2010a.

¹⁴³ NEUMANN 2013.

¹⁴⁴ A program hivatalosan 2012-ben indult az Agence Nationale de Recherche támogatásával. A comité scientifique tagjai Marie-Madeleine de Cevins (Rennes), Ludovic Viallet (Clermont-Ferrand), Petr Hlavaček (Prága), Marek Derwich (Wrocław), Carmen Florea (Kolozsvár), Klaniczay Gábor (Budapest) és F. Romhányi Beatrix (Budapest). A projekt egyes részterületein rajtuk kívül még számos más kutató vesz részt. Az előkészítő konferencián elhangzott előadások közül öt (Marek DERWICH, Anna ZAJCHOWSKA, Petr HLAVAČEK, F. ROMHÁNYI Beatrix, Soós Zoltán) megjelent az *Études franciscaines* 2013/1. számában (7–118). A tanulmányokat Marie-Madeleine DE CEVINS bevezetője, valamint az általa és Ludovic VIALLET által írt összefoglalás és egy teljességre törekvő bibliográfia egészíti ki.

megjelent, főleg a végrendeletekről, amely kapcsolódik a koldulórendi gazdálkodás kérdésköréhez, de a szerzők (Szende Katalin, Lupescu-Makó Mária, Majorossy Judit) elsősorban a társadalomtörténet és az anyagi kultúra kérdéskörére helyezték a hangsúlyt. Adataik, elemzéseik ezzel együtt fontos adalékokkal szolgálnak a gazdaságtörténet számára is.

A kutatástörténeti áttekintés rövidsége is mutatja: lényegében szűz terület feltárásáról van szó. A feladat nemcsak a források összegyűjtése és értékelése, hanem bizonyos mértékig a módszer kidolgozása is. Amint arra a következő részben utalni is fogok, a párhuzamos nyugat-európai kutatások módszerei ugyanis csak részben hasznosíthatóak, leginkább azért, mert a források száma Magyarországon lényegesen kisebb, de azért is, mert az összetételük sem teljesen azonos.

FORRÁSOK

Mint a legtöbb kérdéskörben, ebben az esetben is számot kell vetnünk a középkori Magyarországra vonatkozó források kis számával és töredékességével. Nemcsak arról van szó, hogy – mint általában – a középkori magyarországi forrásanyag csupán töredéke a nyugat-európainak. Ha a jelen munka alapjául szolgáló mindösszesen mintegy 620 oklevelet összevetjük azzal, hogy tőlünk délre vagy nyugatra akár egyetlen kolostornak is több oklevele maradt fenn,¹⁴⁵ ezzel még túl sok újat nem mondtunk. A források száma azonban más rendek magyarországi iratanyagával összehasonlítva is szinte elkeserítően kicsi. Az egyik legnagyobb probléma a koldulórendi provinciák és az egyes kolostorok levéltárainak hiánya, ami semmilyen más forráscsoporttal sem pótolható. Ez a hiány részben érthetetlen is, hiszen más rendek a XVI. században meg tudták oldani irataik menekítését, és bár veszteségeket mindegyik rendi levéltár szenvedett a XVI–XVII. század vihariban, vagy akár később is, a koldulórendi levéltárakból ezekkel összehasonlítva jóval kevesebb maradt ránk.

További jelentős különbségek láthatóak a nyugat-európai és a magyarországi források típusai, pontosabban azok sokfélesége között is. Hiába keressük ugyanis pl. a cartulariumokat vagy az obituariumokat, ilyenek a magyar anyagban egyáltalán nincsenek. Általában is elmondható, hogy a kolostorok belső életéről és működéséről rendkívül keveset tudunk – bár ez nemcsak a koldulórendekre igaz.

Akadnak ugyan a rendek által kiállított oklevelek és iratok, ezek száma azonban szinte elenyésző. A gyöngyösi ferences kolostor levéltárában pl. mintegy 150 középkori és kora újkori oklevelet őriznek, melyeknek tekintélyes részét azonban a rend kiváltságait rögzítő pápai bullák, illetve azok későbbi másolatai képezik. Érdekességképpen a gyöngyösi kolostorban maradt fenn egyébként néhány más rendhez kötődő irat is, mint pl. egyes, a gönci és a göncruszkai pálos kolostorra vonatkozó oklevelek. A gyöngyösi mellett a pozsonyi és a soproni ferences kolostor levéltára maradt még fenn többé-kevésbé. Az előb-

¹⁴⁵ Vö. pl. BUSTREO 2009 47 (a trevisoi domonkos kolostor fennmaradt iratanyaga 1600 tételből áll).

bi a pozsonyi kolostor iratai mellett a nyitrai ferencesek, valamint a pozsonyi klarisszák okleveleiből is megőrzött néhányat. Tematikai szempontból a kép meglehetősen vegyes, de mindkét esetben viszonylag nagyobb számban találunk a gazdálkodással összefüggő dokumentumokat (pl. számadáskönyv, nyugta, peres iratok).

A Magyar Nemzeti Levéltár Mohács előtti anyagában alig 30 domonkos rendi kiadvány van (közülük néhányat a generális perjel adott ki), a ferences rend két ágától összesen alig 80. Utóbbiból az obszerváns ferencesek eredetiben fennmaradt saját kiadványainak száma 61. Az ágostonrendi remetéktől mindössze tizenhárom, a karmelitáktól pedig még ennél is kevesebb, csupán öt ismert. Összességében tehát a DL és a DF gyűjteményeiben a koldulórendek saját kiadványainak száma nem éri el még a százötvenet sem.¹⁴⁶ Ráadásul, ha megnézzük ezen oklevelek provenienciáját, kiderül, hogy többségük különféle családi levéltárakban (Batthyány, Eszterházy, Rhédey, Sztáray, Zichy, stb.) maradt ránk, sőt olyan is akad, amelyről ma már nem deríthető ki, hol vészelte át az évszázadokat, mivel vásárlás útján került közgyűjteménybe. Együttes mennyiségük a pálosok nagyobb részt egyben maradt levéltárában megőrzött középkori oklevelekkel összehasonlítva annak alig 10 %-a, s a remeték saját kiadványainak száma egymaga megközelíti a koldulórendi kiadványok össz mennyiségét.

A Mohács előtti anyag mellett több XVI. századi forráscsoportot is fel kell használni. Közülük a legjelentősebb az *Urbaria et Conscriptiones*, de mellette a *Libri Regii* vagy a XVI. századtól már itt-ott fennmaradt dikális összeírások adatai sem elhanyagolhatóak. A már említett családi levéltáraknak is vannak a téma szempontjából hasznosítható, 1526 utáni darabjai. Az ilyen adatokkal ugyanakkor óvatosan kell bánni, hiszen nem teljesen igaz az, hogy az 1520-1530-as évek után a szerzetesek már nem kaptak adományokat. Jó példája ennek egy 1550-es oklevél, amelyből az derül ki, hogy Várdai Pál esztergomi érsek a lábatlani domonkos kolostor magához vett kincsei fejében egy malmot adott a nagyszombati domonkos kolostornak, megjavíttatta a kolostor tetejét és ablakait, valamint egy kelyhen és egy kereszten kiváltotta a törökök fogságába esett szakácsát.¹⁴⁷ Az

¹⁴⁶ A készülő forráskiadások a ferences rend dokumentumait fogják közzétenni. A ferences rend obszerváns ágának saját kiadványait Kertész Balázs készül kiadni, a magyarországi ferences rendtartomány levéltárában jelenleg őrzött középkori okleveleket pedig Dreska Gábor.

¹⁴⁷ *ETE V* n. 290.

ilyen adatok azonban kétség kívül elenyésző kisebbségben vannak. A kora újkori iratanyagnak nagyjából az 1570-es évekig, de legfeljebb a tizenöt éves háborúig terjedő időszakból származó része még viszonylag sok hasznosítható adatot tartalmaz a késő középkori állapotokra vonatkozóan.

Témánk szempontjából ezek a csonka levéltárak is csak korlátozottan használhatóak. A már említett pápai bullák és egyéb privilégiumok mellett ugyanis viszonylag nagy számban maradtak fenn bennük olyan oklevelek – eredetiben vagy kivonatban –, amelyek a rendek konfraternitásaiba vesznek föl a társadalom különböző rétegeihez tartozó személyeket. Ezek az oklevelek a koldulórendi gazdálkodás szempontjából egyáltalán nem értéktelenek, adataik azonban csak közvetve használhatóak fel. Mindemellett vannak közöttük természetesen olyanok is, amelyek egy-egy adattal vagy adatsorral hozzájárulnak a rendi birtokok és a gazdálkodás megismeréséhez. Ezek közé tartoznak pl. a nyitrai ferences kolostor Barát-malom nevű malmának ügyei, vagy a soproni ferencesek Sopron környéki birtokainak iratai. A többség azonban önmagában áll, noha némelyik a mindennapi élet egyébként rejtett szegleteibe is bepillantást engedő adattal szolgál.

A rendek, illetve kolostoraik által kiadott forrásaink között igen fontosak a kolostori jegyzékek is, amelyekből Erdélyben maradt fenn néhány. A legnagyobb összefüggő iratanyagot ebben a formában a segesvári domonkosoktól ismerjük. Az egykori domonkos templom oromfalában fennmaradt, és a XIX. századi felújításkor megtalált kis füzetet a kolostor két XVI. századi perjele, Antonius Fabri és Petrus de Rupe állította össze, s többek között az adományok és végrendeleti hagyatékok jegyzékét is tartalmazza. A jegyzékben összesen 25 végrendelet kivonata és a perjelek hozzájuk fűzött megjegyzései szerepelnek.¹⁴⁸ Egy évszázaddal korábban, a XV. század első felében a beszercei domonkosok két jegyzékben foglalták össze addig megszerzett javaikat és jövedelmeiket,¹⁴⁹ a kolozsvári domonkos kolostornak pedig 1509-ben készült egy hasonló jegyzéke (némely későbbi bejegyzésekkel 1558-ig).¹⁵⁰ A kolozsvári jegyzékben öt fejezetbe csoportosítva gyűjtötték össze a kolostor birtokaira, az örökmise-alapítványokra, és egyéb – a szerzetesek-

¹⁴⁸ FABRITIUS 1861; másodközlése IPOLYI 1867.

¹⁴⁹ UB III n. 1715.

¹⁵⁰ Eredetije Kolozsvár v. lt., pergamenen, könyvalakban, 12 negyedrév levélre írva, Pál Sándor adománya. Kiadta ESZTERHÁZY 1866. Kivonatol közlését hozza SZABÓ 1890 337 (n. 455) .

re valamilyen kötelezettséggel járó – adományokra vonatkozó tudnivalókat. Éppen ez a szerkezet hívja fel a figyelmet arra, hogy a fentebb már említett konfraternitás-oklevelek, valamint a lélekváltság-adományok gazdasági szempontból nézve valójában speciális szerződések (erről a későbbiekben még lesz szó).

A jóval kisebb mértékben felhasználható formuláriumok a szerzetesek számára fontos, a mindennapokban gyakran előforduló vagy éppenséggel ritka, de kényes ügyeket őrizték meg. E forrástípusból két, az obszerváns ferencesekhez köthető formulárium maradt ránk,¹⁵¹ amelyek azonban – ellentétben az 1530-as évekből fennmaradt pálos formuláriummal – szinte egyáltalán nem tartalmazzak a gazdálkodással összefüggő anyagot (kivéve az imént említett konfraternitás-oklevelek néhány formuláját).

Az egyes rendek által készített, és gazdaság- vagy gazdálkodástörténeti szempontból is használható források száma a teljes forrásanyagnak alig egy hatodát teszi ki. Persze, a társadalmi háttér vizsgálata szempontjából valóban nélkülözhetetlenek a konfraternitás-oklevelek is, amelyekből több mint száz maradt ránk, legnagyobb részt a ferencesektől, különösen az obszervánsoktól. Ezek vizsgálata azonban kívül esik a jelen téma keretein, így rájuk csak érintőlegesen utalok.

Hasonlóképpen értékes adatokkal szolgálnak a rendi gyűlések helyszínei is, hiszen – amint II. Lajos 1525. évi számadáskönyvének töredékéből is tudjuk – a helyi birtokos támogatására nagy szükségük volt a szerzeteseknek a káptalan megtartásához. Az adatok részletes elemzésétől ebben az esetben is eltekintek. Csupán a konventuális és az obszerváns ferencesek ismert káptalanjainak adatai közül emelném ki a királyi városban vagy birtokon tartottakat. A rendi obszervancia formális különválása előtt 46 rendtartományi gyűlés közül tizenkilencet, a későbbiekben tizenhétből hetet, vagyis a káptalanok valamivel több, mint 40 %-át tartották ilyen településeken. Az obszervánsok esetében 1452–1554 között ez az arány 51 megtartott gyűlés közül tizenöt, vagyis 30 %. Az uralkodó mellett a püspökök fontossága mutatható még ki, különösen a XV. század második felétől.¹⁵²

¹⁵¹ Az OSzK Cod. Lat. 432 számú kódexe nagyrészt az 1510-es években keletkezett, a második formulárium (Oct. Lat. 775) pedig az 1530-as évek első felében. Mindkettőt Molnár Antal készül kiadni.

¹⁵² A rendi gyűlések helyszíneire vonatkozó adatokat ld. KARÁCSONYI I–II az egyes kolostoroknál. Az obszerváns vikáriára, majd rendtartományra vonatkozó adatokat összegyűjtve ld. DE CEVINS 2008 622–623.

Visszatérve az okleveles forrásokra, a számadáskönyvek egyfajta átmeneti irattípust képviselnek. Jóllehet a kolostorok gazdasági ügyeiről szólnak, általában mégsem maguk a szerzetesek állították őket össze. A fennmaradt számadáskönyv-töredékek – és a már említett jegyzékek – mintegy pillanatfelvételnként mutatják az egyes kolostorok aktuális helyzetét, javait és jövedelmi viszonyait. Ilyenek pl. a bártfai ágostonrendi kolostor számadása, a soproni ferences, a selmecbányai domonkos, vagy az eperjesi karmelita kolostor számadáskönyveinek töredékei.¹⁵³ A felsoroltak közül egyedül a bártfait készítette az ottani perjel, a többieket mind a kolostorok gondnokai.

A felsoroltakon felül van még néhány forrás, amely a fenti típusok egyikébe sem sorolható. Ezek közé tartozik a ferencesek és Hahót nb. Mihály bán között 1248-ban kötött szerződés a szemenyei kolostor szerzeteseinek ellátásáról, vagy pl. néhány levél, amelyeket domonkos és ferences kolostori előljárók írtak világi személyeknek, és bennük az ígért adomány megadását kérték.

Ugyancsak mozaikszerű a különféle világi hatóságok és magánszemélyek által kiállított iratokból kirajzolódó kép is. Ebben az esetben is ki kell emelni, hogy az ország középső részén a források a török hódoltság korában jóval nagyobb arányban pusztultak el, mint az ország más részein. A királyi levéltár is jórészt hiányzik, ami annál is fájóbb, mivel a csekély fennmaradt részében is van olyan (II. Lajos 1525. évi számadáskönyvének töredéke), amely értékes adatokkal szolgál a koldulórendek királyi támogatásának formáit illetően. Hasonlóképpen jelentősek a városi számadáskönyvek is. A kifejezetten a kolostorokhoz köthető bártfai, eperjesi, selmecbányai és soproni számadáskönyvek szintén a városi levéltárakban maradtak ránk, s mellettük vonatkozó tételeket találunk még más, pl. a brassói és a nagyszombati számadáskönyvekben.¹⁵⁴

¹⁵³ Sopron: 1518–1522, 1524–1527, MOL DF 204719 és DF 204728 (Sopron város lt. 3382 et 3390), kiadása: HÁZI II/5 245–270, 367–382. A kolostor történetét ugyancsak Házi dolgozta fel: HÁZI 1939, 172–195; a számadáskönyvek elemzését legutóbb Neumann Tibor végezte el, erről szóló tanulmánya megjelent: NEUMANN 2013. Bártfa: 1428, kiadása: FEJÉRPATAKY 1885. 286–287; Eperjes: 1477, 1478, 1481–1486, kiadása: IVÁNYI 1932, n. 561, 565, 585, 587, 600, 621, 632. Selmecbánya: 1525, 1533, Selmecbánya v. lt. fasc. XXV, kiadása: ETE II nn. 223, 274. Itt kell megköszönöm Andrea Cobern kedvességét, aki a selmecbányai számadáskönyv fotóit rendelkezésemre bocsátotta.

¹⁵⁴ *Rechnungen Kronstadt I–III; Rechnungen Hermannstadt.*

A „harmadik személyektől” származó dokumentumok körébe tartoznak a pápai oklevelek, a különféle peres iratok, a kamarahaszna-összeírások (*conscriptioes portarum*),¹⁵⁵ a legkülönbélebb városi feljegyzések, városi könyvek (közülük messze a leggazdagabb forrás a Tkalčić által kiadott zágrábi anyag¹⁵⁶), Grundbuchok, bírósági protocollumok, stb., különféle, főleg XVI. századi összeírások és jegyzékek, a Királyi Könyvek és a dikális összeírások egyes bejegyzései, valamint különféle formuláriumok (pl. bácsi formulás könyv, a Kovachich-féle formulás könyv) adatai. A végrendeletek, lélekváltás-adományok – megfelelő mennyiség megléte esetén – inkább statisztikailag értékelhetőek. Az olykor felbukkanó peres iratok a konfliktusokra és azok forrásaira világítanak rá. Vagyis a rendelkezésünkre álló forrásokból folyamatokra csak óvatosan következtethetünk, hosszabb, összefüggő történet is elég kevés akad az anyagban.

Bizonyos esetekben a külső szereplők által kiállított iratok is szorosan kötődnek az egyes rendekhez, illetve kolostoraikhoz. A pápai bullákban engedélyezett búcsúk kezdeményezői részben a rendek maguk, részben a kolostorok kegyurai voltak – utóbbiak nyilván a rend egyetértésével. A városi vezetőréteg pedig mind személyében, mind hivatalánál fogva meghatározó szerepet játszott a koldulórendi kolostorok életében, a szerzetesek gazdasági ügyeiket gyakran a városi tanács egyes képviselőin keresztül intézték. E személyek olykor maguk voltak a kolostorok gondnokai (*vitricus, procurator, syndicus, Kirchenmeister, Kirchvater*), olykor az ő megbízásukból más személyek látták el ezt a feladatot, elszámolási kötelezettséggel a város felé. Ilyen formán a városi iratanyag egy része is valójában közvetlenül a kolostor életébe enged betekintést. Annál is inkább igaz ez a megállapítás, mivel maguk a koldulórendek – különösen a ferencesek – a rendi szabályok megsértése nélkül nem is foglalkozhattak a kolostor anyagi ügyeivel, s ezt a szabályt a XV–XVI. század fordulóján már ismét kezdték nagyon komolyan venni. Így tulajdonképpen a városi számadáskönyvekben felmerülő kolostori tételeket nem sok választja el a kolostori számadáskönyvektől – voltaképpen mindkettőt ugyanaz a városi vezetőréteg állította össze, csak más cím alatt.

¹⁵⁵ Ilyen összeírások maradtak fenn 1427-ből (kiad. ENGEL 1989b, öt északkeleti vármegyére vonatkozóan), 1488 (kiad. SOLYMOSI 1984, egyetlen vármegye), és 1494-1495 (kiad. ENGEL 1797, a déli megyék kivételével az ország egész területéről).

¹⁵⁶ TKALČIĆ VIII–XI.

A források feltárásánál ebben az esetben egészen biztosan súlyos tévedés volna megállni a XVI. század első negyedénél. A későbbi források felhasználhatósága természetesen nem egyenletes. A XVI–XVII. század fordulója – lényegében a tizenötéves háború – után a források megbízhatósága a középkori állapotok rögzítését illetően drasztikusan romlik. Elvéve még ebből az időszakból is lehet ugyan egy-egy adatot felhasználni, de alapelveként leszögezhető, hogy XVII. századi adat csak abban az esetben vehető figyelembe, ha az korábbi adatot erősít meg, értelmez vagy egészít ki. Az 1600 előtti időszakból származó adatokat viszont – a megfelelő forráskritikai elveket szem előtt tartva – mindenképpen fel kell használni, ha a koldulórendek késő középkori gazdálkodását fel akarjuk tárni és meg akarjuk érteni.¹⁵⁷

Valójában nem mondunk ezzel semmi újat, egyszerűen csak más összefüggésben is felhívjuk a figyelmet arra az ismert tényre, hogy a mohácsi csatavesztés és annak politikai, katonai következményei a mindennapi élet kereteit csak nagyon áttételesen és hosszabb távon alakították át. Már felületes átnézés után is látható, hogy az iratok tartalma alig változott a középkorhoz képest. A legnagyobb eltérés a háborús pusztítások és a protestantizmus terjedése miatti veszteségek regisztrálása, de ezek mellett még jó ideig megtalálhatóak a középkori típusú lélekváltság adományok, végrendeletek is, és gyakran a pusztulás leírása is a visszatérés lehetőségének biztosítását szolgálta.

Mindemellett – amint azt néhány példa mutatja – az emberi emlékezet meglepően rövidtávú is tud lenni. Nem egy esetben néhány évtizeddel az adott kolostor megszűnése után már nem emlékeztek például a szerzetesrendre (az újhelyi ágostonrendi kolostort a

¹⁵⁷ A MNL-OL gyűjteményei közül a világhálón hozzáférhető adatbázisokból használom a Collectio Diplomatica anyagát (<http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a110505htm?v=pdf&a=start>). Az 1526 utáni iratoknak még csak kis része digitalizált. Kivételt képez az Urbaria et Conscriptioes gyűjteményének egy része (<http://mol.arcanum.hu/urbarium/opt/a101112.htm?v=pdf&a=start>), a Királyi Könyvek (*Libri regii*; <http://mol.arcanum.hu/digidat/opt/a090302.htm?v=moldigidat&a=start&a1=>) és a dikális összeírások egy része (<http://193.224.149.8/adatbazisokol/adatbazis/dikalis-osszeirasok>). Emellett hozzáférhető immár Kassa város titkos levéltárának középkori iratanyaga (http://193.224.149.8/adatbazisokol/adatbazis/kassa-varos-leveltaranak-titkos-leveltara_kozepkori-iratok). Az urbáriumok és a királyi könyvek CD-ROM-on is megjelentek: *Urbáriumok és összeírások a Magyar Országos Levéltárban*. Budapest: MOL – Arcanum, 2004; *Magyar Országos Levéltár – Királyi könyvek, I/1–7: 1527–1647*, Budapest: MOL – Arcanum Adatbázis, 2000. A levéltári jelzeteket mindenhol a hagyományos MOL DL, MOL DF formában használom.

XVI. század második felében már a domonkosoknak tulajdonították, akárcsak a rendsárosi kolostorának egykori birtokait), s még arra is akad példa, hogy maga a kegyúr, illetve írnoka tévedett (a harapkói kolostor pusztulása után húsz évvel a Perényiek már ferenceseket emlegetnek az ágostonrendiek helyett).

Az adatok térbeli szóródása is óvatosságra int. A magyarországi domonkos kolostorok gazdálkodásának forrásai pl. legnagyobb részt Erdélyből ismertek, többségük a kolozsmonostori konvent hiteleshelyi anyagában maradt fenn, s mindhárom kolostori jegyzék, a besztercei, a kolozsvári és a segesvári is ebből a régióból származik.¹⁵⁸ Az erdélyi adatok túlsúlya azonban biztosan nem a valós helyzetet, csupán a forrásadottságok – pontosabban a forráspusztulás – egyenetlenségét tükrözi.

A vizsgált, nagyjából 1250 és 1570 közötti időszakból több mint 600, a téma szempontjából hasznosítható dokumentum maradt fenn, illetve tudunk egykori létezéséről – nem számítva a konfraternitás-okleveleket. Ezek megoszlása sem időben, sem térben nem egyenletes. A XIII. század utolsó évtizedeiből mindössze kilenc oklevelet lehetett érdemben felhasználni, ezzel szemben a XVI. századból már több mint 260 oklevél és egyéb dokumentum áll rendelkezésünkre. A középkor és a kora újkor határához közeledve pedig nemcsak a források száma szaporodik, hanem az összefüggő, hosszabb távon követhető történetek is gyarapodnak. A területi megoszlást illetően – nem meglepő módon – az ország középső, török által megszállt területéről jóval kevesebb adatunk van, különösen a későbbi Temesi Bánság területe számít fehér foltnak. Ugyanakkor megfigyelhető néhány csomópont is. A források igen tekintélyes hányada (közel kétharmada) néhány kiemelt területről származik. Ezek Pozsony, Sopron és Zágráb városa – köszönhetően a városi források gazdagságának –, valamint Erdély területe. Mellettük Bártfa, Eperjes, Kassa, Nagyszombat és Selmecebánya levéltárából van még nagyobb mennyiségű iratanyag, ezek azonban összességükben jóval töredékesebbek, hiányosabbak.

	oklevél db	%
1250–1300	9	1,45
1301–1350	17	2,75
1351–1400	67	10,82

¹⁵⁸ FABRITIUS 1861; IPOLYI 1867.

dc_702_13

1401–1450	71	11,47
1451–1500	182	29,40
1501–1550	262	42,16
1551–	12	1,94
	620	100,00

A forrásanyag időbeli megoszlása

Amint a felsorolásból is látszik, a koldulórendek gazdálkodását a legtöbb esetben egy-egy kolostor szerencsésen fennmaradt nagyobb iratanyaga világíthatja meg – persze, a nagyobb mennyiség igencsak viszonylagos ebben az esetben. Ezek a kisebb-nagyobb összefüggő egységek sem olyan terjedelműek, hogy akár egyetlen kolostor gazdálkodását részletesen megismerhessük. Arra is érdemes viszont felhívni a figyelmet, hogy ezek a fennmaradt egységek az országnak a törökök által meg nem szállt területeiről valók, így okkal feltételezhetjük, hogy a hódoltság területéről valóban a forráspusztulás miatt tudunk csak keveset, a középkorban és a kora újkorban az ottani kolostorok ugyanolyan vagy hasonló képet mutathattak, levéltáraikban – ha fennmaradtak volna – lényegében ugyanilyen típusú dokumentumokat találnánk.

Ha viszont valami mindenhol hiányzik, akkor fel kell tennünk a kérdést, hogy ennek mi lehet az oka. Nem biztos ugyanis, hogy a források pusztulása elegendő magyarázat. Lehet, hogy a rendek tudatos döntéseinek következménye, ha bizonyos birtoktípusok vagy ügyletek következetesen hiányoznak az iratokból.

Amint arra a kutatástörténet kapcsán már utaltam, a koldulórendek iratanyaga Nyugat-Európában is feltűnően kevés. A birtokokkal, egyáltalán az anyagi ügyekkel kapcsolatos iratok a jelek szerint nem voltak olyan fontosak a koldulórendek számára, mint pl. a monasztikus rendeknek. Jól tükrözi a viszonyulás különbségeit, ha megnézzük, milyen sok oklevél maradt fenn ugyanezen rendek női ágainak kolostoraiból. A magyarországi középkorkutatásban közismert a margitszigeti apácakolostor iratanyaga, amelynek legnagyobb része – a megszokott módon – a birtokokért folytatott perek irataiból áll. De említhetjük az óbudai vagy akár a pozsonyi klarisszákat is. Utóbbiak példája azért is tanulságos, mert ügyeiket a pozsonyi ferencesek intézték, s iratanyaguk jelentős része a ferences kolostor levéltárában maradt fenn. Összességében a domonkos és a klarissza

apácakolostorokkal kapcsolatos iratok száma többszöröse az ugyanezen rendek férfi ágáival kapcsolatosaknak. Ennek hátterében egyértelműen a birtokokhoz fűződő, gyökeresen eltérő viszonyuk áll, az apácakolostorok ugyanis e tekintetben gyakorlatilag a monasztikus intézményekhez hasonlóan viselkedtek. Ebből persze az is következik, hogy az alamizna is jóval kisebb szerepet kapott a gazdálkodásukban. Ez viszont némileg más megvilágításba helyezi a Kubinyi által vizsgált, főúri és nemesi végrendeleteket is,¹⁵⁹ hiszen a hagyatékok a koldulórendek esetében nemcsak népszerűségük mutatóiként értelmezhetőek – bár természetesen ezt a szempontot sem szabad figyelmen kívül hagyni, – hanem azt is tükrözik, hogy egy-egy szerzetes közösség milyen mértékben szorult rá az alamizsnára.

Másrészt ebből a szemszögből nézve nyernek értelmet a megőrzött konfraternitás oklevelek, sőt, még a kolostori jegyzékek is. Ezek lényege ugyanis, hogy az anyagi támogatás fejében, ami lehetett pénz, értéktárgy vagy birtok egyaránt, a szerzetesek kötelezettséget vállaltak, hogy jótevőjükért, esetleg családjáért is imádkozni fognak. Ha úgy vesszük, ezek a dokumentumok szerződések, és szorosan hozzátartoztak a koldulórendek gazdálkodásához. Paul Bertrand kötetének címét idézve: Commerce avec Dame Pauvreté.

¹⁵⁹ KUBINYI 1999.

KOLDULÓRENDI KOLOSTOROK INGATLANBIRTOKAI

A koldulórendi kolostorok birtokai nem mindig kategorizálhatóak egyértelműen. Nem mintha nem lehetne tudni, mi is volt az adott birtok, vagy milyen tartozékai voltak. A nehézség inkább az, hogy a sok kisebb elemből összeálló birtokegyüttes gyakran rendkívül változékony. A kolostorok birtokokat kapnak és eladnak, vásárolnak, vagy éppen eleve időleges használatra kapják azokat, járadékra jogosultak vagy birtokosok – olykor e két lehetőség egymást váltja –, és mindemellett mindjárt az elején fontos leszögezni, hogy a tárgyalandó birtokok kicsik és szétszórtak. Némiképp a végkövetkeztetést megelőlegezve: a koldulórendi szerzetesek, pontosabban leginkább a ferencesek és a domonkosok számára a birtok csak annyiban volt fontos, amennyiben az a megélhetésükhöz szükséges anyagi javak biztosításához hozzájárult. Vagyis a birtoklást a haszon felől közelítették meg. Ez a szemlélet persze más egyházi intézmények számára sem volt teljesen ismeretlen, de a megoldás mégis más volt. Ha egy birtok saját kezelésben nem volt kellően jövedelmező, akkor azt bérbeadták vagy elcserélték, de az ingatlanvagyon lehetőség szerint továbbra is megőrizték. A ferencesek és a domonkosok esetében éppen ez a viszonyulás volt gyökeresen más, és ebből következően a gazdálkodásuk is más elveket követett.

Földbirtokok, jobbágytelkek, majorok

Az eddig ismert legkorábbi adat, amely egy koldulórendi – nevezetesen domonkos – kolostornak adományozott földbirtokról szól, a XIII. század középső harmadára tehető. I. Lajos király 1364-ben kelt oklevele ugyanis, amelyben a vasvári káptalant utasította, hogy iktassa be a vasvári domonkos kolostort annak nagymákfai, olaszka, mihályfalvai, gelsei, hodászi, mileki és katafalvi birtokaiba, azt is megemlíti, hogy e birtokokat (vagy talán ezek egy részét?) IV. Béla király adta a szerzeteseknek.¹⁶⁰ A felsorolt települések

¹⁶⁰ 1364. 16. 28.: MOL DL 92714.

elhelyezkedése elgondolkodtató. Egy részük (Mákfa, Mihályfalva, Katafa) ugyan Vasvár közvetlen közelében van, a távolabbiak azonban egy olyan útvonalat rajzolnak ki, amely a Budáról Itáliába vezető utat köti össze Vasváron keresztül a Borostyán-úttal. A kolostortól való távolsága egyébként egyiknek sem óriási, a két legtávolabbi, Gerse és Hodász egymástól 113 km-re, Vasvár pedig a kettő között nagyjából félúton található. A más kolostorokról ismert, jóval későbbi terminus-adatok fényében mintha egy koldulási körzet rajzolódna ki.

Ugyanezen birtokok egy része feltűnik egy 1421-es oklevélben is, amely egy meglehetősen érdekes ügyletről szól a kolostor és a nagyhatalmú gersei Pető János között.¹⁶¹ A kolostor perjele, Csépi Péter tudniillik eladott Pető Jánosnak tíz telket a kolostor szomszédságában, egy Esseg nevű pusztát szintén Vasvárt, valamint Olaszán egy telket, Mihályfán három telket, Gersén és Mileken két-két, továbbá Katafán egy telket (összesen 19 lakott és ismeretlen számú pusztát) 1000 tiszta aranyforintért, amit az eladó egy összegben át is vett. Az adásvételről szóló oklevélben azt is kikötötték, hogy a nevezett birtokokat a kolostor vagy a rendtartomány (!) bármikor visszavásárolhatja. A XVI. század közepén, miután a szerzetesek elhagyták Vasvárt, mindezek a birtokok a gersei Pető család birtokában maradtak. A szerzetesek, 1669-es visszatérésüket követően, feltehetően vissza akarták szerezni azokat. Legalábbis erre utal, hogy az ügylet összes okleveléről készült másolat a XVIII. században.

A történet két okból is figyelemre méltó. Egyrészt Vasvár a domonkosok legkorábbi kolostorai közé tartozik, és bár valószínűtlen, hogy a birtokokat a tatárjárás előtt kapták volna, az adomány mégis igen korai, ráadásul a szó mindkét értelmében királyi – legalábbis koldulórendi mértékkel mérve –, s a domonkosok birtoklása tartósnak bizonyult. Másrészt maga az 1421-es adásvétel is igen érdekes. Részben az összeg nagysága, részben pedig a visszavásárlási kikötés, illetve abban a rendtartomány mint esetleges aktor megemlézése miatt. A rend központosított szervezetét figyelembe véve nem meglepő a rendtartomány felbukkanása az oklevélben, mégis kivételes abban az értelemben, hogy ritkán szokták nevesíteni. Eddig egyetlen párhuzama ismert, mégpedig 1384-ből, amikor a zágrábi domonkos kolostor Péter nevű perjele Domonkos provinciálissal együtt adott

¹⁶¹ 1421: MOL DL 92583.

el egy kőházat a város bírójának, Lőrincnek.¹⁶² Itt végső soron egy ismert, vagy legalábbis sejtett rendszer írásban is rögzített megnyilvánulásával van dolgunk. A visszavásárlás lehetőségének fenntartása miatt az adásvétel inkább egy sajátos kölcsön- vagy letéti szerződésre emlékeztet, ahol a szerződés határozatlan időre szól, kamatfizetésről pedig nincs szó (azt nyilván a birtokok haszna helyettesíti). Ami az összeg nagyságát illeti, az olyan magas, hogy felveti annak lehetőségét, miszerint valójában nem is egyszerűen a vasvári kolostor ügyletével állunk szemben. Talán ezért is nevesítették a rendtartományt. Ezer aranyforint a pálos rend éves királyi támogatásának több mint háromszorosa. Ekkora összeget pedig már kamatra is érdemes volt kihelyezni (ahogy ezt egyébként abban a korban és később is több más kolostor is megtette; ld. a pénzügyleteknél).

Nagyjából tíz évvel később, 1274-ben arról értesülünk, hogy Dénes nádor a vasvári káptalannal eltiltatta a körmendi, ekkor még vilhelmitának nevezett szerzeteseket a 26 km-re lévő Bogát föld birtoklásától.¹⁶³ Az oklevélből az nem derül ki, hogy a szerzetesek milyen jogcímen törekedtek a föld megszerzésére, de minden bizonnyal sikertelen volt a kísérletük, mivel soha többé nem említik a kolostort Bogáttal kapcsolatban.

A következő számunkra fontos oklevél 1285-ben kelt. Ekkor IV. László király a sárosi Szent Szaniszló ágostonrendi kolostornak adta Szedikert földet.¹⁶⁴ A történet érdekessége, hogy – amint erre maga a szöveg is utal – az adományozás kezdeményezői a szerzetesek voltak, akik kérésüket szegénységükkel indokolták (*prior ordinis heremitarum Sancti Augustini de claustro de Saros suo et fratrum suorum in eodem claustro residentium nomine ad presentiam domini regis accedendo fuisset conquestus, quod iidem propter ipsorum inopiam comodum vivendi non habuerint*). Nem teljesen világos, miként illeszthető a birtok történetébe Druget Vilmos szepesi ispán 1331-ben kelt adománya, amelyre XXII. János pápa oklevele hivatkozik. Eszerint Vilmos saját lelki üdvéért az esztergomi egyházmegyébe tartozó Ófalut a letánkövi karthauziaknak, Szedikerte falut pedig – ahol

¹⁶² 1384: TKALČIĆ IX 12. ...*Item idem Laurencius iudex emit unam domum muratam a honorabilibus videlicet viris Dominico provinciali et Petro priore [OP] ac Anstrico filio Nicolai filii Benedicti, tempore Jakomelli Kerino.*

¹⁶³ 1274: *Item proibeatis fratres Gyllermitas de Kurmend super terra Bugat.* (BÁNDI 1979 365).

¹⁶⁴ 1285. IX. 3. előtt: Esztergomi kápt. m. lt. Lad. 73 (capsa caerulea). – MOL DF 230337. Regesztáját közli CD Szentpétery I/2–3 n. 3385.

Szent Anna tiszteletére kápolnát is építtetett – az egri egyházmegyébe tartozó sárosi ágostonrendi kolostornak adta minden tartozékukkal és haszonvételükkel. Minthogy mindkét település már korábban az említett kolostorok birtoka volt, inkább azok visszaszolgáltatásáról lehetett szó, de azt sajnos nem tudjuk, hogy e birtokok hogyan kerültek Druget Vilmos kezére.¹⁶⁵ A XIV. század végén, 1391-ben Zsigmond király utasította Rozgonyi Simont (a későbbi országbíró), hogy a sárosi ágostonosokat védje meg Szedikerte birtokában, de az oklevélből sajnos nem derül ki, hogy kivel szemben.¹⁶⁶ Eddigre Szedikerte már jobbágyfalu volt, amelyben a szerzeteseknek az 1427-es kamarahaszna-összeírás szerint összesen 32 jobbágytelke volt.¹⁶⁷ Az 1470-es években a kolostor perjele, András perbe keveredett a közeli Tölcsik birtokosaival, Kapi Andrással és Szandrinnal, minthogy utóbbiak a szerzetesek szedikerti jobbágyaira, akik a faluból Bártfára igyekeztek, vámot vetettek ki. A perjel hiába eszközölte ki Mátyás király parancslevelét, amellyel a vármegyét vizsgálatra utasította, a vámentességet oklevelekkel nem tudta igazolni, ellentétben a Kapiakkal, akik kiváltságlevelüket a törvényes határidőre bemutatták. Így a vármegye az alpereseket megerősítette a tölcsiki vámra vonatkozó kiváltságukban, a perjel pedig kénytelen volt beletörődni, hogy jobbágyainak Bártfa felé menet fizetniük kell.¹⁶⁸ A birtok miatt a kolostor később is összetűzésbe került a szomszédos Kapiakkal. 1524-ben ugyanis egy Tölcsikről Szedikertére szökött jobbágy miatt pereskedett az akkori perjel Kapi Lászlóval.¹⁶⁹ A települést 1570-ben és 1675-ben is még mint a kolostor egykori birtokát írták össze, előbb 1800 forintért bírták Georg Vernher gyermekei,¹⁷⁰ 1675-ben viszont már csak 1300 forintért volt a Hoffmann családnál zálogban.¹⁷¹

Amint az adatokból is kitűnik, a kolostor alapításától kezdve egészen megszűnéséig birtokolta Szedikertét, és ezen idő alatt a birtok szépen fejlődött. Valószínűleg nem véletlen, hogy a Bártfára menő jobbágyok kapcsán került konfliktusba a kolostor a közeli Tölcsik

¹⁶⁵ 1331. IV. 30. Avignon: MOL DF 291661 – *Anjou Okl.* XV n. 159.

¹⁶⁶ 1391, VI. 18.: MOL DL 7704. – *ZsO I* n. 2098.

¹⁶⁷ 1427: MOL DL 32690. Kiadása ENGEL 1989 95–140.

¹⁶⁸ 1474. V. 4.: MOL DL 6748. Azonos tartalmú ítéletlevél: 1474. IX. 15.: MOL DL 75669.

¹⁶⁹ 1524. VI. 2.: MOL DL 64591. A perjel a követelést elutasította, mondván, hogy a jobbágyot *absque revisione iuris reddere nolet*.

¹⁷⁰ 1570. VI. 27., Kassa: UC 108:1 p. 2 (*Zedejerthe*).

¹⁷¹ 1675. II. 7. UC 6:50, p. 4.

birtokosaival. Felmerül a kérdés, hogy vajon a jobbágyok a bártfai ágostonosok számára szállítottak-e élelmiszert, vagy esetleg a város piacára igyekeztek. Habár a ránk maradt oklevelek erről nem szólnak, talán inkább piacra szánt áru lehetett a vámolás tárgya. Enellett érdemes felfigyelni arra, hogy a kolostor az ún. Nagy Unió (1256) és a rend 1264-es, illetve 1274-es megerősítése után, de még a regensburgi konstitúciók (1290) előtt nyert birtokot. Utóbbi ugyan elvben szigorúan előírta a közösségi szegénységet is, a jelek szerint azonban sem ekkor, sem később nem kötelezték a rend kolostorait megszerzett birtokaik elidegenítésére.

E három XIII. századi oklevél jelzi, hogy a koldulórendi kolostoroknak már a legkorábbi időkben is adtak ingatlanokat, sőt a körmendi példa arra is rávilágít, hogy – legalábbis az ágostonrendiek – birtokszerzésre is törekedtek. A vasvári esetben a több mint száz évvel későbbi ügylet, a sárosiban a birtokra vonatkozó oklevelek sora igazolja, hogy nem időleges birtoklásról volt szó. A két adatot mégis elválasztja az a tény, hogy míg az ágostonrendieknek több kolostoráról is kimutatható a folyamatos birtoklás, és maga Szedikerte is a középkor végéig megszakítás nélkül a szerzetesek kezén volt, addig a domonkosoknak az ingatlanokhoz való viszonya nem ennyire egyértelmű. A vasvári kolostor birtoklása ugyan tartósnak bizonyult, ám a birtokot végül mégis pénzért elzálogosították, még hozzá a jelek szerint a rendtartomány vezetésének tudtával és bejegyzésével. A záradékban ugyan kikötötték a visszavásárlás lehetőségét – nyilván ez is hozzájárult az oklevél fennmaradásához –, de a későbbiekben, a középkor végéig erre mégsem került sor. Megjegyzendő, hogy a ferencesek ekkor még nem jelennek meg birtokosként, jóllehet a XIII. század vége felé már nekik is meglett volna a lehetőségük.

Néhány, a XIV. századból fennmaradt oklevél még utal XIII. századi előzményekre. Jóllehet az oklevél maga hamis, mégis jól illeszkedik az előző adományhoz a mezősomlyói ágostonrendi kolostor adománylevele is. A Károly Róbert által 1330 márciusában átírt és megerősített adományt állítólag eredetileg V. István tette az apja által alapított kolostor javára.¹⁷² A szerzetesek ekkor egy malmot (ld. ott is) és tartozékait kapták: szigetet, rétet, kaszálót, erdőt, bereket, valamint szántóföldet. Arra vonatkozóan sajnos nincs adatunk, hogy a későbbiekben mi lett a birtok sorsa, hiszen a kolostor legkésőbb a XV.

¹⁷² 1330. III. 14.: MOL DF 238343. Kiadása: *Mon Strig.* II 89.

század elejére elpusztult. Összességében azonban egy részben a szerzetesek önellátását, részben rendszeres jövedelmet biztosító adomány rajzolódik ki. Annak ellenére, hogy az oklevél hamisítvány, a benne foglalt adatok lényegében hitelesnek tekinthetők, és még az sem zárható ki, hogy az adományozásra valóban 1270-ben került sor. A birtokegyüttes egyébként hasonlít Mikó fia Miklós alább tárgyalandó, az esztergomi ágostonrendi kolostor javára tett adományára.

Legkésőbb 1329-ben, de valószínűleg már IV. László korában, a sárosi ágostonrendiek birtokolták a Nagysároshoz közeli Recs nevű falut, amely miatt 1345-ben perbe keveredtek tarkői Rikolf fia Rikolffal. A kolostor nevében Lőrinc fráter azzal vádolta az alperest, hogy a falu határának egy részét a szomszédos Veresalmához csatolta. Miután minden közvetítési kísérlet eredménytelen maradt, és a két falu határjárása egymásnak ellentmondott, az egri káptalan új határjárást végzett, amelynek eredményeként a vitatott terület nagyobbik felét Recshez, a kisebbiket pedig Veresalmához csatolták, s az ítéletben a felek meg is nyugodtak.¹⁷³ Az 1345-ös oklevélből ismert határjárás¹⁷⁴ alapján Recs falu Veresalmától keletre, valószínűleg a mai Jakovany (korábban Jakoris) és Pécsújfalú (Pečovská Nová Ves) környékén települt irtás falu lehetett, neve is erre utal. Arról sajnos semmit sem tudunk, hogy mi lett a birtok későbbi sorsa. Mindenesetre sem a XV., sem a XVI. században nem említi forrás az ágostonosok itteni birtokát. Mindez arra utal, hogy nem volt tartós a birtoklás, talán éppen a nagyhatalmú szomszéd miatt vált meg Recstől a kolostor.

¹⁷³ 1345. VII. 12.: MOL DL 40984.

¹⁷⁴ Az oklevél vonatkozó része: *...hoc ordine protenderentur: Prima meta inciperet a plaga septemtrionali super quodam monte Michalhaza vocato, in cuius vertice essent due mete easdem possessiones Verusalma et Rech ab invicem distingentes, a quibus versus plagam meridionalem descendendo annexerent unam metam terream in radice ipsius montis positam et existentem, de qua ad eandem plagam per continuas metas satis per largum spatium currendo iungeret duas metas terreas in fine predicti montis et iuxta quandam stratam publicam adiacentes, ubi etiam caderet in ipsa strata publica, et in eadem per modicum spacium versus plagam orientalem regirando et currendo intraret in quendam fluvium Licinepataka vocatum, et ibi terminarentur mete supradicte. Ita videlicet, quod a plaga orientali predictis fratribus, et a parte occidentis magistro Rykalpho simul cum prelibatis corporalibus possessionibus... remanerent portiuncule terre prenotate.* – MOL DL 40984.

A XIV. századtól kezdve igen lassan, de elkezdenek szaporodni az adatok. 1305-ben ismét egy ágostonos rendház, ezúttal az esztergomi jutott birtokhoz Mikó fia Mikó végrendeletének köszönhetően, amelyben a végrendelkező Hort birtok szigetének felét hagyta a szerzetesekre. A sziget azon malom mellett feküdt, amelyet korábban Princhiner Sefridus ajándékozott az esztergomi kolostornak (ld. a malmoknál). Az adomány részét volt egy szőlő is (ld. ott).¹⁷⁵ Ma már nem tudjuk, hogy mekkora volt a terület, de az adomány talán nem is ez volt a lényege. Sokkal inkább a már korábban megkapott malom biztonságos működtetéséhez lehetett szükséges, és – ha egyébre nem – kaszálásra biztosan alkalmas volt.

1330-ban újabb ágostonrendi kolostor a kedvezményezett, igaz, ekkor az ország nyugati határának túloldaláról. Ekkor ugyanis Fülöp ispán két István nevű fia, zerki (Moson vm.) nemesek a győri káptalan előtt a Sár-hegyi Szentmária határában fekvő *Ibulman* nevű öröklött birtokukat erdővel és szántófölddel a brucki (Bruck an der Leitha, Ausztria) Szent Mária Magdolna kolostor szerzeteseinek adták.¹⁷⁶ Ez az adat néhány későbbivel kiegészítve arra is felhívja a figyelmet, hogy az osztrák területek és a Magyar Királyság közti határnak a szerzetesek szempontjából semmilyen jelentősége sem volt.¹⁷⁷ Ez egyébként nemcsak az itt tárgyalt koldulórendiekre igaz, hanem pl. a ciszterciekre is, hiszen a heiligenkreuzi és a borsmonostori apátságok szintén voltak birtokai a határ mindkét oldalán.

Három évvel később az ágostonrend ismét Sáros vm.-ben kapott birtokot, ezúttal Perényi Miklós ispántól, aki az általa alapított harapkói Szentlélek kolostornak adományozta Harapkó birtokot, amelyet Szentkereszt területéből szakított ki. A kolostor megkapta a Szent Simon és Júdás tiszteletére szentelt templom kegyuraságát is. Az ügyletnél a rend a legmagasabb szinten képviseltette magát, amennyiben Miklós harapkói perjel mellett

¹⁷⁵ 1305. XII. 16.: MOL DF 248150.

¹⁷⁶ 1330. V. 16.: *Anjou Okl.* XIV n. 273. Magát a kolostort nem sokkal korábban, 1316 körül alapították. A brucki és a közelében később alapított marcheggi kolostor szerzetesei 1385-ben engedélyt kaptak magyar területeken történő alamizsnagyűjtésre is (ld. a terminusoknál).

¹⁷⁷ Térképre rakva a régió összes koldulórendi kolostorát, lényegében kirajzolódik a Borostyán-út, amely azután a Dunától északra, morva és sziléziai területeken is tovább követhető. Az útvonal – ha nem is mindenhol a korábbi nyomvonalat követve – a középkorban is Európa legforgalmasabb kereskedelmi útjai közé tartozott.

megjelent a szepesi káptalan előtt a területileg illetékes Herke sárosi perjel, sőt maga János provinciális is.¹⁷⁸ 1361-ben – ismeretlen okból indított perek következményeként – Harapkót a szerzetesek elveszítették, s helyette Perényi Monyhád nevű birtokát kapták meg,¹⁷⁹ amely egészen a kora újkorig a kezükön is maradt. Igaz, a birtok 1361 után jó ideig eltűnik a forrásokból, s csak a XVI. század közepe táján tűnik fel ismét. Ez azonban éppen arra utal, hogy a birtokban a szerzeteseket senki sem háborgatta. 1542-ben is csak azért szerepel a forrásokban, mert az egykori kolostori birtokért versengtek a vármegyében birtokos Szinyei család tagjai (István és László), illetve Leonhard Österreicher, a sárosi vár kapitánya. Utóbbi ez év márciusában adományba vagy legalább zálogba kérte a birtokot I. Ferdinánd királytól.¹⁸⁰ Három évvel később, 1545-ben arról értesülünk,

¹⁷⁸ 1333: *CD Fejér* VIII/3 n. 328. Az adományozáshoz Perényi Miklós fiai, István és Miklós is a beleegyezésüket adták. Egy néhány évvel később, 1340 körül kelt pápai oklevél azonban némileg ellentmondani látszik az alapítástörténetnek. XII. Benedek pápa ugyanis arról értesítette Telegdi Csanád esztergomi érseket, hogy Perényi Miklós, Szentkereszt falu ura kérelme szerint e faluban, ill. annak közelében egy napi járóföldre nincsenek egyháziak, akik Isten ígését hirdethetnék, s emiatt a falu és a környék népei ritkán hallják Isten ígését, jóllehet a területen szakadár rutének is éltek. Az oklevél szerint Szentkeresztben legalább 500 ház volt, a környéken pedig legalább 1000 jobbágya volt a földesúrnak, ami a terület XV. századi településviszonyait ismerve erős túlzásnak tűnik. Mindezekre tekintettel Perényi a ferencesek (!) letelepítéséhez kérte az engedélyt. A faluban a templomot már felépíttette, a szerzetesek lakóháza épült, a templomi felszereléseket megvásárolta, és a szükséges műhelyeket is fel fogja építtetni. Mindezek fényében a pápa utasította az érseket, tájékozódjék, alkalmas-e a hely 12 szerzetes ellátására, és ha igen, adja ki az engedélyt az új kolostor elfoglalására. – *MOL DF* 291741. – Wagner, Sáros, 519–520. Regesztáját közli: *Anjou Oklt.* XIV n. 529.

Az teljesen nyilvánvaló, hogy Szentkeresztben, illetve a környékén a későbbiekben csak egy kolostor működött, az pedig ágostonrendi volt. Az idézett oklevél vagy egy második kolostor létesítésének tervéről tudósít, vagy – és a magam részéről ezt tartom valószínűbbnek – az alapító bizonytalankodását érhetjük tetten. A harapkói kolostor birtokát később maga Perényi Miklós vette vissza, illetve cserélte másikkra (ld. alább), így talán megkockáztatható a feltételezés, hogy 1333 és 1361 között egy rövid intermezzo lehetett a ferencesek meghívása a már félig kész kolostorba, végül azonban mégis az ágostonrendieké maradtak az épületek.

¹⁷⁹ 1361: *CD Fejér* IX/7 n. 133. Fejér szerint eredetijét a jászói levéltárban őrizték. A lehetséges cserebirtokok ezek voltak: *Mohnya, Jaccabuagasa, Hikno, Zenthkereszt, Jamdaruagasa, et Corlathuagasa*. Közülük a legtávolabbi is kb. 20 km-re volt csak a kolostortól.

¹⁸⁰ 1542. III. 31., Sáros: *HHStA Hung.* 1542. März, n. 39. – *ETE* IV n. 21. 1543-ban *HHStA Hung.* 1543. S. D. 68. – *ETE* IV n. 278) maga Perényi Mihály, az egykori kolostor kegyura is kérte a birtokot a család számára.

hogy Monyhád eperjesi polgároknál volt zálogban 300 forintért.¹⁸¹ 1570-ben viszont már Eperjes városánál 1200 forintért.¹⁸²

A következő adat azért is fontos, mert ez az első ismert eset, hogy magyarországi ferences kolostor birtokot kapott. A XIV. század közepén, 1355-ben a jó száz évvel korábban alapított szemenei kolostor akkori kegyura, Lendvai Miklós adott a ferenceseknek birtokot,¹⁸³ egyebek mellett jobbágytelkeket és tartozékaikat. A kolostor jobbágysági adót (egész telkenként 12 bécsi dénárt) és az ajándékot is a szerzeteseknek tartoztak megfizetni. Az adomány egy több mint száz évvel korábbinak az átalakításaként értelmezhető, hiszen 1248-ban Hahót nb. Mihály ispán még arra vállalt kötelezettséget maga és utódai nevében, hogy a szerzeteseket évente meghatározott mennyiségű és értékű adománnyal támogatja. Az utódok egyike a XIV. század közepén már nyilvánvalóan másként látta biztosíthatónak a szerzetesek ellátását. Az általa adott kis birtok a középkor végéig a szerzeteseké maradt, bár a XVI. század elején arról értesülünk, hogy az akkori kegyúr, alsólendvai Bánfi János éppen visszaadta a kolostor birtokait.¹⁸⁴ Hogy az elvétel mikor történt, nem tudjuk.

Az ágostonrendi remeték kolostorai közül a legnagyobb birtokkal kétségkívül az 1359-ben alapított pápoci perjelség rendelkezett.¹⁸⁵ Az alapító gelsei Pető Margit jól körülbástyázta az adományt, mivel a prépostság 1365-ben kelt alapítólevelében – amely a perjelség alapítását is tartalmazza – kikötötte, hogy mind a perjel, mind a prépost csak egymásnak adhatja vagy zálogosíthatja el a birtokokat.¹⁸⁶ A kolostor Margit asszony 1371-es végrendelete szerint az alapításkor a következő birtokokat kapta: Pápoc harmadát, ti. a

Az oklevél érdekessége, hogy a kérelmező rosszul adja meg az egykori szerzetesrendet (ferenceseket említ), bár a szövegből az is kiderül, hogy a kolostort csak mintegy nyolc éve hagyták el.

¹⁸¹ 1545: UC 120:47 (d) p. 36. A feljegyzés szerint egykor Kajáta is e kolostor birtoka volt, ennek azonban eddig a középkorból semmilyen nyoma sem bukkant elő.

¹⁸² 1570. VI. 27., Kassa: UC 108:1, p. 2. Ugyanezt a helyzetet rögzítette az 1675-ös jegyzék is (1675. II. 7.: UC 6:50 p. 4).

¹⁸³ *CD Fejér IX/2* n. 218.

¹⁸⁴ KARÁCSONYI I 274.

¹⁸⁵ A prépostság és a perjelség történetét BEDY Vince írta meg (BEDY 1939), aki az okleveleket is közölte függelékben.

¹⁸⁶ BEDY 1939 8.

kolostor melletti utca déli felét és egy másik utcát a kolostor másik oldalán a Rába felé, kivéve néhány familiáris és servitor házát; Pápoc végén egy négy kerekű malmot és a malom melletti szigetet; a pápoci szombatnapi vásár vámját oly módon, hogy annak jövedelméből a perjel heti 40 dénárt köteles az iskolamesternek fizetni;¹⁸⁷ Elk prédiomot, kivéve bizonyos familiárisok részeit; Szentmiklósfalva (Vas vm.) felét, malommal és más haszonvételekkel, Sebes birtokon (Sopron vm.) egy Rábán járó malomban egy kereket és egy másíknak a felét, továbbá ugyanott az Úrréte felét.¹⁸⁸ Ezeken kívül a prépostság 1365-ös adománylevelében szerepel még a Győr vm-i Écs fele.¹⁸⁹ 1367-ben a király el is rendelte a szerzetesek beiktatását mindezen birtokokba, amiről a budai káptalan a következő év februárjában állított ki oklevelet.¹⁹⁰ A pápai megerősítést azonban nem sikerült megszereznie az alapítónak, mivel kifogásolták azt a kikötést, hogy a prépostság csak az ágostonrendi kolostornak adhassa vagy zálogosíthassa el birtokait. Emellett a birtokok nagyságát is sokallták, mondván, hogy az ellenkezik a rend szegénységi fogadalmával.

A római kifogás miatt a perjelség több évtizedes küzdelemre kényszerült birtokai védelmében. Végül a XV. század közepén, 1442-ben – jóllehet időközben a Szentszék a prépostság javára ítelt – Hédervári Lőrinc nádor újból elrendelte a szerzetesek birtokba iktatását.¹⁹¹ A prépostság azonban továbbra is vitatta ennek jogosságát, s Antal prépost csak Mátyás király parancsára egyezett meg 1463-ban Bertalan provinciálissal. Eszerint a kolostoré maradt Pápoc falu fele, a vásárvám, amiből azonban az iskolamesternek he-

¹⁸⁷ Azt nem tudjuk, hogy ez az összeg az iskolamester teljes, pénzben kapott jövedelme volt-e, vagy csupán annak egy része. Az biztos, hogy a megélhetését nem csak ez a heti 40 dénár fedezte, de sajnos azt nem tudjuk, mennyi volt a természetbeni járandósága. Pénzbeni jövedelemként a heti 40 dénár nem magas, gyakorlatilag egy soproni szőlőben dolgozó napszámos bérével összemérhető.

¹⁸⁸ BEDY 1939 86–87. Az eredeti, 1360-ban tett adományban még benne volt a Vas vm-i Miklósfalva fele, valamint a Zala vm-i Hosszúpáh és Túlpáh hegyvámja is, ezeket azonban – bár 1361-ben a kolostor birtokba iktatása megtörtént –, a későbbiekben az ágostonrendiek elveszítették. BEDY 1939 52.

¹⁸⁹ BEDY 1939 78.

¹⁹⁰ *CD Fejér* IX/3 603; Győri kápt. m.lt. Pápóci prépostság okmt. I. Cth n. 22. (BEDY 1939 9)

¹⁹¹ BEDY 1939 25.

tenként 40 dénárt fizetett a perjel;¹⁹² a hatosmalom négy kereke, az Asszonyerdő fele, az Elk-puszta (Csonkás-puszta) Szentpéter határában, Sebesfalu malmaival együtt és az Úrrét fele. A két Rába-ág között, a hatosmalommal szemközt levő erdő pedig a prépostsággal közös lett. Écs és Pázmánd tekintetében úgy szólt az egyezés, hogy a borkilenced 1/3-a, a pecsét pénz és a szüretkor fizetendő ajándék 1/3-a illette a perjelt és kolostorát, továbbá a Szent György- és Szent Mihály-napi földesúri adó és egyéb jövedelem fele, valamint a karácsonyi és húsvéti ajándék fele.¹⁹³

A birtok összességében valóban messze a legnagyobb az összes koldulórendi birtok közül, különösen a malmok száma, főleg az egyiknek a mérete emelkedik ki. Maga a történet arra is rávilágít, hogy a pápai kúria és a magyar király ellentétes érdekei közül – habár hosszas küzdelem után – végül az utóbbi kerekedett felül.

Az écsi kilencedek miatt a kolostornak később, a XVI. század elején is akadt gondja. 1506-ban a perjel a király előtt bepanaszolta Ócsényi Péter győri kanonokot, miszerint a kolostornak járó écsi kilencedből három hordó bort elvitt, ráadásul familiárisai nyolc ökröt és a szekeret is magukkal vitték. Emellett a kolostor egyik jobbágyától a kanonok a tized meg nem fizetése ürügyén további 10 akó bort is elvitt. Ráadásul ugyanekkor Burján László győri kanonok és locsmáncsi főesperes az écsi szőlőkből a kilenced megfizetése nélkül szállította el a bort, az ágostonrendi szerzetesek nagy kárára.¹⁹⁴ A kolostor István nevű perjele a pápoci prépost nevében hasonló ügyben járt el 1514-ben is.¹⁹⁵ A két utóbbi adat egyébként közvetve azt is igazolja, hogy a kolostor e távol fekvő szőlőit – egyébként az országos szokás szerint – kiadta művelésbe. A kilenced meg nem fizetése valóban tetemes kárt okozhatott az ágostonrendieknek, hiszen a három hordó összesen több hektoliter bort tartalmazott. A Sopron és Pozsony környékén használatos hordót alapul véve a mennyiség akár 1000 liter körüli is lehetett, aminek kimérése által jelentős bevételre tett volna szert a kolostor.

¹⁹² Más rendeknél szokatlan ez a kapcsolat a szerzetesek és az iskola között. Az ágostonrendiekénél azonban máshol is akad rá példa, ha nem is ennyire egyértelmű, a kazai perjelségnek ugyanis valószínűsíthetően ugyancsak köze volt a kazai iskola létéhez.

¹⁹³ BÉDY 1939 55–56.

¹⁹⁴ 1506. XI. 12.: MOL DF 278266.

¹⁹⁵ 1514. XI. 6.: MOL DF 278267.

A pápoci perjelség tehát a XV. század második felében kétségtelenül a rend legtehetősebb magyarországi kolostorai közé tartozott. Különösen jelentősek voltak malom- és borjövödelmei. Jobbágytelkeinek számát sajnos nem ismerjük, de Pápocon¹⁹⁶ és Sebesfaluban összesen bizonyosan több tucatnyi volt. Nem csoda, ha a későbbiekben sem igen találkozzunk adományokkal. Gencsi Boda Balázs 1479-ben tett adománya, amelyben Felgencs és Szentpéterúr nevű birtokait a maga és ősei lelkiüdvéért, valamint 40 forintért a pápoci ágostonrendieknek adta, sokkal inkább egy kölcsönszerződés lezárása, semmint valódi adomány.¹⁹⁷

Nemcsak gersei Pető Margit, hanem férje is támogatta az ágostonrendi remetéket. 1364-ben az esztergomi kolostoruk Magyar Páltól adományként megkapta a közeli Dág falut, s az adományt I. Lajos király is megerősítette, leírva egyben a falu határát.¹⁹⁸

A domonkos kolostorok közül a gyulafehérváriak egy fél udvarházáról van adatunk 1363-ból, amelyhez végrendeleti hagyatékként jutottak a szerzetesek.¹⁹⁹ A birtok későbbi sorsáról semmit sem tudunk, valószínűsíthetően eladták. Jó tíz évvel később a zágrábi birtoklásáról van adatunk, igaz, rendkívül szűkszavú, és a birtoklás tényén kívül semmit sem tartalmaz. A város előtt folyó perek jegyzékében ugyanis van egy 1376. május 20-án kelt bejegyzés a helyi domonkos rendi perjel és Miklós fia Miklós között bizonyos birtokok miatt (*ratione quarumdam possessionum*) indult per elhalasztásáról.²⁰⁰ A felek már korábban is perlekedtek egymással egy szőlő miatt (ld. ott), nem tudni, vajon ugyanannak az ügynek a folytatásáról, vagy esetleg egy másik perről van-e szó a bejegyzésben. Még

¹⁹⁶ 1409-ben Garai Miklós nádor Vas vm-ben ítélezett Zsigmond király parancsára a tolvajok, rablók és más gonosztevők kiirtása végett. Ebben a nem túl dicséretes társaságban a pápoci perjel jobbágyai is feltűnnek, nevesül Varga Balázs tolvaj, orgazda és zsebmetsző, és fivére Ulrik, tolvaj és orgazda. (1409. III. 22.: ZsO II/4 n. 6672)

¹⁹⁷ BEDY 1939 57. Vö. az értékelést a pénzügyletekről szóló fejezetben.

¹⁹⁸ CD Fejér IX/7 n. 148. (Coll. Hevenesiana alapján).

¹⁹⁹ 1363: MOL DL 28079. Miklós perjel vallotta, hogy *quondam Paulus dictus Chankar civis Albensis... mediam curiam... ipsi claustro Beate Virginis legasset.*

²⁰⁰ TKALČIĆ VI 44.

ugyanebben az évtizedben, 1378-ban kapott a segesvári domonkos kolostor is Ebesfalvi Imrétől Bródban egy udvarházat 18 hold szántóval és egy malom negyedével (ld. ott).²⁰¹

Néhány évvel később, 1382-ben az esztergomi domonkosok jutottak két eke föld, és vele szőlők és más haszonvételek birtokába a közeli Kerván. Az adományt eredetileg Miklós fia Mihály tette végrendeletében lelke váltságára, amelyet unokaöccse, kervai Gergely fia János (az oklevél némileg anakronisztikus szóhasználata szerint esztergomi *hospes*) megerősített. Egyúttal a földre vonatkozó összes oklevelet is átadta Győri Gergelynek, a kolostor perjelének.²⁰² A birtok miatt azonban a domonkosok 1414-ben már perre kényszerültek. Október végén ugyan Jakab perjel még ellentmondás nélkül bevezetethette magát a kolostor kis birtokába, alig két hét múlva, november elején azonban már arról hallunk, hogy a visegrádi ágostonrendi kolostor perjele, Benedek az esztergomi domonkosok képviselőjében tiltakozott amiatt, hogy a csolnoki Miklós és rokonsága, valamint az Unyban lakó tapsoni Antal fia János jobbágysai és az óbudai apácák Tinnyén lakó Damján nevű jobbágysai másokkal együtt elszántották a domonkosok földjét. Ráadásul szénájukat is lekaszálták és más haszonvételeiket is bitorolták. A megkezdett pertől azonban a szerzeteseknek el kellett állniuk, mivel időközben leégett a kolostoruk, és egy ugyanazon év decemberében kelt oklevél tanúsága szerint kervai birtokukat az esztergomi káptalan előtt eladták Jakab esztergomi várnagynak 60 aranyforintért, amit a vevő teljes egészében ki is fizetett.²⁰³

1417-ben a pozsonyi ferences gvárdián, Ulrik panaszt tett az esztergomi érsek bírósága előtt, amely szerint Gwalter (*dictus*) János pozsonyi polgár jogtalanul használta a kolostor rétjét avagy kaszálóját, amelyet egykor Berceti Miklós és felesége Anna hagyott a kolostorra lelkük üdvéért. Vicedominis Máté érseki helynök ítélete szerint a rét a kolostort illette, s a tanúvallomásokból az is kiderült, hogy a ferencesek azt már vagy 16 éve háborítatlanul birtokolták, az adományt tehát 1401 táján kaphatták. Tekintettel arra,

²⁰¹ 1378. XI. 22.: UB II n. 1101. Regesztáját közli TT 1889 769.

²⁰² 1382. XI. 3., Esztergom: MOL DL 24887, 24888 (két azonos példány). Az átírt oklevél Győri Gergelyt egyszer a kolostor lectorának, máskor perjelének mondja.

²⁰³ 1414.X. 21.; XI. 5.; XII. 24.: MOL DL 24888.

hogy János két éve használta jogtalanul a rétet, az érseki helynök őt a belőle nyert haszon átadására is kötelezte *iuxta condignam estimationem proborum virorum*.²⁰⁴

Egy 1420-ban kelt oklevélben az eddigiekhez képest új jelenséggel találkozunk. Kanizsai István soproni ispán, korábban ajtónállómester és fia, László a család más tagjainak, köztük János esztergomi érseknek és István zágrábi püspöknek lelki üdvéért, az általuk alapított kismartoni ferences kolostornak különféle birtokokat adtak, mivel a környéken nem tudtak koldulási körzetet biztosítani a szerzetesek számára. A kolostor birtokába került Szentgyörgy birtokon egy kúria tartozékaival és egy réttel, Höflányban szántóföldek s a hegyvámából évente 60 csöbör (*tinna*) bor,²⁰⁵ a Kanizsaiak egyik várának vámjából 60 kocka só, továbbá Rov, Szántó és Kőpordány birtokok *tributum agrorum*-a, végül Magyartelek másképp Magyarülés prédiium. Az alapítók azt is elrendelték, hogy a Magyarteleken legeltetett ökrök és marhák utáni jövedelem a szerzeteseké legyen, és várnagy vagy officális arra igényt nem támaszthatott.²⁰⁶ Az adományban vegyesen szerepelnek különféle ingatlanok és jövedelmek (ezekről alább még lesz szó), s összességükben egy átlagos szerzetesközösség ellátására elegendőnek tűnnek. Nem tudjuk, de valószínű, hogy emellett a ferencesek alkalmanként kaptak még alamizsnát, de rendszeres alamizsnagyűjtésre (koldulásra) feltehetően valóban nem szorultak rá.

1427-ben a zágrábi ferencesek nevében Bertalan gvárdián, Mátyás vicegvárdián, valamint Tamás és Benedek szerzetesek a kolostor bizonyos zágrábi birtokait a *quarta canonicalis* fejében átadták a zágrábi Szent Márk plébániatemplom plébánosának és papjainak. Az eddig ismert anyagban ez az adat önmagában is kivételesnek számít, a szerzetesek és a helyi plébánia közötti konkrét egyezségekre más példát sem a koldulórendek, sem a pálosok esetében nem ismerünk (annál több általános, a *quarta canonicalis* megfizetésével kapcsolatos vitáról szóló oklevelet). Még érdekesebb azonban a kép, ha végigtekintünk az átadott birtokokon. A szerzetesek ugyanis meglepően sok birtokot adtak át a *quarta* fejében: egy kertet a város új kapuja előtt, egy két ekealja nagyságú szántóföldet ugyancsak az új kapu előtt, a malmok közelében, továbbá két erdőt, amelyek közül az

²⁰⁴ 1417. VII. 29.: MOL DF 250299 – ZsO VI n. 749.

²⁰⁵ A mennyiséget pozsonyi mérték szerint számítva évi ~780 l volt a járandóság.

²⁰⁶ 1420. XI. 9., Csapod: MOL DL 20889 – ZsO VI n. 2332. Az oklevélben szereplő *tributum agrorum* kifejezés párhuzamát a magyar oklevélanyagban nem ismerem.

egyik korábban Lukács zágrábi polgár feleségéé, illetve annak gyermekeié volt, a másik szintén a város területén feküdt és *Chernomerch* volt a neve.²⁰⁷ A dolog természetéből fakadóan a szerzetesek kezén nagyjából háromszor ennyi kellett maradjon, amelynek összetételét azonban sajnos nem ismerjük, ahogy egyébként a birtokok tényleges értékét sem.

A ferenceseknél a legtöbb birtokokra vonatkozó adat a soproni kolostorról maradt ránk, döntő többségük a XV–XVI. század fordulójáról származik és ezek legnagyobb részét már Házi Jenő is feldolgozta Sopron egyháztörténetéről szóló munkájában²⁰⁸). Voltaképpen egy olyan birtok van, amely már a XV. század elején a soproni ferencesek kezére került. 1411-ben ugyanis Harkai Péter és felesége – akik egyébként igen nagy összegű kölcsön-szerződést kötöttek a keszthelyi ferences kolostorral, és ismeretlen összegűt a sopronival is – eladták küllői birtokukat a keszthelyi, harkai és egedi birtokukat pedig a soproni szerzeteseknek. Az ügylet minden jel szerint egy kölcsönszerződés adásvételi szerződéssel történt lezárása volt. Sajnos, nem tudjuk, Harkai Péter és felesége pontosan mit adott el a szerzeteseknek, s források híjján a birtok későbbi sorsát sem tudjuk pontosan nyomon követni. A soproni kolostor mindenesetre ettől kezdve birtokolhatott Harkán – az egedi birtokról többé nem esik szó –, s a XV. század végétől nagyjából azt is tudjuk, hogy mit és miként hasznosított. Az 1411-es történet külön érdekessége, hogy a késő középkorban Küllőn is csak a soproni szerzetesek tűnnek fel birtokosként, a keszthelyiek nem. Elképzelhető, hogy a két kolostor valamiképpen megegyezett egymással, erről azonban nem maradt fenn forrás. A későbbiekben a különféle, jelzálogkölcsönökhöz kapcsolódó és járadékkal terhelt – városi – ingatlanok mellett (ld. lejjebb) a soproni szerzeteseknek főleg szőlői, szántói és rétjei voltak, továbbá egy kertről és két malomról vannak még adataink. A kertről, a malmokról és a szőlőkről még külön lesz szó. A szántók részben a várostól északra feküdtek, és többnyire klingenbachi parasztok bérelték, más részük Harkán feküdt, és helybeliek vették őket bérbe. A rétek szintén a város határában, illetve Harkán voltak. A fennmaradt adatok alapján úgy tűnik, a kolostor ezen ingatlanai közül több a középkor vége felé került a ferencesekhez (pl. a Teufenwiesen 1500-ban, egy soproni szántó a Leberbergen 1525-ben), a korábbi források gyakorlatilag kizárólag

²⁰⁷ TKALČIĆ IX 134–136.

²⁰⁸ HÁZI 1939 173–194.

kölcsönszerződéssel összefüggő ingatlanügyletekről szólnak (ld. pl. Harkai Péter özvegyének tiltakozását, amiért a soproni ferencesek le akarták foglalni néhai férje mézsárszékét). Bár a tőkekihelyezés a későbbi forrásokból sem tűnt el teljesen (vö. Christof Gräzer és Paul Moritz számadáskönyveit), a hangsúly egyértelműen a termelésre (bor) és az ingatlanhasznosításra (rét, szántó, malom bérbeadása) tevődött át. A XV. század folyamán a soproni kolostor jövedelemforrásai a jelek szerint hasonló változáson mentek át, mint a besztercei domonkos kolostoréi a század első felében. A források szerencsés fennmaradása miatt Sopronból emellett a kolostor birtokainak kora újkori sorsáról is vannak ismereteink. A városi tanács, illetve megbízásából a kolostorgondnokok az 1520-as évek végétől a kolostor több birtokát is eladták.²⁰⁹ Minthogy a kolostor változatlanul működött, és a város kimutathatóan gondot viselt rá, az eladásokból származó bevételt is a kolostorra fordították, csakhogy ezúttal a város jelent meg gazdasági szereplőként, és a tanács *ex officio* juttatásokkal biztosította az épületek fenntartását és a szerzetesek megélhetését. A rendszer egyes elemei már Christof Gräzer kolostorgondnoksága idején is feltűntek, Moritz időszakában azonban háttérbe szorultak (vö. a soproni számadáskönyvek elemzését lejjebb). Vagyis a pénztőkéből, illetve az ingatlanhasznosításból és a termelésből származó jövedelmek bizonyos mértékig egymás alternatíváiként jelentek meg, és a kegyúr szerepét betöltő város – vélhetően a szerzetesekkel egyeztetve – meglehetősen rugalmasan változtatta meg a kolostor rendszeres alamizsnájának forrását. A soproni kolostor gazdálkodása talán a legjobb példa arra, hogy mi a különbség a monasztikus rendek és a koldulórendi kolostorok birtokai, illetve gazdálkodása között.

A XV. század második harmadában az ország másik végéből maradt adat koldulórendi kolostor birtokáról. 1437-ben János kármelita provinciális írt levelet Eperjes város tanácsának a városban álló kolostor birtokainak ügyében. Sajnos ezek mibenlétéről alig tudunk meg valamit – név szerint csak az Abaúj vármegyében fekvő szántói szőlőt említi az oklevél –, az azonban a megfogalmazásból sejthető, hogy a birtokok többsége a város területén volt. A provinciális, aki egyébként a korábbi perjeleket és szerzeteseket kárhoz-

²⁰⁹ *Grundbuch passim.*

tatja, amiért a kolostor szinte minden ingó és ingatlan vagyonát eladták, az ingatlanok között szántókat, kerteket, szőlőket és cenzusokat említ.²¹⁰

A beszercei domonkos kolostor javainak 1454-ben összeállított jegyzékében a következő birtokok szerepelnek: egy sütőház a városban, négy szőlő és három rét, valamint egy kert (utóbbi csak mint viszonyítási pont). Ezek mellett még volt a szerzeteseknek természetbeni jövedelmük (két köből búza) és pénzbeli járandóságuk is: Johann Hering szabónak a Magyar utcában lévő és Hermann Fischernek a kolostor kertjével átellenben fekvő ingatlana után évente 42 dénár járt a kolostornak.²¹¹ Összehasonlítva a negyven évvel korábbi jegyzékkel feltűnő, hogy a korábbi járadékok, különösen a borjáradékok a század közepére ingatlanbirtokokká alakultak. Mivel a szőlőtulajdon rendre együtt járt a kocsmáltatási joggal is, okunk van feltételezni, hogy a beszercei domonkosok is rendelkeztek vele, ami nem jelentéktelen jövedelemhez juttathatta a kolostort. A XV. század végétől azután rendszeresen tűnik fel a beszercei domonkos kolostor birtokadományok kedvezményezettjeként, amelyek többsége ugyan halastó (ld. ott), de van néhány más birtok is. Ezek közé tartozik az özvegy bongárti Porkoláb Jusztina 1523. április 21-én kelt fűzkuti adománya.²¹² A birtokba néhány hét leforgása alatt be is iktatta a kolozsmonostori konvent a szerzeteseket, akik még augusztusban megkapták a királytól a birtokban rejlő királyi jogokat is.²¹³

1461-ben arról értesülünk, hogy a zágrábi káptalan előtt az ottani domonkos kolostor részéről megjelent Antal perjel, Ágoston vikárius és Keleti Mihály, s miután felmutatták a provinciális felhatalmazását, lemondtak a szintén zágrábi pálos kolostor javára *Blyzna* faluról, amely miatt régóta (az oklevelek alapján egészen pontosan 1445 óta) per folyt a két rendház között.²¹⁴

²¹⁰ 1437. III. 17.: WAGNER, Sáros 524kk. – *CD Fejér X/7* n. 457.

²¹¹ 1454. V. 29.: *UB V* n. 2914.

²¹² *Regesten Bistritz* n. 775.

²¹³ *Regesten Bistritz* nn. 777, 779, 788.

²¹⁴ 1461: MOL DL 34482 – MÁLYUSZ 1927 136–209, n. 87. A falut egyébként 1445-ben a pálosok kapták Cillei Ulriktól (MOL DL 34720 – MÁLYUSZ 1927 n. 45.) György zágrábi domonkos perjel az iktatáskor tiltakozott, de azután azt mégis visszavonta (1446: MÁLYUSZ 1927 n. 48.). Az ügy azonban ezzel mégsem zárult le, ugyanis 1460-ban Megyesi Péter domonkos provinciális felhatalmazta Ágoston vikáriust és Keleti Mihály

Hasonló célok vezették az 1460-as évek végén a segesvári domonkosokat is, amikor Fehéregyháza birtokáért küzdöttek. 1465-ben ugyanis id. Vízaknai Miklós erdélyi alvajda végrendeletében a birtok felét az ottani kúria nélkül, de a malommal együtt a segesvári kolostorra hagyta.²¹⁵ Az alvajda azonban 1467-ben Szentgyörgyi és Bazini János vajdával együtt hűtlenségbe esett, és ezért Mátyás a birtokait Ernuszt Jánosnak és fiainak adományozta. A kolozsmonostori konvent még az év decemberében jelentette is a birtokba iktatás megtörténtét, Fehéregyháza esetében azonban a segesvári domonkosok tiltakoztak.²¹⁶ Magának a birtoknak a hányattatott sorsa minket itt most kevésbé érdekel (végül a Vízaknai család mégis visszaszerezte, hogy azután a családtagok vitassák a birtokjogot egymás között), a domonkosok viszont megérdemelnek néhány szót. A kolostor ugyanis még 1467-ben az időközben elhunyt alvajda örökösével, Vízaknai Ferencsel megegyezett, hogy Ferenc a fehéregyházai birtokot 350 forintért visszavásárolja, és abban az évben ki is fizetett a vételárból 100 forintot.²¹⁷ A birtok körüli bonyodalmak tehát a domonkosokat nagyon is közelről érintették, hiszen egy esetleges új birtokossal újra kellett volna kezdeni a tárgyalásokat, ha egyáltalán hajlandó lett volna erre. Mivel a szerződés szerint, ha Vízaknai Ferenc nem fizeti ki időben a kialkudott összeget, elveszti a már kifizetett 100 forintot, és a birtok visszazáll a kolostorra, a következő években további 200 forintot letett, amiből a szerzetesek a templom és a sekrestye számára vásároltak különféle felszereléseket. A maradék 50 forinttal azonban a Vízaknai család sokáig adós maradt. Közben, 1480-ban már az ifjabb Vízaknai Miklóssal került összetűzésbe a kolostor fehéregyházai birtoka miatt. A kolozsmonostori konvent előtt bejelentett tiltakozás-

szerzetest, hogy kiegyezzenek a pálosokkal Blyzna ügyében (MOL DL 34482 – MÁLYUSZ 1927 n. 86), s a következő évben valóban megkötötte az egyezséget a domonkosok nevében Antal perjel, Ágoston vikárius és Keleti Mihály szerzetes a pálosokat képviselő Antal vikáriussal és Demeter perjellel. Egy fél évvel későbből fennmaradt Lesták domonkos perjel nyugtája a falu ügyében kialkudott 100 forintról (1462: MOL DL 34486. – MÁLYUSZ 1927 n. 90). Az ügy háttere nem teljesen világos, mindenesetre úgy tűnik, a domonkosok számára inkább a birtok megváltása fejében kapott 100 forint volt fontos. Talán a domonkosokkal folytatott vita miatt keletkezett az az oklevél is, melyben Mátyás pálos vikárius több, 60–100 év közötti tanúval igazolta, hogy *Blyzna* Mária királynő szlavóniai és horvátországi látogatása óta Medvevárhoz tartozott és a pálosok kapták alamizsnaként (1459: MOL DL 34479 – MÁLYUSZ 1927 n. 82).

²¹⁵ 1465: MOL DL 36393.

²¹⁶ 1467: MOL DL 26409.

²¹⁷ IPOLYI 1867 598.

hoz a segesvári domonkosok mintegy mellékesen hozzáfűzték a királynak szóló tiltakozásukat is, hogy tudniillik Mátyás a hűtlenné lett ifjabb Vízaknai Miklós birtokaival együtt, nehogy az övékét is Henzeres budai polgárnak adományozza.²¹⁸ Ezután, hosszú hallgatást követően, 1521-ben az akkori kolostori előljáró, Szebeni Péter felszólította Vízaknai Ferenc örökösét, Miklóst, hogy rendezze az adósságot. Miklós meg is ígérte, hogy két héten belül fizet, ez azonban mégsem történt meg. Végül az ügy lezárására csaknem hatvan évvel a végrendelet kelte után, 1524 nyarán került sor.²¹⁹

Ugyancsak a pénzbeli megváltás miatt jelentett be tiltakozást a pesti kolostor 1478-ban Soroksár *praedium* ügyében, amely a kolostort Besenyei Mihály végrendelete alapján illette volna. Minthogy azonban az új birtokos, Haraszi Ferenc a kolostort kifizette, a tiltakozást visszavonták.²²⁰

Tartósan birtokolhatták a domonkosok azt a majort is, amelyről 1465-ben szerzünk tudomást, amikor Debreceni Márk domonkos provinciális a rend konfráterévé fogadta Kenderesi Balázst és családját. Az oklevélből kitűnik, hogy Balázs a pesti kolostornak adott 100 forintot, allodium számára földet, rétet és halastavat, továbbá minden évben egy lovat.²²¹ Utóbbi nyilván eladták a szerzetesek, tehát valójában ugyanúgy pénzadománynak tekinthető, mint a felsorolás elején említett 100 forint. A major viszont a kolostor élelmiszerral való ellátását szolgálhatta. A történetnek külön érdekessége, hogy Kenderesi Balázs jól ismert egy másik rend, a pálosok okleveleiből is. Az ő kapcsolatuk azonban korántsem volt ilyen baráti. Balázs ugyanis a pálosok kenderesi és ecsegi birtokának szomszédja volt, és mint ilyen rendszeresen került összetűzésbe a remetékkel, egy alkalommal például 1000 kalangya szénájukat vitte el hatalmaskodva.²²²

²¹⁸ 1480: MOL DL 29009. – *KmJkv* II n. 2304.

²¹⁹ IPOLYI 1867 599.

²²⁰ 1478: MOL DL 59651.

²²¹ 1465. II. 6.: MOL DL 16159.

²²² 1470: MOL DL 17062. A kolostor és Kenderesi Balázs viszonya ekkor már évek óta nem volt felhőtlen. 1465-ben a szerzetesek egy kenderesi jobbágyát familiárisával megverette, a rákövetkező évben elfoglalta több mint 100 hold kenderesi szántóföldjüket, amikor pedig ugyanabban az évben a király Kenderesen szállt meg, és a szerzetesek a többi kenderesi nemesekkel együtt közös költségen élelmet adtak a királynak, Balázs a ráeső 20 arany forintot nem fizette meg a remetéknek. Végül 1469 őszén a pálosok a környe-

A kassai domonkosoknak 1474-ben engedett át birtokokat Gwman Miklós városi tanácsos özvegye, Ágnes, Sáros vármegyében, névszerint Radácson, (B)ezdenkén és Dobrokán, amelyeket férje 1446-ban Csicseri Jób fia Istvántól vett zálogba 8 forintért.²²³ Ennél többet azonban a kolostorral kapcsolatos ügyben az oklevél rendkívül töredezett volta miatt ma már nem ismerünk a történetből.²²⁴

1492-ben a kolozsvári, ugyancsak domonkos szerzetesek a Kolozs vármegyei Papfalván egy erdő, illetve erdőrészt használati jogát kapták meg nyolc évre Papfalvi Lászlótól végrendeleti hagyatékként.²²⁵ Mindössze két bődi (Belső-Szolnok vm.) jobbágytelket kapott a kolostor 1498-ban Hacaki Istvántól lélekváltság gyanánt.²²⁶ Az adomány további sorsát nem ismerjük, lehet, hogy a rokonok – ha voltak – idővel visszaváltották, esetleg a szerzetesek eladták, de az sem kizárt, hogy ugyanúgy a szerzetesek ellátását szolgálta, mint a kenderesi major. 1499-ben került a kolozsvári domonkosok kezére a Csánki által említett keszi birtok, alkalmasint nem adományként, hanem zálogba.²²⁷ 1524-ben a kolostor MÉRÁN (Kolozs vm.) kapott erdőt Deső Antaltól.²²⁸ 1479-ben került a kolozsvári domonkosok birtokába a Doboka vm-i Gyulatelke – vagy annak egy része – dengelegi Pongrácz János özvegyének lélekváltság-adománya nyomán, amelyet 1540-ben Péter perjel a kolozsmonostori konvent előtt 150 forintért elzálogosított losonci Bánffy Miklósnak.²²⁹

Igen rövid idő, mindössze két hónap leforgása alatt jutottak a zágrábi domonkosok *Zthopnyk* birtokába. A szomszédvári uradalomhoz tartozó birtokot Szomszédvári Henning özvegye, Dorottya (az adomány keltekor Frangepán Bertalan felesége) adta lelke üdvéért a kolostornak és a Gréc-hegyen lévő Szent Katalin ispotálynak. Az oklevél 1472.

ző kunoknak bizonyos földek visszaszerzéséért 70 forintot fizettek, ám Kenderesi Balázs a ráeső részt nem fizette ki, a földeket viszont jobbágyaival együtt használta. (vö. ROMHÁNYI 2010a 95.)

²²³ 1446. IX. 5.: MOL DF 269592.

²²⁴ 1474: MOL DF 269595.

²²⁵ 1492. XI. 27.: MOL DL 36398 – *KmJkv* II n. 2832.

²²⁶ 1498: MOL DL 36403. – *KmJkv* II n. 3065.

²²⁷ CSÁNKI V. Vö. *TT* 1897 737 (n. 309).

²²⁸ Kolozsmonostori konvent lt., Com. Kolos. A nro 39. Kivonata: *TT* 1898 156 (n. 401).

²²⁹ 1479. VII. 5.: MOL DF 275411 (Kivonata: *TT* 20 505 [n. 244]. Az adományt a következő évben Mátyás király is megerősítette: *TT* 1897 506 [n. 247]). A zálogba vetésről ld. 1540. X. 1.: Kolozsmonostori konvent lt., Com. Doboka, C nro 43. Kivonata: *TT* 1989 163 (n. 444). Vö. még 254. j.

május 8-án kelt, Újlaki Miklós bosnyák király egy hét múlva adott utasítást a birtokba iktatásra, ami június 4-én meg is történt. Ezután egy hónappal, július 6-án a domonkosok már át is írátták, és meg is erősítették Mátyás királlyal az adományt.²³⁰ Nem tudni mi okból, a birtokot 1519-ben II. Lajos király el akarta adományozni Bakóc Tamás érseknek, Bánfi Miklós özvegyének, Margitnak és másoknak, ami ellen a domonkosok a zágrábi káptalan előtt tiltakoztak.²³¹ Eszerint a falu a középkor végéig a szerzeteseké maradt.

Egyetlen olyan domonkos kolostor van, amelynek birtokairól több adatunk van, ez pedig a segesvári. Köszönhető ez az Anton Fabri perjel által 1525-ben összeállított jegyzéknek, amelyben a kolostor jótévőinek adományait és a szerzetesek által vállalt kötelezettségeket írta le. A jegyzékben felsorolt összesen 25 adomány közül tíz tartalmaz kisebb-nagyobb ingatlanokat. A már tárgyalt fehéregyházi birtokon kívül 1465 körül Lorenz Miossen segesvári polgármester hagyott rájuk rokonsága egyetértésével egy halastavat *Rewssentol*-ban²³² és egy rétet a Kreuzberg (*mons S. Crucis*) lábánál.²³³ 1488-ban Christoph Gyger a Galgenberg (*Gelgeberg*) alatt a felső halastavat adta a kolostornak, amit azonban a szerzetesek nem szívesen fogadtak el, mivel jövedelme nagyon kicsi volt.²³⁴ Nagyjából ugyanebben az időben kaptak nyolc hold földet is összesen hat dűlőben Franz Kolmistól és feleségétől.²³⁵ Ezek a földek Fabri összeírásának időpont-

²³⁰ MOL DL 17319.

²³¹ 1519. X. 31.: TKALČIĆ IV n. 162.

²³² A Fabri-féle jegyzék kéziratát sajnos nem láttam, csupán a két kiadást használtam (közülük a Magyarországon valamivel könnyebben elérhető Ipolyi-féle közlést idézem). A helynevek írásánál több esetben kétes az olvasat helyessége, ez azonban csak a kézirattal való összevetés révén volna ellenőrizhető. Tudomásom szerint a kézirat új kiadását készíti elő Lupescu-Makó Mária.

²³³ IPOLYI 1867 599–600.

²³⁴ IPOLYI 1867 601.

²³⁵ IPOLYI 1867 601.

Item duo Jugera wlgo Vor den haszlen

Item unum Juger Czwijschen den Meren

Item duo lugera czwijschen den hecken Yn dem Rissentayl

Item 1 Juger yn dem grundt vor des Junckherren perg langsz dij hag

Item Vnum Juger An Scharpatager Stijg

Item Vnum Juger trans piscinam Vasszerbuch.

jában, az 1520-as években is a kolostor kezelésében voltak, mivel jegyzéküket Stefan Kalmwsz segesvári plébános (az örökgyó rokona) állította össze 1526-ban.

1498-ban Bethlen Miklós végrendekezett a kolostor javára. A szerzetesek ekkor jutottak három hétúri jobbágytelek, három halastó és egy állattartásra alkalmas major birtokába, valamint kaptak jószágot (ökrök, tehének, juhok és sertések) és bort is. Bethlen ezen felül a tized háromnegyedét is a domonkosoknak adta olyan feltétellel, hogy ha az örökösök a tizedeket nem váltanák meg, akkor Hétúr birtok zálogként kerüljön a szerzetesek kezére. Végül adott néhány hold földet major létesítése céljából is.²³⁶

1501-ben Johann Bessel, aki hosszú évekig volt a kolostor *vitricus*-a, a Küküllő hídja közelében (*in dem Vyncksg*) egy rétét hagyott a kolostorra, melyet *Besselsch ham*-nak neveztek.²³⁷ 1509-ben Christian *Zawr* segesvári esküdt különféle ingóságok mellett egy újabb majort adott a domonkosoknak a Küküllő hídján túl.²³⁸

1520-ban ismét jelentősebben gyarapodtak a kolostor ingatlanai, köszönhetően Andreas de Ewlysz plébános végrendeletének. Ekkor kaptak egy halastavat halakkal a *peszen-dorff*-i patakon, néhány hold kaszálót Dános falu mellett és egy másik kaszálót a kolostor hétúri alsó halastava mellett, továbbá egy jó rétét Dánoson a plébános halastava mellett. Ezen kívül jószágot és bort is kaptak a szerzetesek.²³⁹

Elképzeltető, hogy nem minden, a jegyzékben említett ingatlant tartott meg a kolostor. 1503-ban a néhai Szentlászlói Mihály özvegye minden ingó és ingatlan vagyonát, köztük házát, valamint leánya holmiját adta a szerzeteseknek. Nem kizárt, hogy ez esetben a házat, akárcsak az ingóságokat, a domonkosok eladták, és az árát használták fel. Erre utalhat legalábbis, hogy Fabri a ház fekvéséről hallgat. Ugyancsak minden ingó és ingatlan vagyonáról rendelkezett Stephanus Pistor özvegye, és a hagyaték sorsa is hasonló lehetett, mint az előzőé.²⁴⁰

²³⁶ IPOLYI 1867 602. A végrendelet megtalálható a kolozsmonostori konvent protokollumában is: MOL DL 36403 (1499. VI. 20.) – *KmJkv* II n. 3094.

²³⁷ IPOLYI 1867 604.

²³⁸ IPOLYI 1867 608.

²³⁹ IPOLYI 1867 663.

²⁴⁰ IPOLYI 1867 608–609.

Össességében, a segesvári domonkosok birtokában halastavak, majorok (melyek részben állattartásra szolgáltak), kaszálók, egy malom és jobbágytelkek voltak, utóbbiak Fehéregyházán és Hétúron. A fehéregyházi birtok a malommal együtt 1524-re vissza került a Vízaknai családhoz, a többi azonban a kolostor megszűnéséig a kezén maradt.

1479-ben dengelegi Pongrác Jánosné, Erzsébet asszony azzal a feltétellel adta gyulatelki birtokát a kolozsvári domonkosoknak, hogy minden nap mondjanak érte misét a kolostor templomában általa alapított oltáron.²⁴¹ Közel hatvan évvel később, 1536-ban ismét halunk Gyulatelkéről, amikor is a kolostor képviselőiben Kolozsvári Vitályos és Tordai Demeter szerzetesek csereszerződést kötöttek Statileo János erdélyi püspökkel. Az egyezés értelmében a szerzetesek megkapták Gyulatelkén a püspöki tizedeket, cserébe átengedték Statileonak a kolostor túri birtokát.²⁴²

Az ugyancsak 1479-ben alapított coborszentmihályi kolostor Cobor Mihálytól és testvéreitől, Imrétől és Mártontól 1481-ben a Bodrog vármegyei Ivánfalván, Cseretyésen és Szentandrás pusztán kapott földeket, a hetesi határban pedig egy halastavat.²⁴³ A coborszentmihályi konvent egyébként a rend obszerváns ágához tartozott.

A veszprémi domonkos kolostorról tudjuk, hogy Veszprém és Zala vármegyében is birtokolt. 1488-ban cinikási birtokaik után 5 forint adót fizettek,²⁴⁴ 1489-ben pedig arról értesülünk, hogy Nagypécsely tőlük vásárolt részeit Ráskai Balázs budai udvarbíró a veszprémi káptalannak adta.²⁴⁵ Talán a veszprémi domonkosok birtoka volt Somogy vármegyében Kereki is, mely után az Ernuszt-féle számadáskönyv adata szerint 1494-ben 16 forint adót nem fizettek meg.²⁴⁶

A sárospataki domonkos kolostornak a mezővárosban voltak birtokai, melyek után az Ernuszt-féle számadáskönyv tanúsága szerint 1494-ben 28, 1495-ben pedig 47 forint

²⁴¹ BEKE 1896–1897 244 & 245.

²⁴² 1536. II. 14.: ETE III n. 83.

²⁴³ CSÁNKI II; TT 1899 243–244; HARSÁNYI 1938 87.

²⁴⁴ CSÁNKI III (MOL DL 28340).

²⁴⁵ Veszprémi kápt. házi lt. Cap. 17. A kolostor zalai birtokait említik 1486-ban is, ld. uott.

²⁴⁶ ENGEL 1797 132. Némi bizonytalanságot jelent ugyanakkor, hogy éppen ebben az időben létesült a kőröshegyi ferences kolostor, amely alig 5 km-re található Kerekitől. Csakhogy a kolostor az obszervánsoké volt, s ezért nehezen elképzelhető, hogy jobbágyportáik lettek volna, főleg nem ilyen sok.

adót nem fizettek meg.²⁴⁷ A két összeg közötti különbség csaknem kétszeres, és a szövegből ennek semmilyen indoka sem derül ki. A kamara haszna szokásos mértékét figyelembe véve még az alacsonyabb összegből kiindulva is komoly birtokra következtethetnénk (140 telek), ami viszont valószínűtlen. Annyi azonban kijelenthető, hogy a sáros-pataki domonkosok birtokaik alapján a nagyobb birtokosok közé tartoztak, a székesfehérváriak után a második helyet foglalták el.

Ezeken kívül az 1494-1495-ös Ernuszt-féle számadáskönyvben a vértesszentkereszti birtokot említik még, mint amely után 88 forint adót nem fizettek meg. A tétel érdekessége, hogy bár ebben az időben az egykori bencés apátság és birtokai biztosan a domonkosok kezén voltak és a monostor a fehérvári kolostor *locusaként* működött, a számadáskönyvben a többi domonkos birtoktól eltérően nem *bona fratrum*, hanem *bona monachorum* szerepel (erről még alább esik szó).²⁴⁸ A be nem fizetett adó alapján ez volt a domonkosok legnagyobb és legértékesebb birtoka, és megszerzésének körülményei, valamint későbbi története is figyelmet érdemel. A bencések ugyanis 1475-ben már el akarták hagyni a rossz állapotban lévő épületeket, és 1478-ban Mátyás király az apátságot birtokaival együtt a székesfehérvári obszerváns domonkosoknak adta.²⁴⁹ A királyt döntésekor befolyásolhatta a birtokok megtartását engedélyező, 1475-ös pápai bulla is, és fontos kiemelni, hogy a domonkosoknál – ellentétben a ferencesekkel – a reguláris obszervancia éppenséggel nem járt a birtokok elutasításával. 1478–1505 között az új tulajdonosok csupán a birtokokat hasznosították, 1505-től viszont szerzetesek is laktak az épületben, a kolostor a székesfehérvári konvent *locusa* lett. A bencések azonban, úgy tűnik, nem mondtak le az apátságról, 1538-ban ugyanis a pannonhalmi főapát tiltakozott, amiért a domonkosok el akarták adni az apátság bizonyos birtokait.²⁵⁰

Végül még egy adat szerepel a számadáskönyvben, ezúttal a kiadások között: *fratribus Sancti Nicolai in Conventu Budensi ad emendam possessionem Gubach dati sunt 100.*²⁵¹

²⁴⁷ ENGEL 1797 22 és 137.

²⁴⁸ ENGEL 1797 136.

²⁴⁹ Keresztúr 1.: ROMHÁNYI et al. 2008 (CD-ROM).

²⁵⁰ HARSÁNYI 1938 94.

²⁵¹ ENGEL 1797 40. A kincstártól a rend még egy alkalommal kapott pénzt: 1495-ben 10 forintot fizettek ki két vég fehér vászon megvásárlására. (155)

Vagyis a budai kolostor 1494-ben a Duna bal partján, Pesttől délre fekvő gubacsi birtok megvásárlására kapott támogatást a királyi kincstártól. A vétel feltehetően major létesítését célozta, hasonlóan a pesti kolostor Kenderesi Baláztól kapott majorjához.

Az újhelyi ágostonrendi kolostor újhelyi jobbágytelkeiről ugyan csak a kolostor pusztulása után értesülünk, de a településrész bíróját már 1499-ben is említi forrás. A kolostor rendi hovatartozását már az 1570-ben készült összeíráskor is rosszul jegyezték fel: ágostonosok helyett domonkosokat írtak, 1650-ben pedig ráadásul a klarisszákkal cserélték fel őket, de az Alvég utcai birtoklásuk emléke még a XVII. században is élt.²⁵²

Minden bizonnyal közvetett pénzadománynak tekinthető a néhai Stephan Weymer özvegyének, Erzsébetnek 1503-ban kelt végrendelete, amelyben minden ingó és ingatlan vagyonát – a házsongárdi szőlője kivételével – fele-fele részben a kolozsvári domonkosok és a külvárosban élő domonkos apácák kolostorára hagyta,²⁵³ vagy Túri Benedek 1521-ben tett adománya is, amelyben a kolozsvári domonkosokra hagyta a Torda vármegyei Csánban (Túrcsánban) lévő birtokrészét minden tartozékával együtt, kikötve, hogy ha rokonai mégis vissza akarnák váltani, akkor azt csak 600 forint megfizetése ellenében tehetik meg.²⁵⁴ A kolostor azonban már korábban is birtokos volt a környéken, hiszen

²⁵² Az újhelyi kolostor birtokaira vonatkozó adatokat ld. TRINGLI 2011 19. A hibás feljegyzés: 1570. VI. 27.: UC 108:1. Ugyanebben az összeírásban említik a sárosi ágostonrendiek szedikertei, a harapkői ágostonosok monyhádi és a beregszászi domonkosok helybeli birtokait is (ld. alább).

²⁵³ 1503: MOL DL 36399. – *KmJkv* n. 3295.

²⁵⁴ 1521: MOL DL 36872. Szapolyai János erdélyi vajda oklevelénél csaknem egy évvel korábban, 1520. V. 27-én II. Lajos király okleveléből viszont arról értesülünk, hogy a domonkosok már birtokában vannak néhai (!) Túri Benedek rájuk hagyott birtokának, amelyhez Túr részein kívül a túri tó és az azon álló kétkövű malom is hozzátartozik. (MOL DF 275302) Ennek az utóbbi ügynek előzménye lehet egy 1501. XII. 1-én kelt oklevél, melyben II. Ulászló elrendelte, hogy a kolozsvári domonkosokat iktassák be a Túri Benedek ajándékozása folytán rájuk szállt birtokokba. (*TT* 1897 740 [n. 323]) Ld. a 255. j. A túri birtokot végül az erdélyi káptalan február 14-én kelt oklevele szerint a domonkosok Statileo János erdélyi püspökkel elcserélték a püspök gyulatelki birtokára, annak dézsmájával és főesperesi quartájával együtt. (Kivonata: *TT* 1898 159 [n. 419])

A szerzetesek a jelek szerint nem maradtak sokáig Csán birtokában sem, mivel már 1530-ban Bátori István vajda előbb nemeseket küldött Túrcsánba, hogy megtudják, Koppándi Ambrus birtokolja-e Túri Benedek özvegye és Túri Ágnes javait, majd kikerestetni rendelte a kolostor két túri jobbágyának oklevelét. Bátori oklevelének hátoldalán a jelentés fogalmazványa olvasható, benne a túri és túrcsáni birtokokra vonatkozó

1505-ben, majd 1508-ban az ellentmondások miatt sikertelenül, 1514-ben viszont sikeresen beiktatták a szerzeteseket egy túri halastó és a rajta álló kétkerekű malom birtokába.²⁵⁵ Hamarosan azonban gondjaik akadtak a kolozsvári domonkosoknak a túri és túrcsáni birtokokkal, mivel az erdélyi püspök és a káptalan is igényt tartott rájuk. A két birtoktól végül 1536-ban néhány hónap különbséggel meg is váltak a szerzetesek. Túr egyik részéért a püspököt Gyulatelkén megillető tizedeket kapták meg február 14-én, a csáni birtokot pedig 600 forintért adták el Koppányi Gergelynek, a gyulafehérvári káptalan őrkanonokjának, valamint Nagy Sebestyén szentmihálykövi várnagynak.²⁵⁶ Végül április 2-án a domonkosok arról biztosították Majláth István erdélyi vajdát és székelyispánt, hogy ha túri birtokuk fennmaradó részét eladnák, akkor azt csak neki ajánlanák fel.²⁵⁷

A besztercei kolostorra hagyott egyik birtok esetében véletlenül azt is tudjuk, hogy miként adtak túl rajta. 1502-ben ugyanis Mara Albert deák úgy végrendelkezett, hogy a Torda vármegyei, 300 aranyforintot érő szentmártoni birtokát a besztercei Szent Kereszt kolostorban élő domonkos barátokra hagyja.²⁵⁸ II. Ulászló király két évvel később utasította is a kolozsmonostori konventet, hogy küldje ki hiteles emberét a szerzetesek birtokba iktatásához.²⁵⁹ A birtokba iktatásnál ugyan volt ellentmondás, de a domonkosok végül a birtok tulajdonosai lettek. 1509-ben viszont már arról értesülünk, hogy a domonkos konvent nevében Gergely és Antal barát úgy nyilatkozott, hogy a szentmártoni birtokot eladják Szentgyörgyi és Bazini Péter országbírónak és erdélyi vajdának részben jóté-

ítélet szövegével. (Kolozsmonostori konvent lt., Com. Torda, K nro 11 & nro 12. Kivonata: TT 1898 158 [n. 413] & 159 [n. 414]) Ezután János király 1535 januárjában Túri Benedek csáni birtokát Koppándi Ambrusnak adományozta (Kivonata: TT 1898 159 [n. 418]), s február 28-án a kolozsmonostori konvent valóban azt jelenti, hogy a kolozsvári domonkosok tiltakozása mellett beiktatta Koppándit a birtokba. (Kolozsmonostori konvent lt., Com. Torda, B nro 2. Kivonata: TT 1898 160 [n. 420]). Végül 1536-ban a kolozsvári birtokosok 600 forintért eladták Koppány Gergely erdélyi őrkanonoknak és patai Nagy Sebestyén szentmihálykövi várnagynak. (ETE II n. 88)

²⁵⁵ 1514: MOL DL 28489.

²⁵⁶ 1536. II. 14.: ETE III n. 83; 1514. III. 17.: ETE III n. 88.

²⁵⁷ 1536. IV. 2.: ETE III n. 91.

²⁵⁸ 1502: MOL DL 22550.

²⁵⁹ 1504: MOL DL 65192.

teményeiért, részben 150 arany forintért.²⁶⁰ Az sajnos nem derül ki az oklevélből, hogy miben álltak az erdélyi vajda jótéteményei, az azonban világos, hogy a szerzetesek a birtok becsült értékének éppen a felét kapták meg készpénzben. Az ügy további érdekessége, hogy a vajda maga is birtokos volt a településen, és birtokát még 1504-ben szintén a besztercei domonkosoknak ígérte, arra az időre, amikor már nem tölti be tisztségét,²⁶¹ arra vonatkozóan azonban nincsenek adataink, hogy a szerzetesek e birtokrészhez valaha hozzájutottak-e. A fennmaradt forrásokból arra következtethetünk, hogy a szerzetesek talán éppen a vajda ígérete miatt adták ennyiért oda szentmártoni birtokukat, de nem elképzelhetetlen az sem, hogy a kissé különös megfogalmazás ellenére valójában egyfajta bérbeadásról van szó az 1509-es oklevélben.

A végrendeleti hagyatékok nemcsak azért okozhattak fejfájást a szerzeteseknek, mert esetleg a remélt összegnél kevesebbet kaptak a birtokért. Az adományokkal együtt olykor pereket is örökölhettek a kedvezményezettek. Ez történt például a veszprémi kolostorral 1519-ben, amikor alperesként szerepeltek egy olyan perben, amelybe a néhai örökhagyó, Fajszi Ányos Miklós halálával csöppentek.²⁶²

Feltehetően nem akarták tartósan birtokolni a kolozsvári domonkosok azokat a nagydobai és más Közép-Szolnok vármegyei birtokokat sem, amelyeket Nagydobai Lőrinc fráter adott saját szerzetének, és amelyeknek védelmét 1522-ben Olasz Lukács perjel és az adományozó nagydobai Cheby Balázsra és fiaira bízta.²⁶³

1512-ben a pannonhalmi apátság 55 forintért megvásárolta a nádasdi ágostonrendiektől Felsőkáltházán lévő rétjüket,²⁶⁴ majd 1517-ben Kálti Miklós szintén a kolostortól vásárolt felsőkáltházai rétjét más birtokaival együtt átengedte Máté pannonhalmi főapátnak.²⁶⁵ A nádasdi kolostorról egyébként alig tudunk valamit, e XVI. századi adaton kívül csupán egy-

²⁶⁰ 1509: MOL DL 21900. Az ügyet közli: CSÁNKI V.

²⁶¹ *Regesten Bistritz* n. 444.

²⁶² 1519: MOL DL 68043.

²⁶³ 1522: MOL DL 36400. – *KmJkv* n. 3853.

²⁶⁴ 1512. II. 10.: Pannonhalmi Főapátság lt. Capsa 27 H (MOL DF 208109).

²⁶⁵ 1517. V. 5.: Pannonhalmi Főapátság lt. Capsa 27 L (MOL DF 208158.)

szer tűnik fel a forrásokban, még 1390-ben.²⁶⁶ Így azt sem tudjuk, mikor és miképpen jutottak Felsőkátházán birtokhoz, mindenesetre a más ügyekben is igen agilis Tolnai Mátnak sikerült a túlságosan közeli, és ezért nem kívánatos szomszédoktól megszabadulnia.

A simontornyai, ugyancsak domonkos obszerváns kolostor, amelyet gergellaki Buzlai Mózes alapított 1516 körül, az alapítótól – hasonlóan a coborszentmihályi kolostorhoz – szintén jelentős birtokokat kapott: a Tolna vármegyei Igart, Temerként, Mislát, továbbá Simontornyán szőlőket és a malom vasárnapi bevételét, valamint jelentős állatállományt: 1000 juhot, 100 lovat, 25 ökröt és ugyanannyi tehenet.²⁶⁷ Az igari birtok adómentességét 1537-ben még I. Ferdinánd is megerősítette.²⁶⁸

1520-ban egy hatalmaskodás kapcsán értesülünk a pekerszerdahelyi ágostonrendi remeteknek a mezővárosban és környékén elterülő birtokairól.²⁶⁹ A feljegyzés szerint 36 jobbágyuk szenvedett összesen 225 frt 58 den kárt. Magán Pekerszerdahelyen csak tizenegy jobbágyuk, köztük két molnáruk volt (ld. a malmoknál), a többiek három távolabbi faluban laktak. Birtokaik közül a vármegye 1495-ös taxajegyzékében csak a pekerszerdahelyi tűnik fel, a többit tehát később, valószínűleg csak a XVI. század elején kapták.²⁷⁰

A varasdi ferences kolostor két, régóta birtokolt Kocsán nevű birtokát Brandenburgi György még 1526 előtt a varasdi várhoz csatolta, feltehetően kihasználva a rendi observancia bevezetését 1517–1518 táján. 1546-ban azonban Ferdinánd utasította Ungnad Jánost, hogy a birtokot a kolostor helyreállításának céljára adja vissza.²⁷¹ Hasonlóan később, 1542-ben értesülünk a komári kolostor hat adózó portájáról Komárban (az adót

²⁶⁶ Ekkor egy igen szerencsétlen eset miatt hallunk a kolostorról. Garázda András hántai prépostot ugyanis azért fosztották meg minden javadalmától, mert meggyilkolta Lukács nádásdi perjelt és két laikus testvért. *Mon. Vat.* I/3 n. 1241 (406–407).

²⁶⁷ HARSÁNYI 1938 91–93.

²⁶⁸ Simontornya: ROMHÁNYI 2008 [CD-ROM]

²⁶⁹ 1520: MOL DL 36984 p. 7–8. A jegyzéket a jobbágyok távollétében, Fábián szerzetes eskü alatt tett vallomása alapján vették fel.

²⁷⁰ 1495: MOL DL 104045 p.11^f.

²⁷¹ ETE IV n. 435.

egyébként csak öt porta után fizették meg). Ugyanezek a porták 1550 körül is a kolostor birtokában voltak.²⁷²

Igen kései, a XVI. század második feléből származó adatunk van a dési ágostonrendi kolostornak a Nagy-Szamosban lévő szigetéről. Az 1575-ben Barátok-szege, 1582-ben pedig Barátok-szigete néven említett terület valószínűleg a kolostor Nagy-Szamoson járó malomához kapcsolódott, de sokatmondó adat, hogy 1514-ben ezen a területen említik a Szénakertet is.²⁷³

A mohácsi csatavesztés – csakúgy, mint az élet más területein – a szerzetesek gazdálkodásában is csak később érezte hatását. 1526 után még nagyjából másfél évtizedig lényegében a középkorhoz hasonló módon kaptak birtokokat. Ezek közé tartozik Werbőczy István és fia, Imre 1538-ban tett adománya a budai Szent Miklós domonkos kolostor javára, amelyben a Pest vm-i Csaba birtokot engedték át a szerzeteseknek.²⁷⁴

Ezzel párhuzamosan persze arra is van példa, hogy egy-egy kolostor – birtokait eladva vagy elveszítve – megszűnt. Az 1540-es évektől kezdve egyre több oklevél szól arról, miként kerültek ki birtokok a szerzetesek kezéből. Némelyiket maguk zálogosították el, másokat világiak foglaltak le. Ezt a helyzetet tükrözik a XVI. század közepén készült kamarai jegyzékek is. A koldulórendek birtokainak megismerése szempontjából igen értékesek ezek a források, hiszen nem egy esetben csak ezekből értesülünk valamely kolostor korábbi birtokairól, vagy éppen azok becsült értékéről.

Az első ismert eset, amikor egy kolostor a birtokát elzálogosította, a kolozsvári domonkosoké, akiknek nevében Gergely perjel 1540. szeptember 30-án gyulatelki birtokukat adta zálogba, az ottani major kivételével. A másik fél nevét sajnos nem jegyezték fel a kolozsmonostori konvent protokollumába.²⁷⁵ Gyulatelkét tehát, ahol 1536-ban a domonkosok még inkább bővítették birtokukat, négy évvel később már kénytelenek voltak pénzzé tenni, még ha akkor ez az ideiglenesség szándékával történt is. Érdeemes felfigyelni arra, hogy a majort nem adták át a birtokkal együtt, arra ugyanis minden bizonnyal

²⁷² 1542. XII. 7.: ETE IV n. 118 (egyházi birtokok és adózó plébánosok Somogy megyében); ETE IV n. 138.

²⁷³ SZABÓ T. 1937. 14, 56. Talán erre a szigetre utalt 1508-ban a Keskeny-sziget elnevezés is. (*ibid.* 38).

²⁷⁴ 1538. III. 27.: ETE III. 235; BÁRTFAI SZABÓ 1938 n. 1531.

²⁷⁵ 1540. IX. 3.: ETE III n. 501

nagy szükségük volt a szerzetesek mindennapi ellátásához (a település Kolozsvártól 28 km-re fekszik).

1542-ben a Sáros vm-i harapkói ágostonrendi kolostor már ismert Monyhád nevű birtokát a sárosi vár kapitánya,²⁷⁶ majd egy évvel később a kegyúri család egyik tagja, Perényi Mihály kérte a maga számára. A kérelem furcsasága, hogy alig néhány évvel a szerzetesek távozása után a rend nevét már tévesen adták meg az oklevélben (ágostonrendiek helyett ferenceseket említettek).²⁷⁷ A birtok végül Eperjes városához került 300 forintért zálogba.²⁷⁸

Ugyanebben az összeírásban szerepel a beregszászi domonkos kolostor egykori kigyósi birtoka is. Erről, valamint a kolostornak a városban lévő birtokáról részletesebb információt azonban egy másik, 1545-ben kelt oklevél tartalmaz, amelyben Ferdinánd király a szerzetesek jobbágynak kiváltságait és szabadságait erősítette meg.²⁷⁹ Eszerint a jobbágytelkeket még II. Ulászló királytól kapták, feltehetően 1506-ban vagy nem sokkal később, mert az adomány fejében minden hét kedjén Szent Anna tiszteletére kellett a szerzeteseknek misét mondaniuk. Az adományt tehát minden bizonnyal röviddel Anna királyné halála után kapták. A kigyósi birtok szerepel Bereg vármegye 1530. évi adóösszeírásában is.²⁸⁰ A birtokok mibenlétéről az 1533-as dikajegyzékből,²⁸¹ valamint 1548-ból van adatunk, amikor az egyházi birtokok adózásáról készült összeírás Bereg vármegyében.²⁸² A dikajegyzékben Beregszászon egy bíró és két porta, Kigyóson két (?)

²⁷⁶ 1542. III. 39.: ETE IV n. 21.

²⁷⁷ 1543: *possessionem Mohnia vocatam in comitatu Saros existentem habitam, quam olim maiores ac precessores nostri religiosi ordinis sancti Francisci confessoris (sic!) pro animarum suarum salute et perpetuis missis celebrandis perpetue donationis titulo contulerant...* HHStA Hung. 1543. S. D. 68. – ETE IV n. 278. A HHStA egy másik, az 1543. év iratai közé sorolt, keltezés nélküli levele javította a hibát: *Mohna, quam Michael Pereni sibi reddi supplicat, fuit claustrum ordinis sancti Augustini in possessione Hrapko... quod [claustrum] plane desolatum est.* – HHStA Hung. 1543. S. D. 80.

²⁷⁸ 1545: UC 120:47 (d) p. 36.

²⁷⁹ 1545. XII. 1.: Libri Regii 2 127 p. 102–103. – ETE IV n. 413.

²⁸⁰ C. TÓTH 2005 185.

²⁸¹ 1533: E158 6 p. 267 & 274. *Regystrum dicae in comitatum Berek pertinentium ad castrum Munkaz sub cyrkuytw Benedycti Guwthy judicis nobilyum etc.*

²⁸² 1548. III. 1. körül: MOL Dicalis conscr. VI. köt. – ETE V n. 21.

bíró, öt pusztatelek és további tizenegy porta szerepel. Az 1548-as összeírás szerint viszont a városban egy bíró, két adózó porta és öt zsellér, Kígyóson egy bíró, 28 adózó porta, négy zsellér és négy pusztatelek tartozott a kolostorhoz. A jegyzék összeállítói mind a harminc adózó porta adómentességét is feljegyezték. Az 1542-es dika- és hatvanadjegyzék értékes adatokkal szolgál a birtokok akkori értékéről. Ekkor Beregszászon összesen négy portát írtak össze a domonkosok neve alatt, amelyeknek értéke 2680 forint volt.²⁸³ Ezenkívül még egy kőházuk is biztosan volt a városban, az Árok utcában, mivel ennek kétharmadát 1546-ban eladták Oroszi Demeternek és örököseinek 60 aranyforintért, amit a vevő hiánytalanul ki is fizetett. Az eladást rögzítő oklevélben az adományozót is megnevezték: Tölgyes Bertalan halálos ágyán adta azt a domonkosoknak.²⁸⁴

1553-ban a dési és a tordai ágostonrendi kolostor vikáriusa, Kolozsvári Ferenc fráter a kolostorok szegénységével és a zűrzavaros időkkel indokolta egy dési kőház, egy tönkrement szőlő, egy hold szántó és egy kaszáló eladását.²⁸⁵ A kőházhoz udvar és egy romos sütőház is tartozott. A kolostor e birtokairól korábbi forrásból nem tudunk, így azt sem tudjuk, mikor kerültek a birtokába. Az eladásból nyert 225 forintot a szerzetesek malmuk kijavíttatására, másik szőlőjük és szántóik megműveltetésére, valamint egy másik, elzálogított kaszáló kiváltására kívánták fordítani. Összességében egy kisebb gazdaság képe bontakozik ki, ami ágostonrendi kolostorok esetében nem is szokatlan. A szerződés záradékából az is kiderül, hogy a szerzetesek ekkor még bíztak a sorsuk jobbra fordulásában, hiszen fenntartották a birtokok visszavásárlásának lehetőségét, és egyben biztosították a vevőt, hogy esetleges befektetéseit, költségeit megtérítik.

Néhány évvel később, 1557-ben értesülünk az egykori kolozsvári domonkosoknak a város területén bírt két szőlőjéről, sütőházáról és két kertjéről, amelyeket akkor az özvegy

²⁸³ 1542: E158 6 p. 301.

²⁸⁴ 1546. VII. 9.: MOL Protocollum VIII 61b I. – ETE IV. n. 473. Az utcát még a XIX. században is Árok utcának nevezték, majd átkeresztelték Attila utcára. Miután Beregszász a Szovjetunióhoz került 1945-ben, az utca neve Sevcsenko utcára változott. Maga a kolostor feltehetően a plébániatemplommal szemben, a plébániaház helyén állt, ugyancsak az egykori Árok utcában.

²⁸⁵ 1553. III. 29.: *KmJkv* II n. 5190.

Izabella királyné a kolozsvári ispotályok fenntartására engedett át.²⁸⁶ Ugyanebben az évben derül ki a sárosi vár tartozékainak összeírásából, hogy a város ágostonrendi kolostornak valaha szántói voltak a város határában,²⁸⁷ valamint az, hogy az egri Szent Miklós ágostonrendi kolostornak malma volt Egerben. Ferdinánd ugyanis éppen ebben az évben engedte át azt az egri káptalannak arra az időre, míg a kolostort helyre nem állítják.²⁸⁸

Az utolsó, a középkori viszonyokra még használható források közé tartozik Szatmár és Németi 1566-os kamarai összeírása,²⁸⁹ amelyből az ottani ferences, illetve domonkos kolostornak egy sor birtokára derül fény. A szatmári rév jövedelmén a plébános és a ferencesek osztoztak, s mindkét kolostornak két-két malma volt a Szamoson. Ezen felül a szatmári ferenceseknek²⁹⁰ egy kertként használt erdejük (*una sylva instar horti*), egy malomhelyük és a 33 km-re keletre fekvő (Szinyér)váralján egy szőlőjük volt. A németi domonkosoknak²⁹¹ ugyancsak egy elhagyott szőlőjük volt Szinyérváralján, továbbá egy rét, szántókat, egy almáskertet (*pomarium*) vagy gyümölcsfákkal beültetett kert (*hortus arboribus fructiferis situs*) írtak össze a jegyzék készítői.

A következő évben a beregszászi ferences kolostor immár romos épületeinek elzálogosítása kapcsán tudjuk meg, hogy a kolostornak két rétje is volt Jánosi és Csoma faluban, mivel azok is az ügylet részét képezték.²⁹²

A legutolsó, még érdemben használható adat egy 1578-as urbáriumból való, és az egykori egri ferences kolostor rétjéről szól, amelynek akkor a termés hozamát is feljegyezték: 6-20 kazal.²⁹³ Ez az adat egyúttal arra is rávilágít, milyen nagymértékű termésingadozással kell számolnunk, nemcsak a réteknél, hanem nyilván más birtokoknál is.

²⁸⁶ 1557. IV. 3.: JAKAB 2012 n. 246

²⁸⁷ 1557: UC 4:48 p. 22.

²⁸⁸ 1557: Lib. Reg. Ecc. I/50.

²⁸⁹ 1566. [IV. 20.]: UC 101:49. p. 2 & 20.

²⁹⁰ A forrás a kánonjoggal mit sem törődve *Bona monachorum Zackmariensium* cím alatt sorolja fel a következő birtokokat.

²⁹¹ Az előző bejegyzéshez hasonló itt is a cím: *Bona ad monachos Nemethiensium nigros pertinentia*.

²⁹² 1567: KARÁCSONYI I 146–147.

²⁹³ MAKSAY 1959 734.

A felsorolt kolostori birtokok látszólag nagyon különbözőek, egészen kis értékű földtől egész falu birtoklásáig mindenre találunk példát. Minden rendre általánosan érvényes kijelentést nehéz volna megfogalmazni, ha csak azt nem, hogy alapvetően kisméretű, többnyire szórtan elhelyezkedő birtokokról szólnak az adatok, s még a legnagyobb birtokkal rendelkező ágostonrendi kolostorok sem számítottak nagybirtokosnak.

Rendenként végigtekintve azonban néhány jellemző vonás megragadható. Nem meglepő módon az obszerváns ferenceseknek nem volt földbirtoka, még átmeneti birtoklásra vonatkozó forrás sem maradt ránk a középkori Magyarország területéről. A képzeletbeli skála másik végén az ágostonrendi remeték állnak, akiknek – részben talán a vilhelmita gyökereknek köszönhetően – már a legkorábbi időtől kezdve voltak földbirtokaik, és azokat kimutathatóan akár több évszázadon keresztül háborítatlanul birtokolták is. A domonkosok és a konventuális ferencesek kezén feltűnő birtokok, vagy legalábbis egy részük, a jelek szerint jóval mobilisabbak voltak, bár kétségkívül vannak köztük olyanok is, amelyek viszonylag hosszú ideig voltak a birtokukban. A karmelitákra vonatkozó adatokból azok rendkívül kis száma miatt következtetések nem vonhatóak le.

A birtokok hasznosítása, fejlesztése terén is megfigyelhetőek különbségek. Telepítő tevékenység csak az ágostonrendiek esetében igazolható. Viszont a jelek szerint mindegyik koldulórend nagyjából saját kezelésben tartotta birtokait – legalábbis erre utal, hogy bérleti szerződések nem, vagy alig maradtak fenn (ezek többsége egyébként a ferencesekhez köthető és nyugat-magyarországi eredetű). A saját kezelés alternatívája alkalmazta a városi kezelés volt. Ennek korai példája Eperjes, a későbbi időszakban pedig Sopron.

Az ágostonrendieket leszámítva a kolostorok kezén lévő jobbágytelkek száma egy-egy településen ritkán haladja meg az ötöt, az is főleg a domonkosok késő középkori birtokain fordul elő. A XV. században már egyre gyakrabban szólnak a források a domonkosok majorjairól, amelyek többsége a szerzetesek élelemellátását szolgálta. Azokban az esetekben, amikor tudjuk, miként került az adott kolostor birtokába az illető major, mindig adományt találunk a háttérben. Ez még akkor is igaz, ha pl. a budai domonkosok vásárolták gubacsi majorjukat, mert a rávaló pénzt a királyi kincstártól kapták adományként. Az is jellemző, hogy amikor a kolozsvári domonkosok eladták a gyulatelki birtokukat, az ott létesített majort megtartották. A ferenceseknél arányában

dc_702_13

több önállóan említett szántót, rétet (illetve szőlőt) találunk, jobbágytelkek csak ritkán, s többnyire időlegesen lehettek a birtokukban.

Szőlők

A szőlők kezdettől fogva fontos részét képezték a kolostori gazdaságoknak, s ez a megállapítás a koldulórendi kolostorokra is érvényes. Néhány viszonylag korai adatot már a XIV. század első feléből ismerünk.

1305-ben Mikó ispán fia Mikó végrendeletében többek között egy esztergomi szőlőt is hagyott az ágostonrendi remeték esztergomi házára oly módon, hogy annak egyik felét a kolostor azonnal megkapta a végrendelkező feleségének lelki üdvéért, a másik pedig Mikó halála után szállt rá.²⁹⁴ Ugyancsak végrendeleti hagyatékként jutott a kapronczai ferences kolostor 1321-ben egy szőlőhöz Timirjánban.²⁹⁵ Arra is van példa, hogy csak a szőlő termésének egy részét rendelték a kolostorok számára. 1339-ben pl. egy váradi asszony, Erzsébet első férjétől örökölt szőlőjét azzal a feltétellel hagyta akkori férjére, Balázs ispánra annak élete végéig, hogy Balázs köteles évente egy hordó bort a ferenceseknek (ahol egyébként nyugodni kívánt), két hordót az ágostonrendiek Szent Miklós kolostorának, további két hordót pedig az ispotálynak juttatni. Balázs halála után a szőlő egyik fele az ispotály Szent Erzsébet oltárára, másik fele pedig a Várad Velence városrészében épült Szent Anna apáca kolostorra szállt.²⁹⁶ Arról nincs hírünk, hogy a későbbiekben az apácák juttattak-e bort a két korábban említett kolostor szerzeteseinek.

1357-ben gersei Pető Margit többek között egy gelsei szőlőjét hagyta a vasvári domonkosokra,²⁹⁷ és ugyanő természetesen az általa alapított pápoci ágostonrendi kolostornak is juttatott szőlőket, többek között a Győr vm-i Écsen is, amelyek miatt a szerzetesek a XVI. század elején összeütközésbe kerültek a győri kanonokokkal (ld. feljebb a birtokoknál). 1382-ben ismét a domonkosok, ezúttal történetesen az esztergomi kolostoruk kapott egy szőlőt is a kervai birtokkal együtt kervai Gergely fia Jánostól, illetve atyai nagy-

²⁹⁴ 1316. XII. 16.: MOL DF 248150.

²⁹⁵ KARÁCSONYI I 120. Ezen felül a kolostornak a XVI. században háza és földje is volt a város határában.

²⁹⁶ 1449: MOL DL 3280.

²⁹⁷ 1357 végén: MOL DL 91505.

bátyjától. 1392-ben Gergely zágrábi gvárdián a ferences kolostor egyik szőlőjét bérbe adta Ivánnak, azzal a feltétellel, hogy a bérlő évente 30 köből bort ad a kolostornak.²⁹⁸

A XV. század elején a besztercei domonkos kolostor járandóságainak összeírása a fentieknél részben részletesebb, részben más jellegű adatokkal szolgál. Az 1413-ban kelt oklevél szerint a szerzeteseknek hét szőlő után járt összesen 59 akó bor. A jegyzék hátoldalára egy későbbi kéz még további négy szőlő járadékát jegyezte fel, ami még 17 akót tett ki.²⁹⁹ A teljes mennyiség 76 akó volt, ami a budai mérték (53,72 l) szerint számolva közel 41 hl. Ez nagyjából megfelelhet a besztercei szerzetesközösség (a Fabri-féle jegyzék szerint 22 fő) éves szükségletének.

Andreas corrigiator	2
Georgius Brewnil	21
Nicolaus Merkil	15
Valentinus Nosser	4
Procyn	12
Petrus cultellifaber	3
Petrus Ywan	2
Petrus Knechtl	4
Petrus Symon	2
Lasko Bartmon	5
Geo[rgius] Lockinen	6
Összesen	59+17

A besztercei domonkos kolostor
borjáradékai 1413-ban (akóban)

A jegyzék tanúsága szerint a járandóságok végrendeletekből származtak, és az örökös megemlékezést biztosították: *Ista autem testamenta sunt legata pro fratribus ordinis et claustris supra scripti ad ministracionem spiritualium, ut istis a quibus exierunt refrigeria eveniant sempiterna.* A dolog külön érdekessége, hogy negyven évvel később, 1454-ben a kolostor új jegyzéket készítettett. Ebből jól látható, hogy a XV. század közepére gyökeresen megváltozott a helyzet. A század elején megismert járadékok mind eltűntek, helyettük négy szőlő tűnik fel a szerzetesek kezén: *item una vinea in monte Hoel et una*

²⁹⁸ 1392: TKALČIĆ IX 62.

²⁹⁹ 1413. VI. 10.: UB III n. 1715.

*vinea in monte Poschental ac una vinea in monte Rypental territoriis nostrae civitatis necnon una vinea in territorio villae Budac pertinentiae nostrae civitatis.*³⁰⁰ A Hölberget (*mons Hoel*) a korábbi jegyzékben is említették, mint ahonnan borjáradék illeti a kolostort. Ez a változás a jegyzék más tételeinél is megfigyelhető (pl. gabonajáradék helyett szántóföld). Nem teljesen világos, mi készíthette a besztercei szerzeteseket a XV. század első felében arra, hogy természetben befolyó járadékaikat ingatlanbirtokokra váltásák. Mindenesetre elgondolkodtató, hogy egy, a nyugati kereszténység határán lévő domonkos kolostor évtizedekkel azelőtt, hogy a rend pápai engedélyt kapott volna az ingatlanbirtoklásra, meglévő járadékait – feltehetően biztosabbnak látszó – birtokokra cserélte. Persze, nem zárhatjuk ki, hogy némely nyugat-európai kolostorokhoz hasonlóan a besztercei domonkosoknak is volt erre külön engedélyük, az azonban mindenképpen némi magyarázatot igényel, miért volt erre szükségük. A kérdés valószínűleg a korabeli erdélyi viszonyok tükrében válaszolható meg és további kutatást igényel.

A járadékok birtokra váltása mögött azonban más szempont is meghúzódhatott. Habár a szőlő termése – és ezáltal a készíthető bor mennyisége – évről évre változott, a négy szőlő teljes termése valószínűleg több volt, mint a járadékként kapott bor. Mivel pedig az ország szokása szerint a városi szőlőtulajdonosoknak joguk volt borukat kimérni, minden bizonnyal volt kocsmáltatási joga a besztercei domonkosoknak is, amint szőlőtulajdonosok lettek. Ebből pedig igen szép bevételük származhatott. A XVI. században a soproni ferencesek bevételei között a borból származott a legmagasabb összeg (50-60 %, ld. a számadáskönyveknél). Minthogy Beszterce vidéke nem tartozott a borvidékek közé, ez náluk nyilván alacsonyabb volt, számadás híján azonban arányát nem tudjuk megbecsülni.

1430-ban a domonkos rendi provinciális engedélyt adott a kassai szerzeteseknek, hogy eladják egyik malmukat, és árát szőlőik javítására fordítsák.³⁰¹ A kolostor szőlői majd száz évvel később, 1527-ben ismét feltűnnek egy oklevélben, és – úgy tűnik – a szerzeteseknek ekkoriban is sok fejfájást okozott a művelésük és rendben tartásuk. Júniusban ugyanis Illír György perjel és Erdélyi Gergely hitszónok a várostól 32 forint kölcsönt vett fel a szőlők művelésére, sőt, az is kiderül, hogy már két évvel korábban, János perjel idején is 50 forintot vettek fel erre a célra. A kötelezvény összesen 115 forint adósságot rögzít, de

³⁰⁰ 1454. V. 29.: UB V n. 2914.

³⁰¹ 1430: MOL DL 25190.

ebből 33 forintot egy ezüst kereszt kiváltására kértek szintén 1527-ben. A szőlők tehát két éven belül összesen 82 forintot emésztettek fel.³⁰² Sőt, 1529-ben a kolostor akkori perjele, Szepesi Márton ismét kénytelen volt a tanácshoz fordulni, igaz, ezúttal csupán 10 forint kölcsönért, és a korábbiakat nem említik – feltehetően addigra sikerült a szerzeteseknek törleszteni.³⁰³ A művelés költségeinek mibenlétét nem tudjuk azonosítani, az azonban látszik, hogy a jövedelem az 1520-as évek második felében néhány évig nem volt annyi, hogy a felvett kölcsönt törleszteni tudják. Ennek oka sajnos nem ismert, ugyanakkor a szerzetesek nyilván bíztak abban, hogy sikerül idővel magasabb jövedelemre szert tenniük a szőlőkből. Akárcsak Besztercén, a domonkosoknak nyilván Kassán is volt kocsmáltatási joguk.

Kassán azonban arra is van adat, hogy adományként kapott szőlőt a szerzetesek eladtak. Igaz, ez az adat nem a domonkosokhoz köthető. Valamivel 1480 előtt ugyanis a kassai ferencesek kaptak egy nagy szőlőt Gruman Miklós kassai tanácstagtól és feleségétől, de mivel annak művelése igen költséges volt, a szerzetesek inkább eladták 170 forintért a kolostor egyik vitricusának, Darholcz Pálnak és feleségének.³⁰⁴ Ugyanez a kolostor ismeretlen időben Göncön is kapott szőlőt, amelyet 1517-ben adott el 53 forintért egy gönci polgárnak. A vevő az összeget három részletben kívánta kifizetni, s az első 18 forintos részletet 1518 Újév napján valóban le is tette.³⁰⁵

³⁰² 1527. VI. 8.:

Anno Domini 1527. die 8. Junii

Nos fratres Georgius Illiricus, prior conventus beatissime virginis Marie Cassovie fundati, necnon Gregorius Transilvanus, sacre theologie humilis professor ac predicator conventus iamdicti ordinis predicatorum. Accepimus mutuo ab insigni senatu pro vinearum conventus cultura fl. 32 in moneta bona; demum et pro expignoratione argentee crucis eundem senatum dedisse fl. 33, quibus et ipsis conventus supradictus debetur; postremo et anno 1525 idem consulatus tribuit, et hoc mutuo, fl. 50 pro prefatarum vinearum cultura, tempore fratris Jacobi prioris predicti conventus. Quibus omnibus nos obligatos fore astruimus prenominato dominio. In quorum fidem presentes sigillo nostri conventus roborandas duximus. Datum die et anno, ut supra. Summa fl. 100 et 15. – ETE I n. 323.

³⁰³ 1529. V. 04.: ETE I n. 455.

³⁰⁴ KARÁCSONYI I 123–124. Az ügyletbe a másik vitricus is hozzájárult, aki ekkor a kassai bíró, Johann Spusdorfer volt.

³⁰⁵ KARÁCSONYI I 124.

1437-ben János karmelita provinciális, miután vizitálta az eperjesi karmelita kolostort és látta annak elhanyagolt állapotát, levelet írt a városnak, amelyben többek között említést tett a kolostor hanyatlásnak indult birtokairól is. Előbb általánosságban sorolta fel a kolostor szőlőit, szántóit, kertjeit, cenzusait és más ingatlanait (*de vineis, agris, ortis, censibus et quibuscunque aliis immobilibus bonis*), lejjebb azonban egy szőlőről konkrétan is rendelkezett. Ezt a szőlőt Bíró (*Piro*) Péter egykori szántói bíró adta a szerzeteseknek Szántón, amelyet azonban annyira elhanyagoltak, hogy már egészen visszaerdősödött (*per negligentiam culture quasi dinoscitur silvatica*). A szőlő helyreállítását János provinciális a városra bízta azzal, hogy az eperjesi szerzetesek szegénységük miatt nem tudják állni a költségeket, és a ráfordításokat majd az első termésből fogják visszafizetni. Ezután a liturgikus könyvek készíttetését kell a jövedelemből finanszírozni, de miután azok is elkészültek, a szőlő jövedelme a szerzeteseké kell legyen.³⁰⁶ A rendelkezés a jelek szerint nem maradt hatástalan, mivel a kolostornak még a XVI. század elején is voltak szőlői – sajnos az oklevélből nem derül ki, hogy hol. 1512-ben ugyanis II. Ulászló király megengedte az eperjesi karmelitáknak, hogy a szőlőikben termő összes bort szabadon kolostorukba szállíthassák, sőt még a szerzetesek kocsmáltatási jogát is megerősítette, lévén ez – az oklevél tanúsága szerint – már régebbi joga a kolostornak.³⁰⁷

A XV. század első felétől megszorodnak az adatok, többnyire az egyszeri említés. 1438-ban, Zágrábban két Odkopinak nevezett, immár egyesített szőlőt Iván fia Simon ács eladott Fülöp és Lucia fia Gergely szabónak. A szőlő után évente 5 köből must járadéka volt a zágrábi domonkosoknak.³⁰⁸ Ugyanebben az évben György fráter, az újlaki Szent Anna

³⁰⁶ Közli: WAGNER Sáros 524–526; CD Fejér X/7 n. 457.

³⁰⁷ 1512. XII. 10.: IVÁNYI 1932 n. 1070. ...*ipsi universa vina eorum, que in propriis vineis ipsorum quottannis procreari et provenire solent, libere semper ac pacifice et sine cuiuspiam contradictione ad claustrum ipsorum in dicta civitate nostra Eperyes constructum importare ac ea prout ipsis commodius videbitur, sive ad usum et sustentationem eorum propriam retinere, sive educillare ipsa voluerint ad libitum et voluntatem ipsorum disponere, eisdemque ad necessitates claustrum et ecclesie eorum libere item et pacifice uti et frui possint ac valeant.*

³⁰⁸ 1438: TKALČIĆ IX 317. A mennyiség nehezen állapítható meg, mivel a köből az ország különböző részein és koronként is rendkívül eltérő mérték volt. A leggyakoribb a 10-12 literes köből volt, ezzel számolva a járadék évi 50-60 liter volt, ami nem mondható túlságosan soknak. Vö. a besztercei kolostor borjáradékait 1413-ban. Lehet ugyanakkor, hogy jóval nagyobb köből volt ekkoriban járatos Zágráb vidékén.

(ágostonos) kolostor perjele azzal vádolta az újlaki egyházban tartózkodó András bácsi kanonokot, hogy el akarja foglalni a kolostor Paki-hegyen lévő szőlőjét. Az ügy folytatását sajnos nem ismerjük, sőt az újlaki kolostor szőlőiről sem maradt fenn több forrás,³⁰⁹ így azt sem tudjuk, hogy csak ez az egy volt-e a szerzeteseké, vagy volt még több is.

1439. február 1-jén Wlkomercz-i Balázs fia Gál zágrábi polgár egy járadékkal terhelt szőlőjét a város Új-kapuja előtt eladta 16 aranyforintért Sándor orvosnak. A járadék évi 6 köből bor volt és a zágrábi ferenceseket illette. Ugyanezen a napon egy, a domonkosoknak járadékot fizető szőlő is gazdát cserélt: Pykowychyna György özvegye, Ilona adta el kilenc forintért Skerta Gergely fia István szabónak, a járadék pedig – a ferencesekétől eltérően – a termés egy hatoda (*sub condicione sexti cubuli claustro beati Nicolai confessoris Zagrabiae fundato proveniendo*).³¹⁰

1488-ban Söptei Péter kancelláriai jegyző a budai ágostonrendi kolostorra hagyta három szőlőjét.³¹¹ Talán éppen ezek a szőlők tették lehetővé, hogy a XVI. század legelején a budai ágostonosok kora tavasszal friss szőlővel kedveskedhessenek a Budán vendégeskedő Zsigmond lengyel hercegnek (ld. alább). Néhány évvel később, 1492-ben a kolozsvári szerzetesek a Kolozs vármegyei Papfalván egy erdő, illetve erdőrészt használati joga mellett egy szőlőt is kaptak Papfalvi Lászlótól végrendeleti hagyatékként.³¹²

Füzesi Kormos Fülöp és felesége, Anna adományában, amelyet az egri ágostonrendieknek tettek 1506-ban, a szőlőt csak a birtok tartozékainak formulás felsorolásában említik. Ennek ellenére valószínűsíthető, hogy a kolostor a birtokkal együtt valóban kapott szőlőt is.³¹³ 1516 körül az újonnan alapított simontornyai domonkos kolostor szintén kapott szőlőt is.³¹⁴

³⁰⁹ 1438: *CD Fejér* XI n. 74. A vádat Esztergomban, Miklós esztergomi éneklő kanonok, decretorum doctor előtt emelte.

³¹⁰ 1439. II. 1.: TKALČIĆ IX 332–334.

³¹¹ 1488. XI. 5.: MOL DL 93590.

³¹² 1492. XI. 27.: MOL DL 36398.

³¹³ 1506. VI. 10.: MOL DL 283601. Átírva II. Ulászló 1507. VII. 11-i oklevelében.

³¹⁴ HARSÁNYI 1938 92–93.

Szentgyörgyi és Bazini László – több más adomány mellett – nem magát a szőlőt, hanem az abból származó jövedelem egy részét, évi 26 csöbör bort adott 1472-ben a pozsonyi ferences kolostornak a bazini hegyvából.³¹⁵ A XV–XVI. század fordulóján a pozsonyi polgárok közül többen is hagyták szőlőiket a ferenceseknek fizetendő borjáradékkal terhelten az örököseikre.³¹⁶

Ugyancsak felbukkannak a szőlők a XVI. századi, a kolostorok és a kolostori birtokok pusztulását tükröző forrásokban is. Így pl. 1537-ben Balázs győri őr és István soproni gvárdián *ob disturbium instans huius regni* azzal a feltétellel kötik le a soproni kolostor egyes birtokait, közöttük szőlőket is, a város polgármesterének és bírójának, hogy jövedelméből mielőbb állítsák helyre a templomot és a kolostort.³¹⁷ A selmecebányai domonkos kolostor szőlőjéről csak akkor értesülünk, amikor a város a szerzetesek távozása után felrója nekik, hogy a kolostor javait elidegenítették.³¹⁸

1553-ban Kolozsvári Ferenc fráter, az ágostonosok tordai és dési kolostorának vikáriusa a rend magyarországi konventjeinek tudtával egyazon napon két oklevelet is kiállíttatott a kolozsmonostori konventtel. Mindkettővel a dési kolostor birtokügyeit igyekezett rendezni. Az első szerint 200 forintért eladta a kolostor birtokait, köztük a Cichegy (*Czyczhege*)³¹⁹ déli oldalán Tálás György szőlőjétől a vízmosásig terjedő szőlőjüket, szentmártoni Nagy Mihálynak. A második szerint viszont malmuk javíttatására, szőlők műveltetésére, a korábban elzálogosított kaszálójuk visszaváltására, valamint mindennapi élelmükre és ruházatukra eladta 225 forintért az említett Nagy Mihálynak a kolostor közelében álló dési kőházukat, a mellette lévő, elpusztult sütőházzal és udvarral, továbbá egy szántót és egy kaszálót.³²⁰ A második oklevélben érdekes módon megismétlik a cichegyi szőlőt is. Ezúttal azt is megtudjuk róla, hogy egykor pénzért vásárolták, 1553-ra azonban teljesen elpusztult, és viszonylag kisméretű volt. Vagyis a kolostornak még

³¹⁵ Pozsonyi káptalani lt., capsa 13. f. 2. nr. 16. A pozsonyi csöbör 13 l, vagyis az adomány évi 338 l bor lehetett, ami nem tűnik túl nagy mennyiségnek.

³¹⁶ Köszönöm Majorossy Juditnak, hogy az általa feldolgozott végrendeletekből levonható következtetéseket megosztotta velem. A végrendeletek összefoglaló elemzését ld. MAJOROSSY 2006.

³¹⁷ 1537. VIII. 3.: *ETE* III n. 195.

³¹⁸ 1536. VI vége: *ETE* III n. 102.

³¹⁹ A középkori dési helynevekről ld. SZABÓ T. Attila: *Dés helynevei*. Turda: Füßy, 1937.

³²⁰ 1553. III. 29.: *KmJkv* II nn. 5187 & 5190.

további szőlői is voltak, és az ingatlanok eladásával a maradék birtok rendbeszedését kívánták finanszírozni. A további szőlők ugyancsak a Cichegyen lehettek. Közülük az egyik már 1481-ben megvolt, mivel ekkor egy adásvételben az ügylet tárgyát képező szőlőt a kolostor szőlője mellettiként határozzák meg. Az akkori vásárló Jonhos Péter dési alkamarás később ezt a szőlőt is a kolostornak, pontosabban a templomban a karzat alatt álló Szűz Mária oltárnak adományozta.³²¹

1557-ben Izabella királyné az egykori kolozsvári domonkos kolostor két szőlőjét, sütőházát és két kertjét a kolozsvári ispotályoknak adta.³²² 1566-ban az egykori szatmári ferences kolostor és a németi domonkos kolostor egy-egy szinyérváraljai szőlőjét veszik jegyzékbe.³²³ 1570-ből arról értesülünk, hogy a beregszászi kolostor szőlői a király adományából akkor Székely Antal kezén voltak.³²⁴

Külön kell említeni a soproni ferences kolostor szőlőit, minthogy ezekről a kivételes forrásgazdaság miatt az átlagosnál jóval több adatunk van, különösen a XVI. századból. A kolostornak három területen voltak szőlői (Steiger, Keutz, Kroisbach). Az 1518–1527 közötti időszakból fennmaradt két számadáskönyv adatai azt mutatják, hogy a szőlőket ekkor saját kezelésben tartották (ld. a számadáskönyveknél). A korábbi idősakra vonatkozóan sajnos rendkívül hiányosak az adatok, de egy 1516-ból fennmaradt szerződés arra vall, hogy ekkor még inkább a szőlők bérbeadása lehetett jellemző. A kolostor gvárdiánja, fr. Balthasar és prédikátora, fr. Eustachius által kötött szerződés egy kreuzi szőlőre vonatkozik, amelyet a városi tanács előtt vett bérbe élete végéig annak egyik szomszédja Michael Janusch. Az éves bér 20 schilling (600 bécsi dénár) volt, amelyet minden évben Szent Mihály napkor (szeptember 29.) kellett a bérlőnek megfizetnie.³²⁵ A szerződése szövegéből világosan kiderül, hogy az ügylet nem a kolostor belügye volt, megkötésére ugyanis a rendi feljebb valók jóváhagyásával és a tanács javaslatára került

³²¹ KÁDÁR 1900 149. A kötet a dési református egyház levéltárának adatait közli, sajnos pontosabb jelzet nélkül. SZABÓ T. 1937 közlése szerint a középkori és kora újkori oklevelek a C csomóban voltak.

³²² 1557. IV. 3.: JAKAB 2012 n. 246.

³²³ 1566 [IV. 20.]: UC 101:49 pp. 11 & 20.

³²⁴ 1570. VI. 27.: UC 108:1 p. 3 (későbbi kéz írása a kelet után).

³²⁵ 1516. VIII. 4.: *Gedenkbuch* 2006 n. 258.1. Ilyen jellegű szerződések a pálosoknál szép számmal vannak, de azokban mindig csak a kolostori eljáró és a bérlő szerepel, nincs utalás a rendi felsőbbbségre, sem a kegyúrra.

sor (*mitt Willen vnd wissen Jrer Obrighait, auch mit gunst Vnd Ratt vnser aller, der Zeitt Ratgeschwornen*). Vagyis a kolostor birtokának hasznosítása, tágabban értelmezve a kolostor gazdaság ügyei ebben az időben a rend és a kegyúr közös felelőssége volt.

Össességében nem túl sok – mintegy háromtucatnyi – adat szól a szőlőkről, ezek között azonban akad egy-két „adatsor” is. A kolostorok közül a domonkosok (Beszterce, Esztergom, Kassa, Kolozsvár, Selmecebánya, Simontornya, Vasvár, Zágráb), az ágostonrendiek (Buda, Eger, Esztergom, Pápoc, Újlak, Várad, Újhely, Dés) és a ferencesek (Kapronca, Kassa, Nagyszombat, Pozsony, Sopron, Szatmár, Várad, Zágráb) egyenlő arányban tűnnek fel szőlők kapcsán, de a domonkosok és a ferencesek birtoklásáról valamivel több és részletesebb adatunk van. E kolostorok mellett egyetlenként az eperjesi karmeliták is bekerültek a listába, ráadásul az ő esetükben a XVI. századból még a kocsmáltatási jogukra vonatkozó adat is fennmaradt. Ugyancsak volt kocsmáltatási joga a XVI. századi számadáskönyvek tanúsága szerint a soproni ferences kolostornak is. Bár konkrétan csak két kolostor ilyen jogáról van írott forrás, ez vélhetően másutt is megillette a szőlőbirtokos kolostorokat. Ez állhat a besztercei domonkosok borjáradékainak birtokraváltása, illetve talán a kassai domonkosok kölcsönfelvételei mögött is.

Az adatok létéből vagy nem-létéből csak rendkívül óvatosan szabad bármilyen következtetést levonni, hiszen a forrásaink igencsak hiányosak, ráadásul nehezen elképzelhető, hogy például a budai domonkosoknak vagy karmelitáknak ne lettek volna szőlőik, némi hiányérzetünk azonban mégis támadhat. Nem szerepelnek ugyanis a szőlőbirtokkal rendelkező, vagy szőlőből járadékot élvező kolostorok között az erdélyi szász városok kolostorai, jóllehet szomszédságukban volt Erdély nevezetesebb szőlővidéke, a Küküllőmente, és az ország ezen részéről még viszonylag sok forrással is rendelkezünk. Annál is különösebb ez a hiány, mivel a XVI. században a kolozsvári obszerváns ferencesek éppen ezen a területen gyűjtötték a boralamizsnát.

Végül meg kell említeni az esztergomi domonkosok szőlőbirtoklása kapcsán, hogy ez az egyetlen olyan példánk, amikor a szőlőtől még a középkorban megváltak a szerzetesek, és azt is pontosan tudjuk, hogy az adott birtok mikor és miért került ki a kezükből. A kervai birtokot ugyanis 1414. december 24-én a domonkosok eladták, miután megvéde-

niük nem sikerült, az érte kapott pénzt pedig leégett kolostoruk újjáépítésére szánták.³²⁶

A másik szőlőeladás a soproni ferences kolostorral kapcsolatban merül fel. Christof Gräzer kolostorgondnok adott el egy kisebb szőlőt, ennek okát azonban nem jegyezték fel.³²⁷

A szőlővel kapcsolatos adatok ugyanakkor korántsem egyöntetűek. Egyáltalán nem arról van szó, mintha a kolostorok mind egyszerűen tulajdonosok lettek volna. Több esetben (Beszterce, Pozsony, Várad, Zágráb) szőlőhöz kapcsolódó természetbeni járadékról szól az adat, ám éppen Beszterce esetében a XV. század eleje és közepe között a járadékokat a jelek szerint tényleges szőlőbirtokra váltották. A zágrábi ferenceseknél viszont mintha az ellenkezőjét látnánk: a XIV. században a kolostor még szőlő bérbeadásáról szerződött, a XV. században viszont már egy, a ferenceseknek lekötött járadékkal terhelt szőlő adásvételéről hallunk. Ezekből az adatokból azonban nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket, hiszen korántsem biztos, hogy az egykor bérbe adott szőlő kikerült a ferencesek kezéből, vagy, hogy a járadék egy korábban a szerzetesek birtokában lévő szőlőhöz kapcsolódott volna. A zágrábi domonkos kolostorra vonatkozó két járadék adat egyébként ugyanebből az időszakból származik. Annyi mindenesetre kijelenthető, hogy az egyes kolostorok, illetve a nekik otthont adó városok a helyi viszonyok alakulása szerint részesítették előnyben a birtoklást vagy a járadékot. A külső szemlélő szemével nézve mindkettőnek meglehettek az előnyei: a járadék évente kiszámítható, rögzített mennyiség volt, a szőlőbirtokból viszont – a kocsmáltatás révén – nagyobb haszon is származhatott. Vagyis ahogy máshol, ebben az esetben is csak igen óvatosan szabad általánosabb következtetést levonni. A példák leginkább a helyi viszonyokhoz való alkalmazkodásra világítanak rá, és azt jelzik, hogy a koldulórendek, de legalábbis a ferencesek és a domonkosok számára nem a birtok, hanem a belőle származó jövedelem volt az elsődleges. Ily módon a birtokok valóban a *temporalia* kategóriájába estek.

³²⁶ 1414. XII. 24.: MOL DL 24888.15.

³²⁷ *Item mer hab ich verkaufft ain ochtl weingarten ligund in (d)en Khreowspacher sätz, facit XVI tal. den. : HÁZI II/5 247.*

dc_702_13

Koldulórendi kolostorokkal kapcsolatos szőlő és borjáradék említések

	Város	Rend	Év	
1.	Eperjes	OCarm	1437, 1512	
2.	Esztergom	OESA	1305	
3.	Várad	OESA	1339	járadék
4.	Pápoc	OESA	1359, 1365	birtokkal
5.	Újlak	OESA	1438	
6.	Dés	OESA	1481e	
7.	Dés	OESA	1481u	
8.	Buda	OESA	1488	
9.	Eger	OESA	1506	birtokkal
10.	Dés	OESA	1553	
11.	Újhely	OESA	1560k	
12.	Kapronca	OFM	1321	
13.	Várad	OFM	1339	járadék
14.	Zágráb	OFM	1392	
15.	Pozsony	OFM	1414	
16.	Pozsony	OFM	1427	járadék
17.	Zágráb	OFM	1439	járadék
18.	Nagyszombat	OFM	1470	járadék
19.	Sopron	OFM	1480, 1537	
20.	Kassa	OFM	1480	eladják
21.	Pozsony	OFM	1484	
22.	Verőce	OFM	1508	eladják
23.	Sopron	OFM	1516	bérbe adják
24.	Kassa	OFM	1517	eladják (Gönc)
25.	Szatmár	OFM	1566	
26.	Vasvár	OP	1357	
27.	Zágráb	OP	1375	
28.	Esztergom	OP	1382	
29.	Beszterce	OP	1413	járadék
30.	Kassa	OP	1430, 1527	
31.	Zágráb	OP	1438	járadék
32.	Zágráb	OP	1439	járadék
33.	Beszterce	OP	1454	
34.	Kolozsvár	OP	1492	
35.	Selmecbánya	OP	1536	
36.	Kolozsvár	OP	1557	

Malmok

A malmok a középkorban sajátos birtoknak számítottak, hiszen nagyon korán kialakult az a szokás, hogy a tulajdonos vagy birtokos a malmot nem saját kezelésében tartotta, hanem bérbe adta. A bérleti díjat azután természetben vagy pénzben is beszedhette. Idővel a természetbeni fizetés felől a pénz felé tolódott el a hangsúly, de – amint az alábbi példákból is látni fogjuk – a bérleti díj természetbeni megfizetése sohasem tűnt el teljesen. A malmoknak egyrészt éppen a bérbe adhatósága, másrészt a jó jövedelmezősége tette lehetővé, hogy már korán feltűnjenek koldulórendi kolostorok birtokában is.

Az első biztos adat arra vonatkozóan, hogy egy koldulórendi kolostor malomtulajdonos volt, 1305-ből származik, amikor Mikó ispán fia Mikó végrendeletében többek között az esztergomi ágostonrendiekről is megemlékezett. Ekkori adománya, Horton egy malom melletti sziget, kapcsán kiderül, magát a malmot a szerzetesek már korábban megkapták Princhiner Sefridustól: *que quidem insula iacet iuxta molendinum Sefridi dicti Princhiner, quod molendinum idem Sefridus donavit... ecclesie et fratribus sancte Anne pro anime sue remedio.*³²⁸ A horti birtokot 1320-ban a kövesdi malomhellyel és a szebellébi gyümölcsöskerttel együtt a szerzetesek végül más birtokokra cserélték az esztergomi káptalannal.³²⁹

Húsz évvel később, 1325-ben Domonkos, az újhelyi ágostonrendiek perjele perbe keveredett a helyi pálosokkal a klt kolostor Ronyván járó malmai miatt. A Szent István kolostor malma ugyanis a víz felduzzasztásával kárt okozott a pálosok malmának. Választott bírák közvetítésével végül olyan egyezés jött létre, hogy két malomépítésben jártas embert bíztak meg a malmok megvizsgálásával, s a püspök által kitűzött időpontban a malommesterek a két malmot úgy állították be, hogy ne legyenek hátrányosak egymásra. Ezt a felek elfogadták, mégpedig olyan kikötés mellett, hogy aki a fennálló állapoton változtat, kiközösítés alá esik, még a pápa sem oldozhatja fel.³³⁰ A megegyezés szigorú záradéka azonban mégsem tudott minden vizályt megelőzni. Igaz, csaknem másfél év-

³²⁸ 1305. XII. 16.: MOL DF 248150.

³²⁹ Esztergomi kápt. m. lt. 24-2-3 más., idézi: BAKÁCS 1971 125.

³³⁰ 1325. VII. 10.: MOL DL 2310. – BÁNDI 1985. 692.

századdal később, de a vita a malmok miatt újból fellángolt. 1468-ban ugyanis arról értesülünk, hogy János, a pálosok újhelyi Szent Egyed és Szűz Mária egyházának vikáriusa a maga és a rend összes szerzetesei nevében előadta, hogy az ágostonrendiek újhelyi Szent István király és Szűz Mária kolostora perjelének, György testvérnek a Ronyva folyón levő malmának gátja és medre 1 arasznyival és 2 ujjnyival a pálos konvent malmánál magasabbra van emelve, ami a pálosokra nézve sérelmes és káros. Állítását több tanú is igazolta. Maga György perjel elismerte ugyan a közjegyző és a tanúk előtt ezt a tényt, de a pálosok kérvényét, hogy az ágostonosok malmát hozzák a pálosokéval azonos helyzetbe, nem fogadta el, mivel szerinte nem okoznak kárt a pálosoknak, hanem az ügyet végleges döntés végett Pálóci László országbíró elé kívánta vinni. Erre János vikárius a néhai Csanád egri püspök már idézett oklevelével bizonyította, hogy az ágostonosoknak nincs joguk a pálosok malmánál feljebb emelni a malomgátat és a medret.³³¹

Látszólag korábbi adomány alapján, valójában nagyjából szintén a XIV. század első harmadában tartott igényt egy, a Berzava folyón álló malomra az ágostonrendi remeték mezősomlyói kolostora. Az erre vonatkozó oklevelet I. Károly Róbert 1330. évi átírásából ismerjük, amely szerint IV. László 1278-ban apja, V. István 1270-ben kelt, a nevezett malomra vonatkozó adománylevelét írta volna át. Sajnos, mind az 1270-es, mind az 1278-as oklevél hamis, az viszont biztosra vehető, hogy a szerzetesek 1330 körül valóban igényt formálhattak a malomra, és ezt a király számára hihetően igazolták is.³³²

A ferences kolostorok közül igen korán, 1355-ben ajándékozta meg Lendvai Miklós az ősei által alapított szemenyei kolostort többek között egy malommal is.³³³ Valamivel korábban, 1342-ben az ország másik végében Mihály brassói plébános, barcasági dékán és társai igazolták, hogy Nikolaus Cresche és neje, Margaretha lélekváltság-adományként misealapítványra a brassói domonkos kolostorra hagyták egy malom felét. Az adományozó azt a feltételt szabta, hogy a szerzetesek annyi köből lisztet kapjanak, ahányszor misét mondanak az alapító által a kolostortemplom mellé építtetett Szent Jakab-kápolnában, a malom többi jövedelmét viszont a kolostor épületének fenntartására és más szükségletekre kell fordítani. Ha pedig a malmot kellene javítani, azt is ebből a részből

³³¹ 1468. VI. 24.: MOL DL 8797. – Regeszta: BÁNDI 1985 709–710.

³³² *CD Szentpétery II/2-3 n. 2932.*

³³³ *CD Fejér IX/2 n. 218.*

kell finanszírozni.³³⁴ Talán a malom indokolta, hogy az 1520-as években a kolostorban egy olyan laikus testvér is élt, Balázs barát, akinek foglalkozása molnár volt.³³⁵

A dési ágostonrendi kolostor 1351-ben 10 forintért eladta az egyik, a Szajka-patakon (*Zalkapathak*) járó kétkövű malmát,³³⁶ amelyet Nagy János polgártól kapott, hogy árából kijavíttassa a másik, Nagy-Szamoson álló háromkövű malom gátját. Valószínűleg ez utóbbi malom szerepel I. Lajos király 1378-ban kelt parancslevelében, amelyben utasította a malmot leromboló Mosdatlan András dési polgárt, hogy állítsa azt helyre. Ekkor egyúttal a szerzeteseket az erdélyi vajda és a dési sókamara-ispánok oltalmába ajánlotta. A kolostor 1490-ben a várostól is kapott egy malomhelyet.³³⁷

A körmendi ágostonrendi kolostor 1358-ban kapott egy helyi polgártól végrendeleti hagyatékként egy malmot,³³⁸ ennek későbbi sorsa azonban ismeretlen. A pápoci ágostonrendi kolostor alapításától kezdve több malom birtokosa is volt: Pápocon egy hatkerekű malom kétharmada, Sebesen pedig egy egész és egy fél malom volt a kezén. Bár a birtokokkal együtt a pápoci prépostok e malmokat is perelték, azok a kolostor megszűnéséig annak birtokában maradtak.³³⁹

Néhány évvel később, 1378-ban a segesvári domonkos kolostor jutott egy udvarház és 18 hold szántó mellett egy negyed malom birtokába Ebesfalvi Imre fia László adományából Brodban.³⁴⁰ A század végén, 1393-ban a zágrábi domonkos kolostor perjele, Gáspár

³³⁴ 1342. IV. 25.: MOL DF 286542. – UB I n. 571.

³³⁵ IPOLYI 1867 772.

³³⁶ A Szajka-patakon álló malom a XVIII–XIX. századig létezett, a város Malomkert nevű részén állt. SZABÓ T. 1937, 53.

³³⁷ KÁDÁR 1900 149.

³³⁸ 1358. V. 8.: MOL DL 91514. Idézi BÁNDI 1979 360–361. A kolostor ingatlanbirtokairól alig maradt fenn adat. Mindenesetre elgondolkodtató, hogy 1524-ben a Bakóc érsek által Körmendre telepített obszerváns ferencesek azzal az indoklással hagyták el a helyet, hogy a kolostor nem felel meg az életformájuknak. A helyüket domonkosok vették át. Nem tartom kizártnak, hogy talán éppen a kolostor ingatlanbirtokai okoztak gondot a ferenceseknek.

³³⁹ BÉDY 1939 55–56. A hatosmalom voltaképpen egy komoly ipari létesítmény volt.

³⁴⁰ 1378. XI. 22.: *...quartam partem molendini in fluvio Patak vocato*. UB II n. 1101. Regesztája: TT 1889 769.

bérbe adta a *Toplichicha* folyón álló malmukat Gergely szabónak évi hat dénárpenzáért és egy köből gabonáért.³⁴¹

A következő évszázad elején, 1401-ben Kelemen egri gvárdián íratott át egy maklári malommal kapcsolatban két régebbi oklevelet, ami arra utal, hogy ekkor a kolostornak része volt a malomban.³⁴² Hasonlóképpen, 1413-ban a besztercei domonkosok járandóságainak összeírásában egy nyolcad malom is szerepel, amely örökjogon illetve a kolostort (*pro fratribus sancte Crucis semper cedere pertinebit*).³⁴³ 1425-ben azután a zágrábi ferencesek malmát említik, amelyet a szerzetesek számára Albeni János dalmát bán végrendeleti végrehajtói vásároltak 80 forintért egy kis szántófölddel együtt. A vásárlás – vagyis tőkebefektetés – tényén túl érdekessége az ügyletnek a városi tanács záradéka is, hogy tudniillik a malom sohasem kerülhet ki a város joghatósága alól. A kikötés célja világos: előre kizárták, hogy a ferencesek valaha egyházi bírósághoz forduljanak, ha vitájuk támad bárkivel a malom miatt. A malomvásárlást a városi könyvbe 1427-ben jegyezték be.³⁴⁴ A malom egyébként a város területén, a Maticina és a Pretoka folyók között, a nemes Szencsei László és Bolve Jakab fia János egykori zágrábi bíró malmai szomszédságában állt, s a megvásárlásáról szóló oklevelet Balázs gvárdián 1452-ben a városi tanáccsal szóról szóra átíratta.³⁴⁵ Vagyis a birtok a XV. század közepén még mindig a kolostor kezén volt.

1430-ban arról értesülünk, hogy Mátyás domonkos provinciális engedélyt adott a kassai kolostornak, hogy egy malmát eladja, és árát a szőlői megjavítására fordítsa.³⁴⁶ A szöveg megfogalmazásából sejthető, hogy a kolostornak már ekkor sem ez volt az egyetlen malma. Három évvel később pedig rendkívül magas áron, 500 forintért vásárolnak meg a

³⁴¹ 1393: TKALČIĆ IX 68–69.

³⁴² KARÁCSONYI I 160.

³⁴³ 1413. VI. 10.: UB III n. 1715.

³⁴⁴ 1425: TKALČIĆ III n. 42.; 1427: TKALČIĆ IX 134.

³⁴⁵ TKALČIĆ III n. 166.

³⁴⁶ 1430: MOL DL 25190.

Kassától nyugatra fekvő Miszlókán egy malmot.³⁴⁷ A szerződésnek sajnos csak tartalmi kivonatát ismerjük, de az árból ítélve több kerekű malomról lehetett szó.

1430-ból van az első hiteles adatunk a nyitrai ferences kolostor Nyitrán álló malmáról is.³⁴⁸ Az ún. Barát-malom ettől kezdve rendszeresen szerepel a forrásokban, s egy 1492-ben kelt oklevél szerint a malmot állítólag a XIII. században IV. László adta volna a kolostornak, de erről az oklevél nem volt meg. Bár nem zárhatjuk ki teljesen az adat hitelességét, oklevél híján a malmot mégsem sorolnám a korai birtokok közé. E malmot általában úgy adták bérbe a szerzetesek, hogy jövedelmének egyharmada a molnárt illette, és ennek fejében a bérbevevők kötelesek voltak a malmot felújítani, illetve karban tartani. A bérleti szerződések persze olykor vitákhoz is vezettek. 1465-ben például az akkori gvárdián a káptalan előtt bemutatta azt az 1437-es oklevelet, amely szerint a Barát-malomba bárki mehetett örletni – nyilván, volt, aki ezt akkoriban vitatta.³⁴⁹ 1471-ben a malom elpusztult, és romos maradt egészen 1483-ig, amikor végre Sártváni Zsigmond adományának köszönhetően újjáépíthették. De a legkomolyabb veszély akkor fenyegette a kolostor birtokját, amikor éppen ezután nem sokkal a nyitrai püspökökkel, előbb Gergellyel,³⁵⁰ majd Sánkfalvi Antallal keveredett vitába, illetve perbe. Hiába tudták igazolni a szerzetesek, hogy a malom emberemlékezet óta az övék volt (1492-ben 53 tanút is felvonultattak), a helyzet valójában csak akkor rendeződött, amikor Sánkfalvi püspök utóda, Bajoni István 1505-ben önként lemondott a malomról, és megerősítette a ferenceseket annak birtokában. A püspököt többek között az győzte meg, hogy a szerzetesek valóban ebből a malomból kapták élelmezésük jelentős részét.

³⁴⁷ 1433: MOL DF 287451 p. 40. A faluban 1395-ben két malom működött, ezek egyikét vehették meg a szerzetesek.

³⁴⁸ A malomra vonatkozó forrásokat és a birtoklás történetét Karácsonyi János részletesen közli: KARÁCSONYI I 213–218.

³⁴⁹ Sajnos az átírásra okot adó vitáról nem maradt ránk forrás, ám feltételezhető, hogy a környékbeli földbirtokosok között kellene keresni a másik felet, tekintve, hogy a malomjog az egyik legfontosabb tartozéka volt a birtokoknak.

³⁵⁰ Gergely püspök (1484–1490) egyébként ferences szerzetesből lett főpap, ám ez sem akadályozta meg, hogy új hivatalában inkább a püspökség, semmint korábbi rendje érdekeit képviselje. Sánkfalvi Antal (1490–1500) Gömör vm.i nemesi családból származott, kánonjogász, aki Vitéz János pártfogoltjaként került Mátyás udvarába, ahol diplomáciai küldetését is teljesített. Egyházi pályájának betetőzése volt nyitrai püspöksége. (*Magyar Katolikus Lexikon* – <http://lexikon.katolikus.hu>)

A ferencesek ezek után hozzáfogtak a malom helyreállítatásához. Az egymást követő szerződésekben több molnár neve is felbukkan (csehi Horváth Benedek, Molnár Péter, Molnár Gergely), s úgy tűnik, a malom működtetése ebben az időben sem volt zökkenőmentes. 1516-ban a ferencesek csak úgy tudtak megszabadulni az akkori hanyag molnártól, hogy kifizettek neki 14 márkát az addig elvégzett munkákért. A nyitrai kolostor romos malmát végül 1546-ban eladták Takács Györgynek és Molnár Péternek azzal a feltétellel, hogy a malom helyreállítása után Szent Iván napig (június 24.) a szerzetesek csak a szombati őrltet³⁵¹ kapják, azután viszont a más malmoknál szokásos módon két részt kapnak a szerzetesek. Ha pedig a két tulajdonos harmadik és negyedik követ tudna beállítani, akkor a malomköveket a szerzetesek kötelesek biztosítani.³⁵²

1459-ben egy adásvétel kapcsán értesülünk arról, hogy a tordai ágostonrendi kolostornak a városban legalább két malma volt, mivel Pogány Miklós István kolozsvári polgár *inter molendina claustru beate Marie virginis in Thorda fundati* álló malmát vásárolta meg.³⁵³

1465-ben a segesvári domonkosok Vízaknai Miklós végrendelete szerint kaptak a fehéregyházi birtokrészrel együtt egy fél malmot is,³⁵⁴ ami miatt 1480-ban Szaniszló fráternek Gergely perjel és a konvent nevében tiltakoznia is kellett, mivel az ifjabb Vízaknai Miklós a fél malmot jogtalanul elfoglalta.³⁵⁵ Az egész fehéregyházi birtok – így a malom is – végül 1524-re visszakerült a Vízaknai család birtokába, miután nagy nehezen kifizették a szerzeteseknek a birtoknak az örökhagyó által szabott 350 forintos árát.³⁵⁶

A konventuális ferencesek segesdi kolostorának atádi malmáról akkor értesülünk, amikor az öreg Igalai Fábián, korábban a rendtartomány előljárója, 1467-ben a fehérvári kolostor

³⁵¹ A XIX. század közepén egy őrltet Pesten 15 mérő (~680 kg) gabonát jelentett. Vö. UNGÁR László: Az 1845–47. évi felvidéki éhínséggel kapcsolatos intézkedések Pesten és Budán. *TBM* 6 (1939). 170–179, itt: 176. Ebből a mennyiségből ~475 kg liszt készülhetett. Ez hetente még akkor is igen nagy mennyiséget jelentene, ha a kisebb pozsonyi mérővel számolunk (~530 kg/370 kg). Emiatt vagy kisebb őrltetel kellene számolni (talán ezért adják meg a szombati napot az oklevélben), vagy a nyitrai kolostorból esetleg más kolostorkat is elláttak liszttel. Harmadik lehetőség, hogy a jövedelmet vagy annak egy részét pénzben adta a molnár.

³⁵² *ETE* IV n. 455.

³⁵³ 1459: MOL DL 36392. 56. 3–57.

³⁵⁴ 1465: MOL DL 36393.

³⁵⁵ 1480: MOL DL 29009

³⁵⁶ IPOLYI 1867 599. (Fabri jegyzéke)

lakójaként a fehérvári káptalan előtt egyezséget kötött a Batthyányakkal és Alapi Andrással.³⁵⁷ 1479-ben a kolozsvári kolostor Szék mezőváros határában lévő Kerektó nevű halastaváról derül ki, hogy malom is állt rajta.³⁵⁸

Ugyanebben az évben adta Dengelegi Pongrác János özvegye, Erzsébet gyulatelki birtokát a kolozsvári domonkosoknak, ahol a szerzetesek idővel két halastavat, és a nagyobbik halastó gátjára malmot építettek. 1501-ben Túri Benedek túri részbirtokát, s vele együtt egy halastavat, valamint a rajta álló kétkövű malmot adta a kolozsvári domonkosoknak, akiknek beiktatását II. Ulászló király december 1-jén rendelte el,³⁵⁹ a szerzeteseket azonban – több sikertelen kísérlet után – csak 1514-ben iktatták be.³⁶⁰ 1520-ban II. Lajos király oklevele is említi a domonkosok túri birtokát, amelyet az akkor már néhai Túri Benedek hagyott rájuk.³⁶¹ A birtokot végül az erdélyi káptalan 1536. február 14-én kelt oklevele szerint a domonkosok Statileo János erdélyi püspökkel elcserélték a püspök gyulatelki birtokára, annak dézsmájával és főesperesi quartájával együtt.³⁶²

1514 és 1526 között a pécsi domonkos kolostor egy nagyhetényi malom miatt keveredett vitába Tolnai Máté pannonhalmi főapáttal. Pécsváradi Péter perjel tiltakozott a pécsi káptalan előtt amiatt, hogy a főapát és a pécsváradi konvent elfoglalta a kolostornak a szentlászlói monostor malmai között álló malmát.³⁶³ Az ügy folytatását sajnos nem ismerjük, ahogy azt sem tudjuk, miként jutottak a domonkosok a malom birtokába. Ugyancsak a pécsi domonkos kolostor kapott örök alamizsna címén egy malmot összes tartozékával valamikor 1507 előtt. Mivel az oklevél a bácsi formulás könyvben maradt ránk, az adományozó neve, a malom helye és az adomány pontos időpontja ismeretlen

³⁵⁷ A ferencrendűek pozsonyi levéltára Lad. XXXI1L f. 1. nr. 3. Idézi: KARÁCSONYI I 172.

³⁵⁸ 1479: MOL DL 36359. – *KmJkv* II n. 2283. A birtok miatt a kolostornak pere támadt Kodori Pape fiaival, melyben sikerült egyezséget kötniük.

³⁵⁹ 1501. XII. 1.: MOL DL 36405. p. 150–152. – *KmJkv* II n. 3215; *TT* 1897 740 [n. 323].

³⁶⁰ 1514: MOL DL 28489.

³⁶¹ 1520. V. 27.: MOL DF 275302.

³⁶² Kivonata: *TT* 1898 159 [n. 419].

³⁶³ 1500–1526: MOL DL 39101. Mivel Tolnai Máté 1514-től viselte a főapáti címet, az oklevél nyilván ezután keletkezett.

(ezeket ugyanis a szövegből törölték), benne maradt viszont a szövegben Laki Péter pécsi prépost neve, aki e hivatalát 1484 és 1507 között viselte.³⁶⁴

Még a század elején, 1505-ben arról értesülünk II. Ulászló okleveléből, hogy Borsos Antal egri polgár egy egri malomrészét annak minden tartozékával az egri ágostonrendi remetéknak adta.³⁶⁵ Talán ez lehetett az a malom, amelyet 1557-ben I. Ferdinánd a kolostor helyreállításáig az egri káptalannak adott.³⁶⁶ Emellett a kolostornak volt még egy másik malma is a városban, melyet 1552-ben Bornemissza Gergely lefoglalt magának, s amelyet ezután – több más malomhoz hasonlóan – lőpormalomként használtak.³⁶⁷

A következő évtizedben tudjuk meg a verőcei ferences kolostorról, hogy korábban malomtulajdonos volt. 1518-ban ugyanis a varasdi provinciális káptalan a verőcei kolostor birtokainak, köztük a Verőcevizén járó kétkerekű malomnak az eladásáról döntött.³⁶⁸

1512-ben Engelweit György a nagyszombati domonkos kolostornak adta vöröskői (Pozsony vm.) malmát azzal a feltétellel, hogy a szerzetesek élete végéig évi két őrltet gabonát tartoznak neki adni.³⁶⁹ Ez az eset rávilágít egy olyan szempontra is, ami a középkorban igen gyakori volt: az örökgyógy járadékkal megterhelten adta át a birtokot, és a jövedelem az ő öregkori, vagy özvegye, árvái későbbi ellátását volt hivatva szolgálni. Hasonló szerződést kötött 1524-ben a besztercei Franz Koprer özvegye a helyi ferencesek-

³⁶⁴ 1500–1526: MOL DL 39101.

³⁶⁵ 1505. III. 3.: MOL DF 209877.

³⁶⁶ Lib. Reg. Eccl. I/50.

³⁶⁷ P. Kovács 1996 43.

³⁶⁸ 1518. VIII. 17., Óbuda: MOL DL 274750. Az oklevél a MOL adatbázisában mind az eredeti példány, mind a másolat 1508. évi kelettel szerepel. Több érv szól azonban amellett, hogy helyes kelte 1518. Ezt támasztja alá a szöveg kontextusa (látszólag jóval a rendi obszervancia hivatalos elfogadása előtt egy konventuális kolostor birtokait a rendi előírásokra és a pápai utasításra való hivatkozással adják el) mellett Bánfi János pohárnokmesterként való szereplése. Az 1518-as keltezésnek nem mond ellent az sem, hogy Segesdi Antalt provinciálisként említi az oklevél, ő ugyanis mind 1508, mind 1518 körül viselte ezt a hivatalát. Köszönöm C. Tóth Norbert és Pálosfalvi Tamás segítségét a forrás keltezési problémájának megoldásában.

³⁶⁹ DEDEK 1904 [http://hu.wikisource.org/wiki/Pozsony_vármegye_története] Pozsonyi mérővel számolva ez évente nagyjából 1630 l (~1060 kg) gabonát jelent, ami naponta mintegy 2 kg kenyér elkészítéséhez elég, vagyis a mennyiség tisztességgel biztosított az adományozónak.

kel, amikor kertjét ajándékozta a kolostornak.³⁷⁰ Ugyanakkor a koldulórendi kolostorok esetében ez a jelenség inkább kivételnek látszik, mindeddig nem is került elő belőle több.

A dési kolostornak a Nagy-Szamoson lévő malomhelyét 1516-ban említik.³⁷¹ Ugyanez idő tájt a simontornyai kolostor nem a malmot magát, csak annak vasárnapi bevételét kapta meg az alapító gergellaki Buzlai Mózestól.³⁷² 1520-ban a pekerszerdahelyi ágostonrendi kolostornak okozott károk jegyzékében malmot ugyan nem említene, de molnárt igen, méghozzá kettőt is éppen Pekerszerdahely mezővárosban, így feltehetően az itteni kolostornak is volt malma.³⁷³

A XVI. század elején a gyulafehérvári ágostonrendi kolostornak egy fél malma volt Egyházfalván, a Rákosfalva-patakon, amely miatt 1519-ben perbe keveredett az aradi káptalannal. A történet előzménye, hogy ismeretlen időben a szerzetesek elővételi jogot szereztek az Aranyoson lévő háromkerekű malomra, amit Szentgyörgyi és Bazini Péter erdélyi vajda 1517-ben kelt oklevelével igazolni is tudtak. A káptalan azonban 1519-ben egyik jobbágyának, Myke Mihály egyházfalvi bírónak adta – a káptalan ügyvédjének érvelése szerint – csupán tetszés szerinti időre bérbe, és a jövedelmet továbbra is a káptalan élvezi. Miután a tordai ágostonrendi szerzetesek a nekik felajánlott malmot a káptalan által szabott árért megvenni nem tudták, Szapolyai János vajda az ügyben a káptalan javára döntött, fenntartva a szerzetesek elővételi jogát.³⁷⁴ Tizenhét évvel később, 1536-ban a malom ismét per tárgya lett a két fél között, ám ekkor a püspöki helynök, Enyedi Adorján végül a szerzetesek javára döntött.³⁷⁵ Látszólag némi zavart

³⁷⁰ 1524: *Regesten Bistritz* III 122.

³⁷¹ 1516. VI. 27.: MOL DL 36402. p. 22, n. 1. – *KmJkv* II n. 3616.

³⁷² HARSÁNYI 1938 94–95.

³⁷³ 1520: MOL DL 36984 p. 7:

...Bernhak molendinator dampna passus est *fl III den 4*

...Michael molendinator dampna passus est *fl XV*

³⁷⁴ 1519. I. 15.: MOL DL 30280 (az 1517. III. 4-én kelt oklevél átírásával). A történetben egy bizonyos 1200 forintos kölcsön is szerepet játszott, amely összegnek egyik fele a tordai Szent Ilona oltár alapítványánál volt. Az összeget az aradi káptalan kölcsönözte, de nem teljesen világos, az ágostonrendieknek volt-e az ügyletez bármilyen közük.

³⁷⁵ 1536. VIII. 23.: *ETE* III n. 108.

okoz, hogy a perben előbb a gyulafehérvári kolostor jelenik meg felperesként, később azonban kiderül, hogy valójában a tordai ágostonrendiek lettek volna a vevők. Ez az eset is arra utal, hogy az ágostonrendieknél egy-egy kis vikária elöljárója – esetünkben a gyulafehérvári perjel – a vikária többi kolostora nevében is eljár. Hasonló rendszer létezett a pálosoknál is, és valószínűsíthető, hogy mindkét esetben ugyanaz volt a rendszer háttérében meghúzódó ok is: az egyes kolostorok alkalmasint túl kicsik voltak ahhoz, hogy teljesen önállóan lépjenek fel, a rendben valójában a vikária volt feljogosítva erre. Ez ugyanakkor – legalább részben – közös birtoklást is jelentett.

Egy évvel később, 1537-ben Balázs győri őr és István soproni gvárdián a várossal kötött, és a szőlőknél már említett szerződésben malomhelyeket is átadtak Sopron városának, ezek száma és helye azonban ismeretlen.³⁷⁶ 1553-ban Kolozsvári Ferenc fráter, az ágostonosok tordai és dési kolostorának vikáriusa, rendje magyarországi és erdélyi összes konventjének nevében is, a zűrzavaros idők szegénységétől és nyomorúságaitól szorongattatva, eladta a dési kolostor több birtokát szentmártoni Nagy Mihálynak 225 forintért, s a vételárat többek között éppen a kolostor malmának javíttatására kívánta fordítani.³⁷⁷ Végül 1566-ban az ikertelepülés Szatmár és Németi összeírásából tudjuk, hogy Szatmárban a ferenceseknek egy, Németiben a domonkosoknak két malmuk volt.³⁷⁸

Habár csak harminc kolostor malombirtoklásáról van adatunk (a dési ágostonrendi, a kassai, kolozsvári, pécsi és segesvári domonkos, valamint a soproni ferences kolostor az idők során két, illetve három malmot is birtokolt), néhány jellegzetesség egyértelműen kirajzolódni látszik. Az összességében negyvennél több malomra vonatkozó adat mintegy harmada a XVI. századból való. A rendenkénti megoszlást tekintve az ágostonrendi kolostorok kezén tizenhét, a ferencesekén kilenc, a domonkosokén pedig tizenhat malomról tudunk. Az ágostonrendiek malmai közül kilencről már a XIV. századból van adatunk, kettőről pedig a XV. századból. A domonkosok kezén három malom szintén már a XIV. században feltűnik, a XV. században pedig további ötről van adatunk. Végül a ferencesek kilenc malma közül egyről van adatunk már a XIV., ötről pedig a XV. századból. A karmeliták kezén a fennmaradt források alapján nem ismerünk malmot.

³⁷⁶ 1537. VIII. 3.: *ETE* III n. 195.

³⁷⁷ *KmJkv* II n. 5190.

³⁷⁸ UC 101:49 p. 1–2.

Az is jellemző, hogy a XIV. században csak az ágostonrendiek és a domonkosok birtokában tűnnek fel malmok, a ferencesekre vonatkozóan – az egy szeményei, némileg sajátos helyzetű kolostort leszámítva – a XV. század elejéig kell várnunk. Igaz, akkor a zágrábi ferencesek mindjárt valami olyat tettek, amire korábban nem ismerünk példát: a malmukat nem adományként kapták, hanem megvásárolták, pontosabban egy hagyatékból a végrendelet végrehajtói vásárolták meg a szerzetesek számára, s a vételár nem is kevés, összesen 80 forint.

Minthogy a legtöbb esetben magányos említésekről van szó, arra a kérdésre csak ritkán tudunk válaszolni, hogy az egyes malmok csak átmenetileg vagy tartósan voltak-e a kolostorok birtokában. Néhány esetben ugyan tudjuk, hogy végrendeleti hagyaték része volt a malom, de sorsáról a későbbiekben csak a legkritkább esetben hallunk. Mivel azonban a malom mégiscsak sajátos jószág, talán nem tévedünk nagyot, ha úgy véljük, az esetek nagyobb részében inkább tartós birtoklással kell számolnunk. Közvetve erre utal a kolozsvári kolostor gyulatelki malomépítése, de a besztercei kolostornak adományozott egyik halastó esetében a malomépítés kifejezett tilalma is. Az egyes rendek közti sorrendből is kitűnik, hogy az ágostonrendiek és a domonkosok kezén nagyjából azonos számú malom fordult meg (az összes adat 4/5-e hozzájuk köthető), a legkevesebb pedig a ferencesekén. Ugyanakkor beszédes jel, hogy a legkorábbi malomemlékek kivétel nélkül az ágostonrendiekhez köthetők, és mind a XIV. század első harmadából. Ráadásul e malmok közül többről azt is tudjuk, hogy egészen a középkor végéig a szerzetesek kezén maradtak (pl. Pápoc, Újhely). Az adatok hézagossága ellenére mindez az ingatlanszerzéshez való viszonyt is tükrözi, hiszen az egyéb birtokok tekintetében is többnyire hasonló a kép.

Koldulórendi kolostorok kezén feltűnő malmok:

	Kolostor	Rend	Év
1.	Esztergom	OESA	1305
2.	Esztergom	OESA	1320
3.	Újhely	OESA	1325
4.	Mezősomlyó	OESA	1330
5.	Dés	OESA	1351
6.	Dés	OESA	1351, 1378
7.	Körmend	OESA	1358

dc_702_13

8.	Pápoc	OESA	1371
9.	Pápoc	OESA	1371
10.	Pápoc	OESA	1371
11.	Torda	OESA	1459
12.	Sopron	OFM	1465
13.	Torda	OESA	1490
14.	Eger	OESA	1505
15.	Dés	OESA	1516
16.	Pekerszerdahely	OESA	1520
17.	Gyulafehérvár/Torda	OESA	1519/1536
18.	Eger	OESA	1552
19.	Szemenye	OFM	1355
20.	Eger	OFM	1401
21.	Zágráb	OFM	1425
22.	Nyitra	OFM	1430
23.	Segesd	OFM	1467
24.	Sopron	OFM	1484
25.	Verőce	OFM	1508
26.	Sopron	OFM	1537
27.	Szatmár	OFM	1566
28.	Brassó	OP	1342
29.	Segesvár	OP	1378
30.	Zágráb	OP	1393
31.	Beszterce	OP	1413
32.	Kassa	OP	1430
33.	Kassa	OP	1433
34.	Segesvár	OP	1465
35.	Kolozsvár	OP	1479
36.	Kolozsvár	OP	1479u
37.	Kolozsvár	OP	1501
38.	Pécs	OP	1507
39.	Nagyszombat	OP	1512
40.	Németi	OP	1566
41.	Pécs	OP	1514
42.	Simontornya	OP	1516
43.	Székesfehérvár	OP	1538

Halastavak

Halastavakat a forrásaink csak ritkán említenek. A malmokhoz ugyan rendszerint kapcsolódott halastó is, ezekről azonban az oklevelek általában hallgatnak. Ennek oka – ahogy ez a pálosok esetében is megfigyelhető volt – az lehetett, hogy egy-egy halastó értéke nem volt különösebben magas, a rajta álló malom értékének töredéke lehetett. Tehát rendszerint csak akkor tűnt fel önállóan is forrásokban, ha nem tartozott hozzá malom, viszonylag nagyméretű volt, esetleg több halastó kapcsolódott egymáshoz, ami már inkább a saját szükségleteken túlmutató halgazdaságot feltételez. Koldulórendek esetében nincs adatunk ilyen nagyméretű vagy több halastóból álló birtokra, ami különben nem is meglepő. A különféle koldulórendi kolostoroknak adományozott halastavak minden bizonnyal legnagyobb részt a szerzetesek ellátását biztosították, végtére is a kolostori étkezésben a halnak kiemelkedő fontossága volt. Az összesen tizennégy halastóra vonatkozó adat, négy kivétellel, mind Erdélyből származik, és három kivétellel mind a domonkosoktól. A helyszínt tekintve a négy kivétel az újhelyi, a bártfai, a simontornyai és a beregszászi kolostor halastava, a három nem domonkos rendhez köthető adat pedig egy-egy ágostonrendi kolostorra vonatkozik (Újhely, Bártfa, Dés).

Feltűnő az is, hogy az adatok időrendi szempontból is sajátosan rendeződnek. Többségük a kora újkor határáról származik: egy, a XIV. század első feléből származó adat után hat 1464 és 1496 között kelt oklevél (kivétel nélkül domonkosrendi), valamint kilenc XVI. századi említés következik. Tanulságos végül, hogy néhány esetben csak akkor értesülünk a halastavak létéről, amikor azok már elvesztek a szerzetesek számára, vagy éppen annak határára jutottak. Erre példa a bártfai és a besztercei kolostorok egy-egy halastava.

Az első halastóra vonatkozó adat 1334-ben kelt, amikor Bolonig fia János, korábban szlavón bán és Erzsébet királyné tárnokmestere, a saját, szülei és fiai lelki üdvéért egy réttel együtt egy *Cossia* nevű halastavat is ad közösen az újhelyi ágostonrendi és pálos kolostoroknak.³⁷⁹ A később Kassának vagy Kassatónak nevezett halastó – és a rét –

³⁷⁹ 1334. VII. 25.: MOL DL 2842. – *CD And III* n. 74.

birtoklását csaknem kétszáz év múlva megerősítette Szapolyai János király is egy 1527-ben kelt oklevelében, amelyet azért adott ki, mert a birtokra vonatkozó oklevelek a zavargások miatt megsemmisültek. Egyúttal utasította a leleszi konventet, hogy a két kolostort iktassa be a nevezett birtokokba.³⁸⁰ Történetesen mindkét kolostorról viszonylag jó forrásokkal rendelkezünk. Ráadásul a két kolostornak egymással is volt vitája a malmok miatt (ld. a malmokról szóló fejezetben), ám a halastóról ezekben az oklevelekben nem esik szó. A két kolostor a jelek szerint békésen birtokolta azt vagy kétszáz évig, egymással mindig könnyen el tudtak számolni, s nem is hallanánk a tőről, ha a rá vonatkozó oklevelek az 1520-as évek közepének zavargásai során el nem pusztultak volna. Ez a körülmény arra figyelmeztethet bennünket, hogy a kései említés mögött, különösen, ha a birtok elvesztése okán keletkezett, a korábbra, akár évtizedekkel vagy évszázadokkal korábbra visszanyúló birtoklást sem zárhatjuk ki. A halastavak ritkán váltak hatalmaskodás áldozatává,³⁸¹ így egyszerűen nem volt olyan ügy, ami miatt említeni kellett volna őket. Az már a magyarországi helyzet sajátossága, hogy az adományozásról szóló oklevelek is alig-alig maradtak fenn.

A következő említés 1464-ből való, amikor a brassói konvent, élén Székely Tamás perjellel és Asszonypataki Ulrik alperjellel oklevelet állított ki Simon Clomp és Christian Rod brassói polgárok adományáról, amelyben egy majort adtak a kolostornak tartozékai-val, köztük egy halastóval.³⁸² Ugyanebben az évben, február 8-án kapott egy halastavat a kolozsvári domonkos kolostor is Vízaknai Miklós erdélyi alvajdától a közeli Széken.³⁸³ Erről a halastóról tizenöt évvel később megtudjuk, hogy addigra már malom is volt rajta, s emiatt a domonkosok perbe keveredtek Kodori Pape fiaival, Lászlóval és Jánossal.³⁸⁴ A széki halastó, – amelyet Kerektónak nevezetnek – egyébként a kolostor XVI. századi jegyzéke szerint a szerzetesek egyik legfontosabb birtoka volt, amelynek megtartása érdekében sokat is tettek. Ez nem is csoda, hiszen a jegyzékből azt is megtudjuk, hogy a halastó

³⁸⁰ 1527. V. 10.: *Mon. rust.* II n. 416. Az iktatást a leleszi konvent 1527. VI. 6-án jelentette (*ibid.* n. 417).

³⁸¹ Magam csupán egy ilyen esetet ismerek, amikor is a ládi pálos kolostor egyik halastavát a szomszédok lehalászták. ROMHÁNYI 2010a 85.

³⁸² 1464. I. 6.: *UB VI* n. 3344.

³⁸³ 1464: MOL DL 28274. A halastó egész történetét tartalmazza a kolostor XVI. századi jegyzéke: ESZTERHÁZY 1866 568–571.

³⁸⁴ 1479. XI. 2.: MOL DL 36395 – Regeszta: *KmJkv* 2283.

elég értékes volt, azt Vízaknai Szék városától vásárolta meg valamivel korábban 100 forintért. Az eredeti adomány szerint a halastó után a tized továbbra is a széki plébánost illette, ám ennek megfizetése a kolostor számára mindig nehézséget jelentett. Ezért a szerzetesek 1495-ben a tized megváltása fejében átadták a plébánosnak szentgothárdi halastavukat és a *Reketherock* nevű halastó felét (ezekről ld. még alább). Annak érdekében pedig, hogy halastavuk vízszintjét mindig biztosítani tudják, és az esetleges áradások miatt ne kelljen kártérítést fizetniük, a tó körüli szántóföldeket, – öt gazdától összesen kilenc hold szántót – 1486-ban egymás után megvásárolták, holdanként 20 dénárért.³⁸⁵ A halastó birtokosának kötelessége volt egy kocsival és lóval egyaránt járható híd fenntartása is, – minden bizonnyal a tó mellett futó burkolt országút (*strata*) részeként. Ennek a kötelezettségüknek a domonkosok úgy tettek eleget, hogy a tó gátját úttá szélesítették, aminek nyilván szintén megvoltak a maga költségei, bár erről forrásunk sajnos hallgat. Az építkezést mindenestre a király is támogatta, a kolostor ugyanis ingyen kaphatott fát és vesszőt a gátépítéshez a széki erdőből. Emellett az uralkodó azzal is támogatta a domonkosokat, hogy a tó mellett álló udvarházukat minden adó alól felmentette.

A széki halastó alsó szomszédja az 1479-es perből ismert két helyi nemes, Kodori László és fivére, János halastava volt, amiből a kolostornak eleinte sok kára származott. A vitából végül per lett, amelynek eredményeként a felek úgy egyeztek meg, hogy ha a szerzetesek a saját tavukat le akarnák halászni, azt kötelesek előző évben bejelenteni a szomszédoknak, akik viszont kötelesek vesszőkkel erősíteni a felső szomszéd gátját és

³⁸⁵ *Sciendum tertio, quod propter elevationem aque et ne eadem piscina nimio sero luto repletur propter stratam et agros arabiles circumiacentes, conventus noster emit omnes agros circumiacentes ad rippam piscine ab inhabitatoribus in Zeck certo precio, videlicet*

A quodam Gerhardo in Zeck duo iugera XL denariis immediate sub Kerecktho

Item a quodam Barthe Petter duo iugera XL denariis super Kerecktho

Item post illa iugera a quodam Mieko Helia duo iugera XL d.

Post hoc a quodam Benedicto Farkass duo iugera pro XL d.

Item a quodam Földwari Anthal unum iugerum prope Recketherock XX d.

Item emptio predictorum agrorum facta est per fratrem Gregorium Wasswari sacerdotem et fratrem

Andream comissarium piscature ano Domini Millesimo quadringentesimo octuagesimo sexto.

ESZTERHÁZY 1866 569–570.

nem emelhetik meg saját tavuk vízszintjét. Ha a szerzetesek elmulasztanák a figyelmeztetést vagy Kodoriék nem engednék le időben a saját halastavukat, akkor peren kívül kölcsönösen át kell engedjék tavukat a másik félnek. Ha Kodoriék vagy utódaik tavának vízszintemelkedése kárt okozna a kolostor tavában, akkor a károkozók 100 aranyforintot kötelesek fizetni.

Maga a Kodori-tó egy része idővel szintén kolostori birtok lett: 1504-ben arról értesülünk, hogy azt Gyulai István deák dési sókamara-ispán végrendeletileg a dési ágostonrendi remetékre hagyta, ami miatt Kodori György hosszan pereskedett a szerzetesekkel. Végül azonban az őt, Kodori Jakabot és a néhai Kodori Lászlót illető részét a halastónak maga is átengedte a dési kolostornak, 500 forint kötés mellett (vagyis ennyiért visszaváltható maradt a halastó).³⁸⁶ Emiatt azután jó húsz évvel később, 1525-ben Szék polgárai nevében tiltakozott Kalmár Péter, s a halastórészt a közelebbi szomszédságra hivatkozva a városnak követelte.³⁸⁷ A dési szerzeteseknek nem ez volt az első halastava, 1484-ben, néhány évvel azután, hogy Mátyás király a kolostor helyzetét rendezte, 100 forintért vásároltak egyet Désaknán Benedek deáktól.³⁸⁸

A két említett halastó Szék kilenc legjelentősebb tava közé tartozott. Mindkettő szerepel még a XVII–XVIII. századi összeírásokban és az I. katonai felmérés térképén is.³⁸⁹ A kettő közül az értékviszonyokat tekintve talán a Kodori-tó volt az értékeesebb.

A kolozsvári domonkosok azonban nemcsak kaptak, hanem létesítettek is halastavat. 1479 után, a dengelegi Pongrác János özvegyétől lélekváltság-adományként kapott Gyulatelke nevű birtokukon előbb egy kisebb, majd mellette egy nagyobb halastavat is ásattak. Előbbi helyét András barát, a halastavak gondnoka 2 forintért vette meg Nagy Benedektől. Utóbbi helyét valamivel később szintén egy helyi lakostól, Vajda Jánostól vették meg 5,5 forintért, s ennek gátjára egy malmot is építettek (ld. a malmoknál).³⁹⁰

³⁸⁶ MOL DL 36399. – *KmJkv* II n. 3304. Hivatkozva ENTZ 1996 272.

³⁸⁷ MOL DL 36402. – *KmJkv* II n. 4111. Hivatkozva: ENTZ 1996 272

³⁸⁸ KÁDÁR 1900 149.

³⁸⁹ FARKAS–KISS 2008.

³⁹⁰ ESZTERHÁZY 1866 572–573.

A kolozsvári domonkos kolostor 1477-ben *in perpetuum* kapott végrendeleti hagyaték-ként a Doboka vármegyében lévő Szentgotthárdon egy halastavat az ottani nemes Was Jánostól, amiről fivérei, István, Pál és Zsigmond nyilatkoztak a kolozsmonostori konvent előtt.³⁹¹ 1479-ben egy újabb halastó tűnik fel a kolozsvári kolostor kezén, ezúttal Szék mezőváros határában, amelyen malom is állt.³⁹² 1491-ben somkeréki Erdélyi János és felesége alapítványt tett a kolozsvári domonkosok javára,³⁹³ 1494-ben Suk (más néven Zsuk) birtok területén egy *Hegeththo* nevű halastavat adományoztak nekik lélekváltság-ként,³⁹⁴ 1496-ban (a kolozsvári kolostor XVI. századi jegyzéke szerint már 1491-ben) ugyancsak Erdélyi Jánostól végrendeleti hagyatékként a kolozsvári és – mint utóbb kiderül – a beszercei szerzetesek közösen kaptak egy Egyeltó nevű halastavat a Kolozs vármegyei Kötelend határában.³⁹⁵ Minthogy a tó nagyobb része esett a kötelendi határba, Erdélyi János megegyezett Omboz Miklós feleségével, Ilonával, hogy a szerzeteseket senki se háborgassa birtokukban. Az adományban azt is kikötötték, hogy ha netán a szerzetesek idővel nem tudnák teljesíteni a vállalt kötelezettségüket, akkor az adomány visszazáll az adományozókra. Az adományozó fivére, Erdélyi Márton, 1509-ben adta beleegezését a végrendelethez, ugyanakkor kikötötte, hogy a tizedet a tó után a zsuki plébános kapja, malmot pedig a domonkosok nem építhetnek a tóra.³⁹⁶ Vagyis ügyelt a plé-

³⁹¹ 1477: MOL DL 28633.

³⁹² 1479: MOL DL 36359. – *KmJkv* n. 2283. A birtok miatt a kolostornak pere támadt Kodori Pape fiaival, melyben sikerült egyezséget kötniük. Vö. még 1491. V. 25.: MOL DF 275393.

³⁹³ 1491: MOL DF 255404. 1498-ban II. Ulászló király a kolozsvári domonkosok kérésére átírja és megerősíti a kolozsmonostori konvent oklevelét, mellyel somkeréki Erdélyi János és felesége, Jusztina alapítványt tettek a kolostor részére. (MOL DL 30478)

³⁹⁴ 1494. XII. 17.: MOL DL 74249.

³⁹⁵ 1496. II. 14.: MOL DL 36833. A közös birtoklásra 1507-ben derül fény. Vö. *Teleki oklt.* II, n. 139 (210–211); ESZTERHÁZY 1866 575–576. Az I. katonai felmérés térképén csak egy olyan halastó látható, amely a két falu határán feküdt, így nem teljesen világos, hogy mit értettek a két halastó alatt. Nem kizárt, hogy ami a térképen egy, az valójában több tó volt, de ez a XVIII. században már nem látszott. A tó helye a mai térképen a 161-es és az 1090-es sz. utak találkozásánál ma is felismerhető. Vö. Josephinische Landesaufnahme p. 84 (http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/96/Josephinische_Landaufnahme_pg084.jpg).

³⁹⁶ 1509: MOL DL 74335 és 74336. Három héttel korábban, június 23-án a beszercei domonkos konvent Erdélyi János fivére, Márton kérésére kijelenti, hogy a János által a beszercei és a kolozsvári domonkosoknak végrendeletileg hagyott halastóra nem fognak malmot építeni. (MOL DL 74333) Feltehetően erre a ha-

bános érdekeire csakúgy, mint a környékbeli malomtulajdonosokéra. Az erről szóló oklevelet Szentgyörgyi és Bazini Péter vajda állíttatta ki. Ekkor egyúttal azt is megtudjuk, hogy a halastavat Erdélyi János eredetileg a néhai Zsuki Istvántól vásárolta. A kolozsvári kolostor XVI. századi jegyzéke megemlíti az árat is (300 forint), továbbá azt, hogy a birtokbaiktatás Erdélyi Márton tiltakozása miatt húzódott ilyen sokáig (bár az adomány az 1490-es évekből származott, a végrendelet a jelek szerint csak valamivel 1507 előtt lépett életbe).

Az oklevélnek más érdekessége is van, hiszen a két kolostor nevében ezúttal két beszercei szerzetes, Szebeni Péter perjel és Segesvár Antal járt el.³⁹⁷ A tavat, amely összeért a felsőzsuki halastóval, végül 1527-ben, ismét a két kolostor nevében, Prázsmári Mátyás beszercei és Kolozsvári Vince kolozsvári perjel 100 forint értékű ezüstért eladta Zsuki István fiainak, Jánosnak és Benedeknek (az sajnos nem derül ki, mi volt az eredeti vételi és az ekkori eladási ár közti jelentős különbség oka). Eddigre a halastó tulajdonosa egyébként valójában csak a beszercei kolostor volt, mivel 1514-ben – a két kolostor közti pereskedés eredményeként – a kolozsvári szerzetesek a maguk részét 50 forint ellenében átengedték.³⁹⁸ Ugyanakkor nem kizárt, hogy akár ez, akár a másik zsuki halastó valamiképpen továbbra is több kolostor kezelésében volt, legalábbis elgondolkodtató, hogy a segesvári kolostor névjegyzéke szerint az egyik szebeni laikus testvér ideiglenesen Zsukban tartózkodott, ami minden bizonnyal összefüggött a halastóval.³⁹⁹

Az ügyben érdekesnek tűnik az eladás időpontja, és a vevők személye. Jóllehet 1496-ban Erdélyi János örökadományként adta a kötelendi halastavat a két kolostornak, harminc évvel később – két évvel azután, hogy Erdélyben a holtközi birtokok tilalmáról rendelkeztek⁴⁰⁰ – mégis az eredeti tulajdonos fiai vásárolták azt vissza. A tó értéke valószínűleg valóban 100 forint lehetett. Ezt támasztja alá az is, hogy 1514-ben az egyik tulajdonos, a

lastóra utal Fabri jegyzékének egyik adata is, mely szerint az egyik szebeni konverzus testvér Zsukban tartózkodott. Ld. alább.

³⁹⁷ 1509. VII. 12.: *Teleki oklt.* II, n. 197 (311–312).

³⁹⁸ 1514: ENMLt Suki lvt. idézi ENTZ 1996 344.. 1527. XII. 11.: *KmJkv* n. 4198. A vitát a kolozsvári kolostor saját jegyzéke szemérmesen elhallgatja, viszont a történetet kiegészíti azzal, hogy a kapott 50 forintból valamilyen ingatlant kell majd vásárolni. Erre a helyzet megváltozása miatt a jelek szerint már nem került sor.

³⁹⁹ IPOLYI 1867 770.

⁴⁰⁰ 1525. XI. 25.: *ETE I* n. 217.

kolozsvári domonkos kolostor, éppen ennek az összegnek a feléért engedte át a maga részét a beszercei kolostornak. A történetnek ezután még folytatása lett: 1528-ban ugyanis nemegyei Wayda Orbán tiltotta a beszercei kolostort a zsuki halastó eladásától.

Egy újabb halastó, a Szamosfalva és Magyardezmér határában fekvő Nagyvölgy-tó birtokába iktatták be a szerzeteseket 1521-ben, Szapolyai János erdélyi vajda utasítására.⁴⁰¹ Ugyancsak halastó volt a tárgya annak az adománynak, amelyről Kethel Pál nyilatkozott 1524-ben. A Kolozsvár határában lévő Harmadvölgyben található halastó felét már korábban megkapták a szerzetesek egy végrendelet értelmében, ekkor pedig a másik felének is birtokába jutottak. A történet külön érdekessége, hogy az örökhagyó már korábban a domonkosokra akarta hagyni a nevezett fél halastavat, de a néhai Markos György kolozsvári bíró emiatt fő- és jószágvesztéssel fenyegette, és nem fogadta el bevallását, amelyet két kolozsvári polgár előtt tett.⁴⁰² A konfliktus jól beleillik a XVI. század elejének légkörébe, amikor a városi vezetőréteg már egyre inkább konkurenciát látott a koldulórendi kolostorokban.⁴⁰³

A beszercei kolostor a fentiekén kívül még más halastavakat is birtokolt. A Doboka vármegyei Erkeден 1490. december 17-én kaptak halastavakat Szobi Mihálytól, aki adományát tizennégy évvel később megerősítette Szentgyörgyi és Bazini Péter vajdával is,⁴⁰⁴ továbbá 1492. június 20-án harinai Farkas Tamástól és Miklóstól két halastavat kaptak a Kolozs vármegyei Nagyidán is, annyi földdel, amennyi e halastavak őrzésére szolgáló két ház építésére szükséges.⁴⁰⁵ Az erkeди és nagyidai birtokokba a szerzeteseket 1492. augusztus 24-én iktatták be Bátori István országbíró és erdélyi vajda utasítására.⁴⁰⁶ A halastavakat illetően feltűnő, hogy a fentemlített két kolostornak összességében elég sok tó került a birtokába az idők folyamán, ami esetleg felvetheti a halak egy részének eladását is.

⁴⁰¹ 1521. IV. 24.: MOL DF 275296. Kivonata: *TT* 1898 155 (n. 396).

⁴⁰² 1524: MOL DL 36400.

⁴⁰³ Erről bővebben ld. ROMHÁNYI 2009a.

⁴⁰⁴ *Regesten Bistritz* nn. 354, 434.

⁴⁰⁵ *Regesten Bistritz* n. 363.

⁴⁰⁶ *Regesten Bistritz* n. 365.

Még a XV. században, 1465-ben kapott a pesti Szent Antal kolostor egyebek mellett egy halastavat is Kenderesi Balázstól.⁴⁰⁷ A bártfai kolostor 1505-ben Anton Reich Dorottya nevű özvegyétől kapott egy halastavat.⁴⁰⁸ Ennek a tónak az eladása ellen tiltakozott Mátyás sárosi perjel, mondván, hogy azt a kolostor kegyes adományként kapta.⁴⁰⁹ Az eladásra végül mégis sor került: egy a bártfai levéltárban őrzött magán számadáskönyv 1529–1533 között keletkezett bejegyzése szerint az akkor már igen rossz állapotban lévő halastavat egy bártfai polgár vásárolta meg 12 forintért.⁴¹⁰

Talán az összes halastóra vonatkozó adat közül a legérdekesebb egy 1507-es oklevél, amelyet a besztercei domonkos kolostor adott ki.⁴¹¹ Eszerint a kolostor már régebb óta kérte a várostól a kolostor melletti halastavat, kifejezetten azért, hogy a szerzetesek szükségét ne szenvedjenek. A városi tanács végül úgy engedte át a tavat tíz évre, hogy a szerzetesek kitararíttatják és a továbbiakban is rendbentartják, tíz év múltán pedig visszaadják a városnak (*nos predicti fratres nominatam piscinam [que cernitur plena et fecibus et arundinibus] mundaremus ac pro decore civitatis et nostro emolimento in eodem postea conservaremus cultu, et demum evoluto termino pretacto eam iterum iuratis civibus conferre astricti essemus*). Érdekes utalás található az oklevélben a reguláris obszervanciára is, ami ismét alátámasztja, hogy a domonkosok obszerváns mozgalma gyökeresen más jellegű volt, mint a ferenceseké. Ugyancsak figyelmet érdemel, hogy az ügylet kapcsán a konvent összes felszentelt pap tagját felsorolták (összesen nyolc főt).

Besztercén nemcsak a domonkos kolostornak, hanem a ferenceseknek is volt halastavuk, erről azonban csak igen későn, 1539-ben értesülünk, amikor János király a várost többek között arra utasítja, hogy engedjék e tó békés használatát a ferenceseknek.⁴¹² Talán az adat összefügg a besztercei ferencesek malmával, amelyről 1531-ben hallunk, annak

⁴⁰⁷ 1465. II. 6.: MOL DL 16159.

⁴⁰⁸ Bártfa v. levélt. 1505. XII. 17.

⁴⁰⁹ 1528, V. 24., Sáros: ETE I n. 390.

⁴¹⁰ Bártfa v. levéltára, 1529–1533. magán-számadáskönyv (állítólag Valentin Ecké). A bejegyzés szövege: *Item in die s. Mathiae emi a dominis et centumviris piscinam quondam monasterii fl. XII. penitus annihilatam, absque piscibus et sepibus funditus convelatam.*

⁴¹¹ 1507. V. 31.: MOL DF 247501.

⁴¹² 1539. VIII. 17.: ETE III n. 400.

kapcsán, hogy a város nem kívánt hozzájárulni az újjáépítéséhez, miután 1529-ben a moldvai vajda csapatai felgyújtották (ld. a malmoknál).

1516-ban a simontornyai kolostor az alapító gergellaki Buzlai Mózesről Igarban egy, Temerkénben pedig két halastavat is kapott.⁴¹³ 1524-ben a család és Buzlai Mózes özvegye, Podmaniczky Anna közti egyezség kapcsán pedig arról értesülünk, hogy a Mózes által alapított kolostor Annától 1524-ben megkapta a Szil birtokon lévő felső halastó használatát, amit az özvegy a Pünkösdkor Simontornyán tartandó tartományi káptalanon kívánt bejelenteni.⁴¹⁴

Egyes esetekben nagyobb birtokok tartozékeként említenek halastavakat és halászó helyeket is, ez azonban rendszerint az okleveleknek olyan formulás része, amelyből nem állapítható meg, hogy valójában milyen birtokrészről van szó. Ilyen felsorolásban említett halastavat találunk pl. Izabella királynénak az egykori beregszászi domonkos kolostor Kígyós birtokának eladományozásáról szóló oklevelében 1557-ben.⁴¹⁵

Összességében – bár a kép mindenképpen elég töredékes – két dolog látszik az adatok alapján. Egyrészt halastavak önálló említését az ágostonrendi remetékkel (három kolostor három halastava) és főleg a domonkosokkal (öt kolostor tizenhét! halastava) kapcsolatban találunk, sőt két domonkos kolostor (Beszterce, Kolozsvár) már a XV. században, egy pedig (Simontornya) a XVI. században nagyobb számú halastavai miatt egyértelműen kiemelkedett a többiek közül. Másrészt az adatok legnagyobb része a középkor végéről, leginkább a XV. század második feléből és a XVI. századból származik (csupán egyetlen adatunk van a XIV. századból, jellemző módon az újhelyi ágostonrendi kolostorral összefüggésben). Noha a területi eloszlás is érdekes (húsz adatból tizenhárom erdélyi), ez talán inkább a forrásadottságok egyenetlenségének tudható be, messzeme-

⁴¹³ HARSÁNYI 1938 91–93.

⁴¹⁴ 1524. V. 18.: MOL DL 23903 – Podmaniczky oklt. n. 118.

Quodque eadem domina Anna piscinam superiorem secus dictam possessionem Zyl habitam pro usu fratrum ordinis predicatorum ad capitulum provinciáie eorundem fratrum in proximo festo Penthecosten in Symonthornya celebrandum convenientium, citra destructionem aggeris eiusdem piscine totaliter piscari facere possit et valeat...

⁴¹⁵ 1557. XII. 1.: Csáky oklt.. II, 570–571.

nő következtetéseket nem vonnék le belőle. Igaz, az adatok összességükben is az ország keleti felére koncentrálnak.

A kolozsvári és a beszercei domonkosok – sőt áttételesen más erdélyi domonkos kolostorok is – komolyan foglalkoztak a halastavaik karbantartásával. Erre utalnak a kolozsváriak földvásárlásai a Kerek-tó körül, a két gyulatelki halastó létesítése (majd az ehhez kapcsolódó malomépítés), a beszercei kolostor 1507-es szerződése a várossal, valamint a kolostorok személyzetében felbukkanó, a halastavakkal foglalkozó szerzetesek (András kolozsvári *comissarius piscine*, a Zsukban tartózkodó szebeni Quintinus Hyspanus, a beszercei kolostorban lakó *magister piscine*, s talán még a brassói kolostorban feltűnő Balázs molnár is, hiszen mestersége folytán értett a gátépítéshez, ráadásul a halastavak egy részéhez malom is tartozott).

A koldulórendi kolostorok halastavai

	Település	Rend	Évszám	Hely
1.	Újhely	OESA	1334	Újhely
2.	Brassó	OP	1464	Brassó
3.	Kolozsvár	OP	1464	Szék (1479: malom is)
4.	Pest	OP	1465	Kenderes
5.	Kolozsvár	OP	1479u	Gyulatelke (2 halastó)
6.	Beszterce	OP	1492	Erked
7.	Beszterce	OP	1492	Nagyida
8.	Kolozsvár	OP	1491/1496	Zsuk/Kötelend
9.	Beszterce	OP	1507	Beszterce (10 évre)
10.	Beszterce, Kolozsvár	OP	1507/1509/1514 /1527	Zsuk/Kötelend (malomépítés tilalma)
11.	Kolozsvár	OP	1501	Túr (malommal)
12.	Dés	OESA	1504	Szék
13.	Bártfa	OESA	1505	Bártfa
14.	Simontornya	OP	1516	Igar
15.	Simontornya	OP	1516	Temerkén (2 halastó)
16.	Kolozsvár	OP	1521	Szamosfalva, Nagyölgy-tó
17.	Kolozsvár	OP	1524	Kolozsvár, Harmadvölgy
18.	Simontornya	OP	1524	Szil (használati jog)
19.	Beszterce	OP	1539	Beszterce
20.	Beregszász	OP	1557*	Kígyós

*A beregszászi kolostor halastaváról csak a birtokok helyzetének a szerzetesek távozása utáni rendezése kapcsán van forrásunk, de nyilván már a középkorban a kolostor birtoka volt.

Városi házak, telkek, hozzájuk kapcsolódó jövedelmek

A koldulórendekre – ellentétben pl. a monasztikus rendekkel vagy a pálosokkal – Magyarországon nem jellemző a városi házak, telkek birtoklása, de azért akad rá példa.⁴¹⁶

A legkorábbi adat egy városi telek birtoklására vonatkozik. 1307-ben arról értesülünk, hogy Márton egri püspök egy telket adományozott a városban megtelepedett ferenceseknek.⁴¹⁷ Ebből akár arra is következtethetnénk, hogy a püspök a telket kolostorépítés céljára adta (hasonló esetre példa az esztergomi ágostonrendi kolostor, amely 1281-ben a kolostor bővítésére kapta meg az örmények telkét⁴¹⁸), ám 1326-ban arról hallunk, hogy az akkor már néhai püspök által nekik adományozott telket, amely a kolostoruk és az Eger patak között terült el, a ferencesek eladták Péter mester püspöki helynöknek és zombolyi főesperesnek 10 budai márka értékű cseh garasért. Az ügyletbe, amelyet a szerzetesek azzal indokoltak, hogy kolostoruk épületeit kell kijavíttassák, mind az akkori püspök és a káptalan, mind a ferencesek provinciálisá beleegyezett, Péter mester pedig a telket fivérének adta.⁴¹⁹

Ugyancsak városi telket említenek 1384-ben Zágrábban a helyi domonkos kolostor szerzetesei, Dragan szabó és Matheiko fia Demeter, valamint Donát fia Péter közti adásvétel kapcsán. Ebben az esetben a ferencesek a jelek szerint csupán részbirtokosok voltak.⁴²⁰ Mindkét említett eset közös jellemzője, hogy a telkek csak átmenetileg voltak a rend birtokában.

A XIV. század végétől egyes kolostorok városi házak birtokosaiként is feltűnnek, e házak megszerzésének körülményei és a birtoklás jogcíme azonban csak nagyon ritkán derül ki. A sort a soproni ferences kolostor kezdi 1375-ben, amikor a városi tanács előtt bérbe adott Budai Péternek egy házacska Kálmán soproni polgár szomszédságában évi 1

⁴¹⁶ Nyugat-Európában a helyzet lényegesen eltért ettől, ott ugyanis az obszervánsok megélhetését kifejezetten gyakran biztosították házakhoz kapcsolódó járadékokkal. Vö. NIMMO 1989; NYHUS 1989.

⁴¹⁷ 1307. XI. 22.: Egri kápt. m. lt. U 415. – MOL DF 209984.

⁴¹⁸ 1281. III. 1.: Esztergomi kápt. magán lt. Lad. 67* fasc. 7. n. 6 – CD *Szentpétery* II/2-3 n. 3097.

⁴¹⁹ 1326. III. 30.: Egri kápt. m. lt. 3.1.1.3. – MOL DF 209986.

⁴²⁰ TKALČIĆ IX 18.

fontért (240 bécsi dénár).⁴²¹ 1384-ben a zágrábi domonkos kolostor Péter nevű perjele és Domonkos provinciális Miklós fia Anstricusszal együtt eladott egy kőházat Lőrinc zágrábi bírónak.⁴²² A városi könyvek tanúsága szerint a zágrábi ferencesek kolostorát 1387-ben iktatták be egy fél ház birtokába, a mézárosokkal együtt,⁴²³ 1390-ben ismét a domonkosok tűnnek fel, ezúttal Peterlinus zágrábi bíró hagyta feleségére a házat annak élete végéig, halála után pedig a szent Miklós kolostorra.⁴²⁴ A XIV. század végén a kolostor két újabb házhoz jutott, amelyek korábban Velanti Tamáséi voltak. A házak Demeter püspök ítélete és Antal dékán végrendelete alapján illették a kolostort, Chemery János azonban perre vitte az ügyet. A dolog hátterét a fennmaradt iratokból sajnos nem tudjuk kihámozni. Mindenesetre a pert Chemery elvesztette.⁴²⁵

Immár a XV. században, 1427-ben a zágrábi ferencesek eladtak egy kis házat Zágrábban 1 forintért, mivel az épület romos volt.⁴²⁶ Ezután a segesdi kolostor tűnik fel 1433-ban egy budai ház tulajdonosaként.⁴²⁷ Maga az oklevél a ládi kolostor egyik házáról szól, és a segesdi ferencesek házat ennek szomszédjaként említi. Sajnos, sem azt nem tudjuk, miként került a ház a kolostor birtokába, sem azt, hogy mi lett későbbi sorsa, de még a helyét sem lehet a fennmaradt adatok alapján egyértelműen meghatározni. Kilenc évvel később, 1442-ben a budai ferences kolostor házat említik, a fenti példához hasonlóan egyetlen egyszer.⁴²⁸ Ebben az esetben is homályban marad a ház helye, és megszerzésének körülményei. Valójában biztosat későbbi sorsáról sem tudunk, minthogy azonban a

⁴²¹ 1375. I. 5.: HÁZI I/1 n 369.

⁴²² TKALČIĆ IX 12.

⁴²³ 1387. X. 22.: TKALČIĆ VI 277.

⁴²⁴ 1390. VII. 1.: TKALČIĆ VI 329–330.

⁴²⁵ 1390–1400: TKALČIĆ VI 344; 345–346. *Item domos duas Thome dicti Velanti ecclesie sancti Nicolai confessoris de Zagrabia adiudicavimus possidendas iuxta adiudicationem domini Demetrii episcopi et testamentum Anthonii decani; ipsam autem causam Johannes Chemery ad iudices antiquos appellavit.*

...Primo invocato Christi nomine adiudicationem predictam iudicum antiquorum et civium in facto domorum muratarum suarumque hedificiorum condam Anthonii decani confirmamus, roboramus et perpetuamus ecclesie sancti Nicolai confessoris de Zagrabia perpetuo possidendas contradictione quorumlibet non obstante in premissis, Johanni filio Chemery perpetuum silentium inponendo.

⁴²⁶ TKALČIĆ IX 147.

⁴²⁷ VÉGH II n. 221.

⁴²⁸ VÉGH II n. 244.

budai kolostor 1444-ben a rend obszerváns ágának kezére került, jó okunk van feltételezni, hogy a kolostor ingatlanaitól, köztük ettől a háztól is megváltak a szerzetesek.

1455-ben V. László adományozott a segesvári domonkosoknak kolostoruk szomszédságában egy házat udvarával és minden tartozékával, amely korábban Nádas Salamon fia Mihályé volt, és ennek magtalan halálával a koronára szállt.⁴²⁹ A későbbiekben több adat is van arra vonatkozólag, egyébként éppen Segesvárról, hogy egyes végrendelkezők – pl. 1503-ban a néhai Szentlászlói Mihály özvegye, illetve valamivel később Stephanus Pistor özvegye – a domonkos kolostorra hagyták minden ingó és ingatlan vagyonukat, beleértve házukat is, ezekről azonban a feljegyzéseket készítő Anton Fabri perjel semmi közelebbit nem árul el.⁴³⁰ Ez arra utal, hogy a szerzetesek ezeket a házakat nem tartották meg, de azt sajnos nem tudjuk, miként adtak túl rajtuk.

1494-ben Söptei Péter kancelláriai jegyző a budai karmelita kolostorra hagyta az Újváros nevű városrészben (a mai Széna tér környékén) álló házát, mivel a karmelita templomban kívánt temetkezni.⁴³¹

1512-ben egy özvegy a pesti domonkosokra hagyta házának felét, az örökösök azonban vitatták a végrendeletet. A történet folytatása sajnos ismeretlen.⁴³²

1522-ben egy nagyszombati polgár, Johann Hiebner és felesége hagyták a város feljegyzése szerint házukat a helyi ferences kolostorra.⁴³³

Egészen kései házadományt találunk Kőfaragó György kolozsvári polgár özvegyének, Magdolnának 1531-ben kelt végrendeletében, amelyben egyébként is sokat hagy különféle kolostorokra. Az asszony, aki a kolozsvári ferencesek *confratrissa*-ja volt, és férjével együtt a kolostorban kívánt temetkezni, egyebek mellett azt a házat is a ferencesekre hagyta, amelyben lakott. Lévén a kolozsvári ferencesek obszervánsok, jó okunk van feltételezni, hogy a házat nem tartották meg, így ez az adat valójában a közvetett pénzadóományok körébe sorolható.

⁴²⁹ 1455. I. 22.: UB V n. 2955.

⁴³⁰ IPOLYI 1867 608–609.

⁴³¹ 1494: MOL DL 93640.

⁴³² 1512. II. 29.: BÁRTFAI SZABÓ 1938 n. 1292.

⁴³³ 1522: MOL DF 279981.

A beregszászi domonkosok kőházáról akkor értesülünk, amikor azt a kolostor és a templom helyreállítási költségeinek fedezése érdekében Makrai Péter perjel és vikárius éppen eladta. Az 1546 júliusában kelt oklevélből viszonylag sokat megtudunk a házról: az Árok utcában⁴³⁴ állt, északi szomszédjai néhai Pelbarth Albert fiai, déli szomszédja Warga Máté voltak. A ház két harmada illette csak a szerzeteseket, és egykor Tölgyes Bertalan hagyta rájuk halálos ágyán, minden tartozékával együtt. A ház vásárlója Oroszi Demeter, vételára pedig 60 arany volt, amit a vevő teljes egészében ki is fizetett.⁴³⁵

1553-ban hallunk először a dési ágostonrendi kolostor dési kőházáról, igaz ekkor ugyan napon három, egymásnak némileg ellentmondó oklevél is keletkezett róla. A ház a kolostor közelében volt, hozzá sütőház és udvar is tartozott, és ekkor a kolostor több más ingatlanával együtt (szőlő, szántó, kaszáló) Kolozsvári Ferenc fráter, a rend tordai és dési kolostorának vikáriusa eladta szentmártoni Nagy Mihálynak. Az első oklevél szerint 200 forint a birtokok ára,⁴³⁶ a második szerint a birtokok árából 70 forinttal még tartozott a vevő, amire 1554. június 3-ig vállalt kötelezettséget,⁴³⁷ a harmadik szerint viszont Nagy Mihály 225 forintért vásárolta meg a birtokokat. Az indoklás mindhárom esetben a zűrzavaros időkre való általános utalás mellett két konkrétumot is tartalmaz: a pénzre a malom esedékes megjavíttatására, valamint a szőlő és a szántók műveltetésére volt szükségük (*presertim ad edificationem molendini et culturam vinee ac terrarum arabilium*).⁴³⁸ Az első nyilván fontos bevételi forrás, a másik kettő talán inkább az önellátás alapja volt.

A XV. század eleji adatok között több városi házakhoz kötődő járadékokról szól. 1405-ben, amikor Fridel Fagner pozsonyi polgár és felesége a városi tanács előtt elismerik a kölni Cristan Greffrat felé 1772 aranyforint tartozásukat, a kölcsön fejében a Szent Mihály kapunál álló házukat kötik le, amelyet évi 60 bécsi dénár járadék terhelt. Az

⁴³⁴ Az utcát 1523-tól többször is említik, s még a XVIII. század végén is így nevezték. Ma Sevcsenko utcának hívják. DOBOS 2010 103–111.

⁴³⁵ 1546. VII. 9.: MOL Protocollum VIII 61b I. – ETE IV. n. 473.

⁴³⁶ 1553. III. 29.: *KmJkv* n. 5187. Alatta megjegyzés: *Hec forma inscripta est in alio loco, vide infra in anno 1554.* Ez alapján talán ezt tekintették a valódi szerződésnek.

⁴³⁷ 1553. III. 29.: *KmJkv* n. 5188.

⁴³⁸ 1553. III. 29.: *KmJkv* n. 5190.

összeg a helyi ferenceseket illette.⁴³⁹ 1413-ban a besztercei domonkos kolostor járadékai között tűnik fel 1 forint (32 garassal számolva), amely András szűcs háza után járt a szerzeteseknek. A ház egyébként egykor Lőrinc rablóé volt.⁴⁴⁰ 1421-ben ismét Pozsonyból van adatunk. Ekkor Ulrik ferences gvárdián a tanács előtt kijelentette, hogy *Clara dye vnuerichtin* a 10 fontsillinggel terhelt házát, amely után a kamatot évente fizette, 8 fonttal megváltotta, és a továbbiakban a kamatfizetésről kiállított oklevél hatályát veszti.⁴⁴¹ Ugyancsak járadékjoga volt a zágrábi domonkos kolostornak 1435-ben egy fél zágrábi házon, amely évente fél aranyforintot jövedelmezett.⁴⁴² Magát a házat ebben az évben 20 aranyforintért vette meg Benedek városi esküdt (aki maga is résztulajdonosa volt már korábban is a háznak), vagyis a járadék ekkor az ingatlan értékének 5%-át tette ki, ami megfelel a tőke után fizetendő kamatnak. 1432-ben a pozsonyi ferences kolostor gvárdiánja, Gergely elismerte, hogy Philipp Kersauff pozsonyi polgár 10 aranyforintnyi adóságát, – amelyért a városháza mögött, a városi mészárszékeknél álló ház egyik fele volt zálogként lekötve – a városi tanács kifizette.⁴⁴³ 1445-ben a soproni ferences kolostor zálogként bírt egy soproni házat, amelyet Peresztegi Antal polgár és neje kötött le nekik 10 font bécsi dénár kölcsön fejében.⁴⁴⁴ A három alacsonyabb összeget jövedelmező házat feltehetően örökjáradék terhelte, és inkább lélekváltság adomány állhatott a háttérükben, bár erre vonatkozó forrás eddig nem került elő. A többi ház esetében azonban maga az oklevél is elárulja, hogy zálogkölcsönök biztosítékaiként kerültek a szerzetesek kezére.

A soproni ferences kolostor számadáskönyvének tételei között többször is felbukkan házbér, s az adatok alapján a kolostornak legalább két házból volt jövedelme a városban, évente 2, illetve 2,5 (összesen 4,5) font.⁴⁴⁵ Az adatokból nem mindig teljesen egyértelmű, de valószínűbb, hogy inkább járadékról, semmint bérbe adott, illetve járadékkal terhelt lakóingatlanokról van szó: a számadáskönyv a befolyt összegeket egyszerűen *zins-*

⁴³⁹ 1405. IV. 1.: ZsO II/1 n. 3766.

⁴⁴⁰ 1413. VI. 10.: UB III n. 1715.

⁴⁴¹ 1421.IV. 17.: MOL DF 286772.

⁴⁴² TKALČIĆ IX 280.

⁴⁴³ 1432.VI 2.: MOL DL 43917.

⁴⁴⁴ 1445. I. 15.: Sopron v. lt. DL 1126 – HÁZI I/3 n. 99. Az oklevél hátlapján közel egykorú feljegyzés van: *littera de domo Pangracij; occupat der Lang Andre, quam nunc inhabitat Barbatus Laurencius pintter.*

⁴⁴⁵ HÁZI II/5 n. 26 (367–368).

nek vagy *hawszins*-nek nevezi. Az egyik esetben ráadásul mintha mégis összekeveredne a kolostor és a templom könyvelése. 1522-ben ugyanis Veit Schneider vállalta, hogy a Schiml Schustertől vásárolt házat terhelő 10 font burgrecht után 1 fontot a ferences templom Háromkirályok oltárának alapítványa számára fizet (az oltárt nem sokkal korábban alapította Jakob Siebenbürger, akit egyébként a burgrecht illetett).⁴⁴⁶ Paul Moritz számadáskönyvében az 1524. és 1525. évre fel is tűnik a kamat (2 font egyben kifizetve 1525-ben) – mint a kolostor bevétele!⁴⁴⁷ A jelenség oka egyelőre nem világos, így magyarázatával is adósak maradunk.

A domonkos rend XVI. századi forrásaiból eltűnnek az ilyen jellegű adatok. Egyetlen hasonlót ismerünk csak jó néhány évtizeddel későbből, de a maga nemében az is szokatlan. 1514-ben a budai domonkos kolostor egy budai polgár, Szabó Benedek végrendelete alapján – aki a kolostor templomába kívánt temetkezni – ugyancsak nem magát a házat, hanem a házhoz kötődő, 25 évre szóló, évente 12 forintot jövedelmező járadékot kapott (összesen tehát 300 forintot), ha pedig ezt elmulasztanák, akkor a ház szálljon a szerzetesekre. A 25 év leteltével viszont a fizetési kötelezettség megszűnik. Ez a határozott idejű járadék önmagában is kuriózum. Bár házakhoz kapcsolódó jövedelmei más kolostoroknak is voltak Budán, ilyen típusú nincs több a fennmaradt anyagban.⁴⁴⁸ Az adat – éppen határozott időre szóló jellege miatt – egyedülálló az általam ismert magyarországi adományok között is, párhuzamaként legfeljebb az említhető, amikor a beszercei domonkosok, ugyancsak a XVI. században, tíz évre kaptak birtokba egy halastavat a várostól.

Összességében az adatokból némileg sajátos kép rajzolódik ki. Először is az érintett kolostorok két kivétellel a domonkos, illetve a ferences rendhez tartoznak. A két kivétel a budai karmelita kolostor, amely a XV. század legvégén jutott egy külvárosi ház birtokába, és a dési ágostonrendi kolostor, amelynek valószínűleg már régebb óta volt háza a városban, de erről csak annak eladása kapcsán, a XVI. század közepén értesülünk. Érdekes, hogy ebben a körben alig jelennek meg az ágostonrendi remeték, akik más ingatlantípusok birtoklásában éppen a legkorábbi adatokkal szolgáltak. Az is feltűnhet, hogy földrajzilag meglehetősen jól szóródnak a helyszínek, ami más birtoktípusoknál általában

⁴⁴⁶ 1522. III. 12. vagy 19.: *Gedenkbuch* 2006 n. 319 (168–169).

⁴⁴⁷ HÁZI II/5 n. 26 (369).

⁴⁴⁸ VÉGH II n. 574. A hagyaték része volt 100 forint tőke is (ld. a pénzadományoknál).

nem mondható el. Igaz viszont, hogy az adatok tekintélyes hányada, és éppen a XIV. századiak, lényegében egyetlen városból, Zágrárból származnak. Ebben az időszakban Zágráb mellett csupán a soproni ferences kolostor tűnik fel egyetlen adattal, egy házikó (*domuncula*) bérbe adása kapcsán. Ez persze a jó forrásadottságoknak tudható be, ám feltűnő, hogy a város nem kevésbé jó kései forrásaiból szinte teljesen eltűnnek a városi házakra vonatkozó utalások.

1375 és 1553 között összesen két telekről és 24 házról, illetve házhoz kötődő jövedelemről van adatunk. Az adatok több mint fele (15) a XIV. századból, illetve a XV. század első feléből származik. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a kései adatok között több „furcsa” is akad – a vitatott fél pesti ház, a 25 évre szóló járadék Budán, a kolozsvári obszervánsokra hagyott épület –, továbbá, hogy a Fabri-féle segesvári jegyzék tanúsága szerint a késő középkorban a domonkosok több olyan házat is kaptak, amelyet nem tartottak meg, akkor felmerülhet a gyanú, hogy a XV. század közepe után a magyarországi városokban már valamilyen formában korlátozhatták a kolostorok háztulajdonlását. Bár a holtkézi birtokot kifejezetten tiltó törvény csak 1498-ban született,⁴⁴⁹ de városi szabályozásra már korábban is volt lehetőség.⁴⁵⁰

Nem mond ennek ellent az sem, hogy más szerzetesi intézményeknek voltak városi házaik, sőt ilyen ingatlanszerzésre még a késő középkorból is ismerünk példát.⁴⁵¹ A többi rend esetében ugyanis a városi ingatlan nem csupán jövedelemforrás, hanem szálláslehetőség is volt, hiszen az érintett apátságok, vagy pálos kolostorok nem a városokban, olykor nem is azok közelében létesültek. Így, ha Budán vagy valamelyik városban volt ügyük, szükségük lehetett megfelelő szálláshelyre. A városi házak ezen funkciójára a

⁴⁴⁹ 1498. évi 55. törvénycikk. Cf. *DRMH* IV 1498:55.

⁴⁵⁰ A kérdés már a budai pálos háztulajdonok kapcsán is felvethető lett volna, hiszen azok többsége éppen a XV. század közepe táján tűnik el a forrásokból, és bár vannak késő középkori háztulajdonok is, azok száma lényegesen kisebb, viszont több a házhoz kapcsolódó járadék. Hasonló városi szabályozásra már a XIV. századból is van példa. Köln az 1340-es években már igyekezett rászorítani a városban lévő koldulórendi kolostorokat ingatlanaik, elsősorban házaik eladására. Miután a domonkosokkal nem sikerült egyezsége jutniuk, mivel a szerzetesek ragaszkodtak házaikhoz, a városi tanács 1347-ben radikális lépésre szánta el magát: a domonkosokat kiutasította Kölnből, vagyonukat pedig lefoglalta. A domonkosok csak négy évvel később térhettek vissza kolostorukba. (cf. *LÖHR* I 123–126).

⁴⁵¹ Ld. a szentkereszti és a szentléleki pálos kolostor közös házvásárlását. *ROMHÁNYI* 2010a 45.

pálosok székesfehérvári háza kapcsán konkrétan utalnak is.⁴⁵² Koldulórendek esetében ez a funkció lényegében elesik, jövedelemforrásként való birtoklásukat pedig – a jelek szerint – a városok nemigen tűrték el, s talán maguk a rendi előljárók is rosszallták. Nem kizárt, hogy a végrendeleti hagyatékként, vagy lélekváltság-adományként kapott házakat a kolostorok csak a megfelelő vevő megtalálásáig tartották meg, és egyáltalán nem is törekedtek tartós birtoklásra.

Ha mégis találunk tartósan birtokolt városi házat egy-egy kolostor kezén, akkor annak feltehetően a szerzetesek ellátásában volt szerepe. Nem lehet véletlen, hogy az 1455-ben a segesvári domonkosoknak adott ház a kolostor közelében volt, és udvar is tartozott hozzá. A dési kolostor 1553-ban eladott kőházához sütőház is tartozott (igaz, az eladáskor már romos volt). Volt sütőháza a kolozsvári domonkos kolostornak is, amelyet 1557-ben Izabella királyné a városi ispotályoknak adott.⁴⁵³ Sőt, a besztercei kolostor 1413-as jegyzékében szereplő, házhoz kapcsolt járadék helyett is egy sütőházat találunk az 1454-es jegyzékben. Ezek az ingatlanok tehát nem jövedelemforrások lehettek, hanem a kolostorok hiányzó gazdasági udvarát pótolhatták, a szerzetesek ellátásához szükséges, a kolostoron belül valamiért el nem helyezhető épületrészeknek adtak helyet, illetve tartozékaik majorként működhettek.

⁴⁵² ROMHÁNYI 2010a 49–50.

⁴⁵³ JAKAB 2012 n. 246.

dc_702_13

A koldulórendi kolostorok városi házai, telkei

	Város	Rend	Első említés	típus	Megjegyzés
1.	Buda	OCarm	1494	ház	adomány
2.	Dés	OESA	1553	ház	eladták, sütőháza is volt
3.	Eger	OFM	1307	telek	1326: eladták 10 budai M-ért
4.	Sopron	OFM	1375	ház	bérbe adták
5.	Zágráb	OFM	1387	ház fele	mészárosokkal közös
6.	Pozsony	OFM	1421	ház, jelzálog	10 font kamata (1 font), megváltva 8 fonton
7.	Zágráb	OFM	1427	ház, kicsi	eladták 1 forintért
8.	Pozsony	OFM	1432	ház, jelzálog	10 forint kölcsön
9.	Buda	OFM	1442	ház	bérlőit említik
10.	Sopron	OFM	1445	ház, jelzálog	10 font kölcsön
11.	Sopron	OFM	1519	ház	2 font bér
12.	Sopron	OFM	1519	ház	2,5 font bér
13.	Kolozsvár	OFM obs.	1531	ház	eladták?
14.	Zágráb	OP	1384	telek	eladták
15.	Zágráb	OP	1384	ház	eladták
16.	Zágráb	OP	1390	ház	
17.	Zágráb	OP	1390-1400	ház	perelték
18.	Zágráb	OP	1390-1400	ház	perelték
19.	Beszterce	OP	1413	ház járadéka	1 forint (32 garasos)
20.	Zágráb	OP	1435	ház fele, járadék	1/2 forint jövedelem
21.	Segesvár	OP	1455	ház, udvar	királyi adomány
22.	Segesvár	OP	1503	ház	eladták?
23.	Segesvár	OP	1503	ház	eladták?
24.	Pest	OP	1512	ház fele	vitatták
25.	Buda	OP	1514	ház járadéka	25 évre évi 12 forint
26.	Beregszást	OP	1546	ház	eladták

Egyéb ingatlanok

1361-ben Jakab fia János pozsonyi polgár egyik majorján kívül egy fürdőt is a ferences kolostorra hagyott a Szent János-kápolna építkezésének támogatására. Az ingatlanokat a szerzetesek nem tartották meg, hanem a rokonok eladták 150 forintért a pozsonyi bírónak, így végül a pénz folyt be az építkezésre.⁴⁵⁴

A XV. század végén, valószínűleg 1493-tól a soproni ferenceseknek is volt fürdője, amelyet egy időben többek között egy György nevű borbély bérelt. Christof Gräzer számadáskönyvében a bevételek között többször is szerepel a fürdő bére: kétszer 12 schillinggel (vagyis 360 bécsi dénárral), többször 1 fonttal (vagyis 240 bécsi dénárral). Az *Unteres Bad*-nak vagy *niderer padstuben*-nek nevezett fürdőt 1523–1526 között a szerzetesek végül eladták Caspar Nesslingernek.⁴⁵⁵ Nem tudjuk, hogy a ferencesek eleve időlegesnek tekintették-e a fürdő birtoklását, vagy a körülmények megváltozása készítette őket eladására. Mégis mind a pozsonyi, mind a soproni adat arra utal, hogy az ingatlantulajdon a ferencesek felfogása szerint a szó szoros értelmében a *temporalia*, vagyis az időleges dolgok kategóriájába tartozott, amelytől alkalmas időben, megfelelő feltételek mellett megváltak.

1418-ban alig egy hónap különbséggel két oklevél is keletkezett az akkor már néhai Harkai Péter soproni mészárszéke miatt, amelyre a városban élő ferencesek igényt tartottak.⁴⁵⁶ Az özvegy természetesen tiltakozott a foglalás ellen, és kétségbe vonta annak jogosságát. Az ügy hátterében minden bizonnyal kölcsönügylet állt, de hogy pontosan mi volt a tartalma, arról nincs tudomásunk. Harkai különben a keszthelyi kolostortól is vett fel korábban kölcsönt (ld. a pénzügyleteknél), azt azonban rendezte, így a mészárszék esete ahhoz az ügghöz nem kapcsolható.

⁴⁵⁴ Pozsony v. lt.: Sign. Lad. 23. nr. 35. Idézi: KARÁCSONYI I 230–231.

⁴⁵⁵ KINCSES 1997 24.

⁴⁵⁶ 1418. III. 13.: MOL DF 204749 – HÁZI II/6. 52 (ZsO VI n. 1634); 1418. IV. 6.: MOL DF 204790 – HÁZI II/6. 54 (ZsO VI n. 1727).

A besztercei domonkos kolostor 1454-es jegyzékében első helyen említik a sütőházat, mint amelyet végrendeleti hagyatékként örököltek a szerzetesek.⁴⁵⁷ 1553-ban értesülünk arról, hogy a dési ágostonrendi kolostornak a városban álló udvarházához sütőház is tartozott,⁴⁵⁸ egy 1557-es adat pedig az akkor már egykori kolozsvári domonkos kolostor sütőházát említi.⁴⁵⁹

A szepesváraljai ispotály, amelyet 1399-ben kaptak meg az ágostonrendi remeték, nem mint jövedelemforrás szerepel. Az épületet éppen azért adták át a szerzeteseknek, mert elhagyottan állt.⁴⁶⁰

A fenti adatokból látható, hogy a városi házakhoz hasonlóan egyéb ingatlanokat sem igen birtokoltak a koldulórendi kolostorok. Ezek közül némelyek, mint pl. a sütőházak, tartósan birtokukban voltak, és legalább részben a szerzetesek ellátását szolgálták, ám-bár lehetett jövedelemszerző szerepük is. A fürdők, illetve a soproni mészárszék egyértelműen ideiglenes birtoknak tekinthetők, még ha az előbbieik közül a soproni hosszabb ideig gyarapította is a kolostor bevételét.

⁴⁵⁷ 1454. V. 29.: UB V n. 2914. *De quarum quidem haereditatum numero primum est **pistorium** retro domum acialem Petri Knechtli ex obliquo ecclesiae crucis praevisae versus dextram ad plagam occidentalem penes rippam situatum.*

⁴⁵⁸ 1553. III. 29.: *KmJkv* n. 5190.

⁴⁵⁹ 1557. IV. 3.: JAKAB 2012 n. 246.

⁴⁶⁰ 1399. V. 23.: *ZsO* I n. 3871. A vizsgálat eredménye: 1400. II. 4.: *ZsO* II/1 n. 52.

PÉNZBENI JÖVEDELMEK ÉS JÁRADÉKOK

Só-jövedelmek

A középkorban nem számít kivételesnek, hogy az egyházi intézményeknek sójövédelmet juttattak. Különbféle apátságok már a XI–XII. században rendelkeztek sókereskedelmi jogokkal, az 1233-as beregi egyezmény pedig egészen részletesen szabályozta az egyházi intézmények számára átadandó só mennyiségét. A XIV. században I. Lajos király ugyancsak sóban juttatott támogatást a pálos rendnek az évenként Pütkösdkor tartott káptalan költségeire, s az adományt a későbbi uralkodók nemcsak megerősítették, hanem ki is egészítették.

A koldulórendek esetében ilyen rendszeres, a magyarországi rendtartományok egészét illető juttatásról nem hallunk, de a jövedelemnek ez a formája mégsem volt teljesen ismeretlen. Az első, bizonytalan hitelességű adat Károly Róbert 1310-ben kelt oklevele, amelyben a dési ágostonrendi kolostor számára minden Désaknáról érkező sószállító szekérről két kocka só kiadását rendeli, és a szerzeteseknek biztosítja a jogot, hogy az ebből vagy más alamizsnából származó sóval szabadon kereskedhessenek. Az adományt 1315-ben vagy 1325-ben a király megerősítette.⁴⁶¹ A kolostornak azonban nem ez volt az egyetlen sójövédelve. Valamikor a XV. század közepén Hunyadi János rendelt a kolostor orgonistája számára évi 50 kósót és 9 rőf posztót, valamint magának a kolostornak 50 aranyforintot. Mátyás király mindkét adományát megerősítette: az első 1462-ben, a másodikat 1466-ban.⁴⁶² Ezeknek a későbbi sorsáról semmit sem tudunk, de Mátyás az

⁴⁶¹ 1310. XII. 8.: *CD Trans.* II n. 176. *...singuli currus ex Deesakna sales in Deesvar deferentes in eadem villa Deesvar ipsis fratribus ecclesiae beatae virginis solvere sive dare teneantur duos sales et ubicumque dicti fratres ipsos sales sibi taliter provenientes et etiam alios sales ipsorum, quos ad opus ecclesiae memoratae vel ad commodum et sustentationem suam in praedictis nostris villis acquirere poterunt per subventionem fidelium et elemosynarum largitionem, vendere aut quocumque voluerint libere possint, tam ibidem in Deesakna vel in Deesvar, quam in Zatmar, aut alias quandocumque ipsorum placuerit voluntati, absque tributi solutione aliquali. Megerősítése 1315/1325. VII. 23.: UB I n. 396.*

⁴⁶² KÁDÁR 1900 149.

1470-es évek végén kezdeményezett rendi reformjainak idején a dési ágostonrendiek ügyét is elővette. Az uralkodó 1482-ben arról intézkedett, hogy mivel az épületek rossz állapotban voltak, és alig volt bennük szerzetes, a dési kamarából évi 200 forint támogatást utaljanak ki a kolostornak azzal a feltétellel, hogy legalább 12 szerzetes lakjék benne. 1516-ban II. Lajos ezt az adományt további 50 forint értékű sóval toldotta meg, kifejezetten a szerzetesek élelmezésének fedezetéül. Az immár összesen 250 forint értékű sójövendelmet 1534-ben Szapolyai János is megerősítette.⁴⁶³ Minthogy a kolostornak a középkor végén viszonylag bőven voltak birtokai, nem kizárt, hogy az összeg ebben az időben már nemcsak a désieket illette, hanem a három erdélyi ágostonrendi kolostort közösen (hasonló helyzet vélelmezhető a kolozsvári obszerváns ferences kolostor esetében is, ld. lejjebb).

1340-ben arról értesülünk, hogy Gervasius fia Péter pápai nuncius és tizedszedő 269 aranyforintért eladta azt a sót, amit Lengres-i Jakab néhai pápai tizedszedő a budai ágostonos remeték házában hagyott.⁴⁶⁴ Az adat ugyan nem a szerzetesek sójáról szól, mégis figyelemre méltó. Egyrészt az eladási árból ítélve tetemes mennyiségről lehetett szó, aminek raktározása is helyigényes lehetett, s a kolostornak ezek szerint volt megfelelő méretű, sóraktározásra alkalmas épülete. Nem állítom, hogy mindig sóraktárként használták, de azt sem tartom valószínűnek, hogy ez lett volna az egyetlen ilyen alkalom. Másrészt a szerzeteseknek illett valamit fizetni a raktározásért, vagyis némi jövedelmük minden bizonnyal keletkezett az ügy kapcsán, bár ennek nagyságát nem tudjuk megbecsülni.

Jó néhány évtizeddel az első dési adat után, 1420-ban Kanizsai István volt ajtónállómester, Sopron vármegye főispánja és fia, László lélekváltság-adományként a család által alapított kismartoni ferences kolostornak különféle birtokokat és jövedelmeket adott, köztük egyik, meg nem határozott váruk vámjából 60 kocka sót. A só értékét nehéz megállapítani, mert nem tudjuk, hogy magyarországi vagy ausztriai eredetű volt-e. Amennyiben magyarországi sóval számolunk, akkor Zsigmond 1397. évi szabályozása szerint a soproni sókamara területén 100 kocka sót 500 dénárért kellett árulni,⁴⁶⁵ vagyis a 60

⁴⁶³ KÁDÁR 1900 149.

⁴⁶⁴ 1340. I. 16.: *Anjou Okl.* XXIV. n. 38.

⁴⁶⁵ WENZEL 1880 438.

kocka só értéke ebben az esetben 300 dénár volt (ausztriai só esetén nyilván alacsonyabb árral kell számolni). Ez persze nem jelenti azt, hogy a ferencesek eladták véna a kapott sót, hiszen azt maguk is felhasználhatták. Mindenesetre megvenniük biztosan nem kellett, az adomány értéke pedig az alamizna szokásos értéke körül van.

A XV. század második felében Mátyás király a lövői ágostonrendi kolostornak az újjáépítéshez adományozott valamikor sót, amelynek szállításához védlevelet is kiállíttatott,⁴⁶⁶ 1481-ben pedig ugyanő a pesti domonkos kolostornak juttatott hetente két forint értékű sót.⁴⁶⁷ Bár az oklevél nem mondja, de nyilván *sales curruales*-ről, vagyis szekérsórol van szó, amelynek súlya kockánként ~9,52 kg. Ez a hetenkénti alamizna ugyan némileg eltér a szokásos adományoktól, összességében azonban a korabeli magasabb összegű járadékokhoz mérhető, hiszen a pesti kolostornak éves szinten több mint 100 forint értékű sót utaltak ki.

Magasabb összegű és többé-kevésbé rendszeres sójövedelemhez jutottak a kolozsvári domonkosok 1455-ben, amikor Hunyadi János⁴⁶⁸ évi 50 forint értékű sót utalt ki a kolostor és a templom építésére, amelyet a széki kamarából vehettek fel.⁴⁶⁹ Az adományt később Mátyás, II. Ulászló és II. Lajos is megújította, amiből az építkezés elhúzódására szokás következtetni. Megfontolandó azonban, hogy nem egyszerűen csak a jogcím automatikus megismétléséről van-e szó, s a kiutalt só valójában már éves járadékká alakult a középkor végére. Nem kizárt, hogy voltaképpen már Hunyadi Jánosnak is ez volt a szándéka, legalábbis egy alkalmi, az építkezéshez kötött adományhoz képest kissé különös az oklevél záradéka: *...amodo imposterum prefato claustro in civitate Colosvar in nomine beate Virginis Marie et S. Antonii confessoris fundato sonsequenterque fratribus in eodem commorantibus in singulis festivitibus beati Georgii martyris annuatim sales ad valorem quinquaginta florenorum auri in camera Zeek perpetuis temporibus reddere et persolvere debeatis et teneamini*. Ezt a feltételezést erősítheti V. László 1456-ban kelt oklevele is, amelyben a brassói domonkos

⁴⁶⁶ KOVACHICH 1799 n. 50 (183). Az oklevél keltezését sajnos ezúttal törölték.

⁴⁶⁷ KOVACHICH 1799 n. 454.

⁴⁶⁸ Hunyadi János és a domonkos rendi obszervancia kapcsolatáról ld. LUPESCU MAKÓ 2009; LUPESCU MAKÓ 2012.

⁴⁶⁹ JAKAB 2012 n. 114.

kolostor számára évente 50 aranyforintot rendelt a vízaknai kamarából, amelyet Keresztelő Szent János napja körül kellett a szerzeteseknek kiutalni: *...praefatis fratribus in claustro iam dicto degentibus... praefatos quinquaginta florenos auri cum salibus circa praedictum festum beati Johannis baptistae nostrae maiestatis ad rationem dare... debeat.*⁴⁷⁰

A fentebb említett sójövendelmekhez képest nagyságrendekkel nagyobb az az adomány, amelyet eredetileg Mátyás adott az épülő kolozsvári ferences kolostornak. 1490 januárjában a király Visegrádról utasította Tarcsai Márton erdélyi sókamaraispánt, hogy az építkezést a király költségére támogassa, és a munkákért – legalábbis a mészégetésért – sóval fizessen (*provideas etiam de fractoribus lapidum ad nostras similiter expensas, pro coctione autem cementi solvas cum salibus, pro sectura [vectura?] etiam lapidum et cementi usque ad locum fabricae solvas de nostris pecuniis et ad nostram rationem*).⁴⁷¹ Ebben az oklevélben még nincs szó konkrét összegről, azt csak egy négy évvel később II. Ulászló által kiadott oklevélből ismerjük meg. 1494 augusztusában ugyanis az éppen Erdélyben, Nagyszebenben tartózkodó király utasította Istvánfi István és Kápolnai Miklós kamaraispánokat, hogy a tordai sóaknából háromszáz aranyforint értékű sót adjanak a kolozsvári ferences kolostor épületének befejezésére.⁴⁷² Az összeg önmagában nem keltené fel figyelmünket, ha nem volnának adataink arra nézvést, hogy az egyes szerzetesközösségek éppen ekkora összeget kaptak támogatásként. Amint fentebb már említettük, a pálosok ugyancsak 300 aranyforint értékű sót kaptak évente a káptalan költségeire, és II. Lajos 1525-ös számadáskönyvének tanúsága szerint a király pontosan ennyivel támogatta a konventuális ferencesek éves káptalanjának megtartását is – igaz, készpénzben és nem sóban kifizetve. Persze, lehetne mindez véletlen egybeesés is, csakhogy az adomány az építkezés befejezése után járandósággá változott. Ezt igazolja II. Lajos 1520-ban kelt oklevele, amelyben Battyáni György kamaraispánt utasította, hogy a kolozsvári ferenceseknek a nekik járó 300 forint értékű sót adja ki, amikor érte tudnak menni.⁴⁷³ Ez a járandóság pedig még évtizedek múlva is fontos bevétele volt a kolostor-

⁴⁷⁰ 1456. V. 1.: UB V n. 3016.

⁴⁷¹ 1490. I. 18.: Kolozsvár v. lt. fasc. D. n. 3. – JAKAB 2012 n. 180.

⁴⁷² 1494. VIII. 24.: JAKAB 2012 n. 188.

⁴⁷³ 1520. III. 30.: JAKAB 2012 n. 219.

nak, 1550 körül ugyanis a ferencesek a kolozsmonostori konventtel – Mátyásnak a kolostor kolozsvári telkére vonatkozó oklevelével együtt – mindhárom említett oklevelet átíraták.⁴⁷⁴

Felmerül persze a kérdés, hogy az évi 300 forint egyedül a kolozsvári kolostort illette-e. Kézzelfogható adatunk sajnos egyáltalán nincs erre vonatkozólag, de mind a rend központosított szervezete, mind az összeg nagysága sugallja azt a feltételezést, hogy talán inkább a rendtartományt, de legalábbis az erdélyi őrséget illette az összeg. A kolozsvári kolostor csupán jogot szerzett rá és mintegy „adminisztrálta” a járandóságot.

Összességében a sójövedelem láthatóan nem tartozott a koldulórendi kolostorok legfontosabb jövedelemforrásai közé, hiszen az összes kolostornak csupán 3,7 %-a tartozott az ily módon támogatott körbe, és a rendek magyarországi provinciái egyszer sem kaptak hasonló juttatást. Némely esetben azonban értéke nem elhanyagolható tételt képviselt. A XIV. és a XVI. század között mindössze hét kolostorról tudjuk, hogy kapott sójövédelmet (Dés – ágostonrendi, Kismarton – ferences, Kolozsvár – domonkos, Brassó – domonkos, Lövő – ágostonrendi, Pest – domonkos, Kolozsvár – ferences). A felsoroltakon kívül még a budai és a tordai ágostonrendi kolostorról derül ki, hogy kapcsolatba került a sókereskedelemmel, de csak mint sóraktár, s nem tudhatjuk, hogy ebből esetleg jutottak-e valamilyen jövedelemhez. A sójövedelemmel rendelkező hét kolostor közül négy Erdélyben volt, s feltűnő, hogy Kolozsvárott mindkét koldulórendi közösség részesült ilyen támogatásban. Arra is érdemes felfigyelni, hogy a domonkos kolostorok közül két egymást követő évben, 1455-ben és 1456-ban Erdély két legnagyobb kolostora kapott évi 50-50 forintot, mindkettő az ország legmagasabb rangú személyiségeitől (Hunyadi János volt kormányzótól és V. László királytól), ráadásul éppen abban az időszakban, amikor ezekben a kolostorokban bevezették a rendi obszervanciát. A két kolostor által kapott adomány összege együtt egyébként megegyezik azzal, amit a pálosok kaptak évente ugyancsak V. Lászlótól a szerzetesek ruházatára. Ahogy a kolozsvári obszerváns ferencesek esetében, az erdélyi domonkosoknál is felvethető, hogy esetleg több kolostor együttes támogatásával állunk szemben, amelynek adminisztrálása az erdélyi domonkos vikária két legnagyobb kolostorán keresztül történt. A pesti kolostor heti 2 forint értékű sójöv-

⁴⁷⁴ 1550k: ETE IV 434–435.

delme, – amelyet azonban feltehetően inkább pénzben utaltak ki –, éves szinten ugyan-
csak tekintélyes, 100 forint körüli összegre rúgott. Az adomány célja ezekben az esetek-
ben akár a domonkos reformmozgalom támogatása is lehetett. Ezzel szemben a kismar-
toni kolostor csekély jövedelemre tett szert ebben a formában. Itt valójában inkább
tényleges természetbeni adományról, a szerzetesek ellátásához való hozzájárulásról
lehetett szó. A lövői kolostor 100 forint értékű sójövedelméről sajnos nem tudjuk,
mennyi ideig járt a szerzeteseknek –, hogy tudniillik valóban csak az építkezés idejére
kapták, vagy esetleg átalakult járadékká.

A rendelkezésünkre álló néhány adatból természetesen csak igen óvatosan szabad
bármilyen következtetést levonni. Az azonban mindenképpen feltűnő, hogy miközben
sóból származó jövedelme már az Árpád-kor óta volt egyházi intézményeknek, a
koldulórendek ilyen jellegű dotálása csak a középkor végén fordult elő. Az sem lehet
véletlen, hogy jelentősebb összegekhez ily módon csak a XV. század közepétől jutottak
egyes kolostorok, s az első személy, akiről tudjuk, hogy rendszeres sójövedelmet
adományozott egy kolostornak, éppen Hunyadi János volt. Érdeemes az 1450-es évektől
juttatott összegeket is tágabb összefüggésben vizsgálni, erre azonban a későbbiekben
kívánok kitérni.

Egyéb rendszeres jövedelmek

A rendszeres jövedelmek között – akárcsak más kolostoroknál – a koldulórendiekénél is leginkább vámjövedelmek tűnnek fel. Amint azonban majd látni fogjuk, alig találunk köztük olyat, amelyet hosszútávon háborítatlanul birtokoltak volna.

A komáromi domonkosok már a XIV. században perbe keveredtek a bakonybéli apátsággal a dunai vám birtokjoga miatt.⁴⁷⁵ Az 1367 táján kezdődő ügy lényege látszólag egy félreértés: a domonkosok egy 1332-ben kelt oklevél szerint minden, a Vágon és a Dunán Esztergom vagy Buda felé halat szállító hajó után járó vámot kapták meg Komáromi Pál mestertől (az ő adományát Dancs mester és a király is megerősítette). A szerzetesek azonban a kikötői és a vásárvámra is igényt tartottak. A vizsgálatról 1373. május 26-án kiállított oklevél tanúsága szerint a komáromi vásártéren tartott meghallgatások alapján a kikötői és a vásárvám egyértelműen a bakonybéli apátságot illette, a domonkosok azonban fellebbeztek a királyhoz, bízva az ítélet megmásításában. Az ügy nem zárult le egyhamar, hiszen még a XV. században is pereskedtek egymással. A domonkosok számára, – ahogy egyébként a béli apát számára is – a jövedelem elég jelentős volt ahhoz, hogy vélt vagy valós jogait mindenképpen megpróbálják megvédeni. Magát a jövedelmet egyébként részben természetben, részben pénzben hajtották be (*partim cum piscibus, partim vero cum denariis potentialiter extorsisset et tributario ipsius scilicet abbatis dari prohibuisset, ipsumque tributum pro se occupare et eum de dominio eiusdem excludere niteretur* [ti. a domonkosok]). Az eredeti, 1373-ban megítélt jövedelem sem lehetett csekély, hiszen a hajókról a 12 dénárnál nagyobb értékű halakból kettőt, és ezenfelül a kisebbekből is kellett adni néhányat. Az adomány nem terjedt ki a szekéren szállított halakra, köztük a vizára, és a német halszállítók sózott halára.⁴⁷⁶ Eredetileg jórészt természetbeni adományról lehetett szó, amely a szerzetesek

⁴⁷⁵ 1367. I. 27.: Pannonhalmi főapátság lt. 1367 I 27 (az összes korábbi oklevél átiratával); 1373. II. 1.: Pannonhalmi főapátság lt. 1373 II 1; 1373. V. 26.: Pannonhalmi főapátság lt. 1373 V 26.

⁴⁷⁶ 1305.: Pannonhalmi főapátság lt. 1367 I 27. ...*omnium tributum piscium in toto super aqua Wagh et Danubii versus Strigonium vel Budam descendunt sive intra naves, sive iuxta eas in fiscellis seu instrumentis, quod proprie barcas vocarent, tam die fori, quam aliis diebus aut horis quocunque portarentur,*

élelmezéséhez járult hozzá. Később azonban már komoly pénzjövedelemet is jelenthetett a kolostor számára – különösen azután, hogy lefoglalták a maguk számára a komáromi kikötő és vásár vámját is.

A pozsonyi ferences kolostornak többféle rendszeres pénzjövedelme is volt, köztük több különféle vámkból. 1394-ben egy pozsonyi polgár örökösei a pozsonyi vízvárnál lévő rév jövedelmének 1/12 részéből rendelték évi 4 márka dénárt a kolostornak kifizetni,⁴⁷⁷ 1472-ben pedig Szentgyörgyi és Bazini László juttatott a ferenceseknek a bazini fürdő jövedelméből évi 4 márka bécsi dénárt (ezenkívül 15 véka lisztet és 26 csöbör bort is kaptak évente természetben).⁴⁷⁸ 1503-ban a pozsonyi szárazvám egynegyedét kapta járandóságként, s e jövedelemhez való jogát még Rudolf király is megerősítette 1578-ban.⁴⁷⁹ Karácsonyi szerint ezt a vámjövedelmet a ferencesek talán még IV. Lászlótól kaphatták az 1270-es években. Habár erre vonatkozóan semmilyen forrás nem áll a rendelkezésünkre, valószínűnek látszik, hogy legkésőbb a XIV. század végére megkapták, mivel azután már nemigen volt szokás ilyen jövedelmek adományozása. Emellett 1414-ben kapott vámjövedelmet a kolostor Gilig Wenig végrendelete értelmében, aki a városkapunál szedett vám ötöt illető 1/3-át rendelte erre a célra, ez a jövedelem azonban talán csak egyszeri bevétel volt.⁴⁸⁰

A garai domonkos kolostornak szintén volt vámjövedelme Garán, mégpedig a hetivásár vámja (*theloneum*) illette itt a szerzeteseket, nyilván a kegyúr Garai család adományaként, de hogy pontosan mikor, milyen körülmények között jutottak hozzá, arról nem maradt fenn forrás.⁴⁸¹ A verőcei ferences kolostor verőcei vámjáról (*telonium*)

a quibus singuli duodecim denarii a primis temporibus exigi et dari consuevissent pro tributo et singuli duo pisces et etiam de aliis piscibus, a quibus minus recipi deberet, dedisset, donasset et contulisset piis et sinceris affectionibus perpetuo tenendum et irrevocabiliter possidendum, preter usones aut pisces, qui ponerentur ad currum et in curru transferrentur et etiam preter pisciferos teutonicos, qui Temletesek appellarentur, pisces ementes et salsantes, quorum tributa pro ipso et pro usu ac sustentatione castris sui et suorum reservasset et pariter retinisset, sicut alia tributa sua altiora et maiora.

⁴⁷⁷ A ferencesrend pozsonyi lt. Lad. I. f. 9. nr. 1. Idézi: KARÁCSONYI I 232.

⁴⁷⁸ Pozsonyi káptalani lt. capsza 13. f. 2. nr. 16. Idézi: KARÁCSONYI I 232.

⁴⁷⁹ KARÁCSONYI I 229.

⁴⁸⁰ 1414. XII. 12.: *Protocollum* I n. 46.

⁴⁸¹ 1478. XI. 24.: MOL DL 18145. Magáról a birtokfelosztásról egyébként ld. KUBINYI 1986.

akkor értesülünk, amikor a rendi vezetés azt a kolostor egyéb birtokaival együtt eladja az alsólendvai Bánffyoknak.⁴⁸²

Ideiglenesen, a kolostor építkezéseire való hivatkozással, kapták meg öt évre a zágrábi domonkosok a Száva Királyrévnek nevezett átkelőjének jövedelmét 1462-ben Mátyás királytól.⁴⁸³ Az adomány – bár ritka – nem teljesen kivételes. Mátyás ugyanis hasonlóképpen meghatározott időre, az építkezések finanszírozására, biztosított sójövedelmet a lövői ágostonrendi kolostornak is (ld. a Só-jövedelmeknél).

Az 1476-ban alapított mesztegyői domonkos kolostor (az obszervánsoké) a helyi plébániatemplomot kapta meg jövedelmeivel együtt, és plébánosi teendőket a továbbiakban a kolostor egyik szerzetese látta el.⁴⁸⁴ Szintén plébániai jövedelmeket kaptak a segesvári domonkosok is, amikor Nicasius volkányi plébános végrendeletében plébániájának öt illető tizedeit a kolostorra hagyta,⁴⁸⁵ arról azonban nincs adat, hogy a volkányi plébániát a továbbiakban a segesvári domonkosok adminisztrálták volna.

Összességében persze igen kevés adattal kell beérnünk e tekintetben is. Vámokat a pozsonyi ferencesek és a garai domonkosok birtokoltak tartósan, a komáromi domonkosok akár per árán is megpróbálták megszerezni a kikötő és a vásár vámját, a zágrábi domonkosok pedig csupán öt évig élvezhették a zágrábi Király-réve jövedelmét. Ugyancsak két domonkos kolostor kapott plébániai jövedelmeket is. Az adatok csekély száma mellett is feltűnő viszont, hogy a pozsonyi ferenceseket leszámítva csupa domonkos kolostort találunk a haszonélvezők között.

⁴⁸² 1518. VIII. 17.: MOL DF 274750.

⁴⁸³ 1462. V. 30.: TKALČIĆ III 225. A kolostor támogatására Mátyás három évvel később engedélyezte, hogy a zágrábi domonkosoknak bárki szabadon hagyhasson lélekváltság-adományt vagy végrendeleti hagyatékot. (1465. IV. 24.: TKALČIĆ III 242).

⁴⁸⁴ HARSÁNYI 1938 86.

⁴⁸⁵ IPOLYI 1867 607–608.

Pénzügyletek

Nem mondhatni, hogy a koldulórendi szerzetesek kiterjedt pénzügyi tevékenységet folytattak volna, mégis fontos lehetett ez egyes kolostorok életében. A különféle címeken kapott pénzt ugyanis a szerzetesek nem mindig költötték el valamilyen aktuális célra (pl. építkezésre), hanem tőkeként kihelyezve, időlegesen vagy tartósan, a kamatokat fordították saját céljaikra. Az ilyen pénzügyletekben néha a szerzetesek maguk, de többnyire mégis inkább a kolostorok vitricusai jártak el.

A legkorábbi ilyen kölcsönügylet, amelyről forrásunk van, a keszthelyi ferences kolostor és Harkai Péter soproni polgár és felesége között kötött. 1407 Pünkösd keddjén a házaspár 229 dénárfontot vett kölcsön a ferencesektől készpénzben, amiért összes ingó és ingatlan vagyonukat lekötötték zálogul.⁴⁸⁶ A visszafizetés azonban nem volt zökkenőmentes. 1410-ben ugyanis Pál fráter, a kolostor gvardiánja Rozgonyi Simon országbíró és asszonyfalvi Osl fia László előtt, Zala vármegye *generalis congregatio*-ján előadta, hogy Harkai Péterék a kölcsönből a megállapodás ellenére 107 dénárfontot még nem fizettek meg, ráadásul az egyik zálogba lekötött birtokot, nevezetesen a Sopron vármegyei Küllőt, egy másik kölcsönügyletben is lekötötték. Az országbíró az ügyben ítéletet akart hirdetni, de a felek kiegyeztek egymással. Péter és felesége kötelezte magát, hogy a következő év Szent Iván-napjáig (1411. június 24.) a fennmaradt összeget hiánytalanul kifizeti a kolostornak, ha pedig ezt mégsem tennék, akkor a kolostor minden további ítélet nélkül, az egyéb kötelezettségek figyelmen kívül hagyásával, megkapja a küllői birtokot. Ugyanakkor a ferencesek hozzájárultak, hogy az adósok a nevezett birtokot a törlesztés végett harmadik személynek eladhassák. Ennek végrehajtására az országbíró Sopron vármegye alispánját és szolgabíráit ki is jelölte.⁴⁸⁷ Úgy tűnik, Harkai István fia Péter üzleti ügye nem úgy alakultak, mint remélte. 1411 júliusában (egy hónappal az előbbi oklevélben vállalt határidő lejárta után) Zsigmond arra utasította a vasvári káptalant, hogy mivel Harkai Péter és felesége el akarják adni

⁴⁸⁶ 1407. V. 16.: *CD patr.* IV 262.

⁴⁸⁷ 1410. V. 28.: Sopron v. lt. Lad. VIII. et H. II. 34. Regesztáját közli HÁZI I/2 n. 30.

Küllő nevű birtokukat a keszthelyi ferenceseknek, Harkát és Egeredet pedig a soproniaknak, akiknél azok zálogban vannak, szólítsa fel a rokonokat és szomszédokat elővételi joguk gyakorlására.⁴⁸⁸ Az ügyintézés ekkoriban sem volt valami gyors, hiszen 1413. augusztus 17-én a vasvári káptalan átírta ezt az oklevelet, vagyis az még mindig aktuális volt. Azt sajnos nem tudjuk, ennek az ügynek mi lett a vége, de a ferencesekkel néhány év múlva még az özvegynek is volt gondja. 1418 márciusában ugyanis Erzsébet asszony azt panaszolta Sopron város tanácsának, hogy a ferencesek (ezúttal a helyi kolostor) igényt támasztottak a néhai férje által 32 éven át birtokolt mézárszékre, anélkül, hogy igényük jogosságát igazolni tudták volna. Majd áprilisban ismételten kérte a tanácsot, hogy védje meg a mézárszékre való jogát a ferencesekkel szemben.⁴⁸⁹ Az ügy folytatása – szokás szerint – ezúttal is homályban marad. Valószínűnek látszik azonban, hogy a ferencesek ezúttal is valamilyen kölcsönügylet zálogaként próbálták a mézárszékot elfoglalni. Küllőn egyébként a későbbiekben a soproni kolostor birtokolt, akárcsak Harkán, Egered viszont később már nem szerepel az érdekeltségek között.

1445-ben a soproni kolostor ismét kölcsön- és zálogügyben szerepel. Ekkor ugyanis Peresztegi Antal és felesége, Katalin vett kölcsön tőlük 10 font bécsi dénárt. A kikötött kamat 10% (évi egy font), a Sopronban szokásos három részletben. A kölcsön fejében a soproni Lebergasseban álló házukat kötötték le.⁴⁹⁰ A XVI. század elején 100 aranyforintja volt kihelyezve a kolostornak, amely után átszámítva 1350 bécsi dénár kamat (*zins*) bevételt könyvelt el Christof Gräzer, a kolostor gondnoka. A számadáskönyv tanúsága szerint a tőkét a város tekintélyes polgárainál, pl. éveken át Farkas Tamásnál kamatoztatták.⁴⁹¹ A kolostor mellett a templomnak is volt vagy voltak saját alapítványai. Ezek közül egyről 1508-ban értesülünk, amikor Jakob Siebenbürger gondnok elszámolt a városi tanács előtt a Cuntz Vischer által hagyott 30 forint tőkéről.⁴⁹² Az összeg későbbi sorsáról sajnos nincsenek adataink.

⁴⁸⁸ 1411. VII. 26.: Sopron v. lt. D 428 (MOL DF 202062) – HÁZI I/2 43.

⁴⁸⁹ 1418. III. 13.: Sopron v. lt. D 3450 (MOL DF 204749) – HÁZI II/6 52; 1418. IV. 6.: Sopron v. lt. D 3451 (MOL DF 204790) – HÁZI II/6 54.

⁴⁹⁰ 1445. I. 15.: Sopron v. lt. DL 1126. – HÁZI I/3 n. 299.

⁴⁹¹ HÁZI II/5 n. 18 (245–270).

⁴⁹² *Gedenkbuch*, n. 189 (113–114).

1454-ben a szécsényi ferences kolostor is kölcsönt nyújtott a Szécsényi családnak, amely egyébként a kegyura volt.⁴⁹³

Kölcsönt nyújtott a pozsonyi ferences kolostor is. 1421-ben a Pöll János által a kolostorra hagyott 100 fontsillinget Ulrik gvárdián visszakérte az összeget eladdig használó várostól, és egyben a városi tanácsot nyugtatta az azévi 10 font kamat (10 %) felől is. 1432-ben az akkori gvárdián, Gergely állított ki nyugtát arról, hogy a tanácstól megkapta a Philipp Kwersauff és felesége, Anna által a kolostortól kölcsön vett 10 aranyforintot, amelyért a Kwersauff házaspár a városháza mögött, a mészárszékeknél álló ház felét kötötte le zálogul. Bár a nyugtát ezúttal is a város kapta, valójában a tanács csak közvetítő szerepet játszott, a kolostor üzleti kapcsolatban Philipp Kwersauffal állt.⁴⁹⁴ 1473-ban Stephan Raneis végrendeletében említette, hogy házára 60 forint kölcsön volt betáblázva, amelyet a ferencesektől vett fel.⁴⁹⁵ Ezen adatok mellett egy 1436-ban tett, 40 forintos hagyatékról feltételezhető, hogy alapítványi tőkének szánta a végrendelező, Jost Laspot özvegye Anna. Uyanekkor összeget hagyott egyébként az asszony a győri ferences kolostorra is.⁴⁹⁶

Az egyik legnagyobb tétel a lábatlani domonkos kolostorhoz kötődik, amely alapításakor Lábatlani Gergelytől kihelyezhető tőkét kapott. 1492-ben a szerzetesek Kassa városával kötöttek szerződést 2000 aranyforint kölcsönzéséről, amely összeget a város évi 90 forintként, két egyenlő részletben, Szent Miklós napkor és Pünkösdkor kívánta kamatostól törleszteni,⁴⁹⁷ vagyis a kölcsönt összesen több mint húsz évre vették fel. Az első törlesztő részletről a nyugtát ki is állította Domonkos fia Lukács perjel az év december 8-án.⁴⁹⁸ Ezt követően 1506-ig bezárólag még további tizenhét nyugta maradt fenn Kassa város levél-

⁴⁹³ BELITZKY 1984 47. A sági konvent kiadványának fényképét közli: KÖNIG 1931 (oldalszám nélkül).

⁴⁹⁴ 1432. VI. 2.: MOL DL 43917.

⁴⁹⁵ 1473. V. 6.: *Protocollum* I n. 323.

⁴⁹⁶ 1436. I. 15.: *Protocollum* I n. 38.

⁴⁹⁷ 1492. VI. 9.: MOL DF 270734. A pálos kolostoroknál hasonló zálogügyletekre számos példát ismerünk (ld. ROMHÁNYI 2010a, kül. 126–129), de kölcsönszerződések más koldulórendi kolostorok esetében is előfordulnak. Talán ilyen kölcsön állhatott annak az 1391-ben kelt oklevélnek a hátterében, melyben Ispán Péter domonkos rendi szerzetes bizonyította, hogy Tokus Miklós fia Mihály özvegye, most Igaz János jobbagy felesége és fia, Mihály neki 100 forintnyi tartozásukat kifizették (MOL DL 87614), de lehetséges, hogy valamilyen magán, esetleg családi ügy áll az ügylet a hátterében.

⁴⁹⁸ 1492. XII. 8.: MOL DF 270733.

tárában,⁴⁹⁹ ami azt jelenti, hogy a törlesztés legalább 14-15 évig zökkenőmentes volt. Forrásaink alapján sajnos nem tudhatjuk, de az előzmények alapján valószínűsíthető, hogy végül az egész kölcsönt kiegyenlítette a város.

A visszakapott pénzt azután újra befektették, a jelek szerint azonban az ügylet korántsem volt olyan egyszerű, mint az előző esetben. Bajnai Both András, aki ekkor dalmát, horvát, szlavón bán volt, 1506-ban a domonkosoktól felvett 200 aranyforint kölcsönt, amelyért lekötötte Sárísáp birtokot,⁵⁰⁰ majd 1507-ben a rokonok nevében is felvett ugyancsak a lábatlani szerzetesektől 1000 forint kölcsönt *in auro puro*, amely összegért – ha a következő Pünkösdt követő harmadik vasárnapig nem tudna törleszteni – újra Sárísáp birtokot kellett lekötnie zálogul.⁵⁰¹ 1509-ben a lábatlani kolostor a kölcsön miatt igen kellemetlen helyzetben találta magát.⁵⁰² Ekkor ugyanis – mivel a bán nem fizetett – be akarták magukat vezetetni az Esztergom vármegyei Sárísáp birtokba. A nádor szeptemberben el is rendelte birtokba iktatásukat, ám egy hónappal később arról értesülünk, hogy amikor a szerzeteseket zálogjogon beiktatták Both András részébe, a nyulak-szigeti apácák официálisa ellentmondott.⁵⁰³ Ennek oka sajnos nem derül ki, de nem kizárt, hogy az apácáknak is zálogjoga volt az említett birtokra. Két évvel később a szerzetesek ismét konfliktusba kerültek Bajnai Both András miatt, mégpedig elég érdekes társaságban. 1511-ben ugyanis a Both-rokonság – beleértve magának Andrásnak a lányát is – nevében az egykori bán unokaöccse, Bajnai Both Ferenc négy nap különbséggel, két oklevélben eltiltotta Andrást Siklós vár, Lábatlan mezőváros és az ottani *castellum*, valamint Bajna birtok és az ottani nemesi kúria elidegenítésétől, Bakócz Tamás érseket, Perényi Imre

⁴⁹⁹ MOL DF 270745 (1493. XII. 6.), 270754 (1494. II. 13.), 270753 (1494. V. 19.), 270778 (1495. XII. 2.), 270773 (1495. VI. 8.), 270772 (1495. XII. 6.), 270746 (1496. V. 29.), 270783 (1496. XII. 6.), 270799 (1497. V. 15.), 270771 (1497. XII. 6.), 270811 (1498. XII. 3.), 271283 (1500. XII. 6. körül), 270838 (1501. VI. 3.), 270861 (1504. XII. 6.), 270890 (1505. V. 11.), 270832 (1506. V. 31.), 270881 (1506. XII. 6.).

⁵⁰⁰ 1506: MOL DL 75731. Bajnai Both András szlavón bán politikai szerepét tárgyalja PÁLOSFALVI 2009.

⁵⁰¹ 1507: MOL DL 75 740.

⁵⁰² Az egész történet tulajdonképpen Both András politikai bukásának mellékszála. 1507-ben ugyanis a király – feltehetően Perényi Imre nádor nyomására – leváltotta társával, Kamicsáci Horvát Márkkal együtt, és a nyakába akasztott hatalmaskodási perben fő- és jószágvesztésre ítélték. A politikai viharban Both András birtokai – főleg Siklós vára – is fontos szerepet játszottak, a domonkosok pedig ebben a zaklatott időszakban igyekeztek kölcsönadott pénzüket biztosítani. Vö. PÁLOSFLAVI 2009, kül. 257–258.

⁵⁰³ 1509: MOL DL 75753.

nádort, a győri káptalant és a lábatlani domonkos kolostort pedig ezek megszerzésétől.⁵⁰⁴ Nyilvánvaló, hogy a szerzetesek nem akartak Siklós urai lenni, és biztosan nem akarták magát Lábatlant és tartozékait sem megszerezni. Mindössze zálogkölcönt nyújtottak egy magyar főúrnak, aki azt – részben a magyar helyzet sajátossága miatt – nem tudta törleszteni, ezért arra kényszerültek, hogy a zálogként lekötött Sárísáp birtokot igyekezzenek megszerezni.

Már a reformáció vihara érződik Szapolyai János 1539. augusztus 17-én Budán kelt leveléből, amelyben a besztercei tanácsot inti, hogy ne háborgassa a domonkos szerzeteseket, és a tőlük néhány évvel korábban (*annis superioribus*) kölcsönvett 100 forintot fizesse vissza.⁵⁰⁵ Kölcsönügyletre még a XVI. század közepéről is van adatunk. 1552 augusztusában Ferdinánd király utasította a kamarát, hogy a segesdi kolostor szerzeteseinek, akik neki 5%-ra kölcsönöztek 1000 forintot, a kamatot évente Szent János napján (december 27.) fizesse ki.⁵⁰⁶ Kivételesen arra is akad példa, hogy a szerzetesek kényszerülnek kölcsönfelvételre, amint a kassai domonkosok esete mutatja, akik szőlőik művelésére vettek fel több alkalommal is kölcsönt a várostól a XVI. század elején (ld. a szőlőknél).

A rendelkezésünkre álló igen kevés adat szereplői kizárólag domonkosok és ferencesek. Ez talán összefügg azzal, hogy a XV–XVI. században pénzbevételeik is főként ezeknek a rendeknek, illetve az ő kolostoraiknak voltak. Az ügyletek egy része kifejezetten rövid távú, éven belüli kölcsön, más részük viszont hosszabb távra szóló tőkekihelyezés. Utóbbi csoportba tartozik a pozsonyi ferenceseknek Pozsony városával, a soproniaknak az egyik helyi polgárral és a lábatlani domonkosoknak Kassával kötött szerződése csakúgy, mint a segesdiek ügylete I. Ferdinánddal, bár utóbbi valószínűleg már más körülmények között kötött. A rövidebb visszafizetési határidővel kötött szerződésekről valamivel korábbi időtől kezdve vannak adatok, de ez az eltérés nem túl nagy, így lehet, hogy egyszerűen csak a források véletlenszerű fennmaradása az oka. A különbség inkább abban ragadható meg, hogy a hosszabb távú kölcsönöket inkább testületeknek, intézményeknek adtak (tulajdonképpen az uralkodó is ebbe a körbe sorolható), míg magánszemélyekkel jobbra rövidtávú szerződéseket kötöttek.

⁵⁰⁴ 1511: MOL DL 75759 és MOL DL 75760.

⁵⁰⁵ ETE III n. 400.

⁵⁰⁶ TT 4 (1881) n. 32 (676–677).

VÁLTOZATOK EGY TÉMÁRA – AZ ALAMIZSNA

Végrendeleti hagyatékok, lélekváltság adományok

A koldulórendek társadalmi kapcsolatrendszerének, s egyben a megélhetésük biztosításának egyik legjobb tükrét jelentik a végrendeletek és lélekváltság adományok. Bár a két adományfajta között vannak különbségek (a lélekváltság adomány pl. nem feltétlenül jelenti egyben a végakarát kifejezését is), bizonyos jellegzetességeik miatt mégis együtt érdemes őket tárgyalni. Ezt indokolja az is, hogy több esetben – a látszólag egyértelmű különbségek ellenére – nehéz volna megmondani, hogy az adott oklevelet melyik csoportba kellene sorolni. Fontos hangsúlyozni, hogy az adományok mindig alamizsnajellegűek, amit legtöbbször maga a szöveg is kiemel.

Itt kell szót ejteni egy, a lélekváltság adományokhoz hasonló, mégsem egészen idetartozó bevételi forrásról is. Vannak ugyanis arra utaló jelek, hogy koldulórendi kolostor templomában céheknek, illetve testvérületeknek is lehetett oltáruk, és ezzel összefüggésben is keletkezettek bevételeik a szerzeteseknek. A kérdés bizonyos mértékig természetesen összefügg a konfraternitásokkal is. 1463-ban a brassói cipészek testvérülete a város domonkos templomában álló Szent Kereszt-oltárnál hozta meg statútumait.⁵⁰⁷ A budai német mészárosok céhének a város Taschental nevű külvárosában álló karmelita kolostorral fennálló kapcsolatára utal egy 1502-ben Buda városa által kiadott oklevél, amely szerint Péter kötélverő Borbála nevű felesége 200 forintot adott a mészároscéh céhmestereinek, valamint utódaiknak, hogy ennek fejében péntekenként örökmisént mondassanak egy karmelita pappal az Irgalmasság Anyja kolostor templomának Szent Mária Magdolna oltárán.⁵⁰⁸ Kubinyi véleménye szerint elképzelhető, hogy ez volt a budai német mészárosok testvérületének oltára.⁵⁰⁹ Céholtárok olykor más koldulórendek temp-

⁵⁰⁷ 1463: UB VI n. 3343.

⁵⁰⁸ 1502. III. 22.: MOL DL 46582. A kolostort illető jövedelem nagyságára vonatkozóan nincs adatunk. Ha az ekkoriban szokásos évi 10 % kamattal számolunk, a szerzetesek éves jövedelme 20 forint volna, ami átlagosnak mondható.

⁵⁰⁹ KUBINYI 2008 28.

lomaiban is feltűnnek,⁵¹⁰ s ezeknél nyilván rendszeresen mondtak misét az elhunyt tagok lelki üdvéért. Minthogy azonban a budai esetben a tőkét nem közvetlenül a kolostor kapta, és arra sincsenek adataink, hogy pontosan mennyi bevétel illetve a szerzeteseket munkájukért, ezért ezt a néhány adatot az elemzésnél nem vesszük figyelembe.

A középkori Magyarországról valamivel több mint 2000 végrendelet maradt fenn, amelyeknek elsöprő többsége városi végrendelet volt.⁵¹¹ A témánk szempontjából felhasználható végrendeletek száma meghaladja a 350-et, ami az összmennyiségnek közel 17 %-a. Az adatok legnagyobb része valódi végrendelet, vannak azonban más források is (peres iratok, nyugták, számadáskönyvek, jegyzékek), amelyek konkrét utalásokat tartalmaznak végrendeletekre. A kép némileg mégis csalóka, mivel igen sok forrásunk egyetlen városból, Pozsonyból származik (a *Protocollum Testamentorum*ban fennmaradt 884 végrendelet közül 156 rendelkezett a pozsonyi ferences kolostor javára is).⁵¹² Emellett Sopronból (23),⁵¹³ Segesvárról (28) és Kolozsvárról (18+4) maradt fenn viszonylag nagyobb mennyiségű, koldulórendi kolostorok számára is hagyatkozó végrendelet. Ez persze azt is jelenti, hogy rendkívül magas a kedvezményezettek között a ferencesek aránya, hiszen Pozsonyban éppen ferences kolostor működött, sőt más koldulórend nem is telepedett meg, nemcsak magában a városban, de még a szűkebb környéken sem. A ferencesek számára – Sopronhoz hasonlóan – csak a pálosok jelentettek versenytársat. Mivel a fennmaradt források mintegy 40 %-át a pozsonyi végrendeletek adják, ezért az egyes rendek arányát e végrendeletek nélkül fogjuk számítani. A más városi levéltárakban, illetve a kolostori jegyzékekben megőrződött végrendeletek ugyancsak okoznak némi elmozdulást az arányokban a helyi szerzetesközösségek javára (pl. a kolozsvári, seges-

⁵¹⁰ DE CEVINS 2003 197 (42. j.).

⁵¹¹ *Protocollum* I 6. A Mohács előtti levéltári anyagban mintegy száz nemesi, tucatnyi paraszti, és mintegy 2000 polgári végrendelet található. Ennek összességében szintén ~40 %-át adják a pozsonyi végrendeletek.

⁵¹² A pozsonyi végrendeletek elemzését Majorossy Judit végezte el doktori disszertációjában: MAJOROSSY 2006.

⁵¹³ A soproni végrendeletek részletes elemzéséről ld. SZENDE 2004. Amint a cím is utal rá, a soproni végrendeletek mellett a pozsonyi és az eperjesi forrásokat is részletesen tárgyalja a szerző, de a kolostorokra hagyott alamizsnákról csak érintőlegesen szól. A városból egyébként 327 középkori végrendelet ismert. A koldulórendi kolostort említők ennek mindössze 7 %-át adják, ami az országos átlag alatt van.

vári,⁵¹⁴ soproni vagy eperjesi adatok), ezek azonban nem jelentenek olyan nagy mennyiséget, így kihagyásuk nem indokolt. Némi torzítást persze ez is jelent, ám az így nyert kép – úgy vélem – mégis közelebb áll a valósághoz.

*A végrendeletekben
legtöbbször említett kolostorok*

Kolostor	Rend	Említés
Pozsony	OFM	156
Segesvár	OP	28
Sopron	OFM	23
Kolozsvár	OP	18
Eperjes	OCarm	9
Beszterce	OP	8
Zágráb	OFM	6
Zágráb	OP	5
Medgyes	OFM o.	5
Pest	OP	5
Selmecbánya	OP	5
Sóvár	OFM o.	5
Bártfa	OESA	4
Kassa	OP	4
Kolozsvár	OFM o.	4
Összesen		285

Mindemellett hangsúlyozni kell, hogy a fennmaradt forrásokban említett kolostorok háromnegyede mindössze tizenhárom város (Bártfa, Beszterce, Eperjes, Kassa, Kolozsvár, Medgyes, Pest, Pozsony, Segesvár, Selmecebánya, Sopron, Sóvár, Zágráb) tizenöt intézményét jelenti (a kolostorok 8 %-a). Jellemző módon ezen intézmények fele domonkos kolostor (7), a második helyen pedig a ferencesek vannak (6), ez viszont fele-fele arányban megoszlik a rend két ága között. Míg a konventuálisok a sor elején, az obszervánsok a sor vége felé találhatók (Sóvár, Kolozsvár, Medgyes). Ráadásul közülük kettő lényegében más koldulórendi kolostor árnyékában részesült a hagyatékokból: a sóvári az eperjesi karmeliták mellett, a kolozsvári pedig a városnak a végrendeletekben meglehetősen gyakorisággal emlegetett domonkos kolostora mellett szerepel, gyakran egyazon végrendeletben.⁵¹⁵

⁵¹⁴ A késő középkori erdélyi végrendeletekről ld. LUPESCU MAKÓ 2001; LUPESCU MAKÓ 2004.

⁵¹⁵ Ezeken kívül még 22 kolostor fordul elő egynél többször kedvezményezettként (3: Brassó, Nagyszeben – domonkos; Esztergom, Kassa – ferences; Esztergom – ágostonrendi; Marosvásárhely, Vámos – obszerváns

A koldulórendi kolostorok javára végrendelezők társadalmi megoszlását, illetve az egyes társadalmi rétegek arányát illetően – azon túl, hogy polgárok, köznemesek, főurak és egyháziak egyaránt voltak közöttük – a fentiek miatt csak igen korlátozottan tehetünk megállapításokat. Talán az egyetlen kiemelhető jellegzetesség az egyháziak alacsony aránya (~6 %), ez azonban a fennmaradt végrendeletekre általában is igaz. Hasonlóképpen félrevezető lenne következtetéseket levonni az egyes kolostorokra vonatkozóan pusztán a végrendeletekből való részesedésük alapján, hiszen első ránézésre is világosan látszik, hogy az adataink rendkívül hiányosak, az ország középső területei gyakorlatilag hiányoznak a táblázatból (csupán a pesti domonkos kolostor szerepel még éppen benne). Az egyszeri említéseket is figyelembe véve az 1500 körül létezett kolostoroknak közel a fele kapott valaha valamilyen végrendeleti hagyatékot, ám még ebből a listából is hiányzik néhány nagy délvidéki kolostor, mint pl. a szegedi vagy az újlaki ferences kolostorok, amelyekről aligha feltételezhetjük, hogy ne támogatták volna a hívek ilyen módon is őket. Annál is kevésbé hihetjük ezt, mivel egy, a szegedi domonkosoknak hagyott végrendeletről tudunk – igaz, ebben az esetben sem maga a végrendelet maradt fenn, csak egy róla szóló magánlevél.⁵¹⁶ A déli területeken tehát okkal feltételezhető, hogy a rendkívül nagyarányú forráspusztulás áll a háttérben. Más esetekben, leginkább a mezővárosi kolostoroknál azonban (amelyeknek igen nagy része volt az obszerváns ferenceseké) az írásbeliség hiánya is oka lehet a végrendeletek hiányának.

Néhány szót kell szólni az ágostonrendi remetékről is. Bár a legtöbbször említett kolostorok között az utolsók egyikeként a bártfai kolostoruk is szerepel, ezen túl azonban rendkívül ritkán tűnnek fel a végrendeletekben. Az említések (21) jelentős része XIII–XIV. századi (8). Még feltűnőbb az eperjesi polgárok példája: miközben a közeli sóvári obszerváns ferencesekről megemlékeztek, a nem sokkal távolabbi sárosi ágostonrendi kolostor egyáltalán nem szerepelt a spirituális térképükön.

A társadalmi rétegek vizsgálatával szemben jóval több eredménnyel kecsegtet a végrendeletek tartalmának vizsgálata, különösen, ha nem csak egy renden belül keressük az

ferences; 2: Csázma, Esztergom, Gyulafehérvár, Vasvár – domonkos; Buda, Gorbonok, Lőcse, Szászváros – ferences; Buda – karmelita; Bátmonostor, Torda – ágostonrendi; Podbor, Szőlős, Tata, Tövis – obszerváns ferences).

⁵¹⁶ XV. század közepe: MOL DL 56612.

összefüggéseket, hanem összevetjük az egyes rendek között tapasztalható különbségeket és hasonlóságokat is.

A vizsgált végrendeletek döntő többsége egy, olykor két vagy három kolostort említett a kedvezményezettek között. Ennél nagyobb számú intézmény csak kivételes esetekben fordul elő, akár csak az, hogy a rendtartomány javára hagyatkozott valaki (pl. Erzsébet anyakirályné a XIV. században, vagy Thúz Osvát zágrábi püspök a XV. század végén). Az okleveleknek nagyjából a felében rendelkeztek pénzadományról, a többiben ingó vagy ingatlan vagyon a hagyaték tárgya.

Időszak	db	%
–1300	5	2,43
1301–1350	6	2,91
1351–1400	20	9,71
1401–1450	25	12,14
1451–1500	62	30,10
1501–	88	42,72
	206	

Végrendeletek és végrendelet jellegű adományok időbeli megoszlása (Pozsony nélkül)

Időszak	db	%
–1300	5	1,38
1301–1350	6	1,66
1351–1400	21	5,80
1401–1450	29	8,01
1451–1500	138	38,12
1501–	163	45,03
	362	

Végrendeletek és végrendelet jellegű adományok időbeli megoszlása (Pozsonnyal)

Ami az időbeli megoszlást illeti, a fennmaradt végrendeletek döntő többsége a XV. és a XVI. században készült. Az 1400 előtti időszakból csupán 32, a téma szempontjából hasznosítható végrendeletet ismerünk. A középkor végéhez közeledve jól érzékelhető a források számának ugrásszerű megnövekedése. Az 1450-1550 közötti időszakban keletkezett a testamentumok mintegy 73 %-a (a pozsonyi végrendeleteket is figyelembe véve 83 %-a), s még e korszakon belül is több forrást ismerünk a XVI. század első évtizedeiből.

A pozsonyi végrendeletek nélkül számított arányokon látszik, hogy a kedvezményezettek körében a domonkosok szerepelnek legnagyobb arányban (45,78 %), őket követik a ferencesek (38,67 %). A ferences rend két ága között azonban igen érdekes a megoszlás. Figyelembe véve, hogy az obszervánsok csak a XV. század közepétől kezdtek igazán elterjedni, és javukra csak a XV. század végétől volt szokás végrendelkezni, a mérleg még mindig a konventuálisok javára billen: 1450 után 37-szer említenek konventuális, 29-szer pe-

dig obszerváns kolostort a kedvezményezettek között. Ha azonban az említett kolostorokat tekintjük, a sorrend megfordul: 38 konventuális említésre 50 obszerváns jut. Ennek oka, hogy több olyan végrendelet van, amelyben több obszerváns kolostorról is megemlékezett az örökhagyó. Kőfaragó György kolozsvári polgár özvegye végrendeletében pl. a két kolozsvári kolostor mellett egyszerre tucatnyi obszerváns kolostorra hagyott kisebb-nagyobb összegeket. Vagyis az obszervánsok javára végrendelkező oklevelek száma lényegesen kevesebb, csupán mintegy fele a másik ágénak, miközben az obszerváns kolostorok száma valamivel több, mint a másfélszerese volt a konventuálisokénak. Mindeközben a ferences rend két ágának kolostorai adták a késő középkori koldulórendi kolostorok 60 %-át, a végrendeletekből azonban ennél lényegesen kisebb mértékben, 40,49 %-kal (a több kolostort említő végrendeleteket kolostoronként figyelembe véve 42,51 %-kal) részesedtek.⁵¹⁷

Valójában a végrendeleti hagyatékokból 1450 és 1550 között számarányukhoz képest jelentősebb volt a domonkosok részesedése, 46,63 % (illetve 47,34 %), bár ők 1500 körül a kolostoroknak mindössze 20 %-át adták. Az 1350–1450 közötti időszakból ismert – egyébként igen kevés – végrendelet között még nagyobb arányban vannak jelen a domonkosok: az ebből az időszakból ismert végrendeletek több mint felében jelennek meg kedvezményezettként, miközben a koldulórendi kolostoroknak ez idő tájt nagyjából a harmadát adták.

Összességében 1450–1550 között a koldulórendi kolostorok javára végrendelkezők közel 87,12 %-a domonkos vagy valamilyen ferences kolostor(oka)t jelölt meg kedvezményezettként. Az obszerváns ferencesek aránya ezen belül a legalacsonyabb, bár a kolostoraik és a szerzeteseik száma éppenséggel a legmagasabb volt. A jelenség egyáltalán nem magyarázható a birtokokhoz való viszonyulás különbségeivel. Ehelyett az egyes rendek eltérő stratégiáját tükrözi a társadalmi kapcsolatok kiépítését és ápolását illetően. Az obszerváns ferenceseket egyrészt a főúri és nemesi réteghez tartozó kegyuraik támogatták, akiknek végrendeleteiben egyébként fel is szoktak tűnni e kolostorok, másrészt a rend személyi bázisát is jelentő mezővárosi polgárok, akik viszont ebben az időben még nem igen hagytak írott végrendeletet. Emellett a jelek szerint az obszervánsok szívesebben

⁵¹⁷ Ezt a képet nyilván módosítaná a pozsonyi végrendeletek figyelembe vétele. Összességében feltűnő, milyen nagymértékben koncentrálódnak a végrendeletek egyes kolostorokra.

éltek a konfraternitásba való felvétellel, ami ebben az esetben a végrendelet alternatívájaként értelmezhető.

Az ágostonrendi remeték lényegesen ritkábban szerepeltek a kedvezményezettek között: 1450–1550 között a végrendeletek 6,75 %-ában, miközben kolostoraik száma a koldulórendi kolostoroknak közel 17,65 %-a, s a korábbi időszakban is csak a végrendeletek $\frac{1}{8}$ -a emlékezett meg róluk, bár akkor a koldulórendi kolostoroknak még több mint egyharmada volt ágostonrendi. Hasonlóképpen ritkán említik a karmelitákat is, bár ők az eperjesi levéltárban fennmaradt végrendeleteknek köszönhetően kolostoraik számánál jóval magasabb aránnyal jelennek meg (5,33 % / 2,14 %).⁵¹⁸ Jellemző az is, hogy ha e két rend meg is jelenik a végrendeletekben, egyszerre csak egy kolostoruk kedvezményezett, s gyakran kell osztozniuk a nagyobb rendek kolostoraival. A nagyobb rendek népszerűségét az eperjesi végrendeletek is ékesen bizonyítják, hiszen a városi polgárság nemcsak a helyi karmelitákat, hanem a sóvári ferences kolostort is támogatta. Így pl. Margit molnárné 1479-ben,⁵¹⁹ Eperjesi Márton 1482-ben,⁵²⁰ vagy Martin Rogkeczan özvegye, Anna 1486-ban.⁵²¹ Sőt, még olyan végrendelet is akad, Gregor Fillach Caritas nevű özvegyéé, amelyben nincs is szó a helyi karmelita kolostorról, csupán a sóvári ferencesek jelennek meg kedvezményezettként.⁵²²

Van néhány olyan eset is, amikor a végrendelező csak a temetkezési helyét jelöli meg valamely kolostorban, de nevesítve semmit sem hagyott az adott intézményre. Erre példa Csáki Benedek 1490-ben⁵²³ és enyingi Török Imre 1515-ben kelt végrendelete.⁵²⁴ Az előbbi a szalárdi, utóbbi a futaki kolostorban kívánt temetkezni. Mivel mindkét esetben a kolostorok kegyuráról van szó, biztosak lehetünk benne, hogy mind a végrendeletek készítői, mind családtagjaik támogatták a kolostort, de valamiért a temetéssel összefüggésben nem tartották fontosnak ennek megemlégtetését. Egy esetben nem kegyúr is rendelke-

⁵¹⁸ A karmeliták példája egyben arra is rávilágít, egy-egy városi levéltár anyaga milyen mértékben képes módosítani az összképet.

⁵¹⁹ 1479. I. 6.: IVÁNYI 1932 n. 567.

⁵²⁰ 1482. VII. 21.: MOL DF 220956. – IVÁNYI 1932 n. 593.

⁵²¹ 1486: MOL DF 220992. – IVÁNYI 1932 n. 630.

⁵²² 1497. I. 21.: IVÁNYI 1932 n. 750. *Item cingulum argenteum parvum fratribus ad Sovar legavit.*

⁵²³ *Csáky oklt.* I/1, 471–472.

⁵²⁴ BESSENYEI 1994 1–3.

zett ilyen „hiányosan”: daróci Daróci Miklós 1501-ben, aki a perecskei kolostorba kívánt temetkezni, ennek azonban nem tudjuk az okát, talán egy korábbi hosszabb kapcsolat állhatott a háttérben.⁵²⁵

Érdemes felfigyelni arra, hogy a rendszeres pénzbeni vagy pénzjellegű járadékoknál a domonkosok megelőzték a ferenceseket. Különösen érdekes a kép, ha az összehasonlításból kihagyjuk azokat az – elsősorban főúri – végrendeleteket és adományokat, amelyekben az adományozó egyben a megadományozott kolostor kegyura is volt. A fennmaradó nemesi, egyházi és városi végrendelkezők (Pozsonyt nem is számítva) döntő többsége a ferenceseket és a domonkosokat támogatta, ami az arányokat látva aligha magyarázható csupán azzal, hogy kolostoraik száma alapján is az első helyen álltak. A képet a konfraternitás levelekkel kiegészítve azt mondhatjuk, hogy a XV–XVI. században összességében a legtöbb alamizsnát a ferencesek kapták, ám a közvetlen pénzadományok terén a domonkosoké volt az elsőség. Ugyancsak jellemző, hogy a középkor végén a domonkosok javára végrendelkezők egyre nagyobb arányban hagytak különféle ingatlanokat a kolostorokra. Ezen adományok mögött ráadásul többször kimutatható hosszabb kapcsolat is a végrendelkező és a kedvezményezett között (ld. pl. a somkeréki Erdélyi család, Szobi Mihály vagy Túri Benedek esetét).

⁵²⁵ 1501. II. 2.: MOL DL 25160.

Pénzadományok

A végrendeletekben és egyéb forrásokban felbukkanó, pénzben befolyt jövedelmek megoszlása ugyancsak fontos tanulságokkal szolgál. Bár pénzt már a XIII. században is kaptak egyes kolostorok, akár járadékként is, mint pl. a szemenyei ferences kolostor, nagyobb mennyiségű adattal csak a XV. század közepétől rendelkezünk. Az összeggel szereplő pénzadományok mellett figyelembe vettem még a forintértékkel szereplő sójáradékokat is, mert azokat az esetek egy részében amúgy is pénzben utalták ki, illetve a kapott sót a szerzetesek értékesítették.

A középkor utolsó évtizedeiben két koldulórendi közösség kapott az uralkodótól nagyobb összegű rendszeres juttatást: a domonkosok és az obszerváns ferencesek. A domonkosok az 1450-es évek közepétől több különböző címen, de mindig valamely meghatározott kolostorhoz kötődően részesültek támogatásban. Az összeg 1481-től érte el a legmagasabb értékét, amikor összesen nagyjából évi 242 forintot tett ki. Ebből 92 forintot a brassói, ötvenet a kolozsvári, kb. 100 forintot a pesti kolostoron keresztül kapott a rendtartomány. A járandóságból mintegy 200 forintot kaptak a szerzetesek sójáradékként, a többit eleve pénzben. Az obszerváns ferencesek – bár kezdettől fogva komoly támogatást élveztek a társadalom legelőkelőbb rétegétől – ilyen jövedelemhez csak az 1490-es évektől jutottak, még hozzá sajátos módon a kolozsvári kolostorukon keresztül. Mátyás az általa alapított kolostor építkezéseire utalt ki eredetileg meg nem határozott összegű sót, amely azután az 1490-es évek közepétől fokozatosan átalakult járadékká, összegét pedig 300 forintban rögzítették.

Látszólag kivételt jelent, de az imént említett összegekkel mégis gyanúsán egybecsengő összegű támogatást kapott 1525-ben II. Lajostól a ferencesek mariánus rendtartománya a provinciális káptalan megtartására: a számadáskönyv szerint 60 forintot az összegyűlő szerzetesek ellátására, 300 forintot pedig magára a káptalanra fordíthattak. Jóllehet több forrásunk erre vonatkozóan nem maradt fenn, mégis kizártnak tartom, hogy a mariánusok valóban csak egyszer részesültek volna ebben a támogatásban. Annál is kevésbé valószínű ez, mivel a XIV. század óta a pálos rend királyi adományként éppen ekkora értékű sót kapott a Pütkösdkor tartandó káptalanjára. Kérdés persze, hogy az egyes rendeket

az uralkodó mikor és miért kezdte el támogatni. Mind a domonkosok, mind a ferencesek esetében úgy tűnik, a támogatásnak köze volt a rendi reformmozgalmakhoz. A domonkosok három olyan kolostoron keresztül kapták a nekik kiutalt összegeket, amelyek fontos szerepet játszottak a reguláris obszervancia terjesztésében, az obszerváns ferencesek pedig akkor kapták meg járadékként az említett összeget, amikor a vikária már csak egy lépésnyire volt az önálló rendtartománnyá szerveződéstől. Úgy vélem, a mariánus ferencesek ilyen jellegű támogatása is összefüggött az obszervancia 1517-es elfogadásával, ezért nem véletlen, hogy csak 1525-ből származik erre vonatkozóan az első adatunk. Ugyancsak ebben az összefüggésben megmagyarázhatóvá válik az is, hogy az ágostonrendi remeték miért nem részesültek hasonló járadékban, az ő reformmozgalmuk ugyanis Magyarországon a középkor végén nem tudott gyökeret verni (a karmelitákat ebből a szempontból nincs értelme vizsgálni, mivel rendtartományuk központja nem Magyarországon volt).

A járadékösszegek rendeltetése a ránkmaradt magyarországi adatokból nem derül ki. Inkább csak sejthetjük, hogy az érintett rendek, illetve rendtartományok központi adminisztrációjának éves költségeit fedezték belőle. Ezt erősítik a karmelita rendtartományok taxációjának adatai, amelyek mellett megtaláljuk a tervezett kiadásokat is. Az évente 200-300 arany körüli bevételek egyértelműen a rend központi kiadásainak fedezetéül szolgáltak.⁵²⁶ A generális hivatala 100 aranyat költhetett, de ebből finanszírozták a pári-

⁵²⁶ Pl. *Acta Carmel.* I 222 (1451) & 304 (1498). 1451-ben a provinciák hozzájárulása – az egyéb kiadásokra is tekintettel – az alábbiak szerint alakult:

Anglia: 28 (13,6 %), Szicília: 18 (8,7 %), Alemanian inf.: 14 (6,8 %), Lombardia: 14 (6,8 %), Catalonia: 14 (6,8 %), Narbonne: 13 (6,3 %), Toscana: 10 (4,9 %), Bologna: 10 (4,9 %), **Alemania sup.**: 10 (4,9 %), Aquitania: 9 (4,4 %), Provence: 9 (4,4 %), Toulouse: 9 (4,4 %), Gascogne: 9 (4,4 %), Turonia: 9 (4,4 %), Francia: 8 (3,9 %), Hybernia: 6 (2,9 %), Hispania: 5 (2,4 %), Róma: 4 (1,9 %), **Saxonia**: 2,5 (1,2 %), Skócia: 1,5 (0,7 %), Aragonia: 1,5 (0,7 %), Portugália: 1,5 (0,7 %). A befizetések összesen 206 dukátot tettek ki.

1498-ban mind a provinciák száma, mind a befizetett összeg emelkedett:

Anglia: 38 (12,6 %), Szicília: 26 (8,6 %), Alemanian Inf.: 24 (8,0 %), **Alemania sup.**: 20 (6,6 %), Narbonne: 18 (6,0 %), Turonia: 16 (5,3 %), Francia: 15 (5,0 %), Lombardia: 14 (4,7 %), Venetia: 14 (4,7 %), Gascogne: 14 (4,7 %), Toscana: 12 (4,0 %), Provence: 12 (4,0 %), Aquitánia: 11 (3,7 %), Toulouse: 11 (3,7 %), Nápoly: 7 (2,3 %), Catalonia: 6 (2,0 %), Írország: 6 (2,0 %), Hispánia: 6 (2,0 %), Skócia: 5 (1,7 %), Aragonia: 5 (1,7 %), Róma: 3 (1,0 %), **Saxonia**: 3 (1,0 %), **Boemia**: 3 (1,0 %), Apulia: 3 (1,0 %), Dacia: 3 (1,0 %), Terra Sancta: 2 (0,7 %), Portugalia: 2 (0,7 %), Ancona: 2 (0,7 %). A befizetett összeg 301 dukát. A kelet-közép-európai

zsi studium generale költségeit is.⁵²⁷ Hasonló, valamivel magasabb összeget tartalmaz a karmeliták délnémet rendtartományának 1524-es depositum-jegyzéke, amely szerint a rendtartomány összbevétele 347 forint volt. Ebből a magyar konventek összesen 28 forinttal (8,06 %) vették ki részüket, ami nagyjából megfelelt a létszamarányuknak.⁵²⁸

A királyi ház és a koldulórendek kapcsolatát tekintve a XIV. század végén fontos forrás az idősebb Erzsébet királyné 1380-ban kelt végrendelete,⁵²⁹ amelyben – csak a pénzüsszegeket figyelembe véve – összesen 2200 forintot rendelt különféle szerzetesközösségek és kolostorok javára. A már ismerős 300 forintot kapták a ferencesek, a domonkosok és az ágostonrendi remeték, 200 forintot hagyott a pálosoknak, 100 forintot pedig az ekkor még épülő budai karmelita kolostornak. A maradék 1000 forinton két olyan ferences kolostor osztozott, amelyekben éppen ekkortájt folytak építkezések, ti. Aracs és Beregszász. A végrendeletben szereplő összegek természetesen nem keverendők össze az évenként folyósított járadékokkal, nagyságrendjük miatt azonban mégis itt kellett őket megemlíteni. Ugyancsak tanulsága az iménti felsorolásnak, hogy a XIV. század végén az özvegy királyné a három nagy koldulórend között nem tett különbséget, rendtartományaikat ugyanakkora összeggel támogatta (s ennek kétharmadával az ekkor még csak erősödőben lévő pálosokat). Egy évszázaddal később, – amint láttuk – a helyzet jelentősen megváltozott.

régióban bekövetkezett változásokat jól érzékelteti a felnémet rendtartomány relatív súlyának növekedése és a cseh rendtartomány önállósulása. A térségben Saxonia rendtartomány játszott még szerepet.

⁵²⁷ *Ibidem*, 222: *De ... omnium diffinitorum assensu diffinitum est, quod pro vestiario prioris generalis et suorum sociorum quolibet anno taxantur centum ducati.*

⁵²⁸ REGÉNYI 1998 74. A rendtartomány létszáma egyébként ekkortájt 450-500 fő lehetett, ami tíz fő körüli átlagos konventlétszámra utal. A XVI. század elején volt olyan kolostor a felnémet provinciában, a sparnecki, amelyben mindössze három szerzetes élt (igaz, ekkor már önállóságát elveszítette és a közeli bambergi kolostor felügyelete alá rendelték – <http://www.datenmatrix.de/projekte/hdbg/kloster/pdf/KS0388.pdf> [2013.03.29]). Másrészt a legnagyobb kolostorokban ennél nyilván jóval több szerzetes élt. 1525-ben pl., amikor a reformáció hatására a nürnbergi városi tanács megszüntette a városban működő kolostorokat, köztük a karmelitákét is, még legalább tizennyolc szerzetes élt ott.

(<http://www.datenmatrix.de/projekte/hdbg/kloster/pdf/KS0291.pdf> [2013.03.29]).

⁵²⁹ *CD Fejér IX/5 n. 114.*

Az összegek nagyságát tekintve messze kimagaslanak a ferencesek és a domonkosok. Az adatok zömét adó, 1450 és 1531 közötti időszakban a rendelkezésre álló források szerint legalább 46360 forintnyi juttatást kaptak a koldulórendek. Ennek mintegy 40 %-a került a domonkosokhoz, 31%-a pedig az obszerváns ferencesekhez. A konventuális ág ebben az időben bizonyíthatóan csak mintegy 1710 forintot kapott (3,7 %), ez azonban minden bizonnyal jóval alacsonyabb a ténylegesen kapottnál. A valóság ennek többszöröse is lehetett, hiszen az összeg fele egyetlen kolostornak, a pozsonyinak a végrendeleti hagyatékokból származó bevétele. Az ágostonrendi remetéknek 25 %, a karmelitáknak 1 % jutott.

A konventuális ferencesek esetében némi magyarázatot igényel a rendkívül alacsony összeg. Egyfelől ugyanis kétségtelenül feltételezhető, hogy a forrásokból ismertnél nagyobb összeget kapott a rend pl. királyi adományokból. Másrészt viszont a soproni végrendeletek és a számadáskönyv adatai egyaránt arra utalnak, hogy a közvetlen pénzadóomány a késő középkorban sem került túlsúlyba.

Az adatok értékelésénél nem hagyhatjuk figyelemen kívül az eperjesi kolostor perét a város volt bírójá ellen, amelyben 500 forintot kértek számon Szócs Lászlón. Nem tudjuk, mennyi idő alatt gyűlt össze ez, a felperes elmondása szerint végrendeleti hagyatékokból származó összeg, ám az összképen sokat mégsem változtat. Tulajdonképpen csak a forráspusztulás mértékét illetően tudjuk felhasználni. Ha igaz László perjel állítása, akkor a megelőző időszakban közel hétszer annyi bevételük volt a szerzeteseknek a hagyatékokból, mint amennyiről forrásunk maradt.

Természetbeni adományok

A természetbeni adományokat többféleképpen is csoportosíthatjuk. A témánk szempontjából a jövedelem jellege látszik a legfontosabbnak. Eszerint egy részük valójában közvetett pénzádomány volt, mint pl. a forrásokban szereplő lovak és marhák többsége, illetve pl. Sopronban a bor egy része. Másik részük a szerzetesek ellátását szolgálta. Ez utóbbiak lehettek egyszeriek (pl. hagyatékok vagy adományok), vagy rendszeres járadék jellegűek.

A temetésen vezetett ló egyházi célra való felajánlása régi hagyomány volt. Így kapott egy lovat az 1270-es években a budai ferences kolostor Dezter fia Demeter végrendelete szerint.⁵³⁰ Az örökgyógy ebben az esetben külön rendelkezett arról, hogy a lovat felszerszámozva adják át, és nemcsak a temetési menetben vitt fegyvereit, hanem még további két fegyverét is a szerzetesekre hagyta. Hasonló módon végrendelezett a lovát illetően az 1280-as években Bachater ispán is, aki a gorbonoki kolostorban választott magának végső nyughelyet,⁵³¹ ugyan fegyvereit leendő vejére hagyta, helyette viszont gabonát és bort juttatott a szerzeteseknek. Arra még a XVI. századból is van példa, hogy az örökgyógy fegyvereit egy kolostorra hagyta: 1525-ben héderfájai Barlabási Lénárt erdélyi alvajda egyebek mellett, a szokásra hivatkozva, *Fryzaak* fegyvereit hagyta a marosvásárhelyi ferences kolostorra – lóról viszont itt nem esik szó.⁵³² Az efféle adományok nyilván minden esetben közvetett pénzádománynak tekinthetők.

A XIV. századból egyetlen erre vonatkozó adat maradt ránk: 1367-ben Ayan Miklós egy jó lovat és egy ökröt hagyott a székesfehérvári ferencesekre.⁵³³

⁵³⁰ 1270–1278: MOL DL 30356. *In die defunctionis mee equum, quem tunc meliorem habuero, cum sella et freno unacum armis nobilitaribus ad corpus meum pertinentibus cum universis utensilibus suis... eisdem fratribus pro remedio anime mee. Item alia duo arma mea cum omnibus utensilibus suis lego fratribus antedictis.*

⁵³¹ 1280–1290: MOL DL 33655. *In primis ob remedium anime mee fratribus minoribus de Gorbonuk, apud quos requiem elegi sempiternam, lego unum equum meum palefridum zug coloris, sedecim cubulos tritici et triginta duos cubulos vini...*

⁵³² 1525. I. 28: MOL DL 74407.

⁵³³ 1367.: CD Fejér IX/4 93; IX/7 561

Az új bártfai ágostonrendi perjel, Izaiás fráter 1428-ban a kolostor kocsijához tartozó négy lovon kívül még egy eladásra szánt lovat is talált a kolostorban, amelyet igen jó áron, 26 forintért értékesített. Emellett volt még egy eladásra szánt tehén is, amelyért 7 forintot kapott.⁵³⁴ A bártfai kolostor 1456-ban is örökölt egy lovat Martin Mewtel polgártól, ennek azonban csak a színét (vörös) ismerjük, értékét nem.⁵³⁵

1465-ben a pesti domonkosok rendszeres járadékként kaptak Kenderesi Balázstól évente egy lovat,⁵³⁶ amelyet nyilván ugyanúgy eladtak, mint a fenti példákban szereplő állatokat. 1479-ben az eperjesi molnár felesége, Margit asszony a sóvári ferenceseknek rendelt három ló közül egyet.⁵³⁷ 1492-ben Papfalvi László egy sárga lovát hagyta a kolozsvári domonkosoknak,⁵³⁸ s monoszlóváraljai Csupor István is úgy végrendekezett, hogy fekete lovát vezessék előtte a temetési menetben, majd adják a (ferences) barátoknak.⁵³⁹ 1493-ban Putnoki György felesége, Margit asszony hagy a vámosi ferencesekre egy lovat. 1490 körül Zsuki Jánosné ugyancsak lovat, mégpedig egy kancát csikájával hagyott a kolozsvári domonkosoknak.⁵⁴⁰ 1505-ben Várdai Aladár özvegye, Katalin hagyott a család kegyurasága alatt álló bátmonostori ágostonrendi kolostorra két hátaslova, amiért egy éven át naponta egy misét kellett mondaniuk a szerzeteseknek az örökhagyó lelki üdvéért.⁵⁴¹ 1521-ben a nemes Kenderys János egyebek mellett szintén két, igen értékes lovat adott a segesvári domonkosoknak, mert a székelyeknek Szapolyai János vajda elleni lázadásakor elesett testvérét oda temették.⁵⁴² Sitkei Gotthárd viszont eleve arról rendelkezett, hogy

⁵³⁴ FEJÉRPATAKY 1885 286–287.

⁵³⁵ 1456. V. 27.: MOL DL 213582. *Primo legavit equum suum **rubeum** ad clastrum domino priori.*

⁵³⁶ 1465. II. 6.: MOL DL 16159. *...fratres predicti cenobii Pestensis ecclesie Sancti Anthonii... Item singulis annis equum unum futuris temporibus sunt accepturi.*

⁵³⁷ 1479. I. 6.: IVÁNYI Eperjes n. 567. *Item Gruncz Janusch II pferde und den monchin zu Sowar eyn pfert.*

⁵³⁸ 1492. XI. 27.: MOL DL 36398. *KmJkv II n. 2832.*

⁵³⁹ 1492. XII. 24.: MOL DF 35727. *Item equum nigrum maiorem ducant ante me et detur ille fratribus.*

⁵⁴⁰ 1490 k: ENMLt Suki lvt. *...monachis ad Koloswar lego cavallum unam cum poledro.* Idézi ENTZ 1996 344.

⁵⁴¹ 1505. V. 8.: MOL DL 82224. *Item claustro beate Marie virginis in eadem Monosthor constructo lego duos equos equatiales... Item in duabus ecclesiis, parochiali scilicet et claustro per unum annum singulis diebus una missa decantetur.*

⁵⁴² 1521: ETE I n. 50. A lovak értékét Fabri jegyzékéből ismerjük, de a perjel mindjárt azt is megjegyezte, hogy az állatokat nem sikerült eladni. A hagyatékban még több igen értékes ruha is szerepelt. Bár egyik

a temetésen vezetett lovát adják el, és az árát egyenlően osszák szét a temetést végző papok és szerzetesek között.⁵⁴³

A soproni számadáskönyv tanúsága szerint 1524-ben a ferences kolostor két lovat kapott. A gvárdián az egyiket 270 bécsi dénárért, a másikat átszámítva 1800 bécsi dénárért adta el. Utóbbit egyébként a kolostor akkori gondnoka, Paul Moritz vette meg (ezért rossz oldalra is könyvelte az összeget).⁵⁴⁴ Még 1518-ban kaptak a szerzetesek egy ökröt, amelynek a húsát és a bőrét külön-külön értékesítette az akkori gondnok, Christof Gräzer – amúgy maga is mészáros.⁵⁴⁵ A bevétel 120, illetve 250 bécsi dénár volt (érdekes, hogy a marhabőr ára több mint kétszerese a húsnak). Végül ugyancsak a soproni ferencesek jutottak 1524-ben egy ökörhöz Blasius Schwarz végrendelete nyomán, erről azonban nem derül ki, hogy eladták vagy elfogyasztották.⁵⁴⁶

Az adatok száma viszonylag alacsony, s túlnyomó többsége lóról szól. Szarvasmarhát önállóan csupán háromszor kaptak a szerzetesek, ebből kétszer Sopronban 1518-ban és 1523-ban (egy-egy ökör) és Segesvárott 1520-ban (több lábas jószág, köztük tehének), s lóval együtt is csak kétszer szerepel (egyik esetben egy tehén). A lovak rendszerint a temetési szertartás tartozékaiként kerültek a szerzetesekhez. Ez alól csak Kenderesi Balázs 1465-ös adománya kivétel, amelyben a pesti domonkosok évi járadékként kaptak lovat. Néhány esetben két ló szerepel az adományban, az egyik ilyen alkalommal egy kanca és a csikaja az adomány tárgya. A lovak értékét csak igen ritkán tudjuk meg. 1428-

forrás sem említi, az adomány nagysága alapján az elhunyt a székelység legelőkelőbb rétegéhez, a primorokhoz tartozott.

⁵⁴³ 1517: MOL DL 68503. *Item 7° equum flavei coloris ducant ante me ad fratres, ita tamen, ut illum equum vendant, et qui interfuerunt sepulture mee, tam sacerdotibus, quam monachis, equaliter dividant.*

⁵⁴⁴ HÁZI II/5 n. 26

(367): *Item mer hab ich enpfangen vom gardian vnd prüeder Paulen 9 sol. den., so sy eingenūmen an ainem ros, 9 sol. den.*

(374): *Item mer dem gardian geben 6 fl. vngrisch vmb 1 ros, facit VII ½ tal. den., 6ra feria ante Nativitatis Marie (szept. 2.).*

⁵⁴⁵ HÁZI II/5 n. 18 (274): *Item mer hab ich emphanng vonn den ochsenn, so di herren habenn geben in das closter, rob vnslitt, facit IIII sol. den.*

Item mer vonn dem obestimptn oxsen hab ich emphanngen die haut, die hab ich vorkhaufft, facit VI sol. X den.

⁵⁴⁶ 1523. VIII. 31.: HÁZI II/1 n. 154 (411-412).

ban a bártfai perjel valóságos paripát értékesíthetett 26 forintért, de elég jó lehetett az egyik soproni ló is 1524-ben, hiszen Moritz átszámítva 6 forintot fizetett érte. Ezzel szemben a soproni ferencesek által ugyanabban az évben kapott másik ló az ára alapján inkább gebe lehetett. Néhány esetben az örökhagyók kiemelték, hogy jó vagy jobb lovakat adják a kolostornak, azt azonban nem tudjuk, hogy ez pontosan mit jelentett.

A szarvasmarhák értékéről, bár csak kettőről van valamilyen adatunk, érdekes képet kapunk. A bártfai tehén a ló árához képest ugyan alacsony összegért, 7 forintért kelt el, mégsem mondható értéktelen adománynak. Ennél kevesebbet kaptak a soproni ferencesek a nekik adott ökörért, pedig nem is lábont adták el.

Ló és szarvasmarha mint végrendeleti hagyaték

Buda	OFM	1270	ló
Gorbonok	OFM	1280k	ló
Székesfehérvár	OFM	1367	ló, ökör
Bártfa	OESA	1428	ló, tehén
Bártfa	OESA	1456	ló
Pest	OP	1465	ló (évente)
Sóvár	OFM	1479	ló
Kolozsvár	OP	1490k	ló, csikó
Kolozsvár	OP	1492	ló
Monoszló	OFM	1492	ló
Vámos	OFM o.	1493	ló, gyeplős
Bátmonostor	OESA	1505	ló (2)
Vasvár	OP	1517	ló (árának egy része)
Simontornya	OP	1517	ökör, tehén
Bátmonostor	OESA	1517u	ökör (vágó)
Esztergom	OESA	1517u	ökör (vágó)
Esztergom	OFM	1517u	ökör (vágó)
Esztergom	OP	1517u	ökör (vágó)
Sopron	OFM	1518	ökör
Segesvár	OP	1520	ökör, tehén
Segesvár	OP	1521	ló (2)
Sopron	OFM	1523	ökör
Sopron	OFM	1524	ló (1+1)

Az eddigiekben többnyire a kapott állatok eladását, vagyis közvetett pénzadomány jellegét hangsúlyoztuk. Vannak azonban olyan adatok is, amelyek azt igazolják, hogy a kolostoroknak legalábbis lovaik voltak. 1428-ban Izajás bártfai perjel említi a kolostor kocsiját

és az ahhoz tartozó lovakat, a soproni számadáskönyvben a kolostor lovára utal a kocsi megléte mellett (ennek javítási költségei többször feltűnnek a tételek között) a patkolási költség és a kolostorban felhasznált takarmány. Ugyancsak lovak tartását feltételezi, hogy az 1530-as években a salvatoriánus tartományi gyűlés tiltotta a kolostoroknak a kocsi tartást. Várdai János özvegye, Orsolya asszony végrendeletében egyszerre négy koldulórendi kolostornak is hagyott vágómarhákat.⁵⁴⁷ Nem tudjuk, hogy ezeket a szerzetesek valóban elfogyasztották-e, de a soproni számadáskönyvek tanúsága szerint a XVI. század első évtizedeiben viszonylag nagy mennyiségben fogyott marhahús a ferences kolostorban, így a saját fogyasztás egyáltalán nem zárható ki.

A ló és szarvasmarha mellett juhok és sertések tűnnek fel néhány 1500 körüli hagyatékban. 1498-ban a segesvári domonkosok a hétúri birtokkal együtt nemcsak szarvasmarhákat, hanem juhokat és sertéseket is kaptak.⁵⁴⁸ 1502-ben Kóhalmi Mátyás sertéseinek egyik negyedét a szebeni, a másikat a segesvári domonkosokra hagyta.⁵⁴⁹ Ugyancsak a segesvári kolostorról tudjuk meg, hogy 1520-ban „egy jó ember” nyolc sertést adott a szerzeteseknek. A forrás fennmaradási helye is kivételes: a konyha falára jegyezte fel a kolostor sáfára.⁵⁵⁰ Az 1516 táján alapított simontornyai domonkos kolostor ugyancsak kapott Buzlai Mózes-től juhokat, még hozzá igen nagy mennyiségben, összesen ezret.⁵⁵¹ Koromlai Miklós 1491-ben kelt végrendeletében több ferences kolostor is kapott sertéseket: a palotai és tatai obszerváns kolostorokra hagyott négy-négy hizott ártányt.⁵⁵² Várdai János özvegye Orsolya ugyancsak hagyott egy-két sertést is a végrendeletében említett kolostoroknak.⁵⁵³

⁵⁴⁷ 1517–1526: MOL DL 83023.

⁵⁴⁸ IPOLYI 1867 602.

⁵⁴⁹ 1502. II. 10.: MOL DL 21091.

⁵⁵⁰ IPOLYI 1867 495: 1520. 1 ag. 6 Eyn gwther man hat 8 schweyn.

⁵⁵¹ 1517: gergellaki Buzlai Mózes végrendelete. Kiadta: *Podmaniczky oklt.* II 170–178. Hivatkozva: HARSÁNYI 1938 91–93.

⁵⁵² 1491. I. 3.: MOL DL 19702. ...*Item fratribus sancti Francisci de Palota lego quatuor porcos castratos et mactandos [bi]ennes vel triennes. Item fratribus eiusdem ordinis de Thata consimiles et totidem lego porcos.*

⁵⁵³ 1517–1526: MOL DL 83023.

Időszakosan voltak a ferenceseknek is legelő józságaik. Ezt igazolja a rétek birtoklása, valamint az 1530-as években a salvatoriánusok gyűlésének rendelkezése, amely megtiltotta, hogy éjszakára a kolostorban maradjanak a *contrata*-ból kapott juhok és bárányok őrzésével foglalkozó gyerekek.⁵⁵⁴

Az állatállománnyal kapcsolatban megállapítható, hogy míg a ferencesek és az ágostonrendi remeték igazolhatóan egy-egy lovat vagy szarvasmarhát kaptak, amelyet azután eladtak, addig a domonkosoknál több esetben kimutatható, hogy volt állattartásból származó jövedelmük. Ezt igazolja a hétúri állattartó major léte mellett részben a mennyiség (Szeben, Segesvár, Simontornya), részben az állatok sokfélesége is. Feltehetően éppen a hétúri major megléte indokolta, hogy az 1520-as években a segesvári kolostorban egy mézárós testvér is lakott. Sertés és juh inkább domonkos kolostorral kapcsolatban fordul elő a magyarországi forrásokban, de egy-egy adat a ferenceseknél is igazolja, hogy kaptak effélét.

A XVI. század közepén, 1554-ben tartott provinciális káptalan döntéseinek egyike igazolja, hogy az alamiznagyűjtés során baromfit is kaptak a szerzetesek. Ekkor ugyanis éppen azzal indokolják tyúkok tartásának az engedélyezését, mivel a koldulás során már nem jutottak efféléhez hozzá.⁵⁵⁵ Hasonló rendelkezést hoztak bizonyos haszonnövényekkel kapcsolatban is: hangsúlyozva a pénzforgalom kerülését engedélyezték a kolostoroknak, hogy lent, árpát, illetve zabot vettessenek. Előbbiből olaj készült, utóbbiak pedig takarmányt jelentettek. A takarmánynövényekre vonatkozó engedélyben kiemelték, hogy sört főzni belőlük nem szabad.⁵⁵⁶ Mindezek az adatok egyúttal jól tükrözik az alamiznagyűjtés növekvő nehézségeit is.

⁵⁵⁴ ETE II 482.

⁵⁵⁵ ETE II 521: *Conceditur fratribus, ut liceat tenere gallinas ad pullificandum ad usum fratrum, mendicando enim non possunt acquirere pullos.*

⁵⁵⁶ ETE II 522: *Liceat fratribus, ubi commode et sine pecuniis fieri potest, seminari facere lium ad excutendum oleum ad usum fratrum. Item ordeum sive avenam ad sustentanda animalia, non autem ad vendendum aut faciendam cervisiam.* Érdekes összehasonlítást kínál a soproni ferences kolostor két XVI. századi számadáskönyve, melyekben rendszeres kiadási tételként jelenik meg az olaj (ld. a Számadáskönyvek c. fejezetet).

A természetbeni adományok másik csoportja a gabona- és boralamizsna.⁵⁵⁷ Mindkettő származhatott végrendeletből és alamizsnagyűjtésből egyaránt. Az első adat mindjárt kivételes. A szemeyei kolostor alapítását rögzítő 1248-as szerződésben⁵⁵⁸ az alapító Mihály ispán megfelelő mennyiségű bor és gabona kiutalását ígérte a szerzetesek élelmezéséhez. Ez borból 360 köből, gabonából legalább 100-150 köből volt. Érdekes, hogy a halat, a tejterméket és a szalonnát a ferencesek nem természetben kapták, hanem a rávaló pénzt adta oda a kegyúr. Az oklevél e része különben arra is utal, hogy ekkor a szerzetesek még biztosan nem tartottak állatokat, és halászati jogot sem kaptak. A következő évszázadban ez a járadékrendszer átalakult: Lendvai Miklós bán helyette a szemeyei birtok egy részét rendelte a kolostor eltartására.

Bachater ispán már idézett végrendeletében az 1280-as években 16 köből búzát és 32 köből bort hagyott a gorbonoki ferencesekre. Jóllehet nem tudjuk, hány szerzetes élt a szemeyei, illetve a gorbonoki kolostorban, az arányokból ítélve vélhetően bő egy havi mennyiség lehetett, amit a szerzetesek ekkor kaptak.

A XIV. század első felében, 1339-ben egy bizonyos Erzsébet asszony Váradon úgy végrendekezett, hogy amíg férje él, a város ferences szerzetesei évente egy hordó, ágostonredi remetái évente két csöbör bort kapjanak.⁵⁵⁹ Az adományozott mennyiség különbsége nem feltétlenül a szerzetesek eltérő létszámát tükrözi. Habár okleveles adatunk a váradi ágostonrendiek szőlőbirtoklásáról nincs, más kolostorok analógiája alapján ez valószínűsíthető.

A zágrábi ferences kolostor szőlőbérletének borban fizetendő díjáról (1393: 30 köből, 1439: 6 köből), valamint a besztercei domonkos kolostor borjáradékairól (1413) a szőlőknél már esett szó, a bártfa perjel által eladott, három hordó bort (1428) pedig a számadásoknál említettük. E néhány adaton kívül a XIV. század végéről, illetve a XV. századból nincsenek boradományra vonatkozó adatok. Legközelebb csak 1497-ben, illetve 1498-ban találkozunk vele, amikor Beatrix királyné 13 ½ forint értéká bort adott a

⁵⁵⁷ A bor különleges szerepéről a késő középkori végrendeletekben ld. SZENDE 2004.

⁵⁵⁸ *CD Fejér* IV/2 23–24.

⁵⁵⁹ 1339: MOL DL 3280.

pesti ferenceseknek,⁵⁶⁰ Betlen Miklós pedig többek között néhány hordó bort hagyott a segesvári domonkosokra.⁵⁶¹ 1502-ben Kóhalmi Mátyás végrendeletében a szebeni domonkosokra hagyott egy hordó bort.⁵⁶² 1520-ban András dánosi plébános hagyatékából ismét néhány hordó borhoz jutottak a segesvári szerzetesek.⁵⁶³ 1527-ben Folti László hagyott a szászvárosi ferenceseknek egy hordó bort.⁵⁶⁴

Ami a gabonát illeti, a XV. század elején Ruszkai Izsóp fia Péter az azévi *ruspudi* termést hagyta végrendeletében a kassai ferencesekre.⁵⁶⁵ Hasonlóképpen 1500-ban laki Thúz András (Osvát zágrábi püspök fivére) hagyta a petróci ferencesekre az azévi gabona- és búzatermést.⁵⁶⁶ Rendszeres adományként juthatott gabonához a segesvári a domonkos kolostor a XVI. század elején a város különböző pontjain lévő gabonavermei révén, ezek egy részét ugyanis alamizsnaként töltötték meg a hívek.⁵⁶⁷ Sopronban a XV–XVI. században a ferencesek részben bérleti díjként, részben adományként kaptak gabonát (a számadáskönyvek tanúsága szerint nagyobb volt a bérleti díj aránya). Ennek egy része kenyérgabona, másik része takarmány volt. Előbbi mennyisége azokban az években, amikor erről adatunk van, egy 10-12 fős közösség egész évi ellátását fedezte.

A gabona alkalmanként feltűnik kölcsönszerződések kapcsán pénzhelyettesítőként is. Sopronból van arra adatunk, hogy a ferencesek gabonát adtak kölcsön kamatra. Az egyik ilyen ügyletről 1465-ben értesülünk, amikor a kölcsönt felvevő soproni házaspár, Niclas Sewberlich és felesége halála után a gvárdián, fr. Nagyszombati Jakab bírói végzést kért, hogy az adósságot, amely után az adósok a kamatot is gabonában fizették (6 köből után 18 mérőt), a Haumperger házaspáron behajthassa. A kölcsön fedezete egyébként a város felett, a plébános malma melletti malom volt.⁵⁶⁸ Hasonló ügyben járt el 1473-ban Pan-

⁵⁶⁰ KARÁCSONYI II 138.

⁵⁶¹ IPOLYI 1867 602.

⁵⁶² 1502. II. 10.: MOL DL 21091.

⁵⁶³ IPOLYI 1867 663.

⁵⁶⁴ 1527: MNM Törzsanyag 32.

⁵⁶⁵ 1400–1420: MOL DL 14900. Közli BÁNDI 1985 589.

⁵⁶⁶ 1500. IV. 5.: TKALČIĆ IV n. 2. *Item prefatis fratribus de Petrowcz commisit dari de frugibus et blado quantum fieri potest propter Deum.*

⁵⁶⁷ IPOLYI 1867 774.

⁵⁶⁸ 1465. IV. 5.: *Gerichtsbuch* n. 273 (194).

grecz Gissubler bábsütő, amikor a bírósági könyvbe jegyeztette azt a nyugtát, amely szerint a ferences kolostortól kölcsönvett 3 köből rozst, amely után 9 mérő rozsz kamattal tartozott, teljes egészében visszafizette.⁵⁶⁹

Az eddig említett, gyakoribb adományok mellett alkalmanként más szükséges dolgokat is kaphattak a szerzetesek, pl. szalonnát,⁵⁷⁰ gyertyát (templomi célra),⁵⁷¹ olajt, építőanyagot⁵⁷² vagy éppen fát. Utóbbira példa a soproni adószedők 1452–1453-as elszámolásában egy bejegyzés, amely szerint a kolostorba 224 bécsi dénár értékben küldtek fát.⁵⁷³ Olykor az is előfordult, hogy ilyesmi beszerzésére pénzt hagytak, mint pl. 1505-ben Várdai Aladár özvegye, Katalin, aki a kölyüdi ferenceseknek egy hordó olajra való pénzt adott.⁵⁷⁴

Nem tanulság nélkül való annak számbavétele sem, ami sosem tűnik fel az oklevelekben adományként. Ezek közé tartozik a zöldség és a gyümölcs: ezt részben maguk termelheték, amint arról a gyümölcs esetében adatunk is van, részben kis mennyiségben, alkalmilag kaphatták, amit nem volt érdemes megemlíteni. Gyümölcsvásárlásra egyáltalán nincs adatunk, zöldségvásárlásra is csak elvétve (Selmezbánya, Sopron). Ugyancsak hiányoznak a szárnyasok és a tojás. Jellemző, hogy a földesúri járadékok között a középkor végéig ajándékként szereplő élelmiszerek teljességgel hiányoznak a koldulórendekkel kapcsolatos forrásokból. Ugyanakkor, ahol jobbágytelkek voltak a kolostorok kezén, ott vélhetően ez a jövedelem sem hiányzott, csak írott forrás nem maradt róla. Más esetekben, főleg a ferenceseknél részben vásárlás (ld. Sopron), részben alamizna útján juthattak hozzá ezekhez a termékekhez.

⁵⁶⁹ 1473. VIII. 13.: *Gerichtsbuch* n. 389 (233). A gvárdián nyugtája VII. 25-én kelt.

⁵⁷⁰ 1492. III. 1.: *KmJkv* n. 2832. ...*Item fratribus ordinis predicatorum in Coloswar degentibus legavit septem lardones cum spatulis et arvinis.*

⁵⁷¹ 1434: *Protocollum* I n. 29. *Item ain wannndlung kerczen in Unser Frawen kloster von kunftigen fruchten;* 1447: IVÁNYI 1932 n. 320. *Item ad Sanctam Trinitatem et ad hospitale ad quemlibet ecclesiam unam candelam longam.*

⁵⁷² 1456. IX. 1.: TKALČIĆ III n. 185. Ezeket és még másokat formulásan sorolja fel – mintegy lehetőségekként – III. Kallixtus pápa oklevele.

⁵⁷³ HÁZI II/1 n. 32 (388): *Item mer haben wir geben vmb holcz yn daz klaster VII sol. XIII den.*

⁵⁷⁴ 1505. V. 8.: MOL DL 82224. *Monachis et fratribus in Kelywd gedentibus lego, quod emant unam tunellam olei.*

A koldulási körzetek

Paradox módon a koldulás a koldulórendek legnehezebben megragadható tevékenysége.⁵⁷⁵ Minthogy az ebből származó bevételeket nem könyvelték, a számadáskönyvekben nincs nyoma, és semmilyen forrásból sem tudjuk meghatározni, hogy a jövedelmeken belül milyen arányt képviselt. Ráadásul a koldulás „technikája” sem egyszerű kérdés. Az alamizsnagyűjtésnek változatos módszerei voltak, a szó szerinti koldulástól a tehetős támogatók közvetlen megkeresésén át a kolostorok tágabb környékét magába foglaló terminusrendszer működtetéséig.

Magyarországon a terminusrendszerre⁵⁷⁶ vonatkozóan meglehetősen kevés adatunk van. Időben a legkorábbi, de kevésbé informatív forrás, amely csak a terminusrendszer meglétére utal, egy 1385-ben kelt oklevél. Ebben Bertalan, az ágostonrendi remetéknek az esztergomi nagykaptalanon frissen megválasztott generálisa a brucki és marcheggi (Alsó-Ausztria) kolostorok szerzeteseit arról értesíti, hogy Tordai Mátyás magyarországi provinciális a két említett kolostor szükségére tekintettel megengedte, hogy alamizsnát gyűjtsenek azokon a magyarországi területeken, ahová a magyar rendtartomány szerzetesei nem szoktak menni.⁵⁷⁷ Ebben az időben a két ausztriai kolostorhoz magyar területen a pápoci esett legközelebb, ám ez is csaknem 100 km-re található Brucktól, Marcheggtól pedig több mint 130 km-re. A koldulási körzet határa a kolostortól nagyjából 50-60 km távolság lehetett, ami később az erdélyi domonkos vikária kolostorainak XV. szá-

⁵⁷⁵ A koldulás gyakorlatáról Nyugat-Európában, elsősorban Franciaországban ld. VIALLET 2012.

⁵⁷⁶ A koldulási körzetre többnyire egységesen a terminus kifejezést használom, ez azonban nem teljesen azonos az egyes rendek saját szóhasználatával. Míg a domonkosok és az ágostonrendi remeték rendszerint így jelölték saját körzetüket, addig a ferencesek a latin forrásokban a *contrata* vagy ritkábban a *questus* szót használták. Ugyanakkor a fennmaradt német nyelvű forrásokban feltűnik a *terminy* is.

⁵⁷⁷ CD Fejér X/1 n. 258–259: *...venerabilis et religiosus vir, frater Mathias de Thorda, Provincialis Ungarie, in edie vestre gravitate pensata, liberam vobis, vestrisque subditis dedit licenciam in sua provincia eleemosynas petendi in eis duntaxat locis, ad que fratres de Ungaria ire non consueverunt, cuius et super hoc vidimus litteras cum sigillo pendentis.*

zad végi terminusbeosztásában is több helyütt feltűnik. Ez persze csak nagyon felületes képet ad, s valójában több kérdést is felvet, ezekről azonban majd később esik szó.

A pontos területet illetően nem tudunk meg többet abból az 1414-es oklevélből sem, amelyet Vicedominis Máté állított ki a pozsonyi ferencesek panasza nyomán, s amely szerint egyes plébánosok csak akkor engedik a kiküldött szerzeteseket koldulni, ha az alamizsnából negyed vagy fél részt kapnak. Az esztergomi helynök az egyházmegye plébánosainak és templomigazgatóinak megparancsolta, hogy a területükre érkező kolduló szerzeteseket szívesen fogadják, és őket az alamizsnagyűjtésben ne akadályozzák.⁵⁷⁸ Száz évvel később pápai utasítás is érkezett ugyanebben a témában: X. Leó pápa 1518. XII. 3-án kelt, *Exponi nobis fecerunt* kezdetű levelében, meghagyta a plébánosoknak, hogy ne akadályozzák a koldulórendi szerzeteseket az alamizsnagyűjtésben.⁵⁷⁹ A XV. századi oklevélben mintha a *quarta canonicalis* sajátos értelmezése sejlene fel, de ezt ebből az egy adatból nem lehet igazolni.

Valamivel többet árul el egy 1459-ben kelt levél, amelyet Ludwig von Tulln hainburgi ferences gvárdián írt Pozsony városához.⁵⁸⁰ A levél szerint a hainburgi kolostor leégése miatt az ottani szerzetesek éltek azzal a privilégiumukkal, hogy más kolostorok területén is gyűjthetnek alamizsnát, emiatt azonban összetűzésbe kerültek a pozsonyi ferencesekkel. Hainburg és Pozsony igen közel fekszik egymáshoz, a távolság mindössze 16 km. A levél szövegezéséből arra lehet következtetni, hogy az ausztriai szerzetesek Pozsonyon túl mentek, és a gyűjtött alamizsnát éppen a városon keresztül kívánták hazaszállítani (*...direxi meos confratres, scilicet fratrem Hanricum et fratrem Johannem ad inpetrandum nobis prenominatam sacram elemosinam, quod nulli est prohibitum, ut scribitur in decreto. Quod et ipsi diligentissime fecerunt et duxerunt usque ad prenominatam vestram civitatem, volentes ducere ad conventum nostrum*).

A fentebbi, az ágostonrendi remeték két alsó-ausztriai kolostorára vonatkozó oklevéllel együtt mindez arra utal, hogy a nyugat-magyarországi területeken alkalmanként az oszt-

⁵⁷⁸ 1414. II. 21., Esztergom: MOL DF 250370 – ZsO IV n. 1698.

⁵⁷⁹ Gyöngyösi ferences lt. n. 101. Kivonatát közli KAIZER 1930 12.

(http://www2.arcanum.hu/2011/a120121.htm?v=pdf&a=pdfdata&id=FERENCES_SK_Kaizer_a_gyongyosi_zarda_oklevertara&lang=hun#pg=13&zoom=f&l=s)

⁵⁸⁰ 1459. XI. 7.: MOL DF 242670.

rák kolostorok alamiznagyűjtésével is számolni kellett. Az a tény, hogy a két érintett kolostor ilyen közel esik egymáshoz, egyúttal arra is felhívja a figyelmet, hogy a koldulási körzet nem rekonstruálható úgy, mintha az adott kolostor körül többé-kevésbé szabályos körben helyezkedett volna el. Ezt a feltevést erősíti néhány németországi és franciaországi adat is, pl. az erfurti ágostonrendi kolostor terminusa,⁵⁸¹ illetve a burgundiai és auvergne-i ferences kolostorok egymás közti határai,⁵⁸² Magyarországon pedig a soproni ferences kolostor példája (ld. lejjebb). A terminus meghatározásánál sok tényezőt kellett figyelembe venni: a terület népességét és eltartóképességét, a közlekedési lehetőségeket, más kolostorok – akár más rendekhez tartozók is – érdekeit és esetleg már kialakult területét, az adott kolostor várható létszámát, a kegyúrral kötött megállapodás tartalmát. Minderre vonatkozólag gyakorlatilag nem vagy alig rendelkezünk forrásokkal.

Csak a koldulás gyakorlatát igazolja a középkor legvégén a körmendi ágostonrendi kolostor perében két tanú vallomása, egy harmadik viszont megemlíti a falu (*Egedy*) nevét is, ahová koldulni mentek (az első két esetben talán csak Körmenden gyűjtöttek a szerzetesek alamizsnát).⁵⁸³ A terminus nagyságát ebben az esetben sem tudjuk meghatározni, de viszonylag kiterjedt lehetett, mert – legalábbis a helyi fogalmak szerint – „távolabbi helyekre” is küldtek ki szerzetest.⁵⁸⁴ Amennyiben *Egedy* valóban a Zala vm-i Egyedföldével azonos, úgy ennek Körmendtől való távolsága mintegy 50 km volt. Ez viszont megfelel a más forrásokból megismert, átlagosnak tekinthető távolságnak.

⁵⁸¹ MARTIN 1887.

⁵⁸² BERTRAND – VIALLET 2004.

⁵⁸³ *Addit etiam testis audivisse a quodam predicto Benedicto de Sarwaskendi, ut fratres Sancti Augustini Kermend eotunc, cum ivissent ad mendicandum, unum pauperem hominem spoliassent, [fol. 46r] et ab eo unum equum cum sella accepissent, et tandem in dicto oppido Kermend cum magnis precibus illa obtinuisset.*

...Dicit etiam testis (ti. bátai Tót István) se vidisse dum, cum eisdem frequenter ad mendicandum ivisset, fratres predictos Augustinenses sepius fuisse inebriatos inhonestissime.

...Dicit etiam testis se scire, quod dum cum eodem fratre Anthonio in mendicando semel proficisceretur in quadam villa Egedy vocata... (A falu azonosítása bizonytalan, a magam részéről valószínűbbnek tartom, hogy a Körmendhez közelebb eső, Zala vármegyei Egyedföldéről van szó.)

Közli: ERDÉLYI 2006 80, 121–122.

⁵⁸⁴ *Scit denique testis quendam fratrem, de cuius nomine non recordatur, missum fuisse per alios fratres in mendicationem ad remotas partes, qui dum rediisset ex predicta mendicatione... ERDÉLYI 2006 161*

Bár a koldulási körzet a tanúk felsorolása kapcsán nem került szóba, az adatok térképre vetítése mégis elgondolkodtató eredményt hoz. A tanúk származási helyei⁵⁸⁵ ugyanis néhány településtől (Kölked, Rádóc, Hollós, Hídvég) eltekintve mind Körmentől D-DNy-ra található, s leginkább a Szentgotthárdra vezető út mentén sűrűsödnek. Nem állítom, hogy feltétlenül a terminus kiterjedését tükrözik, mindenestre a tanúvallomások alapján ezekben a falvakban volt leginkább alkalmuk az embereknek találkozni a körmendi ágostonrendiekkel. Egyébként ha az ezen körön némileg kívüleső Hídvéget is figyelembe vesszük, a két legtávolabbi település, Hídvég és Szentmihály között alig 30 km a távolság.

Legrészletesebb a domonkosok erdélyi vikáriájának XV. század végi szabályozása. 1497-ben Epi János domonkos provinciális rendelkezése szerint a brassói konvent kapta az egész Barcaságot, valamint az udvarhelyi kolostorral közösen Sepsi- és Kézdiszéket. Az udvarhelyi szerzetesek koldulhattak az egész Székelyföldön egészen Régenig. A segesvári kolostor terminusához tartozott Maros-, Keresztúr- és Udvarhelyszék, a beszterceihez Régen.⁵⁸⁶ Ugyancsak a koldulási gyakorlatra utal az egyes kolostorokban jelenlévő *terminarius* tisztség is. 1529-ben pl. a gyulafehérvári konventben volt egy, a brassóiban pedig két terminarius (utóbbiban egyikük szász, másikuk magyar), akik mind az adott kolostor vezetéséhez tartoztak. Ugyanakkor a besztercei kolostorban egy laikus testvér töltötte be ezt a tisztséget.⁵⁸⁷

Ha azonban alaposabban szemügyre vesszük az 1497-es beosztást, az udvarhelyi kolostor terminusát illetően meglepő eredményre jutunk. Míg a brassói, besztercei és segesvári kolostor koldulási körzetének határa a kolostornak helyet adó várostól legfeljebb 50-

⁵⁸⁵ ERDÉLYI 2006 38.

⁵⁸⁶ Biblioth. Batthyán. Ms. Tabular. Albens. P. 2. p. 276. Kiad. VESZELY 1860 392–393. *Ut autem charitates vestras, termini in mendicando singulis conventibus deputati, non lateant, ordinatum est: [...] Item Conventus Coronensis habebit pro se totam Burciam, qua nullus alius Conventuum habet mendicandi potestatem; conveniunt etiam cum Udvarhellensibus in duabus Sedibus Siculorum videlicet Sepsii et Kyzdii. Item Udvarhellenses habebunt pro se totam Siculiam usque ad Regem inclusive, cum quibus concurrunt Coronenses ut supra. Et Segeswarienses etiam in tribus Sedibus, videlicet Maros, Keresztur et Wdwarhel. Et Bistricienses concurrant cum supradictis Udvarhellensibus in Regem, et in omnibus terminis eius, in cuius rei testimonium, et efficaciam duxi praesens mandatum sigillo nostro Provincialatus roborandum, loco, die et anno ut supra.*

⁵⁸⁷ Vö. ROMHÁNYI 2004a 239. A forrás kiadásai: FARBRITIUS 1861; IPOLYI 1867.

60 km-re volt – ami persze nem kevés, és egy nap alatt biztosan nem járható meg –, addig az udvarhelyiek terminusa Régentől Sepsi- és Kézdiszékig terjedt, ami azt jelenti, hogy a terminus két szélső pontja egymástól csaknem 200 km-re volt! A koldulási körzet nagyságát nyilvánvalóan a népsűrűség és a terület eltartóképessége befolyásolta. Ez a hatalmas távolság azonban felveti annak a kérdését is, vajon a szerzetesek milyen módszerekkel és milyen gyakran tudtak alamizsnát gyűjteni kijelölt területükön – nem beszélve gyóntatási és prédikációs feladataik ellátásáról.⁵⁸⁸

Tekintve, hogy a lelkipásztori tevékenység és az alamizsnagyűjtés összekapcsolódott, a terminusra is vonatkozott az az 1524-es oklevél, amelyben Kőrösszegi Bálint komári domonkosrendi perjel kiküldte Benedek papot Barátiba és környékére a nagybőjti gyóntásra.⁵⁸⁹

Hasonló, évszám nélküli dispozició fennmaradt az obszerváns ferences vikária első formuláskönyvében is.⁵⁹⁰ A szöveg érdekessége, hogy baranyai contrata-t említ, ami igen nagy területet jelent, még ha esetleg nem is az egész vármegyét értették alatta. Az alamizsnagyűjtéssel kapcsolatban több formula is található még a kéziratban, ezek azonban nem tartalmazznak a koldulási körzetekre vonatkozó értékelhető adatokat.

Az obszerváns ferences kolostorok terminusairól néhány utaláson kívül szinte semmit sem tudunk. A vikária 1507-es és 1515-ös konstitúciói csak általánosságban említik a kol-

⁵⁸⁸ Az ilyen kiterjedt terminus nem példanélküli. Németországban 1393-ban az anklami és a helmstedti ágostonrendi kolostor között tört ki vita a terminusok határa miatt, miközben a két kolostor egymástól 284 km-re volt! A helyzet további sajátossága, hogy a határt a magdeburgi káptalanon végül Dassow és Gadebusch között húzták meg, vagyis a vita tárgya a Balti-tenger partvidéke volt. A két település a kolostoroktól 190-200 km-re feküdt. Vö. HOOGEWEG 1924 1–12.

⁵⁸⁹ Pannonhalmi Főapátság lt. c. 64. 1. Oo.

Per me fratrem Benedictum de Kereszegh, priorem conventus Camariensis, ordinis Predicatorum, missus religiosus frater Benedictus sacerdos ad Barathi et ad partes circa adiacentes pro auditione confessionis confiteri volentium, rogantes omnes et singulos, ipsum benigne suscipere charitativeque tractare ob remunerationem mercedis vite eterne. In cuius rei testimonium sigillo, quo utor, munire curavi. Datum ex prefato conventu feria quinta post Dominicam Letare anno Domini 1524.

Manu propria qui supra

⁵⁹⁰ OSzK Cod. Lat. 432: *decrevi vos ad contratas Baronya*. A szöveg egyébként egy budai szerzetes áthelyezéséről szól. Az egyetlen baranyai obszerváns kolostor ebben az időben a perecskei volt.

dulási körzeteket (*contrata, questus*). Az első intette a barátokat, hogy ne tartózkodjanak sokáig a koldulási körzet területén,⁵⁹¹ a második megtiltotta nekik, hogy más kolostorok körzetében kolduljanak, illetve, hogy kolduló csészéikkel pénzt kéregessenek.⁵⁹² Valamivel többet árul el, de részleteket nem említ az a rendelkezés sem, amellyel 1531-ben utasítják a jenői őrt, hogy a gyulai kolostor terminusából hat falut adjon át az éppen akkor alapított gerlai kolostornak, ügyelve, hogy ebből a gyulaiaknak ne származzék túl nagy kára.⁵⁹³ A két település között alig 15 km a távolság, így feltehetően nem elhatárolásról, hanem a környékbeli falvak felosztásáról van szó. Minthogy Gerlára ekkor mindössze négy szerzetest küldtek, Gyulát viszont ugyanekkor a rendi káptalanon konvent rangra emelték, a szövegben *contrata*-nak nevezett koldulási körzet legalább 12 falut számlálhatott, ennek a felénél többet az új kolostor biztosan nem kaphatott meg. Ezen felül a gyulai kolostornak természetesen ott volt maga a mezőváros is.

Ugyanakkor a gerlai kolostor példája másra is rávilágít. Az alapító Ábránfi István volt, aki 1520–1524 között Patócsi Péterrel együtt gyulai vár várnagya volt. Feltehetően ebből az időszakból eredeztethető kapcsolata az obszerváns ferencesekkel, és Gerla birtokosaként meghívta őket, átadva nekik az egykori, ekkor már több mint száz éve nem működő gerlai bencés apátság templomát. Bár – amint említettük – 1531-ben még csak négy szerzetes érkezett az új kolostorba, a ferencesek nagyonis komolyan vették az alapító szándékát, és bíztak benne. Erre utal, hogy 1535-ben már tizenhárom szerzetes lakott az itteni kolostorban. Mégis, egy évvel később, amikor Ábránfi meghalt, a ferencesek elhagyták az új helyet, amit nemigen értelmezhetünk másként, mint, hogy a hat falu önmagában nem tudta eltartani a kolostort, ezért a megélhetéshez elengedhetetlen volt a kegyúr támogatása.

Talán a koldulási körzettel hozható összefüggésbe az az adat is, amely az 1533. évi gyűlés jegyzőkönyvében maradt ránk. Eszerint a felvinci borosedények a kolozsvári kolostort

⁵⁹¹ *Leges* 653.

⁵⁹² *Leges* 667.

⁵⁹³ *ETE* II 469: *de Jenew assignet de contrata Gywlensi ad Gerlam sex villas, sic tamen, quod eedem non fiant maximo preiudicio ipsis Gywlensibus.*

illették, vagyis a kolozsváriaknak volt joguk Felvincen boralamizsnát kérni.⁵⁹⁴ A boros edényekről általánosságban már 1505-ben is rendelkeztek, amikor előírták, hogy a kolduláskor magukkal vitt hordók méretét csökkenteni kell, s nagy hordók csak a kolostorok pincéiben maradhattak.⁵⁹⁵

Nem ez az egyetlen adat arra nézvést, hogy a rendi vezetésnek többé-kevésbé pontos elképzelése volt arról, mennyi alamizsnára van szüksége egy-egy kolostornak. Túl azon, hogy rendszeresen hangoztatták a szerénységet és mértékletességet, a rendi vizitátorok egyik feladata éppen az volt, hogy ne engedjék megtartani az esetleges felesleget. 1507-ben az obszerváns vikária úgy rendelkezett, hogy a koldulás előtt a kolostorok vezetőinek kötelességük mérlegelni a szükségleteket, azt pedig egészen pontosan meghatározták, mennyi szalonnát fogadhatnak el: *Item pro duobus fratribus recipiatur unum lardum, et si larda fuerint nimis parva et macilenta, possit pater guardianus cum dictis discretis defectum resarcire.*⁵⁹⁶

A területeket illetően valamivel pontosabb adataink csak a Mohács utáni időszakból maradtak fenn a kolostorok koldulási körzeteire vonatkozóan, éppen azok átalakításai kapcsán. 1537-ben a ferencesek tartományi gyűlése úgy rendelkezett, hogy a megszűnt sóvári kolostor terminusát az okolicsnóiak vegyék át, de arról nem szól a forrás, hogy ez pontosan milyen területet jelentett.⁵⁹⁷ A két kolostor távolsága mintegy 140 km, vagyis az okolicsnói barátoknak jókora távolságot kellett megtenniük, ha az egykori szomszéd kolostor területét is be akarták járni. Valószínűbb, hogy csak az Okolicsnóhoz közelebb eső részeket vették ily módon birtokba. Ebben az esetben a helyzetet még az is bonyolította, hogy a két obszerváns kolostor között nagyjából félúton egy konventuális ferences kolostor is volt, a lőcsei, s ennek – mint a környék legrégebbi ferences kolostorának – nyilván szintén megvolt a maga koldulási körzete. A terület településhálózatát és természetföldrajzi viszonyait tekintve elég nehéznek tűnik összefüggő koldulási területek kiala-

⁵⁹⁴ *Item vesta vinaria possessionis Felwyncz assignatur ad conventum Coloswariensem.* – ETE II 473. Felvinc Kolozsvártól 53 km-re fekszik.

⁵⁹⁵ *Leges 649: Item vasa vinaria magna nimis in omnibus locis minorentur, exceptis illis, que ad contratas non portantur..*

⁵⁹⁶ *Leges 652.*

⁵⁹⁷ KARÁCSONYI II 151.

kítása, így nem kizárt, hogy akár falvanként határozták meg egy-egy kolostor *contrata*-ját. Hasonlóra máshol is akad példa.

1542-ben ugyanilyen módon adták át az egykori kőröshegyi kolostor terminusának területéből a mintegy 50 km-re lévő Sármelléket az egervári ferenceseknek.⁵⁹⁸ A két kolostor távolsága ebben az esetben kb. 115 km. Sármellék valóban nagyjából a határra eshetett.

A jászberényi ferencesek 1539 előtt egészen a mintegy 80 km-re lévő Bogácsig jártak alamizsnát gyűjteni, ekkor azonban átengedték a fülekieknek (tőlük a falu kb. 90 km-re volt), ők pedig a közelebbi Nagykátát, Boldogasszonykátát és Szentlőrincát kapták meg (14-18 km).⁵⁹⁹ 1546-ban a nagyváradai provinciális káptalan újra rendelkezett a falvakról: utasították az esztergomi őrt, hogy az egykori budai és pesti kolostorok Káta nevű *contrata*it ossza fel a jászberényi és a gyöngyösi kolostorok között.⁶⁰⁰ Ugyanezen a káptalanon rendezték a szegedi és csanádi kolostorok közti vitát is, megtiltván a csanádiaknak, hogy Szalka, Almás és Apáti falvakban alamizsnát gyűjtsenek (Szeged és Csanád távolsága mindössze 40 km).⁶⁰¹

Amint látszik, már az egyes rendek kolostorai számára kijelölt koldulási körzetek azonosítása és leírása során is komoly nehézségekbe ütközünk. A rendelkezésre álló adatok azonban végképp nem teszik lehetővé az egyazon településen lévő, különböző rendhez tartozó kolostorok koldulási körzeteinek összehasonlítását. Azon túl, hogy mind a budai és pesti ferencesek, mind pedig a két telpülés domonkos kolostorai az alföldi területekkel álltak kapcsolatban (ld. a ferencesek káta *contrata*ját vagy a domonkosok szoros kap-

⁵⁹⁸ KARÁCSONYI II 108.

⁵⁹⁹ KARÁCSONYI II 84.

⁶⁰⁰ ETE II 506: *Item V. P. custos Strigoniensis dividat contratas Budensem et Pestiensem Katha vocatas inter fratres de Beren et de Gyengyes.*

⁶⁰¹ *Ibid.*: *Item questa de Zalka, Almás et Apathy conceditur fratribus de Zegedino et fratres de Chanadino illuc ire non presumant.* A nevezett települések közül Apáti vélhetően a Csanáddal átellenben, a Maros túlsópartján lévő Apátfalvával azonosítható, ami arra utal, hogy a XV. század végén alapított csanádi ferences kolostor az akkor már néhány éve létező szegedi kolostor terminusába vágott bele. Szalka és Almás egyelőre nem azonosítható, talán valamivel távolabb kell keresni őket. Mindenesetre ez az adat is arra utal, hogy a terminust nem szükségképpen jelölték ki egy tömbben.

csolatát Kenderesi Balázssal), egyetlen olyan adat sem merült fel eddig, ami a leghalványabb utalást jelentené az egymásmellett élés mibenlétére, esetleges konfliktusaira vonatkozóan.

A ferencesek gyakorlatában a XVI. század közepe táján még mindig jelentős volt a természetbeni adományok fogadása. Olyannyira, hogy 1535-ben rendelkezni kellett arról, hogy a gvardiánok – hivatalvesztés terhe mellett – ne tőrjenek el gyerekeket a szerzeteseknek fenntartott helyeken, legfeljebb azokat, akik a *contrata*-ból kapott juhokat és bárányokat legeltetik, amennyiben erre szükség van. De ezeknek is tiltották, hogy a kolostorban éjszakázzanak.⁶⁰² Márpedig, ha ilyen rendelkezésre szükség volt, akkor ez nem egy-két kolostort érintett. Talán éppen ezzel függ össze, hogy az egyik leggyakoribb birtoktípus a rét és a kaszáló volt. Ilyen birtokáról tudunk pl. a kismartoni, a pozsonyi, a soproni, a nyitrai, a beregszászi és az egri ferences kolostornak is.⁶⁰³ Amikor a verőcei kolostor birtokait a rend átadta Bánfi Jánosnak, az oklevél tanúsága szerint ugyancsak egy kaszálót (*fenetum*) tartott meg a kolostor számára.⁶⁰⁴ Sőt, van olyan adat, amely arra utal, hogy rét megszerzésére a ferencesek – legalábbis a XVI. század elején – kifejezetten törekedtek is. A Tolnai Máté által elrendelt 1508-as vizitáció során a vizitátorok a stolai perjelség Gáspár nevű perjelét is meghallgatták, aki – amellet, hogy kolostoráról igen szárnalmas képet festett – elpanaszolta, hogy a lócsei konventuális ferencesek az apátság birtokainak, különösen rétjeinek és szántóinak megszerzésére törekedtek.⁶⁰⁵

Az obszerváns vikária alamizsnagyűjtési gyakorlatára vonatkozó adatokat őrzött meg egy, a Bajor Állami Könyvtárban őrzött XVI. századi ferences kézirat, amelynek tanúsága

⁶⁰² ETE II 482. A rendelkezést 1548-ban is megismételték, s ekkor néhány passzussal előbb hangsúlyosan megerősítették a pénz elfogadásának tilalmát is, ami az alamizsna természetbeni gyűjtésének fenntartását célozta. ETE II 514.

⁶⁰³ Pozsony: 1417 – MOL DF 250299; Kismarton: 1420 – MOL DL 20889; Sopron: 1500 – *Gedenkbuch* n. 100 és 1518–1522 – HÁZI II/5 245–270; Nyitra: 1523 – ETE I n. 72, Beregszász: 1567 – KARÁCSONYI I 146–147; Eger: 1578 – MAKSAY 1959 734 (*Est ibidem unum pratum, quod prius fratrum monachorum claustrum Beatae Virginis Agriae fundati praefuit, quod tenentur falcare, falcata cumulare, cumulata Agriam importare, quod cum tempus favet, profért foeni plaustra 20, nonnunquam sex tantum, et anno 1578. quoque.*)

⁶⁰⁴ 1518. VIII. 17., Óbuda: MOL DL 274750.

⁶⁰⁵ 1508: MOL DL 21890 a5: *...et maxime laborant pro ipso fratres minores sancti Francisci omnia possidere, maxime fenilia et terras.*

szerint a szerzeteseknek évente háromszor kellett a terminust bejárniuk.⁶⁰⁶ Habár normatív szöveg nem maradt fenn róla, de az alább tárgyalandó soproni ferences kolostor esetében is hasonló rendszer látszik kibontakozni, ami arra utal, hogy a rendelkezés az általános ferences gyakorlatot tükrözi.

Talán egyetlen olyan ferences kolostor van, a soproni, amelynek terminusát viszonylagos pontossággal rekonstruálni tudjuk. Ennek alapját a kolostor gondnokai által vezetett számadáskönyvekben található adatok szolgáltatják. Az első, 1518–1522 közti időszakot felölelő számadáskönyv, amelyet Házi Jenő Christian Fleischacker (Christof Gräzer) személyéhez kötött, többször említi a terminust, s a kifejezés Paul Moritz 1524–1527 között vezetett számadáskönyvében is feltűnik egyszer. A német szövegben nem csak a *terminy*, illetve a *colligiren* szavak utalnak az alamizsnagyűjtésre, hanem a *samlung*, *sam(m)eln*, *lesen(n)* szavak is. A forrás tanúsága szerint a soproni szerzetesek az alamizsnagyűjtésnek ezt a módját elég ritkán, leginkább szüret idején gyakorolták, így alamizsnaként is többnyire bor érkezett. Emellett 1520-ban egy Húsvét körüli alamizsnagyűjtést is feljegyeztek.⁶⁰⁷ A gabonát ezzel szemben néhány név szerint megnevezett személytől kapták, úgy tűnik, elsősorban soproni polgároktól. Az sajnos nem derül ki, hogy esetleg valamilyen járadékadomány állt-e az efféle alamizsnák mögött. A számadáskönyvben elkönyvelt adomány részben felesbúza, részben zab, illetve árpa, és a szemes gabona mellett előfordul liszt is. A zab feltehetően inkább takarmány volt, a többi az asztalra kerülhetett.

Végigtekintve a számadáskönyvekben említett helyiségeken, amelyeket részben az alamizsnagyűjtés, részben a birtokok miatt felkerestek akár a szerzetesek, akár a kolostor gondnoka, vagy ahonnan szállítottak a kolostorba valamit, a következő kör rajzolódik ki: Fertőrákos, Balf, Nagycenk, Keresztúr, Küllő, Nyék és Harka. Mellettük csupán két települést említenek: klingenbachi parasztok fizettek szántó és réthasználatért a kolostor gondnokának, de ez inkább üzleti ügynek tűnik (a bérelt terület a Sopron északi határában, Klingenbach közelében fekvő Übermas pusztán volt), illetve a szerzetesek egyszer Lán-

⁶⁰⁶ KERTÉSZ 2012 222, 67. és 68. j.

⁶⁰⁷ HÁZI II/5 260: *Item mer hab ich geben in das closter, so sy seynn zogenn auf die terminy, vmb viesch, facit VI sol. den.* A keltezés az ezután bejegyzett tételek alapján lehetséges: a kroisbachi szőlő metszését, csonkolását március-áprilisban kellett elvégezni.

zsérba mentek, de utazásuk célja nem derül ki. Talán prédikálni vagy gyóntatni hívták őket, de nem zárható ki, hogy a település még a koldulási körzetük része volt, hiszen mindössze 33 km-re fekszik Soprontól. A felsorolt települések Lánzsér kivételével Soprontól D-DK-re található, közülük a legtávolabbi, Nyék is csupán 12,5 km-re fekszik. Az így kirajzolódó kép ugyancsak arra mutat, hogy a koldulási körzet nem körben helyezkedett el, ám az ország más részeiből megismert – tegyük hozzá, obszerváns kolostorokból származó – adatoktól eltérően a hozzá tartozó települések lényegesen kisebb távolságra voltak Soprontól. Talán nem tévedünk nagyot, ha azt gondoljuk, ezt éppen a konventuális kolostorokra jellemző vegyes gazdálkodási rendszer tette lehetővé, amelyben az alamizsnagyűjtés mellett helyük volt bizonyos birtokoknak is. Sopron esetében ezek, amint láttuk, malmok, szőlők, szántók és rétek, valamint bizonyos ideiglenesen birtokolt, illetve járadékkal terhelt városi ingatlanok voltak. Ugyanakkor éppen a számadáskönyvek bejegyzéseiből is tudjuk, hogy nemcsak a saját kezelésben tartott szőlőkből, hanem a bérbe adott malmokból és szántókból is keletkezett természetbeni jövedelme a kolostornak. Erről a jellegzetességről a későbbiekben még ejtünk szót.

A német területekről lényegesen jobban ismert terminusrendszer⁶⁰⁸ infrastruktúrája is homályban marad Magyarországon. Nem tudjuk, hogy nálunk is tartottak-e fenn a szer-

⁶⁰⁸ Cf. ELM 1977. A XVI. századi Németországban a terminusházak helyenként már botránykővé váltak. Erre utal III. Vilmos türingiai tartománygróf 1491-ben kelt oklevele, amelyben utasította a négy koldulórend elöljáróit, hogy a terminusházakban tartósan tartózkodó testvéreket rendeljék vissza, és a terminusokat csak alamizsnagyűjtés céljából keressék fel:

1491. 10. 19., Marburg: Landgraf Wilhelm (III.) befiehlt allen Obersten der vier Bettelorden, weil durch ihre Terminarier, die in seinen Schlössern, Städten und Dörfern *stetiges wesen* und in den Termineien ihre Wohnung hätten und Haus hielten, den gen. Klöstern *merglicher* Abbruch, Schaden und mannigfaltige Leichtfertigkeit entstehe, wo doch solche Almosen zur Erhaltung ihres Klosters zugelassen und gegeben seien und davon viele Personen in ihrem Konvent unterhalten und durch ihre Terminarier *in andere wege* verbraucht werden mochten, ihre Konventsbrüder aus allen Termineien in seinen Landschaften unverzüglich in das Kloster zurückzubeordern, ihnen darin zu bleiben aufzuerlegen, die geistlichen Werke ihres Ordens durch sie in Andacht vollbringen und sie auf keinen Fall außerhalb des Klosters wohnen zu lassen, gleichzeitig aber, wie das gewöhnlich und Herkommen ist, etliche aus dem Konvent auf die Terminei zu schicken, um die Almosen zu sammeln, mit dem Befehl, nach der Sammlung alles, was ihnen durch Gott gegeben ist, ins Kloster zu bringen. *Datum Marburg, uff mittwochen nach sanct Lucas tag a. etc. 91.*

Landgrafen-Regesten online Nr. 10402. Kiadása: Schiffenberg n. 192 (39).

zetesek terminusházakat, amelyek egyszerre szolgáltak a kolduló szerzetesek szállásaként és a gyűjtött alamizna raktáraként. A körmendi szerzeteseknek mintha nem lettek volna ilyen házaik, legalábbis erre utal, hogy a Körmentől nagyobb távolságra elmenő szerzetesek a helyi plébánián szálltak meg.⁶⁰⁹ Elképzelhető viszont, hogy a rendnek a XVI. század közepén összeállított, a megszűnt magyarországi kolostorokat felsoroló jegyzékében szereplő kissárosi kolostor⁶¹⁰ valójában a sárosi kolostornak a mindössze 4 km-re fekvő Kissároson fenntartott terminusháza. Mindenesetre igen meglepő lenne, ha két ennyire közeli településen egyidőben két azonos rendhez tartozó kolostor létezett volna, különösen, mivel magyarországi forrásaink egyértelműen csak a sárosi kolostorról tudnak. Ugyanakkor látnunk kell, hogy a jegyzékben máshol is vannak elírások és ismétlések, így lehetséges, hogy ebben az esetben is csupán a sárosi kolostor megkettőzéséről van szó.

Másfelől – bár kétségtelen, hogy a magyarországi forrásadottságok nem kedvezőek – mégis gyanús, hogy egyetlen ilyen házra utaló egyértelmű adat sem bukkant eddig fel. Nem egészen világos, pontosan mi célt szolgált az a – különben rendkívül későn felbukkanó, és a megfogalmazásból sejthetően frissen szerzett – tordai ház, amelyet a salvatoriánus rendtartomány 1531. évi jegyzőkönyveiben említenek. Nem kizárt ugyan, hogy egy kései terminusházra utal az adat, de mivel maga a szöveg nem árulja el a ház mibenlétét, és eddig párja még nem akadt, a kérdést eldönteni egyelőre nem lehet.⁶¹¹

A terminusház fenntartásának alternatívájaként értelmezhető a segesvári kolostor Fabri-féle jegyzékének egyik adata. Eszerint a bordi Nicolaus Bordys – aki maga is a kolostor confratere volt – végrendeletében fiait és örököseit is kötelezte, hogy mindig lássák vendégül a segesvári szerzeteseket (*Insuper adiuravit filios et heredes (sic) proprios per nomen Dei vivens perpetuis temporibus, quatenus forent, semper fautores et confratres,*

<<http://www.lagis-hessen.de/de/subjects/idrec/sn/lgr/id/10402>> (Elérés: 12.9.2011)

⁶⁰⁹ *Dicit etiam testis se scire, quod dum cum eodem fratre Anthonio in mendicando semel proficisceretur in quadam villa Egedy vocata in domo plebani absente ipso plebano ad hospitium descendisset...* ERDÉLYI 2006 122.

⁶¹⁰ ROMHÁNYI 2000 36.

⁶¹¹ *Domus de Thorda fratribus pro hospitio assignata habeatur, qua ipsi ex apostolico indultu possunt uti tuta conscientia.* – ETE II 468.

necnon receptores hospicio patrum et fratrum loci istius).⁶¹² A falu mintegy 65 km távolságra fekszik Segesvártól, a XV. század végén megállapított körzetük határán.

A rendszer a jelek szerint Németországban is elsősorban az ágostonrendi remetéknél volt jellemző, és nem elképzelhetetlen, hogy Magyarországon nem alakult ki hasonló gyakorlat. Ennek oka éppen az lehetett, hogy az ágostonrendi szerzetesek birtokaikon részben maguk termelték meg a szükséges ételmet, így az alamizsnára kevésbé voltak ráutalva, illetve kisebb terminus is elegendő lehetett egy kolostor ellátásához. Néhány más rendhez tartozó kolostor esetében számítható terminushatárok, azoknak a kolostortól való távolsága viszont mindenképpen arra utal, hogy a területek bejárása több napot vett igénybe és komolyabb szervezést igényelt, semhogy a koldulás esetleges napi gyakorlatában szerepet kaphasson.⁶¹³ Mindez azonban pusztán hipotézis, hiszen adatok hiányában nemcsak megerősíteni, de cáfolni sem tudjuk teljes bizonyossággal a terminusházak létét.

Az alamizsnagyűjtésben játszott szerepük szempontjából is érdemes volna megvizsgálni az obszerváns ferencesek néhány, remeteség jellegű kolostorát, amilyen pl. a pulai vagy az uzsaszentléleki volt. Ezeket 1448-ban a pálosoktól vették át azzal az indoklással, hogy azok a pálosok számára nem alkalmasak, az obszerváns ferenceseknek viszont igen.⁶¹⁴

Önmagában az indoklás is sajátosnak tűnik, hiszen a ferences obszervanciának volt ugyan olyan ága, amely remeteségeket is léterhozott (ti. az 1368-ban létrejött bruglianoi ág), ennek azonban semmilyen közvetlen megjelenése nem igazolható a középkori Ma-

⁶¹² IPOLYI 1867 609.

⁶¹³ Bár évszázadokkal későbbi, mégis érdekes adalék, hogy 1763-ban, amikor gr. Grassalkovich Antal a máriabesnyői kapucinus kolostort alapította, a kolostornak ma a móri rendházban őrzött *Historia Domus*-ban feljegyzett elbeszélés szerint az engedély megszerzésének egyik legfőbb nehézsége az volt, hogy a már meglévő két kolostor, a budai és a hatvani koldulási körzetét nem lehetett csökkenteni. Így a besnyői kolostornak alig volt terminusa (lényegében néhány szomszédos falura, köztük Isaszegre korlátozódott), és a szerzetesek ellátását – egyébként a középkorból is ismert módon – az alapító család szerződésben vállalta magára. Hatvan 26, Buda 36 km-re volt Besnyőtől.

⁶¹⁴ 1442. 12. 14.: MOL DL 13698. Márton pálos generális levele a ferences rend vikáriusaihoz, custosaihoz és gvárdiánjaihoz. Az oklevélben szereplő három kolostor közül végül az uzsai és a pulai kolostort vettek át az obszerváns ferencesek.

gyarország területén.⁶¹⁵ A gazdálkodás szempontjából tekintve a kérdést, ezek a kolostorok egyrészt a termelés lehetőségét rejtették magukban, másrészt az alamizsnaként kapott termények tárolásában játszhattak szerepet. Ráadásul nemcsak a két említett pálos kolostorról van szó. Igaz, hogy csak ezek kerültek át ténylegesen a ferencesekhez, ám a nagyfalui⁶¹⁶ és a pókafalvi kolostor esetében is felmerült, hogy a pálosok helyett az épületekbe inkább ferencesek költözzenek, bár egyik esetben sem az obszervánsok lettek volna a kolostor lakói.⁶¹⁷ Hasonló, településektől távol fekvő kolostoraik a franciaországi, ott colettánusoknak nevezett, reform ágának is voltak. Az Autuntól nyugatra, a Massif Centralban található Mont Beuvray XV. századi ferences kolostora éppen jó példája ennek. Az 1990-es években folytatott régészeti feltárások szerint a kolostornak egy, a lakóépülettel összemérhető nagyságú gazdasági épülete is volt, amely a bennégett maradványok tanúsága szerint többek között gabona tárolására is szolgált.⁶¹⁸ A kérdés azonban a jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján nem válaszolható meg egyértelműen. Minthogy az írott források oldaláról alig várható erre vonatkozó adat, csak egy esetleges, a kolostorok gazdasági épületeire és tágabb környezetére kiterjedő régészeti kutatástól remélhetjük, hogy a felvetést alátámassza, vagy éppen cáfolja.

A segesvári domonkos kolostor XVI. századi jegyzéke érdekes adalékkal szolgál az alamizsnagyűjtést illetően. Az egyik lapon található egy német nyelvű feljegyzés a kolostornak a városban található gabonavermeiről,⁶¹⁹ összesen tizenháromról. Közülük hatról

⁶¹⁵ A ferences obszervancia magyarországi megjelenéséről és elterjedéséről ld. újabban DE CEVINS, Marie-Madeleine: *Les franciscains observants hongrois de l'expansion à la débâcle (vers 1450 – vers 1540)*. Roma, 2008, kül. 31–39.

⁶¹⁶ ENTZ 1996, 79–80, 475–476.

⁶¹⁷ ENTZ 1996, 423–424.

⁶¹⁸ Az egykori Bibracte kelta oppidum területén álló középkori maradványok feltárása Patrice Beck és Laszlovsky József vezetésével, jelen sorok szerzőjének részvételével folyt. Az eredmények még publikálatlanok, a kutatási jelentések a Base Archéologique du Mont Beuvray könyvtárában vannak.

⁶¹⁹ Az Ipolyi Arnold által közölt szöveg (IPOLYI 1867 773–774):

Item das seint dy kaulen des Cloesters der iuncfrauen Marie zw Sespurg angeschriben an sint dijonisiesß tog noch christgeburth 1515

Item dem kumerhoff gleich er yber ist eyn by mester andriff des czemermancz hauss by dem lechelchinn, vnd ist gefolt

Item dy nest dar on kern spitoel vnd ist auch gefolt

jegyezte meg az összeírás készítője, hogy tele voltak, egyről pedig kifejezetten azt állította, hogy üres. Egyes vermeknél azt is megtaláljuk, kinek kellett rá gondot viselnie: néhány polgár nevén kívül a zsemlyepékek testületileg tűnnek fel a listában. Az egyik veremnél mintha alkalmi alamizsnáról volna szó: *dy hot eyn man gefolt fom sches*. Arra máshonnan is van adatunk, hogy városi polgárok gabonát adtak alamizsnaként koldulórendi kolostornak (Sopron), annak tárolásáról azonban ez az egyetlen forrásunk – s nem is feltétlenül általánosítható. Mindenesetre érdekes, hogy Segesvárott a gabonát nem a kolostorban, egy nagyobb magtárban helyezték el, hanem a város különböző pontjain, többnyire városi házak mellett lévő gabonavermekben tárolták.

Item by Hedecloes seyner oben am veg der vmczelen er yber ist eyn vnd ist gefolt

Item on eyn kaul ist daron ist auch eyn dy hot eyn man gefolt fom sches

Item gleich dein Inden er yber an Gerg bidnieß Seym hauß ist auch eyn bloeß Schneyder vnd Thongkyßer sent nober

Item gleich mester Broeses seytn hauß er yber do seynt czuo am rech, eyn gefolt dy ander ledich Hanniße Vener vnd Merth'in Vagner dy seint nober

Item blond Hanniße seytn hauß er iber yst 1. her ist nober vnd niedill schmet

Item Vnden om veg do dy aid fleschbenck hon geuant ist 1

Item gleich metten ym veg czwissen feiten flesscherin vnd dem forher ist 1. vnd gefolt

Item Van man for der burch er aber kmth gleich dem koffhauß er ymer do ist 1. vnd ist schluos Hanniße geuest— Dy veisbecken ist nober

Item hynder dem spitoel Beren Endriße seytn hauß der finsteren gleich er yb mitten ym veg ist 1.

Item in der hilen ginsed filhoueeß seytn hauß by dem brunnen vnden am veg cristel czigelerße seyner dorsaulen er auffer ist 1

Koldulási körzet helyett birtok

A jelek szerint nem mindenhol sikerült a szerzetesek számára megfelelő nagyságú – és jövedelmezőségű – koldulási körzetet kijelölni. Ilyen esetekben az alapító kegyúr biztosította a megfelelő ellátást. A legtöbb ilyen példa a ferenceseknél tűnik fel. A szemeyei kolostor alapításakor a kegyúr, Hahót nb. Mihály varasdi ispán kötelezettséget vállalt a szerzetesek megfelelő ellátására.⁶²⁰ Egyik leszármazottja, Lendvai Miklós jó száz évvel később, 1355-ben már bizonyos birtokokkal látta el a családi kolostort, így biztosítva a megélhetést.⁶²¹ A már említett kismartoni kolostor pedig éppen azért kapott a Kanizsai családtól különféle birtokokat és jövedelmeket a XV. század elején, mert nem volt megfelelő terminusa.⁶²² Hasonló lehetett a helyzet a pápoci ágostonrendi kolostor esetében is, amit az alapító gersei Pető Margit bőkezű birtokadományával igyekezett orvosolni. Emiatt egyébként a szerzetesek még a római kúriával is összeütközésbe kerültek, és a kolostor birtokait csak több évtizedes küzdelem után sikerült biztosítaniuk.⁶²³

Arra is van példa, hogy nem a terület hiányával, hanem a háborús helyzettel indokolják a koldulás lehetetlenségét, s ezért – egyébként éppen obszerváns ferencesek esetében – birtokokat, illetve azokból származó jövedelmet kapnak a szerzetesek. Így Frangepán Márton mintegy helyettesítő jövedelmet biztosított a modrusi egyházmegyei, a saját Trsat nevű várához közel fekvő Szűz Mária-kolostornak. A kolostor temploma eredetileg kápolna volt, és az alapító V. Miklós pápa engedélyével adta a boszniai vikariátushoz

⁶²⁰ CD Fejér IV/2 23–24. A szerzetesek ekkor ellátmányként gabonát, bort és pénzt kaptak.

⁶²¹ CD Fejér IX/2 n. 218. Az oklevél külön kitér a kapott birtokok igazgatására is, figyelembe véve a ferences rend erre vonatkozó előírásait: *...ut fratrum ordinis praefati conscientia absque onere et laesione perfectionis et regulae suae perseveret et existat, constituimus et ordinavimus, ut **procurator eorundem fratrum, quem ipsi communiter a nobis vel a nostris successoribus aut haeredibus petierint, omnia praedicta servitia ipsis fratribus plenarie possit et valeat ministrare, iuxta nostram praemissam dispositionem et ordinationem.***

⁶²² MOL DL 20889 – ZsO VI n. 2332.

⁶²³ A kolostor történetét BEDY Vince dolgozta fel, közölve az okleveleket is: *A pápoci prépostság és perjelség története.* (Győregyházmegye múltjából VI). Győr, 1939.

tartozó ferencrendi szerzeteseknek. Mivel azonban a törökök pusztításai miatt a koldulásból a szerzetesek megélni nem tudtak, más módon kellett biztosítani megélhetésüket. Érdeemes röviden áttekinteni az adományt, hiszen nagyjából következtetni lehet belőle arra, hogy egy-egy kolostornak rendes körülmények között milyen összetételű és mennyiségű alamizsnára volt reménye saját koldulási körzetén belül.

Odaadta a vár alatt, a tenger mellett tartani szokott vásár jövedelmének felét, a kolostor alatt, a tenger mellett lévő Szent Lőrinc-kápolnát kertjével és egyéb tartozékaival, két malomnak és a Rijekát (Fiumét) és Trsat várát elválasztó folyón lévő *stup* jövedelmének felét, a Vinodoli tartozékát képező Kotor falut minden jövedelmével, hogy szándéka szerint a bevétel egyik felét fenntartásukra, élelmükre, másik felét pedig olajra és könyvekre fordítsák. Ezenfelül Bakar vára és tartozékai jövedelméből 100 font solidust és 10 ottani mértékű *spud* (*spodium*)⁶²⁴ bort, továbbá a *maslachusok* (tévesen, *morlachus*⁶²⁵ helyett) négy házát, melyet azok számára ő építtetett, de ezért Bakar várnak szolgálni tartoztak. Továbbá Bribir vára és tartozékai jövedelméből 60 font solidust és az ottani mérték szerinti 10 *spud* bort, Novi nevű vára és tartozékai jövedelméből szintén 100 font solidust és az ottani mérték szerinti 20 *spud* bort, a morlakok két házával és az az után járó szolgáltatásokkal, Otočac vár és tartozékai jövedelméből az öt magát illető részből 60 *star* (*starium*)⁶²⁶ búzát, 10 kölest, 10 árpát, Okić nevű vára és tartozékai jövedelméből évenként 10 sertést, Kosztajnica vár és tartozékai jövedelméből ugyancsak 10 sertést, a várak nagy távolsága miatt azonban lehet, hogy valójában az állatok értékét kapta meg a kolostor.⁶²⁷ Az összesen 260 font solidust a fenti jövedelmekből minden évben meg

⁶²⁴ Spud (*spodium*): régi horvát űrmérték, amelyet általában bor mérésére használtak. Mai mértékre átszámítva általában 33,3 és 36,8 l között volt. Köszönöm Robert Kurelić (Univ. Pula) segítségét az azonosításban.

⁶²⁵ Morlachus (horv. *morlaci*, ol. *morlacchi*): a Dinári-hegyekben élő, transzhumáló pásztorkodással foglalkozó, neolatin nyelvet beszélő keverék népesség, amely a helyi illírek és a betelepült veterán római katonák leszármazottaiból alakult ki. Isztriában éppen a XV. században telepítették le első csoportjaikat.

⁶²⁶ Star/*starić* (lat. *sextarius*) régi horvát űrmérték, amelyet Isztrián és a Quarneroi-öböl vidékén széles körben használtak. Mérete helyenként változott: a velencei 83, a triesti 92, a bécsi 61,5 l volt, nagyjából a magyar akónak feleltethető meg. Köszönöm Robert Kurelić (Univ. Pula) segítségét az azonosításban.

⁶²⁷ A szlavóniai erdők legfontosabb haszonvétele a makkoltatás volt, ami után földesúri járadékot is szedtek (*žirovnica*). Nem véletlen tehát, hogy az adomány e két várnál éppen sertésekről szól.

kellett adni a kolostor és az egyház karbantartására, az élelmet pedig az szerzetesek és szegényeik fenntartására. A jövedelmeket a gárdián és a barátok kezéhez kellett beszolgáltatni. Egyházi kiközösítésben részesült, aki a fenti rendelkezést nem tartja be., Frangepán ezen adományát IV. Szixtusz pápa bullájában engedélyezte.⁶²⁸ A pénzbevétel mellett tekintélyes mennyiség a természetbeni juttatás is. A nevesítve megjelenő 40 spud bor (~1400 l), 60 star búza (triesti mértékkel számítva ~3600 kg), 10 star köles (~600 kg), 10 star árpa (~600 kg) mellett valószínűleg természetben kapták a szerzetesek a két malom és a halászhely (*stup*) jövedelmének felét, Kotor falu jövedelmét, továbbá a négy morlak-ház szolgáltatásait, sőt talán a húsz sertést is. A bor mennyisége alapján a közösség itt is nagyjából 10-12 fő lehetett.

A kolostor ellátására az alapító összesen hét vár tartozékaiból adott különféle összegeket, birtokokat és természetbeni juttatásokat. Az is elgondolkodtató, hogy a hét vár (és uradalom) közül három (Otočac, Okić, Kosztajnica) a kolostortól elég messze volt, a legtávolabbi Kosztajnica 220 km-re, de a másik kettő is 97, illetve 133 km-re. A példa ugyan horvátországi, ám a helyzet – tekintve a török támadások miatti gazdasági nehézségeket – Magyarország déli részein sem lehetett nagyon más. Bár a fenti oklevél pontos párhuzamát magyarországi anyagban nem ismerem, nem tartom kizártnak, hogy ily módon az itteni kegyurak is próbálták kisegíteni a nehéz helyzetbe került kolostorokat.

Ha a fenti eset pontos párhuzamát egyelőre nem is, valami hasonlót találunk a magyarországi kolostorok forrásai között is. Az 1422-ben alapított kusalyi obszerváns kolostor – amely egyike volt a legkorábbiaknak – kissé különös helyen települt. Maga a település igen kicsi volt, a Szilágyság közepén, egy völgy mélyén. Az obszervánsok itteni megtelepedése teljesen egyértelműen a kegyúri család akaratából történt, megélhetésüket is nyilván ez a kapcsolat biztosította. Ebben a kevésbé városias környezetben a XVI. század elején egy kis harmadrendi apácakolostor is volt a ferencesek mellett, akiről az első adat éppen egy birtokadománnyal kapcsolatban maradt fenn. 1508-ban ugyanis Drágfi Bertalan özvegye, Hédervári Dorottya ebbe a kolostorba lépett be, és ez alkalmából

⁶²⁸ 1468. VIII. 12.: MOL DL 16692. Kiadása: *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*. Ed. Baltazar Adam KRČELIĆ (KRECSÉLICS). Zagreb, 1901. 275–276.

három birtokot adott a kolostornak: Görcsön, Bósháza és Széplak felét.⁶²⁹ A birtok ugyan közvetlenül az apácákat illette, de nyilván a szerzetesek ellátását is szolgálta. 1524-ben, amikor Jakcs Mihály hatalmaskodott a Jakcs János birtokában lévő településen, ennek többek között a kolostor temploma is áldozatul esett. A panaszos szerint elvittek 2000 aranyforint (!) értékű ereklyéket és egyházi kegytárgyakat, valamint Mihály elfoglalta Mocsolyát, amelyet még a néhai Dénes püspök adott az egyháznak.⁶³⁰ Még 1577-ben is bukkan fel olyan birtok, amelyről akkor úgy tudták, egykor a kusalyi kolostoré volt.⁶³¹ Valószínűtlen, hogy az országos szokástól eltérően a kusalyi obszervánsoknak birtokaik lettek volna. Ám az is nyilvánvaló, hogy koldulásból, alamizsnagyűjtésől azon a vidéken nehezen élhettek volna meg. A helyzet nehézségét már az alapításkor érzékelhették, legalábbis erre utal az 1524-es hatalmaskodásban szereplő mocsolyai birtokkal kapcsolatos megjegyzés. A kegyúri család tehát, Szemenyéhez hasonlóan, vélhetően itt is birtokjövendelmekkel igyekezett kiváltani az évenként adandó alamizsnát. Úgy vélem, ennek a helyzetnek a megoldására alapították ismeretlen időben, de valószínűleg még a XV. században az apáca közösséget, amelynek – amint láttuk – igen előkelő tagja is volt, és amely törvényesen elfogadhatta az adományozott birtokokat. Vagyis ezúttal a női közösség volt a közvetítő a birtokok és a belőlük származó jövedelmek, illetve a férfi szerzetesközösség között.

Néhány évtizeddel korábbi adat szerint kicsit hasonló szerepet töltött be a szentkirályi (székelyháza) pálos kolostor a vásárhelyi és a felfalui kolostor ellátásában. 1471-ben ugyanis Toldalagi András azzal a feltétellel adományozott egy halastavat a remetéknek, hogy a halból juttassanak a két ferences kolostor asztalára is.⁶³²

A koldulás jelentőségét tükrözi a körmendi kolostorper egyik tanújának megjegyzése, aki szerint a kolostor siralmas állapotát az okozta, hogy a hívek a szerzetesek viselkedése miatt elfordultak a kolostortól, és nem adtak nekik annyi alamizsnát, amennyi a megélhe-

⁶²⁹ 1508. VII. 11.: MOL DL 36405 p. 278. Az adatokat idézi PETRI Mór: *Szilágy vármegye monográfiája* III, Zilah, 1902. 598–602. (<http://mek.niif.hu/04700/04750/html/>)

⁶³⁰ Lelesz Act. ann. 1524 n. 22.

⁶³¹ A Wesselényi levéltárból idézi PETRI 1902 600: Hadad egy része *az kusalyi klastromhoz walo*.

⁶³² 1471: ENTZ 1996 378.

téshez és az épületek fenntartásához elegendő lett volna.⁶³³ Vagyis akár volt a kolostornak valamennyi birtoka, akár nem, az alamizsna nélkül lehetetlen volt a szerzetesek ellátása és az épületek karbantartása.

Domonkos, illetve obszerváns ferences szerzetesektől maradt fenn öt olyan levél, amelyben a megígért alamizsnát kérik. Az első 1440 és 1460 közé keltezhető, és a szegedi Szent Miklós kolostor perjele írta egy ismeretlen nevű asszonynak, aki a kolostorban eltemetett férje lelki üdvéért kívánt a szegedi kolostornak adni egy oldal szalonát.⁶³⁴ A másik négy levél írója obszerváns ferences előljáró. Közülük az első 1493-ban Perecskén,⁶³⁵ a második 1497-ben Nyírbátorban,⁶³⁶ a harmadik 1519-ben Pesten,⁶³⁷ a negyedik pedig 1528-ban Gyulán kelt.⁶³⁸ Az elsőben Lancsoki Kelemen újlaki őr kérte Maróti Mátyus bán özvegyét, Margitot, hogy a perecskei és kölyüdi kolostoroknak korábban adott bort továbbra is folyósítsa. A másodikat Zalai János volt nyírbátori custos írta Kállói Jánosnak, és a kolostor számára 20-22 gyertyát kért. A harmadik a néhai Tarcai János székelyispán özvegyének, Sára asszonynak van címezve, azzal a kéréssel, hogy a búcsúért ígért összeg fennmaradó részét adja meg a sóvári kolostornak.⁶³⁹ Végül a negyediket Brandenburgi György örgrófnak mint kolostora kegyurának írta Csanádi János gyulai gvárdián, és egy kis búzát kért tőle támogatásként, továbbá kérte, intézkedjék, hogy gyulai официálisai ne okozzanak a kolostornak nehézségeket (az utóbbi kérés már a reformációra adott reakcióként is értelmezhető).

⁶³³ *modica aut nulla erat devotio populi erga ipsos fratres Augustinenses, nec ipsis mendicantibus tantam dabant elemosinam, ut ad eorum vite sustentationem et ad edificia aliqua facienda sufficere potuisset.* ERDÉLYI 2006 127.

⁶³⁴ 1440–1460: MOL DL 56612.

⁶³⁵ 1493. II. 18.: MOL DF 260485.

⁶³⁶ 1497. II. 13.: MOL DL 82104.

⁶³⁷ 1519. VI. 10.: MOL DF 217792. A leírt események a budai kolostorhoz kötik a történetet, amely mint a búcsúcédulák árusításának helye tűnik fel.

⁶³⁸ 1528. X. 18.: VERESS 1938 n. 153.

⁶³⁹ Mindkét obszerváns levél kiadását KERTÉSZ Balázs készíti: *A magyarországi obszerváns ferencesek eredetiben fennmaradt oklevelei és levelei (1448–1526)*. Budapest, (megjelenés alatt). nn. 27 & 56, valamint *idem*: Újabb adatok a magyarországi obszerváns ferencesek történetéhez és Werbőczy István életéhez. Budapest (megjelenés alatt). Köszönöm kollégámnak, hogy kéziratait még a megjelenés előtt rendelkezésemre bocsátotta.

Bár csupán öt ilyen levél maradt fenn, egy-két jellegzetességre felfigyelhetünk. Egyrészt közülük három levél címzettje nő. Másrészt viszont akár szimbolikusnak is tekinthető, hogy míg az első egy szegedi polgárasszonynak szól, a másik négy címzettje nemes, sőt a társadalmi ranglétra magasabb fokain álló személyekről van szó. Öt adatból messzemenő következtetéseket nem vonhatunk le, mégis a címzettekben mutatkozó különbség jól tükrözi a más források alapján is kialakuló képet a két rend társadalmi bázisáról: míg a domonkosok Európa nyugatabbi részeihez hasonlóan nagyobb arányban próbáltak a városi polgárságra támaszkodni, az obszerváns ferenceseket alapvetően a nemesi-főúri réteg támogatta. Külön kutatási téma lehetne a koldulórendek és az asszonyok kapcsolatának vizsgálata, ez azonban teljesen kívül esik a jelen disszertáció témáján. Itt csak arra hívnám fel a figyelmet, hogy a szerzetesek nyilván korábban is ismerték a levelek címzettjeit. A férj életében azonban ezek az asszonyok nyilván nem léptek a nyilvánosság elé, erre csak megözvegyülésük után volt lehetőségük.

A koldulás gyakorlata: Zsigmond lengyel herceg magyarországi számadáskönyvének tanulságai

A koldulási gyakorlatra vonatkozóan a XVI. század elejéről maradt ránk egy felbecsülhetetlen értékű forrás. Zsigmond lengyel herceg, II. Ulászló király öccse (a későbbi I. Öreg Zsigmond lengyel király) számadáskönyvét, amely 1500 és 1505 között magyarországi kiadásairól készült, már eddig is több szempontból hasznosították.⁶⁴⁰ Fontos forrása ez Buda város történetének, a késő középkori művelődéstörténetnek, de még a régészetnek is. A valóban igen részletes, minden kiadást fillérre feljegyző számadáskönyv, amelyet udvarmestere, a Lengyel Királyság későbbi kancellárja, Szydłowiecki Kristóf vezetett,⁶⁴¹ több mint félszáz olyan tételt tartalmaz, amelyek szerint a herceg különféle szerzeteseknek adott kisebb-nagyobb összegeket. A kedvezményezettek között nevesítve kizárólag a koldulórendek szerzetesei és a pálosok, illetve egy alkalommal 1505-ben a nagyszombati apácák szerepelnek, s feltehetően a meg nem határozott *monachi* is e rendek valamelyikéhez tartozhattak. Itt kell megemlíteni, hogy a számadáskönyv készítője nemigen ügyelt a különféle szerzetesek és kolostorok közti különbségtételre. A kánonjogi különbséget a monasztikus és a koldulórendek között – úgy tűnik – nem ismerte, hiszen kizárólag a *monachus*-t használta szerzetes értelemben, a *frater* egyetlen egyszer sem fordul elő ilyen összefüggésben a szövegben. A legritkább esetben használta az egyes rendek saját maguk által használt nevét – leginkább a domonkosok esetében. A bácsi konventuális ferenceseket *monachi grisei*-ként találjuk a forrásban, mely elnevezés

⁶⁴⁰ Kiadása: Zsigmond lengyel herceg budai számadásai. Kiad. DIVÉKY Adorján. (MTT XXVI). Budapest: MTA 1914 (a továbbiakban: *Zsigmond herceg számadásai*). A számadáskönyvvel, annak nem Magyarországra vonatkozó, és ezért Divéky által ki nem adott részével is foglalkozik Rábai Krisztina és Horogszegi Zoltán (Szemelvények Zsigmond lengyel herceg budai számadásaiból. Ford. és a bev. tanulmányt írta *Horogszegi Zoltán, Rábai Krisztina*, Szeged: JATE Press, 2005; *Rábai Krisztina*, Adalékok Zsigmond lengyel herceg számadásaihoz. in *Középkortörténeti tanulmányok 6: A VI. Medievisztikai PhD-konferencia előadásai*. Szerk. G. Tóth Péter – Szabó Pál. Szeged, 2010. 179–188; *Horogszegi Zoltán*, Az egyszerű ember mindennapjai Zsigmond herceg számadásainak tükrében. in *ibid.* 75–82).

⁶⁴¹ A Közép-Európában páratlan részletességű számadáskönyv fennmaradása önmagában szerencsés véletlennek tekinthető, de emellett valószínűleg a szerző személye is hozzájárult egyediségéhez. Szydłowiecki ugyanis láthatóan szeretett mindent feljegyezni, erről tanúskodik naplója is (Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója 1523-ból. Sajtó alá rendezte *Zombori István*, ford. *Boronkainé Bellus Ibolya*. Budapest, 2004,

meg is tévesztette a forrást kiadó Divékyt, aki ciszterciekként azonosította őket.⁶⁴² Az obszerváns ferenceseket többnyire lengyel szokás szerint *Bernardini*-nek nevezi. A kolostorok védőszentjét sem mindig pontosan jegyzi fel: a budaszentlőrinci pálos kolostort például sohasem nevezi meg ekként, helyette Szent Pált említi, nyilván az ott őrzött ereklyére utalva. Ez a megnevezés véleményem szerint arra is rámutat, hogy a pálosok főkolostorának eredeti védőszentjét valószínűleg igen ritkán emlegették Budán. Helyette sokkal inkább a zarándokok kedvelt célpontjának számító Remete Szent Pál ereklye adott nevet a helynek. A legszembeötlőbb azonban az ágostonrendieknek mint *monachi nigri*-nek az emlegetése.⁶⁴³ A számadáskönyv XIX. századi kiadója jellemző módon – és tévesen – bencés említéseként vette fel ezeket a szöveghelyeket a mutatóba. Ugyanakkor az egyik ilyen helyen a szövegösszefüggés világosan elárulja, mit értett Szydłowieczi e kifejezés alatt: *monachis nigris de monasterio Sancti Stephani*, márpedig Budán Szent István (vértanú) tiszteletére szentelt kolostora csak az ágostonrendi remetéknek volt.⁶⁴⁴

Az eddig feltárt forrásanyagban mindenképpen egyedülállónak mondható ez a számadáskönyv, hiszen ennyire részletes és egy hosszabb időszakot folyamatosan lefedő forrásunk nincs több a korszakból. Párhuzamként talán csak II. Lajos 1525. évi számadás-

⁶⁴² Zsigmond herceg számadásai 73–74: *Item eodem die infra prandia monachis griseis de monasterio sancti Spiritus cum supplicatione ad dominum principem venientibus per manus Balyczki ad mandata domini principis dedi ½ flor.* Az azonosítás alátámasztására vö. CD Zichy VI 502 (n. 346): *in civitate Bachiensis, in claustro sancti Spiritus fratrum minorum* (1418. VIII. 27.)

⁶⁴³ A rend tagjait a körmendi kolostor ügyében folytatott per irataiban is többször nevezik *fratres nigri*-nek, olykor pedig *monachi*-nak. ERDÉLYI Gabriella: *The Register of a Convent Controversy (1517–1518). Pope Leo X, Cardinal Bakócz, The Augustinians and the observant Franciscans in contest.* Budapest – Roma, 2006. Ugyanakkor nem mondható, hogy az elnevezés e rendnek lett volna fenntartva. Legalábbis a késő középkorban és a kora újkorban több esetben a domonkosokat illették ezzel a névvel. Pl. MOL DL 21091 (1502), UC 101:49 (1566), p. 20. Az 1557-ben Tordán tartott erdélyi országgyűlés határozatai között rendelkeztek a váradi domonkos és ferences kolostorról is: *Varadini relinquuntur duo claustra, quorum in altero monachi nigri, in altero grisei tuto inhabitent.* (VESZÉLY Károly: *Erdélyi egyháztörténelmi adatok I.* Kolozsvár, 1860, 170)

⁶⁴⁴ Zsigmond herceg számadásai 171.

könyve említhető, ám ez is csak egy fél év kiadásait tartalmazza.⁶⁴⁵ Az összkép szempontjából az is érdekes volna, hogy Zsigmond lengyel királyként milyen módon támogatta az országában működő koldulórendi kolostorokat. Ennek feldolgozása azonban meghaladná a jelen disszertáció kereteit.

A számadáskönyv valójában egy hosszabb (1500–1502) és egy rövidebb (1505) magyarországi tartózkodás kiadásait tartalmazza, s a kettőt érdemes a mi szempontunkból is különválasztani. A továbbiakban részletesen csak a meghatározott rendhez köthető kiadásokat elemzem, a többi, szintén szerzeteseknek adott, de konkrét rendhez nem köthető összeget csak a tanulmány végén található táblázatban tüntetem fel. Jóllehet a pálos rend nem tartozott a koldulórendek közé, mégis a koldulórendi adatokkal együtt tárgyalom őket, részben a rend gazdálkodásának bizonyos jellegzetességei,⁶⁴⁶ részben viszont bevallottan a számadáskönyvben található adatok érdekessége miatt.

A herceget magyarországi tartózkodásának első évében még elsősorban ferencesek keresték fel alamizsnakérés céljából. 1500. február 23-án a budai Szent János kolostor obszerváns ferencesei kaptak 1 forintot, másnap az óbudai konventuális kolostor ½ forintot.⁶⁴⁷ Húsvét vasárnap a jajcai kolostor szerzetesei látogatták meg a herceget, és kérték segítségét egyik rendtársuknak a török fogságból való kiváltásához. Zsigmond adott is erre a célra 33 dénárt.⁶⁴⁸ Néhány hét múlva, május 8-án, amikor a herceg a szentlőrinci kolostorból lovagolt vissza Budára, a kapuban álló szerzeteseknek 4 dénárt adott.⁶⁴⁹ Újabb egy hónap múlva, június 9-én a herceghez feltehetően hivatalos ügyben érkező

⁶⁴⁵ Kiadása: *II. Lajos számadásai*. A király 1526. évi számadáskönyvének töredéke (kiadta ENGEL, Johann Christian: *Monumenta ungarica*. Vienna, 1809, 185–195) a jelen tanulmány szempontjából hasznosítható adatokat nem tartalmaz.

⁶⁴⁶ A pálosok gazdálkodásának egyes koldulórendi vonásairól ld. ROMHÁNYI 2010 135–136, 139.

⁶⁴⁷ A szerzetesek feltehetően Mátyás apostol február 24-i ünnepéhez kötődően kérték az alamizsnát, ami felveti annak lehetőségét, hogy esetleg egy régebbi, Mátyás király uralkodásának idejére visszanyúló hagyománnyal van dolgunk. Az adatok: *Zsigmond herceg számadásai* 20.

⁶⁴⁸ *Zsigmond herceg számadásai* 30: *Item eodem die monachis Bernardinis de castro Jaycza pro redimendo fratre eorum de Thurcia cum supplicatione ad dominum principem venientibus dedi XXXIII den. ung.*

⁶⁴⁹ *Zsigmond herceg számadásai* 34: *Item feria VI in die Sancti Stanislai, dum dominus princeps a Sancto Paulo equitavit in válva Bernardinis stantibus dedi IIII den. ung. per manus Jacubek*. A szöveg megfogalmazása arra utalhat, hogy Remete Szent Pál sírját látogatta meg Zsigmond.

morvaországi obszerváns ferencesek 2 forint útiköltség-térítést kaptak.⁶⁵⁰ Még júniusban fordultak a keszthelyi ferencesek supplicatioval Zsigmondhoz, és kaptak tőle 1 ortot.⁶⁵¹ Legközelebb Szent Ferenc ünnepén, október 4-én kopogtatott mindkét budai kolostor közössége, s az obszervánsok ekkor borra 3 forintot, a konventuálisok viszont ismét csak ½ forintot kaptak, közelebbi meghatározás nélkül.⁶⁵²

Időközben megjelentek azért mások is az előkelő vendégnél. Március 23-án a pálosok hoztak gyümölcsöt az asztalra, amiért ½ forint alamizsnát kaptak, majd három nap múlva, március 26-án a herceg látogatott el Szent Pálhoz és hagyott ott 1 forint adományt.⁶⁵³ Virágvasárnap előtti szombaton (április 11.) a váralján lakó ágostonrendiek hoztak egy kis csemegét Zsigmondnak: ebben a szokatlan időpontban friss szőlő került az asztalra.⁶⁵⁴ Mint majd látni fogjuk, ez feltehetően a budai ágostonrendi remeték speciali-

⁶⁵⁰ *Zsigmond herceg számadásai 41: Item eodem die Bernardinis de Morauia, qui venerant ad dominum principem, pro expensis ad mandata domini principis dedi II flor.*

⁶⁵¹ *Zsigmond herceg számadásai 42: Item monachis cum supplicatione de claustro Beate Virginis Kesthel dedi 1 ortt.*

⁶⁵² *Zsigmond herceg számadásai 65 és 66.*

⁶⁵³ *Zsigmond herceg számadásai 24–25, ill. 26.*

⁶⁵⁴ *Zsigmond herceg számadásai 28: Item ad mandata domini principis sabbato ante Palmarum monachis per manus Smolik, qui portaverant botra vini infra prandia, dedi ½ flor.* Az időpont igen szokatlan szőlőfürt ajándékozására, talán olyan szőlőfajtáról lehet szó, amit megfelelő körülmények között télen át is el lehetett tartani. Faluhelyen zsinórra fűzve, száraz helyen volt szokás a szőlőt tárolni, de pl. Franciaországban szokás volt *félig a föld alá süllyesztett s szalmával fedett* kunyhóban elhelyezni a télire való szőlőt. A kunyhó két ellentétes végén szellőztetés céljából ajtók vannak; ősze, hűvös éjjeleken az ajtók nyitva maradnak, hogy a hús levegő a helyiséget jól átjárhassa, nappalra azonban ez ajtókat bezárják. Csak ha túl meleg az őszi éjjelek, akkor fordul elő, hogy a páratelt kunyhókban a szőlő rothadásnak indul, egyébként igen sokáig, tavaszig is eltartható e kezdetleges módon. Habár erre vonatkozó adatunk a középkori Magyarországról eddig nincs, a módszer ismerete nem zárható ki. Más módszer szerint szüretkor a legszebb csemegeszőlő fürtöket kiválogatják, és szellős helyen elraktározzák. Itt maradnak mindaddig, míg az első fagyok be nem köszöntenek, amire szüret után általában nem kell sokáig várni. Amint ez bekövetkezik, két hordót, amelyeknek úrtartalma körülbelül úgy aránylik egymáshoz, mint 2:5, néhány éjjeleken az ajtók nyitva maradnak, hogy a hideg azok fáját teljesen átjárhassa. Ennek megtörténte után a kisebbik hordót színültig megtöltik szőlővel, amelynek hőfoka ez időben nem lesz sokkal magasabb 1 °C-nál. A megtöltés úgy történik, hogy a fürtök szorosan egymás mellé kerüljenek, léggel telt üreg ne nagyon maradjon közöttük. Ezután a nagyobbik hordó alját 2-3 tenyérnyi magasságban megtöltik valami rossz hővezető anyaggal – hamuval vagy mohával –, melyet előzőleg a hordókhoz hasonlóan lehűtöttek. A nagy hordó alján levő rétegre ráállítják a

tása volt. Május 25-én a pálosok körtét vittek ajándékba, és ismét ½ forint alamizsnát kaptak. Július 22-én az ágostonrendiek szőlőjükért 1 ort alamizsnában részesültek,⁶⁵⁵ majd egy hónap múlva, augusztus 23-án a pálosok hoztak őszibarackot, és kaptak ezért 1 forint alamizsnát. Ezt követően, II. Ulászló király török ellenes portyának indult déli országjárása idején, a király kíséretében tartózkodó herceg Szegeden adakozott. November 22-én nem a városban élő konventuális vagy obszerváns ferenceseknek, hanem a domkosoknak adott 1 ortot (1/4 forintot), a neki almát hozó pálosoknak pedig 1 forintot.⁶⁵⁶ Végül még december 15-én kaptak a pálosok ½ forintot, akik ezúttal nem gyümölcsöt hoztak, hanem a zsoldot.⁶⁵⁷

Ebben az évben Nagypénteken (április 17.) a herceg a szokásosnál bőkezűbb adományt, 12 forintot osztatott szét az egyházak szegényei és a szerzetesek között, a bejegyzésből azonban nem derül ki, hogy melyik intézmény pontosan mennyit kapott.⁶⁵⁸

A következő évben mindjárt Újév napján, ebédidőben megjelentek a budai obszerváns kolostorból az adománykérők, s kaptak is 2 forintot kiadásaira. Az év további részének számadásaiból kitűnik, hogy Zsigmond herceg ebben az időben már elég ismert lehetett, s a ferencesek mellett más rendek szerzetesei is egyre gyakrabban keresték fel. A pálosok január 24-én almát, március 9-én diót vittek, s mindkét alkalommal 1 ortot kaptak.⁶⁵⁹ Március 12-én az ágostonrendi remeték kedveskedtek a hercegnek ebédidőben ismét szőlővel, amiért az előző évhez hasonlóan ½ forint alamizsna volt a

szőlővel telt kisebb hordót, a két hordó közötti űrt kitöltik a rossz hővezetővel, majd a kis hordót jól záró deszkával lefedve ugyanezzel az anyaggal, vagyis hamuval vagy mohával, színültig töltik a nagy hordót, amelyet szintén lefednek. A hordókat egész télen át akár a szabadban is lehet tárolni, jobb azonban hűvös kamarában vagy előpincében elhelyezni. A szőlő így eláll egész frissen tavaszig is, és Húsvétkor keresett, drága csemege lehet. Forrás: DR. NEUBERGER Ferenc: A szőlőnek télire való eltartása. *Gazdaság* 1921. szeptember (<http://www.huszadikszazad.hu/1921-szeptember/gazdasag/a-szolonek-telire-valo-eltartasa> – 2012.06.17). A leírt módszerek bármelyike elképzelhető a középkori viszonyok között, középkori forrást azonban egyikre sem ismerek.

⁶⁵⁵ *Zsigmond herceg számadásai* 48.

⁶⁵⁶ *Zsigmond herceg számadásai* 76. A szövegből nem derül ki, hogy a pálosok honnan érkeztek, de gyaníthatóan a szentlőrinci kolostor Tisza-melletti birtokáról. (ROMHÁNYI 2010 19, 30–31, 95)

⁶⁵⁷ *Zsigmond herceg számadásai* 80.

⁶⁵⁸ *Zsigmond herceg számadásai* 29.

⁶⁵⁹ *Zsigmond herceg számadásai* 87 és 94.

jutalmuk.⁶⁶⁰ Néhány nappal később, március 16-án a karmeliták kértek és kaptak alamizsnát, szintén ½ forintot.⁶⁶¹ Március 24-én ismét megjelentek kolduló karmeliták a hercegnél, de ekkor csak 5 dénárt kaptak.⁶⁶²

Május 22. táján lengyelországi obszerváns ferencesek érkeztek Budára, hogy a bíboros legátussal tárgyaljanak. Zsigmond herceg morvaországi rendtársaikhoz hasonlóan nekik is adott 2 forintot útiköltségre.⁶⁶³ Bár nem kifejezetten alamizsna, mégis itt kell megemlíteni, hogy a hónap végén 2 dénárért kötelet is vásároltak, amelynek segítségével a budai ferences kolostor ciszternájából húzták fel a vizet a herceg számára. Nem tartom valószínűnek, hogy minden alkalommal vitték volna a kötelet, ha pedig otthagyták, akkor feltehetően nemcsak a herceg számára húztak fele vele vizet. Vagyis a ciszterna elszáadt kötelének pótlását inkább adománynak tekinthetjük, akármilyen kicsi volt is az értéke.⁶⁶⁴

Június elején ismét az óbudai kolostor szerzetesei kapták meg az immár szokásos ½ forintot, majd a herceg megbízásából Morvaországba induló ferenceseknek adtak útiköltségre 1 forintot. Július 9-én horvátországi obszerváns ferencesek fordultak supplicatioval a herceghez, aki 1 forint alamizsnát adott nekik. Ezután július 30-án újabb, ezúttal morvaországi obszervánsok kértek adományt: ők 2 forinttal távoztak. A nyáron rajtuk kívül

⁶⁶⁰ *Zsigmond herceg számadásai 94: Item eodem die monachis de monasterio Sancti Stephani, qui portaverant botra vini infra prandia domino principi dedi ½ flor.*

⁶⁶¹ *Zsigmond herceg számadásai 95.*

⁶⁶² *Zsigmond herceg számadásai 97.*

⁶⁶³ *Zsigmond herceg számadásai 108: [Item eodem die monachis Bernardinis, qui venerant de Polonia propter negotia disponenda circa dominum cardinalem legatum, ad mandata domini principis dedi pro expensis II flor.* A szövegben említett bíboros legátus Isvalies Péter reggioi érsek, aki 1500. október 5-én kapta meg a bíborosi kalapot és egyben legátusi megbízatását, amely Magyarországra, Csehországra, Lengyelországra, Litvániára és Poroszországra szólt. Az új legátus 1500. november 16-án indult Magyarországra, és 1501. január 28-án vonult be kíséretével Budára. A város előtt egy mérfölddel várta II. Ulászló fényes kísérettel, amelyben az Isvaliessel egy időben kreált Bakócz Tamás bíboros és a király öccse, Zsigmond herceg is jelen volt. Az ügy egyéb politikai összefüggéseiről, köztük a lengyel vonatkozásokról ld. BORSA 1960. A késő középkori közép-európai legátusokról legújabban ld. KALOUS 2010.

⁶⁶⁴ *Zsigmond herceg számadásai 109: Item eodem die ad cordam, qua trahitur aqua domino principi de cisterna in claustro Sancti Johannis, dedi II den. ung. (1521. március 28.)*

csak az ágostonrendiek kaptak még augusztusban ½ forintot, ismét az ajándékba kapott szőlő viszonzásaképp.⁶⁶⁵

Az év hátralevő részében ismét csak kis összegű adományok szerepelnek: november 14-én az ágostonrendiek kopogtattak be és kaptak kenyérre 14 dénárt,⁶⁶⁶ november 25-én a domonkosok kértek és kaptak az adventi olajra ½ forintot,⁶⁶⁷ december 3-án Nagymányán az esztergomi(?) ágostonrendiek 12, más esztergomi szerzetesek összesen 62 dénárt,⁶⁶⁸ december 8-án pedig a trencsényi ferencesek különösebb megjegyzés nélkül 1 ortot.⁶⁶⁹ November 25-én és 29-én még a pálosok kaptak 1, illetve ½ forint adományt.⁶⁷⁰

A következő, 1502. évben egészen szeptemberig nincs egyetlen adatunk sem alamizsnára vonatkozóan. 1502. szeptember 11-én ismét a trencsényi ferenceseknek adtak ½ forintot, továbbá más, meg nem nevezett rendhez tartozó szerzeteseknek jutattak az udvartartás egyik tagján keresztül (*per manus Myedzyrzecki*) 1 ortot és 8 garast.⁶⁷¹ A Budára tartó herceget szeptember 14-én Nyitrán kereste fel két, feltehetően helyi (ebben az esetben konventuális ferences) szerzetes, ők ½ forintot kaptak. 16-án pedig Köbölkúton obszerváns ferencesek – minden bizonnyal Esztergomból –, akik ekkor 30 dénárt kaptak. Másnap Esztergomban 20 dénárt adott a domonkosoknak.⁶⁷² Alig érkezett meg Budára a herceg és kísérete, máris megjelentek nála előbb az obszerváns ferencesek (szeptember 19.), akik ezúttal 1 forintot kaptak, majd másnap a domonkosok, akik

⁶⁶⁵ *Zsigmond herceg számadásai* 111 (június 8.), 113 (június 20.), 118 (július 9.), 121 (július 30.) és 123 (augusztus 9.). Utóbbiak ezúttal korai szüretelésű szőlővel kedveskedtek a hercegnek.

⁶⁶⁶ *Zsigmond herceg számadásai* 137: *Item eodem die monachis nigris ad dominum principem venientibus infra prandia, dedi ad panes XIII den. ung.*

⁶⁶⁷ *Zsigmond herceg számadásai* 143.

⁶⁶⁸ *Zsigmond herceg számadásai* 158. A 62 dénárból ½ forintot kapott az egyik, 12 dénárt a másik közösség. Az összegek nagyságából ítélve talán az előbbieket lehettek a ferencesek, utóbbiak pedig a domonkosok, de ezt a forrásból egyértelműen nem lehet megállapítani. A két összeget Myedzyrzecki fizette ki, s utólag térítették meg neki a herceg utasítására.

⁶⁶⁹ *Zsigmond herceg számadásai* 163.

⁶⁷⁰ *Zsigmond herceg számadásai* 143 és 153. A nagyobb összeget a főkolostor, a kisebbet a fehéregyházi kapta. Zsigmond mindkettőt felkereste.

⁶⁷¹ *Zsigmond herceg számadásai* 163.

⁶⁷² *Zsigmond herceg számadásai* 165.

½ forint alamizsnához jutottak.⁶⁷³ Október 8-án az ágostonosok ismét szőlőt hoztak a hercegnek (úgy tűnik, kedvelte), de ezúttal csak 1 ort alamizsnával távoztak.⁶⁷⁴

Novemberben újra nagyobb összegekkel találkozunk. 14-én az óbudai ferencesek kaptak 3 forint 15 dénár értékű alamizsnát,⁶⁷⁵ majd 17-én a karmeliták kérvényére fizettek ki ½ forintot. 19-én még kifizettek a budai obszervánsoknak 1 forintot,⁶⁷⁶ majd a hercegi udvar útra kelt Lengyelország felé. Útközben Nyitrán a domonkosok és a ferencesek is kaptak 1-1 ortot,⁶⁷⁷ majd még ugyanaznap Trencsénben ugyanez a két közösség ugyanennyit, és még a karmelitáknak (feltehetően a privigyei kolostornak) is küldtek *per manus Wyrzbyatha* 12 dénárt.⁶⁷⁸ Ezután a herceg és kísérete elhagyta Magyarországot.

Második magyarországi tartózkodására 1505 nyarán került sor. Érkezésekor, június 19-én Nagyszombatban mindjárt felkeresték mind a ferencesek, mind a domonkosok. Előbbiek 1, utóbbiak ½ forintot kaptak, s rajtuk kívül aznap a reggeli misét mondó, feltehetően helyi szerzetes szintén kapott 2 garast.⁶⁷⁹ Június 25-én, immár Budán a herceg asztalánál vendégeskedő karmeliták 9 dénárt kaptak.⁶⁸⁰ Ettől kezdve a karmeliták rendszeres vendégek voltak a herceg ebédjeinél: július 3-án, 16-án, 24-én, 26-án és 31-én is ott voltak, s alkalmanként 10 dénár alamizsnával távoztak.⁶⁸¹ Közben, július 9-én még az óbudai ferencesek kaptak ½ forintot. Végül augusztus 12-én, a herceg hazautazása előtt ismét a ferencesek kaptak még 25 garas alamizsnát.

A herceg magyarországi tartózkodásai alatt forintra átszámolva összesen 57 forint 43 dénárt fordított szerzeteseknek adott alamizsnára. Ennek legnagyobb részét 26 forint 32 dénárt a ferencesek kapták (közülük az obszervánsok nagyjából kétszer annyit, mint a

⁶⁷³ *Zsigmond herceg számadásai* 166.

⁶⁷⁴ *Zsigmond herceg számadásai* 171.

⁶⁷⁵ *Zsigmond herceg számadásai* 178. *Item dominus Paulus doctor monachis de Veteri Buda cum supplicatione ad dominum principem venientibus dederat ad mandata domini principis III flor. in auro, cui contra dedi III flor. et XV den. ung. in moneta.*

⁶⁷⁶ *Zsigmond herceg számadásai* 188.

⁶⁷⁷ *Zsigmond herceg számadásai* 190 (november 26).

⁶⁷⁸ *Zsigmond herceg számadásai* 191 (november 26).

⁶⁷⁹ *Zsigmond herceg számadásai* 193.

⁶⁸⁰ *Zsigmond herceg számadásai* 195.

⁶⁸¹ *Zsigmond herceg számadásai* 197, 199, 200–202.

konventuálisok), ami a koldulórendi szerzeteseknek adott alamizsna több mint 77 %-a. Jóval kevesebbet, az évek során összesen 2 forint 95 dénárt (~9 %) kaptak a domonkosok, náluk valamivel többet, kereken 3 forintot kaptak az ágostonrendiek (~9 %), végül az karmeliták 1 forint 76 dénár alamizsnához jutottak a hercegtől (~5,2 %).

Összehasonlításként II. Lajos király 1525. évi számadáskönyve szerint összesen 371 forintot kaptak a ferencesek, ebből azonban csupán 1 forint az alamizsna (ezt a budai obszervánsok kapták), a többiből 10 forintot a király prédikátora, Antal barát kapott saját használatára, 360 forintot pedig az óbudai konventuális kolostor a pünkösdi káptalan előkészületeire és a megtartásához szükséges költségekre.⁶⁸² Alamizsnát kaptak még a domonkosok (9 forintot) és a pálosok (5 forintot).⁶⁸³ A Budán jelen lévő másik két közösség, a karmeliták és az ágostonrendiek – legalábbis ebben az időszakban – nem kaptak alamizsnát. Kaptak viszont, méghozzá viszonylag sokat, összesen 15 forintot különféle női közösségek, elsősorban a budai beginák (7 forint). A pesti beginák 1, a székesfehérváriak 2 forint alamizsnát kaptak, de egy alkalommal még az óbudai klarisszákat is támogatták 5 forinttal.⁶⁸⁴ Összességében az látszik, hogy az alamizsna átlagos összege a királyi számadáskönyvben valamivel magasabb (1-2 forint), az viszont nem derül ki a bejegyzésekből, hogy a támogatás kiutalására supplicatio nyomán került-e sor. Más összefüggésben ugyanakkor fontos adat a konventuális ferencesek káptalanának támogatása.

Az adatok alapján Zsigmond hercegnek az egyes rendekkel különböző volt a kapcsolata, és ez nem teljesen függött össze a nekik juttatott alamizsna nagyságával. Amellett, hogy a ferencesek, közülük is az obszervánsok kapták a legtöbbet, a hozzájuk fűződő jó kapcsolatot tükrözi, hogy mind az első, mind a második magyarországi tartózkodása idején Zsigmond herceg elsőként nekik juttatott pénzt, és távozása előtti utolsó intézkedései között is szerepel a ferenceseknek adandó támogatás. Ráadásul valószínűleg különféle

⁶⁸² *II. Lajos számadásai* 14, 47, 88 és 100. A február 26-án kiutalt 60 forintot Antal fráter, a király prédikátora vette át. Az összegek, különösen a káptalan támogatására adott 300 forint a pálosok hasonló összegű, a XIV. század vége óta sóban kiutalt támogatását idézi, melynek rendeltetése szintén az évente megtartandó káptalan költségeinek fedezése volt. ROMHÁNYI 2010 120–122.

⁶⁸³ A domonkosoknak mind a budai, mind a pesti kolostora kapott alamizsnát, előbbi két alkalommal 1, illetve 6 forintot, utóbbi egy alkalommal 2 forintot. A pálosok szintén egyszer kaptak 5 forintot. *II. Lajos számadásai* 88, 89, 92 és 110.

⁶⁸⁴ *II. Lajos számadásai* 94, 117, 125, 130, 144 és 176.

diplomáciai jellegű feladatokat is vállaltak a szerzetesek, legalábbis erre utal a Morvaországból és Lengyelországból érkezők említése, valamint az, hogy magyarországi ferencesek Zsigmond herceg megbízásából utaztak Morvaországba.

A herceg szívéhez azonban legközelebb a karmeliták állhattak, főleg 1505-ös budai tartózkodása idején, hiszen ekkor valamivel több, mint egy hónap alatt hatszor is megvendégelte őket, mindannyiszor némi alamizsnát juttatva nekik. Nem tudjuk, mi lehetett az oka e barátságának. Mindenesetre a távolságtartó kezdetek után mintha 1502 ősze tájára nyúlnának vissza a jó kapcsolatok. Legalábbis akkoriban többször is kaptak a karmeliták Zsigmondtól kisebb összegeket, sőt, az országból való távozása előtti utolsó adományainak kedvezményezettjei között is szerepelnek.

A domonkosok viszonya a herceghez – bár nagyobb összegeket kaptak – ehhez képest lényegesen formálisabbnak tűnik, s az ágostonrendiek sem állhattak túl közel hozzá. Utóbbiak szinte üzleti kapcsolatban voltak vele, hiszen alamizsnát többnyire akkor kaptak, amikor különleges ajándékkal (nevezetesen szőlővel) kedveskedtek az előkelő vendégnek.

Külön kell szólni a pálosokról, akiknek igen sajátosan alakult a herceghez fűződő kapcsolata. Összességében ugyan a ferencesek után a második legmagasabb összeget (8 forint 25 dénár) kapták alamizsnaként, s ezzel valójában egy szintre kerültek a konventuális ferencesekkel, a tendencia az évek során mégis egyértelműen csökkenő. Míg 1500-ban rendszeresen felkeresték különféle, nyilván saját maguk által termelt gyümölcsökkel, és ezért – a felajánlásokkal együtt – összesen 4 forint alamizsnához jutottak, addig a következő két évben ez az összeg megfeleződött, sőt, a gyümölcsajándékozások is elmaradtak. 1505-ben Zsigmond valószínűleg egyáltalán nem találkozott velük, s Szent Pál sírját vagy a fehéregyházi templomot sem kereste fel. Nem tudhatjuk, mi okozta a törést. Lehet, hogy érkezése után nem sokkal Zsigmond a magyarországi közvéleménynek akart megfelelni, esetleg bátyja, a király tanácsára támogatta a pálosokat. A későbbiekben azonban saját útját járta, s rokonszenvét pl. a karmeliták jobban elnyerték, mint a pálosok. Talán az sem mellékes, hogy bár Lengyelországban mindkét szerzetesközösség jelen volt, a támogatói kör jelentősen különbözött. Míg a karmelitákat egyértelműen a király, illetve

családja támogatta, addig a pálosokat főleg a nemesség, annak is a felemelkedőben lévő része, illetve az e családokból származó püspökök segítették.⁶⁸⁵

Érdemes ugyanakkor a herceg adakozó kedvét abból a szempontból is megvizsgálni, hogy másra mennyit költött. Ebben az összefüggésben első ránézésre nem tűnik különösebben bőkezűnek. Az általa kedvelt és hetente használt fürdőben alkalmanként 1 forintot fizetett, játékban rendszeresen veszített $\frac{1}{2}$ vagy 1 forintot. 1500 őszén, amikor a szegedi domonkosoknak 1 ortot adott alamizsnaként, 8 forintért lovat vásárolt. Más adományaival összehasonlítva, a szerzeteseknek juttatott összegek egyáltalán nem magasak. A rekordáló iskolások például általában ugyanúgy 1 ortot kaptak. Ha évenként összeadjuk a koldulórendi szerzetesek által kapott alamizsnákat, szintén érdekes képet kapunk: 1500-ban 25 forint 62 dénárt,⁶⁸⁶ 1501-ben 13 forint 93 dénárt, 1502-ben pedig 12 forint 16 dénárt fordított erre Zsigmond. 1505-ben, amikor csak három hónapot töltött az országban, az alamizsna összege 5 forint 72 dénárt tett ki. Az alamizsnára fordított összegek nagysága 1501-ben és 1502-ben elég közel esett egymáshoz, csak az 1500-as évben volt ennél jóval magasabb, nagyjából 1,5-2-szeres (ez azonban a már említett egyszeri nagypénteki adomány miatt volt így). A korabeli árviszonyok ismeretében azt mondhatjuk, hogy évente egy-egy jó ló és a hozzátartozó lószerszám árát fordította Zsigmond a koldulórendi szerzetesek támogatására,⁶⁸⁷ ami viszont nem mondható csekély összegnek.

Igaz, a szerzetesek bevételei között is tudunk jóval nagyobb összegekről. Végrendeleti hagyatékokban 5-10 forint szerepel minden különösebb kötelezettség nélkül, misealapítványokra ennél jóval magasabb, akár 100 forintos tételek is vannak, a főurak közül pedig többen 1000 forintos nagyságrendben juttattak tőkét az általuk támogatott kolostorok-

⁶⁸⁵ ROMHÁNYI 2009b.

⁶⁸⁶ Ebben az évben a húsvéti időben, április 17-én 12 forintot osztatott szét a szegények és a szerzetesek között, amivel gyakorlatilag megduplázta az egyébként ilyen célokra szánt keretet. Sajnos az nem derül ki a bejegyzésből, hogy mely rendek milyen arányban részesültek az összegből. *Zsigmond herceg számadásai* 29.

⁶⁸⁷ Érdekes párhuzam Kenderesi Balázs adománya a pesti domonkosok számára. 1465-ben ugyanis Debreceni Márk domonkos provinciális a rend konfráterévé fogadta Kenderesit és családját, aki a pesti kolostornak adott 100 forintot, allodium számára földet, rétet és halastavat, továbbá minden évben egy lovat. (MOL DL 16159)

nak. Ezek az adományok azonban egyszerűek voltak. A nagyobb, néhány száz forintos tételek többnyire meghatározott céllal – pl. építkezés támogatására – kerültek a kolostorokhoz, az adományozott tőkék éves kamata pedig nagyjából megfelelt a kisebb egyszerű összegeknek. Vagyis a szerzetesek valójában ezeket a kisebb, általában 10 forint alatti összegeket fordíthatták saját céljaikra.

Ugyanakkor mind a végrendeleti hagyatékotól, mind a tőke után járó rendszeres kamatbevételektől eltér az a kép, amely Zsigmond herceg számadásaiból elénk tárul. A szerzetesek ugyanis kérik az adományt, általában kis összegeket kapnak, és több ízben valamilyen ajándékkal vagy szolgálattal viszonzják az alamizsnát. A kiutalt összegek ismétlődése azt mutatja, hogy nem szabályos üzleti kapcsolatról van szó, még akkor sem, ha látszólag ellenszolgáltatás fejében érkezik az alamizsna.

Mi volt mégis az értelme, hogy a szerzetesek adományért fordultak a Magyarországon vendégeskedő lengyel herceghez? Eljárásuk nyilván nem volt kivételes, csupán más hasonló eseteket kevésbé dokumentáltak. A számadáskönyv *cum supplicatione* kifejezése, amely igen gyakran megjelenik az efféle adományok kapcsán, összecseng a formulás könyvekből ismert *supplicatio*-mintákkal.⁶⁸⁸ Vagyis a koldulórendi szerzetesi gyakorlatnak, magának a koldulásnak két formáját látjuk viszont (az alamizsnagyűjtés harmadik módja a koldulási körzetek meghatározott rend szerinti, általában a mezőgazdasági munkákhoz igazodó bejárása volt). Talán éppen a *supplicatio* hiánya miatt adtak 1501. március 24-én a kolduló karmelitáknak (*monachis mendicantibus*) mindössze 5 dénárt. A számadáskönyvben egyébként találunk párhuzamot az ajtóról ajtóra kopogató koldus alakjára: 1501. január 24-én ebédidőben az ispotály csengővel kéregető szegényének is csupán 3 dénár ütötte a markát.⁶⁸⁹ Ugyancsak a koldulási gyakorlatot idézi a városkapuban álló kolduló ferencesek képe, akik hasonló összeget, 4 dénárt kaptak, de talán ide vonhatjuk a kenyérre pénzt kérő ágostonrendi remetéket is, bár ők ehhez képest viszonylag magas összeget, 12 dénárt kaptak.

⁶⁸⁸ A *supplicatio*-minták tanúsága szerint a címzettek a legkülönbélebb egyházi és világi méltóságok voltak. A fennmaradt pálos és ferences formuláriumok kiadásán Sarbak Gábor, illetve Molnár Antal dolgozik.

⁶⁸⁹ *Zsigmond herceg számadásai* 87.

Az alamizsnagyűjtés (koldulás) fontosságát jelzi, hogy a helyi szerzetesek azonnal megjelentek a hercegnél, amint megérkezett egy városba. Ez történt Nagyszombatban, Nyitrán, Trencsénben vagy éppen Székesfehérvárott is. Sőt, arra is találunk példát, hogy a szerzetesek a még meg sem érkezett vendég elébe mentek (az esztergomi ferencesek pl. Kőbölkútra), vagy éppen a távozóban lévő után eredtek (a valószínűleg esztergomi illetőségű ágostonrendiek Nagymányára). Érdekes adalék, hogy a legszorosabban vett koldulásra csupán két vagy három adat utal: a budai városkapuban álló obszerváns ferencesek, a kapuról kapura járó, kolduló karmeliták és talán az ugyanígy kéregető ágostonrendiek esetében. Valószínűleg nem véletlen, hogy a domonkosok kimaradtak ebből a sorból.

Ami az alamizsna felhasználását illeti, feltűnő a szövegben, hogy konkrét célt a legritkább esetben jelölnek meg. Egy alkalommal a domonkosok az adventi olajra, máskor a ferencesek költségeikre, Szent Ferenc ünnepén borra, ismét máskor ugyanők a tető megjavítására kaptak alamizsnát, ezek azonban kivételek. Olykor még hozzáteszik a számadáskönyvi bejegyzésben, hogy *cum supplicatione pro elemosina*, de legtöbbször még ez is elmarad. Úgy vélem tehát, hogy az ilyen kis összegű adományok a mindennapi megélhetés fedezését segítették.

Nehéz lenne meghatározni, hogy ezek a bevételek mekkora részét fedezték az egyes kolostorok szükségleteinek. Nem tudjuk, milyen gyakran fordultak ilyen módon támogatóikhoz, s a Zsigmond herceg számadáskönyvéből megismert összegek mennyire voltak átlagosak, mint ahogy egyébként azt sem tudjuk, hogy pl. pontosan hány szerzetes lakott az egyes kolostorokban. Az azonban az egyes rendeknek juttatott összegek közti belső arányokból is látható, hogy legnagyobb mértékben az obszerváns ferencesek tartottak igényt erre a bevételre. Az a tény, hogy az alamizsnaként kapott összegek mintegy felét ők kapták, még ilyen kis tétel esetében is tükrözi azt, hogy a közösség milyen mértékben függött a közvetlen adományoktól. A többi rend esetében az egyéb bevételi források, pl. a kisebb birtokok megléte, nagy mértékben csökkentette a koldulás útján kapható alamizsna jelentőségét, és ezzel együtt a koldulás gyakoriságát is. Ráadásul ezek a birtokok olykor a támogatók jóakarátának elnyerését is megkönnyítették, hiszen akár szinte luxusnak számító csemegét is ajándékozhattak a támogatásért folyamodók.

A búcsúk

Ha érintőlegesen is, de a gazdálkodás körébe tartoznak a búcsúk is. A bűnbocsánat elnyerésének egyik feltétele az egyházi előírások szerint az egyház anyagi támogatása volt. Ez a meglátogatott búcsújáráshely támogatását jelentette, s ezért találkozunk rendszeresen olyan példákkal, amikor egy-egy templom vagy kolostor az építkezések finanszírozásának megkönnyítésére nyer búcsúengedélyt. Az alamizsnagyűjtés kiemelt időszaka a búcsú. Minél népszerűbb egy hely, annál nagyobb körből, és annál nagyobb tömegben képes vonzani a híveket, ami nyilván az adományok mennyiségében is tükröződik. Ráadásul a közvetlen bevételeken túl a végrendeleti hagyatékokra is van némi befolyása.

Koldulórendi kolostorok számára adott búcsúengedélyből nem maradt fenn túlságosan sok. Mindössze negyven ilyenről van tudomásunk, melyek tizennégy kivételével mind a XV. század elejéről, illetve első feléből származnak, sőt, közülük több (összesen hét, illetve nyolc) az 1400. évi jubileumi szentévből kelt.

A legkorábbi búcsúengedélyt a pozsonyi ferences kolostor kapta 1296-ban Pál pécsi püspöktől, amely szerint a kolostor Szent János-templomát a védőszent és a felszentelés ünnepén meglátogatók egy évi búcsút nyerhettek.⁶⁹⁰ Alig két évre rá, 1298-ban a segesvári domonkos kolostor is kapott búcsúengedélyt, méghozzá a pápától és a pozsonyinál jóval jelentősebbet. Az 1298. március 20-án Rómában kiadott oklevél nemcsak a búcsú elnyerésére alkalmas ünnepeket sorolja fel részletesen (évente összesen 39 napot),⁶⁹¹ hanem világosan fogalmaz az anyagi támogatás mibenlétét illetően is: *qui... pro reparationibus, emendationibus, structuris, luminaribus, calice, ornamentis, vestimentis, libris, campanis vel aliis quibuscumque dicte ecclesie necessariis manus porrexerint adiutrices, vel qui in*

⁶⁹⁰ KARÁCSONYI I 229.

⁶⁹¹ *...in festivitate beatae Mariae, in cuius honore dicta ecclesia est constructa, et in omnibus festivitatibus subscriptis videlicet nativitatis, resurrectionis, ascensionis domini et Pentecostes necnon nativitatis, purificationis, annunciationis et assumptionis beate Marie virginis gloriose, in commemoratione omnium sanctorum, in festivitatibus apostolorum Petri et Pauli et omnium aliorum apostolorum et per octavas ipsarum festivitatum immediate sequentes necnon in beatorum Michaelis archangeli, Laurentii et Petri de ordine Praedicatorum, martyrum, Nicolai et Martini confessorum, Margaretae, Caterinae et Mariae Magdalenaee festivitatis et in dedicatione ecclesie supra dicte.*

*bona sui corporis sanitate seu etiam in extremis laborantes quidquam facultatum suarum legaverint modo licito ecclesie supra dicte.*⁶⁹² Az idézett rész formula, tényleges valószínűsége nehezen volna megállapítható. Az azonban mindenesetre bizonyos, hogy a templom anyagi támogatása a búcsú elnyerésének előfeltétele volt. A templomot felkereső hívek adományának összege természetesen igen eltérő lehetett, de nem tartom valószínűnek, hogy egy-egy alkalommal komolyabb összegek gyűltek volna össze. A búcsúkor érkező adományok jelentősége leginkább rendszerességükben rejlett.

A XIV. századból eddig csupán két hasonló búcsúengedélyt ismerek, mindkettőt Erzsébet anyakirályné 1349. március 22-én kelt supplicatioja említi. A kedvezményezettek a lippai Szent Lajos ferences kolostor és az esztergomi Szent Anna ágostonrendi kolostor. Az oklevél kifejezése szerint mindkettőt a királyné építtette (*construi fecit*), bár az utóbbi esetben nyilván újjáépítésről vagy bővítésről volt szó.⁶⁹³

A következő dokumentum IX. Bonifác pápáé, aki 1400. március 1-jén búcsút engedélyezett a Csáki Miklós temesi ispán által a boszniai ferencesek számára alapított szalárdi templomot felkeresőknek, s erről két hónappal később a váradi püspököt is értesítette.⁶⁹⁴ Május 1-jén ugyanő, több más esztergomi templom mellett, a ferencesek templomát, november 23-án pedig az ágostonrendi remeték pécsi egyházmegyéhez tartozó eszéki egyházát felkeresőknek adott búcsúengedélyt. Ugyanezen a napon a marosvásárhelyi ferencesek templomának nagyoltárát felkeresőknek az assisii Portiuncula-egyházához hasonló búcsút engedélyezett, s felhatalmazást adott hat időszaki gyóntató alkalmazására. Ez a gyóntatólétszám – bár a búcsúengedélyekben a formulák közé számít – arra utal, hogy nagyobb tömeg érkezésére számítottak. December 1-jén ismét két kolostor, a kolozsvári domonkosok három kápolnája és az ágostonrendi remeték újlaki Szt. Anna-egyháza, végül december 17-én az ágostonrend bártfai temploma kapott engedélyt.⁶⁹⁵ A

⁶⁹² UB I n. 281 (211). A búcsúengedélyt négy évvel később (1302. I. 22.) Péter erdélyi püspök megerősítette (UB I n. 294).

⁶⁹³ BOSSÁNYI 1918, reg. 413 (201–202), idézi KUMOROVITZ 1963 85. j.

⁶⁹⁴ ZsO II/1 nn. 118 & 243.

⁶⁹⁵ ZsO II/1 nn. 647, 648, 664, 666, 711.

következő év április 27-én még a pécsi ferences templomot felkeresőknek engedélyezett a pápa az assisii Portiuncula-egyházéhoz hasonló búcsút.⁶⁹⁶

A többi fennmaradt búcsúengedély közül kettő az 1410-es évekből való. 1413. december 18-án XXIII. János pápa az 1298-as segesvári búcsúengedélyhez hasonló oklevelet adott ki. Ebben mindazoknak, akik a következő tíz évben bűneiket megbánva és meggyónva az egri egyházmegyei Varannó mezővárosban lévő Szűz Mária ferences kolostort Karácsony (december 25.), Újév (január 1.), Vízkereszt (január 6.), Húsvét, Áldozócsütörtök, Úrnapja és Pünkösöd, valamint Kisasszony (szeptember 8.), Gyümölcsoltó Boldogasszony (március 25.), Gyertyaszentelő Boldogasszony (február 2.) és Nagyboldogasszony (augusztus 15.), továbbá Keresztelő Szt. János születésének (június 24.), Péter és Pál (június 29.), Mindenszentek (november 1.) és az egyház felszentelésének napján felkeresik, s annak fenntartásához hozzájárulnak, hét évnyi és hétszer negyvennapos, azoknak pedig, akik Karácsony, Vízkereszt, Húsvét, Áldozócsütörtök, Úrnapja, Kisasszony, Nagyboldogasszony, Keresztelő Szt. János születése, Péter és Pál napjának nyolcadán, továbbá a Pünkösödöt követő hat napon belül teszik ezt, száznapos búcsút engedélyezett. Az engedély egyértelműen a kolostor anyagi alapjának biztosítását célozta, hiszen a felsorolásban szerepel az összes nagy egyházi ünnep, sőt többnek a nyolcada is, vagyis összesen 30 nap, köztük a húsvéti szentidőnek szinte minden fontos napja.⁶⁹⁷

Egészen más jellegű engedélyt kapott 1415-ben az alapító Maróti János, volt bánnak a kérésére az atyai kolostor. A pápa ugyanis a pécsi egyházmegyében fekvő kolostor gvardiánjának és testvéreinek megengedi, hogy hétévenként, amikor kapuálló Szent János ünnepe (május 6.) péntekre esik, a gvardián által kijelölt egy, két vagy három pappá szentelt fráter *auctoritate apostolica* teljes föloldozást adjon azoknak, akik a rendházat az ünnep első vecsernyéjétől a másodikig fölkeresik, s ott bűneiket megvallják és megbánják. A föloldozást nyerők kötelesek teljesíteni azt, amit gyóntatójuk számukra előírt, de a bűnbocsánat nem terjedhet ki azokra, akik a föloldozásban bízva vétkeznek.⁶⁹⁸ Feltehetően május 6-án (ami minden bizonnyal Maróti János neve napja volt) egyébként is szokás volt valamilyen megemlékezést tartani az atyai ferenceseknél, és ehhez kapcsos-

⁶⁹⁶ ZsO II/1 n. 1039.

⁶⁹⁷ ZsO IV n. 1423

⁶⁹⁸ ZsO V n. 189.

lódott a hétévenkénti búcsúengedély. Ebben az esetben tehát biztosan nem beszélhetünk a búcsúhoz kapcsolódó jelentős jövedelemről. Ugyanebben az évben, február 26-án a pápa a kismartoni ferenceseknek is adott búcsúengedélyt.⁶⁹⁹

Ezután 1433-ban Zsigmond császári koronázásakor a kegyurak, Marcali Miklós és György Nagyboldogasszony ünnepére búcsúengedélyt eszközöltek ki a segedi ferences kolostor számára. A kérelem egyik indoka ebben az esetben az volt, hogy a kolostor templomában nyugszanak őseik.⁷⁰⁰ 1437-ben IV. Jenő pápa a székesfehérvári ferences templomnak engedélyezett búcsút,⁷⁰¹ 1444-ben a domonkosok és a ferencesek kértek besztercei templomaik számára a gyulafehérvári, szászvárosi, alvinci, szászsebesi és nagyszebeni kolostoraik által már korábban elnyerthez hasonló búcsúengedélyt.⁷⁰² Arról sajnos eddig nem került elő semmilyen forrás, hogy a hivatkozott templomok mikor, milyen körülmények között kaptak búcsúengedélyt. Ugyanebben az esztendőben IV. Jenő pápa a csíksomlyói ferences kolostor templomát Sarlós Boldogasszony napján (július 2.) felkeresőknek engedélyezett búcsút, amelyet 1445-ben megismételtek.⁷⁰³

Az 1450-es szentévből mindössze egy búcsúengedély maradt fenn, amelyet Hunyadi János kért az általa alapított tövisi kolostor számára, ám valójában ez sem szentévi búcsú, hanem az új kolostor támogatását célozta.⁷⁰⁴ A tövisi búcsújáráshely a jelek szerint a XVI. század 30-as éveiben is népszerű volt még, mivel 1535-ben három igehirdető és hat gyóntató szolgált az itteni kolostorban.⁷⁰⁵

A század második felében, 1452-ben Újlaki Miklós kért az általa alapított palotai ferences kolostor számára búcsút,⁷⁰⁶ nyilván az építkezés segítése céljából. 1456. április 19-én pedig János pápai legátus az egri Szent Miklós kolostornak engedélyezett Szent Miklós,

⁶⁹⁹ ZsO V n. 307.

⁷⁰⁰ 1433. VII. 7.: *Mon. Rom.* III. 86., LUKCSICS II. 76.

⁷⁰¹ KARÁCSONYI I 171.

⁷⁰² 1444. 05. 13. & 16.: *UB V* nn. 2488 & 2489. 05. 26-án a pápa lényegében megismétli az engedélyt. Az indoklás szerint a kolostorokat a török feldúlta. *UB V* 2495.

⁷⁰³ *Székelly Oklt.* I 154; LUKCSICS II 220.

⁷⁰⁴ LUKCSICS II 277.

⁷⁰⁵ KARÁCSONYI II 199.

⁷⁰⁶ LUKCSICS II n. 1250; FEDELES 2011 384–385.

Krisztus Teste, Nagyboldogasszony és Szent Ágoston ünnepére 100 napi búcsút, amelyet Hédervári László egri püspök is megerősített.⁷⁰⁷ 1460-ban a monszlőváraljai obszerváns ferences kolostor volt a kedvezményezett,⁷⁰⁸ majd 1464-ben a bíborosok (*cardinales de indulgentiis*) a brassói domonkos kolostor templomának adtak búcsúengedélyt.⁷⁰⁹ Három évvel később, 1467-ben a soproni ferencesek szereztek búcsúengedélyt Vitus Huendler győri helynöktől, amely szerint az egyházat Mária-ünnepeken látogatók 40 napi búcsút nyertek.⁷¹⁰

1484-ben, amikor az alapító egyik unokája, Kanizsai Miklós Rómában időzött, a pápától Nagyboldogasszony napjára, Szent Sebestyén és Szent György vértanúk, Szent Balázs és Miklós püspökök ünnepeire hét évi búcsút nyert a kanizsai ferences kolostor számára. Ezen felül a gvárdián felhatalmazást kapott hat gyóntató kiválasztására – akárcsak a század elején a marosvásárhelyi kolostor előjárója.⁷¹¹ Az eset érdekessége – amire más példát eddig nem is ismerünk –, hogy az engedélyt egy évvel később visszavonták.

1488. június 14-én ismét a soproni ferenceseknek adott tizenhat kardinális a templom számára búcsúlevelet. Ebben 100 napi búcsút engedélyeztek azoknak, akik Úrnapján és még négy más ünnepet követő csütörtökön meglátogatták és építéséhez segítséget nyújtanak.⁷¹²

Végül 1489-ben két obszerváns ferences kolostor részesült búcsúengedélyben. A kusalyi templomnak az épülő Szent Bernardin kápolna építése miatt engedélyeztek 100 napi búcsút Szent Bernardin, Szent Ferenc, valamint a templom felszentelésének ünnepén, 40 napi búcsút pedig Húsvétra és Pünkösdre.⁷¹³ Ebben az évben a másik kedvezményezett a monszlőváraljai kolostor volt, amely közel harminc év után a második búcsúengedélyt kapta.⁷¹⁴

⁷⁰⁷ SCHMITTH 1768 72–73.

⁷⁰⁸ KARÁCSONYI II 120.

⁷⁰⁹ 1464. II. 1.: UB VI n. 3346.

⁷¹⁰ KARÁCSONYI I 255.

⁷¹¹ KARÁCSONYI I 119.

⁷¹² KARÁCSONYI I 255.

⁷¹³ 1489. V. 20.: MOL DL 105224.

⁷¹⁴ KARÁCSONYI II 120.

A XV. század második felében megszorodtak az egyes személyeknek, illetve családtagjaiknak adott búcsúcédulák. Ezek kiállítói között szintén felbukkannak koldulórendi szerzetesek (domonkos, ferences, de még ágostonrendi is akad közöttük), de a kedvezményezett személy és a rend közötti kapcsolat, illetve az esetleges anyagi támogatás csak sejtethető, a szövegből nemigen olvasható ki. Csak példaként említem Morvaországi Miklós szakolcai obszerváns ferences gvárdián 1469-ben kelt oklevelét,⁷¹⁵ valamint a János kassai plébános és Domonkos domonkosrendi perjel által kiállított két, 1481-ben egy hónap különbséggel kiállított oklevelet.⁷¹⁶

Összességében – az eddig ismert források alapján – úgy tűnik, a koldulórendi szerzetesek leginkább a XV. század elején mutattak érdeklődést a búcsúk iránt. Sajnos nem ismerjük sem a pozsonyi kolostor 1296-os, sem a segesvári kolostor 1298-as búcsújának, sem pedig az 1400-as szentévhez kapcsolódó engedélyek kezdeményezőit. Egy-két későbbi esetben azonban tetten érhető az alapítók, vagy leszármazottaik szerepe (Maróti János, Kanizsai Miklós, Újlaki Miklós).

A koldulórendek közti arányokat tekintve a legtöbb búcsúengedélyt a ferencesek szereztek (27, köztük 11 obszerváns), őket követték a domonkosok (8), majd az ágostonrendi remeték (5). Habár az adatok töredékessége miatt messzemenő következtetéseket nem szabad ebből levonni, abban talán nem tévedünk, ha úgy véljük, a ferencesek valóban a legtöbb búcsúengedélyt kapták. Indokolja ezt kolostoraik nagy száma, de az alamizsnától való nagyobb mértékű függésük is. Feltehetően ezzel függ össze, hogy kizárólag a ferences kolostorok között találunk olyat – ráadásul többet is –, amely az idők során többször is kapott búcsúengedélyt: a konventuálisok közül Pozsony (1296, 1475, 1494) és Sopron (1467, 1488), az obszervánsok közül Szalárd (1400, 1402), Csíksomlyó (1444, 1445) – ezek még az építkezés támogatásával függhettek össze – és Monoszlóvárálja (1460, 1489).

⁷¹⁵ 1469. III. 1.: MOL DL 62601. Az oklevél kiadását – az obszerváns vikária többi kiadványával együtt – Kertész Balázs készíti. Köszönöm szívességét, hogy a kéziratot a kiadás előtt rendelkezésemre bocsátotta.

⁷¹⁶ 1481. II. 9.: MOL DL 45866 és 1481. III. 8.: MOL DL 45870. Mindkét oklevél a török ellen meghirdetett keresztesháború támogatását jelöli meg a búcsú elnyerésének okaként.

A koldulórendi templomokat nyilván máskor is felkeresték a hívek, sőt, búcsúengedélyekhez, illetve bevételekhez a velük kapcsolatban álló vallásos társulatokon keresztül is juthattak, ami szintén növelte népszerűségüket.⁷¹⁷ De a jelek szerint komolyabb tömegeket vonzó zarándokhelyé a középkorban – a Kapisztrán Szent János testét őrző újlaki ferences kolostort⁷¹⁸ leszámítva – egyik templomuk sem vált. Néhány kolostor – mint pl. az obszervánsok atyai és marosvásárhelyi, vagy a konventuálisok segesdi kolostora – inkább helyi jelentőségű volt. Olyan országos hírre, mint a bátai bencés apátság Szent Vér ereklyéje vagy a szentlőrinci pálos kolostor Remete Szent Pál sírja okán, nem tudtak szert tenni. Az adatok alapján úgy látszik, a XIV–XVI. században a pálosok a zarándoklatokban és a búcsúban rejlő lehetőségeket jóval nagyobb mértékben használták ki, mint a koldulórendek, ami talán azzal is összefügg, hogy nekik – a koldulórendi kolostorokkal ellentétben – nem voltak koldulási körzeteik. Kicsit sarkított megfogalmazásban: a pálosok a híveket a búcsúkkal is igyekeztek a saját templomaikhoz vonzani, a kolduló szerzetesek viszont inkább maguk mentek el hozzájuk.

Búcsúengedélyt nyerő koldulórendi kolostorok

	Kolostor	Rend	Év
1.	Esztergom	OESA	1349
2.	Eszék	OESA	1400
3.	Újlak	OESA	1400
4.	Bártfa	OESA	1400
5.	Eger	OESA	1456
6.	Pozsony	OFM	1296
7.	Lippa	OFM	1349
8.	Esztergom	OFM	1400
9.	Marosvásárhely	OFM	1400
10.	Pécs	OFM	1401
11.	Varannó	OFM	1413
12.	Kismarton	OFM	1415
13.	Segesd	OFM	1433
14.	Székesfehérvár	OFM	1437

⁷¹⁷ PÁSZTOR 1941 146. A pozsonyi ferencesek templomában 1461 óta működő Szűz Mária testvérület a Gyertyaszentelő utáni hétfőn tartott istentisztelet alkalmával egy borjút, bort és zsemléket adott a szerzeteseknek.

⁷¹⁸ A sírnál történt csodákat és az ezzel összefüggésben kialakult zarándokhely történetét a horvát Stanko Andrić dolgozta fel: ANDRIĆ 2000 (magyarul: 2009).

dc_702_13

15.	Nagyszeben	OFM	1444e
16.	Szászváros	OFM	1444e
17.	Beszterce	OFM	1444
18.	Sopron	OFM	1467
19.	Pozsony	OFM	1475
20.	Kanizsa	OFM	1484 ⁷¹⁹
21.	Sopron	OFM	1488
22.	Pozsony	OFM	1494
23.	Szalárd	OFM obs.	1400
24.	Szalárd	OFM obs.	1402
25.	Atya	OFM obs.	1415
26.	Csíkсомlyó	OFM obs.	1444
27.	Csíkсомlyó	OFM obs.	1445
28.	Tövis	OFM obs.	1450
29.	Palota	OFM obs.	1452
30.	Monoszlóváralja	OFM obs.	1460
31.	Kusaly	OFM obs.	1489
32.	Monoszlóváralja	OFM obs.	1489
33.	Segesvár	OP	1298
34.	Kolozsvár	OP	1400
35.	Nagyszeben	OP	1444e
36.	Alvinc	OP	1444e
37.	Gyulafehérvár	OP	1444e
38.	Szászsebes	OP	1444e
39.	Beszterce	OP	1444
40.	Brassó	OP	1464

⁷¹⁹ Visszavonva: 1485.

Az alamizna mellett a koldulórendi szerzetesek megélhetésében fontos szerepet játszott a kétkezi munka, és az azért kapott bér is. Az előírások ellenére összességében igen kevés adatunk van a műhelyekre és mesteremberekre vonatkozóan. A műhelyeket illetően az írott források különösen szűkszavúak. Mindössze néhány formulás említés akad az oklevelek között, mint amilyen pl. a Sáros vármegyei szentkereszti kolostor – egyébként végül meg nem valósult – alapítására vonatkozó pápai engedély 1340-ből,⁷²⁰ vagy a bosnyák ferenceseknek adott engedély a diakóvári kolostor megalapítására 1347-ből.⁷²¹ Hasonló szövegezést találunk a budai és a pécsi karmelita kolostor elfogadását engedélyező, 1373-ban, ill. 1372-ben kelt pápai oklevélben is,⁷²² valamint több más, főleg XIV. századi pápai oklevélben is. Ezenkívül mindeddig csak egy olyan koldulórendi kolostorról tudok, ahol sikerült műhelyt feltárni. A marosvásárhelyi ferences kolostorban Soós Zoltán két műhelyt tudott azonosítani: egy csont- (olvasógyártó) és egy bronzműhelyt.⁷²³

A XV–XVI. században némileg megszorodnak az adatok a szerzetesek személyéről, s a laikus testvérek között szép számmal találunk mesterembereket. Ezeknek egy része olyan mesterséget űzött, amely nem tartozott a kolostor mindennapi szükségletéhez. A segesvári domonkos kolostor egyik nativusa pl. ötvös volt, aki 1529-ben Lábatlanban tartózkodott.⁷²⁴ Természetesen elképzelhető, hogy éppen a kolostor számára készített pl. valamilyen liturgikus tárgyat, de nem zárható ki az sem, hogy akár a lábatlani kolostor környékén valaki másnak – a kegyúrnak, vagy más környékbeli megrendelőnek – dolgozott. Ugyancsak találunk ötvöst a salvatorianus ferencesek 1535. évi névsorában is, történetesen Budán.⁷²⁵

⁷²⁰ [1340.] IX. 6.: MOL DF 291741. – Kiadása: WAGNER, Sáros 519–520.

⁷²¹ 1347. III. 21., Avignon: *Anjou Okl.* XXXI n. 235.

⁷²² *CD Fejér V/2* n. 135; *CD Fejér IX/4* n. 249.

⁷²³ A leletanyag közlését ld. Soós 2011. Magának a műhelynek a feltárása még nincs publikálva.

⁷²⁴ Ipolyi 1867 670.

⁷²⁵ KARÁCSONYI II 22.

Érdekes adalékkal szolgál egy XV. század végi levél, amelyet a budai ötvös céh írt a kolozsvári ötvösöknek. A levélben arról értesítik a kolozsváriakat, hogy van közöttük egy Lőrinc nevű ember, aki a mesterséget nem a szokásos módon és helyen sajátította el, hanem a pesti domonkos kolostor egy bizonyos János nevű szerzetesétől tanulta,⁷²⁶ – aki nyilván ötvös volt, csak éppen nem céhtag. Ráadásul a levél tanúsága szerint olyasmivel is foglalkozott, amit rossz néven vettek tőle: mesterségét tanította is. Azt persze nem tudhtjuk, hogy Lőrinc nem volt-e esetleg egy ideig novícius, s ily módon nem volt-e mégis legális az inaskodása. Mindenesetre szerzetes biztosan nem lett belőle, és lehet, hogy soha nem is akart az lenni, egyszerűen csak János baráttól tanult.

Az ismert foglalkozású szerzetesek között a domonkosok erdélyi vikáriájának nyolc kolostorában egy molnár (*molendinator*), egy kádár (*doleator*), egy mészáros (*carnifex*), egy sarukészítő (*corrigiator*), egy szekérfészítő (*currifex*), egy kőfaragó (*lapicida*), két kőműves (*murator*), három kovács (*faber*), továbbá hét-hét szabó (*sutor*) és varga (*sartor*) volt (összesen 25 fő, a vikária szerzeteseinek mintegy 14 %-a). Mellettük a beszercei kolostorban – nyilván a kolostori halastavak körüli munkák felügyeletére – volt egy *magister piscine* is.⁷²⁷ Bár nem kézműves mesterség, de itt kell megemlíteni a kolozsvári és a segesvári kolostorban említett, a kolostori birtokok működtetésében szerepet játszó procuratorokat,⁷²⁸ valamint a szebeni kolostorból Zsukba küldött Quintinus Hispanus nevű szerzetest is.⁷²⁹ A ruházkodással összefüggő mestersége összesen tizenöt szerzetesnek volt. Az építkezéseken hatan hasznosíthatták tudásukat (1 kőfaragó, 2 kőműves, 3 kovács). A kovácsok tevékenysége persze nem korlátozódott az építkezésekkel kapcsolatos munkákra. A molnár, a kádár és a szekérfészítő mestersége, valamint a halastómester szaktudása a kolostori birtokokkal összefüggésben nyilván jól hasznosítható volt, de azt

⁷²⁶ TT 1890 337 (n. 429).

⁷²⁷ IPOLYI 1867 774.

⁷²⁸ IPOLYI 1867 669–670; 770.

⁷²⁹ IPOLYI 1867 770. Ez a megjegyzés felvet néhány kérdést. Zsuk (vagy Suk) ugyanis Kötelend határosa, ahol a kolozsvári és a beszercei domonkosoknak egy halastavuk volt a két falu határán. A szebeni konverzus ottani – feltehetően huzamosabb – tartózkodása arra utalhat, hogy a halastavat valójában nem is csak a két tulajdonosként említett kolostor használta, hanem az egész erdélyi vikária, ami a rend központosított szervezetét figyelembe véve nem is volna meglepő. Persze, azt sem zárhatjuk ki, hogy a nevezett konverzus testvér valamilyen, az ő szakértelmét igénylő munka miatt volt a birtokon.

sajnos nem tudjuk, hogy e mesterségeket a renden belül tanulták-e ki, vagy már mesterként léptek be. Az egyetlen, aki első ránézésre nem illik ebbe a sorba, a mészáros, de tudva, hogy a segesvári kolostornak állattartó majorja volt, a mészáros pedig éppen a segesvári kolostorban lakott, az összefüggés itt is felfedezhető. (Vö. alább az 1. listát)

A salvatorianus ferencesek 1535-ös névsora szintén számos mesterembert említ. Az egykor a gyöngyösi kolostorban őrzött, ám azóta sajnos lappangó *Chronica seu origo fratrum*-ból Karácsonyi János harminc kolostor névsorával kapcsolatban emel ki mesterembereket, összesen 66-ot (9 %).⁷³⁰ Közülük a legtöbb itt is, akárcsak az erdélyi domonkosoknál néhány évvel korábban, a ruházat készítésével kapcsolatos mesterséggel rendelkezők: tizenkét szabó, tizennégy varga, két cipész és négy sarukészítő – összesen 29 fő, az összes mesterembernek közel a fele.⁷³¹ Mellettük a fával dolgozók vannak még viszonylag sokan: kilenc ács, hat kerékgyártó, négy esztergályos és két pintér – összesen 21 fő. Fémművességhez köthető a kilenc kovács és a két lakatos – összesen tizenegy. Ezen kívül néhány különleges mesterség is felbukkan: két üveges (egyikük egyébként esztergályos, másikuk pintér!), egy ólmozó (ablakkeret-készítő), egy képíró (festő), két borbély – akik nyilván egyben seborvosok is voltak. Végül volt egy fazekas testvér is, aki éppen azért tekinthető különlegesnek, mert mindennapi és a kolostorok számára hasznos mesterségét a jelek szerint egyedül űzte.⁷³² Három olyan szerzetest találunk a felsoroltak között, akiknek két szakmája is volt. Egyikük varga és ács, két másik pedig üveges és esztergályos, illetve pintér. Utóbbi két eset azért érdekes, mert mindkétszer fához értő ember volt egyben üveges is. A jegyzékben felsorolt szerzetes mintegy 10 %-ának, és a laikus testvérek közül is csupán alig egy negyedüknek a mesterségét ismerjük. Hozzá kell persze tenni, hogy a laikusok között jónéhánynak a foglalatossága kizárólag a kolostor belső élete szempontjából volt fontos (pl. sekrestyés, kertész, sáfár).

⁷³⁰ A laikus testvérek aránya a rendtartomány személyzetén belül jóval magasabb, mintegy 40 %. Ehhez képest az ismert foglalkozású szerzetesek száma (kevesebb, mint 10 %) kifejezetten alacsonynak látszik.

⁷³¹ Lábbelivel jóval többen foglalkoztak, mint felső ruhával, ami talán azzal magyarázható, hogy a középkorban jóval gyakrabban kellett cipőt vásárolni, mint ruhát. Egy ember évente átlagosan négy pár cipőt hordott el.

⁷³² KARÁCSONYI II passim.

A jegyzék alapján két kolostorban gyaníthatóan komolyabb, akár piacra is termelő műhely működhetett: Gyulán egy kovácsműhely három kováccsal, Ivanicson pedig egy szabóműhely öt mesterrel. A gyulai kovácsok valószínűleg a várral is kapcsolatban állhattak, bár erre közvetlen bizonyítékunk nincsen. Az esztergályosok feltehetően szintén termelhettek piacra is, rózsafűzéreket, vagy akár más termékeket. Ugyanakkor különös, hogy a jegyzékben szereplő két ismert búcsújáráhely – Marosvásárhely és Tövis – egyikén sem volt 1535-ben esztergályos. Végül említést érdemelnek a borbélyok (összesen ketten 1535-ben és egy további 1542-ben), akik a kor szokása szerint nyilván seborvosok is voltak, és bizonyára nemcsak a szerzetesek keresték fel őket szükség esetén.

A két lista időben elég közel esik egymáshoz, és bár a két adatsor hossza jelentősen eltér, néhány feltűnő különbség figyelmet érdemel. Minthogy a domonkos kolostorokban élő mesterekről sokkal kevesebb adatunk van, a hiányokból nem vonnék le különösebb következtetést. Jóval beszédesebb a ferencesek jegyzéke. Miközben építkezéseken alkalmazható mestereket szép számmal találunk (ács, üveges, ólmozó – összesen tizenkét fő, nem is számítva a kovácsokat), nincsen egyetlen kőműves vagy kőfaragó sem (ld. alább a 2. listát).

A kézműves mesterséget űző szerzetesek egy részének nem volt szüksége különösebben kialakított munkahelyre. A szabók, vargák, sarukészítők, de még az ötvösök is szinte bárhol dolgozhattak. Van azonban olyan mesterség is, amely elképzelhetetlen megfelelő műhely nélkül: a kovács. Eddig egyetlen koldulórendi kolostorban sem sikerült ilyen feltárni, de hogy megvan az esélye, azt éppen a már említett marosvásárhelyi példa igazolja. Azt a lehetőséget sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a kovácsműhely – tűzveszélyessége miatt – esetleg nem közvetlenül a kolostorépület mellett létesült, ezért a feladat nem is olyan egyszerű. A kolostori műhelyekre vonatkozóan közvetett utalással is találkozunk. Valószínűleg nem véletlenül rendezte be Haller János pozsonyi pénzverdéjét éppen a ferences kolostor helyiségeiben. Az már az akkori zavaros idők tükré, hogy I. Ferdinándnak levelet kellett írnia a városi tanácshoz, hogy a „bérlet” fizetésre szorítsa.⁷³³

⁷³³ 1531. VI. 21., Prága: *ETE* II n. 132.

1. lista:

Kézművesek az erdélyi domonkosok között az 1520-as években

Segesvár:

Novíciusok:

1518 – Andreas kovács; 1520 – Lorenz szabó, Michael pintér

Szerzetesek:

1525 – 1 szabó (egyúttal sekrestyés), 1 pintér, 1 mészáros, az év második felében 1 kőműves is

1529 – Segesvár: 2 szabó (egyikük sekrestyés is), 1 varga, 1 mészáros, 1 pintér (sáfár is) natívusok másutt: Martin varga (Kolozsvár), Michael **ötvös** (Lábatlan), Lorenz szabó (Brassó)

Az erdélyi vikária kolostorainak kézműves szerzetesei:

Kolozsvár: 2 szabó (a szerzetesek között szereplő Urban Lapidida [kőfaragó] talán inkább vezetőnévként használta már)

Szeben: 1 varga, 1 szabó, 1 kocsikészítő

Gyulafehérvár: 1 varga, 1 kőműves, 1 kovács, 1 szabó

Alvinc: –

Brassó: 1 szíjgyártó, 1 varga, 1 szabó, 1 molnár, 1 kovács

Szászsebes: –

Udvarhely: 1 varga

Beszterce: 1 ács, 1 kocsikészítő, 1 kőfaragó, 1 varga, 1 kovács, 1 szabó

2. lista:

Salvatoriánus ferences kolostorok laikus testvérei között említett mesterek (1535)

Atyina: 1 varga

Bákó: 2 ács, az egyik varga is

Buda: 1 ács, 1 kovács, 1 szabó, **1 ötvös**

Csanád: 1 szabó, 1 ács

Fehéregyház: 1 kovács, 1 varga

Felfalu: 1 varga, 1 fazekas, 1 kerékgyártó

Gerla: 1 varga

Gyöngyös: 1 varga

Györgyi: 2 ács, 2 varga

Gyula: 3 kovács, 1 borbély

Ivanics: 5 szabó, 1 sarukészítő

Jenő: 1 cipész, 1 esztergályos

Kőröshegy: 1 sarukészítő

Kusaly: 1 cipész

Marosvásárhely: 1 ács, 2 lakatos, 1 varga, 1 borbély

Medgyes: 1 varga

Meggyesalja: 1 kerékgyártó, 1 esztergályos, 1 szabó

Monoszló: 1 üveges-esztergályos

Nagybánya: 1 varga – 1542-ben 1 borbély is

Nyírbátor: 1 kerékgyártó

Ozora: 1 kovács, 1 varga

Pápa: 2 varga

Petróc: 1 esztergályos, 2 kerékgyártó

Szeged: 1 szabó, 1 kerékgyártó

Szentgrót: 1 ólmozó

Szóllós: 1 képíró, 1 ács, 1 üveges és pintér, 1 kovács

Tata: 1 ács

Tárnok: 1 sarukészítő, 1 szabó

Tövis: 1 sarukészítő, 1 szabó

Visegrád: 1 szabó

A koldulórendek világi gondnokairól rendkívül kevés adatunk van, amelyek alapján részletes értékelés nem készíthető. Ugyanakkor néhány következtetést e kevésből is megkockáztathatunk. Procuratorokat ugyan már a korai időszakban is említene, a magyarországi forrásokban azonban csak a késő középkorban fordulnak elő viszonylag rendszeresen a gyakorlatban. A nyugat-európai kutatások alapján is az a kép alakult ki, hogy a világi vagyonkezelők közbeiktatásának rendszere létezett a legkorábbi időben, de később szinte eltűnt a kolostorok mellől, s a XIV–XV. században a szerzetesek gazdasági ügyeiket többnyire maguk intézték. E személyek ismételt megjelenése csak a rendi reformok időszakában mutatható ki újfent.⁷³⁴ A magyarországi forrásanyag a XIII. századra és a XIV. század első felére vonatkozóan szinte semmilyen adattal sem szolgál. A már idézett szemeyei példa az egyetlen, ahol ilyen világi közvetítő – egyébként a kegyúri család egyik tagja – feltűnik. Alsólendvai Miklós egykori szlavón bán 1355-ben, amikor birtokokkal látta el a szemeyei ferences kolostort, úgy rendelkezett, hogy azokat a szerzetesek által a család tagjai közül választott *procurator* kezelje. Az oklevél megfogalmazása világosan jelzi azt is, hogy erre a rendi előírások miatt volt szükség: *ut fratrum ordinis praefati conscientia absque onere et laesione perfectionis et regulae suae perseveret et existat, constituimus et ordinavimus, ut procurator eorundem fratrum, quem ipsi communiter a nobis vel a nostris successoribus aut haeredibus petierint, omnia praedicta servitia ipsis fratribus plenarie possit et valeat ministrare, iuxta nostram praemissam dispositionem et ordinationem.*⁷³⁵

A XV. századtól, különösen annak második felétől azonban, ha nem is tömegesen, de egyre nagyobb számban találunk világi gondnokokat a forrásokban, méghozzá alapvetően városi környezetben. Az oklevelekben igen változatos elnevezésekkel találkozunk: a latin oklevelekben többnyire *vitricus*-nak nevezik őket,⁷³⁶ de olykor a *provisor* vagy *pro-*

⁷³⁴ VIALLET 2009.

⁷³⁵ 1355: CD Fejér IX/2 n. 218.

⁷³⁶ Pl. 1437. III. 14.: CD Fejér X/7 n. 457; 1443. X. 20.: IVÁNYI 1932 n. 287; 1481. XII. 28.: MOL DF 269672.

curator is előfordul,⁷³⁷ sőt, a *confrater* ilyen értelme is adatható.⁷³⁸ A német nyelvű források *Kirchvater*, *Kirchenmeister* megnevezéssel illetik őket. A Magyarországon kívüli forrásokból ismert *syndicus* használata eddig egyetlen esetben igazolható: 1491-ben VIII. Ince pápa megengedte, hogy Bakóc Tamás győri püspök az obszerváns provincia (pontosabban vikária) *syndicusa* legyen.⁷³⁹ Ez utóbbi adat két okból is érdekes. Egyrészt Bakóc később is a rend egyik fő támogatójának számított. 1497-ben, egri püspökként a konventuálisok és az obszervánsok kiegyezésekor ő volt az utóbbiak *conservator*.⁷⁴⁰ Másrészt eddig ez az egyetlen adat, amely egy egész rendtartomány gondnokát említi. Az, hogy ilyen tisztség létezett, alátámasztja azt a sejtésünket, hogy az obszervánsok anyagi ügyeit nem vagy nem kizárólag a kolostorok szintjén intézték. Ugyancsak erre mutat – bár közvetve az atya konstitúciók (1499) egyik passzusa is, amely arról rendelkezik, hogy a vikáriusnak joga van az egyes kolostoroknak a szükségleteken felül juttatott alamizsnát más kolostorokba átirányítani.⁷⁴¹ Egy ilyen rendszer – a missziók finanszírozásán túl – jelentősen megkönnyíthette pl. a délvidéki kolostorok támogatását.

A XV. században a világi gondnok létére utaló első adat 1433-ból ismert, amikor Zsigmond király a Cseri obszerváns ferences kolostor mellé procuratort nevezett ki.⁷⁴² Az

⁷³⁷ 1492. X. 11.: IVÁNYI 1932 n. 682 (*provisor*); 1494. VII. 7.: IVÁNYI 1932 n. 712 (*procurator*).

⁷³⁸ 1515. VII. 26.: MOL DL 29090. Szapolyai János erdélyi vajda megerősíti a csíksomlyói ferences kolostor Hunyadi Jánostól kapott és Mátyás által megerősített kiváltságait: *confratres ipsorum semper pro tempore constituti tali libertate usi fuissent et gavis, ut nem omnino hominum eosdem vitricos seu confratres ... ad aliquod officium seu servitium sine ipsorum fratrum voluntate eligere, nullusque ad deponendum iuramentum citare aut quoquomodo iudicare posset, nec valeat.*

Ehhez hasonló megfogalmazással találkozunk a budai kolostorral kapcsolatban is: *...circumspectus Gregorius Nyre dictus civis civitatis nostre Budensis confrater et procurator claustris sancti Joannis Budensis memorati ordinis... Mon.rust. n. 415.*

⁷³⁹ KAIZER 1930 n. 69. A szó más összefüggésben ügyvéd értelemben is előfordul (DE CEVINS 2008 220), itt azonban nem erről van szó.

⁷⁴⁰ KERTÉSZ [2014] n. 37.

⁷⁴¹ *Leges 611: Item reverendus pater vicarius de eleemosynis pecuniariis indistincte provenientes de consilio discretorum loci illius si opus fuerit possit facere provisionem, aliis locis magis indigentibus ; se de datis determinate, ad aliquod datis vel legatis nullomodo se intromittat, quod si secus fecerit, fratres non debeant ei in hac parte obedire* (I. rész 1. § 8. pont). A magyarországi ferenceseknek a gazdálkodással összefüggő normatív szövegeit Marie-Madeleine de Cevins gyűjtötte össze.

⁷⁴² KARÁCSONYI II 25 (idézi DE CEVINS 2008 219 is).

eset mindjárt arra is rávilágít, hogy a világi gondnok kiválasztása nem feltétlenül joga az adott szerzetesközösségnek. Ezt a jogot a XVI. száza elején kifejezetten kiváltsággént kapta meg egy obszerváns kolostor (minthogy a szöveg a formuláriumban maradt fenn, a kolostor teljes bizonyossággal nem azonosítható, de mivel királyi alapítású volt, vélhetően a kolozsvári kolostorról van szó).⁷⁴³ Az uralkodó egyébként annyiban megkötötte a szerzetesek kezét, hogy választásuk csak a város valamelyik polgárára vagy a királyi uradalom egyik lakójára eshetett.

A következő XV. századi forrás az eperjesi karmelitáktól maradt fenn. János karmelita előljáró 1437-ben kelt okleveléből, amelyben az eperjesi kolostor anyagi ügyeit igyekezett rendezni, a templomtársa szükségességének egy másik, a szeményei példától eltérő indoklását ismerjük meg. Az ügy háttérében a vizitáció során feltárt visszasságok álltak, amelyek közül az egyik legsúlyosabb az volt, hogy a megelőző időszakban a perjelek és a szerzetesek minden korlát nélkül idegenítették el a kolostor ingó és ingatlan javait (az oklevél megfogalmazása szerint *immemores salutis suae, bona conventus praefati ad tantam deduxerunt dilapidationem, quod vendiderunt tam mobilia, quam immobilia, ut puta: agros, ortos, equos, vaccas, cacabos, libros, et simpliciter, quidquid habere potuerunt*). A rendi előljáró a bajt úgy kívánta orvosolni, hogy megbízta a várost a kolostor javainak felügyeletével (*rogamus..., quatenus superintendentes esse velitis, quod bona conventus... non isto modo annihilentur*), sőt a városi tanácsra bízta az istentisztelethez szükséges arany- és ezüstneműt is, szabad kezét adva a tanácsnak, hogy a feladatot testületileg vagy megbízott(ak) révén látja-e el. János fráter utasítása szerint a továbbiakban az eperjesi perjelek szoros elszámolással tartoztak a városnak, különösen amikor a provinciális káptalanra készültek. A város a szankció jogát is megkapta, hiszen az elszámolni nem tudó vagy nem akaró perjelt akár a templomban is elfoghatták, és mindaddig kenyéren és vízen fogva tarthatták, míg mindent vissza nem szolgáltatott.⁷⁴⁴

A városi tanács ilyen formán igen nagy hatalmat kapott, amellyel élt is. 1443-ban a kolostor akkor már réginek mondott gondnoka, Anzelm mester számolt el a perjel és Miklós lakatos előtt az adósságokról.⁷⁴⁵ A XV. század következő évtizedeiből nem ismerünk több

⁷⁴³ DE CEVINS 2008 220.

⁷⁴⁴ 1437: CD Fejér X/7 n. 457.

⁷⁴⁵ IVÁNYI 1932 287.

forrást a kolostor vitricusairól, de működésüket jelzik a kolostor számadáskönyvének a városi levéltárban fennmaradt töredékei.⁷⁴⁶

1492-ben, amikor a kolostorban egyébként jelentős építkezések folytak, a kolostor anyagi ügyeivel kapcsolatban újabb botrány pattant ki, ebben azonban a szerzetesek teljesen ártatlanok voltak. A Szentháromság-kolostor vitricusa hosszú évekig a város bírója, Szőcs,⁷⁴⁷ vagy más néven Seychlyk László volt, akit hivatali ideje lejáta után perbe fogtak a kolostor vagyonkezelése miatt. A vitricusok másutt is többnyire a városi vezetőréteghez tartoztak. A soproni Christof Gräzer vagy Paul Moritz, a kassai Darholcz Pál, a segesvári Johann Bessel egészen biztosan, és feltehetően azok is, akiről ezt nem tudjuk. Az eperjesi bíró tehát tökéletesen beleillik ebbe a körbe. A perben az Eperjestől csupán 19 km-re fekvő Nagyszilva agg (80 éves) plébánosa, Jordanus is vallomást tett. Azt ugyan nem tudta, vitricus volt-e és kezelte-e a kolostor pénzét, de azt mondta, hogy Szőcs minden évben le akart tisztéről mondani, mert – saját szavai szerint – minden pénzét a kolostor építkezésére fordította. A tanács azonban nem akart mást választani, és el sem számoltatta a bírót, *semper petentes ipsum, ut ipse provisor et procurator illius claustris sit.*⁷⁴⁸ Érdekes adalék a helyzethez a plébános állítása, amely szerint Szőcs pénzt kért a tanácstól az építkezésre, ám az esküdtek a végrendeletekben hagyott összegek behajtására utasították őt, más pénzt viszont nem adtak. A tanúvallomásból kitetszik, hogy az építkezés valóban jelentős volt: a bíró felügyelete alatt – és valószínűleg jórészt az ő pénzén – négy oszlopot emeltek a templomban, beboltozták és újrafedték az épületet, a templom berendezése képekkel, oltárokkal, padozatokkal, oltárdíszekkel, üveglablakkal és stallumokkal gazdagodott.⁷⁴⁹ A környékbeli plébánosok jelentésében szereplő többi tanú lényegében megerősítette a nagyszilvai plébános vallomását.

Az ügy ezek után Bertalan egri érkanonok és püspöki helynök előtt folytatódott, és voltaképpen egy 1493-as oklevélből derül ki, mi is volt a panasz tárgya. László eperjesi karmelita perjel mint felperes az eddigre már kassai polgárjogot szerzett Szőcs Lászlót azért az

⁷⁴⁶ IVÁNYI 1932 561, 565, 585, 587, 600, 621, 632.

⁷⁴⁷ Ezen a néven csak kassai polgárként említik, Eperjesen inkább Seychlyk (Sayszlyk, Sewchlyk) néven ismerték.

⁷⁴⁸ 1492: IVÁNYI 1932n. 682.

⁷⁴⁹ 1492: IVÁNYI 1932 n. 682.

500 forintért idézte bíróság elé, amelyet a kolostornak a hagyatékokból és adományokból befolyó pénzéből (*tam testamentaliter legatis, quam etiam donatis*) tartott magánál. A januárban született ítélet a volt bírót elszámolásra kötelezte.⁷⁵⁰ Ezt azonban nem hajtották rögtön végre, és ugyanezen év novemberének elején arról értesülünk, hogy az egri helynök a néhai Szócs László örököseit idézte meg az eperjesi perjel mint felperes kérésére, s egyúttal intézkedett az örökösök vagyonának zár alá vételéről.⁷⁵¹ A per a következő évben is folytatódott,⁷⁵² s ennek kapcsán feltűnik a kolostor új vitricusa, Cadar Demeter is. A perben az egykori bíró fia, Máté eperjesi plébános óvadékot tett le, és kérte, hogy az örökösök vagyonát a zár alól oldják fel. Ennek kapcsán az is kiderül egyébként, hogy Seychlyk évekig volt az egész város és az ottani egyházak gazdasági ügyvivője (*factor et negociator totius civitatis Eperyes ac ecclesiarum in eadem civitate fundatarum*), és tevékenységéről soha senkivel nem számolt el.⁷⁵³ A felek fellebbeztek, és az ügy ezután a Budán tartózkodó Orso Orsini pápai legátus elé került,⁷⁵⁴ majd végül 1494 szeptemberében békés egyezséget kötöttek.⁷⁵⁵

A pereskedés nem tett jót a kolostor és a város viszonyának, legalábbis erre utal Johann Benzenreutter felnémet provinciális 1498 júliusában írt levele, amelyben László eperjesi

⁷⁵⁰ 1493: IVÁNYI 1932 n. 688.

⁷⁵¹ 1493: IVÁNYI 1932 n. 697.

⁷⁵² 1494: IVÁNYI 1932 nn. 702, 704 & 705. Ez utóbbi oklevélből az is kiderül, hogy a néhai eperjesi bíró örökösei gyermekei: Máté eperjesi plébános, fivére János és nővérük, Zsófia, aki Cirner János felesége.

⁷⁵³ 1494: IVÁNYI 1932 n. 708. A helyzetet jól tükrözi Olomóczi Gábor egri kanonok és kiküldött szentszéki bíró idéző levele, amelyben az eperjesi karmelita perjelt és konventet, Eperjes város közönségét és Mártont, az ispotály rektorát mint alpereseket idézi meg Máté plébános és társai ellenében. (1494: IVÁNYI *Eperjes* n. 709)

Szócs László bíró mint az eperjesi egyházak anyagi ügyeinek gondnoka feltűnik egy 1507-es oklevélben is, egy kissé különös történet szereplőjeként Barlabás eperjesi polgár végrendeletében. Eszerint Barlabás *imprimis fassus est, quod maritus quondam prioris uxoris sue Sophie, Simon Soecz ad ecclesiam huius civitatis parochialem testamentaliter legasset certas pecunias, sed ignoraret si florenos X, aut XX; florenos X solvisset tempore Ladislai Schewczlich iudicis, quos cum in capitolio deposuisset, dixisset sibi prefatus Ladislaus. Schewczlich: Domine Barla, vos adhuc fl. X obligamini. Ideo commisit perspicere testamentum dicti Simonis Soecz, in quo si flor. XX. scripti sunt, extunc adhuc flor. X ecclesie solve teneatur.* (IVÁNYI *Eperjes* n. 944)

⁷⁵⁴ 1494: IVÁNYI 1932 nn. 710 & 712.

⁷⁵⁵ 1494: IVÁNYI 1932 n. 714.

perjel panaszára kérte a tanácsot, hogy legyen gondja a konventre, amely elszegényedett, ne keltsék a szerzeteseknek rossz hírét, bizonyos tized megfizetése alól mentsék fel a kolostort, az építkezésben pedig támogassák őket.⁷⁵⁶

Ha a történet tanulságait akarjuk levonni, a kolostor szempontjából a következő kép rajzolódik ki: az 1480-as években az egész város pénzügyeit, benne a kolostorét is, a város akkori bírója, vagyis a városi tanács egyik legelőkelőbb tagja kezelte. A két másik említett vitricus (Anzelm mester, Cadar Demeter) személyéről semmit sem tudunk. A Szőcs Lászlóval való pereskedés kapcsán az is kiderül, hogy a kolostornak nem volt jelentős vagyona, bevételei legfeljebb a szerzetesek napi megélhetésére voltak elegendők, egy nagyobb építkezés költségeit semmiképp sem lehetett ebből fedezni. Ha igaz, amit a bíró állított, hogy ti. lényegében ő állta az építkezéseket, akkor azt kell gondolnunk, hogy a kolostorra hagyott végrendeletekből sem származott akkora bevétel, ami nagyobb szabású építkezést megengedett volna. Ráadásul a tanácsosok megjegyzése arra utal, hogy a végrendeleti hagyatékok behajtása sem volt egyszerű feladat (erre különben más rendek esetében is volt példa). Ilyen körülmények között a László perjel által perelt 500 forintot a bíró talán saját költségei megtérítéseként tette el. Akárhogy is történt, a kolostor XV. század elején felbukkanó birtokaiból, és 1512-ben említett kocsmáltatási jogából származó bevétele nem tekinthető egyébnek, mint az alamizsna bizonytalanságát kiegyensúlyozó, a mindennapi megélhetést biztosító jövedelemnek. A kolostorépület fenntartását ez nem fedezte, és a jelek szerint nem is volt egészen tisztázott, kinek is kellene a fenntartás terhét viselnie: a városnak-e vagy a rendnek – utóbbinak nyilván főként a hagyatékokból és talán a boreladásból.

A kolostorok gondnokai máshol is támogatták – pénzzel vagy mesterségük révén – a gondjaikra bízott kolostort. Sopronban Christof Gräzer saját mézszárszékéről vittek húst a ferencesek, aminek értékét fel is jegyezte számadáskönyvében. Utóda, a kalmár Paul Moritz nemcsak húst és bort adott, hanem egy alkalommal az adományként kapott lovat is ő vásárolta meg (az adatok részletesebben ld. alább a számadáskönyveknél). Darholcz

⁷⁵⁶ 1498: IVÁNYI 1932 n. 781. Nem biztos, hogy ugyanennek az ügynek a folytatása, mégis említést érdemel, hogy hét évvel később, 1505 októberében Jobst Payr bécsi karmelita perjel is a kolostor és a város viszálya miatt írt levelet a város tanácsához. (IVÁNYI 1932 n. 908) Ez utóbbi viszály békés rendezéséről szól Johann Fortis provinciális két 1506 márciusában, néhány nap különbséggel kelt levele. (IVÁNYI 1932 nn. 912 & 914)

Pál⁷⁵⁷ Kassán egy olyan szőlőt vásárolt meg 170 forintért a helyi ferences kolostortól, amelyet egyik tanácsostársa, Nicolaus Gwman és felesége hagyott végrendeletileg a szerzetesekre. Az oklevélből nem derül ki, mi volt a szőlő tényleges értéke, de Darholcz mindenképpen megszabadította egy gondtól a ferenceseket, hiszen nem kellett hosszasan keresni a vevőt az adományba kapott ingatlanra. Nem pénzzel, hanem birtokkal támogatta viszont a segesvári domonkosokat Johann Bessel, amikor saját majorját hagyta rájuk.

Bár forrásaink leginkább a városi vitricusokról vannak – igaz, róluk se túl sok –, egy korai, XIV. századi oklevélből tudjuk, hogy némelykor a gondnokok a kegyurak családtagjai közül kerültek ki. Az adat a szemenyei ferences kolostorra vonatkozik. Amikor ugyanis Lendvai Miklós birtokokat adományozott a kolostornak Szemenyén, egyúttal azt is meghatározta, hogy a szerzeteseknek családja valamelyik tagját kell gondnokul választaniuk. Bizonyára nem véletlen, hogy ilyen elszámolás nem maradt ránk. A következő részben tárgyalt számadáskönyveket ugyanis nem a szerzetesek készítették, nem is a velük való elszámolás volt a készítőik célja. A kolostori számadáskönyveket a városi tanács által – nyilván a szerzetesek egyetértésével – kijelölt vitricusok a megbízóik számára, voltaképpen a kolostorok kegyurai számára állították össze, velük kellett elszámoljanak. A kegyúri családon belül minden bizonnyal jóval kevésbé volt kötött formája az elszámolásnak.

Ugyancsak a kegyúr szerepét hangsúlyozza a kolostor anyagi ügyeit illetően egy 1519-es breve, amelyben X. Leó pápa a györgyi ferenceseknek megparancsolta, hogy váltsák vissza kolostor eladott egyházi tárgyait, és azokat a kolostor kegyurának, györgyi Bodó Ferencnek adják át.⁷⁵⁸ A történet háttere sajnos ismeretlen, de úgy tűnik, a györgyi szerzetesek némileg önállósították magukat, és a szükséges pénzt maguk próbálták előterem-

⁷⁵⁷ Nicolaus Gwman az 1446-tól tűnik fel a kassai forrásokban, az 1460-as évektől mint városi tanácsos (MOL DF 269480, 259592, 259593, 269594). Ezen adományán (MOL DF 269672) kívül fennmaradt egy másik, szintén feleségével közös adománya is, amellyel a kassai domonkosokat támogatták. Ez utóbbi ügy kapcsán 1474-ben már néhaiként említik (MOL DF 269595).

Darholcz Pál jól ismert alakja ennek az időszaknak. A kassai származású polgár nem is egyszerűen a városi polgárság elitjét képviseli, ugyanis Szapolyai-familiáris volt, és mint ilyen 1475-ben gölnici várnagy, 1492-ben pedig szepesi kapitány. A vásárlás idején éppen a város polgármestere volt (MOL DF 269672). Vö. NEUMANN–PÁLFFY 2009. További adatokat róla ld. NEUMANN 2012. Köszönöm Neumann Tibornak, hogy ezekre az adatokra felhívta figyelmemet.

⁷⁵⁸ KAIZER 1930. n.102 (13).

teni. Külön pikantériája az ügynek, hogy ezt ráadásul egyházi tárgyak eladásával tették, ami persze abból a szempontból nem meglepő, hogy más értékeik nem is igen lehettek. A pápai breve csak a tárgyak visszaszerzéséről és biztonságba helyezéséről szól, de közvetve arra is utal, hogy a szerzetesek megfelelő ellátása a kegyúr feladata volt. Ugyanezt támasztja alá II. Gyula pápa bullája is, aki arra hivatkozva engedélyezte az obszervánsoknak tárnoki kolostoruk elhagyását, hogy a kegyúr, Botka János a szerzeteseket Tárnokra vitte, de nem gondoskodott róluk.⁷⁵⁹

A szó szoros értelmében vett világi gondnokok leginkább a városi kegyuraság alatt álló kolostorok mellett tűnnek fel. A főurak vagy nemesek kegyurasága alatt álló intézményeknél a kegyúr vagy valamelyik családtagja tölthette be ezt a szerepet. Eddig két kivétel ismert. Az egyik a körmendi ágostonrendi kolostorral kapcsolatban említett Nagy Pál, aki a XVI. század elején volt a kolostor gondnoka (*qui fuit vitricus et decanus tempore fratrum Augustiniensium*). A kolostor kegyura az Erdődy család volt. A gondnok vallomásából az is kiderül, hogy a kegyúri család jobbágya volt, és vélhetően a kegyúr megbízásából töltötte be ezt a tisztséget.⁷⁶⁰ Ez az adat egyébként más szempontból is kivételes, mivel az ágostonrendieknek csak a körmendi kolostorral kapcsolatban ismerünk eddig kolostorgondnokot. Az eset párhuzama az Újlaki Katalin által alapított atyina kolostor példája, ahol 1496-ban az alapító jelölte ki a világi gondnokot Deák Péter jobbágy személyében.⁷⁶¹

Az Atyinához vagy Körmendhez hasonló jogi helyzetben lévő Garán csaknem a XV. század első felében tűnik fel egy oklevél, amely ugyan nem kolostorgondnokról szól, tartalma miatt mégis ide kívánczok. 1437-ben Fábíán garai domonkos perjel ugyanis két helyi mezővárosi polgárnak, Tapsa Pálnak és fivérének, Györgynek azt a kiváltságot adta, hogy a templomban, a Szűz Mária-oltár északi oldalán temetkezhetnek.⁷⁶² Jóllehet a

⁷⁵⁹ KAIZER 1930 n.87 (11).

⁷⁶⁰ ERDÉLYI 2006 155–159.

⁷⁶¹ DE CEVINS 2008 219.

⁷⁶² 1437. IV. 5.: MOL DL 13036. Az oklevél teljes szövege: *Nos Fabianus prior de Gara et vicarius per partes Sclavonie ceterique fratres eiusdem conventus fratrum ordinis predicatorum memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit, universis, presentibus pariter et futuris presentem paginam inspecturis, quod nos considerantes benivolis favorabilibus multiplitiis servitiis providorum virorum, videlicet Pauli Tapse et Georgii fratris eiusdem, civium de Gara in porcione magnifici Ladislai et bani Machuensi residentium, quibus ipsi apud nos laudabiliter commendantur, pro ipsorum servitiis et servitiorum qualitati-*

szöveg csak általában utal a két kedvezményezett szolgálataira, az a tény, hogy sok szolgálatról esik szó, és a Tapsa fivérek Garai László, valamint az ekkor éppen még macsói báni címet viselő Garai Dezső is a szerzetesek figyelmébe ajánlotta – természetesen mindketten a kegyúri család tagjai –, azt látszik alátámasztani, hogy a Tapsa fivérek a kegyurak megbízásából intézték a kolostor bizonyos ügyeit.

Az obszervánsoknál emellett, amint feljebb már utaltunk rá, megjelent a *syndicus* is, aki az egész vikária gazdálkodását felügyelte. Nem tudjuk, mikor töltötték be először ezt a tisztséget, de nem kizárt, hogy Bakóc Tamás volt a vikária első ilyen gondnoka, és megválasztása egyben a vikária önállósulása felé vezető egyik lépésként is értékelhető.

Feltűnő, hogy az obszerváns kolostorok mellett működő vitricusról eddig meglehetősen kevés forrás bukkant fel. Az 1433-as és az 1496-os, már idézett esetek után Kolozsvárott 1510-ben hallunk a ferences kolostor gondnokáról. Ez azonban inkább közvetett adatnak tekinthető, mivel egy városi ügyben tanúként említik, név nélkül, a plébánia gondnokának társaságában.⁷⁶³ A második adat öt évvel későbbi, amikor Szapolyai János erdélyi vajda megerősítette a csíksomlyói kolostor Hunyadi Jánostól és Mátyástól kapott kiváltságait, s ebben említik a szerzetesek jogát, hogy vitricust, illetve konfrátert (*vitricos seu confratres*) válasszanak maguknak. Nagyjából ugyanebben az időszakban kelt a budai kolostor konfráter gondnokát (*confrater et procurator*) említő oklevél is. A két oklevél egymással összecsengő kifejezése egyúttal arra is felhívja a figyelmet – amire egyébiránt más források is utalnak –, hogy a kolostori gondnokok a konfráterek közül kerültek ki.⁷⁶⁴ Ilyen értelemben szabályozzák a világi gondnokok szerepét az atyai konstitúciók 1499-

bus talem duximus seu concedimus libertatem, ut ipsi in claustris prenotati conventus habeant liberam sepulturam, pariter et possideant, videlicet ante aram beate Virginis a parte septentrionali dedimus et concessimus, ymo damus et concedimus ipsis et eorum successoribus tenere, possidere et habere. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras sigillo nostri conventus munimine roboratas ipsi et eorum successoribus duximus concedendas. Datum in predicto conventu, feria sexta proxima post festum resurrectionis Domini, anno Domini Millesimo quadringentesimo tricesimo septimo.

⁷⁶³ 1510: JAKAB 2012 n. 196. A kolostori vitricus részvételét az eljárásban az is indokolhatta, hogy az ügy főszereplőjének, Szabó Ambrus leváltott kolozsvári bírónak az anyja, Ágnes végrendeletében a Szent Mihály plébániatemplomra és az obszerváns ferences kolostorra is hagyott háza harmadának értékében 50 aranyforintot.

⁷⁶⁴ 1515. VII. 26.: MOL DL 29090.

ben: *procurator seu confrater sic institutus omnia facere potest in iudicio, et extra iudicium*.⁷⁶⁵ A rendelkezést 1505-ben tovább pontosították, megszabva, hogy kolostoronként egy ember feleljen a gazdasági ügyekért, aki szükség esetén helyettes(eke)t állíthatott.⁷⁶⁶

Ugynakkor a konstitúciók rendelkezései ellenére az obszerváns ferencesekkel kapcsolatban később is alig említenek kolostrogondnokokat. A már említett két XVI. századi adaton túl az egyik ilyen kivétel a pesti kolostor 1522-ben említett gondnoka, Gyöngyösi Imre pesti polgár.⁷⁶⁷ Az ellentmondást valószínűleg a cizmontán káptalan 1504-es rendelkezése magyarázza meg, amely – az itáliai szabályozással ellentétben – felmentette a magyarországi procuratorokat a számadásvezetés kötelezettsége alól.⁷⁶⁸ A rendelkezés indoka ismeretlen, következménye azonban jól látható: az obszerváns ferencesektől egyetlen számadáskönyv nem maradt fenn még töredékesen sem.

Az obszerváns kolostorok mellett működő gondnokok legfontosabb feladata a pénzkezelés volt. Ezzel a feladattal bízta meg Újlaki Katalin is az általa kinevezett atyina gondnokot, ezt a feladatot szabják meg a rendi előírások is. A pénz forrása lehetett alamizna, de a ferencesek által is árult búcsúcédulák ára is. Az utóbbi összegeket elkülönítve kezelték, és nyugta ellenében adták át a pápai megbízottaknak. Ilyen nyugtából több mintát is megőrzött az első ferences formuláskönyv.⁷⁶⁹ Az összegek nagyságrendjét érzékelteti egy 1526-os adat: a rendtartomány a török elleni védekezésre 500 aranyforintot adott át II. Lajos királynak.⁷⁷⁰ A látszat ellenére nemcsak a renkívül helyzet indokolta a király kérését. A kolostorokban őrzött összegek nem az adott kolostort illették, azt a gondnoktól elkérhette a kegyúr, a király, de akár a rendi elöljáró is, ha más kolostornak szüksége lett rá.⁷⁷¹

⁷⁶⁵ *Leges* 624 (II. rész 4. § 3. pont). A szöveg korábban utal V. Márton pápa rendelkezésére, amely előírta a kolostoroknak, hogy világi gondnokot kérjenek fel anyagi ügyeik intézésére (623).

⁷⁶⁶ *Leges* 653: *Item singula loca habeant unum summum procuratorem et non plures, qui tamen poterit alium, vel alios substituere, si necesse sit.*

⁷⁶⁷ KARÁCSONYI II 138.

⁷⁶⁸ DE CEVINS 2008 220.

⁷⁶⁹ OSzK Cod.Lat. 432 ff. 93^v–94^r.

⁷⁷⁰ 1526. VI. 21.: MOL DF 275564.

⁷⁷¹ DE CEVINS 2008 220.

A SZÁMADÁSKÖNYVEK

A kolostorok mindennapi gazdálkodásának legfontosabb tükröi a számadáskönyvek, ám ezekből igen kevés maradt ránk, és azok is töredékesek. Közös jellemzőjük azonban, hogy nem a rend belső használatára készültek, hanem a kegyúr, adott esetben a városi vezetés számára. Ez természetesen a tartalmukat is meghatározza, ugyanakkor rávilágít a kolostor és a kegyúri jogokat gyakorló város egymáshoz való viszonyának egy sajátos aspektusára is.

A legismertebb és leghosszabb a soproni ferences kolostor két XVI. századi számadáskönyv-töredéke. Mindkettő több évet ölel fel (1518–1522, ill. 1524–1527 között). Jóllehet részletességük nem teljesen egyforma, a kolostor bevételeinek és kiadásainak nagyságrendje és szerkezete mindkét töredékből kiolvasható. A meglehetősen részletességgel összeállított számadásokról kirajzolódik a szerzetesek kapcsolatrendszere is,⁷⁷² valamint az, hogy miként igyekezett a város mint a kolostor fenntartásáért felelős kegyúr megfelelő jövedelmeket biztosítani.

Az említett soproni számadáskönyv mellett az eperjesi karmelita, a bártfai ágostonrendi és a selmecebányai domonkos kolostorról maradtak még fenn számadáskönyv töredékek. Ezek nemcsak lényegesen rövidebbek, mint a soproniak, hanem tartalmuk is jóval egységesebb. Míg pl. a soproni számadáskönyvekben a szerzetesek élelmiszerbeszerzésére vonatkozó adatokat is szép számmal találunk, addig pl. a selmecebányaiakban egy répvásárláson kívül nem találunk semmi ehhez hasonlót, bár a befolyt Tafelgeld-ről rendszeresen vezettek nyilvántartást. A szerzetesek ellátása helyett főként a templom karbantartásának és működtetésének költségeibe kapunk bepillantást, akárcsak az eperjesi számadáskönyvből. Bártfáról két különböző forrásunk van: az egyik egyfajta vagyonleltár, a másik városi számadáskönyv. Az utóbbiban feljegyzett tételek a kolostor város által kezelt pénzről, annak felhasználásáról szólnak. Ez utóbbiak önálló elemzésre egyébként alkalmatlanok. Valójában az eperjesi és a selmecebányai számadáskönyv csak a kolostori templomokról szól, s a jelek szerint az épületek karbantartása nem is tartozott közvetlenül a szerzetesek feladatkörébe. Legalábbis erre utal, hogy az építkezésekkel, javításokkal

⁷⁷² Ebből a szempontból részletesebben vizsgálta a két forrást Neumann Tibor: NEUMANN 2013.

összefüggő teendőket lényegében a kolostor vezetésének kikerülésével intézte a város. Ugyanezt erősíti – némileg rosszalló felhangokkal – a körmendi kolostorper két tanújának, Nagy Pálnak és István plébánosnak a vallomása. Előbbi évekig volt a kolostor vitricusa, utóbbi tanúskodásának idején már nyolc éve viselte hivatalát. Elmondásuk szerint, amikor a kolostorban a körmendi polgárok adományából és kezdeményezésére építkezés volt, a szerzetesek egyáltalán nem segítettek, sőt, az építkezésnek még a környékére sem mentek. A tanú egyértelműen nem azt kérte számon rajtuk, hogy nem járultak hozzá anyagilag a munkához, hanem hogy a szerzetesek még kétkezi munkára sem voltak hajlandók a munkaterületen. A dolognak nyilvánvalóan rossz volt a visszhangja a városban, és az egykori kolostorgondnok ezt a történetet összefüggésbe is hozta azzal, hogy az ágostonrendieknek már nem szívesen adtak alamizsnát.⁷⁷³

Ilyenformán a fennmaradt forrásaink határozottan két csoportra oszthatók: az 1428-as bártfai jegyzék és a két soproni számadáskönyv a kolostor, a selmecebányai és az eperjesi ezzel szemben a templom számadáskönyve. Ez a különbség megerősíti azt a más források alapján is megfogalmazható feltételezést, hogy a kolostorok épületének, különösen pedig a templomoknak a fenntartási költségei elváltak a szerzetesközösség megélhetési

⁷⁷³ ERDÉLYI 2006 157 &160. *Addit testis, quod fratres nihil aut parum edificassent, sed cives vel ipse testis ex officio suo et de voluntate civium eiusdem oppidi, cum ipse fuerit vitricus ecclesie et decanus confraternitatis sive societatis Beate Marie Virginis, fecisset edificia, que facta sunt circa monasterium, imo addit testis, quod quando aliquid edificari fecit, fratres ipsi in nullo penitus sibi et civibus adiutorio fuerunt, et desolationem dicit non fuisse tantam, si providissent et negligentes non fuissent monachi.*

...testis vidit oculata fide, quod dum ipsi cives oppidi Kermend aliqua edificia in monasterio et domibus eiusdem fieri fecerunt, nullum penitus adiutorium etiam in minima re ipsi fratres eis prestiterunt ita, ut neque lapidem vel aliud quitquam de uno loco ad alium portare, levare aut ponere adiuvarunt, sed quasi extranei a monasterio fuissent inter edificandum et reficiendum. Et dicit testis hec vidisse, et se vehementer admiratum fuisse, quatenus videbat ipsos fratres neque ad partes illas, ubi laboratores exercebant labores edificiorum, ivisse. Et credit testis, quod si Augustinenses fratres diutius in ipso monasterio permansissent, in maximam vastitatem devenisset dictum monasterium. ...Et scit testis, quod non tam ex vetustate, sed ex incuria fratrum monasterium cum suis domibus, horto et curia fuisset desolatum. Scit preterea testis, quod per inductionem fratrum observantinorum et eiectionem fratrum Augustinensium monasterium ipsum in divinis et structuris atque edificiis reformabitur, et melius conservabitur. Causam scientie sue dicit testis, quatenus scit notorie observantinos fratres esse sanctioris vite, melioris exempli et maiorem ad eos populi devotionem, quam ad fratres Augustinenses, et sic per elemosinarum elargitiones eisdem monasterium ipsum reformari et conservari possent.

költségeitől. Így válik érthetővé az is, hogy a Tafelgeld címén érkező adományok elköltéséről Selmecebányán miért nem találunk semmiféle utalást, azt ugyanis egy másik számadáskönyvben kellett (volna) nyilvántartani. Más oldalról, a soproni számadáskönyvekből – kivételes gazdagságuk ellenére – lényegében hiányoznak a templomra vonatkozó tételek, amelyekről a város bizonyára külön elszámolást kért. Kérdés persze, hogy miért őrizték meg egyik helyen az egyik, másik helyen a másik számadást, ezúttal azonban – úgy vélem – valóban a véletlennel van dolgunk.

Az eddig említett számadáskönyveket ugyan a városi tanács képviselői állították össze, de kifejezetten a helyi kolostorok, illetve templomaik ügyeivel foglalkoznak. Vannak azonban olyan városi és más számadáskönyvek is, amelyekben alkalmilag, alamizsnaként tűnnek fel koldulórendi szerzeteseknek jutott összegek. Ilyen tételek találhatóak pl. Beszterce, Nagyszében, Brassó számadáskönyveiben,⁷⁷⁴ de magán számadáskönyvekben is.⁷⁷⁵ Ezek az adatok önmagukban nem értékelhetőek, inkább csak a más forrásokból ismert jelenségek további illusztrálására alkalmasak. Ezek a források leginkább azt igazolják, hogy a városi tanács *ex officio* kötelességének, illetve más testületek is alkalmanként fontosnak tartották a helyi kolostorok támogatását. Az összegek általában néhány forintra rúgnak.

Itt kell megemlíteni egy további forrást, nevezetesen Zsigmond lengyel herceg budai számadásait. Ennek adatai külön elemzést érdemelnek (ld. feljebb), hiszen e forrás a kol-

⁷⁷⁴ Nagyszébenben 1507-ben egyszerre több környékbéli kolostornak adott a városi tanács alamizsnát, a szebeni, fehéregyházi és szászvárosi ferenceseknek, a segesvári domonkosoknak, a két szebeni és a segesvári apáca kolostornak. Érdekes, hogy a szebeni domonkosok ekkor nem kaptak semmit. Köszönöm Carmen Floreanak, hogy erre az adatra felhívta a figyelmemet.

<i>Fratribus minoribus apud sanctam Elizabetham in Cibinio pro structura</i>	<i>flor. 10 den. 0</i>
<i>Sanctimonialibus sancti Dominici Cibiniensibus</i>	<i>flor. 5 den. 0</i>
<i>Sanctimonialibus In Segeswar</i>	<i>flor. 5 den. 0</i>
<i>Sanctimonialibus sancti Franciscii Cibinii</i>	<i>flor. 5 den. 0</i>
<i>Fratribus sancti Francisci in Wyzkyrch</i>	<i>flor. 6 den. 0</i>
<i>Fratribus in Zazwaros</i>	<i>flor. 4 den. 0</i>
<i>Fratribus sancti Dominici in Segeswar</i>	<i>flor. 6 den. 0</i>

(*Rechnungen Hermannstadt* 483.)

⁷⁷⁵ Utóbbira példa egy számadáskönyv töredék 1534-ből: *Fratribus minoribus in Galgocz fl I.* (ETE II n. 359).

dulórendi gazdálkodásnak olyan szeletére vetnek fényt, ami egyébként a legnehezebben megragadható: magára a koldulásra. A számadáskönyvnek párja is van, mégpedig II. Lajos 1525. évi számadásának töredéke, amely ugyan csupán egy félévről szól és jóval kevesebb adatot tartalmaz, de bizonyos szempontból mégis jól kiegészíti első forrásunkat.

A legkorábbi kolostori számadást Bártfáról ismerjük 1428-ból, és a hirtelen elhunyt János perjel helyére érkező új perjel, Izaiás lektor számadását tartalmazza.⁷⁷⁶ Ez a dokumentum is a város számára készült (a város levéltárában is maradt fenn), a különbség csak annyi, hogy nem a vitricus, hanem a perjel készítette. Keletkezésének hátterében feltehetően éppen a hirtelen személyi változásból fakadó sajátos helyzet állhatott. A frissen kinevezett kolostori előljáró egyrészt rögzítette a talált állapotot (a földek meg voltak művelve, az őszi vetést elvégezték, volt négy ló és egy szekér, továbbá megvolt a ház teljes felszerelése), másrészt igyekezett a kintlévőségeket behajtani, az értékesíthető dolgokat (pl. ló, tehén) pénzre váltani. Összességében tetemes összeget, 593 forintot szedett be. A jegyzék különlegessége, hogy a templom búcsúnapjain kapott adományokat és a stólat is tartalmazza. A kettő együttes összege igen magas, 260 forint, ami a fentemlített összegnek 44 %-a. A kolostorra vonatkozó, egyébként igen szűkszavú információk alapján egyrészt egy nem túlságosan nagyméretű parasztgazdaság, másrészt meglehetősen kiterjedt társadalmi kapcsolatrendszer képe rajzolódik ki. Utóbbira a hagyatékok és kintlévőségek száma és értéke utal. Az udvarház (75 forint), valamint az eladásra szánt ló (26 forint) nyilván adományként került a szerzetesekhez, s valószínűleg az eladott tehén (7 forint) is. A három hordó bor (114 forint) lehetett elvileg saját termés, de akár adomány is – magam, az árat tekintve, inkább az utóbbit tartom valószínűbbnek. A ló értéke alapján biztosan nem ígás ló volt, feltehetően valamely környékbeli nemes hagyhatta a kolostorra, s talán a temetési menetben vezetett paripáról van szó. Az egyéb kintlévőségek esetében nem derül ki, hogy végrendeleti hagyatékokról, alapítványokról, vagy netán pénzkölcsönök törlesztéséről van-e szó. Az összeg azonban mindenképpen tekintélyes, összesen 111 forint. Lényegében tehát a bevételek három típusba sorolhatók: a hagyatékokból a kolostorhoz került ingatlanok és ingóságok ára, a pénztartozások (kamatok vagy pénzhagyatékok), valamint a liturgikus bevételek. Feltűnő, hogy miközben Izaiás perjel a bevételekről igen részletes kimutatást készített, kiadásai-

⁷⁷⁶ FEJÉRPATAKY 1885 286–287.

hoz nem írt összeget, csak azt jegyezte fel, hogy mire költött a kolostor pénzből. Mindkét tétel saját személyes használatára készült dolgokról szól, ruháról és könyvek másoltásáról. Az a tény, hogy a kiadások a bevételekhez képest csekélyek, és nincsenek összegszerűen feltüntetve, arra utal, hogy a számadás elkészítésének célja a kolostor vagyonának felmérése volt. Az eladásokból befolyt összeg rendeltetése, illetve elhelyezése nem derül ki a forrásból, de vagy egy tervezett nagyobb munka fedezetének, vagy a működést segítő alapítványi tőkének szánhatták. Az liturgiához kapcsolódó jövedelmek valószínűleg inkább a működési költségek fedezetéül szolgálhattak.

A bártfai kolostorral kapcsolatban a már említett 1428-as feljegyzésen kívül a városi számadáskönyvekben tűnnek fel tételek. Az első mindjárt 1428 júniusában kelt, amikor húsz szekér követ szállítottak 112 dénárért a kolostor építkezéséhez.⁷⁷⁷ 1435-ben 13 forintos tartozást jegyeztek fel, pontosabban a szerzetesek még nem végezték el ezért a vállalt liturgikus szolgálatokat. Ezen felül ugyanebben a bejegyzésben megemlégették, hogy egy bizonyos Froinkin hagyatékából még 4 forint illette a kolostort.⁷⁷⁸ Három évvel később, 1438-ban a vizitációval kapcsolatos költségekre fizettek ki Dávidnak (talán a kolostor akkori gondnokának) 50 dénárt.⁷⁷⁹ Hasonló jellegű kiadások a soproni számadáskönyvben is találhatóak. A fennmaradt források közül ez a legszűkszavúbb, ezért csak igen korlátozottan értékelhető, leginkább abból a szempontból, hogy a jelek szerint Bártfán a város kezelte a kolostor pénzét, a városi tanács intézkedett a kolostorépület ügyeiben, de a birtokok megművelésével és a természetbeni adományok kezelésével, hasznosításával – a XV. század első felében legalábbis – maguk a szerzetesek foglalkoztak. Azt, hogy az épülettel kapcsolatos teendőket a város intézte, alátámasztja egy 1477-ben kelt levél is, amelyet István kassai kőfaragó írt Bártfa város tanácsához. Ebben azt javasolta, hogy a kolostorban építendő keresztboltozatot Kassán csináltassák meg, és készen szállíttassák Bártfára.⁷⁸⁰ Négy évvel később ugyancsak a városi tanács kérte a Gönc és Bártfa közti vá-

⁷⁷⁷ FEJÉRPATAKY 1885 273.

⁷⁷⁸ FEJÉRPATAKY 1885 273.

⁷⁷⁹ FEJÉRPATAKY 1885 383.

⁷⁸⁰ IVÁNYI 1910 n. 2005.

mosokat, hogy a Göncről a bártfai kolostor és templom ablakaihoz faragott köveket szállító embereket és szállítóeszközöket vámmentesen engedjék tovább.⁷⁸¹

Az eperjesi karmelita kolostor kiadásairól az első számadás 1443-ból maradt fenn. Ezt megelőzően 1429-ben a város számadáskönyvében szerepel egy tétel, amikor a kolostortól a városkapuig történő kőszállításért fizetett a város. Ennek azonban magához a kolostorhoz legfeljebb annyi köze van, hogy feltehetően valamilyen építkezés miatt volt mellette nagyobb mennyiségű kő felhalmozva, amit akkor éppen inkább másra kívántak felhasználni. Voltaképpen az 1443-as irat sem klasszikus számadás, a címe sem ez, hanem emlékeztető: *Memorandum quod dominica die ante festum XIm virginum sub anno Domini M^oCCCC^oXLIII^o in conventu Sancte Trinitatis recognovit antiquus vitricus videlicet magister Anshelmus in presentia patris prioris et in presentia domini Nicolai seratoris quantum fuit in sua memoria de debitis ecclesie.*⁷⁸² A továbbiakban németül folytatódó szövegben először a pénz-, majd az építőanyag-tartozásokat írták össze. Az építőanyagokat a tornyok erősítésére és a fürdő építéséhez használták fel. Ezenkívül a városházán találtak még egy cédulát is, amely szerint a tanács 21 forinttal tartozott a kolostornak. Összességében kissé hanyagnak látszik az elszámolás, nemcsak azért, mert a tételeket a régi vitricus emlékezetből idézte fel, hanem azért is, mert a jelek szerint a város meglehetősen rendszerességgel használta fel más célra a kolostor építésére szánt anyagokat, és erről csak utólag készítettek valamiféle összesítést. A városházán talált feljegyzés is ezt a benyomást erősíti: *Item auch haben auff den Rathaus eyn zedel funden, darynne sten geschribn XXI guldein, dy dy stat ist schuldig zu dem kloster.* Anzelm mesternek egyértelműen a várossal kellett elszámolnia, a szerzetesekről az egész szövegben szó sem esik. Ennek fényében a város eljárása valójában csupán azt a helyzetet tükrözi, miszerint a különféle városi intézmények, épületek fenntartási, felújítási költségeiről a tanács szeretett volna többé-kevésbé világos képet kapni. Ebben az összefüggésben a kolostor az épületek egyikeként jelent meg, ami újabb adalék ahhoz, hogy a kolostor fenntartása és a kö-

⁷⁸¹ IVÁNYI 1910 n. 2185: *...misimus hominem nostrum presentium videlicet ostensorem ad prefatum opidum Gunz pro nonnullis lapidibus sectis pro fenestris monasterii et ecclesie Sancti Johannis Baptiste intra muros Bartfenses siti, factis et ordinatis, rogamus d. et a. vestras summopere, quatenus vectores eorundem lapidum simulcum curribus equis et lapidibus eisdem Sanctissimi Johannis meritorum intuitu nostrique ob respectum absque tributaria solutione, quovisque alio impedimento ire et redire permittere velit*

⁷⁸² IVÁNYI 1932 n. 287.

zösség ellátása finanszírozási szempontból elkülönült egymástól, s az előbbi lényegében a kegyúr (adott esetben a város) feladata volt.

A következő töredékek az 1477–1486 közötti évekből valók. Összefüggenek egymással, és kizárólag a templomra fordított összegeket tartalmaznak. Az első, 1477-es számadás akkor készült, amikor a kolostornak új gondnoka lett, Meyster Stiglitz: *Das Meyster Stiglicz hot entphangen das her ist wurditi Kirchinpitter*,⁷⁸³ vagyis az irat összeállítója a hivatali előd volt, akinek nevét viszont nem tudjuk meg. Legtöbbször lámpásokra (*lewchter*) költöttek, összesen 50 dénárt, de egyszer összeg nélkül szerepel egy lámpás javíttatása is. A legmagasabb összeget azonban nem erre, hanem viaszra költötték, összesen 130 dénárt, amiből 1 forint adomány volt. Ezenkívül egy angyalfigurát készíttettek (ennek munkabére 25 dénár, maga a szobor 75 dénár volt), továbbá vettek egy ládikát (1 forint), egy keresztet (4 dénár) és egy kötelet a haranghoz (13 dénár), végül valamit csináltak a kisebb sekrestyében 25 dénárért. A felsoroltak mindösszesen 4 forint 22 dénárt tesznek ki, s 1 forint kivétel nem ismerjük a kiadások fedezetének eredetét, valamint azt sem tudjuk, hogy a számadás mennyi időt ölel fel. A forrást kiadó Iványi eleve csak az „érdekesebb” tételeket közölte, az eredeti iratok pedig egyelőre nem hozzáférhetőek. Így az adatokat csak abból a szempontból tudjuk vizsgálni, hogy milyen jellegű kiadásokat említenek.

A következő évben hasonló tételeket találunk: olvasóállványra 4 dénár, oltárra való könyvtartóra 13 dénár, harangra 115 dénár, egy könyvre és egy örökmécsesre összesen 83 dénár. Ezenkívül a festőnek fizettek 25 dénárt, az asztalosnak pedig egy baldahinért 20 dénárt. A kiadások összesen 2 forint 60 dénárt tesznek ki.⁷⁸⁴ 1481-ben és 1482-ben egy nagyobb és egy kisebb harangot vettek 31, illetve 3 dénárért, kötelet a haranghoz 16 dénárért, egy kép számára állványt (*fus czu eynem bilde*) 118 dénárért, majd valamivel később a templom újraszenteléséhez tömjént 14 dénárért, a harang kötelére 7 dénárt, a Szent Borbála képre összesen 5 forint 4 dénárt, az oltárra és a két oltárterítőre 15 dénárt, a Szent Fábián és Sebestyén képre 4 forintot, papi székre 25 dénárt, ruhafogasokra 2 dénárt költöttek (összesen 11 forint 35 dénár).⁷⁸⁵ A Szent Fábián és Sebestyén táblakép

⁷⁸³ IVÁNYI 1932 n. 561.

⁷⁸⁴ IVÁNYI 1932 n. 565.

⁷⁸⁵ IVÁNYI 1932 n. 585.

festése a következő évben is folytatódott, amikor is a festő 14 forintot kapott, majd még további 4 forintot. 1484-ben újabb 75 dénárt kapott, de ekkor nincs utalás arra, hogy milyen munkát végzett. 1483-ban ezenkívül könyvekre 75 dénárt, 1484-ben pedig lámpásra 32 dénárt költöttek (1483-1484 összesen 19 forint 82 dénár).⁷⁸⁶ Ebben az időszakban két hagyatékból összesen 2 forint 25 dénárt, valamint a Szent Fábián s Sebestyén testvérület által 2 forint adományt kapott a kolostor. A Szent Fábián és Sebestyén táblakép árának egy részét bizonyára a nevüket viselő testvérület állta, kérdés, hogy a többi ki fizette: a város, valamely végrendelkező, a testvérület (csak nem jegyezték fel), vagy valaki más?

1485-ben az úrnapi díszítésre költöttek 20 dénárt, továbbá adományból vettek ½ forintért egy misekönyvet, amire még további 6 dénárt is kifizettek.⁷⁸⁷ A templomban évekkorábban megkezdett munka 1486-ban is folytatódott, ekkor ugyanis a festőnek két részletben összesen 8 forintot fizettek, továbbá egy imatáblát (*pet toffil*) vettek 12 dénárért, egy táblaképet 8 forintért, a harangokhoz kötelet összesen 39 dénárért, és egy vasból készült tárgyat (talán fogadalmi ajándékok elhelyezésére?) 10 dénárért.⁷⁸⁸

Évszám	Bevétel (dénár)	Kiadás (dénár)
1477	100	422
1478		260
1481-1482		1135
1483-1484	425	1982
1485	50	76
1486		1661
Összesen	575	5576

Az eperjesi számadástöredékek összegei

A számadáskönyv közölt tételei az 1477 és 1486 közötti tíz év alatt 55 forint 76 dénár kiadást és 5 forint 75 dénár bevételt rögzítenek. A korszakból ismert végrendeletek és a század végén a Saychlyk László volt eperjesi bíró elleni per alapján a bevételek nyilvánvalóan jóval magasabbak voltak, de a pontos összeget és annak eredetét nem

⁷⁸⁶ IVÁNYI 1932 n. 600.

⁷⁸⁷ IVÁNYI 1932 n. 621.

⁷⁸⁸ IVÁNYI 1932 n. 632.

tudjuk meghatározni. A templomban zajló díszítő munkák, pontosabban a táblaképek jelentették – érthető módon – a legnagyobb költséget. Emellett lámpásokat szereztek be nagyobb számban, valamint a miséhez szükséges egyéb felszerelésekre (oltárterítők, misekönyv, könyvállvány, kis harangok) költöttek különféle összegeket. Feltűnő, hogy milyen gyakran volt szükség a harangok kötelének cseréjére. Erre szinte minden évben kellett kisebb összegeket fordítani. Az eperjesi és a következő selmecebányai számadásnak közös jellemzője, hogy maguk a szerzetesek nem, vagy csak érintőlegesen jelennek meg benne.

A selmecebányai kolostor templomának számadáskönyvei 1525-ből⁷⁸⁹ és az 1530-as évek elejéről⁷⁹⁰ őriztek meg bevételeket és kiadásokat. A bevételi oldalon minden évben két fő tétellel találkozunk, a Kerzengelddel és a Tafelgelddel, vagyis a gyertyákra, illetve a liturgiára szánt adományokkal és a szerzetesek ellátására szánt összegekkel. 1525-ben az előbbi célra 8 forint 46 dénár, az utóbbira 8 forint 86 dénár folyt be. A kiadási oldal ebben az évben: viaszra 9 forint 35 dénár, Úrnapján 6 öl széna 12 dénár, a hó lehányására 12 dénár. Ezenkívül egy mesternek fizettek 1 forint 10 dénárt azért, hogy 1100 zindelyt felszögezzon a templom tetejére. A számadásban szerepel még egy sor, amelyben az összeg feltüntetése nélkül csak a kiadási tételeket sorolták fel: kanóc, tömjén és a templom egyéb szükségletei. Ismerve a többi számadásban ezekhez feljegyzett összegek nagyságrendjét, bizton kijelenthetjük, hogy néhány dénáros kiadásokról lehet csak szó.

Összevetni csak a Kerzengeldet lehet az ismert kiadásokkal, mivel a Tafelgeld a szerzetesek ellátásának fedezésére szolgált, de elköltésére vonatkozóan Selmecebányáról nincs adatunk. A templom költségei láthatóan meghaladják a bevételeket, 8 forint 46 dénárral 10 forint 69 dénár áll szemben. A legnagyobb összeget a gyertyákhoz szükséges viasz emésztette fel. A későbbi viaszárakból kiindulva (fontonként 7-10 dénár között ingadozott) 1525-ben 100 font (~40-45 kg)⁷⁹¹ körüli mennyiségben vásároltak belőle. A

⁷⁸⁹ ETE I n. 223.

⁷⁹⁰ Selmecebánya lt. fasc. XXV., ETE I n. 274.

⁷⁹¹ Ez a mennyiség mintegy 1400-1450 vékony fogadalmi gyertyára vagy 100 oltárgyertyára lehetett elég. Utóbbiakat párosával számítva ~1250 órán át éghettek. Mindkét fajtát tekintve a mennyiség akár az egész évi szükségletet is fedezhette.

rendkívül rövid számadásban csupán egy bérfizetés szerepel, a zindelyezőé, aki az éppen szükséges karbantartást végezte el a templom tetején.⁷⁹²

Az 1530-as évek első feléből két számadás is fennmaradt, amelyek ugyan részletesebbek, mint az 1525-ös, de korántsem teljesek. A bevételek továbbra is a már említett két fő tételből álltak. 1530-ban a Kerzengeldből 5 forint 40 dénár, a Tafelgeldből 4 forint 72 ½ dénár folyt be. Mindkét összeg lényegesen alacsonyabb az öt évvel korábinál, a Tafelgeld lényegében a felére esett vissza. Ezenfelül a város bírója adott 10 forintot az épületre, vagyis összesen ebben az évben 20 forint 12 ½ dénár volt a bevétel. A számadáskönyv, a Tafelgeld tételei alapján, egy évnél valamivel hosszabb időszakot ölel fel, összesen 56 hetet. A Tafelgeld heti átlaga 8 ½ dénár körül volt, a legalacsonyabb összeg egy hétre vetítve 1 ½ dénár, a legmagasabb 55 dénár. Mivel nem tudjuk, pontosan mettől meddig terjedő időszakra vonatkoznak a számadáskönyv adatai, ezért nem tudjuk azt sem, mikor adakoztak a hívek nagyobb mértékben. Karácsony körüli évkezdetet feltételezve a magasabb összegek a nyári hónapokban, június-júliusban, illetve szeptemberben sűrűsödtek, ami a betakarítási munkákkal mutatna egybeesést, de ezt nem tudjuk igazolni.

Ami a kiadási oldalt illeti, ez valamivel magasabb, 20 forint 71 ½ dénár volt. Ebből 4 forint 24 ½ dénárt különféle bérköltségekre fordítottak: deszka- és zindelyszállítás, egy Eysengruber nevű mester (talán a tetőfedő, összesen három napot dolgozott), hólehányás, zindelyhordás, lámpajavítás, gyertyakészítés, valamint két szolgáló, egy Myschkin nevű és egy csak legényként (*knecht*) említett bére (utóbbi napszámban dolgozott összesen 5 napot, amiért 56 dénárt kapott). A többi kiadásból messze a legnagyobb költség a viasz volt, amiből a templomban természetesen sok fogyott. A teljes mennyiség – hasonlóan az 1525-ös évhez – legalább 100 font volt, amiért 11 forint 26 dénárt fizettek, valamint ehhez járult még 19 dénár ára kanóc. A viasz nagy részét a templomi gyertyákhoz használták fel, mindössze 3 forint 16 dénár ára viasz került a szerzetesekhez. A gyertyákra a gyertyakészítő asszony bérével együtt az összes kiadás 56,6 %-át költötték. A maradékot a templom tetejének javításához szükséges zindelyre és zindelyszögre, egy kehelyre, tömjénre, egy ládára és selyemre fordították, valamint néhány dénárt a szerzetesek saját szükségleteire is (széna – 2 dénár, répa – 4 dénár, szappan – 8 dénár).

⁷⁹² A középkori járatos zindelyméretek és a fedés technológiájának figyelembe vételével az 1100 darab zindely kb. 40-50 m² fedésére volt elegendő. Ez a templom tetőfelületének alig 2-2,5 %-a.

A templom tetejének javítása az összeg alapján ismét csak a szokásos karbantartás volt. Az anyagköltség 2 forint 56 dénárt, a szállítási díj 2 forint 59 dénárt tett ki. Érdekes adalék – egyébként egy zsindegyel fedett épületnél teljesen érthető – a hó lehányatása a tetőről, amire 1530-ban 5 dénárt költöttek. 1525-ben és 1535-ben 12, illetve 16 dénárba került ugyanez.

A számadáskönyv következő része 1532-vel kezdődik. Ettől kezdve a Kerzengeld és a Tafelgeld nem mindig válik el egymástól, sőt, idővel a kettőt többnyire összevontan jegyzik fel. Ennek oka talán a szerzetesek számának megfogyatkozása lehetett. Érdekes módon éppen ebben az időszakban tűnik fel három szerzetes is a számadáskönyvben: Imre perjel, aki 1533-ban 50 dénárral adós maradt a városi tanácsnak, valamint Jakab és János fráterek, akik ugyanebben az évben az ünnepi misére szükséges gyertyákhoz vásároltak viaszt. Más forrásból tudjuk, hogy az utolsó domonkos szerzetes a városban Nicolaus Hamburger volt, akit 1536-ban említenek egy végrendeletben. Nem kizárt, hogy ebben az időben már csak ők négyen alkották a teljes közösséget, s a számadáskönyv tanúsága szerint a kolostor működése is kezdett gyökeresen átalakulni.

Az is jól látszik, hogy mind a bevételek, mind a kiadások jelentősen csökkentek. 1532-ben a Kerzengeld és a Tafelgeld együttes összege 4 forint 10 ½ dénár volt, amelynek a különkönyvelt tételek alapján csak mintegy ötödét (22,3 %) tette ki a Tafelgeld. Ezenfelül még némi készpénz folyt be a kasszába más forrásokból, de ennek összegét nem jegyezték fel. A kiadási oldalon is csökkent a tételek száma: gyertyakészítéshez viaszt és kanócot vettek összesen 4 forint 8 dénárért, valamint 6 dénárt kapott a gyertyakészítő asszony. A másik kiadáscsoport a tető szokásos javításával függött össze. Erre összesen, az ácsok bérelével együtt, 5 forint 84 dénárt adtak ki. Bár a kiadások már a korábbi két ismert évben is meghaladták a bevételeket, a kettő különbsége mostanra jelentősen megnőtt, jóllehet a kiadások összege jóval alatta maradt a két évvel korábbiak.

A következő években a számadáskönyv rendszertelenné vált. A bevételeket még csak csak könyvelték egy darabig, a kiadásokról azonban egyre kevesebb feljegyzés készült. 1533-ban még mindig 4 forint 11 dénár bevétel volt, 1534-ben azonban már csak 1 forint 40 dénár, 1535-ben pedig mindössze 69 dénár bevételt könyveltek le a kolostor gondnokai. A kiadási oldalt tekintve az utolsó év, amelyről még van néhány adatunk, az 1533, de

az előzőekhez viszonyítva ez is rendkívül kevés. Lényegében a húsvéti és az úrnap ünnepken használt gyertyák viasza, a húsvéti gyertyába szúrt tömjén, még további 40 dénár viaszvásárlásra, valamint a perjelnek adott 50 dénár szerepel a tételek között – összesen csupán 1 forint 75 dénár kiadás. 1535-ben egyetlen kiadást jegyeztek fel: 16 dénárt fizettek a hó lehányásáért a templom tetejéről. Az utolsó feljegyzés 1536-ból való, amikor az 1532 óta hivatalban lévő Andreas Faulstich cipésmester és társa, Lorenz Schmidt kolostorgondnokok átadták a városi jegyzőnek a kolostortemplom számadáskönyvét és megmaradt pénzét, ami mindössze 75 dénárt tett ki, valamint feljegyeztek még néhány tartozást: Faulstich 1 forinttal, egy bizonyos Schinderling pedig összesen 73 ½ forinttal, 3 kis adag viasszal meg egy köteg gyertyához való kanóccal tartozott. Sajnos, fogalmunk sincs, miféle összeggel tartozott a nevezett Schinderling, mindenesetre feltűnő, hogy az összeg több mint kétszerese az 1530 és 1535 között lekönyvelt bevételeknek. Amennyiben alapítványi tőke kihelyezéséről volt szó, akkor az érte kapott kamat kiegyenlíthette a bevételi és a kiadási oldal között rendszeresen mutatkozó különbözetet. Kérdés persze, hogy ha erről volt szó, akkor ennek nyomát miért nem látjuk sehol a könyvelésben.

Összességében a selmecebányai kolostor élete szempontjából az 1520-as évek közepe volt az utolsó „békeidő”. Az 1530-as évek számadásai már a válságot tükrözik, nemcsak a bevételek, de a kiadások zsugorodásával is. Bár a számadáskönyvek csak a templomra költött összegekről tájékoztatnak részletesebben, ezzel párhuzamosan a szerzetesek megélhetése is egyre bizonytalanabbá vált. A Tafelgeld csökkenése is erre utal. 1536-ban a domonkosok végül eladták összes ingatlanukat – az árat sajnos nem ismerjük –, és elhagyták a várost. Végigtekintve a megelőző tíz-tizenkét éven, döntésük teljesen érthető, bár a város igen felháborodott rajta.

A XVI. század elején, 1508-ban Sopronban is készült olyan elszámolás, amely csak a kolostor templomának anyagi ügyeiről szólt. Ez év április 14-én Jakob Siebenbürger, akit a Gedenkbuch a ferences kolostor templomának gondnokaként azonosít,⁷⁹³ a városi tanács és a kolostor gvárdiánja előtt számolt el. Az igen rövid feljegyzés két részből áll. Egyrészt a gondnok átadott 30 forintot, amit Cuntz Vischertől kapott a kolostortemplom (az adományozó az alább tárgyalandó számadáskönyvekben is szerepel), másrészt a gvárdi-

⁷⁹³ *Kirchmaister Vnnsrer Lieben frawen gotshaws des Clusters der mindem prüeder Ahie Zw Ödennpurg: Gedenkbuch* n. 189 (113–114).

án nyilatkozott az összeg rendeltetéséről és elszámolt bizonyos más összegekről és adományokról. A nevezett 30 forintot az adományozó az úrnapi istentisztelet költségeire szánta, mégpedig kihelyezendő tőkeként. Időközben azonban 10 forintot utiköltségre költött a gvárdián, amikor Váradra utazott a káptalanra, 4 font 5 schilling 19 dénárt (átszámítva 3 forint 229 bécsi dénár) pedig valamilyen más célra kölcsön vett. Ezt az összeget egy nyilván hagyatékból származó ezüst öv eladásából kellett visszafizetnie. Akármilyen rövid is a forrás, néhány fontos megfigyelés tehető ez alapján. Egyrészt megerősíti a kolostor és a templom könyvelésének elkülönülését, másrészt rámutat arra, hogy legalábbis ebben az időben a közösség pénzügyeit még a gvárdián intézte (ami némileg ellentmond Iglai Fábián 1454-es rendelkezéseinek – ld. a koldulórendi gazdálkodás jellegzetességeiről szóló fejezetet). Tíz évvel később, Gräzer gondnoksága idején az utiköltségre fordított összegek rendre megjelentek a kiadások között. Harmadrészt szerencsés módon kiderül egy tipikusan közvetett pénzadomány (ezüst öv) értéke, bár eredetét sajnos nem ismerjük. Végül, de nem utolsó sorban érdemes pontosítani az elszámolás körülményeit: Siebenbürger valójában nem a tanács és a gvárdián előtt számolt el, hanem a gvárdiánnal együtt a tanács előtt. Ezt igazolja egyfelől a két fentemlített tétel után beszúrt *ist der Gardian Zu bezahlen*, illetve az elszámolást záró *solh XXX fl. erstat Vnd Zu obbestimpten Ampt Vmb Zins angelegt Werden* megjegyzés. Ha a gvárdián Cuntz Vischer adományából nem vett volna kölcsön az útiköltségére, valószínűleg nem is kellett volna jelen lennie.

A leghosszabb és legrészletesebb számadások a soproni ferences kolostorról maradtak fenn. Amint már utaltam rá, szerkezetét tekintve is eltér az eddig tárgyalt számadáskönyvektől, hiszen nem a templom bevételeit és kiadásait tartalmazzák – arról nem is esik szó –, hanem a kolostoréit. Erre utal az is, hogy pl. a templomi istentisztelettel kapcsolatos ismert bevételeket sem találjuk meg a tételek között. A város 1504-1505-ös számadáskönyvében pl. szerepel egy éves járadék, 2 font (480 bécsi dénár), amit a város a templomban Szent Flórián tiszteletére hetente mondandó misékért fizetett.⁷⁹⁴ Nem valószínű, hogy ez a szokás időközben elenyészett volna, a két kolostori számadáskönyvben mégsem hagyott nyomot.

⁷⁹⁴ 1505. II. 22.: HÁZI II/5 n. 13 (162).

A két *kirchenmaister*, Christof Gräzer⁷⁹⁵ és Paul Moritz a városi vezetőréteg tagjai voltak, Gräzer polgármester, Moritz a számadás lezárásakor éppen városi bíró. A két számadáskönyv összesen hét év kiadásait és bevételeit tartalmazza, az első és a második között közel kétévnyi hiátussal (1522. II. 21. – 1523. XII. 1.). Részletességük ugyan különböző, de szerkezetük és a kolostor pénzügyi helyzetére vonatkozó információik tekintetében koherensek. Keletkezésük összefügghet a ferencesek 1517-es reformjával, amikor a korábban a konventuális ághoz tartozó kolostorok is elfogadták az obszervanciát. Meglévő birtokaikat nem feltétlenül adták el (bár erre is volt példa, pl. Verőcén), helyette egy már a XIII–XIV. században is létezett, ám később kiiktatott megoldást választottak: birtokaik és a közösség közé egy világi személy, egy procurator került, aki a gazdálkodásért felelt. Az nem derül ki, hogy Sopron esetében a szerzetesek vagy a kegyúri jogot gyakorló város volt-e a kezdeményező, de más – pl. sziléziai⁷⁹⁶ – példák alapján talán inkább az utóbbi lehetett.

Ami a tartalmat illeti, már első ránézésre feltűnik, hogy mind a bevételi, mind a kiadási oldalon összességében nagyságrenddel magasabb összegek szerepelnek bennük, mint az eddig vizsgált többi forrásban. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szerzetesek közvetlen megélhetési költségei lettek volna jóval magasabbak, mivel a birtokok jövedelmei és kiadásai is szerepelnek a tételek között.

A bevételi és kiadási oldalon szereplő tételek a mai olvasó számára nem teljesen átláthatóak. 1524-ben pl. Paul Moritz a kiadási oldalon tünteti fel annak a lónak az árát, amelyet ő vásárolt meg a szerzetesektől 6 forintért. Ugyanebben az évben a bevételi oldalon szerepel viszont egy másik ló ára, amit a gvárdiántól kapott meg készpénzben. Az első esetben saját kiadását jegyezte fel, míg a másik esetben a kolostor bevételeként jelenik meg egy hasonló tétel, holott csak annyi a különbség, hogy az egyik alkalommal Moritz mint templomgondnok vásárolta meg az állatot, a másik esetben viszont egy külső személy volt a vásárló. Valójában mindkét tételt a bevételi oldalon kellett volna feltűn-

⁷⁹⁵ Házi a számadáskönyv készítőjét Christian Fleischackerrel azonosítja, Mollay azonban kimutatta, hogy ő valójában Christof Gräzer, aki Sopron polgármestere is volt. MOLLAY Károly: Családtörténet és társadalomtörténet (Az 1532. évi soproni mészárosok). *Soproni Szemle* 42 (1988), 295–302. A számadáskönyveket és hátterüket elemezte NEUMANN 2013.

⁷⁹⁶ Erről ld. VIALLET 2009.

tetnie. Hasonlóképpen rossz oldalon könyvelte le a kolostornak általa adott alamizsnát is (egyszer 576, egyszer pedig 510 bécsi dénárt). Az említett tételek átkönyvelésével a hiány ugyan megmaradt, de lényegesen alacsonyabb volt ebben az évben. A kiadások élén egy áthozat is szerepel, amely a korábbi, 1523 decemberének elején készített számadásból származik. E tétel Moritznak a kolostor szükségletére költött pénze, de nem a szerzetesek, hanem a város tartozott vele. Moritz valójában a város által a szerzetesek számára fizetendő járadékot/alamizsnát előlegezte meg. Bár kisebb tételeket, de alkalmanként Gräzer is rosszul könyvelt. 1521 őszén pl. ő fizette ki a dézsma egy részét. Saját borából adott $1\frac{1}{4}$ akónyit, amelynek értéke összesen, átszámítva $187\frac{1}{2}$ bécsi dénár volt, és az összeget természetesen csak a kiadások között tüntette fel.⁷⁹⁷ 1519-ben fr. Paulnak saját mézárszékéről adott húst 35 bécsi dénár értékben, amit fel sem jegyeztek (*nit an den rabusch gesetz ist worden*).⁷⁹⁸ Templomgondnoksága közel négy éve alatt ezen tételek összesen $8665\frac{1}{2}$ bécsi dénárba rúgtak, s ezek megfelelő könyvelése esetén a kolostori gazdálkodás hiánya ugyancsak jelentősen csökken, sőt, lényegében eltűnik.

Az, hogy a kolostornak mintegy alamizsnaként adott összegeket és adományokat a templomgondnokok hiányként könyvelték, véleményem szerint egészen más kérdést vet fel. Minthogy a hivatalukat nem javadalomként, hanem feladatként kapták a várostól, valójában nem a kolostor és a gondnok közötti ügylet állt a kolostori gazdálkodásban kimutatott hiány mögött. Amint feljebb már szó esett róla, az elszámolás a város számára készült. Ha tehát a templomgondnokok hiányt mutattak ki gazdálkodásukban, akkor a kérdés az, hogy ki a kolostor támogatója: a gondnok vagy a város. Az tehát nem kérdés, hogy a kolostor bevételeit ki kell egészíteni (alamizsnát kell adni), a kolostorgondnokok azonban – és vélhetően a város is – úgy gondolta, hogy ez a város mint kegyúr feladata. Ha a gondnokok saját pénzükből, illetve árujukból támogatták a szerzeteseket, joggal várhatták el, hogy ezt az összeget a város számukra megtérítse. Így válik érthetővé, hogy két látszólag egyforma helyzetben Paul Moritz miért könyvelte a kolostor által kapott összeget különbözőképpen.

Ugyancsak némi zavart okoz, hogy a természetben érkezett adományokat Moritz többnyire értékkel, olykor viszont érték nélkül tüntette fel. Elődje, Christof Gräzer azonban

⁷⁹⁷ HÁZI II/5 n. 18 (268).

⁷⁹⁸ HÁZI II/5 n. 18 (258).

ezeket a tételeket szinte sohasem jegyezte fel. Kivétel egy 1519-es kimutatás a gabonában fizetett bérleti díjakról, ám ennek pénzürtékét csak analógiák alapján lehet megbecsülni. Egy-két temetéssel kapcsolatos bejegyzést, valamint a már említett lovakat leszámítva, a bevételi oldalon nem találjuk a végrendeleti hagyatékok nyomát sem a könyvekben.

A bevételi oldalon évente változó összegeket könyveltek a templomatyák, míg a kiadási oldal ingadozása ennél kisebb. Az egyetlen igazán kiugró tétel 1524-ben volt, amikor mindkét oldalon összességében is a legmagasabb összeget találjuk. A bevételi oldalon a saját termés értékesítéséből, a kiadási oldalon több tétel megemelkedéséből (élelem, ruha, beruházás) származik a többlet. Pénzügyi szempontból márciusi évkezdetet feltételezve és a természetbeni adományokat is pénzürtékre átszámítva az alábbi kép rajzolódik ki (csak a teljes évek vannak feltüntetve):

Év	Bevétel	Kiadás
1518	17613	25731
1519	28813	23287
1520	19946	26235
1521	30193	20652
1524	32466	35395
1525	27225	29923
1526	12806	25181

A soproni kolostor bevételei és kiadásai összesítve, bécsi dénára átszámítva

Moritz kolostorgondnoksága idején a bevételek és a kiadások is valamelyest megnőttek, bár lehet, hogy a magasabb összegek részben az infláció következményei. A legnagyobb bevétel minden évben a borkimérésből származott. Az ebből származó jövedelem általában meghaladta az 50 %-ot, de volt olyan év is, amikor még a 60 %-ot is (1521). A legrosszabb év 1519 volt, ekkor a borból származó bevétel csak 47 % körül volt. A kolostornak nyilván szőlőbirtokai miatt volt kocsmáltatási joga, de találunk a számadáskönyvekben arra is utalást, hogy az adományként kapott bort vagy annak egy részét szintén kimérték. Ilyen formán az alamizna ebben az esetben voltaképpen közvetett pénzadó-mánynak tekinthető.

Az érték nélkül feltüntetett tételek között, 1524-ben és 1525-1526 fordulóján egy sor boremlítés van, ami valójában egy-egy kis elszámolás a számadáskönyvön belül a kolostor azévi boráról (ezért nincsenek pénzösszegek feltüntetve a tételek mellett, kivéve az utolsó, 1526-os boreladást). 1524-ben három szőlőből 6, 33, illetve 15,5 akó, összesen 54,5 akó (~3085 l, ~5 hordó) bor származott.⁷⁹⁹ A legkisebb mennyiséget, amely a Steiger-dűlőben termett, rögtön megkapták a szerzetesek, és dézsmát sem fizettek utána. A másik két tétel után összesen 4,5 akó bor tizedet adtak. 1525-ben a számadáskönyvben lejegyzett termés összesen 32 akónyi (~1856 l) volt, ami nagyjából 2,5-3 hordónak felel meg. Nem tudjuk, mi az oka, hogy az előző évinek mindössze a fele volt a bor mennyisége, de ez még így is összevethető a más években kimért mennyiséggel. 1518-ban Christof Gräzer pl. három hordó bort méretett ki, amiből átszámítva 10266 bécsi dénár folyt be. Igaz, a többi évben a kimért bor mennyisége általában 4 hordó volt.

⁷⁹⁹ Ez az adat vélhetően egy átlagos évet takar. A számadáskönyvben a szőlőműveléssel kapcsolatos tételek arra engednek következtetni, hogy a Sopronban egyébként is hagyományos szálvesszős művelést alkalmazták. Ennél hektáronként 10-12.000 tőkével lehet számolni, az átlagtermés újkori adatok szerint ekkora területről 80 hl körül lenne, de ennél a középkorban feltehetően kevesebb lehetett. Ugyancsak a számadáskönyv tételei alapján hónaljtaszt használtak, csonkoltak. A szőlőben a ferenceseknek nem volt pincéjük, hiszen ez Sopronban nem volt szokás. A beszállított must saját termés, a bor viszont valószínűleg adomány volt. 1518-ban Christof Gräzer a Steiger nevű szőlőbe 2000 vörösfenyőből készült karót (*leerpawm*) vásárolt (Házi II/5 249). Ez alapján az itteni szőlő kb. 0,2 ha. Ugyanebben az évben a Steiger felásásához (bekapálásához, fedezéséhez) összesen 20 napszámra volt szükség, a Kroisbach szőlőben pedig ugyanerre 11 napszámot fizettek ki, vagyis utóbbi nagyjából a fele lehetett a Steigernek. A kreuzi szőlőben viszont 18 napszámra volt szükség, ez tehát a Steigerrel nagyjából azonos méretű lehetett. Az átlagtermés a rendelkezésre álló adatok alapján nem határozható meg. Moritz két egymást követő évben feljegyzett adatai szerint 1524-ben a Steigerben egyedül nagyobb volt a termés, mint 1525-ben összesen.

Összehasonlításképpen, 1435-ben Pozsony éves bortermése 26.925 akó (~15.000 hl) volt, amelynek akkor 16–17.000 forint volt az értéke (vö. *Protocollum* I, 27). Hasonló mennyiségben termett bor az adatok tanúsága szerint Sopronban is a XVI. század elején (vö. SZENDE 2004 78–79, további irodalommal). Mennyiségét tekintve a soproni ferencesek termése 1524-ben ennek a 2 %-e volt.

A bortermelésről és borkereskedelemről a késő középkorban ld. KUBINYI András: Weinbau und Weinhandel in den ungarischen Städten im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit. in *Stadt und Wein*. Szerk. Ferdinand OPPL. Linz, 1996, 67–84; BADURÍK, Jozef: Westslowakische Städte und der Weinbau im 13.–15. Jahrhundert (mit besonderer Beachtung von Bratislava/Pressburg und weiteren kleinkarpatischen Weinstädten). in *Stadt und Wein*. Szerk. Ferdinand OPPL. Linz, 1996, 85–98. Kubinyi kiemeli, hogy a bortermelés tízéves átlagban hozott biztos jövedelmet, egyes években akár veszteséges is lehetett (70–72).

Az 1525-ös elszámolásban az első kiadás a kifizetett tized ($3\frac{1}{4}$ akó [emer]). Ezután egy $6\frac{3}{4}$ akós tétel következik, amelyet a szüret után adtak ki, majd a böjtben 4 akó, Húsvét után pedig 8 akó bor fogyott el. A maradék 10 akónyt Moritz kimérette, s a bevétel átszámítva 4284 bécsi dénárt tett ki.⁸⁰⁰ A kolostor vélhetően saját fogyasztásra szánt bora eszerint ebben az évben $18\frac{3}{4}$ akó (~1085 l). Ez naponta közel 3 l fogyasztásnak felel meg, ami egy kicsit kevésnek tűnik. Az elszámolás csak az azévi saját termést tartalmazza, és valószínű, hogy adományként még érkezett bor a kolostorba, de mivel abból bevétel nem keletkezett, Moritz nem vette fel a számadásába.

Év	%
1518	59,2
1519	47,3
1520	57,3
1521	67,4
1522	?
1523	?
1524	55,9
1525	50,6
1526	?

A boreladásból származó bevételek aránya az egyes években

A bevételek nagyságát tekintve ezt követték az adományok (19%, 24%), a különféle ingatlanok (malom, rét, szántó, ház, fürdő) után szedett bérleti díjak és járandóságok (14 %, 25 %) és a kamatok (4 %, 10 %). Az utóbbiról azonban nem tudjuk megállapítani, hogy pontosan milyen összeg után szedték. A számadáskönyvben többször szerepel egy bizonyos 100 forintos tőke, amelynek éves kamata 1524-ben 1350 bécsi dénár volt, vagyis a kamatláb ekkor 4,5 % lehetett. Az összeg a kolostor éves bevételének 10 %-a, amihez nyilván évről évre változatlan összeggel, kiszámítható módon jutottak hozzá a szerzetesek (bár a kamatok törlesztésével az érintettek olykor több hónapos késedelembe estek). A nevezett 100 forintos tőke mellett alkalmanként még más tételek is szerepelnek, amelyeknél nem dönthető el egyértelműen, hogy kamatról, járadékról vagy bérleti díjról van-e szó.

⁸⁰⁰ HÁZI II/5 n. 26 (371).

Részben a bevételi, részben a kiadási oldal tételei alapján a kolostor mint gazdasági egység képe a következőképpen rajzolható meg. Birtokai között szőlők, malmok, szántók és rétek voltak található Sopron határában, illetve a város környéki falvakban, nagyrészt a koldulási körzetnek megfelelő területen. Emellett volt még egy kertje is, amelyben többek között meggy és körte is termett. A kolostornak biztosan volt pincéje, lova és kocsija a bor és egyéb alamizna beszállításához. A kocsis bére Gräzer kiadásai között rendszeresen feltűnik. Emellett azonban többször volt szükség további szállító eszközökre is, aminek a költségét ugyancsak megtaláljuk a kiadások között. A városban a kolostor legfontosabb jövedelme a kocsmáltatásból származott, de jelentős volt a pénzben vagy természetben befolyt bérleti díjak, járadékok, kamatok összege is. A természetben érkezett bevételek egy része bor, másik része gabona volt (kenyérnek való és takarmány egyaránt). A mennyiségek bőven fedezik egy 10-12 fős szerzetesközösség éves szükségletét. Pl. a kolostor számára adott gabonát Gräzer eleve két csoportban írta össze, érzékeltetve ezek eltérő rendeltetését. Az első csoportban a kenyérgabona található, ami általában felesbúzából, illetve lisztből állt. A teljes mennyiség kenyérgabonából 27, lisztből 22,5 mérő volt. Ez bécsi mérővel számolva mintegy 755, illetve 900 kg lisztet jelentett. Ebből nagyjából 1700 kg kenyeret lehetett sütni, ami 10-12 fő mindennapi kenyerét jelentette.⁸⁰¹ Ugyanakkor a számadáskönyvekben megjelenik a termés évenkénti ingadozása is, hiszen van olyan év, amikor pl. meglehetősen nagy mennyiségű bort kell vásárolni, mivel valószínűleg az előző évi termés kevés volt.

A kerti termények mellett hiányzanak a vásárlások között a tejtermékek, a baromfi és a tojás is. Ezeket talán adományként is kaphatták, ám vagy kis értékük miatt, vagy azért, mert más természetbeni adományokhoz hasonlóan eleve a szerzetesekhez folyt be, a templomgondnokok nem jegyezték fel (a számadáskönyvekben egyetlen egyszer szerepel sajt és tojás, valamint kétszer szárnyas vásárlása, még Gräzer idejében, mindig a vizitációval összefüggésben). A tejjel és a tejtermékkel ugyanez lehet a helyzet. Mindenesetre feltűnő, hogy soha semmilyen összefüggésben nem említenek tehenet, s az egyetlen ökör is vágómarhaként került a kolostorhoz. Egyébként a takarmány összetétele és

⁸⁰¹ A számításnál Nógrády Árpád eredményei alapján számoltam, aki szerint a középkor végén a parasztok napi 40 dkg kenyeret fogyaszthattak naponta. NÓGRÁDY 2000, ill. NÓGRÁDY 2001.

(http://www.history.mta.hu/munkatarsak/tezisek/hu_nogradypad.html)

mennyisége – feltéve, hogy legalább megközelítőleg teljes képünk van e tételekről – ló takarmányozásának jobban megfelelt. Feltűnő emellett a tűzifabeszerzések teljes hiánya. Ha fűteni kevésbé is, a konyhán biztosan szükség volt a fára, ezt azonban vélhetően közvetlenül a város biztosította (a XVII. századból vannak is erre utaló levéltári adatok),⁸⁰² és más természetbeni adományokhoz hasonlóan nem jegyezték fel a számadásokban.

A soproni számadáskönyvek csak azokat a tételeket tartalmazzák, amelyek a városi tanács által kinevezett templomgondnokokon keresztül folytak be, vagy amelyeket ők fizettek ki. A templomgondnokok mintegy saját bevételeiket és kiadásait könyvelték, emiatt helyenként nem is egészen következetesen került egy-egy tétel az egyik vagy a másik oldalra. A már említett két lóeladáson kívül említhetőek még azok az adományok, amelyeket a templomgondnoktól kaptak a szerzetesek, s amelyeket valójában a bevételi oldalon kellett volna lekönyvelni, ám ennek ellenére a kiadási oldalon tűnnek fel – növelve a kimutatott hiányt. Másrészt arra is van egyértelmű adatunk, hogy nem minden ügyet intéztek a templomgondnokok: 1524. október 5-én a ferencesek egy lakompaki $\frac{1}{16}$ szőlő után $1\frac{1}{2}$ schillinget (45 bécsi dénárt) fizettek a városi tanácsnak adóba, amit a városi kamarás Peter Vischer annak rendje és módja szerint le is könyvelt a saját számadáskönyvében.⁸⁰³ Ezt a tételt azonban hiába keressük Paul Moritz számadáskönyvében, jóllehet az éppen ebben az időszakban készült, sőt a lakompaki szőlő sem szerepel sehol sem nála, sem elődjénél. Eszerint ez a szőlő csak időlegesen volt a ferencesek kezelésében, s valamiért a vele kapcsolatos ügyeket is közvetlenül a kolostorból intézték.

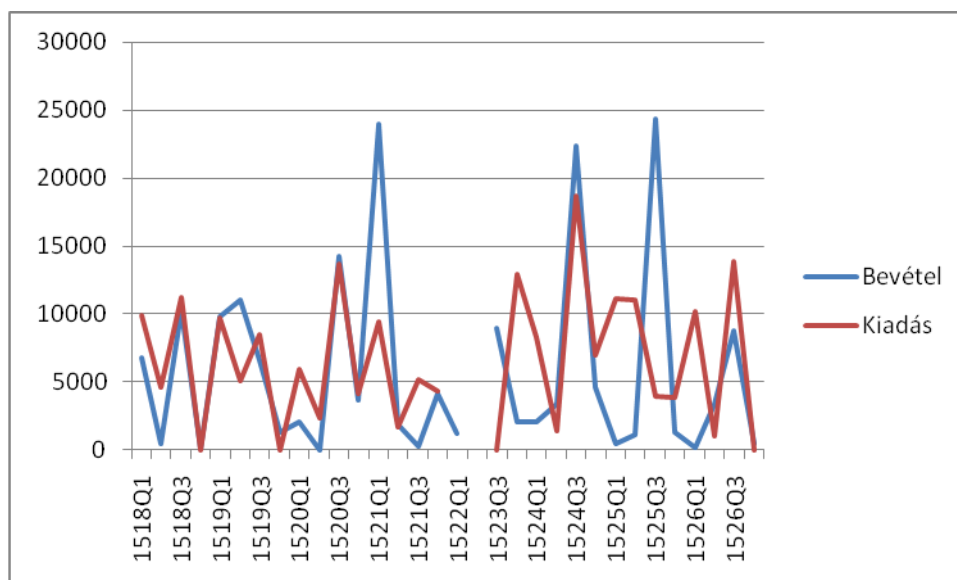
A számadáskönyvekből és a kiegészítő adatokból arra következtethetünk, hogy a kolostor gazdasági ügyeinek ugyan legnagyobb részét a templomgondnokok intézték, de ez sohasem vált kizárólagos jogukká. A kolostor szerzetesei, minden bizonnyal elsősorban gvárdiánja, szintén rendszeresen kaptak közvetlenül is alamizsnát, nemcsak a koldulási körzetben tett útjaik során, hanem a városban is. Alkalmanként a természetben kapott adományt ők maguk is váltották pénzre, amint ez 1524-ben egy nem túl értékes lóval

⁸⁰² Köszönöm Szende Katalin szíves közlését.

⁸⁰³ HÁzi II/5 391: *Item am mitichen nach Francisci [1524. okt. 5.] empfangen vom minich zw Läckhenpach von ainer sechezehentail I $\frac{1}{2}$ sol. den.*

történt, illetve maguk szedték be kisebb birtokaik után a bevételeket, illetve intézték fizetendő kötelezettségeik rendezését.

A két számadáskönyv között van azonban egy jelentős eltérés is. Míg Gräzer könyvelésében a bevétel és a kiadás szoros összefüggést mutat, Moritznál a két görbe némileg elszakad egymástól. A gazdálkodás szempontjából ez azt jelenti, hogy míg Gräzer idején szigorú pénzforgalmi szemléletű gazdálkodás folyt, addig Moritz idejében inkább eredményszemléletű gazdálkodásra tértek át, s közben a korlát is felpuhult. A háttérben stratégiaváltás is megfigyelhető, hiszen Gräzer idejében a borból származó jövedelem mellett a magán adományok és a városi támogatás, illetve az ingatlanhasznosítás és a kamatbevétel egyenlő arányban jelentette a legnagyobb bevételt, addig Moritz idejében a magán adományok és a városi támogatás összege elenyésző, a vagyonhasznosításból (ingatlan, tőke) származó bevétel viszont jelentősen megemelkedett: 17,6 %-ról 34,4 %-ra. A közvetlen városi adományok helyett Moritz személyes szerepvállalásáról tanúskodnak a bejegyzések, vagyis a kolostorgondnok a jelek szerint meghitelezte a városi hozzájárulást. Az is megfigyelhető, hogy a második időszakban a bevételek szezonalitása jóval hangsúlyosabb. Nemcsak a boreladások estek őszre, hanem a kihelyezett tőke után fizetendő kamatok és a különféle bérleti díjak is többnyire ekkor folytak be, vagy legalábbis ekkortájt volt az egyik fordulónapjuk (általában Karácsonykor).

A két számadáskönyvben szereplő bevételek és kiadások negyedéves bontásban

A kamatok és a bérleti díjak esetében azonban fel kell hívni a figyelmet egy másik jelenségre is. Az adósok többször jelentős, egyes esetekben akár éves késéssel rendezték tartozásaikat. Ez megnövelte a gazdálkodás kockázatát, hiszen a kiszámíthatónak tartott rendszerben végül nagymértékű rendszertelenséggel kellett szembesülniük a gondnokoknak, és általuk nyilván a kolostornak is. Sajnos nem tudjuk, miként reagáltak a kialakult helyzetre, ehhez további számadáskönyvek vizsgálatára is szükség lenne. Ugyanakkor az a tény, hogy a késedelmes fizetés egyazon személlyel kapcsolatban is többször feltűnik (pl. Jörg Paämnél), arra utal, hogy a felek között elég nagy lehetett a bizalom. Ez a tényező abban is megnyilvánul, hogy a kolostorgondnokokat nem kötelezték évenkénti elszámolásra. Sőt, a fennmaradt számadáskönyvekben kimutatható, hogy nem is vezették őket folyamatosan, hiszen rendszeresen előfordult, hogy egyes tételeket utólag könyveltek le. Olykor még az is felmerülhet, hogy egy-egy időszak elszámolását jóval később jegyezték le. A bizalom nyilván mind a város, mind a kolostor részéről megvolt. Ebben az egyik tényező az volt, hogy mindkét kolostorgondnok a városi tanács tagja volt, másrészt – bár erre forrásunk nincs – bizonyosan a szerzetesekkel is jó, alkalmasint baráti viszonyt ápoltak. Más városokban (pl. Kassán, Segesvárott) egyes vitricusokról kiderül, hogy egyben az általuk gondnokolt kolostorok confraterei is voltak (Darholcz Pál, Johann Bessel).

A rendelkezésünkre álló kolostori számadáskönyvek közül egyértelműen a soproni ad csak lehetőséget komolyabb elemzésre. A kolostorgondnokok feljegyzései olykor még bizonyos művelési módokra is engednek következtetni. Az is lényeges eredménye a soproni számadáskönyv vizsgálatának, hogy kiderült, a szerzetesek, illetve a nevükben eljáró gondnokok az alamizsna egy részét is eladták, vagyis ezek a – vélhetően részben évi rendszerességgel érkező – alamizsnák valójában közvetett pénzadományként jelentek meg a kolostor gazdálkodásában. Ugyanakkor a ferences gazdálkodás egyik legfontosabb sajátossága, hogy nemcsak alamizsna, hanem az ingatlanok után járó bérleti díj is rendszeresen érkezett természetben. Összességében van egyfajta rendszertelenség is ebben a rendszerben, hiszen ugyanazért az ingatlanért az egyik évben pl. zabot, a másik évben pénzt fizetett a bérlő. Hasonló esetlegesség pl. a nyitrai kolostor malmánál is megfigyelhető.

Jóllehet a soproni számadáskönyvben – a „rosszul könyvelt” tételek átkönyvelése után – a kolostor gazdálkodása többé-kevésbé kiegyenlítetté válik, a kiadások hosszabb távon némileg meghaladták a bevételeket. A templomgondnokok által folyósított, és végső soron a várostól származó alamizsnának ebben a rendszerben komoly kiegyensúlyozó szerepe volt. Emellett két rendkívüli intézkedésnek is nyoma maradt: 1519-ben egy ⅓ szőlő eladásával, 1521-ben pedig a szokásosnál jóval nagyobb mennyiségű bor kimérésével juttatta Gräzer kiegészítő jövedelemhez a kolostort. A bor forrása nem biztos, hogy csak a kolostor saját szőlője volt, lehetett alamizsna is.

A soproni források szerencsés fennmaradása folytán viszonylag jó adataink vannak arról, hogy milyen végrendeleti hagyatékok illették a kolostort, bár azt nem tudjuk, hogy egy-egy évben esetleg kaptak-e még mást is a szerzetesek. Ugyancsak hallgatnak a fennmaradt források arról is, hogy a templomi perselybe milyen összegek kerültek. Az azonban világosan kiderül, hogy a kegyúr által biztosított támogatás a szerzetesek megélhetéséhez elengedhetetlen volt. Enélkül a kolostor gazdálkodásában mindenképpen hiány mutatkozott.

A soproni számadáskönyvekben nem esik szó a templom kiadásairól. A gyertyákat, a tömjént nem szükségszerűen a templom számára vásárolták, az épületfelújítási munkák is a kolostorhoz köthetőek. Ennek oka ismeretlen, mindenesetre a kolostor két részének illetén elválasztása megerősíti a más kolostori számadáskönyvek alapján kialakult képet, hogy ti. egyrészt a templom, másrészt a kolostor és a szerzetesközösség finanszírozási szempontból elkülönült egymástól.

Ebben az összefüggésben talán érdemes újragondolni a végrendeletek egyes kifejezéseit is. Nem feltétlenül kell folyamatban lévő építkezésekre gondolni, amikor egy-egy tételnél a *zum Bau* vagy az *ad fabricam* kifejezés áll, lehet, hogy egyszerűen különbséget tettek a szerzetesközösség támogatása és az épület fenntartása között. Ezt támasztja alá egyrészt a kolozsvári Johann Sleser özvegyének végrendelete 1455-ből, amelyben 25 forintot a domonkos templom épületére, 10 forintot pedig a szerzetesek konyhájára adott,⁸⁰⁴ Ulrich Fleischacker soproni polgár végrendelete 1488-ból, amelyben a város összes templo-

⁸⁰⁴ *KmJkv* n. 1153.

mára hagyott ilyen megjegyzéssel valamilyen összeget,⁸⁰⁵ illetve Erasmus Rösl selmecbányai polgár végrendelete 1520-ból, aki egyazon mondatban említi az épületre és a szerzetesek szükségleteire szánt adományát: *Item in das Closter sancti Nicolai prediger ordens hie auff der Schebnicz schaff ich flor 25. halb czw dem paw halb czw notturft der pruder.*⁸⁰⁶

⁸⁰⁵ 1488. XI. 17.: HÁZI II/1 n. 176.

⁸⁰⁶ 1520. I. 16.: ETE I n. 18.

A koldulórendek késő középkori, kora újkori gazdálkodásáról olyan képet, mint egy modern intézményéről nyilvánvalóan nem lehet rajzolni. Ebből a szempontból a forrásaink igen korlátozottak, nem tudjuk pontosan felmérni sem a rendek, sem egyes kolostoraik vagyonát, bevételeik és kiadásuk nagyságát és szerkezetét, meglévő ingatlanok hasznosításának mikéntjét, gazdálkodásuk kockázatait és az ezek mérséklésére irányuló stratégiáikat. A töredékes adatokból azonban, ha teljes képet nem is kaphatunk, bizonyos tendenciákat felismerhetünk, és az egyes rendek között felfedezhetünk különbségeket is.

Kockázatok

Egy koldulórendi közösség gazdálkodásában a megragadható kockázatok között említhetjük a kolostor épületeinek károsodását, a környezet, adott esetben a koldulási körzet demográfiai vagy gazdasági változásait, a kegyúr és a kolostor közötti viszony megromlását. Olykor kockázat lehetett – amint erre néhány példa is akad – a birtokokkal kapcsolatban elővigyázatlan szerződések kötése. Emellett az általunk tárgyalt időszakban nagyon is reális veszély volt a háború: a török fenyegetés, illetve a XV. század első felében Észak-Magyarországon a huszita betörések és az országban időről időre kitörő beháborúk.

Felmerülhet a közösségnek – a megélhetési lehetőségekhez viszonyított – túlzott mérete is, ezt azonban az egyes kolostorok szintjén a koldulórendek igen jól kezelték. Tekintve, hogy a szerzetesek – ellentétben a monasztikus közösségekkel – nem a kolostorba, hanem a rendbe léptek be, a rendtartomány az egyes kolostorok adottságait figyelembe véve rendelkezett az ott lakó szerzetesek létszámáról. Erre vonatkozó adataink főleg a XVI. századból vannak, amelyek jól tükrözik a korabeli gondokat is. Alvincen pl. azért volt csupán négy szerzetes az 1520-as években, mert a kolostor egy korábbi török betörés miatt romokban állt. Ugyancsak az épület állapota miatt találunk 1535-ben mindössze négy szerzetest az esztergomi ferences kolostorban. Rosszabb esetben akár teljesen fel is adták a kolostort, ha nem láttak reményt a helyzet javulására. Ez történt pl. a felfalui

kolostorral, amelyet a ferencesek 1540-ben a káptalan utasítására elhagytak. Két évvel később az akkori földesúr, Kendy Ferenc megpróbálta ugyan visszahívni a ferenceseket Felfaluba, a káptalan azonban elutasította mondván, hogy a rend a maga erejéből nem tudja az épületeket helyreállítani, így a szerzetesek csak akkor térhetnek vissza, ha valaki a kolostort nekik felépíti, és fenntartásáról gondoskodik.⁸⁰⁷ Ugyanez az eset különben a környező népeiségre vonatkozóan is érdekes adatot jelent, a ferencesek ugyanis távollmaradásukat egy további indokkal is alátámasztották: ti. a környék lakosságának csak kis része fogadná őket szívesen, s így a hívektől érkező alamizsna nem volna elegendő. Eszerint a kegyúr támogatására nagyon nagy szükség volt, de a rend nem akart olyan helyzetet vállalni, amikor kizárólag erre a forrásra kellett volna támaszkodnia, vagyis a kegyúr támogatása és a környék népeiségétől érkező alamizsna egyformán fontos volt a szerzetesek számára, legfeljebb a kettő egymás közti aránya változhatott helyenként és időszakonként.

A kegyurak és a kolostorok viszonyának változására szintén a XVI. századból ismerünk példákat, de nem zárható ki, hogy egy-egy korai alapítású kolostor megszűnésének hátterében is meghúzódhatott efféle ok. A kegyúr és a szerzetesek közti konfliktus egyik legjobb példája a tárnoki kolostor esete, amelyet a széplaki Botka család alapított és kezdett el építeni, ám a félkész épületeket széplaki Botka János a XVI. század elején már nem akarta befejezni. Ezért 1504-ben az obszerváns ferencesek akkori vikáriusa, Nyári Balázs engedélyt kért és kapott a pápától a hely elhagyására. Úgy látszik azonban, az alapító család ezt a szégyent mindenképpen el akarta kerülni, és valahogy megegyezett a szerzetesekkel. Legalábbis erre utal, hogy a ferencesek végül Tárnokon maradtak egészen 1537-ig, és az 1535-ös adatok szerint viszonylag sokan, összesen tizennégyen szolgáltak itt.⁸⁰⁸

Ami a környezet demográfiai és – részben ezzel összefüggő – gazdasági változásait illeti, ez a szempont a legnehezebben megragadható a rendelkezésünkre álló forrásokban. Ennek egyik legfőbb oka, hogy a szerzetesek megélhetését csak részben fedezték a koldulásból származó bevételeik, aminek arányát ráadásul képtelenség megállapítani. Nyilván nem is volt mindenhol általános gyakorlat, hiszen – amint arra már utaltunk – a kegyúr

⁸⁰⁷ ETE II 498. Idézi: KARÁCSONYI II 48.

⁸⁰⁸ KARÁCSONYI II 194–196.

által biztosított jövedelem gyakran meghatározó volt, s emellett alkalmasint csak kiegészítő bevételi forrásként jelent meg az alamizsnagyűjtés, ami szintén igen sokféle lehetett. Természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül a rendi előírásokat, de azok csak az alamizsnagyűjtés gyakoriságáról rendelkeztek, a koldulásáról nem. Nyilván az utóbbi sem tűnt el, de lényegében jelképszerű válhatott.

Másrészt az is jól látható, hogy az ország egy jól meghatározott területén, a török betörések által veszélyeztetett déli részeken, szinte erőn felüli áldozatvállalással igyekeztek megmaradni a szerzetesek, pontosabban az obszerváns ferencesek. Szolgálatukhoz a kegyuraktól, a határ védelméért felelős vezetőktől – a kettő gyakran egy és ugyanaz a személy volt –, sőt valószínűleg magától a királytól is komoly anyagi támogatást kaptak. Az obszerváns ferenceseknek ez a feladatvállalása egyrészt összefüggött az ország védelmével, másrészt feltehetően azzal a szándékkal, hogy a veszélyeztetett területeken minél inkább meg tudják tartani a lakosságot. Utóbbinak az uralkodó és a birtokosok szempontjából igen fontos gazdasági vetülete is volt, hiszen adót csak lakott, termelő munkát végző népességgel rendelkező területről lehetett beszélni.

Végigtekintve a gazdálkodási modelleken, a koldulórendek két, némileg eltérő stratégiát követtek. A ferencesek és a domonkosok megélhetésüket alapvetően az alamizsna különböző formáira alapozták, míg az ágostonrendi remeték gazdálkodásában a birtokoknak kezdettől fogva nagyobb szerepük volt (a karmelitákról, sajnos, túl kevés az adat). A középkor végére a domonkosok némileg elmozdultak a birtokok irányába, illetve náluk volt a legnagyobb szerepe a rendszeres, pénzbeni járadékoknak. Érdekes jelenség, hogy az 1520-as években mintha hasonló módon próbálták volna a pénzbevételek felé elmozdítani a soproni ferences kolostor gazdálkodását, legalábbis erre utaló jelek fedezhetőek fel a Christof Gräzer és Paul Moritz által készített számadáskönyvek közti különbségekben.

A stratégia különbsége bizonyos mértékig befolyásolta a terjeszkedést is. A ferenceseknek, különösen az obszervánsoknak az anyagi javakhoz való viszonyulása is hozzájárult rendkívüli mozgékonyaságukhoz és rugalmasságukhoz. Az alamizsnától való függés mértéke nyilván a társadalmi kapcsolatok ápolására, s ezáltal a népszerűségükre is kihatott.

A gazdálkodás kockázatának csökkentését is jelentette a kolostorgondnokok beiktatása a rendszerbe. Bár ezeknek a személyeknek a szükségességét a ferencesek a rend szegénység iránti elkötelezettségével indokolták, sokat mondó a XV. század elején a karmelita provinciális levele Eperjes város tanácsához. Ebben ugyanis egyetlen szó sem esik a koldulórendi elvárásokról vagy szegénységről. A provinciális azért kérte fel a várost a kolostor gazdasági ügyeinek intézésre, mert a szerzetesek alkalmatlannak bizonyultak erre a feladatra: a kolostor vagyonát elvesztették, és ezáltal a létét veszélyeztették. A koldulórendi kolostoroknak – éppen mivel nem volt nagy birtokvagyonuk – szükségük volt egy megfelelő gazdasági háttérrel rendelkező személyre vagy testületre, amely alamizsnával, járadékkal kiegészíti a szerzeteseket, ha gond van. Más szóval: ne a templom értékesebb felszerelését kelljen eladni, hanem a vitricus, illetve rajta keresztül a város, vagy más esetekben a kegyúr biztosítsa az anyagiakat. Ez a támogatás elengedhetetlen volt a koldulórendek számára, de nem volt elegendő. Erről tanúskodik a salvatoriánus rendtartomány vitája Kendy Ferencsel a XVI. század közepén, amikor az utóbbi vissza akarta hívni a szerzeteseket Felfaluba. A rendi vezetés nem vonta kétségbe, hogy Kendy megadná, ami tőle elvárható, mégis elutasították végül a kérését, mivel a környék lakossága ellenségesen fogadta volna a szerzeteseket.

Valószínűleg nem véletlen, hogy az ágostonrendi remetékkel kapcsolatban csak a körmendi kolostoruknál merült fel egy, a kegyúr által kinevezett vitricus. A kolostorgondnok kijelölését más koldulórendek esetében sem feltétlenül a szerzetesek kezdeményezték, ebben az esetben azonban teljesen biztosak lehetünk abban, hogy a kegyúr döntésével állunk szemben. Nem tudjuk, hogy a korábbi időszakban mi volt a szokás, de elképzelhető, hogy az intézkedés a kolostor refomjának előmozdítását célozta. A XVI. század első felében Bártfán is a város igyekezett kezelni a kolostor vagyonát, s ez ott is viszonylag új fejleménynek tűnik. Más ágostonrendi kolostorok esetében jellemzően a perjel, esetleg a vikárius járt el birtokügyekben is (ld. pl. a dési kolostor ingatlanainak eladását a XVI. század közepén).

Vannak természetesen olyan vonások is, amelyek a különbségek mellett összekötik a koldulórendeket. Ilyen az, hogy a kolostor épületeinek fenntartása nem a szerzeteseket terhelte, illetve gazdálkodásukhoz nem vettek fel hitelt, s a befolyt jövedelmeket – akár alamizsnából, akár gazdálkodásból származtak – nem halmozták fel. A hitelfelvétel kerü-

lése egyben azt is jelentette, hogy az egyes kolostorok nem adósodhattak el. Az egyetlen ismert eset a kassai domonkosoké, akik szőlőik művelésére vettek fel hitelt a várostól 1524-ben, 1525-ben és 1527-ben. A törlesztést feltehetően a borból származó jövedelem tette lehetővé. Bár gazdasági szempontból érthető a kolostor eljárása, maga az eset mégis az idők változásának jele. Korábban ugyanis ilyen esetekben inkább alamizsnaként, vagyis vissza-nem-térítendő támogatásként kapták volna a segítséget – legalábbis erre lehet következtetni a soproni ferencesek számadáskönyve alapján, meg abból is, hogy valóban nincs több hasonló példa. A gazdálkodásban keletkezett hiányok pótlása is feladata volt a kolostorok gondnokainak, s e feladatukat többnyire teljesítették (vö. a soproni, a kassai, az eperjesi és a segesvári példákat).

A koldulórendi lét egyszerre jelent függést és szabadságot. A szerzetesek – bármelyik koldulórendhez tartoztak is – csak addig voltak képesek megmaradni egy-egy településen, amíg a kegyúr és a helyi lakosság jóindulatára számíthattak. Más oldalról viszont ez azt is lehetővé tette, hogy olyan területeken is jelen legyenek, ahonnan a saját birtokokon gazdálkodó közösségek már távozásra kényszerültek (ld. a Magyar Királyság déli határvidékét).⁸⁰⁹ Sokat mondó tény, hogy pl. a karánsebesi ferenceseket nem a török hadjáratok, hanem a protestánsok kényszerítették kolostoruk elhagyására.

Végül, de nem utolsó sorban érdemes megemlíteni, hogy a kolostorok gazdálkodásában meglehetősen nagy szerepe volt a bizalmi tényezőnek. Kedvezett ennek nyilván az is, hogy átlátható, viszonylag kis lélekszámú társadalmi közegben működtek, ahol – úgy mond – mindenki mindenkit ismert. Emellett azonban nagyon fontos szerepük volt a kolostorok konfrátereinek, akik a rendek elkötelezett támogatóiként léptek fel, és igyekeztek a kolostorok gazdasági ügyeit minél kedvezőbben intézni. E személyek közül némelyek kolostorgondnokként segítették a szerzetesközösséget, mások szállást adtak, amikor a barátok a terminust járták, ismét mások esetleg csak rendszeres alamizsnával járultak hozzá a kolostor fenntartásához. Mindezek együttesen pedig alapvetően barátságos környezetet biztosítottak a szerzeteseknek, aminek az értéke ugyan pénzben ne-

⁸⁰⁹ Jellemző adalék ehhez a szerémségi Szentgergely apátságának esete, amelyet Imre apát és a szerzetesek 1421-ben megvédtek a törökök ellen, mégis elhagyták a monostort és az addigra hanyatló bátaszéki (cikádori) ciszterci apátságba költöztek. Az ok nyilván nem vagy nem csak az épületek romossága volt, hanem a vidéket, benne az apátsági birtokokat ért pusztítás mértéke. (ROMHÁNYI 2000 61–62).

hezen volna kifejezhető, de biztos, hogy a gazdálkodást jelentősen egyszerűsítette és olcsóbbá tette.

Bevételek és kiadások

E két, a gazdálkodás leírásának szempontjából kulcsfontosságú tétel pontos és részletes könyvelés híján nem határozható meg, így a koldulórendek gazdálkodásának mérlegét sem tudjuk megvonni. Az biztos, hogy e rendek – bármennyire is vádolták őket haszonlésszel, sőt olykor kapzsisággal – nem gazdasági társaságok voltak. Céljuk nem a profit megszerzése volt, saját termelő gazdálkodásuk pedig bizonyos esetekben még a szerzetesek mindennapi ellátását sem fedezte. Ezt igazolja, hogy nemcsak egy-egy újabb kolostor felépítéséhez volt szükségük anyagi támogatásra – mint a monasztikus rendeknek –, hanem a fenntartáshoz is. Az alamizna az egész középkoron át fontos, mondhatni alapvető bevételi forrása volt mindegyik koldulórendi közösségnek. Különbség legfeljebb az alamizna formáiban és az összbevételen belüli arányában volt.

Ha tételes kimutatást nem is tudunk készíteni, forrásaink abba azért engednek némi bepillantást, hogy milyen irányokból, milyen nagyságrendben érkeztek bevételek, illetve hogy milyen jellegűek voltak a kiadások. Természetesen az összesítésből hiányozni fognak az alkalmilag kapott természetbeni alamizsnák éppúgy, mint a birtokokból származó bevételek nagy része. A bevételi oldalon leginkább a pénzben érkező jövedelmek minimális értékét határozhatjuk meg, miközben a végrendeletek tanúsága szerint a közvetett pénzádományoknak – vagyis az eleve értékesítésre szánt ingó és ingatlan vagyontárgyak adományozásának – nagyon nagy szerepe volt a késő középkorban. A számadáskönyvek vizsgálata arra is rávilágít, hogy milyen típusú kiadásai voltak egy-egy kolostornak, illetve – ami legalább ilyen fontos – mire nem költöttek a saját bevételeikből, vagy éppen mire kértek rendszeresen támogatást.

A pénzbeni alamizsnának két fajtájával találkozunk. Az egyik típusba az évenként rendszeresen érkező, fix összegű bevételek tartoztak, amelyek általában királyi, illetve kor-

mányzói adományokon alapultak, de ritkábban kamatra kihelyezhető tőke adományozásával is találkozunk. A másik nagy típus a végrendelet és a lélekváltságadomány.

A nagy alamizsnaadományok jórésze sójádék volt, de egy részét ennek is utalhatták pénzben a sókamarák. Ilyen rendszeres juttatásokat a XV. század közepétől kezdve kaptak egyes koldulórendek, az esetek többségében egy-egy kolostorhoz kötődően. Több ízben előfordult az is, hogy egy eredetileg az építkezés támogatását célzó járadék változott át az idők során örökjáradékká. Az így kapott juttatások a XVI. század első évtizedeiben érték el legmagasabb összegüket. Ekkor a domonkosok évente 260, az obszerváns ferencesek 300, az ágostonrendi remeték évi 250, a konventuális ferencesek pedig – legalább 1517 után – szintén 300 aranyforint támogatásban részesültek az uralkodótól. 1520 táján tehát évente 760 forintot a sóbevételek terhére, 350 forintot feltehetően más forrásból fizettetett ki az uralkodó, ami a kincstár akkori bevételeinek 3-4 %-e lehetett. Ezek az összegek – hasonlóan a pálosok évi 300 forint értékű sóban meghatározott járadékához – részben a rendi gyűlések megtartásának, részben a rendtartományok központi igazgatásának költségeit fedezhették.

A XV. században emellett még néhány más kiemelkedően nagy értékű adományt is kaptak a koldulórendek. Albeni János püspök 1433-ban kelt végrendeletében a domonkosokat és a ferenceseket összesen 150, a pálosokat 100, a cisztercieket és a bencéseket 50-50 forinttal támogatta. A század végén Lábatlani Gergely 2000 aranyforint tőkét adott az általa 1489 előtt alapított lábatlani kolostornak. 1492-ben monoszlóváraljai Csupor István 600 forintot hagyott a váraljai kolostor építkezésére, és további 240 forintot egy kehely aranyozására. A szlavón őrség szerzeteseinek összesen 60 forintot hagyott. Túz Os-vát zágrábi püspök 1499-ben 1000 forintot hagyott az obszerváns ferenceseknek, és azon kívül még több kolostort támogatott kisebb összegekkel (zágrábi domonkosok 50, zágrábi ferencesek 25, csázmai domonkosok 200). A következő évben fivére, laki Túz András Alfonz szintén rendelkezett koldulórendi kolostorok javára, pénzben összesen 47 forintról, továbbá természetbeni adományokról. A XVI. században, 1531-ben egy kolozsvári polgár özvegye – egyébként az obszerváns ferencesek *confratrissája* – végrendelezett bőkezűen a ferencesek és a domonkosok javára: az összes erdélyi és több azon kívüli kolostornak összesen 179 forintot, valamint ingatlan és ingó vagyont hagyott.

Kisebbségi alapítványokat, illetve kölcsönözhető pénztőkét más kolostorokban is találunk. Így pl. a keszthelyi kolostornak már a XV. század elején volt 229 dénárfont tőkéje, amelyet 1407-ben adott kölcsön Harkai Péter soproni polgárnak és feleségének. A kolostor később is szerepel hitelezőként. Ugyancsak volt kamatra kihelyezett tőkéje a pozsonyi ferences kolostornak is, amely 1421-ig a városnál volt elhelyezve 10 % kamatra. Ugyancsak 10 %-os kamatra adott kölcsönt a szombathelyi ferences kolostor is a XVI. század elején. A XV–XVI. században a soproni ferences kolostornak is volt 100 forint alapítványi tőkéje, amelyet még Fraknoi Pálné hagyott a szerzetesekre. Még a XVI. század közepén is van adat arra, hogy ferences kolostor (a segesdi) pénzt kölcsönzött, történetesen Ferdinánd királynak.

Mindennek ellenére a koldulórendi kolostorokhoz köthető alapítványok, s főleg a pénzügyi ügyletek száma meglehetősen alacsony. A fenti néhány esetet leszámítva nem találunk hasonló ügyekkel, ami arra utal, hogy a kolostoroknak – ellentétben a pálosokkal – nem keletkezett olyan pénzbevételük, amit kamatra kihelyezhettek volna. Ilyen célra csupán az adományként kapott tőkeösszegek álltak rendelkezésükre. Másfelől – éppen az ebből a szempontból egészen más képet mutató pálosokkal összehasonlítva – feltehetően a kölcsönkérők köre is szűkebb volt, hiszen a koldulórendi kolostorok esetében nyilván kevésbé járható út volt a zálogbirtokok örökadományá alakítása. Míg a pálosoknál jónéhány olyan lélekváltságadományt ismerünk, amelyekről kiderül, hogy valójában kölcsönszerződések birtokadományvaló lezárásai, ilyen eseteket a koldulórendi kolostorok okleveleiben szinte egyáltalán nem találunk. A két kivétel a pápoci ágostonrendi, illetve pesti domonkos kolostorral kapcsolatos. Az előbbinek Gencsi Boda Balázs tett adományt 1479-ben, amelyben Felgencs és Szentpéterúr nevű birtokait a maga és ősei lelkiüdvéért, valamint 40 forintért a pápoci ágostonrendieknek adta.⁸¹⁰ A második esetben nagyszelendi Tompa Mihály Pest vm-i Logodon levő egész birtokát, amely 50 forintért előbb Hassy János pesti polgárnál, majd a pesti domonkosoknál volt zálogban, a tőlük felvett 100 forintért és hogy érte naponként misét mondjanak, nekik végleg átengedte.⁸¹¹ Mindkét adomány pontosan azt a sémát követi, amellyel oly gyakran találko-

⁸¹⁰ BÉDY 1939 57. Vö. az értékelést a pénzügyi ügyletekről szóló fejezetben.

⁸¹¹ BÁRTFAI SZABÓ 1938 n. 1339.

zunk pálos kolostorok által kötött kölcsönszerződések⁸¹² esetében: a kölcsönvevő, miután a kért összeget visszafizetni nem tudta, az eredetileg zálogként lekötött birtokát adta a kölcsönt nyújtó kolostornak. Szinte biztos, hogy nem a forráspusztulásban, hanem az eltérő működésben kell keresnünk az okát annak, hogy koldulórendi kolostorokkal kapcsolatban ilyen kevés, és meglehetősen kései adattal rendelkezün erre vonatkozóan.

Végrendeletek és lélekváltságadományokkal kapcsolatos oklevelek jóval nagyobb számban maradtak fenn, köszönhetően részben a városi, különösen a pozsonyi és a soproni városi levéltáraknak, de maradtak fenn más, nemesi, illetve főúri adományokra vonatkozóak is. Amint azt már Kubinyi András kimutatta, ez utóbbi társadalmi rétegektől messze a legtöbb adományt a koldulórendek közül a ferencesek kapták, őket követték a domonkosok, majd messze lemaradva az ágostonrendi remeték és a karmeliták (utóbbiak nyilván csekély számú kolostoruk miatt is). A városi végrendeletekkel kiegészítve a kép jelentősen módosul. Ennek egyik oka természetesen az, hogy egyes városi levéltárak jobban átvészelték az évszázadokat, s így az e településeken található koldulórendi kolostorok felülreprezentáltak az anyagban. Ez különösen Pozsony esetében kirívó, ahol 147 olyan végrendelet maradt fenn, amelyben a ferencesek javára hagyatkoztak. Ez az összes vizsgált végrendeleti hagyatéknak mintegy 40 %-a, ezért az értékelésben ezeket nem is vehetjük figyelembe. Az általános tendenciának megfelelően a végrendeletek száma a XV. században szaporodott meg számottevően. A fennmaradt forrásainknak csak alig 10 %-a származik az 1300 előtti időszakból. Összességében a vizsgált anyagban mindvégig a domonkosok szerepelnek legtöbbször, őket követik kicsivel lemaradva a ferencesek – bár esetükben hozzá kell tenni, hogy a késő középkorban kolostoraik száma lényegesen magasabb volt, mint a domonkosoké. Érdeemes felfigyelni arra, hogy a rendszeres pénzbeni vagy pénzjellegű járadékoknál a domonkosok egyértelműen megelőzték a ferenceseket.

A végrendeletek és a konfraternitás levelek alapján – immár a pozsonyi adatokat is figyelembe véve – azt mondhatjuk, hogy a XV–XVI. században összességében a legtöbb alalmaznát a ferencesek kapták, míg a közvetlen pénzadományok terén a domonkosoké volt az elsőség. Ez az eltérés arra a különbségre mutat rá, ami a ferencesek és a domonkosok gazdálkodásában megfigyelhető. Míg az előbbieket még a XVI. században is igyekeztek

⁸¹² Erre ld. ROMHÁNYI 2010a 125–129.

ragaszkodni ahhoz, hogy a nekik szánt alamizsna, de még a bérleti díjaknak is minél nagyobb hányada érkezzék természetben, addig a domonkosok inkább a pénzben érkező alamizsnát részesítették előnyben. Megjegyzendő viszont, hogy ez egyik esetben sem jelentett kizárólagosságot. A segesvári domonkos kolostor jegyzékének végén található kis kimutatás szerint, amely a kolostornak a város különböző pontjain található gabona-vermeit és azok állapotát rögzítette 1515-ben, az egyik vermet pl. egy segesvári polgár töltötte meg (*Item on eyn kaul ist daron ist auch eyn dy hot eyn man gefolt fon sches*).⁸¹³ Ennek ellenére, a hangsúlybeli különbség annál is figyelemre méltóbb, mivel a ferences rend konventuális ágához tartozó soproni kolostor számadáskönyvéből tudjuk, hogy a szerzetesek a boralamizsnát ugyanúgy kimér(et)ték, mint a saját maguk által termelt bort. A különbség oka nyilván a rendi előírások különbözőségében rejlett.

A bevételi oldalon kell felsorolni természetesen a birtokok jövedelmeit is. Ezek egy része eleve természetben folyt be, és közvetlenül a szerzetesek ellátását szolgálta, így e rész nagyságára vonatkozóan semmilyen adatunk sincs. Van viszont néhány adatunk az efféle jövedelmek származását, és kisebb mértékben fajtáit illetően. A források e tekintetben igen szűkszavúak. Kertet több kolostorral kapcsolatban említenek (pl. Beszterce, Eperjes, Gyula, Kolozsvár, Körmend, Németi, Segesvár, Sopron, Szatmár, Vasvár, Zágráb), nem számítva természetesen azokat az eseteket, amikor pl. egy-egy kert eladásáról (ld. Zágráb, 1398⁸¹⁴) vagy átengedéséről tudósítanak (ld. Zágráb 1427⁸¹⁵). A kert fontosságát mutatja, hogy még e kevés adat között is találunk olyant, amely szerint a szerzetesek egy nekik adott területen, pontosan egy réten (*pratum*) kertet (*hortus*) létesítettek.⁸¹⁶

A kerti terményeket sajnos alig ismerjük. A soproni számadáskönyvben megvásárolt tételeként a zöldségek közül csak a borsó szerepel, Selmecebányán pedig egyszer répa, mindkettő viszonylag kis értékben. A kertekben a szükséges zöldségek nagyrészt valószínűleg megtermelték, bár az is lehet, hogy az általánosságban említett konyhai kiadások között is voltak ilyen tételek, de azokat nem részletezték. Néhány esetben azt is megtudjuk,

⁸¹³ IPOLYI 1867 774.

⁸¹⁴ TKALČIĆ IX 103.

⁸¹⁵ TKALČIĆ IX 134–136.

⁸¹⁶ 1454. V. 29.: UB V n. 2914. Későbbi, XV. század végi, más kéztől származó széljegyzet: *pro quo tritico praefati cerdones dederunt conventui unum pratum ubi conventus fecit unum ortum.*

milyen gyümölcsöt termesztettek: Sopronban meggyet és körtét, Gyulán – külön engedéllyel – szőlőt, a németi domonkosok szinyérváraljai kertjében pedig – a kert nevéből következően – almát. A gyulai, szőlőtelepítésre vonatkozó adat az alamiznagyűjtés korabeli nehézségeire adott válasz lehetett, mivel a szerzeteseknek – obszervánsok lévén – külön engedélyt kellett szerezniük a rendi káptalantól.

A soproni kolostor kertjében termelt meggy 1518-ban nemcsak természetbeni jövedelem volt, hanem valódi árucikké is vált, hiszen a felesleget a kolostorgondnok eladta: viszonylag csekély összeget, 153 bécsi dénárt (~ ½ forintot) kaptak érte, az eladott gyümölcsmennyiséget azonban sajnos nem adták meg. Hasonlóképpen adták el a körtét is a következő évben 152 bécsi dénárért.⁸¹⁷ Nem zárható ki az sem, hogy a németi domonkosok is értékesítettek a kertjükben termelt gyümölcsből. Ennek ellenére azt mondhatjuk, hogy a kolostorok kertjei valódi konyhakertek voltak, a bennük termelt zöldség és gyümölcs elsősorban a szerzetesek ételmezését szolgálta, s valószínűleg csak akkor adták el a termés egy részét, ha valamiért az adott évben a nagyobb mennyiséget nem tudták feldolgozni. A kertekre vonatkozó gazdasági jellegű adatok száma összességében rendkívül csekély, forrásaink túlnyomó többsége legfeljebb csak a kertbirtoklás tényét erősíti meg.

Elvben – sőt, egy 1522-es oklevél megfogalmazása alapján⁸¹⁸ a gyakorlatban is – bevételi forrás volt a szerzetesek kézműves tevékenysége is. A kolostorokban számos olyan laikus testvér élt, akinek mestersége a kolostoron kívül is hasznosítható volt, de arról semmilyen adatunk sincsen, hogy ténylegesen milyen mértékben, milyen formában dolgoztak külső személyek számára. A keletkező bevétel nagyságáról ennek megfelelően sejtelmünk sincs.

A kolostori kiadásokról valójában egyetlen részletes, XVI. századi forrásunk van, a már többször említett soproni számadáskönyv, így általános érvényű következtetést ebből levonni nem szabad. A kiadások elemzésénél nem szabad elfelejteni, hogy a jelek szerint

⁸¹⁷ A ferences kolostor kertje az Újteleki u. telekvégei mögött, a Lackner-majortól DNY-ra a városfalon kívül volt. JANKÓ Ferenc – KÜCSÁN József – SZENDE Katalin: Sopron. Magyar Várostörténeti Atlasz 1. Budapest: MTA TTI, 2010.

⁸¹⁸ 1522. II. 21.: MOL DL 34466 – ETE I 52. ...*a mendicantibus fratribus et de his rebus, quas nomine elemosyne collegerunt, vel quas etiam ex laboribus manuum suarum acquisivissent et in claustris suis collocassent, nullum subsidium exigatur...*

nem minden pénz folyt át a kolostorgondnokok kezén: ahogy a gvárdián eladhatott egy-egy lovat, megfizethette egy szőlő hegybérét vagy beszedhette a kolostor saját birtokai után járó bért vagy földesúri adót, ugyanígy alkalmanként vásárolhatott is. Sőt, éppen a soproni számadáskönyvből tudjuk, hogy a szakácsnak adott a kolostorgondnok pénzt élelmiszerre, s ezekkel az összegekkel nem kellett tételesen elszámolni, vagy legalábbis azt nem jegyezték fel. Így a számadáskönyvből nyert kép mindenképpen hiányos. Két olyan tétel van, amely rendszeresen megjelenik kiadásként: a hal és a hús, utóbbi főleg marhahús. A halak között süllő és viza is szerepelt, és a szárított hal mellett egyszerűen friss halat is vásároltak. Az is látszik, hogy vendégek érkezésekor bőségebb és jobb minőségű étek kerültek az asztalra. A kiadásoknak azonban ez még így is a kisebb részét tette ki. Jóval nagyobb összegeket költöttek a ruházkodásra, a különféle javításokra, időnként utazásra, de a legnagyobb tétel a kiadási oldalon a szőlők megművelésével volt kapcsolatos.

A soproni számadáskönyv adatait kategóriánként csoportosítva azt látjuk, hogy a kolostor tiszta bevételei a mindennapi megélhetést fedezték. Alig költöttek viszont ebből beruházásra, legfeljebb csak az éppen szükséges javításokat finanszírozták ennek az összegnek a terhére. A legnagyobb bevételt, de egyben a legnagyobb költséget és a legnagyobb kockázatot a szőlőművelés jelentette. Nem véletlen, hogy a rosszabb évek veszteségeit mindkét kolostorgondnok extrabevétellel igyekezett enyhíteni: Gräzer egy szőlőt adott el, Moritz pedig az egyik évben a szokásos bormennyiségnek csaknem a kétszeresét mérte ki. Kérdés persze, hogy utóbbi egy jó év saját termésének a pénzre váltása volt-e, vagy a szokásosnál nagyobb mennyiségű alamizna érkezett ekkor borban.

Ideális esetben voltaképpen legalább három számadáskönyvnek kellene a kezünkben lennie egyazon kolostor bevételeinek és kiadásainak rekonstruálásához. Az egyik a templom számadáskönyve, a másik a kolostor pénzforgalmáról a vitricusok által vezetett könyvelés, a harmadik pedig a kolostor előljárójának a könyvelése. Bár mindhárom típusból maradt fenn példány, ezek nem egyazon kolostorhoz kötődnek, és nem is teljesen azonos időben készültek. Mindezen túl az is jól látszik, hogy a végrendeleti hagyatékokból befolyó jövedelmet csak igen esetlegesen könyvelték, és ha meg is jelenik ilyen tétel a számadáskönyvekben, az vagy pénzadomány, vagy nagyobb értékű ingó és ingatlan vagyon eladásából származó bevétel. A kisebb értékű ingóságok eladásáról soha sincsen

szó ezekben a forrásokban, a közvetlenül felhasznált vagyontárgyaknak pedig – amelyek a kolostor vagyonát növelték – rendszerint nem ismerjük az értékét.

Az összes fennmaradt számadáskönyvben – ha egyáltalán szó esik róla – igen csekély az épületekre fordított költség. A selmecbányai kolostortemplom esetében nyilvánvaló, hogy csak az évenként szükséges karbantartás költségei jelennek meg, Sopronban pedig kisebb javítások és az épület komfortosításának bizonyos költségeit találjuk meg. Az épületek nagyobb léptékű felújítása, és különösen bővítése meghaladta a szerzetesközösségek anyagi erejét. Ezt minden esetben a kegyúr vagy valamelyik nagyobb támogató kezdeményezte és finanszírozta, amint erre számos példát ismerünk különféle végrendeletekben.⁸¹⁹ Nem véletlen, hogy az eperjesi kolostor építkezéseivel összefüggő számadások a városnál, és nem a rendnél maradtak fenn. Ugyancsak ez lehet a magyarázata egyes végrendeletekben a szerzetesek ellátására, illetve az épületre szánt összegek elkülönítésének.⁸²⁰

Voltaképpen az épületek nem is feltétlenül tekinthetők rendi tulajdonnak, a szerzetesek csupán birtokolták a kolostorokat. Így válik érthetővé János karmelita provinciális 1437-ben írt levele, amelyben rendkívül széles jogkört adott a városi tanácsnak az eperjesi kolostor gazdasági ügyeiben, és a későbbi iratok tanúsága szerint a város valóban tulajdonosként is járt el, úgyannyira, hogy Szócs László bíró a XV. század végén éppenséggel túlságosan is sajátjának érezte a karmeliták pénzügyeit. De így érthetjük meg a selmecbányai tanács felháborodását is, amikor 1536-ban azzal szembesültek, hogy a domonkosok ingatlanukat eladva távoztak a városból.

A kolostorok saját birtokaiból származó bevételeket legjobban a soproni ferencesek esetében látjuk. A legnagyobb tételt kétségkívül a szőlőből, pontosabban a kocsmáltatási jogból származó jövedelem jelentette, nagyjából az évi bevétel 50-60 %-át. A bor azonban nem feltétlenül volt saját termés, mivel éppen a számadáskönyvből derül ki az is, hogy a szerzetesek szüret idején járták be koldulási körzetüket, és az adományok egy

⁸¹⁹ A teljesség igénye nélkül: Eperjesen hagyatékból fizették a templom díszítésének költségeit, Segesvárott, Bártfán (Kaprinay II 452 [1507]) és Kolozsvárott új kápolna épült ilyen módon.

⁸²⁰ Vö. a kolozsvári Johann Sleser özvegyének végrendelete 1455-ből: *KmJkv* n. 1153, vagy a selmecbányai Erasmus Rösl 1520-ban kelt végrendelete: *ETE* I n. 18.

része bor volt.⁸²¹ Sopronban a második helyen a különféle, tartósan vagy időlegesen birtokolt ingatlanok bérleti díjai állnak (12 %), végül pedig az egyéb, alamizsnaként kapott adományok. Ezek közül, nem pénzbeli, hanem használati értékük miatt, kiemelkednek a gabona- és takarmányadományok, amelyeket a számadáskönyvben is kiemelten kezeltek. Külön kell továbbá megemlíteni a kolostorgondnokok által adott támogatást, amelyet azonban nem mindig könnyű azonosítani. Az ilyen támogatás érkezhett közvetlenül pénzben, de gyakrabban természetbeni adományként vagy valamely alamizsnaként kapott ingatlan vagy ingóság megvásárlásán keresztül is.

Érdemes azonban felfigyelni a birtokokat összefoglaló táblázat adataira. Igaz, hogy a jövedelmek nagyságára vonatkozóan többnyire hallgatnak a forrásaink, mégis feltűnő, milyen nagy arányban jelennek meg a birtokok között a pénzbevételt biztosítók. Az említett birtokok 32 %-a szőlő és malom, s további 16 %-át teszik ki a különféle vámok, járadékok, sójövedelmek, valamint a pénztőke.

Hitelfelvétel

A koldulórendi kolostorok – a pálosokkal ellentétben – viszonylag ritkán hiteleztek, de még ennél is ritkábban vettek fel kölcsönt. Az első adat mindjárt igen különös, ugyanis 1421-ben a vasvári domonkos kolostor a magyarországi provinciálist is bevonva adja át vasvári és a környékbeli falvakban lévő birtokait gersei Pető Jánosnak, végső soron összesen 1600 forintért. Arra, hogy a rend számontartotta az ügyletet, csupán az utal, hogy az összes iratot lemásolták a XVIII. században. Az oklevelek szövegéből nem derül ki, hogy mi indította a szerzeteseket a XIII. század óta meglévő birtokaik elidegenítésére. Ennek oka lehetett a rend gazdálkodási stratégiájának megváltozása, esetleg valamilyen aktuális kiadás finanszírozása. További adatok híján a kérdés nem válaszolható meg egyértelműen, de a körülményekből ítélve valószínűbb, hogy az adományként kapott

⁸²¹ Pl. 1520 k: *Item mer hab ich gebnn bruder Anthoni, so er ist gefaren in das lesen, zu zerung facit LXXV den.* (HÁZI II/5 n. 18 [257]) Adományként kapott borról, pontosabban annak beszállításáról ld. pl. 1525-ben: *Item dem Frenzen von ainem vasl wein zw fuern von Zinckendorf II sol., 6ta feria post Francisci* (okt. 6.). (HÁZI II/5 n. 26 [379])

ingatlan pénztőkére váltásáról volt szó. Nem teljesen világos, hogy miért nem az egyszerű eladás mellett döntöttek. Ennek jogi és gazdasági oka egyaránt elképzelhető.

Teljesen szabályos jelzálog-szerződést kötött 1430-ban Miklós pápoci ágostonrendi perjel és zalai vikárius, aki a Kanizsai Lászlótól felvett 20 aranyforint kölcsönért a kolostor sebesi birtokát kötötte le, a kamat pedig a korban szokásos 10 % volt.⁸²² Feltűnő ugyanakkor, hogy alig néhány héttel az ügylet megkötése után Zsigmond utasította Kanizsai Lászlót, hogy védje meg a perjelt és a kolostor birtokait a pápoci préposttal szemben.⁸²³

A harmadik ismert kölcsönfelvétel a kassai domonkos kolostorhoz köthető, amely az 1520-as években több alkalommal vett fel kölcsönt a várostól, elsősorban a szőlőik művelési költségeinek fedezésére (ld. a szőlőknél). Az egyébként is igen csekély számú adat között ez az egyetlen, ahol megtudjuk a hitelfelvétel okát, ráadásul ez nyilvánvalóan a kolostor gazdálkodását segítette.

Szerződések

A gazdálkodás mikéntjére vonatkozóan az egyik legfontosabb irattípusba tartoznak a különféle szerződések. Olykor azonban nem könnyű meghatározni, mit is sorolhatunk ide. A szó mai értelmében vett szerződések mellett ugyanis bizonyos alapítólevelek is idetartozhatnak, tudniillik azok, amelyekben az alapító magára és utódaira nézve kötelezettséget vállal a kolostor fenntartására és a szerzetesek ellátására. Ez utóbbiakkal az a gond, hogy nem tudjuk, mennyire pontosan tartották be őket, milyen módosítások történtek a későbbiekben, esetleg értelmezésük mennyire változott. Ennek ellenére a ránk maradt – nem túl sok – szerződés elemzése lehetőséget ad bizonyos következtetések levonására.

Az első forrásunk mindjárt a koldulórendek megjelenése utáni időszakból származik, és a szemeyei ferences kolostor alapításával függ össze. A szerződés,⁸²⁴ amely a rend pro-

⁸²² 1430. IV. 13.: MOL 12238.

⁸²³ 1430. V. 8.: MOL DL 122246.

⁸²⁴ 1248. IX. 13., Jut:

Et ut verbis utamur eiusdem, talem in litteris modum pro utilitate partis utriusque suam conferendi elee-

vinciális miniszterének okleveleként maradt ránk, azzal a kitételrel kezdődik, hogy az évenkénti alamizsna abban az esetben is jár a szerzeteseknek, ha a rend szokása szerinti forrásból – vagyis koldulásból – is volnának megfelelő bevételeik (*etiamsi aliunde secundum modum et formam ordinis stare in eodem poterimus*). A szerződés szerinti járandóságokat többféle ütemezésben kapták a szerzetesek: a bort három alkalommal (Karácsony, Nagypéntek, Szent Mihály-nap), a gabonát hetente, a pénzt évente. Az utolsó nem szorul különösebb magyarázatra, a két természetbeni juttatás azonban felvet egy-két kérdést. Ami a bort illeti, alkalmanként 120-120 köből volt a juttatott mennyiség, az időpontok pedig nagyjából egyenletesen oszlottak meg az évben. Arról sajnos fogalmunk sincs, hogy a XIII. század közepén a Dél-Dunántúlon hány liternek felelt meg egy köből, az azonban valószínűsíthető, hogy az alkalmankénti mennyiség a tárolási lehetőségekhez (vagyis a pince méretéhez), az összmennyiség pedig a szerzetesek tervezett létszámához igazodott. Magam az utóbbi szempont alapján úgy vélem, inkább kisebb köböllel érdemes számolni. A heti gabonajuttatás esetében viszont éppen a gyakorisága a meglepő, s arra utalhat, hogy a kolostornak nem volt megfelelő tárolóhelye, ahol nagyobb mennyiségű gabonát biztonságosan tarthatott volna. A gabona változó (két vagy négy köből) mennyisége vélhetően aszerint ingadozott, hogy más forrásból – pl. koldulásból – mennyi érkezhett a kolostorba. Így a heti szükséglet inkább a négy köbölhöz lehetett közelebb.

Ilyen szerződést többet nem ismerünk, van azonban a középkor végéről, 1518-ból egy olyan oklevél, amely közvetve hasonló konstrukcióra enged következtetni. A verőcei ferences kolostor birtokainak eladásáról van szó, amelyet a rendtartomány varasdi gyűlése határozott el, az erről szóló oklevelet pedig 1518. augusztus 17-én állította ki

mosynam postulavit, ut videlicet trium terminorum spatium quolibet elapso, scilicet die S. Michaelis, inter carnisprivium et Nativitatem Domini, et in Parasceve uniformem numerum cuilibet tempori conservando, centum viginti cubulos vini boni successive dare teneretur. Summa autem cubulorum trecentorum sexaginta numerum non ascendit. Praeterea in qualibet septimana duos cubulos frumenti boni, vel quatuor, fratres residentes accipere voluerint. Pro vestitu autem argenti boni quatuor marcas annuatim. Item pro condimentis piscium, lacticianorum, nec non pro cibis fratrum infirmorum, quatuor marcas annuatim. Item pro coopertoriis renovandis, marcam unam annuatim, et pro lardo marcam unam annuatim. – E Collect. Hevenesiana Tom. XXIX. CD Fejér IV/2 23–24.

Segesdi Nagy Antal provinciális.⁸²⁵ A vevő alsólendvai Bánfi János, aki a szemenei kolostornak is kegyura volt, a birtokok átadása fejében vállalta a verőcei szerzetesek ellátását: *totalem portionem possessionariam ... conventus ... damus ... tali conditione mediante, ut idem dominus Johanes Banffy tanquam patronus gratiosus et benevolus prescriptam totalem portionem dicti conventus de Verewcze in dicto oppido Verewcze habitum et telonium ibidem exigi solitum pro condigno pretio, iuxta scilicet estimationem proborum virorum ad se recipere ac pro se ipso et suis heredibus perpetuo retinere possit et valeat, ac **pretium earundem ad necessitatem prescripti conventus vel claustrum iuxta exigentiam necessitatum eiusdem exponat et administret***. Sajnos, az oklevél nem részletezi, hogy mire is volt szükségük a szerzeteseknek, sem azt, hogy a támogatást pontosan milyen formában készült kiutalni a kegyúr.

Bizonyos mértékig hasonló szerződésnek tekinthető a kismartoni kolostor adománylevele is, bár ebben az esetben a szerzetesek ellátását részben már birtokok biztosították. Az alapító által biztosított rendszeres juttatásról szóló szerződésnek tekinthető Károly Róbert sóadománya a dési ágostonrendi kolostor részére 1310-ben,⁸²⁶ igaz, bizonyos tekintetben el is tér attól. Gyakorisága ellenére ugyanis nem a szerzetesek napi ellátását szolgálta, hanem rendszeres pénzbevételt biztosított nekik.⁸²⁷

Más jellegű szerződésre példa a keszthelyi ferenceseké soproni polgárokkal. 1407-ben Harkai Péternek, 1443-ban Ulrich Wagnernek nyújtottak kölcsönt.⁸²⁸ Hasonló ügylet volt a pozsonyi,⁸²⁹ a soproni⁸³⁰ és a szécsényi ferences kolostornak is.⁸³¹ Egyházi intézmény által nyújtott kölcsön nem ritka a középkorban, a koldulórendi kolostorok között

⁸²⁵ 1518. VIII. 17.: MOL DL 33457.

⁸²⁶ UB I n. 322.

⁸²⁷ Az oklevél vonatkozó szövege: *...fratres ipsos sales sibi taliter provenientes et etiam alios sales ipsorum, quos ad opus ecclesiae memoratae. vel ad commodum et sustentationem suam in praedictis nostris villis acquirere poterunt per subventionem fidelium et eleemosynarum largitionem, vendere aut quocumque voluerint libere possint, tam ibidem in Deesakna vel in Deesvar, quam in Zatmar, aut alias quandocumque ipsorum placuerit voluntati, absque tributi solutione aliquali.*

⁸²⁸ 1407. V. 16.: ZsO II/2 n. 5491; 1443. III. 12.: HÁZI I/3 279.

⁸²⁹ 1421. III. 2.: MOL DF 239424; 1421. IV. 17.: MOL DF 286772.

⁸³⁰ 1445. I. 15.: HÁZI I/3 n. 299; 1456. V. 5.: HÁZI I/4 n. 113.

⁸³¹ 1454: BELITZKY 1984. 47.

mégsem számít gyakorinak. Az utolsó, még középkorinak tekinthető adat a segedi ferences kolostor 1000 forintos kölcsöne Ferdinánd királynak.⁸³²

A domonkos kolostorok közül egyedül a lábatlani kolostor kölcsönügyleteiről tudunk, előbb Kassa városával,⁸³³ majd bajnai Both Andrással.⁸³⁴ Ez némileg különös, mivel a fennmaradt adtok alapján talán éppen domonkosoknak lett volna leginkább lehetőségük kölcsönügyletetet kötni, hiszen a koldulórendek között az ő kolostoraik bevételei keletkeztek leggyakrabban pénzben.

Az adatok alapján az látszik, hogy a XV. század első felében néhány ferences kolostornak volt kihelyezhető tőkéje. Ami a földrajzi kereteket illeti, csak Szécsény nem illeszkedik a sorba, a többiek mind dunántúliak, illetve nyugat-magyarországiak. Bár az adatok száma csekély, vannak arra utaló jelek, hogy különbséget tettek aszerint, hogy a kölcsönt felvevő magánszemély-e, vagy testület (intézmény). Hosszútávú kölcsönszerződésre csak az utóbbiak esetében van példa. A magánszemélyeknek általában éven belüli, vagy azt nem sokkal meghaladó kölcsönt folyósítottak.

A magánszemélyekkel kötött kölcsönszerződések egyébként a legkockázatosabbak közé tartoztak. Jobb esetben csak több hónapos késéssel fizette az esedékes részletet az adós (ld. Sopron), de az is előfordult, hogy a szerzetesek még perbe is keveredtek az általuk nyújtott kölcsön fedezetéül szolgáló birtok miatt (ld. Lábatlan). Ezzel összehasonlítva a városokkal kötött szerződések (Pozsony, Kassa) sokkal kiszámíthatóbbak és biztonságosabbak voltak. Hasonló szerződésekre találunk példát a pálosoknál is, akik Buda és Bécs városának adtak hosszútávra kölcsönt.⁸³⁵ A különbség annyi, hogy míg a pálosoknál a rend, illetve az azt képviselő szentlőrinci kolostor a szerződő fél, addig a koldulórendeknél mindegyik ismert eset valamely meghatározott kolostorhoz köthető.

⁸³² 1552. VIII. 20.: TT 4 (1881) 676-677 (n. XXXII).

⁸³³ 1492. XII. 8.: MOL DF 270733. További nyugták 1500-ig a kassai levéltárban: 270746, 270745, 270754, 270773, 270772, 270753, 270778, 270772, 270783, 270799, 270771, 270811, 270838, 270861, 270890, 270832, 270881, 271283.

⁸³⁴ 1506: MOL DL 75731.

⁸³⁵ ROMHÁNYI 2010a 125.

Olyan eset, amikor koldulórendi kolostor vesz fel kölcsönt, összesen három van az egész anyagban: a vasvári kolostor különös ügylete és a pápoci ágostonrendi jelzálogkölcsöne a XV. század elején, valamint a kassai domonkosok szőlők művelésére felvett kölcsöne az 1520-as években. Míg a tőkejuttatás az alamizna egy sajátos formájának tekinthető (az újkorban egyébként meglehetősen általános is volt, amint ez a XVIII. századi, az abolíciót megelőző időszak összeírásaiból kitűnik), addig a kölcsönfelvétel láthatóan idegen volt a koldulórendi kolostorok gazdálkodásától. Nem mintha alkalmanként ne keletkezett volna hiány a gazdálkodásukban, ám ezt igyekeztek nem hitellel, hanem alamiznával fedezni. A XVI. század eleji hitelfelvétel éppenséggel a társadalmi környezet megváltozásának egyik jeleként értékelhető.

A következő típus az ingatlanhasznosításra kötött szerződések. Ilyen bérleti szerződéseket nagy számban ismerünk a pálosok késő középkori oklevelei között, a koldulórendi források azonban jóval ritkábbak. Pedig biztosan léteztek ilyen szerződések, hiszen pl. a soproni számadáskönyvben rendre feltűnnek a kolostor ingatlanainak bérleti díjai (küllői malom, harkai rét, soproni fürdő, klingenbachi szántó). Ennek ellenére éppen Sopronból csupán egyetlen ilyen forrás maradt ránk, az sem a számadáskönyv készítésének időszakából, hanem csaknem száz évvel korábbról. 1430-ban a rendtartomány akkori vezetője, Szombathelyi Péter, a győri custos, fr. Ferenc és a soproni gvárdián, fr. Mihály kötött örökbérleti szerződést a sopronnyéki Wolfganggal a kolostornak a településen álló malma bérbeadásáról. A malom elég rossz állapotban lehetett, mert Wolfgang a helyreállításért cserébe hat évig semmit sem fizetett a szerzeteseknek. Azt követően viszont a malom jövedelméből évi 8 mérő búzát és ugyanannyi lisztet kellett fizetnie neki és örökösének. A malmot az 1510-es évek végén Peter Loeb bérelte, aki azonban már csak részben fizetett terményben, a bér másik, változó részét pénzben adta meg. A számadáskönyv adatainak tanúsága szerint hasonló szerződést köthettek a szerzetesek a küllői malom bérlőjével is. 1519-ben a malom bére 6 mérő gabona és 6 mérő liszt volt.⁸³⁶

A legkorábbi ilyen szerződés egyébként a zágrábi ferences kolostor egyik szőlőjének a bérbeadásáról szól 1392-ből. A bérleti díjat 30 köböl borban határozták meg.⁸³⁷ Részben hasonló konstrukcióval találkozunk egy évvel később is, amikor a zágrábi domonkos ko-

⁸³⁶ HÁZI II/5 269.

⁸³⁷ TKALČIĆ IX 62.

lostor malmát adták bérbe, mivel a bérlő évente egy köböl gabonát is kellett fizessen a 6 dénárpenza mellett.⁸³⁸ Jellegzetes, hosszútávú haszonbérleti szerződést kötött a pozsonyi ferences kolostor Niclas Schwarz pozsonyi polgárral 1520-ban a Duna melletti kertje egy részére,⁸³⁹ a nyitrai ferences kolostor pedig 1523-ban, amikor egyik rétjét 4 forint megfizetése ellenében átadta Gerchel Sebestyén nyitrai kanonoknak élete végéig.⁸⁴⁰

A legrészletesebb szerződést ugyancsak a nyitrai ferenceseknek köszönhetjük, igaz már a kora újkorból. 1546-ban ugyanis a Nyitra vizén járó kétkerekű malmukat, amely ekkoriban romos volt, bérbe adták két személynek, ledeci Takács Györgynek és néveri Molnár Péternek.⁸⁴¹ Utóbbinak nemcsak a neve volt Molnár, a szerződésből ugyanis kiderül, hogy őt illette a molnárnak járó rész a haszonból. A megállapodás részletesen szabályozta a malom helyreállításának és fejlesztésének körülményeit. A bérlőknek 40 forintot kellett lefizetniük, majd nagyjából három hónapjuk volt a helyreállításra a szerződés áprilisi megkötésétől Szent Iván napjáig (június 24.). Ezen idő alatt a szerzetesek csak szombatokként kaptak egy szapu lisztet (~12 kg). Ezt követően viszont a bérlők szokás szerint a jövedelem kétharmadát adják át, viszont ha harmadik és negyedik kereket is akarnak építeni, azokhoz a malomköveket a kolostornak kell beszereznie. A szerződés nem bérleti szerződés, hanem a kolostor saját kezelésben tartott malmának „munkaszerződése”. Sajnos nem tudjuk, hogy korábban kötöttek-e kolostorok ilyen szerződést a malmaikra, vagy egy kora újkori jelenséggel állunk szemben.

A pálos kolostoroknál jól ismert, eltartáshoz kötött (lélekváltság)adományokhoz hasonló szintén egyetlen egy van az ismert forrásanyagban. Jellemző módon a XVI. század elején, 1512-ben adta Engelweit György vöröskői malmát a nagyszombati domonkosoknak azzal a feltétellel, hogy neki élete végéig két őrlő gabonát adnak.⁸⁴²

⁸³⁸ TKALČIĆ IX 68-69.

⁸³⁹ 1520. I. 27.: MOL DF 241185. A kolostor – a ferencesekre jellemző módon – évi 1 font viaszban szabta meg a bérleti díjat.

⁸⁴⁰ 1523. I. 6.: ETE I n. 72.

⁸⁴¹ ETE IV n. 455.

⁸⁴² DEDEK 1904 542.

Valószínűleg kivételesnek tekinthető a nagyszombati ferences kolostor 1523-as feljegyzése is, amely szerint egy szántót azért a homokért adtak el, amit a kolostor pincéjének és szobáinak építéséhez használtak fel.⁸⁴³

A fenti szerződésekből és szerződésre utaló forrásokból valóban nagy merészség volna bármilyen statisztikát készíteni. A zágrábi, a vasvári és lábatlani domonkosok, illetve a pápoci ágostonrendiek összesen hét szerződése mellett ferences környezetből még további hat ilyen dokumentumot ismerünk. Ezek azonban az egész tárgyalt korszakban, a XIII. század közepétől a XVI. század közepéig szóródnak. A rendi működésre világítanak rá azok az esetek, amikor az érintett kolostor előljárója mellett a magasabb szint is megjelenik. A legtekintélyesebb társaság a nyéki malom ügyében jelent meg, de hasonló ehhez a vasvári domonkosok és gersei Pető János közötti két szerződés, valamint kicsiben a pápoci ágostonrendiek és Kanizsai János ügylete is.

A szerződések között kell még említeni tulajdonképpen a konfraternitásleveleket és a lélekváltság adományokat is, ezek elemzése azonban gazdasági szempontból nem lehetséges. Két olyan adományt ismerünk, amely ebből a szempontból is szerződészerű. Az egyik Nikolaus Cresche és felesége, Margarethe malomadománya a brassói domonkos kolostor számára. Ebben az oklevélben ugyanis az adományozók pontosan megszabták, miként kell felosztani a malom jövedelmét. A szerzetesek misemondásért kaphattak meghatározott mennyiségű lisztet (misénként egy köből), a többit viszont az épület fenntartására és egyéb szükségletekre kellett fordítani: *...fratres de sancto Petro et sancto Paulo pro salute animae suae et uxoris suae, praedicti Nycolay ac omnium parentum eorum in ecclesia sancti Jacobi apostoli quam ipse construxit divina solennia debent celebrare et quoties missam celebraverint ibidem, toties unus cubulus annonae ipsis fratribus de ipso molendino debent elargire, residua vero pars ad structuram claustrum et alias necessitates debet deservire. Si etiam aliquis defectus molendini fuerit, ex ipsa parte debet reformari.*⁸⁴⁴ Az oklevél egyébiránt újabb adalékkal szolgál arra is, hogy a szerzetesközösség megélhetési és az épület fenntartási költségei elkülönültek egymástól.

⁸⁴³ 1523. II. 24.: MOL DF 279837.

⁸⁴⁴ 1342. IV. 25.: MOL DF 286542. – UB I n. 571 (521–522).

A másik oklevelünk egy konfraternitás-oklevél, amelyet 1465-ben Debreceni Márk domonkos provinciális állított ki Kenderesi Balázsnak, aki igen nagyvonalú adományt tett a rend pesti kolostora számára: 100 forintot, alodium számára földet, rétet és halastavat, azonfelül minden évben egy lovat adott.⁸⁴⁵ Akárcsak az előző példában, a szerzetesek itt is misemondást vállaltak a család lelkiüdvéért. Az adományhoz illő volt a domonkosok vállalása is: a pesti templom Szentlélek-oltáránál naponta egy misét mondtak, ha pedig haláluk híre elérkeznék a konventhez, mint testvérükért virrasztással és kilenc lectioval halotti misét ígértek. Az ezekhez hasonló részletes leírás tényleg kivétel, de éppen ezek tükrözik a konfraternitásba való felvétel szerződés jellegét, s jó okunk van feltételezni, hogy azokban az esetekben is anyagi támogatás állt a háttérben, ahol erre nem tértek ki.

⁸⁴⁵ 1465. II. 6.: MOL DL 16159.

Ferences gazdálkodás

Jóllehet a rend a szigorú közösségi szegénység eszméjével indult útjára, már a XIII. század végére megjelent a renden belül a hagyományos szerzetességhez közelebb álló álláspont, amely a konventek számára bizonyos birtokokat engedélyezhetőnek tartott. A ferences eszmény és a kolostorok birtoklása közti ellentmondást egyrészt III. Miklós pápa – maga is ferences – 1279-ben kibocsátott, *Exiit qui seminat* kezdetű bullájával, másrészt a ferences erkölcszótológusok tulajdonról és birtoklásról kifejtett nézeteivel igyekeztek feloldani. III. Miklós bullája a ferencesek birtokait formálisan pápai birtokká tette, amelynek a szerzetesek csupán használói voltak. Lényegében ezt a felfogást bírálta felül XXII. János 1322-ben kiadott *Ad conditorem* bullája, amellyel megszüntette azt a gyakorlatot, hogy a ferencesek javait az Egyház kezelje, és a rendet tulajdonképpessé tette.⁸⁴⁶ Ami a ferences felfogást illeti, ezt Bonaventura (1257–1274 rendi generális) alapozta meg azáltal, hogy különbséget tett a tulajdon és a használat között, és kiemelte, hogy a használathoz nem kapcsolódhat jogigény, a vagyon és a rend közé pedig beiktatta a vagyon kezelőjét, aki lehetett vagy valamely világi személy vagy az Egyház (a kúria). Voltaképpen III. Miklós bullája ezt a felfogást emelte a szabályozás szintjére, a későbbiekben pedig a konventuális ferencesek ezt a rendszert finomították tovább, amennyiben a tulajdon mellett megkülönböztették a tartós és az ideiglenes használatot is (mai fogalmaink szerint a haszonélvezetet). A tulajdonnal kapcsolatban lényegesen egyszerűbb, ti. teljesen elutasító álláspontot képviseltek a spirituálisok (a XV. századtól obszervánsok). A XIV–XVI. századi magyarországi adatokat is ezen eszmei háttér előtt kell értelmezni.

Az eszmei alapvetésen túl volt azonban a ferences rend gyakorlatának egy másik, nem kevésbé fontos befolyásoló tényezője: a mindenkori helyi realitás. Nyilván igaz ez a többi koldulórendre is, de mivel azok a tulajdon kérdésében többnyire rugalmasabb elvi állás-

⁸⁴⁶ Vö. CARDELLE DE HARTMANN, Carmen: *Lateinische Dialoge 1200–1400: Literaturhistorische Studie und Repertorium*. Leiden: Brill, 2007, 140–142. A pápa lépése heves ellenállást váltott ki nemcsak a spirituális, hanem a konventuális ferencesek részéről is.

pontot képviseltek, ezért náluk a probléma jóval ritkábban és jóval kevésbé élesen vetődött fel.

A ferenceseknek már XIII. századi megtelepedésükkor számot kellett vetniük azzal, hogy Magyarország lényegesen kevésbé városiasodott, mint Itália vagy akár a német területek. Ennek a gyakorlatban az volt a következménye, hogy a legkorábbi időktől kezdve voltak olyan kolostoraik, amelyeknek fenntartását az alapító kegyúr rendszeres adománya biztosította. Erre az első példa a fent már említett, 1248-ban Hahót nb. Mihály varasdi ispán által alapított szemenyei kolostor, amely az alapítótól természetbeni és pénzbeni juttatást kapott. A következő évszázadban Mihály ispán utóda, Lendvai Miklós már egészen másként gondoskodott a kolostorról. 1355-ben ugyanis malmot, szántót és szőlőt adott a szerzeteseknek,⁸⁴⁷ utalva arra, hogy mind elődei, mind pedig ő maga eddig is megfelelően gondoskodtak ellátásukról.⁸⁴⁸ Miután pedig kikötötte, hogy az adott birtokokat sem a kolostor szerzetesei, sem rendi előljáróik el nem idegeníthetik, gondoskodott arról is, hogy a ferencesek mindemellett a rendi előírásokat is megfelelően betartassák: *ut fratrum ordinis praefati conscientia absque onere et laesione perfectionis et regulae suae perseveret et existat, constituimus et ordinavimus, ut procurator eorundem fratrum, quem ipsi communiter a nobis vel a nostris successoribus aut haeredibus petierint, omnia praedicta servitia ipsis fratribus plenarie possit et valeat ministrare, iuxta nostram praemissam dispositionem et ordinationem.* A szöveg nyilvánvalóan maguktól a szerzetesektől származik, s jól mutatja a fent említett elvek gyakorlati megvalósulását.

A középkor végén megtaláljuk a regula szigorú értelmezésének eredményét is. 1518-ban – röviddel az obszervancia hivatalos átvétele után – az akkori konventuális ferences provinciális, Segesdi Nagy Antal a varasdi provinciális káptalanon összegyűlt atyákkal együtt úgy határozott, hogy a verőcei kolostor birtokait megfelelő, választott bírák által becsült

⁸⁴⁷ 1355. II. 22.: CD Fejér IX/2 n. 218. (Az oklevél keltezése Fejérnél hibás.)

⁸⁴⁸ ...nos volentes de statu monasterii ecclesiae b. Virginis in civitate nostra Zemenye existentis, in quo religiosi viri Deoque devoti fratres minores ordinis beati patris Francisci salubriter residentiam habere dignoscuntur, per praedecessores nostros fundati, et per nos in bona quantitate augmentati, salubriter providere eidem claustrum atque monasterio nostro de Zemenye et fratribus in eodem Deo famulantibus, hanc infrascriptam donationem ex consensu et bona voluntate strenuorum virorum magistrorum Stephani, Francisci et Johannis filiorum nostrorum carissimorum, ex nunc nobiscum personaliter adhaerentium, ob salutem et remedium animae nostrae nostrorumque filiorum duximus faciendam...

összeg ellenében átadják a kegyúrnak, történetesen éppen a szemenyei kolostor kapcsán már említett lendvai Bánfi család akkor képviselőjének, János királyi pohárnokmesternek. A verőcei kolostor birtokairól tulajdonképpen ebből az oklevélből értesülünk. Az átadott ingatlanok közt tizenhárom lakott és néhány lakatlan verőcei jobbágytelket, egy a Verőce-vizén járó kétkerekű malmot és egy szőlőt sorolnak fel. Ezeken kívül a kolostort illette a verőcei vám (*telonium*) is. Említenek még kaszálókat, formulásan pedig további hasznokat és tartozékokat is, amelyekről azonban semmi közelebbit nem tudunk meg az oklevélből. A mi szempontunkból azonban itt az indoklás a legérdekesebb. Eszerint ugyanis a döntésre pápai utasítás nyomán került sor, amely előírta a ferenceseknek a birtokok és birtokjogok elidegenítését (az oklevél szavával *expropriari*).⁸⁴⁹

Tíz évvel korábban, 1508-ban a szemenyei kolostor éppenséggel visszakapta korábbi birtokait, történetesen attól az alsólendvai Bánfi Jánostól, aki tíz év múlva a verőcei kolostort örökbecsű alapján megváltani készült.⁸⁵⁰ A kép tehát egyáltalán nem egységes, s talán nem járunk messze a valóságtól, ha arra gondolunk, hogy a rendi obszervancia térnyerése nemcsak az elvek szintjén dőlt el: legalább ilyen fontos volt az adott kolostort körülvevő helyi realitás is. A Magyar Királyság környezetében is van arra példa, hogy obszerváns kolostorok mégis elfogadtak ingatlant, illetve meghatározott, rendszeres jövedelmet (pl. az isztriai trsati kolostor vagy a boszniai kolostorok). A középkori Magyarország területén pedig arról van adatunk, hogy obszerváns kolostort a mellételepült beginaközösség (Kusaly) vagy egy közeli pálos kolostor (Felfalu, Marosvásárhely) közvetítésével támogattak birtokokkal. A birtokokhoz és a rendszeres jövedelmekhez a ferencesek mindvégig ambivalens módon viszonyultak.

A gazdálkodás körébe utalható a salvatoriánusok 1535-ös rendi gyűlésének egyik rendelkezése is, amely szerint az esztergomi, ozorai, szlavóniai, szentléleki és szécsényi őrség kolostorai a továbbiakban ne a piacról (vagyis vásárlás útján) szerezzék be a ruhát, hanem a szécsényi őrségtől, a pataki, jenei és bányai őrségek pedig Lőcséről.⁸⁵¹ A korábbi gyakorlat megváltoztatását előíró káptalani rendelkezés indoka nincs megadva. A korábbi gyakorlat viszont arra utal, hogy a szerzetesek a ruhát pénzért kellett megvegyék, va-

⁸⁴⁹ 1518. VIII. 17., Óbuda: MOL DL 274750.

⁸⁵⁰ KARÁCSONYI I 274.

⁸⁵¹ ETE II 481. Blahó Vince Lőcse nevénél megjegyezte: *Fuerit hic pannificina*.

gyis megfelelő pénzbevételre volt szükségük, ami nyilván többnyire alamizna gyanánt érkezett hozzájuk. A ruhához való kámszaposztó és vászon megvásárlásáról a soproni konventuális kolostor számadáskönyvében is több adat szól, sőt, egyszer a megvarratásért is fizettek.⁸⁵²

A ferencesek két ágának gazdálkodása világosan elkülönült egymástól, amennyiben az ingatlanbirtoklás ténye felől közelítjük meg a kérdést. A konventuálisok a helyi viszonyoknak megfelelően elfogadtak különféle ingatlanokat, amelyekből bevételeik származtak, igaz a fennmaradt források alapján kolostoraik kisebb arányban váltak birtokosokká, mint a domonkosok: a középkor végén 43 kolostorból mindössze 17 birtokairól vannak adataink (39,5 %), valamint a budai kolostor házáat említik még mielőtt átvették volna az obszervánsok. Az obszervánsok viszont legfeljebb különféle – pénzbeni vagy természetbeni – járadékok elfogadásába mentek bele (ld. Felfalu, Kolozsvár, Kusaly, Marosvásárhely). Ugyanakkor tévedés volna azt gondolni, hogy a konventuálisok minden esetben valódi tulajdonosok voltak, sőt, egyes esetekben felmerül a gyanú, hogy az ingatlan valójában nem is a szerzetesek kezdeményezésére – bár kétségkívül nem is ellenükben – került a kolostor birtokába. Utóbbira a zágrábi kolostor malomvásárlása a példa. Az előbbit illetően néhány, a keszthelyi, a soproni és a pozsonyi ferences kolostor által a XIV–XV. században nyújtott jelzálogkölcson említhető, illetve idesorolható az az esetek, amikor egy-egy kolostornak időleges vagy tartós járadékjoga kötődött egy-egy ingatlanhoz (erre a soproni fürdő lehet példa). Mindkét birtoklási formában az alamizna sajátos értelmezésével van dolgunk, ami által a kolostor évente rendszeres jövedelemhez jutott, pénzben vagy természetben. Ezek az ingatlanok a pénztőkével állíthatóak párhuzamba, amiből viszont a középkorban igen kevés van. Ennek oka vélhetően az lehetett, hogy pénzkölcsönzés esetén a pénzben való visszafizetés nehézkes volt, ami a szerzetesek számára komoly kockázatot jelentett, hiszen a magyarországi gyakorlat szerint nem-fizetés esetén birtokot adtak lélekváltságadományként a kölcsönző félnek. Ettől viszont a ferencesek jól láthatóan igyekeztek távol tartani magukat (a jelek szerint egyébként – a pálosoktól eltérően – a többi koldulórend sem lelkesedett ezért a megoldásért).

⁸⁵² A vásárlásokról vö. HÁZI II/5 249, 251, 259, 261, 264, 376, 377. A ruhakészítésről: *Item mer dem Vrban scherer 4 sol. von den 2 thuechen zw Schern* (377).

A pénzzel kapcsolatban a ferencesek egyébként is meglehetősen távolságtartóak voltak. A középkor végén a rend mindkét ága a világi gondnokokon keresztül intézte a pénzügyeket. A rendi előírások e tekintetben kategórikusak: a pénzben érkező alamizsnával a kolostori előjárók nem kerülhettek közvetlen kapcsolatba. Ezt a nézetet képviseli pl. az Iglai Fávian provinciális idején, 1454-ben kiadott konstitúciók.⁸⁵³ A rendelkezéseket azonban – legalábbis a konventuálisok – a jelek szerint nem mindig tartották be teljes mértékben, bár a kivételek kétségkívül ritkák (vö. Sopron).

A társadalmi háttér felől közelítve ugyancsak határozottan elkülönült egymástól a két ág. Míg a konventuálisok eredendően a városi polgársággal álltak kapcsolatban, amely Magyarországon történetesen nagyjából német volt, addig az obszervánsok a főúri és nemesi rétegre, valamint a többségükben magyar mezővárosi polgárookra számítottak. Mellettük a XV–XVI. század fordulóján jól kitapintható a főpapok támogatása.

Domonkosrendi gazdálkodás

A domonkos rendet hagyományosan – és egyébként helyesen – a koldulórendek között szokás számon tartani. A késő középkorban azonban a rend *arculata* jelentősen megváltozott. A változások először és elsősorban a nyugat- és dél-európai rendházakat érintették, de fokozatosan áterjedtek Közép-Európára is. A késő középkorban nemcsak a rendi reformok és a domonkos obszervancia megjelenése figyelhető meg, hanem a rendi gazdálkodás átalakulása is. A korábbi időszakban a domonkos kolostorok, ha kaptak is ingatlant adományba, azt kötelesek voltak eladni, és csak az árát fordíthatták saját céljaikra. Már a XIII–XIV. században voltak azonban ingatlanaik, amelyeket rendszerint végrendeleti hagyatékként kaptak. Már a XIV. század közepén találunk arra példát, hogy nem is igen igyekeztek ezektől megválni. 1347-ben éppen emiatt fajult addig a domonkosoknak Köln városával kitört konfliktusa, hogy a város végül konfiskálta ingatlanaikat

⁸⁵³ MAGYAR 1971, 65: *Preterea quilibet conventus vel locus habeat procuratorem laicum, ad cuius manus omnes elemosine pecuniarie deveniant et expendantur ab eodem, prout apparet custodi vel guardiano.*

és kiűzte a szerzeteseket a városból.⁸⁵⁴ 1425-től azonban egyes kolostorok V. Márton pápától engedélyt szereztek arra, hogy ingatlan birtokaik lehessenek, 1475-ben pedig IV. Sixtus pápa ezt az engedélyt az egész rendre kiterjesztette, egyúttal megszüntetve a rend kolduló jellegét.⁸⁵⁵

A rendalapító Szent Domonkos eredeti szándéka egy mozgékony, a lelkipásztorkodásban és a misszióban hatékony közösség létrehozása volt. Ezzel a célkitűzéssel a XIII. századi – Európa nagy részén alapvetően még naturális – gazdálkodás nem volt összeegyeztethető. Persze, a rend születésének és legkorábbi elterjedésének helyszínén, Itáliában és Franciaországban a pénzgazdálkodás már ekkor is nagy szerepet játszott, de más szempontok, mint pl. a szegénység közösségi értelmezése vagy a városi keretekhez való alkalmazkodás, ugyancsak is nagy súllyal estek a latba, és ugyanebbe az irányba mutattak.

A XV. századra azonban a viszonyok gyökeresen megváltoztak. Európa nyugati felén a fekete halál és a százéves háború pusztításai jelentős népességcsökkenést és a földbirtokokon komoly munkaerőhiányt okoztak. A birtokok újfajta hasznosítása, a bérbeadás elterjedése egyben azt is jelentette, hogy a földbirtokos már nem foglalkozott feltétlenül a birtokigazgatás napi teendőivel. Ehelyett a bérlőtől a szerződésben kikötött napon megkapta a kialkudott összeget, vagyis stabil, kiszámítható, a termés ingadozásától független jövedelemhez jutott. Ez a birtokhasznosítás a domonkos rend számára is új lehetőségeket kínált. Ennek következménye, tulajdonképpen egy hosszabb folyamat lezárása az 1475-ös pápai engedély.

⁸⁵⁴ LÖHR 1920 123–126. Nyugat- és Dél-Európában már a XIV. század közepén elterjedt gyakorlat volt, hogy a városokban megtelepedett koldulórendi kolostorok zálogba vettek házakat, telkeket. Az efféle ügyletek Kölnben nyílt konfliktushoz vezettek a városi tanács és a domonkosok között. A tanács ugyanis 1345-ben megtiltotta jelzáloggal terhelt ingatlanok birtoklását a szerzeteseknek, de míg a többi rend tudomásul vette a döntést, a domonkosok ellenálltak. A vita végül a város győzelmével végződött: 1347-ben távozásra kényszerítették a domonkosokat, és csak négy évvel később térhettek vissza, miután lemondtak korábbi igényeikről. Vö. még LAU, Friedrich: *Die Entwicklung der kommunalen Verfassung und Verwaltung der Stadt Köln bis zum Jahre 1396*. Bonn, 1898. 240–241.

⁸⁵⁵ A pápai bulla 1475. június 1-én kelt: MORTIER, R. P. OP: *Histoire des maîtres généraux de l'Ordre des Frères Prêcheurs*. tom. IV: 1400–1486. Paris 1909. 495.

A lehetőség ugyanakkor nem feltétlenül jelenti azt, hogy minden rendtartományban és minden rendházban egyformán éltek is vele. Az azonban, hogy hol és milyen mértékben, milyen összetételben tűntek fel birtokok a domonkosok kezén, nemcsak Magyarországon igényel további kutatást. A késő középkori domonkos kolostorokban emellett megszorodtak a különféle alapítványok és járadék jellegű jövedelmek.⁸⁵⁶ E két forrás – az ingatlanhasznosításból és az alapítványokból vagy járadékokból származó bevétel – egyensúlyozta ki az alkalmi alamizna bizonytalanságát és egyenletlenségét, biztosítva ezáltal a rend és az egyes kolostorok kiszámítható gazdálkodását. A magyarországi adatok ugyanakkor arra is rámutatnak, hogy a pénzben kapott jövedelmek mellett az alamizna egy része még a késő középkorban is természetben érkezett, sőt, maguk a szerzetesek is foglalkoztak termeléssel.

Összességében a középkor végi domonkos kolostorok több mint felének (22) a birtoklásáról vannak adataink.⁸⁵⁷ Ezek alapján a rend némelyik kolostora már a XIII. században kapott birtokokat, majd a XIV–XV. század fordulójától ez egyre gyakoribbá vált. A XV. század közepétől a kolostorok már viszonylag rendszeresen kaptak adományként különféle birtokokat. Ezeknek döntő többségétől előbb vagy utóbb megváltak: vagy az adományozó rokonsága váltotta vissza azokat, vagy idővel eladták őket. Arra is van példa, hogy egyfajta határozatlan idejű kölcsön fedezeteként használták az ingatlanokat (Vasvár). A XV. század végén azonban már olyan birtokaik is voltak, amelyek tartósan a szerzetesek kezén maradtak. Ezek túlnyomó többsége halastó, illetve major volt. Viszonylag jelentősnek tűnik az állatállomány (ld. a simontornyai adományt, ill. a segesvári állattartó majort), ami messze túlmutatott a szerzetesek saját szükségletének kielégítésén. Egyes esetekben a halastavak nagy száma is felveti a kereskedelem lehetőségét. Igaz, a kolostori élelmezésben a halnak kiemelt szerepe volt, és a halastavak méretének, hozamának

⁸⁵⁶ Pl. a mainzi domonkos kolostor mortuáriumának adatai között a XV. század vége felé – amikor a kolostor a rendi reformhoz csatlakozott – megszorodtak az alapítványokra vonatkozó bejegyzések, ami arra utal, hogy a szerzetesek igyekeztek növelni a konvent anyagi biztonságát. (FRANK, Isnard W.: *Das Totenbuch des Mainzer Dominikanerklosters. Kommentar und Edition*. [Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens NF]. Berlin, 1993. itt: 64–65; további szakirodalommal). Mindazonáltal a mainzi *liber obitum*-ban szereplő adományok elsősorban többsége egyszeri pénzadomány volt.

⁸⁵⁷ Huszonharmadik kolostorként felmerülhet Brassó, ahol a XVI. században egy molnárt találunk a konvent konverzusai között (ld. feljebb), és saját *locusa* volt Haralyon. (F. ROMHÁNYI CD-ROM)

ismerete nélkül ez a kérdés nem válaszolható meg egyértelműen. A malmokat illetően érdekes, hogy ezek között van olyan, amely csak átmenetileg volt a birtokukban (Fehéregyháza), volt, amelyiket eladták (Kassa), és még arra is akad példa, hogy az adományozók kifejezetten megígértették a szerzetesekkel, hogy az adományba kapott halastóra malmot nem építenek. Ugyanakkor arra is van forrásunk, hogy egy domonkos kolostor komoly beruházást végzett, halastavakat létesített, gátat épített, útfenntartást vállalt és a gáthoz kapcsolódóan még egy malmot is létesített (Beszterce).

Ezek mellett van még néhány példa jobbágytelkek, illetve különféle vámjövödelmek birtoklására, sőt két kolostor (Mesztegyő, Segesvár) plébániai jövedelmeket is kapott. Ugyancsak feltűnő a városi házak szinte teljes hiánya. Összesen hat kolostorral kapcsolatban említenek városi házat (Beregszász, Beszterce, Buda, Pest, Segesvár, Zágráb), többnyire a középkor végén. Zágrábban a jelek szerint a XV. század elején a domonkosoknak több ház is megfordult a kezén, a század végén azonban nem igazolható a birtoklásuk. Segesvárott Fabri Antal perjel többször említett jegyzékében ugyan több végrendeletben is feltűnik ház adományozása, de mivel a jegyzék készítője sehol sem tartotta fontosnak ezek helyét megadni, az épületeken vélhetően gyorsan túladtak. Az egyetlen budai adat csupán egy házhoz kapcsolódó járadékról szól, a pesti házrészről pedig nem tudjuk, hogy végül a szerzetesek megkapták-e. Tartósabb birtoklás csak a beregszászi és a besztercei kolostor esetében feltételezhető, de az épületek hasznosításáról sajnos ezekben az esetekben sincs adatunk – leszámítva, hogy a beregszászi ház egy részét eladták.

A vértesszentkereszti apátsági birtokot leszámítva, amelyet királyi adományként nyertek, a domonkosok birtokai kicsik voltak, többségük legalább részben közvetlenül szolgálta a szerzetesek ellátását. A fennmaradt források alapján a bevételeik nagyobb hányada pénzjövödelemből⁸⁵⁸ vagy olyan, adományként kapott ingóságból származott, amelyet könnyen pénzzé tehettek. Az adományként kapott pénzt be is fektethették (Lábatlan), s ezen ügyletek következményeként szintén jutottak hosszabb-rövidebb időre bizonyos birtokokhoz.

⁸⁵⁸ Lábatlani Gergely 1000 forintos vagy Kenderesi Balázs 100 forintos adománya, illetve az 1494-1495-ös számadáskönyvben szerepelő összegek mellett a segesvári kolostor jegyzékében pl. 20-100 forint közötti összegek tűnnek fel, Polnar Gábor boszniai püspök pedig végrendeletében 4000 forintot hagyott a kolostorra. IPOLYI 1867 passim.

Mindent egybevetve a rend magyarországi kolostorai nem váltak valódi birtokosokká, bár erre az elméleti lehetőségük meg lett volna. Az egyes kolostorok – már amelyikről persze egyáltalán adataink vannak – igyekeztek olyan birtokokat szerezni, amelyek a kolostor szerzeteseinek ellátását (is) szolgálta, illetve amelyeknek munka- és munkaerőigénye viszonylag kicsi volt. A számukra túl nagy terhet jelentő birtokokon előbb vagy utóbb túladtak. Más kérdés, hogy a megfelelő vevő megtalálása nem mindig volt egyszerű. Vagyis a domonkos kolostorok birtokossága igen sajátos volt, és jelentősebb birtokai egyetlen kolostornak sem gyűltek össze.

Az újkor hajnalán a ferencesekhez hasonlóan a domonkosoknak is kiváló társadalmi kapcsolataik voltak. A rendi obszervancia megjelenése után, a késő középkori terjeszkedés idején részben ugyanazt a társadalmi réteget: a főurakat és a köznemesség felső rétegét is célozták meg, mint az obszerváns ferencesek. Emellett azonban hagyományosan jelentős szerepet játszott a szerzetesek támogatásában a városi polgárság is. Összességében a domonkos rend Magyarországon is egyike volt azoknak, amelyek legerősebben kötődtek a városokhoz, ezt tükrözi a megtelepedésük is.

Ágostonrendi remeték

A négy koldulórendi közösség közül az ágostonrendiek tűnnek fel legkorábban ingatlanbirtokosként. Ennek feltehetően az is oka volt, hogy kolostoraik egy része korábban a vilhelmiták rendjéhez tartozott, s a rend XIII. század végi megszilárdulását követően sem szorították e kolostorokat ingatlanaik eladására, bár a regensburgi konstitúciók a szegénység radikális értelmezését képviselték. Az ismert birtokokkal rendelkező rendházaik aránya (19 kolostor, 56 %) alapján azonban a domonkosokkal mutatnak hasonlóságot, sőt, ha a birtokok megszerzésének idejét és összetételét is tekintjük, akkor meg is előzik őket.

Az első adományokat még 1290 előtt kapták. Úgy tűnik, a *Licet ecclesia* bulla, amely a közép-európai vilhelmitákat végleg integrálta a rendbe, azzal a „mellékhatással” is járt, hogy az immár rendezett viszonyok között működő közösséget az uralkodó és a főurak is nagyobb támogatásban kezdték részesíteni. E korai birtokok között betelepítendő föld-

terület (Szedikert, Recs), malom (Újhely, Hort) és sziget (Hort) is volt. A későbbiekben megfigyelhető, hogy a kolostorok többször birtokoltak teljes, illetve részirtokokat, birtokaik – ellentétben a ferencesekkel és a domonkosokkal – összetettek voltak, vagyis jobbágytelkeket és az adott birtok tartozékait és haszonvételeit egészében bírták – amiről persze csak rikán szerzünk részletesen tudomást.

A rendi birtokok működtetéséről szinte semmilyen forrás sem maradt fenn, inkább a birtokkal rendelkező kolostorok térbeli elhelyezkedése – és néhány közvetett okleveles adat – alapján juthatunk arra a feltevésre, hogy a birtokos kolostorok gazdasági szempontból valamilyen központi szerepbe kerültek, gazdálkodásuk hasznát a rendnek a környéken lévő többi kolostora is élvezte. Emellett – leginkább a kora újkori adatok alapján – az feltételezhető, hogy az egyes kolostoroknak nagyjából egy parasztgazdaságnak megfelelő birtokai voltak, ami többé-kevésbé arányban állt a szerzetesközösség méretével is. Ez alól csupán a pápoci kolostor kivétel, amellyel kapcsolatban egyébként két olyan adat is fennmaradt, amely a pálosoknál szokásosnak mondható pénzügyi tevékenységre utal. A XV. század első felében jelzálogkölcönt vettek fel sebesi birtokukra, a másodikban viszont egy kölcsönügylet lezárásaként lélekváltság adományba kaptak egy birtokot.

A ferencesektől és a domonkosoktól eltérően a végrendeleti hagyatékok között alig tűnnek fel az ágostonrendiek kedvezményezettként. Jellemző, hogy pl. a bátmonostori kolostoruk csak a kegyúri család tagjaitól kapott alamizsnát. Van ugyanakkor olyan kolostor, a dési (XIV–XV. század) és a lövői (XV. század), amely királyi adományként sójövedelemhez jutott, bár az utóbbi esetében az adomány határozott időre szólt. Sóval, pontosabban a sókereskedelemmel egyébként kapcsolatba került a budai és a tordai kolostor is.

A pápoci esetet leszámítva a jelek szerint a rend kolostorainak többsége nem rendelkezett kihelyezhető tőkével. Ugyanakkor a bártfai számadás mégis arra utal, hogy erre egyes kolostoroknál megvolt, meglehetősen a lehetősége. Tekintettel arra, hogy az ágostonrend fennmaradt forrásanyaga a két nagyobb koldulórendnél lényegesen kisebb, a kérdésben a hiányzó adatok alapján nem lehet egyértelműen állást foglalni.

Zsigmond herceg XVI. századi számadáskönyvének tanúsága szerint a szó szoros értelmében vett koldulás is előfordult a rendben, de gyakoribb volt a supplicatio forma. Az

alamizsnagyűjtésben ráadásul a budai kolostor igazolhatóan támaszkodott meglévő (szőlő)birtokaira is, hiszen az alamizsnát ajándék gyümölcscsel viszonzta.

Karmeliták

A karmeliták magyarországi kolostorai a délnémet rendtartomány fennmaradt iratai alapján a legkisebbek közé tartoztak. Egy 1524-ből fennmaradt jegyzék szerint csupán a budai kolostor fizetett közelítően az átlagos kolostoroknak megfelelő összeget a *depositum* javára (12 frt a 14,45 frt helyett). A pécsi mindössze 8, az eperjesi és a privigyei kolostor pedig csupán 4 frt-ot fizetett. Utóbbi kettő ezzel a rangsor utolsó helyére is került.⁸⁵⁹

Annyit már korábban is lehetett tudni, hogy a szerzetesek többsége német volt. Alátámasztja ezt az is, ha az egyes konventek perjeleinek útját követjük. Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy vajon a konventek személyzete honnan tevődött össze, pontosabban, milyen mértékben támaszkodhatott a rend a magyarországi német polgárságra. A jelek szerint a XV. században feltehetően nagyobb részük érkezett Magyarországon kívülről. A legjobban ismert eperjesi kolostor javára a helyi polgárok viszonylag rendszeresen végrendeletkeztek, ettől eltekintve azonban alig maradt fenn a karmelitákat említő végrendelet vagy konfraternitás oklevél, amely a karmelitákhoz volna köthető, s ezek kivétel nélkül a budai kolostorukhoz köthetők. Különlegességként említhető a budai német mészárosok céhének a budai karmelita templom Szent Mária Magdolna oltárával való kapcsolata, ennek anyagi oldalát azonban nem ismerjük.

Az eperjesiek és a helyi kolostor jó viszonyát támasztja alá a fennmaradt végrendeletek mellett egy 1492-ben a város volt bírójára ellen folytatott per is. Az ugyan nem derül ki, hogy kik és milyen összegekkel támogatták a karmelitákat, a város azonban összesen 500 forint végrendeletileg a szerzeteseknek juttatott pénzt kért számon Szócs Lászlón (ekkor

⁸⁵⁹ DECKERT 124.

már kassai polgáron), aki korábban városi bíróként a kolostor vitricusa is volt.⁸⁶⁰ Az összeg nem mondható éppen csekélynek. Azt persze nem tudjuk, hogy ez az összeg mennyi idő alatt gyűlt össze, illetve hogy kizárólag az éppen ekkoriban zajló építkezések finanszírozását szolgálta-e, vagy jutott belőle a szerzetesek konyhájára is. A kolostornak emellett több ingatlana, sőt, amint láttuk, kocsmáltatási joga is volt. Ezekre utal az a levél is, amelyben a karmelita provinciális Johann Stoss perjel leváltásáról és Budai János perjel kinevezéséről értesíti a várost.

A budai kolostorra vonatkozó iratok között maradt fenn néhány olyan oklevél, amely a helyi polgárság támogatásáról tanúskodik. Ezek egyike Söptei Péter kancelláriai jegyző 1494-ben kelt végrendelete, aki a felhévizi Újváros utcában lévő házat hagyta a kolostorra, egyébként pedig a XV. század végi budai társadalom egyik kissé különös alakja volt, és már 1480-ban a rend konfraternitásának tagja lett.⁸⁶¹ Ugyancsak a karmeliták konfraternitásába nyert felvételt néhány évvel a kolostor alapítása után Kutufel Jakab és felesége, Katalin, akiről azonban csak az oklevél kiállításának helye miatt feltételezhető, hogy budai illetőségűek voltak, és a Három Mária kolostor támogatásáért részesültek ebben a kegyben. Egészen biztosan budai, méghozzá valószínűleg budai német volt viszont Péter kötélverő felesége, Borbála asszony, aki 1502-ben a német hentesek céhe által kezelendő s a karmeliták kolostorában felhasználandó 200 aranyforint értékű alapítványt tett. Természetesen a polgárok mellett királyi támogatásban is részesültek a karmeliták, különösen az alapítást követő időszakban: az idősebb Erzsébet királyné végrendelvényében 100 forintot hagyott a kolostorra, amiből annak idején feltehetően az építkezés befejezését finanszírozták.

Valamennyi birtoka vélhetően a privigyei kolostornak is volt, hiszen korábban bencés apátság volt, amelynek maradhatott annyi birtoka, ami egy karmelita közösség számára elegendő volt.

⁸⁶⁰ IVÁNYI Eperjes 278-279.

⁸⁶¹ F. ROMHÁNYI Beatrix: Meretur vestre devocionis affectus: egy vallásos középkori budai polgár, Söptei Péter kancelláriai jegyző. In: *Es tu scholaris. Ünnepi tanulmányok Kubinyi András 75. születésnapjára*. Szerk. F. ROMHÁNYI Beatrix – GRYNÆUS András – MAGYAR Károly – VÉGH András. Budapest: BTM, 2004. 37–44.

Ennél többet azonban a magyarországi karmelita kolostorok gazdasági viszonyairól, sajnos, nem tudunk. Csekély hozzájárulásuk a *depositum*-hoz arra utal, hogy kis létszámú közösségek voltak, az eperjesi és a privigyei talán nem is érte el a teljes konventlétszámot. Mindezek alapján a középkor végén nemigen élhetett 40-50 karmelitánál több az országban. Ellátásukat a kolostorok kertje, az alkalmi alamizsnák, illetve az alapítványok kamatai bőven fedezhették. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a rend tagjainak a késő középkorban figyelemreméltóan jó társadalmi kapcsolataik voltak. Pécssett rendtársuktól, Hündler Vid segédpüspöktől kaphattak támogatást – bár erről forrás nem maradt ránk –, a budaiak pedig vélhetően nemcsak Zsigmond lengyel herceggel, hanem fivérével, II. Ulászló királlyal is jó viszonyt ápoltak. A végrendeletekből és egyéb forrásokból arra következtethetünk, hogy a XV. században az eperjesi kolostornak is jó volt a viszonya a várossal, amely vagyonát kezelte, épületeit pedig nemcsak karbantartotta, hanem meg is nagyobbította. Mindezekon túl éppen Zsigmond herceg számadásaiból tudjuk, hogy alkalmanként kolduló karmeliták is feltűntek Buda utcáin, ebből származó bevételeük azonban teljesen homályban marad.

ÖSSZEFOGLALÁS

A késő középkori Magyar Királyságban – a karmelitákat leszámítva – Kelet-Közép-Európa legnagyobb létszámú koldulórendi közösségei működtek. Létüket, terjeszkedésüket egyszerre befolyásolták vallási, politikai és ideológiai szempontok, gazdasági hátterüket pedig eltérő stratégiák mentén igyekeztek biztosítani.

Mivel a források számának jelentősebb növekedése – Nyugat- és Dél-Európától eltérően – a XV. század második felében figyelhető meg, a koldulórendek gazdálkodását leginkább az 1450 utáni időszakból fennmaradt források alapján lehet megrajzolni. A korábbi adatok mégsem hagyhatóak figyelmen kívül, hiszen pl. az ágostonrendi remeték birtokai esetében éppen a korábbi, akár XIII. századi és a kései források összevetése mutatja, hogy tartós, és az esetek többségében háborítatlan birtoklással számolhatunk. A ferencesek és a domonkosok birtokairól jóval esetlegesebbek az adatok. Ennek ellenére nem mondható, hogy egyes kolostoraik kezén ne lettek volna tartósan különféle birtokok, akár a XIV. századtól adathatóan. Erre példa a szemenyei ferences kolostor, amely a kegyúrtól a XIV. század közepén kapott egy kisebb birtokot, s az a XVI. század elején is a szerzetesek ellátását szolgálta.

Az 1500 körül létezett, az obszerváns ferencesek nélkül számított 118 kolostor között 63 olyan van, amelynek valamilyen birtokáról, illetve rendszeres jövedelméről maradt fenn adat. Ezeken kívül a mezősomlyói, a XV. századra megszűnt ágostonrendi remete kolostor malmáról tudunk még. Ez azt jelenti, hogy a középkor végén a kolostorok felének volt biztosan valamilyen birtoka vagy állandó jövedelme. Az adatok megoszlását tekintve az egyes rendek között nincsenek óriási különbségek: a domonkos kolostorok közül 22 (57,9 %), a konventuális ferencesek közül 21 (48,84 %), az ágostonrendi remeték közül 18 (54,55 %), a karmeliták közül pedig két kolostorról vannak adataink. Arányát tekintve a legkevesebb adatunk – amint látható – a konventuális ferencesek birtoklásáról van. Bár a domonkosok és az ágostonrendi remeték kolostorainak egyaránt több mint feléről vannak adatok, a számok mögött rendkívül eltérő birtokszerkezetek találhatók.

A ferenceseknek a középkor végéig kisméretű, szórt birtokaik voltak, amelyek között főleg malmok, szőlők és kisebb szántók, rétek voltak. Ezeknek egy részét bérbe adták, és a bért nem ritkán természetben kapták meg értük. Alkalmanként jobbágytelkeket is találunk a kezükön, sajátos módon mindhárom ismert példa az ország déli részéről származik: Segesd, Szemenye és Verőce. Egyéb ingatlanok (városi telek, ház, mézárszék, fürdő) csak időlegesen voltak a birtokukban. Az esetek jelentős részében ugyan nem tudjuk, miként kerültek ezek a kezükre, de ahol mégis van erre vonatkozó adat, ott többnyire kegyes adomány vagy hagyaték állt a háttérben. Csupán egy-két példa akad arra, hogy pénzkölcsön biztosítéka volt az ingatlan, azok is általában a XV. század első feléből valók. Négy kolostor kihelyezhető tőkéről tudunk a középkorból (Keszthely, Pozsony, Sopron, Szombathely), egyről pedig a XVI. század közepéről (Segesd). Efféle pénzügyletekre más rendek kolostorainál alig akad példa.

A ferences kolostorok gazdasági ügyeit egyes esetekben a gvárdiánok, máskor kolostorgondnokok intézték. Adat rendkívül kevés van erre vonatkozóan, mégis úgy tűnik – Nyugat-Európához hasonlóan –, a vitricusok a korai időszakban, a XIV. század második feléig, illetve a XV. század vége felé és a XVI. században játszottak nagyobb szerepet. Az utóbbi időszakban a rendi obszervancia elterjedése állt ismételt megjelenésük háttérében. Az obszerváns vikária mellett az 1490-es évek legelején feltűnő *syndicus* működésére a konventuális provincia esetében nincs utalás.

A domonkosok birtokai részben hasonlóak voltak, ám rendszeresen találunk kezükön különféle majorokat, köztük kifejezetten állattartásra valókat is, valamint főleg Erdélyben gyakran birtokoltak halastavakat is. Ugyancsak Erdélyben, a besztercei kolostor esetében megfigyelhető, hogy járadékaikat a XV. század közepére ingatlanbirtokokra váltották. Bár ebben az időszakban még többször eladták az adományként kapott birtokot, a XV–XVI. század fordulójára mégis többé-kevésbé stabilizálódott a birtokállományuk, s ebben az időben már nagyobb számban voltak jobbágytelkek is kolostoraik birtokában. Ezeknek nagyobb részét feltehetően ekkortájt is kapták, bár erre csak ritkán van forrásunk (pl. Beregszász). Az adatok alapján úgy tűnik, városi ingatlanokat a domonkosok is csak ritkán – és valószínűleg csak időlegesen – birtokoltak. Fontos eltérés a ferencesek gazdálkodásához képest a pénzbevételek viszonylag magas aránya (ideszámítva a sójövödelmeket is). Annak ellenére, hogy a viszonylag leggazdagabb forrásanyaggal e rend birtokairól

rendelkezünk, ingatlanok bérbeadására vonatkozó utalás mindeddig nem került elő. Bár kolostorgondnokok fel-feltűnnek a forrásokban, pontos szerepük nem világos. Az mindenestre valószínűsíthető, hogy az egyes kolostorok gazdálkodásában nem játszottak olyan fontos szerepet, mint a ferenceseknél. A rendelkezésre álló kevés adat alapján nem tűnnek világi közvetítő személyeknek, inkább az anyagi támogatásban, illetve az épületek fenntartásában számítottak rájuk. A XVI. században Selmecebányán az is kitapintható, hogy a kolostorhoz tartozó birtokokról eltérő felfogást képviseltek a szerzetesek és a kegyúr szerepét betöltő város: míg az előbbiek rendi birtoknak tekintették ezeket, addig az utóbbiak a városi intézmény tartozékainak tartották. Azt nem tudjuk, hogy ez a kettősség máshol is jellemző volt-e, a szerzetesek viszonyulása azonban ebben vélhetően többé-kevésbé egységes volt.

Ebben egyébként határozott különbség látszik a domonkosok és a ferencesek között. Míg az előbbiek az újkor hajnalán valódi tulajdonosként viselkedtek, addig az utóbbiak a jelek szerint mindvégig haszonélvezeti jogként értelmezték az ingatlanokkal való kapcsolatukat. Ferences környezetben vélhetően elképzelhetetlen lett volna, hogy az ellátásukra rendelt, s ezért alamizsnának tekintett birtokokat eladják. A birtok mint alamizsna megjelenik egyébként az ágostonrendiekénél is: a sárosi perjel érvel ezzel a bártfai kolostor halastavának tervezett eladása ellen.

A legstabilabb és egyben a legkiterjedtebb birtokokkal egyértelműen az ágostonrendi remeték magyarországi kolostorai rendelkeztek. Több esetben teljes falvak voltak e kolostorok birtokában, összes tartozéukkal és haszonvételükkel együtt, bár ezek pontos mi-benlétéről csak igen ritkán szerzünk tudomást. Viszonylag gyakran igazolható a hosszú, olykor több évszázados háborítatlan birtoklás (pl. Sáros, Harapkó, Pápoc, Pekerszerdahely), sőt, még a szerzetesek telepítő tevékenysége is (pl. Sáros – Szedikert). A teljes birtok megszerzésére való törekvés a XVI. század elején is tetten érhető, amíg a rend Ercsi egész birtokát kérte az uralkodótól.

Éppen a békés birtoklás miatt rendkívül keveset tudunk a birtokok hasznosításáról. Saját birtoka miatt alig egy-két kolostornak volt csak konfliktusa. Az újhelyi kolostor a szomszédos pálos kolostorral vitatkozott a malmok miatt. A pápoci kolostornak az egyházi rendelkezések miatt kellett küzdenie a birtokaiért, s csak a XVI. században hallunk kifeje-

zetten a gazdálkodással összefüggő konfliktusról az écsi szőlők miatt. A sárosi kolostor sem a szedikerti birtoka, hanem az ott lakó jobbágyoknak a tölcsiki vámon át történő áruszállításai miatt keveredett vitába szomszédaival. Ami a szerzetesek számára nyilván megnyugtató volt, az a kutató számára olykor elszomorító.

A birtokok megléte mellett a szerzetesek koldulásáról is vannak adataink. Egyrészt a legkorábbi terminus-adatok az ágostonrendiekhez köthetőek, másrészt a koldulás gyakorlata is több esetben igazolható. Éppen a budai kolostor szerzetesei kapcsán ugyanakkor az is kiderült, hogy a koldulás és alamizsnagyűjtés esetükben rendszeres ajándékozással párosult. Ebben a pálosok gyakorlatával látunk párhuzamot. Hangsúlyozni kell viszont, hogy a végrendeleti hagyatékok alapján az ágostonrendi remeték egyáltalán nem tartoztak a leggyakoribb kedvezményezettek közé. A városi végrendeletekben alig jelentek meg, támogatóik jelentős részben asszonyok voltak (21 végrendeletből 9).

Ami a karmelitákat illeti, a rájuk vonatkozó források csekély száma miatt gazdálkodásukat alig vizsgálhatjuk. Az egyetlen az eperjesi kolostor, amelyről némileg nagyobb számú adattal rendelkezünk, de ebből is csak annyi állapítható meg, hogy a kolostornak voltak birtokai a város környékén, valamint szőlőbirtoka attól távolabb is, s ehhez kocsmáltatási jogot is birtokolt, ami nyilván szép bevételt biztosított. Ennek nagyságrendje azonban homályban marad. Az is kitűnik az adatokból, hogy a városnak igen erős jogosítványai voltak a kolostor gazdálkodásának ellenőrzését tekintve, és ezzel a középkor végéig élt is. Ugyanakkor az eperjesi példa általánosításától óvakodnék, hiszen a rend többi magyarországi kolostora sok szempontból egészen más körülmények között élt. Budán a királyi, Pécsen a püspöki támogatás nem hagyható figyelmen kívül, Privigyén pedig biztosan kaptak valamennyi birtokot is az egykori apátság épületeivel együtt.

A kép töredékességét illetően sokat mond egy másik adat, hogy tudniillik mely kolostoroknak van többféle birtokáról, illetve a birtokai mibenlétéről is forrásunk. A legtöbb birtok-, illetve jövedelemtípust a besztercei domonkos, a dési ágostonrendi és a soproni ferences kolostorral kapcsolatban ismerjük (7), ezt követi a kolozsvári domonkos (6), majd a brassói és a zágrábi domonkos, a pápoci ágostonrendi, a szatmári ferences, valamint az eperjesi karmelita kolostor (5-5). Négy birtokáról, illetve jövedelemforrásáról tudunk a beregszászi, pesti, segesvári és simontornyai domonkos, a kismartoni, szemenyei

és zágrábi ferences, továbbá az egri, esztergomi és újhelyi ágostonrendi kolostoroknak. Az első tíz helyen kivétel nélkül az ország peremvidékén lévő és magyarországi viszonyok közt kiemelkedően jó forrásadottsággal rendelkezők kolostorok állnak. Ennek alapján biztosra vehetjük, hogy az ország középső és déli területein egykor létezett koldulórendi kolostorok között is kellett legyen több olyan, amelynek jelentősebb birtokai voltak – persze, a jelentőst igencsak viszonylagosan szabad értelmezni ebben az összefüggésben.

Az obszerváns kolostorok következetesen és feltűnően hiányoznak ebből a sorból. Az egyetlen obszerváns ferences kolostor az egész listában a kolozsvári, amelynek a XV–XVI. század fordulójától sójővedelme volt. Ezzel kapcsolatban felmerül a gyanú, hogy valójában nem is egyetlen kolostor jövedelméről van szó – bár az adomány eredeti célja kétségkívül a kolozsvári kolostor építkezésének támogatása volt. A későbbiekben járadékká alakuló bevétel azonban valószínűsíthetően az éppen ez idő tájt formálódó obszerváns rendtartomány anyagi támogatásává vált.⁸⁶² Ettől az egy esettől eltekintve a magyarországi obszervánsok szinte merev következetességgel ragaszkodtak elveikhez, és nemcsak ingatlanokat, hanem járadékokat és a városi tanácsok által adott szokásos, rendszeres támogatásokat sem fogadtak el.⁸⁶³

Jóllehet, amint láttuk a kolostorok jelentős részének volt valamilyen stabil jövedelemforrása, az összesítésből az is világosan kiderül, hogy ez csak ritkán volt elegendő a közösség eltartásához. Leginkább az ágostonrendi remeték lehettek abban a helyzetben, hogy kizárólag, vagy legalábbis alapvetően ilyen jellegű bevételeikre támaszkodjanak a középkor végén. Ennek oka nemcsak – sőt, talán nem is elsősorban – az volt, hogy viszonylag nagyobb és összetettebb birtokaik voltak (jobbágytelkek, malmok, halastavak, szőlők), hanem az is, hogy kolostoraikban a szerzetesek létszáma nem volt túl magas. Ahogy Bártfa esetében sejthető, a kolostor saját birtokai egy közepes parasztgazdaságnak feleltek meg, és nyilván a szerzetesek létszáma is ehhez igazodott. Ezzel együtt az alamizna sohasem tűnt el teljesen az ágostonrendi kolostorok életéből sem, azt az ő esetükben leginkább a végrendeleti hagyatékok képviselték, bár szó szerinti koldulásra is akad adat.

⁸⁶² Az obszerváns vikária az 1499-ben elfogadott, ún. atyai konstitúciókkal tette meg a döntő lépést az önálló rendtartomány megalakítása felé, amire egyébként 1517-ben került sor. Az atyai határozatok kiadása: *Leges* 609kk.

⁸⁶³ Vö. még DE CEVINS 2008 217.

Jellemző az is, ahogy a budai ágostonrendiek saját termésből származó, maguk által készített csemegével hálálták meg Zsigmond herceg alamizsnáját. A többi koldulórend viszont különböző mértékben, de mindvégig támaszkodott az alamizsnára, annak különböző formáira. Etekintetben nyilván az obszerváns ferencesek helyezkedtek el a képzeletbeli skála túlsó szélén – bár, amint a trsati kolostor példája mutatja – bizonyos körülmények között még ők is hajlottak a kompromisszumra.

A „legtávolságtartóbban” egyértelműen a domonkosok viszonyultak a kolduláshoz. Ugyanakkor érdemes figyelni arra is, hogy bár 1475-ben IV. Szixtusz pápa bullájával eltörölte a rend kolduló jellegét, azért az alamizsnagyűjtés ezután sem tűnt el teljesen a rend életéből. Nemcsak a végrendeleti hagyatékok, a lélekváltság adományok, vagy a konfraternitástagoktól érkező támogatások tartoztak az alamizsna körébe, hanem még a szupplikációs koldulás is megmaradt a XVI. század elején – igaz, igen visszafogott formában. Erre utal Zsigmond herceg budai számadása és II. Lajos 1525. évi számadáskönyvtöredéke is, amelyekben ugyan ritkán, de megjelennek az alamizsnát kérő domonkos szerzetesek is.

Ennél a fennmaradt források alapján jóval gyakoribb alamizsnára volt szükségük a konventuális ferenceseknek. Ráadásul az alamizsna hozzájuk még a XVI. században is rendszeresen érkezett természetbeni juttatásként, ezt igazolják a soproni számadáskönyvek egyes bejegyzései is. Sőt, még a birtokaik után járó bérleti díjat is gyakran természetben állapították meg, és úgy is fizették a bérlők.

Ebben a kontextusban nyernek igazán értelmet a búcsúk és a konfraternitás-oklevelek is. A XIII. század vége és a XV. század vége közötti időszakból 33 kolostor 39 búcsúengedélye maradt fenn, s ezeknek kétharmada ferences kolostorokhoz köthető. Jellemző az is, hogy az ágostonrendi remete kolostorok esetében mindössze öt ilyen engedélyt ismerünk, közülük négy a XIV. századból, sőt három éppenséggel az 1400. évi szentévből való. A ferences kolostoroknak adott búcsúengedélyek nagyobb része a rend konventuális ágához köthető, ez a bevételi forrás a jelek szerint nem tartozott az obszerváns ferencesek legjellemzőbb eszköztárához, hiszen csupán hat kolostorukról maradt fenn összesen kilenc ilyen adat. A száz, 1348 és 1535 között kiadott konfraternitás-oklevél alapján készült statisztika szintén világosan mutatja az összefüggést:

dc_702_13

Rend	-1349	1350– 1399	1400– 1449	1450– 1499	1500–	Összesen
OCarm		1				1
OESA		3	2	3	1	9
OFM conv		2	2		4	8
OFM obs				32	30	62
OP	1	3	2	11	3	20
Összesen	1	9	6	46	38	100

A fenti táblázatnak különösen az 1450 utáni időszakra vonatkozó oszlopai érdekesek. Látszik ugyanis bennük, hogy az obszerváns ferencesek elterjedése után mennyire „divatba jöttek” a konfraternitások (ebben különben Kapisztrán Szent János is fontos szerepet játszott), és hogy valójában ez volt a ferences obszervancia egyik legfontosabb újítása. Nem véletlen, hogy a XVI. század elején a konventuálisok is ismét éltek ezzel az eszközzel, s a négy ekkori konfraternitás-oklevelük közül az egyik már az 1517-es reformjuk után született. A XV. század közepe után kiadott összesen 84 konfraternitás-oklevélnek közel 80 %-a köthető a ferencesekhez, a maradék többsége (14) pedig a rendi obszervanciát ugyancsak bevezető domonkosokhoz.

Részben hasonló képet kapunk, ha a rendszeres jövedelmeket, a koldulásból származó alamizsnát, illetve a nagyobb hagyatékokat vesszük számba. Ugyanakkor az alamizsna pénzben befolyt hányadát tekintve némileg módosul a sorrend. A legkorábban és a legnagyobb összegben a domonkosok kaptak pénzbéli támogatást, vagy azzal egyenértékű sójövédelmet. A második helyen a ferencesek, közülük is az obszervánsok álltak. Az ágostonrendiek és karmeliták jóval kevesebb ilyen támogatásban részesültek. Ismereink szerint az ágostonrendiek egyetlen kolostora, a dési részesült királyi támogatásban a középkor végén (szokás szerint és a helynek is megfelelő sóban), s ennek összege nem sokkal maradt el a pálosok éves járandóságától. A karmelitákat tekintve mindeddig nem bukkant fel arra vonatkozóan adat, hogy a középkor végén ilyen jellegű királyi támogatásban részesültek volna. Holott a XIV. században még lényegesen kiegyensúlyozottabb volt a kép, hiszen Erzsébet anyakirályné a domonkosokat, a ferenceseket és az ágostonrendieket még azonos összeggel (rendenként 300 forinttal) támogatta, s csak az éppen abban az időben Budán megtelepedett karmeliták kaptak kevesebbet (100 forintot), azt is a kolostor építkezéseire.

Végigtekintve a koldulórendek, illetve kolostoraik késő középkori királyi támogatásán némileg különös kép alakul ki. A XV. század közepétől kezdve ugyanis az Erdélyi kolostorok lényegesen gyakrabban tűnnek fel a kedvezményezettek között. A jelenségnek elvben két magyarázata lehetséges. Egyrészt, mivel a járandóságot rendszeresen folyósították sóban, lehetséges, hogy az adatok halmozódását a sóbányák közelsége okozza. Másrészt viszont felmerülhet magyarázatként az is, hogy Erdélyben esetleg ebben az időben már komoly gazdasági gondok voltak, és a máshonnan befolyó alamizsna csökkenésének elensúlyozására adta a támogatást először Hunyadi János, majd fia, Mátyás, és az ő utódai a trónon. A kérdés az eddig rendelkezésre álló adatok alapján nem dönthető el.

Az ismert összegű pénzbani alamizsnát tekintve látszólag a domonkosok és a ferencesek közel egyformán kaptak támogatást. Valójában azonban, ha figyelembe vesszük a kolostorok, és főleg a szerzeteseik számát, akkor a domonkosoké lényegesen jelentősebb volt a rendtartomány számára. Ez viszont hangsúlyozottan csak az ismert pénzbani támogatásokra vonatkozik, hiszen ebben az összefüggésben válnak különösen fontossá a rendi *confraternitas* tagjai. A konfraternitás-oklevelekből ismert tagok mellett ebbe a körbe kell sorolni a protektorokat és más közbenjárókat is, méghozzá nemcsak az egyháziakat, hanem a világiakat is, amilyen pl. Werbőczy István volt.⁸⁶⁴ Márpedig a konfraternitás-oklevelek között – amint láttuk – egyértelmű túlsúlyban vannak a ferencesek.

Az alamizsna fontosságát figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy az ingatlan birtokok szerepe a koldulórendi gazdálkodásban a jövedelmek kiegészítése, illetve az alamizsna bizonytalanságainak kiegyensúlyozása volt. Megfigyelhető az is, hogy a kolostorok ingatlanbirtoklása nem, vagy nem kizárólag a szerzetesek kezdeményezése nyomán alakult ki. Az egyik legjobb példa erre a zágrábi ferences kolostor XIV. századi malomvásárlása, amikor az örökhatározó Albeni Henrik püspök végrendeletének végrehajtói döntöttek arról, hogy a pénzből egy malmot vásárolnak a kolostor számára – ami ellen a szerzetesek nem tiltakoztak. Jellemző Lendvai Miklós néhány évtizeddel korábbi oklevele is, amelyben a kegyurasága alá tartozó szeményei kolostor anyagi ügyeit rendezte. Ez az oklevél annál is érdekesebb, mivel kivételesen megvan a rend és az alapító kegyúr eredeti szerződése is 1248-ból, amelyben természetesen még szó sem esik ingatlanokról. Egy évszázaddal ké-

⁸⁶⁴ Werbőczy és az obszerváns ferencesek közti szoros kapcsolatról ld. legutóbb KERTÉSZ ms. Köszönöm a szerzőnek, hogy kéziratát még annak megjelenése előtt rendelkezésemre bocsátotta.

sőbb azonban az alapító akkori utóda már nem érezte megfelelőnek az eredeti konstrukciót, az évenként meghatározott mennyiségű természetbeni adományt és pénzt, ezért a kolostornak Szemenyén egy kis birtokot kerekített ki, amelynek a kezelése azonban továbbra is a család feladata maradt, hiszen a rendi előírások betartása miatt a szerzetesek egy procuratort választottak a családtagok közül. Ebben az esetben valójában inkább haszonélvezetről beszélhetünk, semmint valódi tulajdonról.

A koldulórendi kolostorok birtoklásához, illetve az egyes felek erre vonatkozó nézeteinek különbségéhez érdekes adalékkal szolgál a selmecebányai kolostor megszűnése körüli botrány. Az 1530-as években már erősen hanyatló kolostor szerzetesei – 1535-ben a számadáskönyv és egy végrendelet alapján összesen négy szerzetesről van adatunk, s valószínűleg nagyjából ennyi volt a közösség teljes létszáma – 1535-1536 fordulóján a város végleges elhagyásáról döntöttek, ezért a kolostor javait eladták, majd távoztak. A város azonban mélységesen felháborodott az eljárásról, s ennek 1536-ban a kolostorépületek sorsának rendezését leírva hangot is adtak. Az ügy háttérében valójában az áll, hogy a domonkosok a birtokokat a rend tulajdonának tekintették, és így is jártak el velük kapcsolatban, amikor a visszatérés reménye nélkül elhagyták Selmecebányát. A város viszont úgy vélte, a birtokok a kolostorhoz mint városi ingatlanhoz tartoznak, így azt a szerzeteseknek nem volt joguk eladni. Annál is kevésbé, mivel az épületek hasznosításakor – a városi ispotályt költöztették ide – a birtokokra továbbra is szükség lett volna a fenntartáshoz.

Bármennyire volt is azonban birtoka és rendszeres jövedelme egy-egy kolostornak, bármennyire is azt tapasztaljuk, hogy a középkor vége felé a domonkosok nemcsak kánonjogi értelemben kezdenek eltávolodni a koldulórendi léttől, a rendek birtokaiból származó bevételek sohasem fedezték az épületek fenntartásának, még kevésbé esetleges bővítésének, átalakításának költségeit. Ezek a költségek a középkor végéig a kegyurakat terhelték. Nem véletlen, hogy a koldulórendi, különösen a ferences reformoknak köszönhetően éppen a kora újkor hajnalán lépnek egyre nagyobb számban előtérbe ezek a személyek, illetve városok esetében az őket képviselő városi tanácsstagok, bírók, polgármesterek. Gazdasági szempontból tekintve a koldulórendi kolostorok esetében különbséget kell tenni az ingatlan fenntartása és a benne lakó közösség megélhetése között. A koldu-

lás, az alamizsnagyűjtés, de még a rendszeres jövedelmek is elsősorban az utóbbi fedezését szolgálták.

A soproni számadáskönyv példája emellett arra is rávilágít, hogy a saját kezelésben tartott birtokok, leginkább a szőlők művelése is komoly kiadásokkal járt, hiszen a szerzeteseknek, illetve a nevükben eljáró templomgondnokoknak bérmunkát kellett alkalmazniuk. Persze a belőlük származó tekintélyes jövedelemhez képest ez a költség még mindig csak mintegy a fele volt. Ez lehet a magyarázata annak is, hogy a XVI. században a kassai domonkosok többször is vettek fel kölcsönt szőlők művelésére.

Az alamizsnagyűjtés gyakorlatából következően a koldulórendi közösségeknek rendelkezniük kellett megfelelő tároló kapacitásokkal. Ez a XIII. században még nem feltétlenül állt rendelkezésre, legalábbis erre utal a szemenei ferences kolostor alapítását rögzítő 1248-as szerződés, amelyben az alapító a gabona kiutalását heti rendszerességgel vállalta. Ha csűr nem is, pince azért lehetett, hiszen a bort évente háromszor kapták meg a szerzetesek. A későbbiekben ilyen megoldással már nem találkozunk, sőt, az a néhány adat, ami erről szól, inkább arra vall, hogy a gyakorlat az évenként egyszeri beszállítás volt. A nagyobb tárolókapacitások meglétére utalnak azok az adatok is, amikor a kolostorokban sőt raktároztak (pl. a budai és a tordai ágostonrendi kolostorban). Nagyméretű pincét sikerült egyébként feltárni a visegrádi ferences kolostorban, ahol még az is kimutatható volt, hogy a középkor végén az épület alatt húzódó korábbi pince helyett egy újabb, a hegybe vájt pincét készítettek – vélhetően a Duna áradásai miatt.⁸⁶⁵ A kolostor pincéjét említi a soproni számadáskönyv is, éppen a szüretből származó boroshordók elhelyezése kapcsán.⁸⁶⁶

A szerzetesek ellátása lényegében három forrásból történt: az alamizsna, a birtokok jövedelme és a saját munka. Utóbbi lehetett önellátás (akár élelmiszertermelés, akár kézműves tevékenység), vagy pénzkereset. Élelmiszer, azaz zöldség és gyümölcsstermelésre

⁸⁶⁵ LASZLOVSZKY József és KISS Andrea eddig közöletlen kutatási eredménye alapján. Köszönöm kollégáimnak, hogy adataikat rendelkezésemre bocsátották.

⁸⁶⁶ *Item mer hab ich gebnn denn vasziehern vonn zweyen fass, so die prüder vom Kreitz habn pracht, douon abzuzeuhen vnnd inn den keller zu lassenn, facit XLVI den.* HÁZI II/5 258. A soproni kolostor pincéjében az utóbbi években végeztek kutatást, ennek eredményei azonban még közöletlenek. Köszönöm Szende Katalinnak, hogy a kutatások előzetes eredményeit megosztotta velem.

a legtöbb kolostornak volt lehetősége, bár konkrétan kertre vonatkozó adat csak kevés van. A saját fogyasztás mellett alkalmanként a felesleget értékesítették is, amire ugyan csak Sopronból van adatunk.

Az obszerváns ferencesek a jelek szerint e tekintetben is külön úton jártak, s ellátásukat a lehető legnagyobb mértékben igyekeztek a hívek adományaiból fedezni. Erre utalnak a XVI. század közepső harmadában egymást követő káptalani rendelkezések, amelyek – a koldulás és alamizsnagyűjtés nehézségeivel számot vetve – már bizonyos engedelményeket tettek (ld. szőlőtelepítés a gyulai kolostor kertjében, tyúkok tartásának engedélyezése, len, árpa és zab termeltetésének engedélyezése).

Az önellátás körébe tartozhatott bizonyos kézműves mesterségek gyakorlása is, ez azonban a jelek szerint nagymértékben függött attól, hogy a kolostorban volt-e éppen hozzáértő testvér. Laikus testvérekről használható adataink csak a XVI. századból vannak a domonkosoktól és az obszerváns ferencesektől. Utóbbiak között természetesen nagyobb arányban voltak ilyenek, és jóval több közöttük az ismert mesterséggel rendelkező. Mindkét közösségben az építkezésekhez és a ruházkodáshoz kapcsolódó mesterségek voltak nagyobb számban, de a domonkosok között – talán éppen meglévő birtokaik miatt – akadt molnár, mészáros és a halastavakhoz értő testvér is. Műhelyekre utaló írott adat sehonnan sem ismert – eltekintve néhány, a kolostorok alapításáról szóló formulától –, de az obszerváns ferenceseknél elképzelhető, hogy Gyulán pl. azért volt három kovács, mert kovácműhely is tartozott a kolostorhoz. A másik lehetőség persze az, hogy valamilyen nagyobb munkára kaptak megbízást, akár a várból, és munkájukért fizetést (alamizsnát?) kaptak. Régészeti eddig csak egy helyütt, a marosvásárhelyi ferences kolostor mellett sikerült műhelyt azonosítani,⁸⁶⁷ továbbá elképzelhető, hogy azért rendeztek be a XVI. században pénzverő műhelyt a pozsonyi ferences kolostorban, mivel ott ennek már bizonyos feltételei adottak voltak.

A disszertáció elején feltett kérdésre, hogy ti. mi tette lehetővé a késő középkori Magyarországon ilyen sok koldulórendi kolostor létezését, sőt a térségben kiemelkedő másodvirágzását, a válasz összetett. Mindenek előtt a főúri réteg szerepét kell kiemelni, amelynek tagjai a XV. század közepétől ugyan leginkább az obszerváns ferenceseket tá-

⁸⁶⁷ Soós 2003.

mogatták, de a fellendülésből a többi koldulórend sem maradt ki. Az obszerváns ferencesek esetében a támogatás összefüggött a török elleni harcokkal, az ország védelmével is, a többi koldulórend esetében inkább a korszakra jellemző vallási megújulás állhatott a háttérben. A főurak támogatása összekapcsolódott az uralkodói támogatással is, amely ebben az időszakban nem elsősorban új intézmények alapításában fejeződött ki, hanem a rendtartományok, illetve a már meglévő kolostorok támogatásában. Ez utóbbi alkalmanként más szerzetesi intézmények átalakításában is testet ölthetett, mint pl. a vértesszentkereszti bencés apátság és birtokainak átadása a fehérvári domonkosok, vagy az elhagyott ercsi ciszterci apátság átadása az ágostonrendi remeték számára. E két példa párhuzamai ismét a pálosoktól ismertek: Mátyás, illetve utóda, II. Ulászló ugyanilyen módon adta át a rendnek 1470 és 1500 között a visegrádi és a szentjobbi bencés, valamint a zsámbéki, csúti és váradhegyfoki premontrei monostorokat.

A főurak által alapított kolostoroknál több esetben megfigyelhető ezeknek az uradalomszervezéssel, illetve a vár- vagy kastélyépítéssel párhuzamos megjelenése (pl. Ozora, Palota, Coborszentmihály, Simontornya). A kolostoroknak a királyi vagy a főúri rezidenciákhoz való kötődése egyfajta divatnak, vagy szokásnak is tekinthető. Ugyanakkor a jelenség arra is felhívja a figyelmet, hogy egy település városiasodása, a rezidencia megjelenése és valamelyik koldulórend feltűnése között bonyolultabb az összefüggés, mint azt első pillanatban gondolhatnánk. Az adatok arra utalnak, hogy a rezidencia és a kolostor jóval szorosabban kapcsolódik egymáshoz. A szerzetesek számára elsősorban a kegyúr jelentette a megfelelő megélhetés garanciáját, nem pedig a mezőváros vagy annak környéke. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a településnek semmilyen szerep sem jutott volna a szerzetesek mindennapi életében. A koldulás és az alamizsnagyűjtés szempontjából nyilván a szűkebb és a tágabb környék fontosságát kell hangsúlyozni, ez azonban a késő középkorban másodlagos szerepet játszott a kegyuraktól érkező támogatás mellett. Ettől eltérő képet mutatnak a „valódi” városokban épült kolostorok, hiszen az ő számukra a városi polgárság, illetve a város mint közösség adományai biztosították az anyagi háttérrel. E késő középkori alapítású koldulórendi kolostorok – ha nem is voltak az uradalom intézményei – csak igen óvatosan tekinthetőek egy-egy település városiassága mutatóinak. Más kérdés, hogy a rezidencia jelenlétéhez hasonlóan a kolostorok is hozzájárulhattak a városi fejlődés megindulásához vagy kiteljesedéséhez.

Látszólag az első helyre kívánkozott volna, mégis másodikként kell megemlíteni az ország késő középkori demográfiai helyzetét. Egyrészt úgy tűnik, 1500 körül a korábbi szakirodalomban közölt becsléseknél valamivel magasabb lélekszámmal kell számolni, másrészt az oszmán hódítást közvetlenül megelőző időszakban a Magyar Királyság népessége még bizonyosan nem csökkent, sőt valamelyest még emelkedhetett is. Az egyes területek között azonban jelentős eltérések mutatkoztak. A koldulórendi kolostorok és szerzetesek számának növekedésével a demográfia alakulása csak közvetve függ össze, amennyiben az országban összességében rendelkezésre állt a szükséges anyagi erő. A késő középkori alapításokat azonban nem kizárólag, sőt, nem is elsősorban az adott térség népesedési viszonyai határozták meg. Ez az obszerváns ferencesek esetében a legnyilvánvalóbb, akik a legveszélyeztetettebb déli határvidéken igyekeztek az utolsó pillanatig megmaradni, miközben anyagi hátterüket inkább biztosította az ország politikai elitje, mint a helyi lakosság. A többi koldulórendnél ilyen közvetlen összefüggés nem mutatható ki, de a kegyúri támogatás fontosságát az ő esetükben is hangsúlyozni kell.

A gazdasági hátteret vizsgálva, a források felületes áttekintése nyomán a kutatónak talán az a benyomása támadhatott, hogy a koldulórendek a középkor végére lényegében ugyanolyan, birtokokkal rendelkező és gazdálkodó közösségekké váltak, mint a monasztikus vagy a remeterendek, legfeljebb birtokaik mennyisége, esetleg jellege lehetett eltérő. Végső soron ezt támasztaná alá a domonkos rendre vonatkozó, 1475-ös pápai bulla is.

A két utóbbi, a mennyiségre és a jellegre vonatkozó megállapítás feltétlenül igaz, az alapfeltevés azonban nem igazolható még a domonkosok esetében sem maradéktalanul. Egyrészt nem igaz, hogy a koldulórendek egységesen a középkor vége felé váltak ingatlanok birtokosaivá (ld. pl. az ágostonrendi remetéknek a legkorábbi időszaktól adatolható birtokait). Másrészt az sem igaz, hogy a késő középkorban a birtokokból származó jövedelmek szükségtelenné tették volna az alamizsnát és a koldulást. Az egyes rendek között jól látható különbségek vannak ugyan, de – Kaspar Elmnek a pálosokra vonatkozó megállapítását ebből a szempontból is megerősítve – az alamizsnától való függés tekintetében a kört nem szűkíteni, hanem inkább bővíteni kell. Más kérdés, hogy a koldulás közkeletű fogalmát némileg módosítani szükséges: beletartozik a szó szerinti koldulás, a koldulási körzetek meghatározott rend szerinti, alamizsnagyűjtés céljából való bejárása, a búcsújáró helyek működtetése, a társadalom magasabb rangú tagjainak supplicatioval

történő megkeresése, de ide tartozik a szélesebb értelemben vett társadalmi kapcsolatrendszer kiépítése is. Ez utóbbi jelenik meg a konfraternitás-oklevelekben és a végrendeletekben. Az alamizna mellett a nagyobb koldulórendek, és különösképpen az obszerváns ferencesek esetében nem szabad megfeledkezni a kétkezi munkáról sem, még ha ennek a közösség fenntartásában játszott szerepét nem is tudjuk rekonstruálni. Az összképet tekintve ezzel lényegében megerősíthetjük Jacques Chiffolleau-nak a francia és itáliai anyag alapján tett megállapítását, amely szerint a koldulórendi gazdálkodás alapvetően a környezethez fűződő kapcsolatrendszerrel függ.⁸⁶⁸

A birtokokat illetően, leginkább a jellegüket ismerjük, a hasznosításukról és a gazdálkodásról meglehetősen keveset tudunk. Ebben az esetben különösen fájó, hogy egyetlen kolostorból sem maradt erre vonatkozóan elegendő forrásanyag. Városi ingatlanok csak kivételesen voltak, a jelek szerint tartósan általában csak olyanokat birtokoltak, amelyek a szerzetesek ellátásával is kapcsolatban voltak (városi kertek, sütőházak, kúriák). A vidéki birtokok között feltűnően kevés a malom, s azok többsége is az ágostonrendiek kezén volt. Rendkívül gyakori viszont a szőlő (helyenként a kocsmáltatási jog is igazolható), az állattartással összefüggő birtok (rét, legelő, kaszáló), valamint a halastó. A rendelkezésünkre álló kevésből egy dolog látszik elég biztosnak: ellentétben a pálosokkal a koldulórendi kolostorok birtokaikat nem szokták bérbe adni, és birtokok bérbevételéről sem tudunk. A soproni számadáskönyvek adatai szerint a kolostori szőlőket bármunkával műveltették meg, aminek költsége a borból származó bevétel 50 %-át is elérte.

A boron kívül más termékekkel is megjelenhettek a kolostorok a piacon. Közvetve erre utal II. Lajos utasítása, amely szerint a koldulórendi és a pálos kolostorokat az alamizna után felmentették a *subsidium* megfizetése alól, a majorjaik és a legelőiken tartott állatok után azonban továbbra is kötelesek voltak azt megfizetni.⁸⁶⁹ De ekként is értelmezhető a segesvári domonkos kolostor állattartó majorja és a kolostorban lakó mészáros testvér is. Alkalmilag a kolostori kertekben termelt gyümölcs is piacra kerülhetett, amint azt a soproni számadáskönyv két bejegyzése igazolja. Emellett elvben a kézműves szerzetesek is termelhettek eladásra, de erre vonatkozó adat nem áll rendelkezésünkre.

⁸⁶⁸ CHIFFOLLEAU 2009, kül. 730.

⁸⁶⁹ 1522. II. 21.: MOL DL 34466, kiadása: ETE I 52.

A birtokok kezelése nem látszik egységesnek. Időről időre feltűnnek gondnokok, akik a kolostorok gazdasági ügyeit intézték, de a XVI. századi soproni példa arra utal, hogy a rendszer meglehetősen rugalmas volt, a gondnok jelenléte nem zárta ki, hogy alkalmanként, vagy bizonyos ügyekben a kolostor gvárdiánja intézkedjék. A legkorábbi adat kolostorgondnokra a XIV. század közepéről való (Szemenye), de gyakoribbá csak a XV. századtól, annak is a végétől válik vitricusok említése. A koldulórendek közül az ágostonrendi remetéknél csupán egy, a többi rendnél ismert rendszerbe nem illeszthető adatunk maradt kolostorgondokra vonatkozóan (ti. a kegyúr által kinevezett gondnokról van szó), ebből azonban – tekintve az adatok rendkívül csekély számát – következtetést levonni nem lehet. A kolostorgondnokok által készített és fennmaradt számadáskönyvek arra utalnak, hogy feladataik között elkülönült a templom, illetve a kolostorépületek és a szerzetesközösség pénzügyeinek könyvelése. Ez egyébként felveti az épületek és közvetve a birtokok tulajdonviszonyának kérdését is (ld. Selmecebánya).

Az eddigiekben az általános képet igyeleztünk bemutatni, úgy tűnik azonban, van az országon belül is eltérés. Ennek pontos mibenlétét nagyon nehéz megragadni, és ebben a kolostorokra vonatkozó források csekély száma a legkevésbé sem segít. Az is kétségtelen tény, hogy az ország középső részéről hiányzó források miatt valódi határt nem is lehet húzni. Mégis, az összképben van különbség az ország nyugati és keleti fele között. A legmarkánsabban ez a pénzügyletek meglétével, illetve hiányával mutatható be: a különféle kölcsönügyletekre, járadékszerződésekre vonatkozó források gyakorlatilag a Dúnától nyugatra fordulnak elő, míg az erdélyi területeken halmozódnak a késő középkorban az uralkodó (kormányzó) által adott nagyösszegű járadékok. Talán erre az eltérő fejlődésre vezethető vissza a beszercei domonkos kolostor két, a XV. század első felében keletkezett jegyzéke is, amelyek a korábban végrendeletek alapján kapott járadékok ingatlanra váltását tükrözik. A jelen kutatás alapját adó források nem engednek ennél mélyebb elemzést, de más – nem a kolostori gazdálkodással összefüggő – források bevonása a későbbiekben talán segíthet e helyzet jobb megértésében.

Ami végül a koldulórendi kolostorok helyét, gazdasági hátterét illeti a késő középkori Magyarországon, a kép valóban összetett. A XV. század közepétől megfigyelhető másodvirágzás az országban megtelepült rendek közül csak hármat érintett, a karmeliták nem tudtak profitálni belőle, bár erre – a lengyel példát látva – elvben volt lehetőségük. A

fellendülés a többi rendnél is különböző mértékű volt. Legkevésbé az ágostonrendi remeték erősödtek általa, hiszen csupán két új kolostort alapítottak számukra (Lövvő, Németújvár) – mindkettőt a nyugati határszélen –, az ercsi ciszterci apátság átvétele elsősorban a birtokok átadását jelentette, s csak a XVI. században – vélhetően a birtokok könnyebb kezelése miatt – alakítottak itt konventet. A rend kolostorai csak ritkán tűnnek fel a végrendeletekben, és a hozzájuk köthető konfraternitás-oklevelek száma is csekély. Megszerzett birtokaikat viszont háborítatlanul művelték a középkor végéig.

A domonkosok jóval több új helyen telepedhettek meg (Mesztegyő, Beregszász, Coborszentmihály, Kőrösszeg, Lábatlan, Nagyvárad, Székelyudvarhely, Simontornya; Haraly – locus), s a XV–XVI. században más rendektől is átvettek néhány kolostort (Vértesszentkereszt – először birtokként, Komár, Körmend). Támogatóik leginkább a főúri rétegből kerültek ki, ugyanakkor megélhetésüket tekintve igyekeztek lehetőség szerint függetlenedni a kegyuraktól. Ennek eszközei voltak a birtokok, de tulajdonképpen a lábatlani kolostor pénztőkéje is. A birtokszerzés ebben az időszakban a korábban alapított kolostoroknál is gyakoribbá vált, ugyanakkor ingatlanaikat jóval kevésbé tekintették tartós tulajdonnak, mint a monasztikus rendek. Nemcsak arra van példa, hogy megkapott birtokot eladtak, hanem arra is, hogy eleve időleges birtoklás volt a szándék. Két végrendelező hagyott határozott idejű haszonélvezetet domonkosokra (Buda, Kolozsvár), egyszer pedig maguk a szerzetesek kértek határozott időre egy halastavat (Beszterce). Emellett a középkor végén láthatóan szoros kapcsolatot ápoltak a kolostorokat körülvevő társadalommal. Ennek jelei a végrendeletek és a konfraternitás levelek. Előbbiekből a kolostorok számarányánál nagyobb, utóbbiakból valamivel kisebb mértékben részesedtek.

A konventuális ferencesek a XIII–XVI. század között sajátos utat jártak be. Talán ez a közösség változott összességében a legtöbbet az idők folyamán. A XIII. századi gazdasági háttérükről egyetlen forrásunk van, amely szerint a kegyúr közvetlen alamizsnajuttatása biztosította a szerzetesek megélhetését. Ez a modell feltehetően a kisebb helyeken létesült kolostorokra volt jellemző, a városi környezetben megtelepedett közösségek Magyarországon is támaszkodhattak – legalább részben – a polgárság alamizsnájára. A leg-sokrétűbb gazdasági tevékenységet a rend a XIV. században és a XV. század elején folytatta. Ekkor és a későbbi időszakban felbukkanó birtokaik jól érzékelhetően inkább kiegészítő jövedelmet biztosítottak. A birtoklás iránti igény nem feltétlenül a szerzetesek

felől érkezett, s több esetben vélelmezhető, hogy a megkapott birtok nem is volt sokáig a szerzetesek kezén. Ebben a tekintetben alapvető változást hozott az obszervancia térnyerése, hiszen a konventuálisokat rákényszerítette birtokaik részleges elidegenítésére. Arról azonban nincs szó, hogy az 1517-es reformot követően azonnal mélyreható változások következtek volna a birtokokat illetően. A végrendeletek alapján a szerzetesek a helyi társadalommal többnyire jó viszonyt ápoltak, a távolabbi környéken lakó híveket pedig a búcsúkkal vonzották. Konfraternitás-oklevelekkel azonban csak azután találkozunk ebben a közegben, miután a konventuális ág is elfogadta a rendi obszervanciát.

A legérdekesebb képet az obszerváns ferencesek mutatják. Elterjedésük lényegében a XV–XVI. században történt, különösen a XV. század közepétől gyarapodott kolostoraik száma látványosan. Gazdasági háttérüket az a főúri és részben köznemesi réteg biztosította, amely az alapításban is kulcsszerepet játszott. Birtokaik nem lévén az alamizsnára támaszkodtak. Ugyanakkor meglepően kevés végrendelet (~10 %) említi őket a kedvezményezetttek között, azok is inkább a korszak végéről származnak. Hasonlóan kevés a kolostorainak adott búcsúengedély: mindössze hét kolostor említhető, s többségük még az építkezéssel összefüggésben nyerte az engedélyt (Szalárd, Atya, Csíksomlyó, Tövis, Palota, Monoszlóváralja), zárandokhelyé a középkorban csak az újlaki és a marosvásárhelyi kolostor vált, de az előbbinek nem ismerjük búcsúengedélyét. Ehelyett konfraternitás leveleket találunk nagy számban, amelyeknek háromnegyede az obszervánsokhoz köthető.

A koldulórendek és a város viszonyát nézve úgy tűnik, a domonkosok, a konventuális ferencesek és a karmeliták tekinthetőek vitán felül alapvetően városi rendeknek. Az ágostonrendi remeték csak részben, az obszerváns ferencesek pedig alapvetően nem. Ez nem azt jelenti, hogy kolostoraik ne telepedtek volna meg városokban, de megélhetésüket nem a városokra alapozták. A választóvonal nem a birtokok léte vagy nem léte, hanem a társadalmi háttér milyensége. Ezen a ponton kapcsolhatók be ismét a vizsgálatba a pálosok. Az ő társadalmi bázisukat ugyanis lényegében ugyanaz a főleg főúri, köznemesi és mezővárosi polgári réteg jelentette, mint az obszerváns ferencesekét.⁸⁷⁰ Nem véletlen

⁸⁷⁰ Érdekes adalék ehhez a Tahai család két konfraternitás-oklevele. Az első 1473-ban kelt, s Tahai Pétert, testvérét, István dömösi prépostot, valamint feleségét és fiait vette fel a pálos rend testvérületébe, vizsgálat azért a 150 forint adományért, amelyet a kékesi kolostornak tett. (1473. V. 14.: MOL DL 17454) Majd harminc évvel később, 1501-ben Nyári Balázs, a magyarországi obszerváns ferencesek vikáriusa vette fel a

tehát, hogy a késő középkorban éppen e két rend volt a fentemlített fellendülés legfőbb haszonélvezője. E három társadalmi réteg közül az alapítások leginkább a főurakhoz köthetők, de a fenntartásban mindháromnak megvolt a maga szerepe, a szerzetesi utánpótlást pedig nagyrészt az írott forrásokban egyébként alig-alig megjelenő mezővárosi polgárság biztosította. A kapcsolatot azonban jól tükrözik a szerzetesnévcsorok: mind a pálosoknál, mind az obszerváns ferenceseknél kimutatható, hogy az ismert származású rendtagok tekintélyes hányada volt mezővárosi polgárcsalád szülőtte. E réteg a szerzetesi utánpótlás mellett a mindennapi betevő biztosításában játszhatott fontos szerepet, részben azonban a dolog jellege, részben a mezővárosi írásbeliség csekélyebb volta miatt csak az előbbit tudjuk forrásokkal alátámasztani. Az említett rétegeket, közülük is elsősorban a főurakat a jelek szerint a domonkosoknak, méghozzá a rendi obszervanciát képviselő részének sikerült még kisebb mértékben megszólítania.

Fontos kiemelni, hogy a koldulórendi gazdálkodással kapcsolatba hozható források vizsgálata nyomán legalább annyit tudhatunk meg a szerzeteseket körülvevő társadalomról, mint magukról a rendekről. A megélhetéshez szükséges javak biztosításának módjából, vagyis az alamsz Nagyűjtésből szükségszerűen következett, hogy a koldulórendek mindig mindenhol az őket támogatni kész és képes társadalmi rétegeket keresték és szolgáltatták meg. Másfelől bizonyos mértékig objektív korlátai is voltak a terjeszkedésüknek: egy terület „kolostoreltartóképessége” társadalmi, népességi, gazdasági és végül, de nem utolsósorban, vallási-lelki, sőt, olykor politikai tényezők bonyolult rendszerétől függött. A koldulórendek e tekintetben a társadalommal való szoros szimbiózisuk miatt egyfajta indikátorként viselkednek: a kolostorok száma a nyugati kereszténység területein mutat összefüggést egy adott térség lélekszámával és gazdasági fejlettségével.

A bevezető részben feltett kérdésre, hogy ti. mi tette lehetővé Magyarországon a középkor végén ilyen nagyszámú kolostor és szerzetes jelenlétét, a válasz a nemesi réteg

rend testvérületébe Tahi Istvánt feleségével és gyermekeivel, apai féltestvérét, Tahi Miklóst anyjával, feleségével és fiával, továbbá édestestvérét, Mártont feleségével és leányaival, továbbá Tahi István feleségének testvérét, valamint Tahi Miklós feleségének testvérét. (1501. VI. 16.: MOL DL 21052 – KERTÉSZ [2014] n. 42) Bár a második esetben pénzről nem esik szó, minden bizonnyal ezúttal is nagyobb összegű adomány állt a háttérben.

nagysága és gazdasági ereje, valamint a mezővárosi polgárság megerősödése – és ezzel együtt öntudatosodása. Harmadik tényezőként – különösen az obszerváns ferencesekkel összefüggésben – meg kell említeni a törökellenességet is, ami az obszerváns vikária délvidéki kolostorainak alapításában, támogatásában is kifejeződött. Ebben az összefüggésben ki kell emelni a XV–XVI. század fordulóján a Mátyás- és Jagelló-kori főpapokat is, különösen Bakóc Tamást, akik ugyancsak fontos szerepet játszottak a ferences obszervancia erősítésében.

A koldulórendi gazdálkodás nem értelmezhető e rendeknek a társadalomhoz fűződő viszonya nélkül. Az alapításkor megfogalmazott elvek a látszat ellenére jóval mélyebben gyökereztek a közösségek életében, semhogy a későbbi változások azt teljesen felülírhatták volna. Az evangéliumi szegénység, a misszió, a lelkipásztori munka mindig meghatározó volt az elvek szintjén. Ami változott, az a megélhetéshez szükséges javak biztosításának módja. Az ingatlanbirtoklás ebben a felfogásban a szó legszorosabb értelmében a temporalia, az időleges kategóriájába esett: mindig az adott társadalmi környezet lehetőségeihez igazodott, s a körülmények változásával meglehetősen rugalmasan változott. Éppen ez a sajátosság különbözteti meg talán leginkább a koldulórendek gazdálkodását a monasztikusokétól. Utóbbiak számára a birtok lehetőséget és egyben keretet adott a szerzetesi életnek, s ha a birtokok elvesztek vagy elpusztultak, az a szerzetesi életet is ellehetetlenítette. A koldulórendek ezzel szemben a környező társadalomra támaszkodtak, s mindaddig, amíg igény volt a szerzetesek munkájára, a megélhetésük is biztosítható volt. Az egyes rendek közti különbség leginkább abban állt, hogy melyik társadalmi réteget szolgáltatták meg, melyiknek az igényeit elégítették ki, vagy éppen a sajátos szerzetesi hivatásukat mennyiben tudták valamilyen politikai céllal is összekapcsolni. LeGoff tézise a koldulórendek és a városiasodás összefüggéséről a késő középkori Magyarországon csak korlátozottan igazolható. A szerzetesek nézőpontja felől tekintve a kérdést a különbség oka éppen az, hogy az egyes területeken e közösségek jó érzékkel találták meg azt a társadalmi réteget, amelynek megvolt a kellő súlya és gazdasági ereje a szerzetesek támogatásához, s ezáltal az adott rend céljainak megvalósításához. A városok mellett Magyarországon a ferences és részben a domonkos obszervancia elterjedésében ezért jutott kiemelt szerephez a főúri és a gazdagabb köznemesi réteg, valamint – más szempontból – a mezővárosi polgárság.

dc_702_13

MELLÉKLETEK

1. melléklet

Koldulórendi kolostorok és a Magyar Királyság népessége 1500 körül

Megye	Terület km ²	Lélekszám	Népsűrűség	OFM	OFM o.	OP	OESA	OCarm	Σ	fő / kolostor
Abaúj	2759,42	41625	15,1	1	1	1			3	13875
Arad	3423,67	39885	11,7	1					1	39885
Árva	946,15	3025	3,2							
Bács	5721,42	61035	10,7	1	2				3	20345
Baranya	5717,60	150945	26,4	2	1	2	2	1	8	18868
Bars	2723,87	29375	10,8							
Békés	3062,98	34090	11,1							
Belső-Szolnok	3151,99	27375	8,7				1		1	27375
Bereg	3765,27	27650	7,3	1		1			2	13825
Bihar	11727,59	147300	12,6	3	2	2	1		8	18413
Bodrog	2555,69	31155	12,2		1	1	1		3	10385
Borsod	3764,09	50545	13,4		1		1		2	25273
Csanád	5647,54	80240	14,2		1				1	80240
Csongrád	4793,74	42290	8,8	1	1	1			3	14097
Doboka	3193,51	30780	9,6							
Esztergom	1166,06	15995	13,7		1	1	1		3	5332
Fehér-Fogarás	9205,37	66415	7,2		1	1	1		3	22138
Fejér (Csepel is)	4132,62	33595	8,1	1		1	2		4	8399
Gömör	3708,08	39495	10,7							
Győr	1513,31	19880	13,1	1		1			2	9940
Heves	5149,98	49955	9,7	1	1		1		3	16652
Hunyad	4791,27	55795	11,6		1				1	55795
Jász-kunság	5564,86	23430	4,2		1				1	23430
Keve	4931,45	10775	2,2							
Kis- és Nagy-Hont	3237,60	42735	13,2			1			1	42735
Kolozs	4767,98	61465	12,9		1	1			2	30733
Komárom	2598,02	21810	8,4		1	2			3	7270
Kőrös	9424,03	199335	21,2	5	5	1	2		13	15333
Közép-Szolnok	3330,53	26620	8,0		1				1	26620
Krassó	5268,03	40420	7,8							
Kraszna	1204,85	8415	7							
Küküllő	1615,72	32720	20,3							
Külső-Szolnok	2130,88	17030	8							
Liptó	2231,34	8445	3,8		1				1	8445
Máramaros	9715,29	18765	1,9							
Moson	1611,02	9235	5,7							

dc_702_13

Nógrád	4205,37	49990	11,9		2				2	24995
Nyitra	5513,70	67385	12,2	1	3			1	5	13477
Pest	5288,07	56595	10,7		1	1	1		3	18865
Pilis	981,91	34375	35	2	2	1	2	1	8	4297
Pozsega	1935,31	35915	18,6	1	1	1	1		4	8979
Pozsony	4437,43	53995	12,2	2		1			3	17998
Sáros	3608,92	27920	7,7		1		3	1	5	5584
Solt	2749,45	23820	8,7							
Somogy	6339,28	111820	17,6	1	4	1	1		7	15974
Sopron	2407,57	25115	10,4	2					2	12558
Szabolcs	7329,85	44915	6,1		1				1	44915
Szászföld	11235,09	115160	10,3	3	3	6			12	9597
Szatmár	5687,71	67960	12,0	2	1	1			4	16990
Székelyföld	11732,66	86250	7,4		2				2	43125
Szepes	2923,30	21595	7,4	1		1	1		3	7198
Szerém	3120,99	48350	15,5		1	1	1		3	16117
Szörényi Bánság	4683,93	36415	7,8							
Temes	7010,90	57570	8,2		2	1			3	19190
Tolna	4502,97	100790	22,4		3	1			4	25198
Torda	4922,43	40085	8,1		1		1		2	20043
Torna	656,84	9525	14,5							
Torontál	1373,51	7840	5,7	1					1	7840
Trencsén	4051,10	36265	9,0	1					1	36265
Turóc	1122,28	9535	8,5							
Ugocsa	1212,62	14005	11,5		1				1	14005
Ung	3229,51	25585	7,9							
Valkó	5506,97	80240	14,6		4		1		5	16048
Varasd	1895,78	40805	21,5	1					1	40805
Vas	4482,99	52845	11,8	1		1	3		5	10569
Verőce	665,90	8524	12,8	1		1			2	4262
Veszprém	4080,91	35975	8,8		2		1		3	11992
Zágráb	7401,18	46115	6,2	1	1	1			3	15372
Zala	5881,64	93550	15,9	3	5		3		11	8505
Zaránd	5690,18	62250	10,9		2				2	31125
Zemplén	6324,78	59470	9,4	1	3	1	1		6	9912
Zólyom	2723,35	19515	7,2							
		3307708		43	70	37	33	4	187	

Abaúj – a Magyar Királyság törzsterületén fekvő vármegye, terület

Kőrös – szlavóniai vármegye, terület

Székelyföld – erdélyi vármegye, terület

Szürkével jelöltek azon vármegyék és területek, ahol a középkorban nem volt koldulórendi kolostor.

2. melléklet

Koldulórendi kolostorok birtoktípusai

Város	Rend	Birtok, major, rét	Szőlő	Malom	Halastó	Ház, telek	Egyéb ingatlan	Vám, illeték, járadék	Kocsmáltatás	Tőke	Só	
Bártfa	OESA	x			x					x		3
Beregszász	OFM	x										1
	OP	x	x		x	x						4
Beszterce	OP	x	x	x	x	x	x	x				7
Brassó	OP	x		x	x			x			x	5
Buda ¹	OP	x				x						2
	OCarm					x						1
	OFM					x						1
	OESA		x									1
Coborszentmihály	OP	x			x							2
Dés	OESA	x	x	x	x	x	x				x	7
Eger	OESA	x	x	x		x						4
	OFM			x		x						2
Eperjes	OCarm		x				x	x	x			5
Ercsi	OESA	x										1
Esztergom	OESA	x	x	x			x					4
	OP		x									1
Gara	OP							x				1
Győr	OFM									x		1
Gyulafehérvár	OESA			x								1
Harapkó	OESA	x										1
Kapronca	OFM		x									1
Kassa	OP	x	x	x								3
	OFM	x	x									2
Keszthely	OFM									x		1
Kismarton	OFM	x					x	x			x	4
Kolozsvár	OP	x	x	x	x		x				x	6
	OFM o.					x					x	2
Komár	OESA	x										1
Komárom	OP						x	x				2
Körmend ¹	OESA	x		x								2
Lábatlan	OP	x								x		2
Lőcse	OFM	x										1
Mezősomlyó ²	OESA	x		x								2
Nádasd	OESA	x										1

dc_702_13

Nagyszombat	OFM	x				x							2
	OP			x									1
Németi	OP		x	x			x						3
Nyitra	OFM	x		x									2
Pápoc	OESA	x	x	x			x	x					5
Pécs	OP			x									1
Pekerszerdahely	OESA	x		x									2
Pest	OP	x			x	x					x		4
Pozsony	OFM	x	x			x	x	x		x			6
Sáros	OESA	x											1
Sárospatak	OP	x											1
Segesd	OFM	x		x		x							3
Segesvár	OP	x		x	x	x							4
Selmecbánya	OP	x	x										2
Simontornya	OP	x		x	x		x						4
Sopron	OFM	x	x	x		x	x		x	x			7
Szatmár	OFM	x	x	x			x	x					5
Székesfehérvár	OP	x		x									2
Szemenye	OFM	x	x	x	x								4
Szombathely	OFM							a		x			2
Torda	OESA			x							x		2
Újhely	OESA	x	x	x	x								4
Újlak	OESA		x										1
Várad	OESA		x										1
	OFM		x										1
Varasd	OFM	x											1
Vasvár	OP	x	x							x			3
Verőce	OFM	x		x				x					3
Zágráb	OFM		x	x		x	x						4
	OP		x	x		x	x	x					5
Összesen	(65)	41	26	29	12	17	15	12	2	9	7		170
Birtok/kolostor %		34,75	22,03	24,58	10,17	14,41	12,71	10,17	1,69	7,63	5,93		
Birtok %		24,12	15,29	17,06	7,06	10,00	8,82	7,06	1,18	5,29	4,12		

¹ A kolostor birtoklása a késő középkorban nem igazolható.

² A kolostor nem érte meg a XV. század végét.

3. melléklet

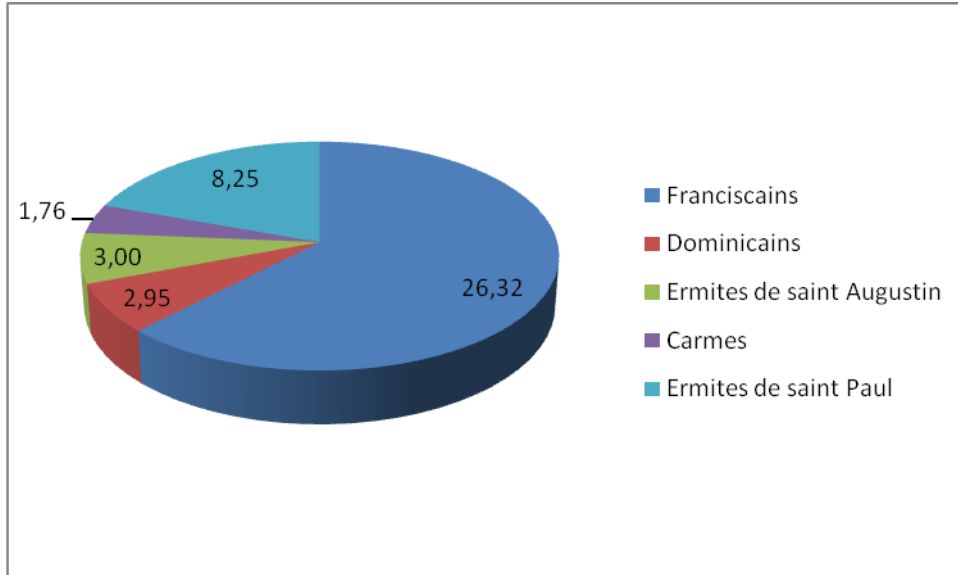
Az egyes kolduló rendeknek adott alamizsnák Zsigmond herceg számadáskönyvében
(az összeg forintra átszámolva)

Dátum	ferencsek	domonkosok	ágostonosok	karmeliták	pálosok	egyéb, ismeretlen	kifizetés helye (ha nem Buda)	éves összeg
1500.02.23	1							
1500.02.24	0,5							
1500.03.23					0,5			
1500.03.25						0,5		
1500.03.26					1			
1500.04.11			0,5					
1500.04.17						12	(nemcsak szerzeteseké)	
1500.04.19	0,33							
1500.05.08	0,04							
1500.05.25					0,5			
1500.06.09	2							
1500.06.20	0,25							
1500.07.22			0,25					
1500.08.23					0,5			
1500.10.04	3,5							
1500.11.13	0,5						Bács	
1500.11.22		0,25			1		Szeged	
1500.12.15					0,5			25,62
1501.01.01	2							
1501.01.24					0,25			
1501.03.09					0,25			
1501.03.12			0,5					
1501.03.16				0,5				
1501.03.24				0,05				
1501.05.22	2							
1501.05.28	0,02							
1501.06.08	0,5							
1501.06.20	1							
1501.07.09	1							
1501.07.30	2							
1501.08.09			0,5					
1501.11.14			0,14					
1501.11.25		0,5			1			
1501.11.29					0,5			

dc_702_13

1501.12.03			0,12			0,62	Nagymánya	
1501.12.04	0,23						Nyitra	
1501.12.08	0,25						Trencsén	13,93
1502.09.11	0,5			0,6		0,65	Trencsén	
1502.09.14	0,5		0,12				Nyitra, Nagymánya	
1502.09.16	0,3						Köbölkút	
1502.09.17		0,2					Esztergom	
1502.09.18					0,25		Szántó	
1502.09.19		1						
1502.09.20	0,5							
1502.09.26			0,12				Székesfehérvár	
1502.10.08			0,25					
1502.11.14	3,15							
1502.11.15					1			
1502.11.17				0,5				
1502.11.19	1							
1502.11.21					1			
1502.11.26	0,5	0,5		0,12			Nyitra, Trencsén	12,76
1505.06.19	1	0,5				1,1	Nagyszombat (apácáknak 1 frt)	
1505.06.25			0,25	0,09				
1505.06.27						0,28	Esztergom	
1505.07.03				0,1				
1505.07.09	0,5							
1505.07.16				0,1				
1505.07.24				0,1				
1505.07.26				0,1				
1505.07.31				0,1				
1505.08.06			0,25				Kakat	
1505.08.12	1,25							5,72
	26,32	2,95	3,00	1,76	8,25	15,15		

Az egyes rendeknek juttatott alamizna arányai
Zsigmond herceg számadáskönyvében
(az összegek forintra átszámolva értendőek)

4. melléklet

II. Lajos szerzeteseknek juttatott adományai 1525 első félévében
(az összegek forintban vannak megadva)

	ferences	domonkos	pálos	beginák, apácák	
január 19.	10				Antal fráter, a király prédikátora kapja saját használatára
február 26.	60				gyűlésre támogatás
április 5.	1	1	5		alamizsna, támogatás
április 8.		2		3	alamizsna
április 13.	300				káptalanra támogatás
április 30.		6		2	alamizsna
május 8.				5	alamizsna, óbudai klarisszák
május 14				1	alamizsna
május 31.				2	alamizsna
június 26.				2	alamizsna
	371	9	5	15	

5. melléklet

Koldulórendi kolostorok Kelet-Közép-Európában

Település	Ország / Tartomány	"Állam"	Rend	Alapítás	Megszűnés (ha 1500e)	obszerváns	Mai település	Mai ország
Bécs	Alsó-Ausztria	A	OCarm	1360			Wien	AU
Mauthausen	Alsó-Ausztria	A	OCarm	1494			Mauthausen	AU
Baden	Alsó-Ausztria	A	OESA	1285			Baden	AU
Bécs	Alsó-Ausztria	A	OESA	1266			Wien	AU
Bruck an der Leitha	Alsó-Ausztria	A	OESA	1316			Bruck an der Leitha	AU
Fürstenfeld	Stájerország	A	OESA	1362			Fürstenfeld	AU
Hohenmauten	Stájerország	A	OESA	1290			Hohenmauten	AU
Judenburg	Felső-Ausztria	A	OESA	1362			Judenburg	AU
Korneuburg	Alsó-Ausztria	A	OESA	1338			Korneuburg	AU
Laibach	Stájerország	A	OESA	1329			Ljubjana	SL
Marchegg	Alsó-Ausztria	A	OESA	1278			Marchegg	AU
Bécs	Alsó-Ausztria	A	OFM	1234			Wien	AU
Bécs	Alsó-Ausztria	A	OFM	1451		1451	Wien	AU
Bécsújhely	Alsó-Ausztria	A	OFM	1267			Wiener Neustadt	AU
Bruck an der Mur	Stájerország	A	OFM	1290			Bruck an der Mur	AU
Enns	Felső-Ausztria	A	OFM	1277			Enns	AU
Feldsberg	Alsó-Ausztria	A	OFM	1286		1455	Valtice	CZ
Graz	Stájerország	A	OFM	1239		1515	Graz	AU
Graz	Stájerország	A	OFM	1463		1463	Graz	AU
Hainburg	Alsó-Ausztria	A	OFM	1291			Hainburg a.d. Donau	AU
Judenburg	Felső-Ausztria	A	OFM	1257			Judenburg	AU
Katzelsdorf	Alsó-Ausztria	A	OFM	1462			Katzelsdorf	AU
Laa an der Thaya	Felső-Ausztria	A	OFM	1257			Laa an der Thaya	AU
Laibach	Stájerország	A	OFM	1300	1491		Ljubjana	SL
Linz	Felső-Ausztria	A	OFM	1236			Linz	AU
Maria Enzersdorf	Alsó-Ausztria	A	OFM	1454		1454	Maria Enzersdorf	AU
Maria Lankowitz	Stájerország	A	OFM	1455			Maria Lankowitz	AU
Stein/Krems	Alsó-Ausztria	A	OFM	1253			Krems an der Donau	AU
Tulln	Felső-Ausztria	A	OFM	1300			Tulln	AU
Wels	Felső-Ausztria	A	OFM	1280			Wels	AU
Zilli	Stájerország	A	OFM	1241			Celje	SL
Bécs	Alsó-Ausztria	A	OP	1226			Wien	AU
Bécsújhely	Alsó-Ausztria	A	OP	1227			Wiener Neustadt	AU
Graz	Stájerország	A	OP	1466			Graz	AU
Krems an der Donau	Alsó-Ausztria	A	OP	1236			Krems an der Donau	AU
Leoben	Stájerország	A	OP	1280			Leoben	AU
Pettau	Stájerország	A	OP	1231			Ptuj	SL
Steyr	Felső-Ausztria	A	OP	1472			Steyr	AU
Prága	Csehország	C	OCarm	1347	1426		Praha	CZ
Striegau	Szilézia	C	OCarm	1382			Strzegom	PL
Tachov (Tachau)	Csehország	C	OCarm	1355	1426		Tachov	CZ
Belá pod Bezdezem (Weisswasser)	Csehország	C	OESA	1340			Belá pod Bezdezem	CZ
Boroszló (Breslau)	Szilézia	C	OESA	1350			Wroclaw	PL
Brno (Brünn)	Morvaország	C	OESA	1350			Brno	CZ
Domazlice (Taus)	Csehország	C	OESA	1287			Domazlice	CZ
Gewitsch	Morvaország	C	OESA	1372			Jevicko	CZ
Grodków (Grottkau)	Szilézia	C	OESA	1294			Grodków	PL
Litomysl (Leitomischl)	Csehország	C	OESA	1356	1421		Litomysl	CZ
Mariakron	Csehország	C	OESA	1267			Koruna	CZ

dc_702_13

Moravský Krumlov (Kromau)	Morvaország	C	OESA	1355	1497		Moravský Krumlov	CZ
Ostrov-Sv. Dobrotiva	Csehország	C	OESA	1262			Ostrov	CZ
Prága	Csehország	C	OESA	1285			Praha	CZ
Rocov	Csehország	C	OESA	1373			Dolní Rocov	CZ
Sopka	Csehország	C	OESA	1263			Sopka	CZ
Zaječov	Csehország	C	OESA	1262			Zaječov	CZ
Zamberk (Senfteberg)	Csehország	C	OESA	1356	1421		Zamberk	CZ
Bechyne	Csehország	C	OFM	1281			Bechyne	CZ
Benesov	Csehország	C	OFM	1246			Benesov	CZ
Boroszló (Breslau)	Szilézia	C	OFM	1241			Wrocław	PL
Boroszló (Breslau)	Szilézia	C	OFM	1453		1453	Wrocław	PL
Brno (Brünn)	Morvaország	C	OFM	1231			Brno	CZ
Brzeg (Brieg)	Szilézia	C	OFM	1285			Brzeg	PL
Bytom (Beuthen)	Szilézia	C	OFM	1258		1453	Bytom	PL
Caslav	Csehország	C	OFM	?			Caslav	CZ
Cheb	Csehország	C	OFM	1260			Cheb	CZ
Glogowek (Oberlogau)	Szilézia	C	OFM	1264		1465	Glogowek	PL
Glubczice (Leobschütz)	Szilézia	C	OFM	1453		1453	Glubczice	PL
Hohenmaut	Csehország	C	OFM	1290			Vysoké Myto	CZ
Jemnice	Szilézia	C	OFM	1453		1453	Jemnice	CZ
Jihlava (Iglau)	Csehország	C	OFM	1250			Jihlava	CZ
Jindřichuv (Neuhaus)	Csehország	C	OFM	?			Jindřichuv	CZ
Kadan	Csehország	C	OFM	1234			Kadan	CZ
Kladsko (Klodzko, Glatz)	Csehország	C	OFM	1257			Kladsko	CZ
Koźle (Cosel)	Szilézia	C	OFM	1453		1453	Kędzierzyn-Koźle	PL
Königgrätz	Csehország	C	OFM	1238			Hradec Králové	CZ
Krnov (Jägerndorf)	Csehország	C	OFM	1273			Krnov	CZ
Krosno (Crossen)	Szilézia	C	OFM	1272			Krosno	PL
Krupka	Csehország	C	OFM	1350			Krupka	CZ
Legnica (Liegnitz)	Szilézia	C	OFM	1284			Legnica	PL
Litoměřice (Leitmeritz)	Csehország	C	OFM	1233			Litomerice	CZ
Lwówek Śląski (Löwenberg)	Szilézia	C	OFM	1285			Lwówek Śląski	PL
Mlada Boleslav (Jung Bunzlau)	Csehország	C	OFM	?			Mlada Boleslav	CZ
Namysłów (Namslau)	Szilézia	C	OFM	1285			Namysłów	PL
Novy Bydzov (Neu-Bischov)	Csehország	C	OFM	1305			Novy Bydzov	CZ
Nysa (Neisse)	Szilézia	C	OFM	1284			Nysa	PL
Olomouc (Olmütz)	Morvaország	C	OFM	1230		1453	Olomouc	CZ
Opava (Troppau)	Szilézia	C	OFM	1238		1453	Opava	CZ
Opole (Oppeln)	Szilézia	C	OFM	1327			Opole	PL
Pilsen	Csehország	C	OFM	1295		1459	Piizeň	CZ
Planá u Mariánských Lázní	Csehország	C	OFM	?			Planá u Mariánských Lázní	CZ
Prága, Nové Mesto	Csehország	C	OFM	1240		1460	Praha	CZ
Prága, Staré Mesto	Csehország	C	OFM	1228			Praha	CZ
Środa Śląska (Neumarkt)	Szilézia	C	OFM	1318			Środa Śląska	PL
Stribro	Csehország	C	OFM	1240			Stribro	CZ
Strzelin (Strehlen)	Szilézia	C	OFM	1307			Strzelin	PL
Świdnica (Schweidnitz)	Szilézia	C	OFM	1249			Świdnica	PL
Tachov (Tachau)	Csehország	C	OFM	1465		1465	Tachov	CZ
Unicov (Mährisch Neustadt)	Csehország	C	OFM	1330			Unicov	CZ
Wodzisław Śląski (Loslau)	Szilézia	C	OFM	1257			Wodzisław Śląski	PL
Žagaň (Sagan)	Szilézia	C	OFM	1284			Žagaň	PL
Zatec	Csehország	C	OFM	1314			Zatec	CZ
Ziębice (Münsterberg)	Szilézia	C	OFM	1307			Ziębice	PL
Złotoryja (Goldberg)	Szilézia	C	OFM	1243			Złotoryja	PL
Znaim	Morvaország	C	OFM	1235		1470	Znoimo	CZ
Beroun	Csehország	C	OP	1295	1421		Beroun	CZ
Boroszló (Breslau)	Szilézia	C	OP	1226			Wrocław	PL
Brünn	Morvaország	C	OP	1239			Brno	CZ
České Budějovice (Budweis)	Csehország	C	OP	1265			České Budějovice	CZ
Chrudim	Csehország	C	OP	1295	1421		Chrudim	CZ

dc_702_13

Jablonné (Deutsch-Gabel)	Csehország	C	OP	1250			Jablonné v Podještědí	CZ
Jihlava (Iglau)	Csehország	C	OP	1247			Jihlava	CZ
Klatovy	Csehország	C	OP	1260	1419		Klatovy	CZ
Kolín	Csehország	C	OP	1261	1421		Kolín	CZ
Königrätz	Csehország	C	OP	1238	1419		Hradec Králové	CZ
Leitmeritz	Csehország	C	OP	1250			Litoměřice	CZ
Liegnitz	Szilézia	C	OP	1277			Legnica	PL
Louny	Csehország	C	OP	1294	1419		Louny	CZ
Nymburk	Csehország	C	OP	1257	1421		Nymburk	CZ
Olmütz	Morvaország	C	OP	1240			Olomouc	CZ
Opava (Troppau)	Szilézia	C	OP	1291			Opava	CZ
Oswiecim (Auschwitz)	Szilézia	C	OP	1320			Oswiecim	PL
Pilsen	Csehország	C	OP	1300			Plzeň	CZ
Písek	Csehország	C	OP	1278	1419		Písek	CZ
Prága	Csehország	C	OP	1226			Praha	CZ
Ratibor	Szilézia	C	OP	1258			Racibórz	PL
Sezimovo Ústí	Csehország	C	OP	1256	1420		Sezimovo Ústí	CZ
Šumperk (Schönberg)	Morvaország	C	OP	1293			Šumperk	CZ
Turnov	Csehország	C	OP	1250	1424		Turnov	CZ
Uherský Brod	Morvaország	C	OP	1272			Uherský Brod	CZ
Znoimo (Znaim)	Morvaország	C	OP	1253			Znoimo	CZ
Bydgoszcz	Lengyelország	L	OCarm	1398			Bydgoszcz	PL
Gdansk (Danzig)	Pomeránia	L	OCarm	1380			Gdansk	PL
Jaslo	Lengyelország	L	OCarm	1401			Jaslo	PL
Krakkó	Lengyelország	L	OCarm	1397			Kraków	PL
Plonsk	Lengyelország	L	OCarm	1417			Plonsk	PL
Poznan	Lengyelország	L	OCarm	1399			Poznan	PL
Vilnius (Wilna)	Litvánia	L	OCarm	1514			Vilnius	LT
Krakkó	Lengyelország	L	OESA	1363			Kraków	PL
Pilzno	Lengyelország	L	OESA	1403			Pilzno	PL
Checiny	Lengyelország	L	OFM	1368			Checiny	PL
Gdansk (Danzig)	Pomeránia	L	OFM	1420			Gdansk	PL
Gniezno	Lengyelország	L	OFM	1259			Gniezno	PL
Kalisz	Lengyelország	L	OFM	1257			Kalisz	PL
Kobylin	Lengyelország	L	OFM	1456		1456	Kobylin	PL
Krakkó	Lengyelország	L	OFM	1237			Kraków	PL
Krakkó	Lengyelország	L	OFM	1453		1453	Kraków	PL
Opatów	Lengyelország	L	OFM	1470		1470	Opatów	PL
Przemysł	Lengyelország	L	OFM	1237			Przemysł	PL
Radziejów	Lengyelország	L	OFM	1331			Radziejów	PL
Sanok	Lengyelország	L	OFM	1377			Sanok	PL
Skempe	Lengyelország	L	OFM	1445		1498	Skempe	PL
Torun (Thorn)	Pomeránia	L	OFM	1239			Torun	PL
Vilnius (Wilna)	Litvánia	L	OFM	1421			Vilnius	LT
Belz	Lengyelország	L	OP	1394			Belz	PL
Bochnia	Lengyelország	L	OP	1375			Bochnia	PL
Brzesc kujawski	Lengyelország	L	OP	1264			Brzesc kujawski	PL
Chelmno	Lengyelország	L	OP	1228			Chelmno	PL
Czczewo	Lengyelország	L	OP	1289			Czczewo	PL
Elblag (Elbing)	Lengyelország	L	OP	1238			Elblag	PL
Gdansk (Danzig)	Pomeránia	L	OP	1227			Gdansk	PL
Horodka	Lengyelország	L	OP	1455			Horodka	PL
Hrubieszów	Lengyelország	L	OP	1416			Hrubieszów	PL
Koscian	Lengyelország	L	OP	1410			Koscian	PL
Kraków	Lengyelország	L	OP	1223			Kraków	PL
Leczyca	Lengyelország	L	OP	1370			Leczyca	PL
Lowicz	Lengyelország	L	OP	1400			Lowicz	PL
Lublin	Lengyelország	L	OP	1342			Lublin	PL
Luck	Lengyelország	L	OP	1400			Luck	PL
Opatowiec	Lengyelország	L	OP	1282			Opatowiec	PL

dc_702_13

Piotrków	Lengyelország	L	OP	1370			Piotrków	PL
Plock	Lengyelország	L	OP	1234			Plock	PL
Poznan	Lengyelország	L	OP	1231			Poznan	PL
Przemysł	Lengyelország	L	OP	1300			Przemysł	PL
Sambor	Lengyelország	L	OP	1406			Sambor	PL
Sandomierz	Lengyelország	L	OP	1224			Sandomierz	PL
Sieradz	Lengyelország	L	OP	1260			Sieradz	PL
Sochaczew	Lengyelország	L	OP	1236			Sochaczew	PL
Sroda	Lengyelország	L	OP	1420			Sroda	PL
Torun (Thorn)	Pomeránia	L	OP	1263			Torun	PL
Warka	Lengyelország	L	OP	1279			Warka	PL
Włodzimierz wołyński	Lengyelország	L	OP	1497			Włodzimierz wołyński	PL
Wronki	Lengyelország	L	OP	1279			Wronki	PL
Zmigród	Lengyelország	L	OP	1412			Zmigród	PL
Buda	Magyarország	M	OCarm	1372			Budapest	HU
Eperjes	Magyarország	M	OCarm	1398			Presov	SK
Pécs	Magyarország	M	OCarm	1372			Pécs	HU
Privigye	Magyarország	M	OCarm	1426			Prievidza	SK
Bártfa	Magyarország	M	OESA	1400			Bardejov	SK
Bátmonostor	Magyarország	M	OESA	1345			Bátmonostor	HU
Boró	Magyarország	M	OESA	1427			Borovo	HR
Buda	Magyarország	M	OESA	1276			Budapest	HU
Dés	Magyarország	M	OESA	1310			Dej	RO
Eger	Magyarország	M	OESA	1346			Eger	HU
Ercsi	Magyarország	M	OESA	1522			Ercsi	HU
Eszék	Magyarország	M	OESA	1330			Osijek	HR
Esztergom	Magyarország	M	OESA	1272			Esztergom	HU
Gyulafehérvár	Magyarország	M	OESA	1295			Alba Iulia	RO
Harapkó	Magyarország	M	OESA	1334			Hrabkov	SK
Kaza	Magyarország	M	OESA	1315			Sajókaza	HU
Komár	Magyarország	M	OESA	1256			Zalakomár	HU
Körmend	Magyarország	M	OESA	1256			Körmend	HU
Kőrös	Magyarország	M	OESA	1325			Krizevci	HR
Lórév	Magyarország	M	OESA	1345			Lórév	HU
Lövő	Magyarország	M	OESA	1480			Zalalövő	HU
Mezősomlyó	Magyarország	M	OESA	1270	1400		Gătaia	RO
Nádasd	Magyarország	M	OESA	1380			Nádasd (Veszprém)	HU
Nagyvárad	Magyarország	M	OESA	1339			Oradea	RO
Németújvár	Magyarország	M	OESA	1485			Güssing	AU
Pápoc	Magyarország	M	OESA	1359			Pápoc	HU
Pécs	Magyarország	M	OESA	1309			Pécs	HU
Peker (Szerdahely)	Magyarország	M	OESA	1450			Sređani	HU
Peleske	Magyarország	M	OESA	1460			Pölöske	HU
Sáros	Magyarország	M	OESA	1256			Velký Šariš	SK
Székesfehérvár	Magyarország	M	OESA	1303			Székesfehérvár	HU
Szepesváralja	Magyarország	M	OESA	1328			Spišské Podhradie	SK
Torda	Magyarország	M	OESA	1331			Turda	RO
Újhely	Magyarország	M	OESA	1324			Sártoraljaújhely	HU
Újlak	Magyarország	M	OESA	1344			Ilok	HR
Vác	Magyarország	M	OESA	1319			Vác	HU
Velike	Magyarország	M	OESA	1435			Velika	HR
Visegrád	Magyarország	M	OESA	1355			Visegrád	HU
Zákány	Magyarország	M	OESA	1460			Zákány	HU
Alsán	Magyarország	M	OFM	1374		1374	Posavski Podgajci - Varoš, Lučica?	HR
Aracs	Magyarország	M	OFM	1378			Arača	SR
Asszonypataka	Magyarország	M	OFM	1437			Baia Mare	RO
Atya	Magyarország	M	OFM	1405		1405	Šaregrad	HR
Atyina	Magyarország	M	OFM	1496		1496	Voćin	HR
Bács	Magyarország	M	OFM	1335			Bač	SR

dc_702_13

Beregszász	Magyarország	M	OFM	1377			Beregove	UKR
Beszterce	Magyarország	M	OFM	1268			Bistrița	RO
Bojtor, Vajdahunyad	Magyarország	M	OFM	1465		1465	Hunedoara-Buituri	RO
Brassó	Magyarország	M	OFM	1507		1507	Brașov	HU
Buda	Magyarország	M	OFM	1270		1444	Budapest	HU
Buda – Margitsziget	Magyarország	M	OFM	1270			Budapest	HU
Céke	Magyarország	M	OFM	1459		1459	Cejkov	SK
Csákány	Magyarország	M	OFM	1516		1516	Csákány	HU
Csanád	Magyarország	M	OFM	1493		1493	Cenadul	RO
Cseri	Magyarország	M	OFM	1366		1366	Sacoșu Turcesc	RO
Csíkсомlyó	Magyarország	M	OFM	1441		1441	Șumuleu Ciuc	RO
Debrecen	Magyarország	M	OFM	1340			Debrecen	HU
Diakóvár	Magyarország	M	OFM	1355		1355	Đakovo	HR
Eger	Magyarország	M	OFM	1300			Eger	HU
Egervár	Magyarország	M	OFM	1490		1490	Egervár	HU
Ermény	Magyarország	M	OFM	1366	1399	1366	Gherman	RO
Esztergom	Magyarország	M	OFM	1235		1448	Esztergom	HU
Fehéregyháza	Magyarország	M	OFM	1448		1448	Biserica Alba, Albești	RO
Felfalu	Magyarország	M	OFM	1431		1431	Suseni	RO
Futak	Magyarország	M	OFM	1509		1509	Futog	SB
Fülek	Magyarország	M	OFM	1484		1484	Fil'akovo	SK
Galgóc	Magyarország	M	OFM	1465		1465	Hlohovec	SK
Gerla	Magyarország	M	OFM	1531		1531	Gerla	HU
Gorbonok	Magyarország	M	OFM	1295			Kloštar Podravski	HR
Gyöngyös	Magyarország	M	OFM	1370		1467	Gyöngyös	HU
Győr	Magyarország	M	OFM	1288			Győr	HU
Györgyi	Magyarország	M	OFM	1459		1459	Mágocs-Györgyi psz.	HU
Gyula	Magyarország	M	OFM	1420		1420	Gyula	HU
Haram, Palánk	Magyarország	M	OFM	1366	1458	1366	Banatska Palanka	SB
Harapk	Magyarország	M	OFM	1433	1475	1433	Rokovci	HR
Hátszeg	Magyarország	M	OFM	1400	1479	1400	Hațeg	RO
Hedrehely	Magyarország	M	OFM	1504		1504	Hedrehely	HU
Homonna	Magyarország	M	OFM	1488		1488	Humenné	SK
Igal	Magyarország	M	OFM	1452	1464		Igal	HU
Ivanics	Magyarország	M	OFM	1508		1508	Kloštar Ivanić	HR
Jászberény	Magyarország	M	OFM	1472		1480	Jászberény	HU
Jenő	Magyarország	M	OFM	1395		1395	Ineu	RO
Jut	Magyarország	M	OFM	1248	1300		Siójut	HU
Kabol	Magyarország	M	OFM	1421		1421	Kovil	SR
Kanizsa	Magyarország	M	OFM	1423			Nagykanizsa	HU
Kapronca	Magyarország	M	OFM	1292			Koprivnica	HR
Karánsebes	Magyarország	M	OFM	1385		1385	Caransebeș	RO
Kassa	Magyarország	M	OFM	1390			Košice	SK
Keszthely	Magyarország	M	OFM	1368			Keszthely	HU
Keve, Kövi	Magyarország	M	OFM	1368	1459	1368	Kovin	SR
Kismarton	Magyarország	M	OFM	1415			Eisenstadt	AU
Kobás	Magyarország	M	OFM	1503		1503	Slavonski Kobaš	HR
Kolozsvár	Magyarország	M	OFM	1486		1486	Cluj	RO
Kölyüd	Magyarország	M	OFM	1430		1430	Kolut	SR
Kőröshegy	Magyarország	M	OFM	1500		1500	Kőröshegy	HU
Kövesd	Magyarország	M	OFM	1370	1478	1370	Bocșa Română	RO
Kusaly	Magyarország	M	OFM	1422		1422	Coșeu	RO
Lipcse (Zólyom-)	Magyarország	M	OFM	1250	1433		Slovenská Ľupča	SK
Lippa	Magyarország	M	OFM	1325			Lipova	RO
Lőcse	Magyarország	M	OFM	1309			Levoča	SK
Ludbreg	Magyarország	M	OFM	1373			Ludbreg	HR
Marosvásárhely	Magyarország	M	OFM	1335		1444	Târgu Mureș	RO
Meggyes	Magyarország	M	OFM	1444		1444	Medias	RO
Meggyesalja	Magyarország	M	OFM	1492		1492	Medieșu Aurit	RO
Monoszlóváralkja	Magyarország	M	OFM	1460		1460	Moslavina	HR

dc_702_13

Nagyszében	Magyarország	M	OFM	1300			Sibiu	RO
Nagyszombat	Magyarország	M	OFM	1230			Trnava	SK
Nagyvárad	Magyarország	M	OFM	1298			Oradea	RO
Nagyvárad	Magyarország	M	OFM	1490		1490	Oradea	RO
Nyírbátor	Magyarország	M	OFM	1485		1485	Nyírbátor	HU
Nyitra	Magyarország	M	OFM	1248			Nitra	SK
Óbuda	Magyarország	M	OFM	1280			Budapest	HU
Okolicsno	Magyarország	M	OFM	1476		1476	Liptovsky Mikulas-Okolicné	SK
Orsova	Magyarország	M	OFM	1366	1478	1366	Orşova	RO
Ozora	Magyarország	M	OFM	1418		1418	Ozora	HU
Paks	Magyarország	M	OFM	1460		1460	Paks	HU
Palota	Magyarország	M	OFM	1445		1445	Várpalota	HU
Pápa	Magyarország	M	OFM	1443		1443	Pápa	HU
Pécs	Magyarország	M	OFM	1280			Pécs	HU
Perecske	Magyarország	M	OFM	1415		1415	Villány-Pölöcske psz.	HU
Pest	Magyarország	M	OFM	1260		1444	Budapest	HU
Petróc	Magyarország	M	OFM	1480		1480	Đurđevac és Virje között	HR
Poljanc	Magyarország	M	OFM	1492		1492	Orahovica és Vocin között	HR
Pozsega	Magyarország	M	OFM	1260			Pozega	HR
Pozsony	Magyarország	M	OFM	1250			Bratislava	SK
Pula, Tálad	Magyarország	M	OFM	1480		1480	Pula	HU
Remetinc	Magyarország	M	OFM	1480			Remetinec	HR
Sárospatak	Magyarország	M	OFM	1261		1448	Sárospatak	HU
Segesd	Magyarország	M	OFM	1295			Segesd	HU
Sellye	Magyarország	M	OFM	1480		1480	Sellye	HU
Sopron	Magyarország	M	OFM	1250			Sopron	HU
Sóvár	Magyarország	M	OFM	1482		1482	Solivar	SK
Szakolca	Magyarország	M	OFM	1467		1467	Skalice	SK
Szalárd	Magyarország	M	OFM	1395		1395	Sălard	RO
Szántó	Magyarország	M	OFM	1480		1480	Abaújszántó	HU
Szászváros	Magyarország	M	OFM	1302			Orăștie	RO
Szatmár	Magyarország	M	OFM	1285			Satu Mare	RO
Szécsény	Magyarország	M	OFM	1332		1467	Szécsény	HU
Szeged	Magyarország	M	OFM	1480		1480	Szeged	HU
Szeged	Magyarország	M	OFM	1335			Szeged	HU
Szeglak	Magyarország	M	OFM	1488			Harkanovci körül	HR
Székesfehérvár	Magyarország	M	OFM	1230			Székesfehérvár	HU
Szemenye	Magyarország	M	OFM	1248			Muraszemenye	HU
Szencse	Magyarország	M	OFM	1494			Jasenovac körül	HR
Szentgrót	Magyarország	M	OFM	1516		1516	Zalaszentgrót	HU
Szentlászló (Podbor)	Magyarország	M	OFM	1460		1460	Daruvar	HR
Szombathely	Magyarország	M	OFM	1360			Szombathely	HU
Szőlős	Magyarország	M	OFM	1500		1500	Vinogradov	UKR
Tárnok	Magyarország	M	OFM	1500		1500	Zalatárnok	HU
Tata	Magyarország	M	OFM	1462		1462	Tata	HU
Telegd	Magyarország	M	OFM	1335			Tileagd	RO
Tövis	Magyarország	M	OFM	1449		1457	Teiuș	RO
Trencsén	Magyarország	M	OFM	1301			Trenčín	SK
Újlak	Magyarország	M	OFM	1300		1455	Ilok	SR
Uzsaszentlélek	Magyarország	M	OFM	1460		1460	Lesenceistvándi	HU
Vámos	Magyarország	M	OFM	1492		1492	Sajóvamos	HU
Varannó	Magyarország	M	OFM	1413			Vranov nad Toplou	SK
Varasd	Magyarország	M	OFM	1335			Varaždin	HR
Verőce	Magyarország	M	OFM	1250			Virovitica	HR
Visegrád	Magyarország	M	OFM	1425		1425	Visegrád	HU
Zágráb	Magyarország	M	OFM	1242			Zagreb	HR
Alvinc	Magyarország	M	OP	1300			Vintu de Jos	RO
Beregszász	Magyarország	M	OP	1479			Beregove	UKR
Beszterce	Magyarország	M	OP	1303			Bistrița	RO
Bodrog	Magyarország	M	OP	1303	1400		Bački Monoštor	SR

dc_702_13

Brassó	Magyarország	M	OP	1323			Braşov	RO
Buda	Magyarország	M	OP	1252			Budapest	HU
Coborszentmihály	Magyarország	M	OP	1479			Sombor	SR
Csázma	Magyarország	M	OP	1241			Cazma	HR
Érsomlyó	Magyarország	M	OP	1241	1450		Vrsac	SR
Esztergom	Magyarország	M	OP	1231			Esztergom	HU
Gara	Magyarország	M	OP	1323			Gorjan	HR
Gölnic	Magyarország	M	OP	1266			Gelnica	SK
Győr	Magyarország	M	OP	1252			Győr	HU
Gyulafehérvár	Magyarország	M	OP	1289			Alba Iulia	RO
Haraly	Magyarország	M	OP	1523			Harale	RO
Kassa	Magyarország	M	OP	1303			Košice	SK
Kolozsvár	Magyarország	M	OP	1397			Cluj	RO
Komárom	Magyarország	M	OP	1305			Komarno	SK
Kőrösszeg	Magyarország	M	OP	1489			Cheresig	RO
Lábatlan	Magyarország	M	OP	1489			Lábatlan	HU
Marcsa	Magyarország	M	OP	1303	1400		Marča	HR
Marosvásárhely	Magyarország	M	OP	1303	1335		Târgu Mureş	RO
Mesztegyő	Magyarország	M	OP	1476			Mesztegyő	HU
Nagyolaszi	Magyarország	M	OP	1303	1400		Mandelos	SR
Nagyszeben	Magyarország	M	OP	1241			Sibiu	RO
Nagyszombat	Magyarország	M	OP	1303			Trnava	SK
Nagyvárad	Magyarország	M	OP	1493			Oradea	RO
Németi	Magyarország	M	OP	1348			Satu Mare	RO
Pécs	Magyarország	M	OP	1238			Pécs	HU
Pest	Magyarország	M	OP	1233			Budapest	HU
Pozsega	Magyarország	M	OP	1303			Pozega	HR
Sárospatak	Magyarország	M	OP	1238			Sárospatak	HU
Segesvár	Magyarország	M	OP	1298			Sighisoara	RO
Selmecbánya	Magyarország	M	OP	1241			Banská Stiavnica	SK
Simontornya	Magyarország	M	OP	1518			Simontornya	HU
Szászsebes	Magyarország	M	OP	1322			Sebes Alba	RO
Szeged	Magyarország	M	OP	1318			Szeged	HU
Szekcső	Magyarország	M	OP	1391			Dunaszekcső	HU
Székelyudvarhely	Magyarország	M	OP	1497			Odorheiu Secuiesc	RO
Székesfehérvár	Magyarország	M	OP	1221			Székesfehérvár	HU
Temesvár	Magyarország	M	OP	1329			Timisoara	RO
Vasvár	Magyarország	M	OP	1244			Vasvár	HU
Verőce	Magyarország	M	OP	1242			Virovitica	HR
Vértesszentkereszt	Magyarország	M	OP	1505			Csákvár	HU
Zágráb	Magyarország	M	OP	1241			Zagreb	HR

Jelmagyarázat:

A – osztrák tartományok

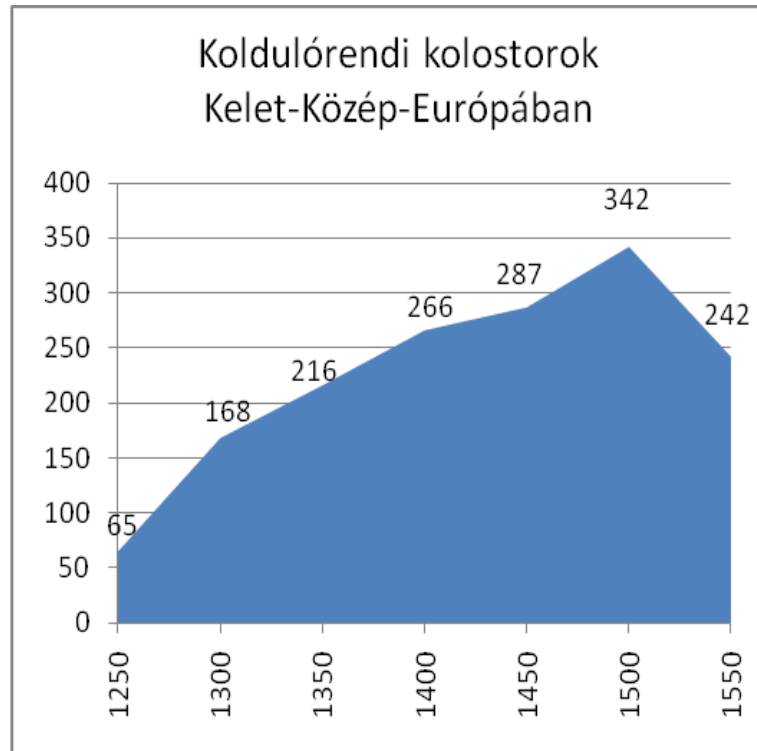
C – Cseh Királyság

L – Lengyel Királyság

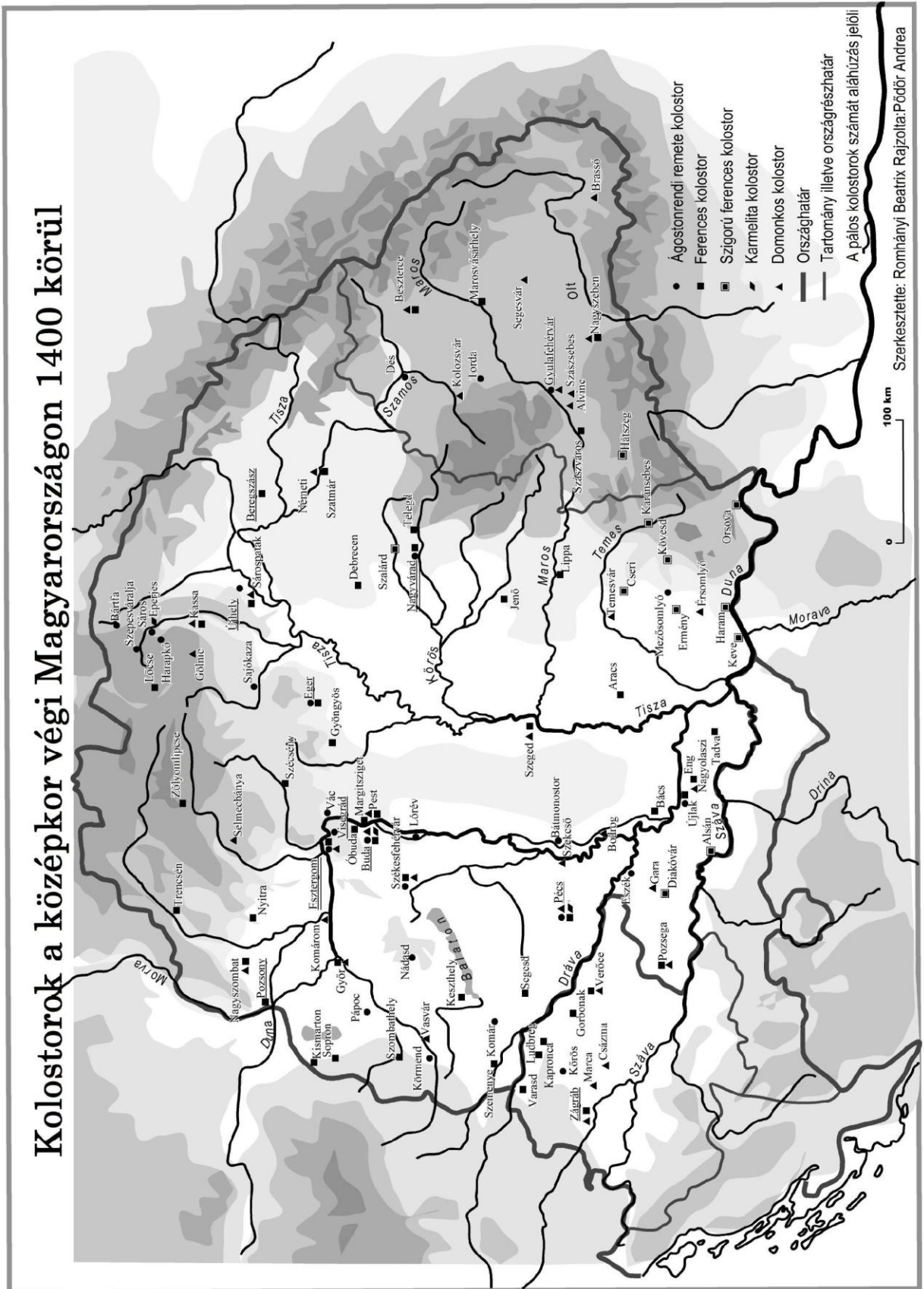
M – Magyar Királyság

Bécs: két vagy több koldulórendi kolostorral rendelkező település

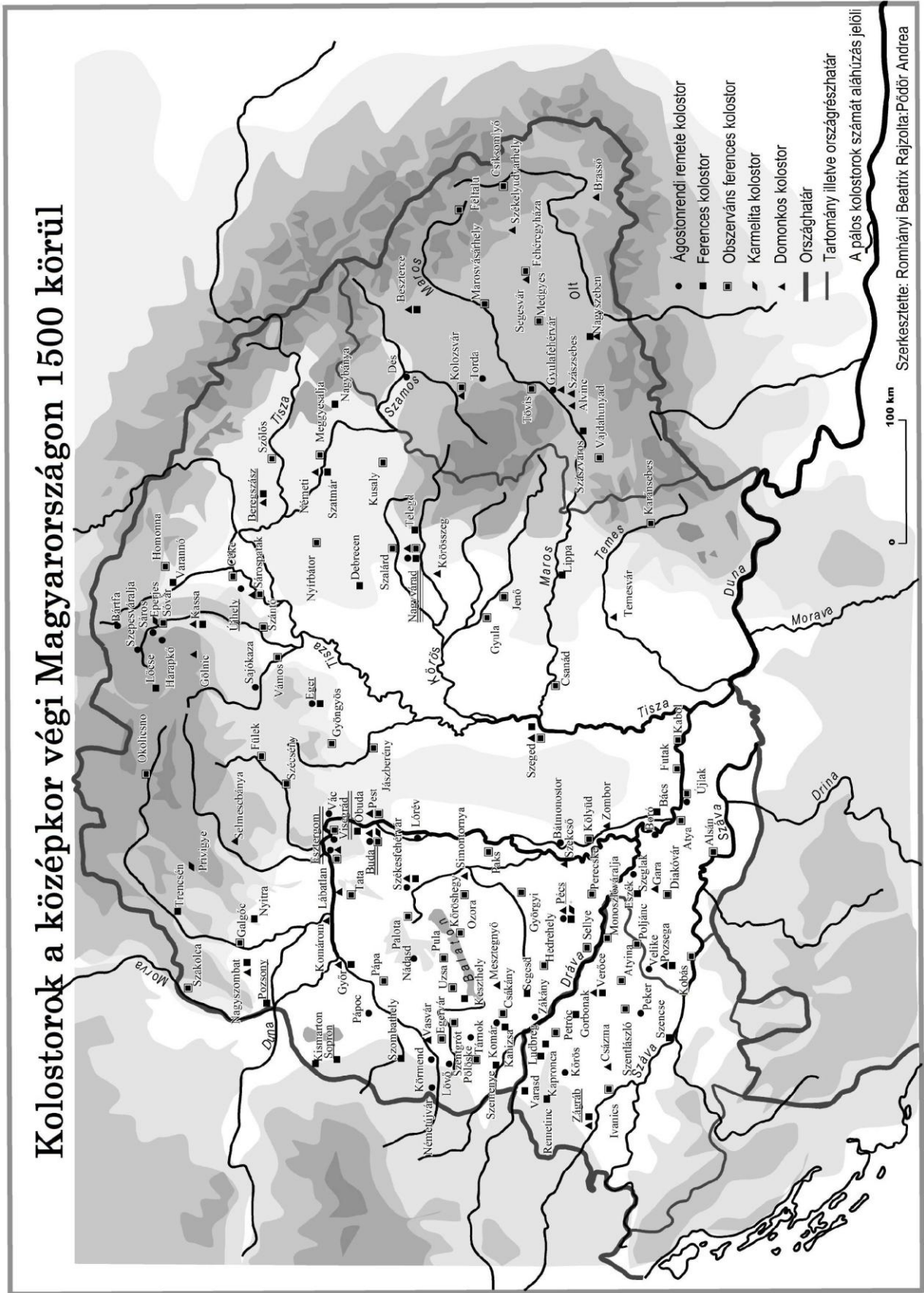
dc_702_13

Kolostorok a középkor végi Magyarországon 1400 körül

Kolostorok a középkor végi Magyarországon 1500 körül

A FELHASZNÁLT FORRÁSOK JEGYZÉKE

LEVÉLTÁRAK

A ferencesrend pozsonyi lt.

Bártfa v. lt.

Coll. Hevenesiana, ELTE Egyetemi Könyvtár, Budapest

Egri kápt. m. lt.

ENMLt Suki lvt.

Esztergomi kápt. magán lt.

Gyöngyösi ferences lt.

Győri kápt. m.lt. Pápóci prépostság okmt.

Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Hung, Bécs

Kaprinay-gyűjtemény, ELTE Egyetemi Könyvtár, Budapest

Kolozsmonostori konvent lt., Com. Torda

Magyar Nemzeti Levéltár, Magyar Országos Levéltár, Mohács előtti gyűjtemény

Magyar Nemzeti Levéltár, Magyar Országos Levéltár, Urbaria et Conscriptioes

Pannonhalmi Főapátság lt.

Pozsonyi káptalani lt.

Sopron v. lt.

Štátní Archiv v Brne, Brno, Csehország

Veszprémi kápt. házi lt.

INTERNETEN ELÉRHETŐ KIADATLAN FORRÁSOK

Collectio Diplomatica (DLDF):

<http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a110505htm?v=pdf&a=start>

Dikális összeírások:

<http://193.224.149.8/adatbazisokol/adatbazis/dikalis-osszeirasok>

Kassa város Levéltára, titkos levéltár, középkori iratok:

<http://193.224.149.8/adatbazisokol/adatbazis/kassa-varos-leveltaranak-titkos-leveltara -kozepkori-iratok>

Libri Regii:

<http://mol.arcanum.hu/digidat/opt/a090302.htm?v=moldigidat&a=start&a1=>
<http://193.224.149.8/adatbazisokol/adatbazis/a-57 -k-19-libri-regii-%C2%B7-kiralyi-konyvek-1527%E2%80%941918>

Urbaria et Conscriptioes:

<http://mol.arcanum.hu/urbarium/opt/a101112.htm?v=pdf&a=start>

Monasterium.net:

<http://vdu.uni-koeln.de:8181/mom/home>

Egyes források több kategóriába is sorolhatók, ezek közül a legjellemzőbbnél vannak a jegyzékben feltüntetve. Az egyes tételszámok alatt alkalmanként (pl. jegyzékek, városi könyvek) több oklevél is található.

A jegyzék nem tartalmazza azokat a forrásokat, amelyeket csak a régebbi szakirodalom idéz, de mára elpusztultak vagy lappanganak. Ugyancsak hiányoznak a konfraternitás-oklevelek, mivel ezek elemzése nem része a disszertációnak, bár egyes adataikat felhasználtam.

Adománylevelek

1.

1278†: IV. László megerősíti apjának, V. Istvánnak a mezősomlyói ágostonrendi kolostor részére tett malomadományát. (Hamis!)

Átírása: I. Károly, 1330. III. 14.

Jelzete: Esztergomi kápt. magánlt. Lad. 73. capsula caerulea (MOL DF 238343)

Kiadás: Knauz *Mon. eccl. Strig.* II 89.

Regesza: *CD Szentpétery* II/2–3 n. 2932.

2.

1285 IX. 3. előtt: IV. László Szedikertet a sárosi ágostonrendi kolostornak adományozza

Jelzet: Esztergomi kápt. magánlt. Lad. 73. capsula caerulea (MOL DF 238337)

Kiadás: *Mon. Strig.* II 199.

3.

1310. XII. 8. Szentmihály: I. Károly a dési Szűz Mária ágostonrendi templomnak minden Dészaknáról Dészre érkező szekér után két kocka sót adományoz, és megengedi, hogy a sót adómentesen árulhassák.

Kiadás: *UB* I n. 322

4.

1355. II. 22., Lendva: Lendvai Miklós bán a szemenyi ferences kolostornak birtokokat adományoz.

Másolat: *Collectio Hevenesiana* Tom. XXIX p. 150

Kiadás: *CD Fejér* IX/2 n. 218

5.

1361: Perényi Miklós az általa alapított harapkői ágostonrendi kolostornak adja Harapkó helyett Monyhád falut.

Kiadás: *CD Fejér* IX/7 n. 133

6.

1361. V. 22.: Nyomárkai Balázs a sajóládi birtok zálogba vetett részéért kapott pénzből

12 márkát adott az egri ferences templom építésére.

Jelzet: Egri kápt. m. lt. nr. 1. div. 1. f. 4. (MOL DF 287016)

Kiadás: -

7.

1420. XI. 9., Csapod: Kanizsai István soproni ispán és fia, László adománylevele a kegyuraságuk alatt álló kismartoni ferences kolostor javára.

Jelzet: MOL DL 20889.

Regeszta: ZsO VI n. 2332.

8.

1455. I. 22., Boroszló: V. László király a segesvári obszerváns domonkos kolostornak egy udvarházat ad haszonvételeivel együtt a segesvári várban.

Kiadás: UB V n. 2955.

9.

1455. XI. 8., Brassó: Hunyadi János a brassói obszerváns domonkos kolostornak évi 10 ezüst márka járadékot utal ki a Martinszins terhére. 1462-ben Mátyás a járadékot évi 2 márkával megemelte. (1462. XI. 4.: UB VI 126–127)

Jelzet: MOL DF 286592, 286594 (átírás: 1461).

Kiadás: UB V n. 2992.

10.

1455. XII. 28., Kolozsvár: Hunyadi János évi 50 forint értékű sójáradékot ad a kolozsvári obszerváns domonkos kolostor épületére.

Kiadás: JAKAB 2012 n. 114.

11.

1456. V. 1., Buda: V. László a brassói obszerváns domonkos kolostornak évi 50 forintot utaltat ki a sóvári kamarából.

Kiadás: UB V. n. 3016.

12.

1458 – 1490: Mátyás királynak a lövői ágostonrendi kolostornak újjáépítéséhez adományozott só szállításához kiállított védlevele.

Kiadás: KOVACHICH 1799 n. 50.

13.

1462. V. 30., Buda: Mátyás a zágrábi domonkos kolostornak átengedi a Zágrábban a Száván lévő Király-rév jövedelmét öt évre a kolostor helyreállításának költségeire.

Kiadás: TKALČIĆ III 225.

14.

1464. II. 8., Kolozsmonostor: Fr. Johannes de Saxonia kolozsvári domonkos perjel elismervénye id. Vízaknai Miklós adományáról, amelyben egy széki halastavat és a széki plébániaház szomszédságában egy udvarházat adott a kolozsvári domonkos kolostornak.

Jelzet: MOL DL 28274.

Kiadás: -

15.

1465. IV. 24., Buda: Mátyás király engedélyezi, hogy a zágrábi domonkos kolostor javára bárki szabadon adhasson lélekváltság-adományt vagy végrendeleti hagyatékot.

Kiadás: TKALČIĆ III 242.

16.

1472. V. 8., Zágráb: szomszédvári Henning özvegye, Dorottya, most Frangepán Bertalan felesége a zágrábi káptalan előtt a zágrábi domonkos kolostornak adja a Szomszédvárhoz tartozó Zthopnyk birtokot *pro anima* adományként. Az oklevél az iktatás folyamatát tartalmazó oklevelekkel együtt maradt fenn (V. 16., VI. 4., VII. 6.).

Jelzet: MOL DL 17319.

17.

1496. II. 14.: somkeréki Erdélyi János a kolozsvári domonkos kolostornak egy kötelendi halastavat adományoz. (vö. 1521. III. 19.: BERGER, *Urkunden-Regesten* n. 708)

Jelzet: MOL DL 36833.

18.

1498. VIII. 26.: Hacaki István a Mátyás királytól kapott két bődi jobbágytelkét családjának nevében is a kolozsvári domonkos kolostornak adományozta.

Jelzet: MOL DL 36403.

Regeszta: *KmJkv* n. 3065.

19.

1502: Túri Benedek túri részbirtokait, valamint egy halastavat és egy malmot ad a kolozsvári domonkos kolostornak.

Jelzet: MOL DL 36405. 150–152.

Regeszta: *KmJkv* n. 3215.

20.

1504, Beszterce: Szentgyörgyi és Bazini Péter országbíró és erdélyi vajda szentmártoni birtokát a besztercei domonkos kolostornak ígéri akkor, ha már nem lesz vajda.

Regeszta: *Regesten Bistritz* n. 444.

21.

1508. II. 16., Kolozsmonostor: Szentgyörgyi és Bazini Péter országbíró és erdélyi vajda szentmártoni birtokadományának megerősítése.

Regeszta: *Regesten Bistritz* n. 484.

22.

1522. V. 14.: fr. Olasz Lukács perjel és fr. Nagydobai Lőrinc a kolozsvári domonkos kolostor képviselőjeként az említett Lőrinc fratertől a kolostoruknak átadott nagydobai és egyéb Közép-Szolnok vm-i részbirtokok védelmét rábízta nagydobai Chehy Balázssra és fiaira: Demeterre, Györgyre és Mátyásra.

Jelzet: MOL DL 36400 p. 48-49.

Regeszta: *KmJkv* n. 3853.

23.

1523. VIII. 15., Buda: II. Lajos Pécsi Balázs ercsii ágostonrendi perjel kérésére az ercsii

ágotsonrendi kolostornak adja egész Ercsi birtokot. (megeősítés: Szapolyai János, 1531. II. 5.; átírás: 1531. V. 27)

Jelzet: MOL DL 23796.

Kiadás: ETE I n. 95 & II n. 107 & III. n. 180.

24.

1527. XII. 26.: I. Ferdinánd megeősíti a simontornyai domonkos kolostor birtokait.

Jelzet: Libri Regii I 84.

Kiadás: -

25.

1538. III. 27., Buda: Buda: János király bizonyítja, hogy kancellárja Werbőczy István és fia Imre Szent Miklós iránti tiszteletből és hogy a nevelőapja Szobi Péter fia Mihály fogadalmát teljesítse, Csaba birtokot a budai Szent Miklósról nevezett domonkos kolostorra hagyja, hogy Szobiért és Hédervári Ferencért bizonyos ünnepeken miséket mondjanak.

Regeszta: ETE III 235; BARTFAI SZABÓ 1938 n. 1531.

Alamizsnakérések

26.

1493. II. 18., Újlak: fr. Lancsoki Kelemen levele Maróti Mátyus özvegyéhez, Margithoz, hogy a perecskei és kölyüdi obszerváns ferences kolostornak továbbra is folyósítsa a bort.

Jelzet: MOL DF 260485.

Kiadás: KERTÉSZ [2014] n. 27.

27.

1497. II. 13.: Zalai János volt bátori gvárdián 20-22 gyertyát kér Kállói Jánostól a kolostor számára.

Jelzet: MOL DL 82104.

Kiadás: -

28.

1519. VI. 10., Pest: fr. Dereszlényi Albert magyarországi obszerváns ferences miniszter Tarcai János néhai székelyispán özvegyétől, Sárától kéri, hogy az ígért támogatást a sóvári obszerváns ferences kolostor számára fizesse ki.

Jelzet: MOL DF 217792.

Kiadás: KERTÉSZ [2014] n. 56.

29.

1528. X. 18., Gyula: fr. Csanádi János gyulai gvárdián kéri Brandenburgi György őrgrófot, hogy segítse ki a kolostort egy kis búzával, s egyúttal intézkedjék, hogy gyulai officiálisai ne okozzanak a szerzeteseknek nehézségeket.

Kiadása: VERESS 1938 n. 153.

Alapítólevelek

30.

1248. IX. 13., *Jut*: A szemenyei ferences kolostor alapítólevele

Másolat: *Collectio Hevenesiana* Tom. XXIX.

Kiadás: *CD Fejér* IV/2 23–24.

31.

1333: A harapkői ágostonrendi kolostor alapítólevele

Kiadás: *CD Fejér* VIII n.328.

32.

1340. IX. 6., Avignon: XII. Benedek pp jóváhagyja a szentkereszti (Sáros vm.) ferences kolostor alapítását. (Végül nem valósult meg!)

Jelzet: Vatikáni Titkos Lt. Reg. Vat. 128 97a. ep. 107 (MOL DF 291741)

Kiadás: WAGNER, *Sáros* 519–520.

33.

1347. III. 21., Avignon: VI. Kelemen pp engedélyezi a boszniai ferenceseknek, hogy a diakói és a pécsi püspökség területén két kolostort alapítsanak.

Kiadás: THEINER I n. 1105.

34.

1365: Kálmán győri püspök alapítólevele a pápoci ágostonrendi kolostor részére

Kiadás: BEDY 1939 76–81.

35.

1382–1387: Losonci László engedélyt kér a régeni ágostonredi kolostor alapítására (nem valósult meg).

Kiadás: *UB* II n. 1169.

Birtokok, birtokügyek

36.

1364. VII. 12., Vasvár: A káptalan jelenti, hogy Lajos király utasítására a vasvári domonkosokat bevezette királyi új adomány címén Vas vármegyei birtokaikba. Átírta a vasvári káptalan 1427. III. 27-én.

Jelzet: MOL DL 92714.

Kiadás: -

37.

1414. X. 21., Esztergom: Az esztergomi káptalan jelentése az esztergomi domonkos kolostor kervai birtokának határjárásáról.

Jelzet: MOL DL 24888.

Kiadás: -

38.

1414. XI. 5., Visegrád: Az esztergomi domonkosok nevében fr. Benedek visegrádi

ágotonrendi szerzetes tiltakozik a domonkosok kervai birtokának elszántása ellen.

Jelzet: MOL DL 24888.

Kiadás: -

39.

1414. XII. 24., Esztergom: fr. Jakab esztergomi domonkos perjel a leégett kolostoruk újjáépítésének finanszírozására eladja 60 forintért Jakab mesternek a kolostor kervai birtokát.

Jelzet: MOL DL 24888.

Kiadás: -

40.

1421, Vasvár: Csépi Péter vasvár domonkos perjel a konvent egyetértésével eladja 1000 forintért gersei Pető Jánosnak a kolostor egyes birtokait.

Jelzet: MOL DL 92583.

Kiadás: -

41.

1421. III. 24., Vasvár: Hollós Imre domonkos provinciális kérésére kiadja a vasvári káptalan levéltárából a vasvári domonkos kolostor birtokaira vonatkozó okleveleket. Átírta a vasvári káptalan 1427. III. 24-én (az 1364. VII. 12-i határozattal együtt).

Jelzet: MOL DL 92714.

Kiadás: -

42.

1422. VI. 12., Vasvár: Darabos László domonkos provinciális bérbe adja gersei Pető Jánosnak a vasvári domonkos kolostor már eddig is 1000 forintért nála lévő birtokait további 600 forintért.

Jelzet: MOL DL 92596.

Kiadás: -

43.

1427, Zágráb: A városi telekkönyv bejegyzései:

- A ferences kolostor beiktatása az Albeni János bán hagyatékából vásárolt malom birtokába.

- A ferencesek megegyezése a város Szent Márk-templomának plébánosával és papjaival a quarta canonicalis ügyében. A szerzetesek több, a város területén fekvő birtokukat átadják a plébániának.

- A ferences gvárdián egy romos házat elad Plavech Máté özvegyének, Ágotának.

Kiadás: TKALČIĆ IX 134–136, 147.

44.

1430. VI. 4., Buda: Mátyás domonkos provinciális engedélyezi a kassai domonkos kolostornak, hogy egyik malmát eladja, és árát a kolostor szőlőinek javítására fordítsa.

Jelzet: MOL DL 25190.

Kiadás: -

45.

1437. I. 30., Zágráb: A domonkos kolostor kertjének mint szomszédnak említése.

Kiadás: TKALČIĆ IX 304.

46.

1452. XII. 6., Zágráb: A zágrábi ferences kolostor malmának ügye, amelyet Albeni János hagyatékából vásároltak a végrendelet végrehajtói (1425. VII. 25.)

Kiadás: TKALČIĆ III 166.

47.

1455. X. 17., Győr: V. László oklevele a pápoci prépostság és a pápoci ágostonrendi perjelség birtokairól.

Jelzet: MOL DF 278149.

Kiadás: -

48.

1459. VIII. 16.: Malomvásárlás Tordán a tordai ágostonrendi kolostor és egy tordai polgár malma között.

Jelzet: MOL DL 36392 56.

Regeszta: *KmJkv* n. 1369.

49.

1467, Székesfehérvár: Igali Fábían ferences provinciális egyezsége a Battyáni családdal és Alapi Andrással a segesdi ferences kolostor atádi malma ügyében.

Jelzet: A ferencesek pozsonyi lt. Lad. XXXIII. f. 1. nr. 3.

Kiadás: -

50.

1504. VII. 7.: II. Ulászló utasítja a kolozsmonostori konventet, hogy iktassa be a besztercei domonkos kolostort a Torda vm-i Szentmárton birtokába, amelyet Marai Albert deák végrendeletéből kaptak. (megerősítés: II. Lajos, 1521. III. 19.)

Jelzet: MOL DL 65192.

Regeszta: *Regesten Bistritz* nn. 435 & 707.

51.

1507. V. 31., Beszterce: A besztercei domonkos kolostor tíz évre használatba veszi a városnak a kolostor mellett lévő halastavát.

Jelzet: MOL DF 247501.

Kiadás: -

52.

1508: A stolai perjel panasza a Tolnai Máté által kiküldött vizitátorok előtt, hogy a lőcsei ferencesek a perjelség birtokainak, különösen kaszálóinak és földjeinek megszerzésére törekszenek.

Jelzet: MOL DL 21890 a5.

Kiadás: -

53.

1509: A kolozsvári és besztercei domonkos kolostor beiktatása a somkeréki Erdélyi

Márton és János által rájuk hagyott kötelendi halastó birtokába.

Jelzet: ENMLt Suki lt.

Idézi: ENTZ 1996 344.

54.

1509. II. 16.: A kolozsvári domonkos kolostor a Mara Albert deáktól kapott szentmártoni birtokát eladja Szentgyörgyi és Bazini Péter országbíróknak és erdélyi vajdának részben jótéteményeiért, részben 150 aranyforintért.

Jelzet: MOL DL 21900.

Kiadás: -

55.

1509. VI. 23.: A kolozsvári és a besztercei domonkos kolostor perjele kijelenti, hogy az Erdélyi Jánostól és Mártontól kapott kötelendi halastóra nem fognak malmot építeni. Az ügy folytatása ugyanez év júliusában.

Jelzet: MOL DL 74333, 74335, 74336.

Kiadás: -

56.

1509. IX. 10.: A lábatlani domonkos kolostor birtokbaiktatásának Sárisáp birtokon, amely a bajnai Both András nyújtott kölcsön fedezete volt, a nyúlszigeti apáák offiális ellentmondott.

Jelzet: MOL DL 75753.

Kiadás: -

57.

1511. VIII. 26.: Az egri ágostonrendi kolostor oklevele egy birtok megváltása ügyében.

Jelzet: MOL DF 210361.

Kiadás: -

58.

1512. II. 10.: A pannonhalmi apátság 55 forintért megvásárolta a nádasdi ágostonrendiektől azok felsőkáltházi rétjét.

Jelzet: Pannonhalmi Főapátság lt. Capsa 27 H (MOL DF 208109).

Kiadás: -

59.

1514. XI. 11.: A kolozsvári domonkos kolostort beiktatták egy túri halastó és a rajta álló kétkerekű malom birtokába.

Jelzet: MOL DL 28489.

Kiadás: -

60.

1514: A kolozsvári domonkos kolostor 50 forintért eladja a kötelendi halastóban lévő részét.

Jelzet: ENMLt Suki lt.

Idézi: ENTZ 1996 344.

61.

1516. VI. 27.: Birtokügyben említik a dési ágostonrendi kolostor nagyszamosi malomhelyét.

Jelzet: MOL DL 36402 p. 22.

Regeszta: *KmJkv* II n. 3616.

62.

1517. V. 5.: Kálthy Miklós a saját, gyermekei és rokonsága nevében Máté apát s konventje javára lemond a nádasdi Ágoston-rendiektől vett káltházi rétre való jogáról, továbbá egyéb, a családot illető birtokjogokról; az említett réthez való jogáért már kapott 8 forintot.

Jelzet: Pannonhalmi Főapátság lt. Capsa 27 L (MOL DF 208158).

Kiadás: -

63.

1519. XI. 18.: Heinrich Frank pintér szőlővásárlása kapcsán a soproni ferences kolostor Steiger-dűlőben lévő szőlőjét említik szomszédként.

Kiadás: *Gedenkbuch* n. 290.

64.

1521. VIII. 2.: A bécsújhelyi domonkos kolostor szőlőt vásárol Sopronban Lenhart Hoffmaiertől.

Kiadás: *Gedenkbuch* n. 309.

65.

1523. II. 16., Kassa: fr. Várkonyi Bálint gvárdián oklevele a kassai ferences kolostornak adományozott földekről, méretekkel.

Jelzet: MOL DF 275588.

Kiadás: -

66.

1523. II. 24., Nagyszombat: A nagyszombati ferences kolostor feljegyzése egy moderdorfi szántó eladásáról.

Jelzet: MOL DF 279837.

Kiadás: -

67.

1523. IV. 25., Erdőszengyel: Szapolyai János erdélyi vajda utasítja a kolozsmonostori konventet, hogy a besztercei domonkos kolostort iktassa be füzkuti birtokába. (Folytatása: 1523. V. 14., 1523. VIII. 18.)

Regeszta: BERGER, *Urkunden-Regsten* nn. 777, 779 & 788.

68.

1524. VI. 2.: A sárosi ágostonrendi kolostor vitája Kapi Lászlóval utóbbinak Tölcsikről Szedikertére szökött jobbágya miatt.

Jelzet: MOL DL 64591.

Kiadás: -

69.

1527. V. 26., Sopron: Thomas és Georg Deumel a városi tanács közvetítésével megvásárolja a soproni ferences kolostor egyik szántóját az Im Geren dűlőben.

Kiadás: *Grundbuch* n. 469.

70.

1528. V. 24., Sáros: Máté sárosi ágostonrendi perjel tudatja Bártfa városával, hogy a bártfai kolostor javainak eladásába nem egyezik bele. Kéri továbbá a várost, hogy Mátyás perjelt és társait hívja vissza.

Kiadás: *ETE I* n. 390.

71.

1531, Beszterce: A város elutasítja a ferencesek kérését, hogy az 1529-ben Péter moldvai vajda serege által elpusztított malmukat újra fölépíthessék.

Kiadás: *ETE II* 182.

72.

1531. I. 18., Sopron: Caspar Muerr soproni polgár a várostól mint kegyúrtól megvásárolta 32 tal.-ért a régi fürdőházat, amely korábban a soproni ferences kolostoré volt. A kolostor nevében Caspar Nesslinger kolostorgondnok járt el.

Kiadás: *Grundbuch* n. 527.

73.

1531. IV. 3.: Zsófia mazóviai hercegnő, Bátori István nádor özvegye Alsó- és Felső-Kochán birtokot tartozékaival együtt a varasdi ferenceseknek visszaadja azzal a feltétellel, hogy ha valamikor el akarnák adni, csak neki vagy utódainak adhassák el.

Kiadás: *ETE II* n. 118.

74.

1536. II. 14., Gyulafehérvár: A kolozsvári domonkos kolostor és Statileo János erdélyi püspök elcseréli a kolostor túri birtokait a püspököt Gyulatelkén illető tizedekért.

Kiadás: *ETE III* n. 83.

75.

1536. III. 17., Kolozsmonostor: A kolozsvári domonkos kolostor nevében fr. Vitályos perjel és fr. Péter eladja a kolostor túrcsáni birtokait Koppény Gergely gyulafehérvári őrkanonoknak és patai Nagy Sebestyén szentmihálykövi várnagynak.

Jelzet: Kolozsmonostor Protocollum III, töredék p. 24b.

Kiadás: *ETE III* n. 88.

76.

1536. IV. 2., Kolozsmonostor: A kolozsvári domonkos kolostor nevében fr. Vitályos perjel és fr. Lőrinc eladja a kolostor túri birtokait Majláth István erdélyi vajdának és székelyispánnak.

Jelzet: Kolozsmonostor Protocollum III, töredék p. 33.

Kiadás: *ETE III* n. 91.

77.

1540. IX. 30., Kolozsmonostor: fr. Gergely perjel, fr. Péter kántor és fr. Theodor a

kolozsvári domonkos kolostor nevében elzálogosítja a kolostor gyulatelki birtokait, az ottan major kivételével.

Kiadás: ETE III n. 501.

78.

1542. III. 31., Sáros: Leonhard Österreicher sárosi várnagy kéri az egykori harapkói ágostonrendi kolostor birtokát adományként vagy zálogba.

Jelzet: HHStA Hung. 1542. März, n. 39.

Kiadás: ETE IV n. 21.

79.

1543: Perényi Mihály kérelme az egykori harapkói ágostonrendi kolostor monyhádi birtoka iránt.

Jelzet: HHStA Hung. 1543. S. D. 68.

Kiadás: ETE IV n. 278.

80.

1545. I. 11., Kolozsmonostor: fr. Újlaki János provinciális, fr. Pozsegai Péter tordai, fr. Mihály dési és fr. Lőrinc gyulafehérvári perjel pátens oklevelének átírása, mely a három kolostor birtokügyeinek rendezéséről szól. (Maga az oklevél nincs kiadva, csak az átíró oklevél részei.)

Kiadás: ETE IV n. 364.

81.

1545. XII. 1., Bécs: A beregszászi domonkos kolostor birtokainak és kiváltságainak megerősítése.

Jelzet: Libri Regii II 127: p. 102–103.

Kivonat: ETE IV n. 413.

82.

1546. III. 10., Bécs: I. Ferdinánd utasítja Ungnad János stájer kapitányt, hogy a varasdi ferences kolostor két Kocsán birtokát, amelyet Brandenburgi György még 1526 előtt a kolostortól elfoglalt, a szerzetesek kérésére adja nekik vissza.

Jelzet: MOL Kukuljevics gyűjtemény, fasc. VI, n. 6.

Kiadás: ETE IV n. 435.

83.

1546. VII. 9., Lelesz: fr. Makrai Péter perjel eladja a beregszászi domonkos kolostor Árok utcában álló házát, amelyet Tölgyes Bertalan hagyott a szerzetesekre halálos ágyán.

Jelzet: MOL Protocollum VIII 61b 1.

Kiadás: ETE IV n. 473.

84.

1553. III. 29.: fr. Kolozsvári Ferenc, a dési és a tordai ágostonrendi kolostor vikáriusa a rendet és a vallást fenyegető zavaros idők miatt eladja a dési ágostonrendi kolostor közelében álló köházat és udvart, a cichegyi szőlőt, egy hold szántót és a Sárköz nevű kaszálót 200 forintért szentmártoni Nagy Mihálynak.

Regeszta: KmJkv nn. 5187.

85.

1553. III. 29.: szentmártoni Nagy Mihály elismeri, hogy a fr. Kolozsvári Ferenc ágostonrendi szerzetestől vásárolt jőház árából még 70 frt-tal tartozik. Az összeget 1554. VI. 3-ig köteles megadni.

Regeszta: *KmJkv* n. 5188.

86.

1553. III. 29.: fr. Kolozsvári Ferenc a dési és a tordai ágostonrendi kolostor vikáriusa eladja a dési ágostonrendi kolostor közelében álló köházat és udvart, a cichegyi szőlőt, egy hold szántót és a Sárköz nevű kaszálót 225 forintért szentmártoni Nagy Mihálynak. (Vö. *KmJkv* II n. 5187 – ott csak 200 frt.)

Regeszta: *KmJkv* n. 5190.

87.

1557: I. Ferdinánd az egykori, egri Szent Miklós ágostonrendi kolostor malmát a kolostor helyreállításáig az egri káptalannak adta.

Jelzet: Libri Regii Eccl. I/50.

Kiadás: -

88.

1557. IV. 3., Gyulafehérvár: Izabella királyné az egykori kolozsvári domonkos kolostor két szőlőjét, egy sütőházát és két kertjét adományozza a Kőmál alján lévő Szentlélek és Szent Erzsébet ispotálynak.

Kiadás: JAKAB 2012 n. 246.

89.

1567, Pozsony: Mekcsey Péter provinciális és a beregszászi gvárdián a pozsonyi káptalan előtt 150 forintért elzálogosítja a beregszászi – már romos – ferences kolostor épületeit és két rétjét Jánosi, ill. Csoma faluban (Bereg vm.) dálnoki Székely Antalnak, I. Miksa király hadvezérének.

Idézi: KARÁCSONYI I 146–147.

Búcsúengedélyek

90.

1296, Pécs: A pozsonyi ferencesek templomának búcsúengedélye.

Kiadás: *CD Fejér* VI/2 52–53.

91.

1298. III. 20., Róma: A segesvári domonkosok templomának búcsúengedélye.

Jelzet: Brassó, Ev. egyh.község lt. 1131 (MOL DF 286699)

Kiadás: *UB* I nn. 281 & 294.

92.

1400. III. 1., Róma: A szalárdi obszerváns ferences templom búcsúengedélye

Kivonat: *Mon. Vat.* I/4 n. 173.

93.

1400. V. 1., Róma: Az esztergomi ferences kolostor búcsúengedélye.

Kivonat: *Mon. Vat.* I/4 n. 252.

94.

1400. XI. 23., Róma: Az eszéki ágostonrendi kolostor búcsúengedélye.

Kivonat: *Mon. Vat.* I/4 n. 273.

95.

1400. XI. 23., Róma: A marosvásárhelyi ferences templom búcsúengedélye (Portiuncula).

Kivonat: *Mon. Vat.* I/4 n. 274.

96.

1400. XII. 1., Róma: A kolozsvári domonkos kolostor három kápolnájának búcsúengedélye.

Kivonat: *Mon. Vat.* I/4 n. 278.

97.

1400. XII. 1., Róma: Az újlaki ágostonrendi kolostor búcsúengedélye.

Kivonat: *Mon. Vat.* I/4 n. 336.

98.

1400. XII. 17., Róma: A bártfai ágostonrendi kolostor búcsúengedélye.

Kivonat: *Mon. Vat.* I/4 n. 358.

99.

1401. IV. 27., Róma: A pécsi ferences kolostor búcsúengedélye (Portiuncula).

Kivonat: *Mon. Vat.* I/4 n. 327 (V. 1-i kelettel; javítja ZsO II/1 n. 1039).

100.

1413. XII. 18., Róma: A varannói ferences kolostor búcsúengedélye.

Jelzet: MOL DF 288720.

Regeszta: ZsO IV n. 1423.

101.

1415. II. 5., Konstanz: Az atyai obszerváns ferences kolostor búcsúengedélye.

Jelzet: ASV Reg. Lat. vol. 161. fol. 316a. (MOL DF 288674)

Regeszta: ZsO V n. 189.

102.

1415. II. 6., Konstanz: A kismartoni ferences kolostor búcsúengedélye.

Jelzet: ASV Reg. Lat. vol. 182. fol. 80b. (MOL DF 288771)

Kiadás: ZsO V. n. 307.

103.

1444, Róma: A csíksomlyói obszerváns ferences templom búcsúengedélye.

Kiadás: Székely Oklt. I 154.

104.

1444. V. 16., Róma: A besztercei domonkos és ferences kolostor búcsúengedélye. Benne

említik a gyulafehérvári domonkos, a szászvárosi ferences, az alvinci domonkos, a szászsebesi domonkos, valamint a nagyszebeni domonkos és ferences kolostorok ismeretlen időben nyert búcsúengedélyeit.

Kiadás: UB V n. 1289.

105.

1445: A csíksomlyói obszerváns ferences kolostor búcsúengedélye (2.).

Kiadás: LUKCSICS II 220.

106.

1450: A tövisi obszerváns ferences kolostor búcsúengedélye.

Kiadás: LUKCSICS II 277.

107.

1456. IV. 19., Buda: Az egri ágostonrendi templom búcsúengedélye. Megerősítette Hédervári László egri pk.

Regeszta: SCHMITTH 1768 72–73.

108.

1464. II. 1., Róma: Ismeretlen, esztergomi egyházmegyei domonkos kolostor búcsúengedélye.

Kiadás: UB VI n. 3346.

109.

1484: A kanizsai ferences kolostor búcsúengedélye.

Hivatkozta: KARÁCSONYI I 171.

110.

1489. V. 20.: A kusalyi obszerváns ferences kolostor búcsúengedélye.

Jelzet: MOL DL 105524.

Kiadás: -

111.

1500. IX. 24.: A ferences minister generalis előírja a VI. Sándor pápa által engedélyezett jubileumi búcsú elnyerésének módját.

Jelzet: Gyöngyösi ferences lt. n. 82.

Kivonat: KAIZER 1930 12.

Járadékok

112.

1405. IV. 1., Pozsony: A városi tanács előtt Fridel Fagner és felesége elismeri adósságát, amivel a kölni Cristan Greffratnak tartoznak, és amelynek fedezete a Szent Mihály-kapunál álló házuk, amelyen 60 bécsi dénár járadékjoga van a pozsonyi ferenceseknek.

Jelzet: Pozsony v. lt. Prot. act. 22. 1.

Regeszta: ZsO II/1 n. 3766.

113.

1435. I. 26., Zágráb: A zágrábi domonkos kolostor ½ forint járadékjoga egy 20 forint értékű fél házon.

Kiadás: TKALČIĆ IX 280.

114.

1435. II. 7., Sopron: A soproni ferences kolostort évi 12 font faolaj járadék illeti egy vásárbódé után.

Kiadás: HÁZI I/3 85–86.

115.

1438, Zágráb: Zágrábi polgárok adásvételi szerződése egy szőlőről, amelyen a zágrábi domonkos kolostornak 5 köből must járadéka van.

Kiadás: TKALČIĆ IX 304.

116.

1439. II. 1., Zágráb:

- Zágrábi polgárok adásvételi szerződése egy szőlőről, amelyen a zágrábi ferences kolostornak 6 köből bor járadéka van .

- Zágrábi polgárok adásvételi szerződése egy szőlőről, amelyen a zágrábi domonkos kolostornak minden 6. köbölre bor járadéka van.

Kiadás: TKALČIĆ IX 332–334.

117.

1467. I. 8., Sopron: Phetrer Miklós és felesége a soproni ferences kolostor mellett álló vásárbódéjukat a városra hagyják. A bódé után évente nagyböjtben 12 font faolaj járadék illeti a kolostort. (vö. 1435. II. 7.)

Kiadás: HÁZI I/5 n. 309.

118.

1470: Szilágyi Erzsébet megerősíti a debreceni ferences kolostornak és a plébánosnak azt a jogát, hogy a város mézárszékén levágott marhák nyelvének egyik fele a szerzeteseket, másik fele a plébánost illette. (Megerősítette Szapolyai János erdélyi vajda 1513-ban).

Jelzet: A ferencesek pozsonyi lt. Lad. XXXVI.

Kiadás: -

119.

1481. I. 20.: Mátyás király a pesti domonkos kolostornak hetente 2 forint értékű sójáradékot adományoz.

Kiadás: KOVACHICH 1799 n. 454.

120.

1494. VIII. 24., Nagyszében: II. Ulászló a tordai sóaknából 300 forint értékű sót rendel a kolozsvári obszerváns ferences kolostor épületének befejezésére.

Kiadás: JAKAB 2012 I n. 188.

121.

1520. III. 30., Buda: II. Lajos utasítja Battyáni György kamaraispánt, hogy a kolozsvári

obszerváns ferences kolostor szerzeteseinek az őket illető 300 forint értékű sőt adja ki, amikor ők azt el tudják szállítani.

Kiadás: JAKAB 2012 n. 219.

122.

1545. IX. 15., Kolozsmonostor: fr. Asszonyfalvi Benedek fr. Tövisi Imre salvatoriánus provinciális és fr. Váradi János kolozsvári obszerváns ferences gvárdián nevében a kolozsmonostori konventtel átíratja a kolozsvári obszerváns ferences kolostor sójáradékával kapcsolatos okleveleket.

Kivonat: ETE IV n. 399.

123.

1550k: A kolozsmonostori konvent átírja Mátyás (2), II. Ulászló és II. Lajos összesen négy, az obszerváns ferenceseknek járó sóadományról szóló oklevelét.

Kivonat: ETE IV 434–435.

Jegyzékek, összeírások

124.

1410–1529: A pozsonyi Protocollum Testamentorum, benne számos, különféle kolostorok javára rendelkező végrendelettel.

Jelzet: Archív mesta Bratislavy 4.n.1. (MOL DF 277056)

Kiadás: *Protocollum I* (1410–1487).

125.

1413. VI. 10., Beszterce: A besztercei domonkos kolostor kegyes alapítványainak jegyzéke.

Jelzet: Direcția Județeană Cluj a Arhivele Naționale ale României, Primăria Orașului Bistrița, (Inventar 58ff.)

Kiadás: UB III n. 1715.

126.

1454. V. 29., Beszterce: A városi tanács jegyzéke a besztercei domonkos kolostor számára hagyott kegyes adományokról.

Jelzet: Direcția Județeană Cluj a Arhivele Naționale ale României, Primăria Orașului Bistrița, (Inventar 58ff.), Nr. 38.

Kiadás: UB V. n. 2914.

127.

1477–1507: A kolozsvári domonkos kolostor inventárium.

Jelzet: MOL DF 255404 (Wass cs. lt.)

Kiadás: gr. ESZTERHÁZY 1866 561–585.

128.

1502 után, Sopron: Jegyzék a soproni ferences kolostor kihelyezett kölcsönei fejében betáblázott házakról és más ingatlanokról.

Kiadás: *Grundbuch* n. 972 (194–195).

129.

1509: A kolozsvári domonkos kolostor ingatlan és ingó javainak leltára (némely későbbi bejegyzésekkel 1556-ig).

Kiadás: gr. ESZTERHÁZY 1866 561–585.

130.

1517, Sopron: Feljegyzés arról, amit Michel Murr a háza után fizetett, benne 10 tal (8 frt) a kolostornak, 40 tal. (32 frt) a kolostornak (a templomnak) gyertyára. (A teljes összeg 115 tal.).

Kiadás: *Gedenkbuch* n. 263.

131.

1520: A pekerszerdahelyi ágostonrendi kolostor jobbágyainak okozott károk összeírása.

Jelzet: MOL DL 36984 p. 7–8.

Kiadás: -

132.

1526: A segesvári domonkos kolostor jegyzéke, benne 25 végrendelet megjegyzésekkel.

Kiadás: FABRITIUS 1861 (utánközlés: IPOLYI 1867).

133.

1542. XII. 7. körül: Egyházi birtokok és adózó plébánosok Somogy vármegyében, benne a komári kolostor portái.

Kiadás: *ETE* IV n. 118.

134.

1545: A harapkói ágostonrendi kolostor és a beregszász domonkos kolostor egykori birtokai.

Jelzet: UC 120:47 (d) p. 36.

Kiadás: -

135.

1548. III. 1. körül: Egyházi birtokok adózása Bereg vármegyében, benne a beregszászi domonkos kolostor birtokai és adómentessége. (Átírása: 1701 – UC 120:1.)

Jelzet: MOL Dicalis conscr. VI. köt.

Kiadás: *ETE* V n. 21.

136.

1550k: Adózó porták összeírása Somogy vármegyében, benne a komári kolostoradózó portái.

Kiadás: *ETE* IV 138.

137.

1557: A sárosi várhoz tartozó birtokok jegyzéke, benne az egykori sárosi ágostonrendi kolostor szántói.

Jelzet: UC 4:48 p. 22.

Kiadás: -

138.

1566. [IV. 20.]: A szatmári ferences kolostor és a németi domonkos kolostor egykori birtokainak jegyzéke.

Jelzet: UC 101:49 p. 1–2, p. 11, p. 20.

Kiadás: -

139.

1570. VI. 27., Kassa: Zemplén, Sáros és Bereg vm-i kolostori birtokokról szóló feljegyzések.

Jelzet: UC 108:1 p. 1–3.

Kiadás: -

140.

1578, Eger: A ferences kolostor egykori rétjét említik, amelynek hozama 6–20 kazal (*plaustrum*).

Kivonat: MAKSAY 1959 734.

Pénzügyek

141.

1407. V. 16., Sopron: Harkai Péter és felesége a városi tanács előtt 229 dénárfontot vesz kölcsön a keszthelyi ferences kolostortól.

Tartalmi kivonat: *CD patr.* IV 262.

Regeszta: *ZsO* II/2 n. 5491.

142.

1410. V. 28., Csepreg: Harkai Péter és neje Rozgonyi Simon országbíró és Osló László előtt megegyeznek a keszthelyi ferences kolostorral a tartozásuk kiegyenlítéséről.

Kiadás: HÁZI I/2 30.

143.

1421. III. 2., Pozsony: A pozsonyi ferences gvárdián nyugtája a kolostornak a városnál letett pénzének és az utána járó éves kamatnak átvételéről. A tőke hagyatékából származott.

Jelzet: Pozsony v. lt. 796. (MOL DF 239424)

Regeszta: *ZsO* VIII n. 247.

144.

1430. IV. 13., Pannonhalma: Miklós pápoci ágostonrendi perjel és zalai vikárius 20 aranyforintért elzálogosítja 10 %-os kamattal a pápoci kolostor Sebes birtokát Kanizsai Lászlónak.

Jelzet: MOL DL 12238.

Kiadás: -

145.

1432. VI. 2., Pozsony: A pozsonyi ferences gvárdián elismervénye a kolostornak a várostól kapott 10 aranyforintjáról.

Jelzet: MOL DL 43917

Kiadás: -

146.

1435, Bártfa: Az ágostonrendi kolostor tartozik a városnak 13 forint értékű istentiszteleti szolgálattal. A városnál van a kolostor 4 forintja hagyatékából.

Kiadás: FEJÉRPATAKY 1885 435.

147.

1443. III. 12., Sopron: Ulrich Wagner soproni polgár és neje 10 magyar forintot vesz kölcsön a keszthelyi ferences kolostortól.

Jelzet: Sopron v. lt. DL 1106.

Kiadás: HÁZI I/3 279.

148.

1445. I. 15., Sopron: Peresztefi Antal soproni polgár és felesége a soproni ferences kolostortól 10 font bécsi dénár kölcsönt vesznek fel.

Jelzet: Sopron v. lt. DL 1126.

Kiadás: HÁZI I/3 299.

149.

1454: A sági konvent kiadványa a szécsényi obszerváns ferences kolostornak a kegyurak számára folyósított kölcsönéről.

Kiadás: BELITZKY 1984 47.

150.

1456. V. 5., Sopron: Kling Bertold soproni polgár és felesége a soproni ferences kolostortól 35 fontdénár kölcsönt vesz fel 10%-os kamatra abból a tőkéből, amelyet Fraknói Pálné hagyott a kolostornak (a teljes alapítvány 100 fontdénár).

Kiadás: HÁZI I/4 113.

151.

1492. XII. 8.: A lábatlani domonkos kolostor által Kassának nyújtott kölcsön első törlesztőrészletének nyugtája.

Jelzet: MOL DF 270733. További nyugták 1506-ig: 270745 (1493. XII. 6.), 270754 (1494. II. 13.), 270753 (1494. V. 19.), 270778 (1495. XII. 2.), 270773 (1495. VI. 8.), 270772 (1495. XII. 6.), 270746 (1496. V. 29.), 270783 (1496. XII. 6.), 270799 (1497. V. 15.), 270771 (1497. XII. 6.), 270811 (1498. XII. 3.), 271283 (1500. XII. 6. körül), 270838 (1501. VI. 3.), 270861 (1504. XII. 6.), 270890 (1505. V. 11.), 270832 (1506. V. 31.), 270881 (1506. XII. 6.)

Kiadás: -

152.

1501. VI. 14.: Georg Neunhofer Sopron város tanácsa előtt kötelezi magát, hogy azt az összeget, amellyel Hans Geger tartozik még a háza után (20 tal = 16 frt), a soproni ferences kolostornak adja.

Kiadás: *Gedenkbuch* n. 117.

153.

1506. II. 6.: Bajnai Both András dalmát, horvát, szlavón bán Sárísáp birtokát 200

aranyforintért zálogként leköti a lábatlani domonkos kolostor részére.

Jelzet: MOL DL 75731.

Kiadás: -

154.

1506. II. 14., Sopron: Egy örökösödési ügy kapcsán említik, hogy a néhai Magusch Imre a szombathelyi ferences kolostortól felvett 50 forint kölcsön után évente 5 font kamatot kellett fizessen Karácsonykor.

Kiadás: *Gedenkbuch* n. 173.

155.

1507. X. 13.: Bajnai Both András dalmát, horvát, szlavón bán Sársáp birtokát újabb 1000 aranyforintért zálogként leköti a lábatlani domonkos kolostor részére.

Jelzet: MOL DL 75740.

Kiadás: -

156.

1512. VIII. 28.: A budai káptalan előtt nagyszelendi Tompa Mihály a Pest vm-i szecsődi birtokrészeit, amelyek 42 forintért Hassy János pesti polgárnál vannak zálogban, 50 forintért szintén zálog gyanánt átengedi a pesti domonkos kolostornak.

Regeszta: BÁRTFAI SZABÓ 1938 n. 1339.

157.

1515. X. 5., Sopron: Egy belvárosi házon (Peter Fischer háza mellett) 20 tal. erejéig jelzálog illeti a soproni ferences kolostort, amely után évi 2 tal. kamatot kell fizetni.

Kiadás: *Grundbuch* n. 366.

158.

1521. I. 18., Sopron: Andre Maler és Michel Yban ház adásvételi ügyében említik, hogy a házon 20 tal. (16 frt) jelzálog van Andre Maler a ferencesektől felvett kölcsöne miatt, ami után évente bizonyos mennyiségű gyertyát kell adni a kolostornak az összeg megtérítéséig.

Kiadás: *Gedenkbuch* n. 306.

159.

1522. III. 12. vagy 19.: Veit Schneider háza után a soproni ferences kolostortól felvett 10 tal. (8 frt) kölcsön után évi 1 tal. kamatot fizet a ferences templom Háromkirályok oltárának alapítványa számára.

Kiadás: *Gedenkbuch* n. 318.

160.

1525, Kassa: Esticampianus Jakab kassai domonkos perjel és a konvent kötelezvénye az 1524-ben és 1525-ben a városi tanácstól kapott 25-25 frt kölcsönről, amelynek törlesztése 1526-ban esedékes.

Jelzet: Kassa v. lt. n. 19204.

Kiadás: *ETE I* n. 222.

161.

1527. VI. 8., Kassa: Illír György kassai domonkos perjel és Erdélyi György teológiai

professzor és hitszónok tanúsítványa a várostól a kolostor szőlőinek művelésére felvett 32 frt, jó pénzben felvett kölcsönről, valamint a szenátustól egy ezüst kereszt kiváltására kapott 33 frt-ról, továbbá az 1525-ben Jakab perjel idején szintén a szőlők megművelésére kölcsön kapott 50 frt-ról. A teljes összeg 115 frt.

Jelzet: Kassa v. lt. n. 19209.

Kiadás: ETE I n. 323.

162.

1529. V. 4., Kassa: fr. Szepesi Márton kassai domonkos perjel kötelezvénye a várostól szüretig felvett 10 frt kölcsönről.

Kiadás: ETE I n. 455.

163.

1540. III. 15., Sopron: Cirjáki György soproni polgár Michael Paurtól megvásárolta ennek házát, amelyen a ferences kolostornak 20 tal., a Szűz Mária testvérületnek 10 tal. értékű jelzálog joga volt. Ezt Paur egy másik házára terhelték át.

Kiadás: Grundbuch n. 647.

164.

1541. V. 9., Sopron: Blasius Werffenring soproni polgár Mészáros utcai házvásárlása kapcsán említik, hogy a megvásárolt házon korábban a szombathelyi ferences kolostornak volt 40 tal. értékű jelzálog joga, amely után évi 2 tal. 4 sol. (2 frt) kamatot kellett fizetni. A jelzálogjogot Blasius Werffenring egy másik házára jegyeztette be a Szent György utcában.

Kiadás: Grundbuch nn. 662, 663.

165.

1552. VIII. 20., Bécs: Ferdinánd utasítja a kamarát, hogy a segesdi kolostor szerzeteseinek, akik neki 5 % mellett 1000 frt-ot kölcsönöztek, ennek kamatját évente Szent János napján fizesse ki nekik.

Kiadás: TT 4 (1881) n. 32.

Periratok

166.

1325: Az újhelyi ágostonrendi és pálos kolostor malmai közti per

Kiadás: Anjou Okl. IX n. 314

167.

1345. VII. 12.: A sárosi ágostonrendi kolostor pere *Reech* ügyében

Jelzet: MOL DL 40984

Kiadás: -

168.

1367. I. 27., Pannonhalma: Bebek István országbíró ítélete a bakonybéli apátság és a komáromi domonkos kolostor között a komáromi kikötői és vásárvám miatt folyt perben.

Jelzet: Pannonhalmi főapátság lt. 1367 1 27

Kiadás: -

169.

1373. II. 1., Pannonhalma: Cudar Péter országbíró ítélete a bakonybéli apátság és a komáromi domonkos kolostor között a komáromi kikötői és vásárvám miatt folyt perben.

Jelzet: Pannonhalmi főapátság lt. 1373 2 1

Kiadás: -

170.

1373. V. 26., Pannonhalma: I. Lajos király idézése a bakonybéli apátság és a komáromi domonkos kolostor között a komáromi kikötői és vásárvám miatt folyt perben.

Jelzet: Pannonhalmi főapátság lt. 1373 5 26

Kiadás: -

171.

1375–1390: Zágrábi városi könyvek, peres feljegyzések

- 1375. III. 6.: Idézés a zágrábi ferencesek és Salamon között Obramko fia Iván háza miatt keletkezett perben.

Kiadás: TKALČIĆ VI 9.

- 1375. III. 20.: Feljegyzés békés egyezségről a zágrábi ferencesek és Francha ötvös közötti ügyben (vö. 1375. III. 8., a végrendeleteknél).

Kiadás: TKALČIĆ VI 11.

- 1376. III. 2.: A domonkos kolostor ügye Miklós fia Miklós ellenében (nem jelent meg). Folytatása: V. 6., V. 20.

Kiadás: TKALČIĆ VI 38, 40, 44.

- 1376. IX. 5.: A domonkos kolostor ügye Zitarych Antal ellenében (nem jelent meg). Folytatása: IX. 6.

Kiadás: TKALČIĆ VI 60, 64.

- 1377. IX. 1.: Mihály esküdt ügye a ferencesek ellen (nem jelent meg)

Kiadás: TKALČIĆ VI 103.

- 1377. XII. 4.: A domonkosok ügye Chemeni János ellenében (elhalasztva)

Kiadás: TKALČIĆ VI 109.

- 1378. IV. 2.: Kelemen szabó ügye a domonkosok ellen (nem jelent meg).

Folytatás: IV. 9. – Kelemen 2 marhabőrt és 1 dénárpenzát ad két héten belül a perjelnek.

Kiadás: TKALČIĆ VI 116 & 119.

- 1378. VII. 2.: Pál fia Mihály ügye a domonkosok ellen. Folytatás: VIII. 13., VIII. 31. Mihály megesküdött, hogy nem küldte feleségét a kolostorba, hogy váltson be két aranyforintot.

Kiadás: TKALČIĆ VI 140, 143, 147.

- 1390. VI. 11.: Péter domonkos perjel ügye Mikch Magdich ellenében. Folytatása: VII. 1.

Kiadás: TKALČIĆ VI 328, 330.

172.

1417. VII. 29., Esztergom: A pozsonyi ferences kolostor panasza, amiért Gwalter János pozsonyi polgár jogtalanul használja a kolostor rétvét.

Jelzet: Kolostori levéltárak töredékei 12. (MOL DF 250299)

Regeszta: ZsO VI n. 749.

173.

1418. III. 13.: (Harkai) Péter özvegyének panasza, amiért a ferencesek igényt támasztottak néhai férje mézárszékére.

Jelzet: Sopron v. lt. DL 3450. (MOL DF 204749)

Kiadás: HÁZI II/6. 52.

174.

1418. IV. 6., Buda: Harkai Péter özvegye kéri Sopron város tanácsát, hogy védje meg a mézárszékre való jogát a ferencesekkel szemben.

Jelzet: Sopron v. lt. DL 3451. (MOL DF 204790)

Kiadás: HÁZI II/6. 54.

175.

1439. II. 1.: Az újlaki ágostonrendi kolostor pere András bácsi kanonok ellen, aki lefoglalta a kolostornak a Paki-hegyen lévő szőlőjét.

Kiadás: CD Fejér XI n. 74.

176.

1445. VIII. 6., Zágráb: A zágrábi domonkos perjel tiltakozott amiatt, hogy a zágrábi pálosokat beiktatták Blyzna falu birtokába.

Regeszta: MÁLYUSZ 1927 n. 47.

177.

1456. IX. 22., Buda: V. László megparancsolja, hogy Peleskei Lukács ágostonrendi provinciális a Máté pápoci prépost elleni perét elé terjessze fel.

Kiadás: CD patr. II n. 209.

178.

1460. VII. 23.: Meggyesi Péter domonkos provinciális felhatalmazása a zágrábi kolostor perjelének és egyik szerzetesének, hogy kiegyezzenek Blyzna falu ügyében a zágrábi pálosokkal. A megegyezés 1461. VI. 30-án született meg.

Jelzet: MOL DL 34482.

Regeszta: MÁLYUSZ 1927 169.

179.

1468. VI. 24., Újhely: Az újhelyi ágostonrendi és pálos kolostorok vitája a két kolostor Ronyván járó malmainak beállítása miatt.

Jelzet: MOL DL 8797.

Regeszta: BÁNDI 1985 709–710.

180.

1474. V. 4.: A sárosi ágostonrendi kolostor perjelének keresete a tölcsiki vám ügyében.

Jelzet: MOL DL 6748.

Kiadás: -

181.

1474. IX. 15.: A sárosi ágostonrendi kolostor perjele a tölcsiki vám ügyében pert veszített Kapi Andrással és Sándorral szemben.

Jelzet: MOL DL 75669.

Kiadás: -

182.

1479. XI. 2.: A kolozsvári domonkos kolostor széki halastava és a rajta álló malom miatt folyó per Kodori Pape fiaival.

Jelzet: MOL DL 36359.

Regeszta: *KmJkv* n. 2283.

183.

1480. VI. 20.: A segesvári domonkosok tiltakozása a Vízaknai Miklós által réjük hagyott fehéregyházi birtok tárgyában.

Jelzet: MOL DL 29009.

Kiadás: -

184.

1484. X. 21., Sáros: Salgói György fia László ágostonrendi (?) szerzetes egész rendje nevében tiltakozik az ellen, hogy a király a Sáros vm-i Salgó birtokot háramlás címén elidegenítse.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 609.

185.

1492. X. 11., Sóvár: Tanúvallatás az eperjesi karmelita kolostornak Seychlyk László volt eperjesi bíró elleni perében.

Jelzet: Eperjes v. lt. 537.

Kivonata: IVÁNYI 1932 n. 682.

186.

1493. I. 24., Eger: Az eperjesi karmelita kolostor pere Szőcs, másként Sayczlyk László volt eperjes bíró, kassai polgár ellen.

Jelzet: Eperjes v. lt. 541.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 688.

187.

1493. XI. 2., Eger: Az eperjesi karmelita kolostor pere néhai Szőcs, másként Sayczlyk László volt eperjes bíró, kassai polgár örökösei ellen.

Jelzet: Eperjes v. lt. 550.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 697.

188.

1494. III. 26., Eger: Az eperjesi karmelita kolostor pere néhai Szőcs, másként Sayczlyk László volt eperjes bíró, kassai polgár örökösei ellen.

Jelzet: Eperjes v. lt. 556.

Kiadás: IVÁNYI 1932 nn. 702 & 704.

189.

1494. IV. 8., Sebesfalva: Az eperjesi karmelita kolostor pere néhai Szőcs, másként Sayczlyk László volt eperjes bíró, kassai polgár örökösei ellen, idézés.

Jelzet: Eperjes v. lt. 557.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 705.

190.

1494. V. 9., Eger: Az eperjesi karmelita kolostor pere néhai Szőcs, másként Sayczlyk László volt eperjes bíró, kassai polgár örökösei ellen.

Jelzet: Eperjes v. lt. 560.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 708.

191.

1494. V. 31., Eger: Az eperjesi karmelita kolostor pere néhai Szőcs, másként Sayczlyk László volt eperjes bíró, kassai polgár örökösei ellen, idézés.

Jelzet: Eperjes v. lt. 561.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 709.

192.

1494. V. 31., Buda: Az eperjesi karmelita kolostor pere néhai Szőcs, másként Sayczlyk László volt eperjes bíró, kassai polgár örökösei ellen, fellebbezés Orso Orsini legátus elé.

Jelzet: Eperjes v. lt. 562.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 710.

193.

1494. VII. 7., Gönc: Az eperjesi karmelita kolostor pere Szőcs, másként Sayczlyk László volt eperjes bíró, kassai polgár ellen, Orso Orsini legátus választott bírakat bíz meg.

Jelzet: Eperjes v. lt. 564.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 712.

194.

1494. IX. 15., Eperjes: Az eperjesi karmelita kolostor pere néhai Szőcs, másként Sayczlyk László volt eperjes bíró, kassai polgár örökösei ellen, békés egyezés.

Jelzet: Eperjes v. lt. 566.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 714 (vö. még nn. 711 & 720).

195.

1500. VII. 8.: A városi tanács lezárja a vitát fr. Christof Raab soproni ferences gvrádián és Thomas Dresinger között, amely a Teuffenwiesen negyede miatt folyt.

Kiadás: *Gedenkbuch* n. 100.

196.

1509. I. 13., Zágráb: Perović Domonkos pere a zágrábi domknos kolostor ellen egy hagyatékából származó erdő miatt. Folytatása IV. 27.; VIII. 31. (vö. *Végrendeletek* 1508. IX. 12.)

Kiadás: TKALČIĆ IX 181, 188–189, 191.

197.

1511. X. 28.: Bajnai Both András egykori bán unokaöccse, bajnai Both Ferenc négy nap

különbséggel, két oklevélben eltiltotta Andrászt Siklós vár, Lábatlan mezőváros és az ottani *castellum*, valamint Bajna birtok és az ottani nemesi kúria elidegenítésétől, Bakócz Tamás érseket, Perényi Imre nádort, a győri káptalant és a lábatlani domonkos kolostort pedig ezek megszerzésétől. (Folytatása: 1511. XI. 2.)

Jelzet: MOL DL 75759, 75760.

Kiadás: -

198.

1514–1526: A pécsi domonkos kolostor perjelének, fr. Pécsváradi Péternek tiltakozása, amiért Tolnai Máté pannonhalmi főapát és a pécsváradi bencés apátság, valamint Boltos Márton deák pécsi polgár és Bozsoki György deák a kolostor nagyhetényi malmát, amelyet Nagyhetényi Balázstól kapott alamizsnaként, elfoglalni igyekeznek.

Jelzet: MOL DL 39101.

Kiadás: IVÁNYI 1904 n. 106.

199.

1500k: Vasvári János fráter mint Lukács budai domonkos perjel képviselője tiltakozik, hogy a kolostor örsi majorjának harmadát az Örsön tartózkodó Miklós és Péter el akarja idegeníteni.

Kiadás: KOVACHICH, *Formulae* n. 146.

200.

1518: A körmendi ágostonrendi kolostor pere, benne több, a gazdálkodással is összefüggő adat.

Kiadás: ERDÉLYI, *Register*.

201.

1519. X. 31.: fr. Pozsegavári György perjel tiltja II. Lajos királyt, Bakóc Tamás érseket és alsólendvai Bánfi János özvegyét, Margit, a Zágráb vm-i *Zthwpyk* birtok elfoglalásától.

Kiadás: TKALČIĆ IV n. 162.

202.

1519. I. 15.: Per az egyházfalvi malom eladása miatt a tordai ágostonrendi kolostor és az aradi káptalan közt.

Jelzet: MOL DL 30280.

Kiadás: -

203.

1520. I. 4., Eger: Az egri káptalan jelentése, hogy az egri ágostonrendi kolostort be akart iktatni bizonyos birtokokba, de az iktatások tiltakozást jelentettek be.

Jelzet: MOL DL 50348.

Kiadás: -

204.

1525. VII. 6.: Kalmár Péter széki polgár tiltakozik, amiért Gyulai István deák, dési kamaraispán a széki határban lévő Kodori-tó nevű halastavat megvásárolta és végrendeletileg a dési ágostonrendi kolostorra hagyta. (Vö. Végrendeletek 1504. VI. 3.)

Jelzet: MOL DL 36402 p. 274–275.

Regeszta: *KmJkv* II n. 4111.

205.

1536. VIII. 23., Gyulafehérvár: Enyedi Adorján püspöki helynök az aradi káptalan és a gyulafehérvári ágostonrendi szerzetesek közt folytatott pert az utóbbiak javára dönti el.

Kiadás: ETE III n. 108.

206.

1538. XI. 27., Székesfehérvár: Mihály pannonhalmi főapát nevében Nagyécsi Ambrus deák tiltakozik az ellen, hogy a székesfehérvári domonkos kolostor az általa birtokolt vértesszentkereszti apátság tatai malmát Örs Domonkos és Nagy Miklós tatai polgároknak el akarja adni.

Jelzet: Collectio Hevenesiana, MTT VI 240.

Kiadás: ETE III n. 323.

207.

1550k: Terebezdi János pozsonyi ferences a pozsonyi káptalan előtt kijelenti, hogy petrovinai Pekri Lajos lipthói főispán a segesdi kolostorból elvitt arany- és ezüstneműért és a perköltségek fejében 1000 magyar forintot három részletben lefizetett.

Kivonat: ETE V n. 341.

Számadáskönyvek

208.

1428. V. 7., Bártfa: Izajás ágostonrendi perjel számadása az ágostonrendi kolostor javairól, pénzben befolyt járandóságairól és az eladott vagyontárgyokról.

Kiadás: FEJÉRPATAKY 1885 286–287.

209.

1428. VI. 5., Bártfa: A város számadáskönyvének töredéke, benne az ágostonrendi kolostornak adott építőanyag.

Kiadás: FEJÉRPATAKY 1885 273.

210.

1429, Eperjes: A város számadáskönyvének töredéke, benne a karmelita kolostort érintő tételek.

Jelzet: Eperjes v. lt. 153.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 220.

211.

1438, Bártfa: A város számadáskönyvében az ágostonrendi kolostor részére kifizetett tétel.

Kiadás: FEJÉRPATAKY 1885 383.

212.

1443. X. 20., Eperjes: Az eperjesi karmelita kolostor korábbi vitricusának, Anzelm mesternek az emlékeztetője a karmelita kolostor korábbi kiadásairól és adóságairól.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 287.

213.

1452–1453, Sopron: Mark Phendel és Johann Trunkel soproni polgárok elszámolása az adó felhasználásáról, benne a ferences kolostor számára adott fa ára.

Kiadás: HÁZI II/1 n. 32.

214.

1477: Az eperjesi karmelita kolostor templomának számadáskönyvtöredékei

Jelzet: Eperjes v. lt. 434/a.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 561.

215.

1478: Az eperjesi karmelita kolostor templomának számadáskönyvtöredékei

Jelzet: Eperjes v. lt. 436/a.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 565.

216.

1481: Az eperjesi karmelita kolostor templomának számadáskönyvtöredékei

Jelzet: Eperjes v. lt. 454/a.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 585.

217.

1481–1482: Az eperjesi karmelita kolostor templomának számadáskönyvtöredékei

Jelzet: Eperjes v. lt. 454/a.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 587.

218.

1483: Az eperjesi karmelita kolostor templomának számadáskönyvtöredékei

Jelzet: Eperjes v. lt. 465/b.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 600.

219.

1485: Az eperjesi karmelita kolostor templomának számadáskönyvtöredékei

Jelzet: Eperjes v. lt. 484/a.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 621.

220.

1486: Az eperjesi karmelita kolostor templomának számadáskönyvtöredékei

Jelzet: Eperjes v. lt. 492/b.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 632.

221.

1495: Kőrös vm. taxajegyzéke, benne adatok a pekerszerdahelyi ágostonrendi kolostor jobbágytelkeiről.

Jelzet: MOL DL 104045 p.11^r.

Kiadás: -

222.

1500–1505: Zsigmond lengyel herceg budai számadásai, benne szerzeteseknek juttatott

alamizsnák.

Kiadás: *Zsigmond herceg számadásai.*

223.

1504. VI. 15.–1505. IX. 14.: Schöttel Mihály soproni polgármester és városi kamarás számadáskönyve, benne a kolostornak kifizetett tétel.

Kiadás: HÁZI II/5 n. 13.

224.

1507: Nagyszében városi számadáskönyv, benne a közeli kolostoroknak juttatott alamizsna.

Kiadás: *Rechnungen Hermannstadt I* 483.

225.

1507. V. 11., Sopron: Valentin Swingenhamernek, mint Barbara Wossenpergerin végrendeleti végrehajtójának elszámolása.

Kiadás: HÁZI II/5 176.

226.

1508. IV. 14., Sopron: Jakob Siebenbürger elszámolása a ferences kolostor templomának istentiszteleti célt szolgáló tőkéjéről.

Kiadás: *Gedenkbuch* n. 189.

227.

1514: Oswald Plaswetter soproni kamarás számadáskönyve, benne a győri ferences kolostornak küldött alamizsna.

Kiadás: HÁZI II/5 n. 16.

228.

1518. IV. 19.–1522. II. 21., Sopron: Christof Gräzer kolostorgondnok számadáskönyve.

Kiadás: HÁZI II/5 n. 18.

229.

1523. XII. 1. – 1527. I. 18., Sopron: Paul Moritz kolostorgondnok számadáskönyve.

Kiadás: HÁZI II/5 n. 26.

230.

1525, Selmecbánya: A domonkos templom számadáskönyvének töredéke.

Jelzet: Selmecbánya v. lt. fasc. XXV.

Kiadás: *ETE I* n. 223.

231.

1530, Selmecbánya: A domonkos templom számadáskönyvének töredéke.

Jelzet: Selmecbánya v. lt. fasc. XXV.

Kiadás: -

232.

1532–1535, Selmecbánya: A domonkos templom számadáskönyvének töredékei.

Jelzet: Selmecbánya v. lt. fasc. XXV.

Kivonat: *ETE II* n. 274.

233.

1534: Számadáskönyv töredék, benne alamizsna a galgóci obszerváns ferences kolostornak.

Kiadás: ETE II n. 359.

234.

1538. III. 21., Brassó: A város számadáskönyvében a brassói domonkos kolostor számára kifizetett tétel a Martinszinsből.

Kiadás: ETE III n. 244.

235.

1545: Brassó v. számadáskönyve, benne az egykori brassói domonkos kolostornak a Martinszinsből járó 50 frt felhasználása.

Kiadás: ETE IV n. 423.

Szerződések, ingatlanhasznosítás

236.

1326. III. 30., Eger: Az egri ferencesek eladják az Eger-patak melletti telküket Péter zombolyi főesperesnek.

Jelzet: Egri kápt. m. lt. 3. 1. 1. 3. (MOL DF 209 986)

Regeszta: Anjou Okl. X n. 113

237.

1375. VI. 1., Zágráb: Feljegyzés a ferences kolostor szőlővásárlásáról

Kiadás: TKALČIĆ VI 29.

238.

1384, Zágráb: Lőrinc bíró egy kőházat vásárolt Domonkos provinciálistól, Péter perjeltől (domonkos), valamint Benedek fia Miklós fia Anstrictól.

Kiadás: TKALČIĆ IX 12.

239.

1384, Zágráb: Donát fia Péter telket vásárolt a ferences kolostortól, valamint Dragana szabótól és Matejko fia Demetertől.

Kiadás: TKALČIĆ IX 18.

240.

1392–1398, Zágráb:

- Rabouch György földet vásárolt a zágrábi domonkos kolostortól.
- Gergely zágrábi ferences gvárdián Ivánnak bérbe adott évi harminc köből borért egy szőlőt.
- Gáspár zágrábi domonkos perjel bérbe adott egy malmot Gergely szabónak évi 6 dénárpenzáért és egy köből gabonáért.
- Kötelezvény a zágrábi domonkos kolostor két földjéről Gyuan városi bíró részére.
- A zágrábi domonkos perjel eladta Lukács mészáros kertjét, amelyet Lukács özvegye,

Regina hagyott a kolostorra.

Kiadás: TKALČIĆ IX 62, 68–69, 71, 103.

241.

1399. VIII. 16., Győr: Egyezés a pápoci prépostság és az ágostonrendi perjelsg között a birtokokról.

Jelzet: MOL DF 278146.

Kiadás: -

242.

1411. VII. 26., Esztergom: Zsigmond utasítja a vasvári káptalant, hogy mivel Harkai Péter és felesége el akarja adni küllői birtokukat a keszthelyi, harkai és egedi birtokaikat pedig a soproni ferenceseknek, szólítsák fel a rokonokat és szomszédokat elővételi joguk gyakorlására.

Jelzet: Sopron v. lt. DL 428 (MOL DF 202062)

Kiadás: HÁZI I/2 43.

243.

1430. XI. 1.: Szombathelyi Péter ferences provinciális miniszter a soproni kolostor nyéki malmát örökbérbe adja évi 8 mérő gabonáért és 8 mérő lisztért.

Jelzet: MOL DF 250362.

Kiadás: -

244.

1433, Kassa: A kassai domonkos kolostor mizlokai malomvásárlása.

Jelzet: MOL DF 287451 p. 40.

Kiadás: -

245.

1462. I. 25., Zágráb: A zágrábi domonkos kolostor perjele nyugtatja a zágrábi pálos vikáriust a Blyzna faluért a két kolostor közti egyezés értelmében fizetett 100 forint felől.

Jelzet: MOL DL 34486. (Átírása 1466: MOL DL 34487).

Kiadás: -

246.

1512: Engelweit György szerződése a nagyszombati domonkos kolostorral. Vöröskői malmáért a szerzetesek élete végéig évi két örlet gabonát tartoznak neki adni.

Idézi: DEDEK 1904 542.

247.

1516. VIII. 4., Sopron: fr. Balthasar gvárdián és fr. Eustachius a tanács közreműködésével egy kreuzi szőlőt bérbe adnak Michel Januschnak élete végéig évi 20 sol. (600 bécsi dénár) bérért, Szent Mihály napi esedékességgel.

Kiadás: *Gedenkbuch* n. 258.

248.

1518. VIII. 17., Óbuda: Segesdi Nagy Antal ferences tartományi miniszter a káptalan egyetértésével becsértéken eladja a verőcei ferences kolostor birtokait a kegyúr

alsólidvai Bánfi Jánosnak.

Jelzet: MOL DL 33457; MOL DF 274750 (másolat).

Kiadás: -

249.

1520. I. 27., Pozsony: fr. Ulrich pozsonyi gvárdián évi 1 font viaszért bérbe adja a kolostor Duna melletti kertjének egy részét Niclas Schwarcz pozsonyi polgárnak, feleségének és utódainak, művelési kötelezettséggel.

Jelzet: MOL DF 241185.

Kiadás: -

250.

1523. I. 6., Nyitra: fr. Mortályos Lőrinc custos és fr. Bácsi Lőrinc gvárdián szerződése a kolostor egyik rétjéről, amelyet Gerchel Sebestyén nyitrai kanonok vett bérbe 4 forintért.

Jelzet: Nyitrai kápt. orsz. lt. Protocollum I fol. 32.

Kiadás: ETE I n. 72.

251.

1523. II. 24., Nagyszombat: János nagyszombati gvárdián a kolostor egyik földjét bérbe adja Nagyszombati Györgynek.

Jelzet: MOL DF 279837 (csonka)

Kiadás: -

252.

1524. IX. 7., Beszterce: fr. Ambrus kérésére a város igazolja, hogy Franz Koprer özvegye kertjét a besztercei ferences kolostornak ajándékozta azzal a kikötéssel, hogy élete végéig élelmet adnak neki a szerzetesek.

Regeszta: *Regesten Bistritz* III 122.

253.

1537. VIII. 3., Sopron: fr. Balázs győri custos és fr. Stephan soproni gvárdián megbízza a várost a kolostor bizonyos javainak eladásával, hogy azok árából a kolostort és a templomot mielőbb helyreállítsák.

Jelzet: Sopron v. lt. Lad. 1 et A. f. 1. Nr. 11.

Kiadás: ETE III n. 195.

254.

1546. IV., Nyitra: fr. Brassói István gvárdián, fr. Szatai Mátyás hitszónok és fr. Tolnai János fr. Imre nyitrai custos egyetértésével a nyitrai ferences kolostor malmát bérbe adja ledeci Takács Györgynek és néveri Molnár Péternek.

Jelzet: Nyitrai kápt. lt. Protocollum III. fol. 89.

Kiadás: ETE IV n. 455.

Terminusok

255.

1385. VI. 3.: Bertalan ágostonrendi generális értesíti a brucki és a marcheggi (Ausztria) kolostorokat, hogy Tordai Mátyás magyar provinciális hozzájárult ahhoz, hogy az ausztriai szerzetesek magyar területen is kolduljanak ott, ahová a magyarországi testvérek nem szoktak járni.

Kiadás: CD Fejér X/1 n. 258–259.

256.

1414. II. 21., Esztergom: A pozsonyi ferencesek panasza amiatt, hogy a plébánosok akadályozzák a szerzeteseket az alamizsnagyűjtésben.

Jelzet: SOBA v Bratislave, Kolostori levéltárak töredékei 323. (MOL DF 250370).

Regeszta: ZsO IV n. 1698.

257.

1448. V. 8.: Ludweig tullni gvárdián levele Pozsony városához a hainburgi ferencesek lamazsnagyűjtéséről a pozsonyi kolostor terminusának területén.

Jelzet: MOL DF 239977.

Kiadás: -

258.

1498: Epi János domonkos provinciális elhatárolja az erdélyi vikária kolostorainak terminusait.

Kiadás: VESZELY 1860 392–393.

259.

1518. XII. 3.: X. Leó *Exponi nobis fecerunt* ír a plébánosoknak, hogy a kolduló szerzeteseket ne akadályozzák az alamizsnaszedésben és a gyóntatásban.

Jelzet: Gyöngyösi ferences lt. n. 101.

Kivonat: KAIZER 1930 13.

260.

1524. III. 10., Komárom: fr. Kőrösszegi Benedek komári domonkos perjel fr. Benedek papot Barátiba és környékére küldi gyóntatni.

Jelzet: Pannonhalmi Főapátság lt. c. 64. 1. Oo.

Kiadás: -

Vámjövendelmek

261.

1462. V. 30.: Mátyás király a zágrábi domonkos kolostor újjáépítésének támogatására adja öt évre a Száván a Királyráve jövedelmét.

Kiadás: TKALČIĆ III 225.

262.

1478. XI. 24.: Garai-Szécsi birtokfelosztás, benne a garai domonkos kolostor vámjövendelme.

Jelzet: MOL DL 18145. p. 8^v.

Kiadás: -

263.

1503: A pozsonyi ferences kolostor joga a pozsonyi szárazvám negyedére.

Jelzet: Esztergomi prímási lt. f. 18 n. 125.

Regeszta: KARÁCSONYI I 229.

Végrendeletek, lélekváltság adományok

264.

1270–1278: Dezter fia Demeter és felesége végrendelete

Kedvezményezett: Buda, ferences

Jelzet: MOL DL 30356

Kiadás: -

265.

1272. XI. 20.: Sixtus esztergomi olvasó- és Bálint éneklőkanonok végrendelete

Kedvezményezett: Esztergom, ágostonrendi

Jelzet: Esztergom, Prímási lt. U 469 (MOL DF 248143)

Regeszta: CD Szentpétery II/2–3 n. 2325.

266.

1280–1290: Bachater ispán végrendelete

Kedvezményezett: Gorbonok, ferences

Jelzet: MOL DL 33655.

Kiadás: -

267.

1300. VII. 13., Gyulafehérvár: Alvinci Henning fia Herbord comes özvegyének, Erzsébetnek végrendelete.

Kedvezményezett: Gyulafehérvár, domonkos; Gyulafehérvár, ágostonrendi; Segesvár, domonkos; Alvinc, domonkos; Nagyszeben, domonkos; Nagyszeben, ferences

Jelzet: MOL DF 277220

Kiadás: CD Trans. I n. 597.

268.

1305. XII. 16., Esztergom: Mikó fia Mikó végrendelete

Kedvezményezett: Esztergom, ágostonrendi

Jelzet: MOL DF 248150

Kiadás: -

269.

1330. V. 10.: Fülöp comes fiai, a két István zerki (Moson vm.) nemes végrendelete

Kedvezményezett: Bruck an der Leitha (Ausztria), ágostonrendi.

Kiadás: Anjou Okl. XIV n. 273

270.

1331. IV. 30., Avignon: Druget Vilmos végrendeletének pápai megerősítése.

Kedvezményezett: Harapkó, ágostonrendi

Jelzet: MOL DF 291661

Regeszta: *Anjou Okl.* XV n. 159

271.

1335: Csaholyi János végrendelete

Kedvezményezett: Szatmár, ferences

Kiadás: *CD Fejér VIII/4* n. 57

272.

1339, Várad: Erzsébet végrendelete

Kedvezményezett: Várad, ágostonrendi; Várad, ferences

Jelzet: MOL DL 3280

Kiadás: -

273.

1342. IV. 25., Brassó: Nikolaus Cresche és felesége végrendelete

Kedvezményezett: Brassó, domonkos

Jelzet: MOL DF 286542

Kiadás: *UB I* n. 571

274.

1357 vége: Gersei Pető Margit végrendelete

Kedvezményezett: Vasvár, domonkos

Jelzet: MOL DL 91505

Kiadás: -

275.

1358. V. 8., Körmend: Churtyan körmendi polgár végrendelete.

Kedvezményezett: Körmend, ágostonrendi.

Jelzet: MOL DL 91514.

276.

1363: Chankar Pál gyulafehérvári polgár végrendeletéről bevallás

Kedvezményezett: Gyulafehérvár, domonkos

Jelzet: MOL DL 28079

Kiadás: -

277.

1367: Ayan Miklós hardi nemes végrendelete

Kedvezményezett: Székesfehérvár, ferences

Kiadás: *CD Fejér IX/4* 93 & *IX/7* 561.

278.

1371. VII. 24., Győr: Gersei Pető Margit végrendelete a pápoci ágostonrendi kolostornak adott birtokokról.

Kedvezményezett: Pápoc, ágostonrendi

Jelzet: MOL DF 278145.

Kiadás: BEDY 1939 82–89.

279.

1375. III. 6., Zágráb: Feljegyzés Francha ötvös végrendeleti hagyatékáról

Kedvezményezett: Zágráb, ferences

Kiadás: TKALČIĆ VI 8.

280.

1378. XI. 22., Gyulafehérvár: Eppeschdorfi Imre fia László végrendelete

Kedvezményezett: Segesvár, domonkos

Kiadása: FABRITIUS 1875 n. 22; UB II n. 1101.

281.

1380: Erzsébet anyakirályné végrendelete

Kedvezményezett: ferences rend; domonkos rend; ágostonrend; Buda, karmelita; Aracs, ferences; Beregszász, ferences; Lippa, ferences.

Kiadás: CD Fejér IX/5 n. 114.

282.

1382 . XI. 3.: Kervai Miklós fia Mihály végrendeletét unokaöccse, Gergely fia János esztergomi hospes megerősíti.

Kedvezményezett: Esztergom, domonkos

Jelzet: MOL DL 24887, MOL DL 24888.

Kiadás: -

283.

1382. XI. 16., Nagyszombat: Pál domonkos perjel nyugtája Ali *dictus* Pál végrendeleti hagyatékáról.

Kedvezményezett: Nagyszombat, domonkos.

Jelzet: MOL DL 95283.

Kiadás: -

284.

1387. X. 22., Zágráb: A városi tanács megerősíti korábbi döntését, amely szerint a néhai Putanich fia Márk házát a mészárosok testületének és a ferenceseknek ítélte.

Kedvezményezett: Zágráb, ferences

Kiadás: TKALČIĆ VI 277.

285.

1387. XII. 16.: Mihály esztergomi ferences és Miklós csatkai pálos szerzetes tiltakozik, amiért Benedek, a tatai Keresztelő Szent János-templom rectora elvitatta annak a tatai kúriának a birtokjogát, amelyet János, a nevezett templom néhai rectora hagyott rájuk.

Kedvezményezett: Esztergom, ferences

Jelzet: MOL DL 7334.

Regeszta: ZsO I n. 342.

286.

1390. VII. 1., Zágráb: Peterlin egykori bíró házát élete végéig feleségére, az ő halála után

pedig a domonkos kolostorra hagyta.
Kedvezményezett: Zágráb, domonkos
Kiadás: TKALČIĆ VI 329.

287.

1390–1400, Zágráb: Velanti Tamás két házát a városi tanács Antal dékán végrendelete értelmében a domonkos kolostornak ítélte. Az ügyet Chemery János a régi bírók elé fellebbezte, sikertelenül.
Kedvezményezett: Zágráb, domonkos
Kiadás: TKALČIĆ VI 344, 345–346.

288.

1391. II. 11., Visegrád: Bebek Imre országbíró Szecsődi János vasvári kanonoknak ítéli meg a körmendi ágostonrendiekre hagyott vasmegyei Lapsa birtok negyedét.
Kedvezményezett: Körmend, ágostonrend
Regeszta: ZsO I n. 1886.

289.

1400: Göböl István kállai pap végrendelete
Kedvezményezett: Eger, ferences
Kiadás: *Hazai okl.* n. 298.

290.

1402, Zágráb: Zágráb városa Benedek fia Gyuan korábbi bíró által bemutatott iratok alapján beiktatta a domonkos kolostort a Benedek fia Miklós által ráhagyott javakba. Benedek fia Gyuan ezt a földet eladta Tamás zágrábi vikáriusnak.
Kedvezményezett: Zágráb, domonkos
Kiadása: TKALČIĆ IX 124.

291.

1402. III. 3., Sopron: Kathrein Stichenwinkelin végrendelete
Kedvezményezett: Sopron, ferences
Kiadás: HÁZI II/1 n. 6.

292.

1405. XI. 13.: Richnoi Miklós özvegyének végrendelete
Kedvezményezett: ferences
Regeszta: ZsO II/1 n. 4250.

293.

1406 körül: Martin Agendorffer végrendelete.
Kedvezményezett: Sopron, ferences
Kiadás: HÁZI II/1 n. 22.

294.

1400–1420: Ruszkai Izsép fia Péter végrendelete.
Kedvezményezett: Kassa, ferences
Jelzet: MOL DL 14900.
Kiadás: BÁNDI 1985 589.

295.

1425. VII. 25., Zágráb: Albeni János szlavón bán végrendelete. A hagyatékként kapott 80 forintból a végrendeleti végrehajtók egy malmot vásároltak a ferences kolostor számára. Kedvezményezett: Zágráb, ferences

Kiadás: TKALČIĆ III n. 42.

296.

1433. III. 14., Zágráb: Albeni János püspök, kancellár végrendelete

Kedvezményezett: Zágráb, ferences; Zágráb, domonkos; Csázma, domonkos.

Kiadás: TKALČIĆ III n. 63.

297.

1440–1460: fr. Péter szegedi domonkos perjel levele egy özvegyhez az elhunyt férj által a kolostornak hagyott szalonna ügyében.

Kedvezményezett: Szeged, domonkos.

Jelzet: MOL DL 56612.

Kiadás: -

298.

1441. I. 4., Zágráb: Baxa Miklós fia György polgár végrendelete.

Kedvezményezett: Zágráb, ferences.

Kiadás: TKALČIĆ III n. 134.

299.

1447, Eperjes: Blumen Katalin végrendelete.

Kedvezményezett: Eperjes, karmelita.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 320.

300.

1452. IV. 21.: Puksai Ungi Bálint deák végrendelete.

Kedvezményezett: Gyula, obszerváns ferences.

Jelzet: MOL DL 14547.

Kiadás: -

301.

1453. IV. 12.: Farnosi Veres Dénes végrendelete.

Kedvezményezett: Marosvásárhely, obszerváns ferences.

Jelzet: MOL DL 29277.

Kiadás: -

302.

1454. IV. 28., Kolozsvár: Néhai Johann Sleser kolozsvári polgár özvegyének, Margitnak végrendelete.

Kedvezményezett: Kolozsvár, domonkos.

Jelzet: MOL DL 36407.

Regeszta: *KmJkv* n. 1153.

303.

1455. I. 15.: Maróti János bán végrendelete.

Kedvezményezett: Segesd, ferences; Verőce, ferences; Verőce, domonkos.

Jelzet: MOL DL 14915.

Kiadás: -

304.

1456. V. 27., Bártfa: Martin Mewtel végrendelete.

Kedvezményezett: Bártfa, ágostonrend

Jelzet: MOL DF 213582.

Kiadás: -

305.

1458, Kolozsvár: Lorenz Wermeser kolozsvári polgár és felesége végrendelete.

Kedvezményezett: Kolozsvár, domonkos.

Jelzet: MOL DL 36392 p. 26–27.

Regeszta: *KmJkv* n. 1327.

306.

1458. II. 2., Lelesz: Albert leleszi prépost végrendelete.

Kedvezményezett: Pest, domonkos.

Jelzet: MOL DF 222697.

Kiadás: -

307.

1459. IV. 29., Kolozsvár: Schleffer János özvegyének, Margitnak vérendelete.

Kedvezményezett: Kolozsvár, domonkos.

Kiadás: JAKAB 2012 I n. 120.

308.

1461. VI. 15., Brassó: Székely Tamás erdélyi domonkos vikárius és brassói perjel István bécsi prépostot nyugtatja a Jakob Roderbach által a brassói kolostorra hagyott könyvek felől.

Kedvezményezett: Brassó, domonkos.

Jelzet: MOL DF 286635.

Kiadás: *UB* VI n. 3256.

309.

1464. I. 6., Brassó: Székely Tamás brassói domonkos perjel és a konvent kiadványa Simon Clomp és Christian Rod lélekváltság-adományáról.

Kedvezményezett: Brassó, domonkos.

Jelzet: Brassó, Archiv der Honterusgemeinde, I E (Burzenländer Kapitel, Urkunden), Nr. 144 (Liber promptuarii capituli Braschowiensis), fol. 189^v–190^f. (MOL DF 286635)

Kiadás: *UB* VI n. 3344.

310.

1465. II. 6.: Debreceni Márk domonkos provinciális Kenderesi Balázst a pesti domonkos kolostornak adott adományaiért a rend konfraternitásába fogadja.

Kedvezményezett: Pest, domonkos.

Jelzet: MOL DL 16159.

Kiadás: -

311.

1465. VIII. 7.: Vízaknai Miklós végrendelete.

Kedvezményezett: Kolozsvár, domonkos (vö. MOL DL 28274); Segesvár, domonkos.

Jelzet: MOL DF 244881 (eredeti), MOL DL 36393 (másolat).

Kiadás: UB VI n. 3432.

312.

1467. I. 6., Sopron: Bódi Dénes végrendelete

Kedvezményezett: Szombathely, ferences.

Jelzet: Sopron v. lt. DL 2114.

Kiadás: HÁZI I/5 n. 308.

313.

1471, Kolozsvár: Lukácsi János fia Márton ötvös feleségének, Katalinnak végrendelete.

Kedvezményezett: Kolozsvár, domonkos.

Jelzet: MOL DL 36393 p. 94.

Kiadás: UB VI n. 3878.

314.

1473. VIII. 24., Eperjes: Erzsébet polgárasszony végrendelete.

Kedvezményezett: Eperjes, karmelita.

Jelzet: Eperjes v. lt. 388.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 500.

315.

1474, Kassa: Nicolaus Gwman kassai tanácsos feleségének, Ágnesnek végrendelete.

Kedvezményezett: Kassa, domonkos.

Jelzet: MOL DF 269595 (Kassa v. titkos lt.)

Kiadás: -

316.

1478. IV. 4.: Haraszi Ferenc végrendeletének végrehajtása tárgyában a pesti domonkos kolostor által benyújtott tiltakozás visszavonása.

Kedvezményezett: Pest, domonkos.

Jelzet: MOL DL 59651.

Kiadás: -

317.

1479. I. 6., Eperjes: Margit molnárné végrendelete.

Kedvezményezett: Eperjes, karmelita; Sóvár, obszerváns ferences.

Jelzet: Eperjes v. lt. 438.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 567.

318.

1479: dengelegi Pongrác Jánosné végrendelete.

Kedvezményezett: Kolozsvár, domonkos

Regeszta: BEKE 1896–1897 244–245.

319.

1480. V. 30., Sopron: Huber János feleségének, Margitnak a végrendelete.

Kedvezményezett: Sopron, ferences

Jelzet: Sopron v. lt. DL 2999.

Kiadás: HÁZI II/1 n. 12.

320.

1481. I. 10., Sopron: Wolfgang Moser végrendelete.

Kedvezményezett: Sopron, ferences

Kiadás: HÁZI II/1 n. 13.

321.

1481. XII. 28., Kassa: Nicolaus Gwman városi tanácsos és felesége végrendelete.

Kedvezményezett: Kassa, ferences.

Jelzet: MOL DF 269672 (Kassa v. titkos lt.)

Kiadás: -

322.

1482. VII. 21., Eperjes: Eperjesi Márton végrendelete.

Kedvezményezett: Eperjes, karmelita; Sóvár, obszerváns ferences.

Jelzet: MOL DF 220956.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 593.

323.

1485, Somkerék: somkeréki Erdélyi István végrendelete.

Kedvezményezett: Kolozsvár, domonkos; Beszterce, domonkos.

Jelzet: MOL DL 30910/1.

Regeszta: UB VII n. 4618.

324.

1486, Eperjes: Martin Rogkeczan végrendelete.

Kedvezményezett: Eperjes, karmelita; Sóvár, obszerváns ferences.

Jelzet: MOL DF 220992.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 630.

325.

1486, Kolozsvár: Gyerőfi István özvegyének, Ilonának végrendelete.

Kedvezményezett: Kolozsvár, domonkos.

Jelzet: MOL DL 36397 p. 28.

Regeszta: KmJkv n. 2562.

326.

1486, Selmecebánya: Körnel György kamaraispán végrendelete.

Kedvezményezett: Selmecebánya, domonkos.

Kiadás: BREZNYIK 1883 14.

327.

1487–1499: Suki Jánosné végrendelete.

Kedvezményezett: Kolozsvár, domonkos.

Jelzet: ENMLt Suki lt.

Idézi: ENTZ 1996 344.

328.

1488. XI. 5., Buda: Söptei Péter kúriai jegyző végrendelete

Kedvezményezett: Buda, ágostonrendi remete (az első végrendelet: 1481).

Jelzet: MOL DL 93590.

Kiadás: MKSz 13 (1888) 89.

329.

1488. XI. 17., Sopron: Ulrich Fleischacker végrendelete.

Kedvezményezett: Sopron, ferences.

Kiadás: HÁZI II/1 n. 176.

330.

1490: Gerebeni László végrendelete

Kedvezményezett: Podbor, obszerváns ferences (csonka, az összeg hiányzik).

Jelzet: MOL DL 101638.

Kiadás: -

331.

1490. V. 10., Sopron: Neuhauser János szatócs feleségének, Apollóniának végrendelete.

Kedvezményezett: Sopron, ferences.

Kiadás: HÁZI II/1 n. 178.

332.

1490. IX. 21., Bártfa: Schwartcz Antalné végrendelete.

Kedvezményezett: Bártfa, ágostonrendi.

Jelzet: MOL DF 215600 (Bártfa v. lt. U 425 / 2840)

Kiadás: -

333.

1490. XII. 17., Vác: Szobi Mihály lélekváltásadománya.

Kedvezményezett: Beszterce, domonkos. (Folytatása: 1504. VI. 29., 1521. III. 19.)

Regeszta: *Regesten Bistritz* n. 354.

334.

1490. XII. 21., Adorjánvár: Csáki Benedek végrendelete.

Kedvezményezett: nincs megnevezve (temetkezés: Szalárd, obszerváns ferences).

Kiadás: *Csáky oklt.* I 471–472.

335.

1491. I. 3., Koromla: Koromlyai Miklós végrendelete.

Kedvezményezett: Palota, obszerváns ferences; Tata, obszerváns ferences.

Jelzet: MOL DL 19702.

Kiadás: -

336.

1491. VI. 25., Bártfa: Grász Gáspár feleségének, Erzsébetnek végrendelete.

Kedvezményezett: Bártfa, ágostonrendi.

Jelzet: MOL DF 215695.

Kiadás: -

337.

1491. X. 2., Eperjes: Gertrud Prews végrendelete.

Kedvezményezett: Eperjes, karmelita.

Jelzet: Eperjes v. lt. 524.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 667.

338.

1492. III. 1.: Papfalvi László végrendelete.

Kedvezményezett: Kolozsvár, domonkos.

Regeszta: *KmJkv* II n. 2832.

339.

1492. VI.20., Torda: harinai Farkas Tamás és Miklós lélekváltságadománya.

Kedvezményezett: Beszterce, domonkos. (megerősítés: II. Ulászló, 1501. I. 25.)

Regeszta: *Regesten Bistritz* II nn. 363 & 399.

340.

1492. XII. 24., Monoszlóváralja: Csupor István végrendelete.

Kedvezményezett: Monoszlóváralja, obszerváns ferences.

Jelzet: MOL DL 35727.

Kiadás: *LK* 13 (1935) 251–257.

341.

1493. IX. 3.: Putnoki György feleségének, Margitnak végrendelete.

Kedvezményezett: Vámos, obszerváns ferences.

Jelzet: MOL DL 90215.

Kiadás: -

342.

1493. XII. 31., Sopron: Wolfgang Rauch végrendelete.

Kedvezményezett: Sopron, ferences.

Kiadás: *HÁZI* II/1 n. 50.

343.

1494: Máté ajaki plébános végrendelete.

Kedvezményezett: Szőlős, obszerváns ferences; Bátor, obszerváns ferences.

Jelzet: MOL DL 82083.

Kiadás: -

344.

1494. IX. 8., Buda: Söptei Péter kancelláriai jegyző lélekváltságadománya.

Kedvezményezett: Buda, karmelita.

Jelzet: MOL DL 93640.

Kiadás: *ROMHÁNYI* 2004b 41–42.

345.

1494. XII. 17.: somkeréki Erdélyi János végrendelete.

Kedvezményezett: Kolozsvár, domonkos.

Jelzet: MOL DL 74249.

Kiadás: -

346.

1495 előtt: Pazdicsi Vilmos özvegyének, Margitnak végrendelete.

Kedvezményezett: Céke, obszerváns ferences; Homonna, obszerváns ferences.

Jelzet: MOL DL 85207.

Kiadás: -

347.

1496k: Georg Lewdeschit szepesi kántor (Szent Márton-templom) végrendelete.

Kedvezményezett: Lőcse, ferences (adósság rendezése).

Kiadás: WAGNER, Szepes I 353–354.

348.

1496. II. 14.: somkeréki Erdélyi János végrendelete (vö. MOL DL 36833).

Kedvezményezett: Kolozsvár, domonkos.

Jelzet: MOL DL 26940.

Kiadás: -

349.

1496. VII. 14., Eperjes: Andreas Binder leányának, Krisztinának végrendelete.

Kedvezményezett: Eperjes, karmelita.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 738.

350.

1497. I. 21., Eperjes: Gregor Fillach özvegyének, Caritasnak végrendelete.

Kedvezményezett: Sóvár, obszerváns ferences.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 750.

351.

1497. XI. 10.: Hédervári János végrendelete.

Kedvezményezett: Győr, domonkos (a kolostorban kíván temetkezni).

Jelzet: MOL DL 102279.

Kiadás: -

352.

1498. XI. 18.: Kelencsényi Demeter özvegyének, Margitnak végrendelete.

Kedvezményezett: Pest, domonkos.

Jelzet: Pest m. lt. Oklevelek n. 44.

Kiadás: -

353.

1499. IV. 15., Zágráb: Thúz Osvát zágrábi püspök végrendelete.

Kedvezményezett: obszerváns ferences vikária; Zágráb, domonkos; Zágráb, ferences;

Csázma, domonkos.

Kiadás: TKALČÍČ III n. 394.

354.

1500, Bács: Hangácsi Miklós végrendelete.

Kedvezményezett: Vámos, obszerváns ferences; Szántó, obszerváns ferences.

Jelzet: MOL DL 72087.

Kiadás: -

355.

1500. IV. 5., Glogonca vára: laki Thúz András Alfonz, Osvát püspök testvére végrendelete.

Kedvezményezett: Petróc, obszerváns ferences; Csázma, domonkos.

Kiadás: TKALČÍČ IV n. 2.

356.

1500–1520, Torda: Szőcs András végrendelete.

Kedvezményezett: Torda, ágostonrend.

Jelzet: MOL DL 30244.

Kiadás: -

357.

1500–1526: Laki Péter prépost lélekváltság adománya.

Kedvezményezett: Pécs, domonkos.

Jelzet: MOL DL 39101.

Kiadás: IVÁNYI 1904 85–86.

358.

1501. II. 2.: daróci Daróci Miklós végrendelete.

Kedvezményezett: nincs megnevezve (temetkezési hely: Perecske, obszerváns ferences).

Jelzet: MOL DL 25160.

Kiadás: -

359.

1501. XII. 30.: csabai Kovács István végrendelete.

Kedvezményezett: Vámos, obszerváns ferences.

Jelzet: MOL DL 84018.

Kiadás: -

360.

1502. II. 10.: Kőhalmi Mátyás végrendelete.

Kedvezményezett: Nagyszeben, domonkos; Segesvár, domonkos.

Jelzet: MOL DL 21091.

Kiadás: -

361.

1502. XII. 18.: Mara Albert végrendelete.

Kedvezményezett: Beszterce, domonkos.

Jelzet: MOL DL 22550.

Kiadás: -

362.

1503: Stephan Weyneer özvegyének, Erzsébetnek végrendelete.

Kedvezményezett: Kolozsvár, obszerváns ferences.

Kivonat: ENTZ 1996 148.

363.

1503: Pető Miklós özvegyének, Margitnak végrendelete.

Kedvezményezett: Medgyes, obszerváns ferences.

Jelzet: MOL DL 93710.

Kiadás: -

364.

1503. I. 30., Sopron: Riemer Jakab végrendelete.

Kedvezményezett: Sopron, ferences.

Kiadás: HÁZI II/1 n. 79.

365.

1503. III. 12., Sopron: Zirkendorffer János végrendelete.

Kedvezményezett: Sopron, ferences.

Kiadás: HÁZI II/1 n. 78.

366.

1503. IV. 2., Eperjes: Benedek feleségének végrendelete.

Kedvezményezett: Eperjes, karmelita.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 872.

367.

1503. VII. 7., Sopron: Mathias Schreiber végrendelete.

Kedvezményezett: Sopron, ferences.

Kiadás: HÁZI II/1 n. 80.

368.

1503. XII. 12.: Stephan Weymer feleségének, Elisabethnek végrendelete.

Kedvezményezett: Kolozsvár, domonkos; Kolozsvár, obszerváns ferences.

Jelzet: MOL DL 36399.

Regeszta: KmJkv n. 3295.

369.

1503: Pető Miklós özvegyének, Margitnak végrendelete.

Kedvezményezett: Medgyes, obszerváns ferences.

Jelzet: MOL DL 93710.

Kiadás: -

370.

1504. II. 5.: Mert Sighart özvegyének, Dorotheának végrendelete.

Kedvezményezett: Sopron, ferences.

Kiadás: HÁzi II/1 n. 82.

371.

1504. IV. 17., Sopron: Johann Snitzinger végrendelete.

Kedvezményezett: Sopron, ferences.

Kiadás: HÁzi II/1 n. 84.

372.

1504. VI. 3.: kodori Kodori György perében említve István deák dési sókamarai alkamarás végrendelete.

Kedvezményezett: Dés, ágostonrendi.

Jelzet: MOL DL 36399 p. 24–26.

Regeszta: *KmJkv* n. 3304.

373.

1504. VI. 29., Alsópetény: Szentgyörgyi és Bazini Péter erdélyi vajda megerősíti Szobi Mihály lélekváltságadományát. (megerősítés: II. Lajos, 1521. III. 19.)

Kedvezményezett: Beszterce, domonkos.

Regeszta: *Regesten Bistritz* nn. 434 & 707.

374.

1504. IX. 10., Kassa: Tamás kassai domonkos perjel oklevele arról, hogy néhai Ungar Kristóf kassai polgár és felesége a kassai domonkos kolostornak egy szőlőt adományozott.

Kedvezményezett: Kassa, domonkos.

Jelzet: MOL DF 271254.

Kiadás: -

375.

1504. XII. 26., Sopron: Johann Zirkendorfer özvegyének, Barbarának végrendelete.

Kedvezményezett: Sopron, ferences.

Kiadás: HÁzi II/1 n. 85.

376.

1504: Dombói Dávid végrendelete.

Kedvezményezett: Gorbonok, ferences.

Jelzet: MOL DL 65995.

Regeszta: *Balassa oklt.* n. 471.

377.

1505. III. 3., Buda: Borsos Antal végrendelete.

Kedvezményezett: Eger, ágostonrendi.

Jelzet: MOL DF 209877.

Kiadás: -

378.

1505. V. 8.: Várdai Aladár özvegyének, Katalinnak végrendelete.

Kedvezményezett: Bátmonostor, ágostonrendi.

Jelzet: MOL DL 82224.

Kivonat: KELÉNYI 2012.

379.

1505, Bártfa: Anton Reich özvegyének, Dorotheának végrendelete.

Kedvezményezett: Bártfa, ágostonrendi.

Kiadás: WAGNER, Sáros 540.

380.

1506. VI. 10., Eger: füzesi Kormos Fülöp és felesége, Anna végrendelete.

Kedvezményezett: Eger, ágostonrendi.

Jelzet: MOL DF 283601.

Kiadás: -

381.

1507. III. 9., Eperjes: Barlabás eperjesi polgár végrendelete.

Kedvezményezett: Sóvár, obszerváns ferences.

Jelzet: Eperjes v. lt. 751.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 944.

382.

1507. III. 10., Sopron: Leonhard Wossenperger feleségének, Veronikának végrendelete.

Kedvezményezett: Sopron, ferences.

Kiadás: HÁZI II/1 n. 91.

383.

1507. VI. 28., Selmecbánya: Andreas Hildebrandt végrendeleti hagyatékáról nyugta.

Kedvezményezett: Selmecbánya, domonkos.

Jelzet: MOL DL 46801.

Kivonat: BREZNYIK 1883 14.

384.

1507. IX. 20.: Losonci Zsigmond feleségének, Homonnai Erzsébetnek végrendelete.

Kedvezményezett: Jenő, obszerváns ferences.

Kiadás: Bánffy oklt. 416–418.

385.

1507. XII. 21.: Csányi Márton végrendelete.

Kedvezményezett: Kassa, domonkos.

Kiadás: TT 1900 310–311.

386.

1507/1508: Tamás pap lélekváltság adományja.

Kedvezményezett: Torda, ágostonrendi.

Jelzet: MOL DL 30254.

Kiadás: -

387.

1508. VII. 27., Sopron: Martin Koch végrendelete.

Kedvezményezett: Sopron, ferences.

Kiadás: HÁZI II/1 n. 97.

388.

1508. IX. 12., Zágráb: Matheynicza végrendelete (Perović Domonkos vitatta).

Kedvezményezett: Zágráb, domonkos.

Kiadás: TKALČIĆ IX 180.

389.

1509. VII. 12.: somkeréki Erdélyi Márton végrendelete.

Kedvezményezett: Beszterce, domonkos; Kolozsvár, domonkos.

Kiadás: *Teleki oklt.* II n. 197. (megerősítése: II. Lajos, 1521. III. 19. – *Regesten Bistritz* n. 708.)

390.

1509. IX. 7., Sopron: Sóvágó Vince végrendelete.

Kedvezményezett: Sopron, ferences.

Kiadás: HÁZI II/1 n. 100.

391.

1509. XII. 21.: Csányi Márton végrendelete.

Kedvezményezett: Kassa, domonkos.

Kiadás: *TT* 1900 310–311.

392.

1510. VII. 18., Sopron: Michael Schottel végrendelete.

Kedvezményezett: Sopron, ferences.

Kiadás: HÁZI II/1 n. 101.

393.

1511. VII. 8., Eperjes: Thiczner Margit végrendelete.

Kedvezményezett: Eperjes, karmelita.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 1048.

394.

1512. II. 2., Harina: harina Farkas János özvegye, Sinsiana végrendelete.

Kedvezményezett: Beszterce, domonkos.

Regeszta: *Regesten Bistritz* n. 552.

395.

1512. III. 29., Pest: A budai káptalan előtt Szabó Demeter leánya, Anna pesti lakos tiltakozik az ellen, hogy nagyanyja Anna nagyapjának, Csiszár Györgynek pesti háza felét, melynek északi szomszédja Fehér Pál, déli szomszédja Képíró Antal, a pesti domonkos kolostorra hagyja.

Kedvezményezett: Pest, domonkos.

Regeszta: BÁRTFAI SZABÓ 1938 n. 1292.

396.

1515. V. 1.: enyingi Török Imre végrendelete.

Kedvezményezett: nincs nevesítve (temetkezési hely: Futak, obszerváns ferences)

Jelzet: MOL DL 89052.

Kiadás: BESSENYEI 1994 n. 1.

397.

1517. (dátum olvashatatlan): Sitkei Gothárd végrendelete.

Kedvezményezett: Szentgrót, obszerváns ferences; Vasvár, domonkos.

Jelzet: MOL DL 68503.

Kiadás: -

398.

1517: gergellaki Buzlai Mózes végrendelete.

Kedvezményezett: Simontornya, domonkos.

Jelzet: MOL DL 22994.

Kiadás: Podmaniczky oklt. II 170–178.

399.

1517. IV. 25.: kövendi Székely Miklós végrendelete.

Kedvezményezett: Podbor, obszerváns ferences.

Kiadás: TT 1891 679–681.

400.

1517–1526: Várdai János özvegye, Orsolya végrendelete.

Kedvezményezett: Bátmonostor, ágostonrendi; Esztergom, ferences; Esztergom, domonkos; Esztergom, ágostonrendi.

Jelzet: MOL DL 83023.

Idézi: ENTZ 1953 174.

401.

1519. V. 12.: Rozgonyi Istvánné Hédervári Katalin végrendelete.

Kedvezményezett: Varannó, ferences.

Kiadás: Héderváry oklt. I 564.

402.

1519. VII. 15.: balázsfalvi Cserényi László végrendelete.

Kedvezményezett: Beszterce, ferences.

Jelzet: MOL DL 36402.

Idézi: KARÁCSONYI I 148.

403.

1520. I. 16., Selmecbánya: Erasmus Rösl polgár végrendelete.

Kedvezményezett: Selmecbánya, domonkos.

Jelzet: Selmecbánya v. lt.

Kiadás: ETE I n. 18.

404.

1520. VIII. 10., Kassa: fr. Vásárhelyi Boldizsár gvárdián oklevele Kakuk Mihálynak a kassai ferences kolostor részére tett halastó adományáról.

Kedvezményezett: Kassa, ferences.

Jelzet: MOL DF 271068.

Kiadás: -

405.

1520. XI. 3., Sopron: Farkas Tamás végrendelete.

Kedvezményezett: Sopron, ferences.

Kiadás: HÁZI II/1 n. 127.

406.

1520. XI. 20., Sopron: Valentin Schwingenhamer özvegye, Margarethe végrendelete.

Kedvezményezett: Sopron, ferences.

Kiadás: HÁZI II/1 n. 128.

407.

1521: nemes Kenderys János adománya testvére üdvéért.

Kedvezményezett: Segesvár, domonkos.

Regeszta: ETE I n. 50.

408.

1521: Szapolyai István özvegyének, Hedvig tescheni hercegnőnek végrendelete.

Kedvezményezett: Lőcse, ferences.

Kiadás: WAGNER, Szepes II 140.

409.

1521. I. 31., Kolozsvár: Mikola István és László szamosfalvi nemesek adománya apjuk, Ferenc lelki üdvéért.

Kedvezményezett: Kolozsvár, domonkos.

Kiadás: JAKAB 2012 I n. 221.

410.

1521 IV. 25.: Túri Benedek lélekváltság adománya, visszaváltási kikötéssel.

Kedvezményezett: Kolozsvár, domonkos.

Jelzet: MOL DL 36872.

Kiadás: -

411.

1522, Nagyszombat: Johann Hyebner alias Lang és felesége, Hedwig végrendelete.

Kedvezményezett: Nagyszombat, ferences.

Jelzet: MOL DF 279981.

Kiadás: -

412.

1522. VI. 1., Sopron: Peter Fischer felesége, Margaretha végrendelete.

Kedvezményezett: Sopron, ferences.

Kiadás: HÁZI II/1 n. 51.

413.

1522. VI. 13., Selmecbánya: Peter Schneyder végrendelete.

Kedvezményezett: Selmecbánya, domonkos.

Kiadás: ETE I n. 60.

414.

1523. IV. 21., Harina: bongarti Porkolab özvegye, Justina lélekváltságadomány.

Kedvezményezett: Beszterce, domonkos.

Regeszta: *Regesten Bistritz* n. 774.

415.

1523. VIII. 31., Sopron: Blasius Schwarcz javadalmas pap végrendelete.

Kedvezményezett: Sopron, ferences.

Kiadás: HÁZI II/1 n. 154.

416.

1523. IX. 4., Szeben: Pemfflinger Márkné Tobiássy Klára végrendelete.

Kedvezményezett: Nagyszében, domonkos; Medgyes, obszerváns ferences; Szászsebes, domonkos; Szászváros, ferences; Tövis, obszerváns ferences.

Kiadás: ETE I n. 98.

417.

1524. VI. 7.: Drágfi János temesi ispán végrendelete.

Kedvezményezett: Medgyes, obszerváns ferences; Szőlős, obszerváns ferences.

Jelzet: MOL DF 244289.

Kiadás: *Középkori leveleink* 94–96.

418.

1524. X. 21., Sopron: Wolfgang Kürsner felesége, Barbara végrendelete.

Kedvezményezett: Sopron, ferences.

Kiadás: HÁZI II/1 n. 156.

419.

1524. XII. 2.: Kethel Pál lélekváltság adomány. A néhai Markos György kolozsvári bíró emiatt korábban fő- és jószágvesztéssel fenyegette, és nem fogadta el bevallását, amelyet két kolozsvári polgár előtt tett. Benne utalás Monostori István végrendeletére.

Kedvezményezett: Kolozsvár, domonkos.

Jelzet: MOL DL 36400.

Regeszta: *KmJkv* n. 4060.

420.

1525. I. 28.: héderfájai Barlabási Lénárd erdélyi alvajda végrendelete.

Kedvezményezett: Marosvásárhely, obszerváns ferences; Fehéregyháza, obszerváns ferences; Medgyes, obszerváns ferences; Segesvár, domonkos.

Jelzet: MOL DL 74407.

Kiadás: *Teleki oklt.* II 450–455.

421.

1526. VII. 25.: Pálóci Antal zempléni ispán végrendelete.

Kedvezményezett: Sárospatak, obszerváns ferences.

Kiadás: DÉTSHY 1998.

422.

1526. VIII. 24.: ombozi Ombozi Miklós végrendelete.

Kedvezményezett: Kolozsvár, obszerváns ferences.

Jelzet: Bornemissza lt. (OL Filmtár 5695. 9)

Regesza: *KmJkv* II n. 4166.

423.

1527: Folti László végrendelete.

Kedvezményezett: Szászváros, ferences.

Jelzet: MNM Törzsanyag 32.

Kiadás: -

424.

1531. XII. 19.: Kőfaragó György kolozsvári polgár özvegye, Magdolna, ferences confratrissa végrendelete.

Kedvezményezett: Kolozsvár, obszerváns ferences; Esztergom, obszerváns ferences; Buda, obszerváns ferences; Pest, obszerváns ferences; Gyöngyös, obszerváns ferences; Jászberény, obszerváns ferences; Tata, obszerváns ferences; Visegrád, obszerváns ferences; Kolozsvár, domonkos; Nagyvárad, obszerváns ferences; Marosvásárhely, obszerváns ferences; Felfalu, obszerváns ferences; Tövis, obszerváns ferences; Karánsebes, obszerváns ferences.

Kiadás: JAKAB 2012 n. 237.

425.

1535. II. 1., Keszihóc: Palásthy András végrendelete.

Kedvezményezett: Szécsény, obszerváns ferences.

Kiadás: *ETE* III n. 10.

426.

1542. X. 15., Alsólindva: lendvai Bánffy László feleségének, Keglevich Annának végrendelete.

Kedvezményezett: Szemenye, ferences.

Jelzet: Vasvár-szombathelyi káptalan lt. *Litteralia instrumenta*, fasc. 5. n. 49.

Kiadás: *ETE* IV. n. 87.

427.

1552. X. 12.: Kamonczy István váradi kanonok végrendelete.

Kedvezményezett: Debrecen, ferences (ha el nem pusztult).

Jelzet: Pozsonyi kápt. lt. prot. IX. f. 100. 1.

Idézi: KARÁCSONYI I 157.

Egyéb

428.

1302. X. 15. előtt, Bécs: Miklós pápai legátus védelmébe veszi a nagyszebeni domonkosokat és ferenceseket Vasmundus ispánnal és fiával, Mihállal szemben
...Vasmundus comes de Segesvar et Michael filius eius laici Transilvaniae diocesis ad loca

*dictorum prioris, guardiani et fratrum manu accedentes armata et loca violenter ingredients eadem eos **quibusdam [boni]s et rebus aliis nequiter spoliarent...***

Jelzet: Erdélyi Múzeum, Kolozsvár, Perg. Kemény Diplom autogr. I. (MOL DF 253556)

Kiadás: FABRITIUS 1875 n. 4. (1303-ra keltezve); UB I n. 297 (X. 12-re keltezve)

429.

1340. I. 16.: Gervasius f. Péter pápai nuncius és tizedszedő eladta 269 frt-ért azt a sót, amit Lengres-i Jakab néhai pápai tizedszedő a budai ágostonrendi kolostorban hagyott.

Regeszta: *Anjou Okl.* XXIV n. 38.

430.

1343. XI. 16., Avignon: VI. Kelemen pp az újlaki ágostonrendiek kérésére megerősíti a koldulórendi kolostorok távolságáról szóló pápai rendelkezést.

Kiadás: *CD Fejér IX/1* 124–125.

Regeszta: *Anjou Okl.* XXVII n. 770.

431.

1391. V. 1., Csele: Ispaan Péter prédikátor-rendi barát bizonyítja, hogy Tokus Miklós fia: Mihály özvegye, jobbágyasszony (provida), most Igaz János jobbágy felesége, és fia: Mihály neki 100 forintnyi tartozásukat megfizették.

Jelzet: MOL DL 87614.

Kiadás: -

432.

1391. VI. 18., Buda: Zsigmond meghagyja Somosi Eleknek és Rozgonyi Simonnak, hogy a sárosi ágostonrendi szerzeteseket védjék meg Szedikert birtokában.

Jelzet: MOL DL 7704.

Regeszta: *ZsO I* n. 2098.

433.

1395. XII. vége: István egri püspök előtt tanúk azt vallották, hogy a harapkői ágostonrendi kolostor Monyhád faluja egykor a Szinye-patak mellett volt, és temploma is volt. A gyakori árvizek miatt azonban onnan elköltözött egy dombra, s azóta az újfalui templomba jártak. Most azonban a harapkői perjel a plébániai jogokat és jövedelmeket a maga számára követeli.

Jelzet: MOL DL 71094.

Regeszta: *ZsO I* n. 4213.

434.

1399. V. 23., Buda: Vicedominis Máté esztergomi érseki vikárius jelentést kér a szepesi káptalantól az ágostonrendi remetéknek felajánlott elhagyott ispotályról. Folytatása: 1403. II. 4. Az ispotályt Henczmannus plébános építtette, rectorát a plébános és a váraljaiak választották.

Kiadás: WAGNER, *Szepes I* 416.

435.

1401. VI. 20., Eger: Kelemen egri ferences gvárdián két oklevelet átírat egy maklári malommal kapcsolatban.

Jelzet: Egri kápt. m. lt. nr. 1. div. 4. f. 27.

Kiadás: -

436.

1415. I. 12.: Kórógyi Fülöp panasza az ősei által alapított eszéki ágostonrendi kolostor rossz állapota miatt, aminek oka a perjelek gyakori változása.

Jelzet: ASV Reg. Lat. vol. 175. fol. 39b. (MOL DF 288735)

Regeszta: ZsO V n. 44.

437.

1430. V. 8., Semte: Zsigmond utasítja Kanizsai Lászlót, Sopron vm. ispánját és alispánjait, hogy Miklós pápoci ágostonrendi perjelt és a kolostor birtokait a pápoci préposttal szemben védelmezze.

Jelzet: MOL DL 122246.

Kiadás: -

438.

1437. III. 14.: János karmelita provinciális levele Eperjes városához az eperjesi kolostor ügyeinek rendezéséről. A kolostor gazdasági ügyeiben széles jogkörökkel ruházza fel a városi tanácsot.

Kiadás: WAGNER, Sáros 524–526.

439.

1445. XII. 31., Róma: IV. Jenő pp engedélyezi, hogy a törökök által lerombolt negyszebeni domonkos kolostort a város falain belülre költöztessék.

Kiadás: UB V. n. 2524.

440.

1451: Az obszerváns ferences vikária leveleskönyve (későbbi bejegyzésekkel).

Jelzet: OSzK Cod. Lat. 432.

Kiadás: -

441.

1453. XI. 13., Zágráb: Négy zágrábi plébános kiközösítő oklevele a zágrábi domonkos perjel ellen, amiért az a gréc-hegyi Szent Márk plébánosának nem fizette meg a temetések után kapott jövedelméből a *quarta canonicalist*.

Kiadás: TKALČIĆ III n. 176.

442.

1456. IX. 1., Róma: III. Kallixtus pp a zágrábi káptalan kanonokjait utasítja, hogy védjék meg a zágráb domonkos kolostort a javait lefoglalókkal és a hagyatékokat visszatratókkal szemben.

Kiadás: TKALČIĆ III n. 185.

443.

1463, Brassó: A brassói cipész céh a város omonkos templomának Szent Keresztoltáránál hozza meg statútumait.

Kiadás: UB VI n. 3343.

444.

1465. IV. 24.: Mátyás király a zágrábi domonkos kolostor támogatására engedélyezte, hogy a bárki szabadon hagyhasson a szerzeteseknek lélekváltság-adományt vagy végrendeleti hagyatékot.

Kiadás: TKALČIĆ III 242.

445.

1467. V. 29., Sárospatak: Pálóci László országbíró a sárospataki ferences kolostor építkezéséhez és fedéséhez tapasztalt tégláégető és tetőfedő mestert kér a nagyszebeni városi tanácstól.

Kiadás: UB VI n. 3533.

446.

1477. I. 18., Kassa: István kőfaragó levele Bártfa tanácsához a bártfai ágostonrendi kolostor boltozatának készítése ügyében.

Kiadás: TT 1884 536.

447.

1481. V. 30., Bártfa: Bártfa város tanácsi kéri a Gönc és Bártfa közötti vámosokat, hogy a bártfai ágostonrendi kolostor számára faragott köveket szállító embereket és szállítóeszközöket vámmentesen engedjék tovább.

Kiadás: IVÁNYI 1910 n. 2185.

448.

1490. I. 18., Visegrád: Mátyás király rendelkezése a kolozsvári obszerváns ferences kolostor építési költségeinek fedezéséről.

Jelzet: Kolozsvár v. lt. fasc. D, n. 3.

Kiadás: JAKAB 2012 I n. 180.

449.

1493. III. 9., Bécs: Johann Swinnd bécsi karmelita perjel, ausztriai, stájer és magyarországi vikárius az eperjesi karmelita kolostort a város pártfogásába ajánlja.

Jelzet: Eperjes v. lt. 543

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 690.

450.

1493. IV. 11., Sáros: Ambrus sárosi ágostonrendi perjel és az egri egyházmegyei kolostorok vikáriusának levele Bártfa városához a bártfai ágostonrendi szerzetesek rendetlen élete ügyében.

Kiadás: IVÁNYI 1910 n. 3096.

451.

1493. X. 16.: Sárosi Pál fia, Eperjesi Gergely domonkos szerzetes az eperjesi tanácsot 19 forint tartozás megfizetéséről nyugtatja.

Jelzet: Eperjes v. lt. 548.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 695.

452.

1496. X. 27., Privigye: Lőrinc privigyeyi karmelita perjel oklevele a kolostor elveszett Szent

Kereszt-ereklyéje ügyében.

Jelzet: MOL DF 227558.

Kiadás: -

453.

1498. VII. 1., Bécs: Benzenreuter János felnémet karmelita provinciális levele Eperjes város tanácsához, amelyben kéri őket, hogy legyen gondjuk az eperjesi karmelita kolostorra, bizonyos tizedfizetés alól mentse fel és az építkezésben támogassák.

Jelzet: Eperjes v. lt. 627.

Kiadás: IVÁNYI 1932 n. 781.

454.

XV. század vége, Buda: A budai ötvös céh értesíti a kolozsvári ötvös céhet, hogy van közöttük egy Lőrinc nevű mester, aki a mesterséget nem nem oly helyen, ahol szokás és kell, hanem a pesti domonkos kolostorban egy János nevű szerzetesetől tanulta, s kit ők, midőn a budai céhbe beállt, bírságra ítélték, amit ő meg nem fizetett és eltávozott. Felszólítja ezért a kolozsvári céhet, hogy ilyen embert a többi mesterek között ne tartson.

Kiadás: TT 1890 n. 429 (337).

455.

1504. XII. 19.: II. Gyula pp engedélyezi az obszerváns ferenceseknek, hogy elhagyhassák a tárnoki kolostort, mivel az alapító Botha János nem gondoskodott róluk.

Jelzet: Gyöngyösi ferences lt. n. 87.

Kivonat: KAIZER 1930 12.

456.

1505. X. 25., Bécs: Payr Jobst bécsi karmelita perjel és magyarországi vikárius levele Eperjes város tanácsához a város és az eperjesi karmelita kolostor közti viszály ügyében.

Jelzet: Eperjes v. lt. 725.

Regeszta: IVÁNYI 1932 n. 908.

457.

1506. III. 19., Bécs: Johann Fortis karmelita provinciális levele Eperjes város tanácsához a köztük és az eperjesi karmelita kolostor közti viszály rendezése ügyében.

Jelzet: Eperjes v. lt. 726.

Kiadás: WAGNER, Sáros 543.

Regeszta: IVÁNYI 1932 n. 912.

458.

1506. III. 25., Bécs: Johann Fortis karmelita provinciális levele Eperjes város tanácsához, melyben örömet fejezi ki a köztük és az eperjesi karmelita kolostor közti viszály rendezése miatt.

Jelzet: Eperjes v. lt. 727.

Kiadás: WAGNER, Sáros 544.

Regeszta: IVÁNYI 1932 n. 914.

459.

1510. III. 22. Mátyás soproni ferencendi gvárdián elismeri, hogy egy végrendeletileg

kolostorépítésre hagyott ezüst övet a soproni tanácstól átvett, egyúttal igéri, hogy elődje, néhai Jeromos gvárdián által más célra fordított összeget, hogy eredeti rendeltetése eléressék, meg fog téríteni.

Jelzet: Sopron v. lt. DL 2496.

Kiadás: HÁZI I/6 n. 238.

460.

1510. X. 13., Atyina: fr. Kemléki Bálint atyinaí gvárdián levele Battyáni Boldizsárnak a (zágrábi) püspök által küldött alamizsna megérkezéséről és az értük mondandó misékről.

Jelzet: MOL DL 104400.

Kiadás: -

461.

1510: Szabó Ambrus vétségeiért elbocsátott kolozsvári bírónak a plébánia mellett lévő házát Csizsár János az előbbi adósságainak kifizetése által megszerzi. Az ügyben tanúként szerepel a plébánia gondnoka mellett a kolozsvári obszerváns ferences kolostor vitricusa.

Kiadás: JAKAB 2012 n. 196.

462.

1510, Zágráb: fr. Pozsegavári János zágrábi custos megerősíti, hogy György, másnéven Primus gréchegyi polgár, valamint Ilona nevű anyósa és leánya, valamint más gyermekei a zágrábi ferences kolostor templomában temetkezhetnek.

Kiadás: TKALČIĆ IV n. 84.

463.

1515. XII. 22.: Was Péter számára 300 sales curruales van a tordai ágostonrendi kolostorban letéve.

Jelzet: MOL DL 26530.

Kiadás: -

464.

1519. X. 24.: X. Leó pápa „Ductum postquam” egy más Brevet említ, amelyben a pécsi egyházmegyében fekvő Szent György (Györgyi!) városban levő testvéreknek megparancsolja, hogy az eladott egyházi tárgyakat váltsák vissza és adják át Bodó Ferencnek, a kolostor kegyurának.

Jelzet: Gyöngyösi ferences lt. n. 102.

Kivonat: KAIZER 1930 13.

465.

1521. VI. 11., Esztergom: Bakóc Tamás esztergomi érsek Gergely selmecebányai plébános panaszára a selmecebányai domonkosokat eltiltja a prédikálástól, temetéstől és gyóntatástól, mígcsak a nekik ezeket megengedő pápai leveleket Esztergomban be nem mutatják.

Kiadás: ETE I n. 33.

466.

1521. VII. 2., Buda: II. Lajos Thurzó Elek kamarásmestert utasítja, hogy a selmecebányai domonkosokat a király nevében vegye védelmébe.

Kiadás: ETE I n. 35.

467.

1522. II. 21., Buda: II. Lajos a dunántúli megyék nemességével közli, hogy a koldulórendi szerzetesektől és a pálosoktól subsidium címén csak majorjaikban és a kolostoraik körül tartott állatok után szedjenek adót.

Jelzet: MOL DL 34466.

Kiadás: ETE I 52.

468.

1525. XI. 25. körül: A szász universitas eltiltja a kolostoroknak, templomoknak, vagy más jámbor célra történt örökbehagyást, illetve elhatározta azok visszaválthatóságát.

Kiadás: ETE I n. 217.

469.

1530-1540: A magyarországi obszerváns salvatoriánus rendtartomány leveleskönyve.

Jelzet: Oct. Lat. 775.

Kiadás: -

470.

1531–1567: A magyarországi obszerváns ferences (szalvatoriánus) rendtartomány közgyűléseinek jegyzőkönyvei.

Kiadás: ETE II 464–530.

471.

1531. III. 10., Gyula: sóvári Soós György a ferencesek káptalanának patrónusa.

Idézi: VERESS 1938 163.

472.

1531. VI. 21., Prága: I. Ferdinánd meghagyja a pozsonyi tanácsnak, hogy Haller Jánost a pozsonyi ferences kolostorban pénzverdének berendezett szobákért szorítsa fizetésre, s egyáltalán kímélje meg a kolostor az idegen beszállásolástól.

Kivonat: ETE II n. 132.

473.

1536. VI. vége, Selmecbánya: Feljegyzés a városi könyvben a selmecbányai domonkos kolostor ingó és ingatlan javairól a szerzetesek távozása kapcsán.

Kiadás: ETE III n. 102.

474.

1539. VIII. 17., Buda: János király védelmébe veszi a besztercei ferences kolostort és utasítja a várost, hogy adják ki nekik a végrendeleti hagyatékukat, a majorjuk után ne fizetessenek velük adót, engedjék őket a halastavukat békében használni, továbbá adják meg a szerzetesektől felvett 100 forint kölcsönt.

Kiadás: ETE III n. 400.

475.

1540. II. 20., Bécs: Anna királyné meghagyja a magyar helytartótanácsnak, hogy a pozsonyi ferenczrendűeket, kik kolostorukban a katonaság zabjának helyet adni nem akarnak, engedelmességre szorítsa.

Jelzet: HHStA Hung. 1540. febr. 22.

Regeszta: ETE III n. 451.

476.

1540. III. 3., Pozsony: A helytartótanács értesíti a királynét, hogy Magyarországon az egyházi rendek házait csak a legvégsőbb szükségben lehet törvény szerint elszállásolásra vagy magtárul felhasználni, azért a pozsonyi ferencesek a zab befogadására nem kényszeríthetők, kivált mikor még királyi kiváltságuk is van.

Jelzet: HHStA Hung. 1540. Marz. 7.

Regeszta: ETE III n. 454.

477.

1540. X. 21., Szentendre: Parancs a visegrádi kapitánynak és tábori főélelmezőnek, hogy az ottani ferenceseknek azon károk pótlására, miket kolostoruknak a tábor katonái okoztak, két hordó bort és bizonyos számú szárított halat adjon.

Jelzet: HHStA Hung. 1540. Oct. 93.

Kiadás: ETE III n. 21.

dc_702_13

IRODALOMJEGYZÉK

RÖVIDÍTÉSEK

<i>ArchÉrt</i>	<i>Archaeologiai Értesítő</i> , Budapest
<i>BudRég</i>	<i>Budapest Régiségei</i> , Budapest.
<i>CommArchHung</i>	<i>Communicationes Archaeologicae Hungariae</i> , Budapest.
<i>ItK</i>	<i>Irodalomtörténeti Közlemények</i> , Budapest.
<i>LK</i>	<i>Levéltári Közlemények</i> , Budapest.
<i>MKSz</i>	<i>Magyar Könyvszemle</i> , Budapest.
<i>MTT</i>	<i>Magyar Történelmi Tár</i> , Budapest
<i>TT</i>	<i>Történelmi Tár</i> , Budapest

FORRÁSKIADVÁNYOK

<i>Acta Carmel.</i>	<i>Acta Capitulum Generalium Ordinis Fratrum B. V. Mariae de Monte Carmelo</i> I. Roma: Carmelites, 1912.
<i>Anjou oklt.</i>	<i>Anjou-kori oklevéltár</i> I–. Szerk. KRISTÓ Gyula et al. Budapest–Szeged, 1990–.
<i>Apponyi oklt.</i>	<i>A Pécz nemzetség Apponyi ágának az Apponyi grófok családi levéltárában őrizett oklevelei</i> I: 1241–1526. Kiad. KAMMERER Ernő. Budapest, 1906
BÁNDI 1985	BÁNDI Zsuzsa: <i>Északkelet-magyarországi pálos kolostorok oklevelei</i> . Miskolc 1985.

- Bánffy oklt.* *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczi Bánffy-család történetéhez* I–II. Szerk. VARJU Elemér – IVÁNYI Béla. Budapest, 1908–1928.
- BÁRTFAI SZABÓ 1938
BÁRTFAI SZABÓ László: *Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig*. Budapest, 1938.
- BEKE 1896–1897
BEKE Antal: *A kolozsmonostori konvent levéltára. TT 1896–1897*.
- BORSA 1960
BORSA Gedeon: *A törökök ellen Magyarországon hirdetett 1500. évi búcsú és az azzal kapcsolatos nyomtatványok. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1960, 241–279*.
- BORSA 1990
BORSA Iván: *A Balassa család levéltára 1193–1526*, Budapest: MOL, 1990.
- BOSSÁNYI 1918
BOSSÁNYI Árpád: *Regesta supplicationum I/2*, Budapest, 1918.
- CD And.* *Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis*. Anjoukori Okmánytár I–VII. Ed. NAGY Iván – NAGY Gyula. Budapest: MTA, 1881–1887.
- CD Fejér* *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI*. Ed. Georgius FEJÉR. Budae, 1829–1844.
- CD patr.* *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius I–VIII*. Ed. NAGY Imre et al. Győr–Budapest, 1865–1891.
- CD Szentpétery* *Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stripis Arpadianae critico diplomatica II/2-3, II/4*. Ed. Emericus SZENTPÉTERY – Iván BORSA. Budapest, 1961, 1987.
- CD Trans.* *Codex diplomaticus Transsilvaniae (Erdélyi oklevelek) I–III*. Ed. Sigismundus JAKÓ. Budapest: MOL, 1997–2008.
- Csáky oklt.* *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez II: 1500–1818*. Ed. BÁRTFAI SZABÓ László. Budapest, 1919.
- DRMH* *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae – The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1490-1526*, from the manuscript of DÖRY, Ferenc,

ed. and transl.by BANYÓ Péter – Martyn RADY with the assistance of BAK János M. (= The Laws of Hungary, Series I 1000-1526, 4). Idyllwild (CA) – Budapest: Schlacks – Dept. of Medieval Studies CEU, 2012.

- ECKHARDT 1969 ECKHARDT, Karl August (Bearb.): *Quellen zur Rechtsgeschichte der Stadt Eschwege*. Band II.1: Zinsregister (Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Hessen und Waldeck XIII.6), 1969.
- ENGEL 1797 ENGEL, Johann Christian, *Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer I*, Halle, 1797.
- ERDÉLYI 2006 ERDÉLYI Gabriella: *The Register of a Convent Controversy (1517–1518). Pope Leo X, Cardinal Bakócz, The Augustinians and the observant Franciscans in contest*. Budapest – Roma, 2006.
- ESZTERHÁZY 1866 ESZTERHÁZY János gr.: A kolozsvári ferencziek egyházának története. *Magyar Sion* 4 (1866), 561–585.
- ETE *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából I–V*. Ed. BUNYITAY Vince - RAPAICS Rajmund – KARÁCSONYI János – KOLLÁNYI Ferenc – LUKCSICS József. Budapest: Szent-István-Társulat. 1902–1912.
- FABRITIUS 1861 FABRITIUS, Karl: Zwei Funde in der ehemaligen Dominikanerkirche zu Schässburg. *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde V/1* (1861). 1–40.
- FABRITIUS 1875 FABRITIUS, Karl: *Urkundenbuch zur Geschichte des Kisder Kapitels vor der Reformation*. Hermannstadt, 1875.
- FEJÉRPATAKY 1885 FEJÉRPATAKY László: *Magyarországi városok régi számadáskönyvei. (Selmeczbánya, Pozsony, Beszterczebánya, Nagyszombat, Sopron, Bártfa és Körmöczbánya városok levéltáraiból.)*, Budapest, 1885.
- Gedenkbuch* MOLLAY Károly – GODA Károly: *Gedenkbuch. Feljegyzési könyv 1492–1543*. (Sopron Város Történeti Forrásai A/3). Sopron: Soproni Levéltár – Soproni Múzeum, 2006.

- Gerichtsbuch* HÁZI Jenő – NÉMETH János: *Gerichtsbuch. Bírósági Könyv 1423–1531.* (Sopron Város Történeti Forrásai A/2). Sopron: Soproni Levéltár – Soproni Múzeum, 2005.
- Grundbuch* MOLLAY Károly: *Első telekkönyv. Erstes Grundbuch (1480–1553).* (Sopron város történeti forrásai A/1). Sopron: Soproni Levéltár – Soproni Múzeum, 1993.
- Hazai okl.* NAGY Imre – DEÁK Farkas – NAGY Gyula: *Hazai oklevéltár 1234–1536.* Budapest, 1879.
- HÁZI HÁZI Jenő: *Sopron szabad királyi város története, I/1-7, II/1–6,* Sopron, 1921–1943.
- Héderváry okl.* *A Héderváry család oklevéltára I–II.* Szerk. RADVÁNSZKY Béla – ZÁVODSZKY Lajos, Budapest, 1909–1922.
- II. Lajos számadásai*
- II. Lajos király számadási könyve 1525-ből.* Kiad. FRAKNÓI Vilmos. (MTT XXII), Budapest, 1877.
- IPOLYI 1867 IPOLYI Arnold: Adalékok a magyar domonkosok történetéhez. *Magyar Sion* 5 (1867), 481–497, 590–609, 662–673, 769–776.
- IVÁNYI 1904 IVÁNYI Béla: Egy 1526. előtti ismeretlen kéziratot formulás könyv. Különlenyomat a *Történelmi Tár* 1904. évfolyamából.
- IVÁNYI 1910 IVÁNYI Béla: *Bártfa szabad királyi város levéltára 1319–1526.* Budapest, 1910.
- IVÁNYI 1932 IVÁNYI Béla: *Eperjes szabad királyi város levéltára 1424–1509.* Szeged, 1932.
- KAIZER 1930 KAIZER Nándor: *A gyöngyösi zárda oklevéltára.* Budapest, 1930.
- KERTÉSZ [2014] KERTÉSZ Balázs: *A magyarországi obszerváns ferencesek eredetiben fennmaradt oklevelei és levelei (1448–1526).* Budapest (megjelenés alatt).

- KmJkv* *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei. 1289–1556.* Kivonatokban közléteszi és a bevezető tanulmányt írta J Zsigmond. Budapest 1990.
- KOVACHICH 1799 KOVACHICH Márton György [Martinus Georgius]: *Formulae solennes styli in cancellaria*, Pest, 1799.
- KÖHLER 1984 *Archiv für schlesische Kirchengeschichte* 42. Hrsg. Joachim KÖHLER. Hildesheim: August Lax, 1984.
- Középkori leveleink*
Középkori leveleink (1541-ig). Szerk. PAPP Lajos – HEGEDŰS Attila. Budapest, 1991.
- Leges* BATTHYÁNY Ignác [Ignatius]: *Leges ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium* III, Albae Carolinae – Claudiopoli, 1827.
- LUCHS 1859 LUCHS, Hermann: Baurechnungen des ehemaligen Dominikaner-Convents zu St. Adalbert in Breslau. *Zeitschrift des Vereins für Geschichte (und Alterthum) Schlesiens* 2 (1859), 209–330.
- LUKCSICS I–II LUKCSICS Pál: *XV. századi pápák oklevelei* I–II. Budapest: MTA, 1931–1938.
- MAGYAR 1971 MAGYAR Arnold: Die Ungarischen Reformstatuten des Fabian Igali aus dem Jahre 1454. Vorgeschichte und Auswirkungen der Statuten, *Archivum Franciscanum Historicum* 64 (1971), 71–122.
- MAKSAY 1959 MAKSAY Ferenc – FELHŐ Ibolya – W. BERETZKY Nóra – T. POLONYI Nóra: *Urbáriumok XVI–XVII. század.* Budapest: MOL, 1959.
- MÁLYUSZ 1927 MÁLYUSZ Elemér: A szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az Országos Levéltárban. Második közlemény. *LK* 5 (1927). 136–209.
- MANSI MANSI, Gian Domenico: *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio* I–XXXI. Firenze – Venezia, 1758–1798.

- Mon. rust. I–II* *Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV I–II.* Maiorem partem collegit Antonius FEKETE NAGY. Ed. KENÉZ Viktor (Victor) – SOLYMOSI László (Ladislaus); red. ÉRSZEGI Géza (Geisa). Budapest, 1979.
- Mon. Slav.* *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium.* Ed. Baltazar Adam KRČELIĆ (KRECSELICS). Zagreb, 1901.
- Mon. Strig. I–II* *Monumenta ecclesiae Strigoniensis I–II.* Ed. KNAUZ Nándor. Strigonii, 1874–1882.
- Mon. Vat. I* *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia I/1–6:* 1281–1491. Budapest, 1887–1891.
- Mon. Vespr.* FRAKNÓI Vilmos – LUKCSICS József: *Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis I–IV.* Budapest, 1896–1907.
- Podmaniczky oklt.*
LUKINICH Imre: *A Podmaniczky család oklevéltára II.* Budapest, 1939.
- Protocollum* *Das Preßburger Protocollum Testamentorum 1410 (1427)–1529 I:* 1410–1487. Hrsg. Judit MAJOROSSY – Katalin SZENDE. Wien: Böhlau, 2010.
- Rechnungen Hermannstadt*
Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der Sächsischen Nation I: Von c. 1380-1516, Hermannstadt: in Commission bei Franz Michaelis, 1880.
- Rechnungen Kronstadt*
Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt I–III (Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen), Hrsg. Julius GROSS – Gernot NUSSBÄCHER, Kronstadt: Zeidner, 1896
- Regesten Bistritz*
Urkunden-Regesten aus dem alten Bistritzer Archive. Hrsg. Albert BERGER – Georg FISCHER. Bistritz: Bistritzer Gymnasium, 1893.
- Schiffenberg* *Beurkundete Nachricht von dem Teutsch-Ordens-Haus und Commende Schiffenberg...* Schiffenberg, 1752.

- SZABÓ 1890 SZABÓ Károly: Az Erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kivonatai (1232–1540). *TT* 1890.
- Szapolyai oklt.* NEUMANN Tibor: *A Szapolyai család oklevéltára* I. Levelek és oklevelek (1458–1526). Budapest: MTA TTI, 2012.
- Székely Oklt. I* *Székely oklevéltár* I: 1211–1519. Szerk. SZABÓ Károly. Kolozsvár: Magyar Történelmi Társulat, 1872.
- Teleki oklt.* BARABÁS Samu: *A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára* II: 1438–1526. Budapest, 1895.
- THEINER I–II THEINER Ágoston (Augustin): *Vetera Monumenta Historica Hungarum Sacram Illustrantia* I–II. Roma, 1859–1860.
- TKALČIĆ TKALČIĆ, Ivan Krstitelj: *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Povijestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba prijestolnice Kraljevine dalmatinsko-horvatsko-slavonske*. I–IX. Zagreb, 1840–1905.
- UB *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* I–VI. Konrad GÜNDISCH – Ulrich Andreas WIEN et al.
URL: <http://germa229.uni-trier.de:3000/>
- VERESS 1938 VERESS Endre: *Gyula város oklevéltára 1313–1800*. Budapest, 1938.
- VESZELY 1860 VESZELY Károly: *Erdélyi egyháztörténelmi adatok* I. Kolozsvár, 1860.
- WAGNER Sáros WAGNER, Carolus: *Diplomatarium comitatus Sárosiensis...* Posonii–Cassoviae, 1780.
- WAGNER Szepes WAGNER, Carolus: *Analecta Scepusii...* I–IV, Viennae, Posonii et Cassoviae, 1774–1778.
- Zichy oklt.* *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára* I–XII. Ed. NAGY Imre et al. Pest / Budapest: MTT, 1871–1931.
- Zsigmond herczeg számadásai*
Zsigmond lengyel herczeg budai számadásai. Kiad. DIVÉKY Adorján. (MTT XXVI). Budapest: MTA 1914.

dc_702_13

ZsO

Zsigmondkori Oklevéltár I–. Ed. MÁLYUSZ Elemér – BORSA Iván – C. TÓTH
Norbert. Budapest: MTA, 1951–.

SZAKIRODALOM

- ANDREWS 2006 ANDREWS, Frances: *The Other Friars. Carmelite, Augustinian, Sack and Pied Friars in the Middle Ages*. Woodbridge: The Boydell Press, 2006.
- ANDRIĆ 2000 ANDRIĆ, Stanko: *The Miracles of St. John Capistran*. Budapest: CEU Press, 2000.
- ANDRIĆ 2009 ANDRIĆ, Stanko: *Kapisztrán Szent János csodái*. Budapest, 2009.
- ARBESSMANN 1966 ARBESSMANN, R.: Un leggendario dei primi santi agostiniani [1326–1342]. *Analecta Augustiniana* 29 [1966], 5–58, itt: 10–12.)
- BAKÁCS 1971 BAKÁCS István: *Hont vármegye Mohács előtt*. Budapest, 1971.
- BÁNDI 1979 BÁNDI Zsuzsa: Ágostonos remeték Körmenten. *Vasi Szemle* 1979. 359–366.
- BARDET–DUPAQUIER 1997–1999
Histoire des populations de L’Europe I–III. Éd. Jean-Pierre BARDET – Jacques DUPAQUIER, Paris: Fayard, 1997–1999.
- BEDY 1939 BEDY Vince: A pápóci prépostság és perjelség története. Győr, 1939.
- BELITZKY 1984 BELITZKY János: Szécsény földesurai. [Kiegészítések és kiigazítások Szécsény középkori történetéhez]. In: *Tanulmányok Szécsény múltjából IV*. Szécsény 1984. 47.
- BERTRAND 2004 BERTRAND, Paul: *Commerce avec dame Pauvreté: Structures et fonctions des couvents mendiants à Liège, XIIIe–XIVe siècles*. Avec le préface de Jacques CHIFFOLEAU. Genève: Librairie Droz, 2004.
- BERTRAND 2009 BERTRAND, Paul: Économie conventuelle, gestion de l’écrit et spiritualité des ordres mendiants. Autour de l’exemple liégeois (XIIIe–XVe siècles). in *Économie et religion*, 2009, 101–128.

BERTRAN–VIALLET 2004

BERTRAND, Paul – VIALLET, Ludovic: La quête mendicante: espace, pastorale, réseaux. in: *L’Historien en quête d’espaces*. Dir. Jean-Luc FREY – Céline PEROL. Clermont-Ferrand: Press Universitaire Blaise Pascal, 2004, 347–369.

BESSENYEI 1994

BESSENYEI József: *Enyingi Török Bálint*. Budapest, 1994.

BREZNYIK 1883

BREZNYIK János: *A selmebányai ágost. hitv. evang. egyház és lyceum története* I. Selmebánya, 1883.

BUKAŁA 2008

BUKAŁA, Marcín: Mendicant Friars and medieval notions of economic life: „oeconomica dominicana” and „franciscana”, and particularities in Central Europe. in: *Bettelorden in Mitteleuropa. Geschichte, Kunst, Spiritualität. Referate der gleichnamigen Tagung vom 19. bis 22. März in St. Pölten*. Hrsg. von Heidemarie SPECHT – Ralph ANDRASCHKE-HOLZER. St. Pölten, 2008. (Beiträge zur Kirchengeschichte Niederösterreichs 15.), 35–49.

BUKAŁA 2010

BUKAŁA, Marcín: „*Oeconomica Mediaevalia*” of Wrocław Dominicans. *Library and Studies of Friars, and Ethical-Economic Ideas: The Example from Silesia*. Spoleto, 2010

BUSTREO 2009

BUSTREO, Gian Paolo: Écrits conventuels, écrits urbains. La documentation des Mendians de Trévisse aux XIVe et XVe siècles. in *Économie et religion* 2009, 39–61.

BUZÁS et al. 1995

BUZÁS Gergely – LASZLOVSZKY József – PAPP Szilárd – SZEKÉR György – SZŐKE Mátyás: The Franciscan friary of Visegrád. in *Medieval Visegrád: royal castle, palace, town and Franciscan friary*. Ed. József LASZLOVSZKY. (DissPann III.4). Budapest, 1995.

C. TÓTH 2005

C. TÓTH Norbert: Bereg megye járásai a középkorban. *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle* 40/2 (2005), 177–186.

CARDELLE DE HARTMANN 2007

CARDELLE DE HARTMANN, Carmen: *Lateinische Dialoge 1200–1400: Literaturhistorische Studie und Repertorium*. Leiden: Brill, 2007, 140–142.

CHITTOLINI–ELM 2001

CHITTOLINI, Giorgio – ELM, Kaspar (szerk.): *Ordini religiosi e società politica in Italia e Germania nei secoli XIV e XV*, Bologna, 2001.

CIPOLLA 1971

Bevölkerungsgeschichte Europas. Mittelalter bis Neuzeit. Szerk. Carlo M. CIPOLLA. München: Piper, 1971.

CSÁNKI

CSÁNKI Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II, III, V Budapest 1894.

DÁVID 1997

DÁVID Géza: Magyarország népessége a 16–17. században, in: *Magyarország történelmi demográfiája (896–1996)*. Szerk. KOVACSICS József. Budapest: KSH, 1997, 141–171

DE CEVINS 2003

DE CEVINS, Marie-Madeleine: *L'église dans les villes hongroises a la fin du Moyen Age (vers 1320 – vers 1490)*, Budapest–Paris–Szeged, 2003.

DE CEVINS 2008

DE CEVINS, Marie-Madeleine: *Les franciscains observants hongrois de l'expansion à la débâcle (vers 1450 – vers 1540)*. Roma, 2008.

DE CEVINS 2010a

DE CEVINS, Marie-Madeleine: Les frères mendiants et l'économie en Hongrie médiévale : état de la recherche, *Études franciscaines*, n. s., 2010, fasc. 2, 4–45.

DE CEVINS 2010b

DE CEVINS, Marie-Madeleine: „O inobedientie filii contumaces!” L'apostasie chez les franciscains onservants de Hongrie (vers 1490–vers 1540). In: *L'Europe Centrale au seuil de la modernité. Mutations sociales, religieuses et culturelles. Autriche, Bohême, Hongrie et Pologne, fin du XIVe – milieu du XVIe siècle*. Ed. Marie-Madeleine DE CEVINS. Rennes: Presse Universitaire de Rennes, 2010. 151–170.

- DECKERT 1961 DECKERT, Adalbert OCarm: *Die oberdeutsche Provinz der Karmeliten, nach den Akten ihrer Kapitel von 1421 bis 1529*. Roma: Istituto Carmelitano, 1961.
- DEDEK 1904 DEDEK Crescens Lajos: Pozsony vármegye története. in: *Magyarország vármegyéi és városai XV: Pozsony vármegye*. Szerk. BOROVSZKY Samu. Budapest 1904. 503–637.
- DERWICH 2013 DERWICH, Marek: Le fonctionnement matériel des couvents mendiants polonais du XIIIe au XVIe siècle: bilan historiographique et exemple franciscain. *Études franciscaines* n.s. 6/1 (2013), 19–30.
- DÉTSZY 1998 DÉTSZY Mihály: Az utolsó Pálóci végrendelete. In: *Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére*. Szerk. CSUKOVITS Enikő. Budapest, 1998. 37–44.
- DOBOS 2010 DOBOS Sándor: A Kárpátaljai Állami Levéltár forrásanyagai Beregszász utcaneveinek első hiteles említéséről. *Együtt* 12/1 (2010), 103–111.
- DRASKÓCZY 1997 DRASKÓCZY István: Szászföldi összeírások és a Szászföld lélekszáma a XV–XVI. század fordulóján. in: *Magyarország történeti demográfiája (896–1996)*. Szerk. KOVACSICS József. Budapest: KSH, 1997, 125–139.
- DURBEC 1952 DURBEC, J.-A.: Le couvent des Augustins de Grasse, une officine de crédit. *Actes du 77e Congres des Sociétés savantes. Grenoble 1952*. Paris, 1952, 307–348
- Économie et religion*
- Économie et religion: l'expérience des ordres mendiants (XIIIe–XVe siècle)*. Ed. Nicole BÉRIOU – Jacques CHIFFOLEAU. Lyon: P.U. de Lyon, 2009.
- EDELMANN 1950 EDELMANN, Hans: Die Besitzungen und Einkünfte des Augustinerklosters in Kulmbach. *Aus der fränkischen Heimat. Beilage zur Bayerischen Rundschau* 1950 Nr. 7.
- ÉDER 2012 ÉDER Katalin: Mezővárosi plébániatemplomok középkori városmentes tájakon. PhD disszertáció, ELTE, Budapest, 2012.

- ELM 1964–1966 ELM, Kaspar: Die Bulle „Ea quae iudicio” Clemens’ IV 30.8.1266. Vorgeschichte, Überlieferung, Text und Bedeutung. *Augustiniana* 14 (1964), 500–522; 15 (1965), 493–520; 16 (1966), 95–145.
- ELM 1977 ELM, Kaspar: *Terminieien und Hospize der westfälischen Augustiner-Eremitenklöster Osnabrück, Herford und Lippstadt*, Bielefeld: Anstakt Bethel, 1977.
- EMERY 1962 EMERY, Richard Wilder: *The Friars in Medieval France. A Catalogue of the French Mendicant Convents, 1200–1550*. New York–London, 1962.
- ENGEL 1987 ENGEL Pál: Ozorai Pipo. In *Ozorai Pipo emlékezete*. Szerk. VADAS Ferenc. Szekszárd, 1987. 53–88.
- ENGEL 1997a ENGEL Pál: *Kamarhaszna-összeírások 1427-ből*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989.
- ENGEL 1997b ENGEL Pál: Az Anjou- és a Zsigmond-kori Magyarország demográfiai problémái, in: *Magyarország történeti demográfiája (896–1996)*. Szerk. KOVACSICS József. Budapest: KSH, 1997, 111–116.
- ENGEL 2007 ENGEL Pál: *Magyarország a középkor végén. Digitális adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről*. PC-CD-ROM. Budapest: Tetrinfo, 2007.
- ENTZ 1953 ENTZ Géza: Középkori végrendeletek művészeti vonatkozásai, *Művészettörténeti Értesítő* 2 (1953), 171–175.
- ENTZ 1996 ENTZ Géza: *Erdély építésze a 14–16. században*. Kolozsvár, 1996.
- FARKAS–KISS 2008 FARKAS Csilla – KISS Andrea: Egy mezősi település, Szék (Sic) történeti tájhasználat. in: *A táj változásai a Kárpát-medencében. Az erdélyi táj változásai*. Szerk. FÜLEKY György. Gödöllő: Szent István Egyetem, 2008. 62–67.
- FEDELES 2011a FEDELES Tamás: Egy középkori főúri család vallásossága: Az Újlakiak példája. *Századok* 145 (2011), 377–418
- FEDELES 2011b FEDELES Tamás: Galgóc az Újlaki éraban (1349-1524), In: *Debrecen város 650 éves. Várostörténeti tanulmányok*. Szerk. BÁRÁNY Attila – PAPP Klára

– SZÁLKAI Tamás. Debrecen: Alföldi Nyomda Rt. Méliusz Műhelye, 2011. 195–222.

- FRANK 1993 FRANK, Isnard W.: Das Totenbuch des Mainzer Dominikanerklosters. Kommentar und Edition. [Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominkanerordens NF]. Berlin 1993.
- FÜGEDI 1972 FÜGEDI Erik: Koldulórendek és városfejlődés Magyarországon. *Századok* 106 (1972), 69–95 (a tanulmány újra megjelent in FÜGEDI Erik: *Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorból*. Budapest, 1981, 57–88).
- GAWLAS 2005 GAWLAS, Sławomir: Polen – eine Ständegesellschaft an der Peripherie des lateinischen Europa, in *Europa im späten Mittelalter: Politik, Gesellschaft, Kultur*. Hrsg. Rainer Christof SCHWINGEN – Christian HESSE – Peter MORAW. Oldenbourg, 2005. 237–262.

Gazdaság és gazdálkodás

Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon.

(Gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet). Szerk. KUBINYI András – LASZLOVSZKY József – SZABÓ Péter. Budapest: Martin Opitz, 2008.

- GRANASZTÓI 1997 GRANASZTÓI György: Magyarország történeti demográfiájának longitudinális vizsgálata. in: *Magyarország történeti demográfiája (896–1996)*. Szerk. KOVACSICS József. Budapest: KSH, 1997, 173–180.
- GUERREAU 1981 GUERREAU, Alain: Analyse factorielle et analyses statistiques classiques: le cas des ordres mendiants dans la France médiévale. *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations* 36/5 (1981), 869–912.
- GULYÁS 2011 GULYÁS László Szabolcs: Mezővárosi polgárok kegyes adományai a középkorban. In: *Debrecen város 650 éves. Várostarténeti tanulmányok*. (Speculum Historiae Debreceniense. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézet Kiadványai 7.) Szerk. BÁRÁNY Attila – PAPP Klára – SZÁLKAI Tamás. Debrecen, 2011. 183–204.

HALÁSZ–MORDOVIN 2002

HALÁSZ Ágoston – MORDOVIN Maxim: Adatok a visegrádi ferences kolostor építéstörténetéhez. *CommArchHung* (2002), 231–250.

HARSÁNYI 1938

HARSÁNYI András: A domonkos rend Magyarországon a reformáció előtt. Debrecen 1938. (Reprint: Paulus Hungarus/Kairosz)

HÁZI 1939

HÁZI Jenő: *Sopron középkori egyháztörténete*. (Győregyházmegye múltjából IV/1), Sopron, 1939.

HLAVAČEK 2013

HLAVAČEK, Petr: Les ordres mendiants dans le royaume de Boheme au Moyen Age: implantation et fonds d'archive. *Études franciscaines* n.s. 6/1 (2013), 9–18.

HOOGEWEG 1924

HOOGEWEG, Hermann: *Die Stifter und Klöster der Provinz Pommern I*, Stettin: Leon Saunier, 1924.

HOROGSZEGI 2010

HOROGSZEGI Zoltán: Az egyszerű ember mindennapjai Zsigmond herceg számadásainak tükrében. in: *Középkortörténeti tanulmányok 6: A VI. Medievisztikai PhD-konferencia előadásai*. Szerk. G. TÓTH Péter – SZABÓ Pál. Szeged, 2010. 75–82.

HOROGSZEGI–RÁBAI 2005

Szemelvények Zsigmond lengyel herceg budai számadásaiból. Ford. és a bev. tanulmányt írta HOROGSZEGI Zoltán, RÁBAI Krisztina, Szeged: JATE Press, 2005

HORVÁTH 2003

HORVÁTH Richárd: *Várak és politika a középkori Veszprém megyében*. PhD értekezés. Debrecen, 2003.

HORVÁTH–NEUMANN 2012

HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor: *Ecsedi Bátori István. Egy katonabáró életpályája (1458–1493)*. Budapest: MTA BTK TTI, 2012.

Inter oeconomiam

Inter oeconomiam coelestem et terrenam. Mendykanci a zagadnienia ekonomiczne. Redd. Wiesław DŁUGOKĘCKI – Tomasz GAŁUSZKA OP – Rafał

- KUBICKI – Anna ZAJCHOWSKA. (Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego), Kraków: Wydawnictwo Esprit, 2011.
- JAKAB 2012 JAKAB Elek: *Kolozsvár története* I. Budapest: História antik, 2012².
Elektronikus dokumentum: <http://mek.oszk.hu/06200/06278>.
- JANKÓ–KÜCSÁN–SZENDE 2012
JANKÓ Ferenc – KÜCSÁN József – SZENDE Katalin: *Sopron*. (Magyar Várostörténeti Atlasz 1). Budapest: MTA TTI, 2010.
- KÁDÁR 1900 KÁDÁR József: *Szolnok-Dobokavármegye monográphiája* III. Budapest, 1900. Elektronikus dokumentum: <http://mek.oszk.hu/04700/04755>.
- KALOUS 2010 KALOUS, Antonín: *Plenitudo potestatis in partibus? Papežští legáti a nunciové ve střední Evropě na konci středověku (1450–1526)*, Brno: Matice moravská, 2010.
- KARÁCSONYI I–II KARÁCSONYI János: *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*. I–II. Budapest, 1922–1924.
- KELÉNYI 2012 KELÉNYI Borbála: Három Várdai feleség végrendelete a késő középkorból. in *Micae mediaevales* II. Szerk. PÉTERFI Bence – VADAS András – MIKÓ Gábor – JAKAB Péter. Budapest: ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola, 2012. 159–176.
- KERTÉSZ 2012 KERTÉSZ Balázs: Magyarországon készült 16. századi ferences kézirat a Bajor Állami Könyvtárban. *Magyar Könyvszemle* 128 (2012), 212–233.
- KERTÉSZ ms KERTÉSZ Balázs: Újabb adatok a magyarországi obszerváns ferencesek történetéhez és Werbőczy István életéhez. Budapest (megjelenés alatt).
- KINCSES 1997 KINCSES Katalin: A soproni fürdőök a kora újkorban. *Aetas* 12 (1997), 17–48.
- KŁOCZOWSKI 1956 KŁOCZOWSKI, Jerzy: *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku*. Lublin, 1956.
- KŁOCZOWSKI 1967 KŁOCZOWSKI, Jerzy: Les ordres mandients en Pologne à la fin du Moyen Age. *Acta Poloniae Historica* 15 (1967), 5–38.

- KŁOCZOWSKI 1980 KŁOCZOWSKI, Jerzy: The Mendicant Orders between the Baltic and Adriatic Seas in the Middle Ages, in: *La Pologne au XVe siècle. Études sur l'histoire de la culture de l'Europe centrale-orientale. Actes du Congrès International des Sciences Historiques e Bucarest. Wrocław, 1980, 6–7.*
- KŁOCZOWSKI 1983 KŁOCZOWSKI, Jerzy: L'observance en Europe centrale-orientale au XVe siècle, in: *Atti delXI convegno internazionale di Studi Francescani, Assisi, 1983, 168–191.*
- KŁOCZOWSKI 1990 KŁOCZOWSKI, Jerzy: Les ordres mendiants en Europe du Centre-Est et du Nord, in: *L'Église et le peuple chrétien dans les pays de l'Europe du Centre-Est et du Nord (XIVe – XVe s.) Actes du colloque de Rome (27–29 janvier 1986). Roma: École française de Rome, 1990, 187–200.*
- KŁOCZOWSKI 1999 KŁOCZOWSKI, Jerzy: Klosterkreise in der polnischen Dominikanerprovinz im Mittelalter In: *Vita Religiosa im Mittelalter. Festschrift für Kaspar Elm zum 70. Geburtstag.* Hrsg. Stephanie HAARLÄNDER – Franz Joseph FELTEN – Nikolas JASPERT. (Berliner historische Studien 31). Berlin, 1999, 533–542.
- KNOWLES 1953 KNOWLES, David: *Religious Houses: England and Wales.* London, 1953.
- KŐNIG 1931 KŐNIG Kelemen: *Hatszáz éves ferences élet Szécsényben. 1332–1932.* Vác, 1931.
- KUBINYI 1986 KUBINYI András: A nagybirtok és jobbágyai a középkor végén az 1478-as Garai-Szécsi birtokfelosztás alapján. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 18 (1986). 197–226.
- KUBINYI 1989 KUBINYI András: Főúri rezidenciák a középkor végén. in: *A Dunántúl településtörténete VII.* Szerk. SOMFAI Balázs. Veszprém, 1989. 87–93.
- KUBINYI 1989 KUBINYI András: Mezővárosok egy városmentes tájon. In: *A Tapolcai Városi Múzeum Közleményei* 1. Tapolca, 1989. 319–335.

- KUBINYI 1991 KUBINYI András: Nagybirtok és főúri rezidencia Magyarországon a XV. század közepétől Mohácsig, in: *A Tapolcai Városi Múzeum Közleményei* (1991), 211–228.
- KUBINYI 1997 KUBINYI András: A magyar királyság népessége a XV. század végén, in: *Magyarország történeti demográfiája (896–1996)*. Szerk. KOVACSICS József. Budapest: KSH, 1997, 93–110.
- KUBINYI 1999 KUBINYI András: Főúri és nemesi végrendeletek a Jagelló-korban. *Soproni Szemle* 53 (1999), 331–342.
- KUBINYI 2000 KUBINYI András: *Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén*. Szeged: Csongrád m. It., 2000.
- KUBINYI 2007 KUBINYI András: Magyarország és a pálosok a XIV–XV. században. in: *Decus solitudinis. Pálos évszázadok*. Szerk. ŐZE Sándor – SARBAK Gábor. (Művelődéstörténeti műhely. Rendtörténeti konferenciák IV/1). Budapest, Szent István Társulat 2007. 40–56.
- KUBINYI 2008 KUBINYI András: A középkori budai mészárosceh. in: *A budai mészárosok középkori céhkönyve és kiváltságlevelei*. Szerk. KENYERES István. Budapest: BFL – BTM, 2008, 15–56.
- KUBINYI–LASZLOVSZKY–SZABÓ 2008
KUBINYI András – LASZLOVSZKY József: Népeségtörténeti kérdések a késő középkori Magyarországon: népesség, népcsoportok, gazdálkodás. in: *Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon: gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet*. Szerk. KUBINYI András – LASZLOVSZKY József – SZABÓ Péter. Budapest: Martin Opitz, 2008, 37–48.
- KUMOROVITZ 1963 KUMOROVITZ L. Bernát: A budai várkapolna és a Szent Zsigmond-prépostság történetéhez. *TBM* 15 (1963), 109–151.
- KÜHL 1923 KÜHL, Arnold: Die Dominikaner im deutschen Rheingebiet und im Elsaß während des dreizehnten Jahrhunderts. Mit einem Exkurs über die Entwicklung dominikanischer Ordensgeschichtsschreibung. Doktori disszertáció. Berlin, 1923.

- LAGARDE 1970 LAGARDE, Georgette: Les sources de l'histoire des ordres mendiants conservées aux Archives Nationales. *Annales* 25 (1970), 947–953.
- LASZLOVSZKY 2004 LASZLOVSZKY József: Királyi palota, ferences kolostor és városi település. in: *Es tu scholaris. Ünnepi tanulmányok Kubinyi András 75. születésnapjára*. Szerk. F. ROMHÁNYI Beatrix – GRYNÆUS András – MAGYAR Károly – VÉGH András. Budapest: BTM, 2004. 61–70.
- LASZLOVSZKY 2009 LASZLOVSZKY József: Crown, Town and Gown: Zones of Royal, Ecclesiastical and Civic Interaction in Medieval Buda and Visegrád. In *Segregation – Integration – Assimilation: Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe*. Edd. Derek KEENE – Balázs NAGY – Katalin SZENDE. Historical Urban Studies Series. Farnham: Ashgate, 2009. 179–203.
- LAU 1898 LAU, Friedrich: *Die Entwicklung der kommunalen Verfassung und Verwaltung der Stadt Köln bis zum Jahre 1396*. Bonn, 1898.
- LEGOFF 1968 LEGOFF, Jacques: Apostolat mendiant et fait urbain dans la France médiévale. L'implantation des ordres mendiants. Programme-questionnaire pour une enquête, *Annales E.S.C.* 23 (1968), 335–352
- LEGOFF 1970 LEGOFF, Jacques: Ordres mendiants et urbanisation dans la France médiévale; Etat de l'enquête, *Annales E.S.C.* 4 (1970), 924–947
- LEGOFF 1994 LEGOFF, Jacques: Les ordres mendiants. in: *Moines et religieux au Moyen Age*. Ed. Jacques BERLIOZ. Paris: Éditions de Seuil, 1994, 229–243.
- LESNICK 1978 LESNICK, Daniel R.: Dominican preaching and the creation of capitalist ideology in late-medieval Florence. *Memorie Dominicane* NS 89 (1977–1978), 199–247.
- LITTLE 1978 LITTLE, Lester K.: *Religious Poverty and the Profit Economy in Medieval Europe*. London, 1978.
- LÖHR I–II LÖHR, Gabriel OP: *Beiträge zur Geschichte des Kölner Dominikanerklosters im Mittelalter I* (Quellen und Forschungen zur

Geschichte des Dominikanerordens in Deutschland [QF] XV). 1920 & II (QF XVI). 1922.

LUPESCU MAKÓ 2001

LUPESCU MAKÓ Mária: Item lego... Gifts for the Soul in Late Medieval Transylvania. *Annual of Medieval Studies at CEU* 7 (2001), 161–185

LUPESCU MAKÓ 2004

LUPESCU MAKÓ Mária: Death and Remembrance in Late Medieval Sighişoara (Segesvár, Schässburg). *Caiete de Antropologie Istorică* III. 1–2 (5–6) (2004): 93–106.

LUPESCU MAKÓ 2009

LUPESCU MAKÓ Mária: Miles Christi – patronus observantiae. Johannes Hunyadi und die observanten Bestrebungen des Dominikanerordens in Ungarn. In: *Extincta est lucerna orbis: John Hunyadi and his Time*. Eds. Ana DUMITRAN – Loránd MÁDLY – Alexandru SIMON. Cluj-Napoca: Romanian Academy – Center for Transylvanian Studies – IDC Press, 2009, 99–114.

LUPESCU MAKÓ 2012

LUPESCU MAKÓ Mária: Domonkos rendi obszerváns törekvések Magyarországon. In: „...éltünk mi sokáig két hazában’...” *Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére*. Szerk. DÁNÉ Veronka – OBORNI Teréz – SIPOS Gábor. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó – Debreceni EgyetemTörténelmi Intézete, 2012, 253–274.

MADAS 2004

MADAS Edit: A prédikáció magvetésével a magyar nemzet védelmében. (Laskai Osvát Gemma fidei című prédikációsköletének előszava.) in: *Religió, retorika, nemzettudat régi irodalmunkban*. Szerk. BITSKEY István – OLÁH Szabolcs. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2004, 50–58.

MAJOROSSY 2006

MAJOROSSY Judit: Church in Town: Urban Religious Life in Late Medieval Pressburg in the Mirror of Last Wills, PhD Thesis, CEU, 2006.

- MARTIN 1887 MARTIN, J. E. A.: Verzeichnis der Termineien der Erfurter Einsiedler des Augustinerordens in Thüringen. *Zeitschrift des Vereins für thüringische Geschichte und Altertumskunde* NF 5 (1887), 132–137.
- Medieval Visegrád*
- Medieval Visegrád. (Royal Castle, Palace, Town and Franciscan Friary).*
Ed. József LASZLOVSZKY. *Dissertationes Pannonicae Ser. III., Vol. 4.*
Budapest, 1995.
- MINDERMANN 1998
- MINDERMANN, Arend: Die Termineien des Hamburger Dominikanerklosters St. Johannis in den Städten Stade und Lüneburg. Zur Geschichte zweier weitgehend unbekannter Niederlassungen des Dominikanerordens im nördlichen Niedersachsen. *Jahrbuch der Gesellschaft für niedersächsische Kirchengeschichte* 96 (1998). 139–155
- MKL *Magyar Katolikus Lexikon* - <http://lexikon.katolikus.hu> [2013.05.31]
- MOLLAY 1988 MOLLAY Károly: Családtörténet és társadalomtörténet (Az 1532. évi soproni mézárosok). *Soproni Szemle* 42 (1988), 295–302.
- MOORMAN 1968 MOORMAN, J. R. H.: *A History of the Franciscan Order: From its Origins to the Year 1517.* Oxford, 1968
- MORTIER 1909 MORTIER, R. P. OP: *Histoire des maîtres généraux de l'Ordre des Frères Prêcheurs.* tom. IV: 1400–1486. Paris, 1909.
- MÜLLER 1992 MÜLLER, Peter: Die Bedeutung der Bettelorden in der Wirtschaft Hildesheims bis zur Reformation. in: *Bettelorden und Stadt. Bettelorden und städtisches Leben im Mittelalter und in der Neuzeit (Saxonia Franciscana).* Ed. Dieter BERG. Werl, 1992. 65–87.
- NAGY 1969 NAGY Emese: Az ozorai ferences kolostor. *Folia Archaeologica* 20 [1969] 135–153.
- NEIDIGER 1981 NEIDIGER, Bernhard: *Mendikanten zwischen Ordensideal und städtische Realität. Untersuchungen zum wirtschaftlichen Verhalten der Bettelorden in Basel,* Berlin: Duncker & Humblot, 1981.

- NEIDIGER 1992 NEIDIGER, Bernhard: Armutsbegriff und Wirtschaftsverhalten der Franziskaner im 15. Jahrhundert, in: *Erwerbspolitik und Wirtschaftsweise mittelalterlicher Orden und Klöster*. Hg. Kaspar ELM. (Berliner Historische Studien 17 = Ordensstudien VII), Berlin 1992, 207–230.
- NEUMANN 2013 NEUMANN Tibor: A soproni ferences kolostor a középkor végén. in: *Nyolcszáz esztendő a ferences rend. Tanulmányok a rend lelkeségéről, történeti hivatásáról és kulturális-művészeti szerepéről* I. Szerk. MEDGYESY S. Norbert – ÖTVÖS István – ÓZE Sándor. Budapest: Magyar Napló – Írott Szó, 2013, 136–152. A szöveg egy korábbi változata olvasható: http://www.szentbenedek.hu/kolostor_rovid.html. (2013. 03.02).
- NEUMANN–PÁLFY 2009 NEUMANN Tibor – PÁLFY Géza: Főkapitányi és főhadparancsnoki adományok a 15–16. századi Magyarországon. *LK* 80 (2009), 209–254.
- NIMMO 1987 NIMMO, Duncan B.: *Reform and Division in the Medieval Franciscan Order: From Saint Francis to the Foundation of the Capuchins*. Bibliotheca Seraphico-Cappuccina XXXIII. Rome, 1987.
- NIMMO 1989 NIMMO, Duncan B.: The Franciscan Regular Observance. The Culmination of Medieval Franciscan Reform, in: *Reformbemühungen und Observanzbestrebungen im Spätmittelalterlichen Ordenswesen*. Hrsg. Kaspar ELM. Berlin: Duncker & Humblot, 1989, 189–205.
- NÓGRÁDY 2000 NÓGRÁDY Árpád: A középkor végi Magyarország mindennapi kenyere. (Beregszász gabonavásárlásai 1530-ból és a Jagelló-kori malomvámok.) *Jósa András Múzeum Évkönyve* 2000, 155–169.
- NÓGRÁDY 2001 NÓGRÁDY Árpád: Földesúri járadék és paraszti életszínvonal Magyarországon a késő középkorban. PhD értekezés. ELTE, 2001.
- NOTHEGGER 1949 NOTHEGGER, Florentin: *Sondernummer der Osttiroler Heimatblätter zum 600jährigen Bestand des Karmeliten-Franziskanerklosters in Lienz*, Lienz, 1949.

- NYHUS 1989 NYHUS, Paul L.: The Franciscan Observant Reform in Germany. in: *Reformbemühungen und Observanzbestrebungen im Spätmittelalterlichen Ordenswesen*. Hrsg. Kaspar ELM. Berlin: Duncker & Humblot, 1989, 207–217.
- OBERKLAMMER 2010 OBERKLAMMER, Eckhard: *Bezirk Perg – Kunst und Geschichte*, Linz, 2010.
- ORME 2006 ORME, Nicholas: *Medieval Schools: From Roman Britain to Renaissance England*. Yale University Press, 2006.
- P. KOVÁCS 1996 P. KOVÁCS Melinda: Malmok az egri völgyben a 16. század végéig. *Archivum* 14 (1996), 39–51.
- PÁLOSFALVI 2009 PÁLOSFALVI Tamás: Bajnai Both András és a szlavón bánóság, 1504–1513. in *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Szerk. NEUMANN Tibor – RÁCZ György. Budapest–Piliscsaba: MTA TTI – PPKE BTK, 2009. 250–300.
- PÁSZTOR 1941 PÁSZTOR Lajos: A magyarság vallásos élete. *Századok* 75 (1941), 140–183
- PESTY 1878 PESTY Frigyes: *A szörényi bánóság és Szörény vármegye története* III: Oklevéltár. Budapest, 1878.
- PESTY 1882 PESTY Frigyes: *Krassó vármegye története* III: Oklevéltár. Budapest, 1882.
- PETRI 1902 PETRI Mór: *Szilágy vármegye monográfiája* III, Zilah, 1902.
- RÁBAI 2010 RÁBAI Krisztina: Adalékok Zsigmond lengyel herceg számadásaihoz. in: *Középkortörténeti tanulmányok 6: A VI. Medievisztikai PhD-konferencia előadásai*. Szerk. G. TÓTH Péter – SZABÓ Pál. Szeged, 2010. 179–188
- REGÉNYI 1998 REGÉNYI Kund: Karmeliták a középkori Magyarországon. *Capitulum* 1 (1998), 67–82.
- REGÉNYI 2001 REGÉNYI Kund: *Die ungarischen Konvente der oberdeutschen Karmelitenprovinz im Mittelalter*. Budapest–Heidelberg: METEM, 2001.

ROMHÁNYI 2000 (2008)

F. ROMHÁNYI Beatrix: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Budapest: Pytheas, 2000. Javított és bővített kiadása CD-ROM változatban: Arcanum, 2008.

ROMHÁNYI 2004a

F. ROMHÁNYI Beatrix: Egy régi-új forrás az erdélyi domonkosok történetéhez. (Eine alt-neue Quelle zur Geschichte der Siebenbürger Dominikaner). *CommArchHung* 2004. 235–247.

ROMHÁNYI 2004b

F. ROMHÁNYI Beatrix: Meretur vestre devocionis affectus: egy vallásos középkori budai polgár, Söptei Péter kancelláriai jegyző. In: *Es tu scholaris. Ünnepi tanulmányok Kubinyi András 75. születésnapjára*. Szerk. F. ROMHÁNYI Beatrix – GRYNÆUS András – MAGYAR Károly – VÉGH András. Budapest: BTM, 2004. 37–44.

ROMHÁNYI 2007 F. ROMHÁNYI Beatrix: Pálos gazdálkodás a 15–16. században. *Századok* 141 (2007). 299–351.

ROMHÁNYI 2009a F. ROMHÁNYI Beatrix: A koldulóbarátok szerepe a XV–XVI. századi vallási megújulásban. In: *Szentírás – hagyomány – reformáció*. Szerk. F. ROMHÁNYI Beatrix – KENDEFFY Gábor. Budapest 2009. 144–155.

ROMHÁNYI 2009b F. ROMHÁNYI Beatrix: Unterschiede der Wirtschaftstätigkeit zwischen den Ungarischen und den Polnisch-silesischen Paulinerklöstern im Mittelalter. in: *Paulini w służbie Kościoła i wielu Narodów*. Szerk. Elmar KUHN – Mirosław LEGAWIEC – Gábor SARBAK – Janusz ZBUDNIEWEK. (*Studia Claromontana* 27). Warszawa 2009. 223–234.

ROMHÁNYI 2010a F. ROMHÁNYI Beatrix: *A lelkieket a földiek nélkül nem tarthatók fenn. Pálos gazdálkodás a középkori Magyarországon*. Budapest: Gondolat, 2010.

ROMHÁNYI 2010b F. ROMHÁNYI Beatrix: Adalékok a soproni ferences kolostor gazdálkodásához. *Soproni Szemle* 64 (2010). 181–184.

ROMHÁNYI 2010c F. ROMHÁNYI Beatrix: Die Wirtschaftstätigkeit der ungarischen Pauliner im Spätmittelalter (15.–16. Jahrhundert). in: *Die Pauliner. Geschichte –*

- Geist – Kultur*. Hrsg. Gábor Sarbak. (Művelődéstörténeti műhely. Tagungen zur Ordensgeschichte 4/2). Budapest: Szent István Társulat, 2010. 129–199.
- ROMHÁNYI 2010d F. ROMHÁNYI Beatrix: Domonkos kolostorok birtokai a késő középkorban. *Századok* 144 (2010). 395–410
- ROMHÁNYI 2010e F. ROMHÁNYI Beatrix: Les moines et l'économie en Hongrie à la fin du Moyen Âge. in: *L'Europe centrale au seuil de la modernité. Mutations sociales, religieuses et culturelles. Autriche, Bohême, Hongrie et Pologne, fin du XVe–milieu du XVIe siècle*. Dir. Marie-Madeleine DE CEVINS. Rennes: Presse universitaire de Rennes, 2010. 141–150.
- ROMHÁNYI 2013 F. ROMHÁNYI Beatrix: Le fonctionnement matériel des couvents mendiants dans le royaume de Hongrie au XIIIe–XVIe siècles: aperçu des sources et de l'historiographie. *Études franciscaines* n.s. 6/1 (2013), 47–56.
- RUSU 1998 RUSU, Adrian Andrei: Un ansamblu de monumente medievale disparute la Vințu de Jos (jud. Alba): mănăstirea dominicană și castelul Martinuzzi (Rezultate preliminare ale cercetarilor arheologice). *Revista monumentelor istorice* 77/1–2 (1998), 36–48.
- RUSU 2000 RUSU, Adrian Andrei: *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș [Dictionary of the monasteries in Transylvania, Banat Crișana and Maramureș]*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000.
- RÜTHER 1997 RÜTHER, Andreas: *Bettelorden in Stadt und Land: Die Strassburger Mendikantenkonvente im Spätmittelalter*. Berlin, 1997
- SAMSONOWICZ 1997 SAMSONOWICZ, Henryk: Probe einer demographischen Einschätzung Polens um das Jahr 1500. *Studia Historiae Oeconomicae* 22 (1997), 17–24.
- SCHIRMEISTER 2000 SCHIRMEISTER, Olaf: „Bruder Arnold Plenger schickt aus Verden 61 Mark" – Das Terminei- und Hospizwesen der Herforder Augustiner-Eremiten.

In: *Fromme Frauen und Ordensmänner. Klöster und Stifte im heiligen Herford*, Hrsg. Olaf SCHIRMEISTER, Bielefeld, 2000, 162–176

- SCHMIDT 2009 SCHMIDT, Hans Joachim: L'économie des Carmes contrôlée par les visiteurs en Germania inferior. in: *Économie et religion* 2009, 247–269.
- SCHMIDTMAYER 2012
SCHMIDTMAYER Richárd: Vértesi várak. A Rozgonyi család főúri rezidenciái a 15. században. *Micae mediaevales* 2 (2012), 123–140.
- SCHMITTH 1768 SCHMITTH, Nicolaus SJ: *Episcopi Agrienses II*, Nagyszombat, 1768.
- SOLYMOSI 1984 SOLYMOSI László: Veszprém megye 1488. évi adólajstroma és az Ernuszt-féle megyei adószámadások, in: KREDICS László (szerk.), *Tanulmányok Veszprém megye múltjából*, Veszprém, 1984, 121-239
- Soós 2003 Soós Zoltán: The Franciscan Friary of Târgu Mureş (Marosvásárhely) and the Franciscan Presence in Medieval Transylvania. *Annual of Medieval Studies at CEU* 9 (2003), 249–274.
- Soós 2011 Soós Zoltán: Bronze Objects from the Excavation of the Targu Mureş Franciscan Friary. *Marisia* 31 (2011), 315–338.
- Soós 2013 Soós Zoltán: Les mendiants dans l'économie de la Transylvanie médiévale: l'exemple des franciscains de Marosvásárhely (Târgu Mureş). *Études franciscaines* n.s. 6/1 (2013), 57–82.
- SZABÓ T. 1937 SZABÓ T. Attila: *Dés helynevei*. Turda: Füßy, 1937.
- SZENDE 2004a SZENDE Katalin: Ital vagy pénzpótlék? Borhagyatékok a soproni és pozsonyi középkori végrendeletekben. In *"Es tu scholaris": ünnepi tanulmányok Kubinyi András 75. születésnapjára*. Szerk. F. ROMHÁNYI Beatrix – GRYNÆUS András – MAGYAR Károly – VÉGH András. Budapest: BTM, 2004. 77–85.
- SZENDE 2004b SZENDE Katalin: *Otthon a városban: társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen*. Budapest: MTA TTI, 2004.

- SZÚCS 1972 Szűcs Jenő: A ferences obszervancia és az 1514. évi parasztháború. Egy kódex tanúsága. *Levéltári Közlemények* 43 (1972). 213–261.
- SZÚCS 1974 Szűcs Jenő: Ferences ellenzéki áramlat a magyar parasztháború és reformáció háttérében. *Irodalomtörténeti Közlemények* 78 (1974). 409–435
- SZVITEK 2008 SZVITEK Róbert József: Kiskomárom végvár szerepe a dél-dunántúli védelmi rendszerben. PhD disszertáció, ELTE, 2008.
- Szydłowieczki *Krzysztof Szydłowieczki kancellár naplója 1523-ból*. Sajtó alá rendezte ZOMBORI István, ford. BORONKAINÉ BELLUS Ibolya. Budapest, 2004.
- TODESCHINI 1980 TODESCHINI, Giacomo: *Un trattato francescano di economia politica: il De emptionibus et venditionibus, De usuris, De restitutionibus di Pietro di Giovanni Olivi*. Roma: Istituto Storico Italiano per il Medioevo, 1980
- TODESCHINI 2009 TODESCHINI, Giacomo: *Franciscan Wealth. From Voluntary Poverty to Market Society*. New York: Franciscan Institute Publications, 2009.
- TRINGLI 2011 TRINGLI István: *Sátoraljaújhely*. (Magyar Várostörténeti Atlasz 2), Budapest: MTA TTI, 2011.
- VAJDA 2013 VAJDA Tamás: Adalékok a Dél-Alföld késő középkori demográfiájához. in: *Műhelyszemináriumi dolgozatok 1*. Szerk. KOVÁCS Szilvia – RÉVÉSZ Éva. Szeged: SZTE BTK Történettudományi Doktori Iskola, 2013, 145–180.
- VARGAS 2011 VARGAS, Michael A.: *Taming a Brood of Vipers. Conflict and change in Fourteenth-Century Dominican Convents* (= The Medieval and Early Modern Iberian World; Vol. 42), Leiden / Boston / Tokyo: Brill Academic Publishers 2011.
- VAUCHEZ 1977 VAUCHEZ, André: Les ordres mendiants et la ville en Italie centrale (v.1220–v.1350), *Mélanges de l'École française de Rome* 89 (1977), 557–773.

- VAUCHEZ 2001 VAUCHEZ, André: Gli ordini mendicanti e la città nell'italia dei comuni (XIII–XV secolo). alcune riflessioni venti'anni dopo, in: CHITTOLINI – ELM 2001, 31–44.
- VÉGH I–II VÉGH András: *Buda város középkori helyrajza I–II*. Budapest: BTM, 2006–2009.
- VIALLET 2009 VIALLET, Ludovic: Procureurs et „personnes interposées” chez les Franciscains. in: *Économie et religion* 2009, 661–706.
- VIALLET 2012 VIALLET, Ludovic: Pratique de la quête chez les religieux mendiants. Moyen Age – Époque Moderne. *Revue Mabillon* n.s. 23 (2012), 263–271.
- VÖCKLER 1992 VÖCKLER, Matthias: Wirtschaftliche und soziale Grundlagen sowie Probleme der Ansiedlung und Wirksamkeit der Mendikanten im mittelalterlichen Thüringen. in: *Bettelorden und Stadt. Bettelorden und städtisches Leben im Mittelalter und in der Neuzeit (Saxonia Franciscana)*. Ed. Dieter BERG. Werl, 1992. 89–105.
- WEBER 2002 WEBER, Max: *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriß der verstehenden Soziologie*. Tübingen, 2002 [első kiadás: 1922].
- WEINDL 2007 WEINDL, Martin: Ein „Stadtorden“ auf dem Land. Der Augustiner–Eremiten–Konvent Seemannshausen im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit. Doktori disszertáció. Regensburg, 2007.
- WENZEL 1880 WENZEL Gusztáv: *Magyarország bányászatának kritikai története*. Budapest, 1880.
- WIEBENSON–SISA–LÓVEI 1998
WIEBENSON, Dora – SISA József – LÓVEI Pál: *The Architecture of Historic Hungary*. Cambridge (USA)–London: MIT Press, 1998.
- WILLKOMM 1929 WILLKOMM, Bernhard: Jenaer Klosterleben am Ende des 14. Jahrhunderts. In: *Beiträge zur thüringisch-sächsischen Geschichte (Festschrift Dobenecker)*, Jena, 1929, 139–162.

WRIGLEY–SCHOFIELD 2002

WRIGLEY, E. Edward Anthony – SCHOFIELD, Roger S.: *The Population History of England 1541–1871. A Reconstruction*. Cambridge: University Press, 2002.

ZAJCHOWSKA 2013

ZAJCHOWSKA, Anna: L'état des recherches sur l'économiedes couvents dominicains, augustiniens et carmes dans les territoires polonais au Moyen Age et au début de l'Époque moderne. *Études franciscaines* n.s. 6/1 (2013), 31–46.

ŽÁK 1911

ŽÁK, Alfons: *Österreichisches Klosterbuch*. Wien–Leipzig: Heinrich Kirsch, 1911

ZUMKELLER 1979

ZUMKELLER, Adolar: Augustiner-Eremiten. in *Theologische Realenzyklopädie* IV. Hrsg. Gerhard MÜLLER et al. Berlin: de Gruyter, 1979, 728–739.